

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

**BURSA'DA YER DUYGUSU İNŞASINDA HAFIZA MEKÂNI
OLARAK KENTSEL KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI**

Doktora Tezi

Burcu GÖKÖZKUT

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

**BURSA'DA YER DUYGUSU İNŞASINDA HAFIZA MEKÂNI
OLARAK KENTSEL KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI**

Doktora Tezi

Burcu GÖKÖZKUT

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet SOMUNCU

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

Burcu GÖKÖZKUT

BURSA'DA YER DUYGUSU İNŞASINDA HAFIZA MEKÂNI
OLARAK KENTSEL KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet SOMUNCU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Mehmet SOMUNCU (Danışman)

.....

2- Prof. Dr. M. Murat YÜCEŞAHİN

.....

3- Prof. Dr. Müge AKKAR ERCAN

.....

4- Prof. Dr. Mutlu YILMAZ

.....

5- Doç. Dr. Çiğdem TUĞAÇ

.....

Tez Sınav Tarihi: 10 Ocak 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Prof. Dr. Mehmet SOMUNCU danışmanlığında hazırladığım “Bursa’da Yer Duygusu İnşasında Hafıza Mekânı Olarak Kentsel Kültürel Miras Alanları” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

09.02.2023

Burcu GÖKÖZKUT

İmzası

ÖNSÖZ

Lisans eğitimimden bu yana, özellikle yüksek lisans ve doktora öğrenimim boyunca benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, çalışmam sırasında beni sınırlandırmayıp yol göstericiliği ile daima önümü açan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Mehmet SOMUNCU'ya tüm yardım, destek ve katkıları için teşekkürlerimi sunarım.

Gerek lisans ve lisansüstü eğitimimde gerekse doktora tezim boyunca beni sürekli motive eden, değerli görüş ve önerileriyle tezime katkıda bulunan Sayın Prof. Dr. M. Murat YÜCEŞAHİN'e teşekkürlerimi sunarım. Tez izleme komiteleri boyunca yapıcı eleştirileri, değerli görüş ve önerileri ile tezimin daha iyi hale gelmesinde katkıda bulunan Sayın Prof. Dr. Müge AKKAR ERCAN'a teşekkürlerimi sunarım. Tez savunmamdaki değerli katkıları için tez jürimde yer alan Sayın Prof. Dr. Mutlu YILMAZ ve Sayın Doç. Dr. Çiğdem TUĞAÇ'a teşekkürlerimi sunarım.

Doktora sürecim içinde üç ay geçirdiğim Salzburg Üniversitesi'ndeki Sosyal Coğrafya Araştırma Grubu bana çok şey öğretti. Özellikle Prof. Dr. Andreas KOCH'a ve Doç. Dr. Christian SMIGIEL'e kent coğrafyasında araştırma yapmak üzere ufkumu açan bilgileri ve tüm yardım ve destekleri için teşekkürü borç bilirim.

Bursa Hisar Bölgesi kapsamında gerçekleştirdiğim saha çalışmam sırasında çok değerli insanlar ile tanışma fırsatı yakaladım. Öncelikle anket ve derinlemesine görüşmelere katılan tüm katılımcılara içtenlikle teşekkür ederim. Bursa Büyükşehir Belediyesi Turizm Ofisi'nde çalışan Sayın Sait ÇALIŞ'a görsel ve basılı yayın desteği için teşekkür ederim. Saha çalışmam sırasında tanıştığım Sayın Kerim BAYRAMOĞLU'na alanla ilgili tüm bilgisini cömertçe benimle paylaştığı ve eşsiz arşivinden yararlanmama izin verdiği için çok teşekkür ederim. Fotoğraf arşivinden yararlanmama izin verdikleri ve yardımları için Sayın Mesut ÖZKESER'e ve Sayın Fabrizio CASARETTO'ya teşekkür ederim. Son olarak tezim için veri arama telaşında yardım isteğimi geri çevirmeden sayısal verilerini benimle paylaşan Sayın Didar TAŞKAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Saygıdeğer hocalarımın değerli katkılarının yanı sıra sevgili dostlarımın katkıları olmadan bu tez eksik kalırdı. Öncelikle eleştiri ve önerileri ile tezime olan büyük katkılarının yanı sıra her daim yanımda olan, beni motive eden ve lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca en büyük dayanaklarım olan sevgili dostlarım Dr. Öğr. Üyesi İsmet GÜNEY ve Öğr. Gör. Merve ALTUNDAL ÖNCÜ'ye, tezimin harita ve şekilsel düzenlemelerindeki yardımları ve destekleri için Arş. Gör. Enes Ertan KULAKSIZ'a, tezim sırasındaki desteği ve yardımları için Dr. Öğr. Üyesi Okan BOZYURT'a, saha araştırması sonrasındaki yardımları için dostum Vildan AKTOPRAK'a ve saha araştırmam boyunca anket ve görüşmeler sırasındaki yardım ve desteği için sevgili kardeşim Tuğçe GÖKÖZKUT'a sonsuz teşekkür ederim.

Ve her zaman yanımda olduklarını bildiğim, bu uzun ve zor yolculukta maddi ve manevi her türlü destekleri için annem Zülbiye GÖKÖZKUT ve babam Sadık Cemal GÖKÖZKUT'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Burcu Göközkut

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.2. Araştırmanın Problemi ve Araştırma Soruları.....	2
1.3 Araştırmanın Amacı	4
1.4. Araştırmanın Önemi ve Literatüre Katkısı	6
1.5. Sınırlılıklar.....	9
1.6. Tezin Yapısı.....	9
2. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	12
2.1. Mekânın Yere Dönüşümü: Yerin Kavramsallaştırılması	12
2.2. Yer Duygusu.....	15
2.2.1. Yer Duygusunun Bileşenleri.....	18
2.2.1.1. Yer Kimliği	20
2.2.1.2. Yer Bağlılığı.....	24
2.2.1.3. Yer Bağımlılığı	28
2.3. Kentsel Kültürel Mirasın Tanımlanması ve Koruma Süreci	30
2.3.1. Türkiye’de Kentsel Kültürel Miras ve Koruma Çalışmaları.....	37
2.4. Bir Yer Olarak Tarihi Çevre ve Yer Duygusu İlişkisi.....	41
2.5. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi.....	44
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	50
3.1. Araştırma Tasarımı	50
3.1.1. Araştırma Sahasının Belirlenmesi.....	53
3.1.2. Evren ve Örneklemenin Belirlenmesi.....	55
3.1.3. Araştırmacının Rolü.....	58
3.2. Veri Toplama	60
3.2.1. Gözlem	60
3.2.2. Görüşme	62
3.2.3. Ölçek Geliştirme	65
3.2.3.1. Uzman Görüşü	69

3.2.3.2. Pilot Uygulama	74
3.2.3.3. Katılımcılara İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler.....	77
3.2.4. Zihin Haritaları.....	81
3.2.5. İkincil Veriler.....	84
3.3. Veri Analizi	85
3.3.1. Nitel Verilerin Analizi	85
3.3.2. Nicel Verilerin Analizi.....	86
3.4. Güvenilirlik, Geçerlik ve Etik	91
4. BÖLÜM: HİSAR BÖLGESİ'NDE KENTSEL KÜLTÜREL MİRASIN YAPISI VE TARİHSEL SÜRECİ	93
4.1. Osmanlı Devleti'ne Kadar Olan Süreçte Hisar Bölgesi	94
4.2. Osmanlı Devleti Döneminde Hisar Bölgesi ve Yakın Çevresi.....	97
4.3. Cumhuriyet Döneminde Hisar Bölgesi ve Yakın Çevresi.....	107
4.3.1. 1920-1950: <i>İlk Çabalar</i>	107
4.3.2. 1950-1980: <i>Planlar ve Yıkımlar</i>	110
4.3.3. 1980'den Günümüze: <i>Projeler ve Dönüşümler</i>	114
5. BÖLÜM: BULGULAR.....	118
5.1. Hisar Bölgesi'nin Mekânsal ve Toplumsal Yapısı	118
5.1.2. Hisar Bölgesi'nde Fiziki Ortam ve Tarihi Yapılar	126
5.1.3. Hisar Bölgesi'ndeki Mekânsal Değişim	142
5.1.4. Hisar Bölgesi'ndeki Koruma Çalışmaları.....	148
5.1.4.1. Koruma Çalışmaları ile İlgili Beklentiler ve Tepkiler	162
5.1.3. Hisar Bölgesi'nde Turizmin Yapısı	169
5.2. Hisar Bölgesi'nde Yer Bağımlılığın İncelenmesi.....	179
5.2.1. Yer ile Kurulan İşlevsel Bağlar.....	179
5.2.1.1. Gündelik Rutinler: Nereye Gidiyorlar?	180
5.2.1.2. Gündelik Pratikler: Kutsal Mekânların Kullanımı.....	189
5.2.1.3. Gündelik Seçimler: Alternatif Yerlerin Karşılaştırılması	204
5.2.2. Maddi Bağlantılar: Ekonomik Bağımlılık	208
5.2.3. Etkinlikler	208
5.3. Hisar Bölgesi'nde Yer Bağlılığın İncelenmesi.....	211
5.3.1. Yer ile Kurulan Duygusal Bağlar	211
5.3.2. Hisar Bölgesi'ndeki Hafıza Mekânları	217

5.3.2.1. Hatıralar: Yere Yüklenen Anlamların Sürekliliği.....	218
5.3.2.2. Hafıza Mekânlarının Değişimi ve Yer Bağlılığına Etkileri	229
5.3.3. Tarihi Çevrede Mahalle Kültürü ve Mahalleye Bağlılık	235
5.3.4. Aidiyet.....	240
5.3.5. Hareketlilik	242
5.3.6. Ses & Koku	245
5.4. Hisar Bölgesi'nde Yer Kimliğinin İncelenmesi	254
5.4.1. Kimlik İnşasında Tarihi Çevre.....	254
5.4.2. Yerin Kimliği – Kimliğin Yeri	257
5.4.3. Biz ve Onlar: Ötekinin Varlığı.....	261
5.4.4. Yer Kimliği Üzerinden Kurulan Hikâye ve Efsaneler	263
5.4.5. Hisar Bölgesi'nde Algılanan Simge Yapılar.....	267
5.5. Yer Duygusunun Ölçülmesi	272
5.5.1. Yer Duygusunun Demografik Özelliklere Göre Farklılaşması	273
5.5.2. Yer Duygusunun Yerel Halk Örneklem Grubuna Ait Değişkenler Kapsamında Farklılaşması	291
5.5.3. Yer Duygusunun Çalışan Örneklem Grubuna Ait Değişkenler Kapsamında Farklılaşması	298
5.5.4. Yer Duygusunun Ziyaretçi Örneklem Grubuna Ait Değişkenler Kapsamında Farklılaşması	303
5.5.5. Yerel Halkın, Çalışanların ve Ziyaretçilerin Yer Duygusuna İlişkin Farklılıklarının İncelenmesi	308
6. BÖLÜM: SONUÇ VE TARTIŞMA	311
KAYNAKLAR.....	330
EKLER.....	352
ÖZET	373
ABSTRACT	375

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Mahalleye göre uygulanan ölçek –anket çalışması sayısı.....	57
Tablo 2. Derinlemesine görüşme yapılan katılımcıların profilleri	64
Tablo 3. Uzman profilleri.....	70
Tablo 4. Lawshe'nin (1975) minimum kapsam geçerlik ölçütü	72
Tablo 5. Uzman görüşleri doğrultusunda ölçeğe ait kapsam geçerlik oranları ve indeksleri ..	73
Tablo 6. Pilot uygulama örnekleme ait kişisel bilgiler	75
Tablo 7. Katılımcılara ilişkin profil bilgileri	79
Tablo 8. 3 faktörlü 16 maddeli modelin uyum iyiliği değerleri	88
Tablo 9. Yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler	89
Tablo 10. Yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin Kolmogorov Smirnova normallik testi	89
Tablo 11. Yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin Pearson Korelasyon analizi	90
Tablo 12. Hisar bölgesi'ndeki tarihi yapılar -1	127
Tablo 13. Hisar bölgesi'ndeki tarihi yapılar -2	128
Tablo 14. Hisar Bölgesi'ndeki restorasyon çalışmaları ile ilgili memnuniyet durumu	163
Tablo 15. Hisar Bölgesi'ndeki restorasyon çalışmaları yeterli mi?	167
Tablo 16. Ziyaretçilerin geldikleri şehirler	169
Tablo 17. Bölgeye gelen ziyaretçilerin kim/ne ile geldiğine ilişkin bilgiler	172
Tablo 18. Ziyaretçilerin geliş ve kalış sürelerine ilişkin bilgiler.....	173
Tablo 19. Ziyaretçilerin bölgeye geliş amaçları.....	174
Tablo 20. Ziyaretçilere göre Hisar Bölgesi'ni çekici kılan özellikler	175
Tablo 21. Ziyaretçilerin memnuniyet düzeyine ait bilgiler	178
Tablo 22. Ziyaretçilerin bölgede bulundukları süre boyunca gördükleri ya da görmeyi planladıkları yapılar.....	188
Tablo 23. Hisar Bölgesi'nde yerel halk ve çalışan gruplarının bölgede kullandıkları tarihi yapılar.....	190
Tablo 24. Yerel halk grubunun mahalleye göre kullandıkları camiiler	192
Tablo 25. Yerel halk grubunun mahallelere göre camileri tercih etme sebepleri	193
Tablo 26. Çalışan grubunun mahalleye göre kullandıkları camiler	195
Tablo 27. Çalışan grubunun camileri tercih etme sebepleri.....	197
Tablo 28. Yerel halk ve çalışan örneklem grubunun mahalleye göre kullandıkları türbeler .	199
Tablo 29. Yerel halk ve çalışan grubunun mahallelere göre türbeleri tercih etme sebepleri .	200
Tablo 30. Yerel halk ve çalışanlara göre Hisar Bölgesi'ni diğer yerleşim yerlerinden ayıran özellikler.....	205
Tablo 31. Osmangazi Mahallesi'nde duyulan sesler.....	246
Tablo 32. Kavaklı Mahallesi'nde duyulan sesler	248
Tablo 33. Mollagürani Mahallesi'nde duyulan sesler	248
Tablo 34. Alaaddin Mahallesi'nde duyulan sesler	249
Tablo 35. Hisar Bölgesi'ndeki simge yapı olarak algılanan türbeler	267
Tablo 36. Hisar Bölgesi'ndeki simge yapı olarak algılanan camiiler	268

Tablo 37. Hisar Bölgesi'ndeki simge yapı olarak algılanan dini özelliği bulunmayan yapılar	269
Tablo 38. Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının yaş değişkenine göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları.....	274
Tablo 39. Yerel halkın yer bağlılığı ve yer bağımlılığının yaşa göre farklılıklarının incelendiği Post-Hoc LSD Testi sonuçları.....	275
Tablo 40. Çalışanların yer kimliği ve yer bağlılığının yaşa göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları.....	277
Tablo 41. Ziyaretçilerin yer bağlılığı ve yer bağımlılığının yaşa göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları.....	279
Tablo 42. Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının eğitim seviyesi göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları	281
Tablo 43. Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının eğitim seviyesi değişkenine göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları	282
Tablo 44. Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının medeni duruma göre farklılıklarının incelenmesine yönelik T-Testi sonuçları	285
Tablo 45. Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının mesleğe göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları	286
Tablo 46. Çalışanların yer kimliği ve yer bağlılığının mesleğe göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları.....	288
Tablo 47. Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının gelire göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları	289
Tablo 48. Ziyaretçilerin yer kimliğinin gelire göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları	291
Tablo 49. Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının ikamet edilen mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları	292
Tablo 50. Yerel halkın yer kimliği ve yer bağlılığının ikamet edilen mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD testi sonuçları.....	293
Tablo 51. Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının ikamet etme süresine göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları	294
Tablo 52. Yerel halkın yer bağımlılığının ikamet etme süresine göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları.....	295
Tablo 53. Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının hisar bölgesinde oturma durumuna göre farklılıklarının incelenmesine yönelik T-Testi sonuçları	299
Tablo 54. Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının oturdukları mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları	300
Tablo 55. Çalışanların yer bağımlılığının oturdukları mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD testi sonuçları	300
Tablo 56. Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının çalıştıkları mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları	302
Tablo 57. Çalışanların yer kimliğinin çalıştıkları mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları.....	303

Tablo 58. Turistlerin yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığının hisar bölgesine geliş sayısına göre farklılıklarının incelenmesine yönelik ANOVA Testi sonuçları.....	304
Tablo 59. Turistlerin yer bağılılığının Hisar Bölgesi'ne geliş sayısına göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları.....	305
Tablo 60. Ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığının Bursa'da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre farklılıklarının incelenmesine yönelik ANOVA Testi sonuçları	306
Tablo 61. Ziyaretçilerin yer bağılılığının Bursa'da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları	307
Tablo 62. Çalışanların, yerel halkın ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığına ilişkin farklılıkların incelenmesine yönelik ANOVA Testi sonuçları	308
Tablo 63. Çalışanların, yerel halkın ve ziyaretçilerin yer bağılılığı ve yer bağımlılığına ilişkin farklılıkların incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları.....	309

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Üç alt bileşenden oluşan yer duygusu	20
Şekil 2. Yer bağlılığı üçlü modeli	26
Şekil 3. Yer duygusu ve anlam/bağlılık bileşenleri üzerine ‘üst düzey model’ (higher-order model).....	52
Şekil 4. Hisar bölgesi lokasyon haritası	54
Şekil 5. Yer duygusu ölçeği doğrulayıcı faktör analizi modeli.....	87
Şekil 6. 1326 yılında Orhan Gazi’nin ordusuyla şehrin surlarının önüne gelişini gösteren bir minyatür	98
Şekil 7. Osman Gazi Türbesinin bulunduğu Saint Elia Manastırı	100
Şekil 8. Osman Gazi Türbesi.....	100
Şekil 9. 1854 Depremi sonrası Şehadet Camii	105
Şekil 10. Aziz İoannes Theologos Kilisesi’nin yıkıntıları	108
Şekil 11. 1924 Lörcher Planı ve Hisar Bölgesi	109
Şekil 12. 1958 Yangını sonrası Bursa Kapalı Çarşı	111
Şekil 13. 1960 Piccinato Planı ve Hisar Bölgesi	111
Şekil 14. Bursa merkez bölg. koruma amaçlı planlar ve imar planı alanları ile yönetim alanları	116
Şekil 15. Hisar Bölgesi’nde yer alan mahalleler	120
Şekil 16. Bali Bey Han, 2021	130
Şekil 17. Aziz İoannes Theologos Kilisesi kalıntıları, 2020	131
Şekil 18. Hisar Arkeopark, 2021	132
Şekil 19. Hisar Bölgesi’nde bulunan yüksek korunaklı evlerden bazıları, 2021	134
Şekil 20. Osmangazi Mahallesi’nde bulunan 7. Kale Sokak, 2021	135
Şekil 21. Hisar Bölgesi’nde yer alan butik oteller. Sırasıyla; Kaleiçi Otel, Safran Otel, Kitap Evi Otel ve Avlu Otel, 2021	136
Şekil 22. Sümbüllü Bahçe Konağına ait görseller, 2020.....	139
Şekil 23. Tarihi konakların kafe ve restoran olarak kullanılmasına örnekler. Sırasıyla; Surüstü Konağı, Anadolu Evi Restoran, Tophane Kebapçısı ve Bursa Kebapçısı, 2020	140
Şekil 24. Haraçcıoğlu Medresesi Sosyal Tesisleri, 2021	141
Şekil 25. Tarihi konakların ticari amaçla kullanılmasına bazı örnekler, 2021	142
Şekil 26. Hisar Bölgesi’nde bulunan Sadı Dergâhı’na ait fotoğraflar; Sırasıyla; 1960, 1970’ler ve günümüz	144
Şekil 27. Ortapazar Caddesi’nden 1963 ve 2021 yıllarına ait fotoğraflar.....	145
Şekil 28. 1953-2020 yılları arası Hisar Bölgesi’ndeki mekânsal değişim	146
Şekil 29. Kaleboyu Caddesi boyunca surlara yapılmış evler	147
Şekil 30. Hisar Bölgesi I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Haritası.....	149
Şekil 31. Hisar Bölgesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Haritası	149
Şekil 32. Oruçbey Caddesi, 2021	151
Şekil 33. Restorasyon öncesi ve sonrası Bali Bey Han.....	152
Şekil 34. Lala Şahin Paşa Çocuk Kütüphanesi	154

Şekil 35. Restorasyon öncesi ve sonrası Saltanat Kapı. Sırasıyla; 1890'lar, 1970'ler ve 2020	155
Şekil 36. Yer Kapı. Sırasıyla; 1894, 1914 ve 2021	156
Şekil 37. Yer Kapı'dan Taht-ı Kale Kapısına, 1895 ve 2021	157
Şekil 38. Fetih Kapı. . Sırasıyla; 1890'larda Sébah&Joallier tarafından çekilen Fetih Kapısı ve Pınarbaşı Parkı (I), 2021(II) ve (III)	157
Şekil 39. Restorasyon öncesi ve sonrası Zindan Kapı.	158
Şekil 40. Kavaklı Mahallesi'nde sur içinde bulunan Geleneksel Türk Okçuluğu Atölyesi, 2021	159
Şekil 41. Kaplıca Kapısı, Gravür 1826 (I) - 2021 (II).....	159
Şekil 42. Osmangazi Türbesi ve II. Kale Sokak'a ait eski ve güncel fotoğraflar	161
Şekil 43. Saltanat Kapı çevresindeki surlardaki orijinal olan ve olmayan taşlar	164
Şekil 44. Bölgede bulunan harabe durumundaki konutlar	166
Şekil 45. Hisar Bölgesi'ndeki kitle turizmine ait görseller	172
Şekil 46. Tophane Parkı, 2020	177
Şekil 47. Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerine yapılan ziyaretler	185
Şekil 48. Üftade Camii ve Türbesi	187
Şekil 49. Hisar Bölgesi'nde yer alan tarihi yapılar	191
Şekil 50. Hisar Bölgesi'nde mahallelere göre yerel halk tarafından tercih edilen camiiler ...	194
Şekil 51. Hisar Bölgesi'nde mahallelere göre çalışanlar tarafından tercih edilen camiiler ...	198
Şekil 52. Hisar Bölgesi'nde mahallelere göre yerel halk tarafından tercih edilen türbeler....	202
Şekil 53. Hisar Bölgesi'nde mahallelere göre çalışanlar tarafından tercih edilen türbeler	202
Şekil 54. Osman Gazi Türbesi önündeki nöbet değişimi ve ziyaretçiler tarafından izlenmesi	210
Şekil 55. 1800'lü yıllara ait Pınarbaşı Parkı'nı gösteren resimler. Fransız gezgin ve ressam Charles Doussault'un 1850 tarihli suluboya resimi (a). İtalyan ressam G. J. Brindes'in 1860 suluboya resimi (b).....	222
Şekil 56. 1890'larda Sébah&Joallier tarafından çekilen Pınarbaşı Parkı'na ait fotoğraflar. Parkta oturan insanlar (a). (b). Parkta yer alan Pınarbaşı suyu ve arka plandaki kahvehane (c).	223
Şekil 57. Parkta yer alan pınarbaşı çeşmesi (a) ve (b). Parkta yer alan yeni yapılmış bir çeşme (c).	224
Şekil 58. Pınarbaşı Parkı'ndaki bayram etkinlikleri: 1936 (a). 1958 (b). 1976 (c).	226
Şekil 59. Tarihi Pınarbaşı Parkı'ndan bazı fotoğraflar	231
Şekil 60. Pınarbaşı Meydanı ve Fetih Kapısı (a). Pınarbaşı Parkı'nda bulunan kafe ve süs havuzu (b).....	233
Şekil 61. Hisar Bölgesi'nde Tophane isminin kullanıldığı restoran ve okul, 2021	259
Şekil 62. Tophane Meydanı'nın gösterildiği zihin haritalarından örnekler	271
Şekil 63. Surların gösterildiği zihin haritalarından örnekler	271
Şekil 64. 7. Kale Sokak'ın gösterildiği zihin haritalarından örnekler	271
Şekil 65. Hisar Bölgesi'ne ait zihin haritalarından diğer örnekler	272

KISALTMALAR LİSTESİ

AFA: Açıklayıcı Faktör Analizi

BTSO: Bursa Ticaret ve Sanayi Odası

ÇEKÜL: Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı

GEEYAK: Gayrimenkul Eski Eserler Yüksek Anıtlar Kurulu

DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi

KGI: Kapsam Geçerlik İndeksi

KGO: Kapsam Geçerlik Oranı

KGÖ: Kapsam Geçerlik Ölçütü

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences

UNESCO: The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

ICOMOS: The International Council on Monuments and Sites

ICCROM: The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Hızlı kentleşme ve yoğun göç dalgası ile birlikte kontrolsüz büyüyen kentlerde konut ve sanayi alanları genişlerken kent merkezleri işlev ve yerlerini korumaya devam etmektedir. Bu nedenle kıdemli kent merkezlerinde yapı ve insan yoğunluğu gün geçtikçe artmaktadır (Kuban, 2016). Bu durum birçok açıdan eski kent dokusunun kaldıramayacağı bir yoğunluk yaratmaktadır. Oysaki kentsel peyzajı oluşturan mekânların bağlamlarının korunması, zamansal değişimlerine karşılık geçmişteki anlamlarının ve değerlerinin geleceğe aktarılabilmesi kentin tarihi ve kültürel mirasın sürekliliği bakımından çok önemlidir (Uludağ ve Aycı, 2016). Çünkü kentsel mekânda dağılan bu yerler, kolektif belleğin bir ürünüdür. İnsanların anılarını toplum içinde edinip, onları toplum içinde hatırlayıp, tanıyıp ve konumlandıkları olgusu dikkate alındığında, otobiyografik belleği etkileyecek kolektif sembollerin önemi anlaşılmaktadır (Halbwachs, 2017; Bilgin, 2013). Bu kolektif sembollerin başında fiziksel mekândaki yapılar yer almaktadır. Bu unsurlar hatırlama ve anlamlandırma sürecinin önemli bir parçasıdır. Bu nedenle kentsel kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği gün geçtikçe daha mühim bir hale gelmektedir.

Dünya genelinde savaşlar, plansız kentleşme, kent kaynaklarının bilinçsiz tüketimi gibi insani etkiler sonucunda doğal ve kültürel mirasın tehdit edilmesi ile bu konudaki endişe artmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye’deki kültürel miras alanlarında yönetim ve güncel arazi kullanımlarından kaynaklanan sorunların yanı sıra tarihi kent alanlarında yaşayan halkın kültürel/tarihsel alanlar ile ilgili bilinç ve farkındalık düzeyinin yeterli seviyede olmaması da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Oysa bir kentin kimliği, o kente kattığı anlamın yanı sıra o kenti diğer kentlerden ayıran unsurların oluşturduğu bütündür. Kent içindeki tarihsel doku bu kimliğin oluşmasında ve aktarılmasında yegâne ögedir. Eski binaları olmayan kentlerde şahsiyet yoksunluğu kentin sorunlarından biridir. Bir kenti bir başkasından ayırt eden en önemli öğeleri çevresi, dizaynı ve tarihidir. Kentlerin giderek standartlaştığı bir çağda kentsel

kültürel miras, bir kenti öbür kentten farklı kılmasıyla hemen fark edilir. Sonuçta, küreselleşme ve her geçen gün kentlerin daha da büyümesi ve rant alanları haline gelmesiyle yer kimliği üzerinde büyük bir tehdit oluşmaya başlamıştır. Yerel kültür ve kimliklerin tahrip olduğu bu süreç içerisinde, kentler, yerler, gelenekler ve davranış biçimleri benzer şekiller olarak, kentsel kimlik kaosuna neden olabilmektedir (Akkar Ercan, 2016). Günümüzde, insanların yerlerin özgün kimliğini umursamadığı, tanımadığı ve bunun; modern çevre biçimi, insanın hâkim olma ahlakıyla birleşince yer duyarlılığının gelişmesini önlediği açıktır (Tuan, 1974). Oysa Shaukland'ın (1995) değindiği gibi "*eski binalardan yoksun bir kent anılarından yoksun bir adam gibidir*".

Kentsel kültürel mirasın korunmasında her ne kadar kavramsal ve teorik olarak değişime gidildiği görülsede, sürekli olarak değişen kent yapılarında tarihi dokunun korunması ve sürdürülebilirliği halen çok önemlidir. Kent içindeki kültürel mirasın anlamını değerlendirmek ve daha iyi anlayabilmek elbette ki toplumdan bağımsız olamaz. Bu anlamda kimlik ve bağlılık iki önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra kent içindeki tarihi yapılar kullanılmaya devam edildikçe anlam üretmeye de devam eder. Bu nedenle miras alanlarının işlevselliği de çok önemlidir. Bu alanlarla kurulan ilişki ve duygusal bağlar kültürel dokunun korunarak kullanılması için önem arz eder. Bu doğrultuda bu araştırma özellikle kentteki neoliberal yıkımların gölgesinde varoluş mücadelesi veren kültürel miras alanlarının çok önemli birer hafıza mekânı olduğu yargısıyla yola çıkarak, Bursa Hisar Bölgesi'ndeki kişilerin yer duygusunun ölçülmesinde alandaki tarihi çevrenin etkisini araştırmaktadır.

1.2. Araştırmanın Problemi ve Araştırma Soruları

Tarihi dokusu korunan kentlerde yer ile olan ilişki diğer kentlere göre çok daha güçlüdür. Yer ile kurulan bu güçlü bağlantı kolektif belleğe katkı yapmakta, kültürel miras alanlarını birer hafıza mekânı haline getirmektedir. Ancak hafıza mekânı olarak belirtilen bu

kültürel miras alanlarının değiştirilmesi ve ya yıkılması halinde bu durumdan birçok unsur etkilenmektedir. Hızlı kentleşme ile birlikte mekânlar hızla tüketilmeye başlanmıştır. Bu tüketimle birlikte sahip oldukları karakteri kaybetmeye ve sonuçta kolektif belleğin zarar görmesine neden olurken, ortak bir tarih ve kimliğin oluşması ve gelişmesi de engellenmektedir. Aynı zamanda yere bağlı duygular devingen yapıdadırlar ve zamanla değişirler. Böylelikle durağan olan kültürel miras hem yer duygusunun bir ölçüde yaratılmasına neden olurken hem de devingenlik karşısında durağanlığı ile bir çatışma yaratmaktadır.

Araştırma sahası olan Bursa kent merkezinde yer alan Hisar Bölgesi, hızla gelişen kentsel dinamiklerin baskısı altında kalmıştır. Özellikle Türkiye’de apartmanlaşmanın başladığı 1980’ler ve bir statü unsuru olarak görüldüğü 1990’lar sonrası araştırma sahasındaki tarihi değeri bulunan konakların çok büyük bir kısmı yok edilmiş ve ya dönüştürülmüştür. Bunun yanı sıra günümüzde bazı apartmanların odunluk ya da depoları bulunan zemin katlarının zeminlerinde eski kiliseye ait yer taşları halen durmaktadır. Bu durumun bir diğer nedeni de kentsel korumanın arka planındaki ideolojik yaklaşımdır. Kültürel mirasın korunması konusundaki bilinçsizlik sonucu büyük oranda yok olan ya da varlığı devam eden ancak kentin sakıncalı olarak tabir ettiği çöküntü alanları haline gelen yapılar ve alanlar 2000’li yıllardan sonra temizlenmeye, restore edilmeye ve tekrar inşa edilmeye (örneğin sur kapıları) başlanmıştır. Bithynia Krallığına kadar giden tarihiyle çok değerli bir miras alanı olan Hisar Bölgesi’nde korunan yapıların Osmanlı mirası olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra tarihi ve kültürel değeri bulunan mescit yapıları ya dönüştürülerek apartmana çevrilmiş ya da kötü bir restorasyon sonucu eski değerini kaybetmiştir. Neoliberal yıkım ile şekillenen kentlerde en büyük baskı tarihi çevreler üzerinde olmaktadır. Bu durum hem alanda yapısal anlamda zarar vermekte hem de toplum ve tarihi çevre arasındaki bağı etkileyerek, bu

bağları değiştirip yıpratmaktadır. Tarihi çevrelerdeki değişim ile yer duygusunun zarar görmesi araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Buna göre; araştırma ana ve ara soruları aşağıdaki gibidir:

1. Kentsel kültürel miras ve yer duygusu ilişkisini etkileyen faktörler nelerdir?
 - 1.a. Hisar Bölgesi'nde yer kimliğine etki eden faktörler nelerdir? Kentsel kültürel miras ile etkileşimi nasıldır?
 - 1.b. Hisar Bölgesi'nde yer bağlılığına etki eden faktörler nelerdir? Kentsel kültürel miras ile etkileşimi nasıldır?
 - 1.c. Hisar Bölgesi'nde yer bağımlılığına etki eden faktörler nelerdir? Kentsel kültürel miras ile etkileşimi nasıldır?
2. Yer ile kurulan bağlarda kentsel kültürel miras ne derece etkilidir?
 - 2.a. Hisar Bölgesi ve çevresindeki mekânsal değişimlerden kültürel miras/yer duygusu ilişkisi nasıl etkilenmektedir?
3. Tarihi çevrelerde yer duygusu ölçümü nasıl olmalıdır?
 - 3.a. Hisar Bölgesi'ndeki yer duygusu ölçümünde elde edilecek sonuçlar nelerdir?

1.3 Araştırmanın Amacı

Eski olan her şeyi bir kenara süpüren modernizm (Relph, 2008) ile koruma kavramı artık daha da önem arz etmektedir. Koruma ve kullanma arasındaki dengenin sağlanması ile tarihi yapıların kullanılmaması, saklanması ve işlevselliğini kaybetmesi yanlış bir yaklaşımdır. Aynı zamanda kentsel kültürel miras alanlarının toplumsal kimliği şekillendirmede oynadığı işlevsel rol de yadsınamaz. Bunun yanında, ekonomik rantı yüksek

kent arazisinin kullanımını ekonomik ve politik kaygıların belirlediği günümüz kentlerinde, yıkım ve yeniden üretim süreçlerinin hiç olmadığı kadar hızlı ve fazla olduğu açıktır.

Kentler dinamik organizmalardır. Kentlerdeki sosyal yapılar ve ihtiyaçların değişmesi ile fiziksel doku sürekli bu duruma uyum sağlar (Bandarin ve Van Oers, 2007). Bursa kenti bir dönem Osmanlı Devleti'ne başkentlik etmiş, önemli ticaret yolları üzerinde bulunmuş ve bu yollar önemini kaybetse bile, ticaret kenti olma önemini tarih boyunca sürdürmüştür. Cumhuriyetten sonra önemli sanayi atılımları yapan kent, aldığı göçlerle hem mekânsal olarak git gide yayılmış, hem de nüfus olarak sürekli bir büyüme göstermiştir. Bu durum kent için çok önemli ekonomik gelişme olarak görülürken, özellikle kent merkezindeki tarihi yapılar bu büyümenin baskısı altında kalmış; özellikle koruma bilincinin olmadığı ilk dönemlerde tarihi yapıların yıkılması veya dönüştürülmesi ile sonuçlanmıştır. Bu duruma daha sonraki yıllarda yanlış planlama kararları ve koruma politikaları da eklenince tarihi binalar ve çevrelerinde yapısal değişiklikler artmıştır. Bu nedenle neoliberal politikalar ile gittikçe artan kentsel yıkımın karşısında kentsel kültürel miras alanlarının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması çok önemlidir.

Düşüncelerimizin, kimliklerimizin ve eylemlerimizin şekillenmesinde derin duygular (olumlu ve ya olumsuz) rol oynar. Ait olma duygusu ile ait olmama duygusu (buna bağlı olarak kimlik duygusu ile ötekilik hissi de), yere ilişkin fikirlerle iç içedir (Harvey, 2015). Tarihi dokusu korunan kentlerde yer ile olan ilişki çok daha güçlü olabilmektedir. Kentteki tarihi doku bir alanı diğerlerinden ayıran kentsel kimliğinin yanı sıra yer duygusu inşasında da önemlidir. Çünkü kentsel kültürel miras ile toplum arasında duygusal bir bağ oluşmaktadır. Bu bağ bizi yer duygusu kavramına götürmektedir. Bu anlamda çalışmanın birinci amacı, Bursa Hisar Bölgesi'ndeki kentsel kültürel miras alanlarını tanımlamak, araştırma alanı içinde bu yerlerin önemini ortaya koymak, daha sonra ise bu alanları yer duygusu bağlamıyla değerlendirmektir. Bu durumda Hisar Bölgesinde yer alan tarihi çevre ve plansız

kentleşmenin etkisi ile tarihi özelliğini yitirmiş çevre arasındaki yer ile olan ilişkilerdeki farklılaşmayı anlamak temel amaçtır.

Aynı zamanda araştırmada şemsiye kavram olarak kullanılan yer duygusu kavramı ve alt elemanları olan yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı devingen bir yapıya sahiptirler. Zamanla sabit kalmaz, değişirler. Böylelikle durağan olan kültürel miras, yer duygusu ve bileşenlerinin bir ölçüde yaratılmasına neden olurken aynı zamanda bu hislerin devingenliği karşısında durağanlığı ile bir çatışma yaratmaktadır. Böylece kültürel miras ve yer duygusu arasında birbirini besleyen ve birbiriyle çatışan bir ilişki doğar. Çalışmanın ikinci amacı bu ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırmanın bir diğer amacı bu çatışma pratiklerini ortaya koymaktır.

1.4. Araştırmanın Önemi ve Literatüre Katkısı

"Türkiye, binlerce yıllık bir geçmişe dayanan zengin uygarlıkların yaşadığı bir ülke olarak insanlığın kültürel mirasının korunması konusunda evrensel sorumlulukları yüksek olan ülkelerin başında gelmektedir" (Tunçer, 2014). Kültürel mirasın önemli bir kimlik inşa alanı olduğu ise yadsınamaz bir gerçektir. Kent mekânının neoliberal politikalar ve küreselleşme ile her geçen gün daha da dönüşmesiyle birlikte tarihi kent alanlarının korunması, kent kimliğinin gelecek kuşaklara anlamını yitirmeden aktarılması bakımından önemlidir. Özellikle uluslararası literatürde sosyal bilimlerde kültürel miras kavramı çok çalışılan bir konudur. Genel olarak, kültürel mirasın tarihçesi, mimari boyutu, yönetimi ve turizmi en çok çalışılan alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bunun dışında kentsel kültürel miras konusunda toplumsal hafıza ve kentsel kimlik de çalışılan alanlar olmaktadır.

Ulusal literatürde ise çalışma alanı ve konusu üzerine daha önce yapılmış olan lisansüstü çalışmalar incelendiğinde genellikle Bursa merkezindeki kentsel kültürel miras üzerine olan temel çalışmalardır. Bu çalışmaların birçoğunda odak nokta Hanlar Bölgesi

olarak alınmıştır. Bursa’da en çok çalışılan kültürel miras alanlarının başında Hanlar Bölgesi’nin gelmesinin, kentin tam merkezinde bulunması ve kent için çok önemli bir ticaret alanı olmasının yanı sıra, 2014 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine girmiş bir kültürel miras alanı olması gelmektedir. Buna göre; Avcı (2001), Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi kapsamında geleneksel Türk evi üzerinden süreklilik ve kimlik sorununu incelerken; Köprülü Bağbancı (2007) Hanlar Bölgesi’nin geçirmiş olduğu dönemleri sistematik bir biçimde araştırmıştır. Bu kapsamda bölgede bulunan tek yapı ölçeğindeki yapıların kentsel mekân içerisindeki yerine değinerek, bölgenin fiziksel, toplumsal ve kültürel çerçeveye bağlı ortaya çıkan değişimler incelenmiştir. Keleş Eriçok (2012), Hanlar Bölgesi’nde yer alan yapıların özgün niteliklerine müdahale eden ticari fonksiyon türlerinin tespit edilmesi ve mevcut hanların süreç içindeki işlev değişimini çalışmıştır. Gedik (2015) ise Hanlar Bölgesi’ndeki kullanıcıların tarihi çevrelerin sürdürülebilir yeniden canlandırılması için görüşlerini alarak nasıl katkıda bulunabileceğini araştırmıştır. Bu amaca yönelik olarak, tarihi çevrelerde uygulanan sürdürülebilir gelişme stratejileri analiz edilmiştir. Tiryaki (2021) ve Kokdaş (2021) ise bölgeyi turizm kapsamında incelemişlerdir. Buna göre Tiryaki (2021) ise Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi’nin alışveriş turizmine etkisini incelerken; Kokdaş (2021) Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerini kültürel miras turizmi kapsamında ele aldığı çalışmasında, alan yönetimindeki paydaşlar arasındaki görüşleri ve farkındalığı değerlendirmiştir.

Son yıllarda odağın Hanlar Bölgesi’nden Hisar Bölgesi’ne kaydığı görülmektedir. Hisar Bölgesi’ni ele alan çalışmalara bakıldığında büyük bir kısmının mimarlık alanında yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalardan; Hemitli Erkan (2014), Hisar Bölgesi içinde yer alan Tophane ve çevresini ele aldığı çalışmasında, bölgedeki kentsel açık alanların kentsel koruma ve kentsel tasarım açısından değerlendirmiştir. Diriksoy (2016), Hisar Bölgesi’nin 1990’dan 2016 yılına kadar olan sürecinde, 1862 Suphi Bey Haritasının verilerini kullanarak, korunması gerekli tarihi yapıların dönüşümünü incelemiştir. Taşkan (2017) Hisar Bölgesindeki tarihi

alanların ve arkeolojik buluntuların, kentte ve kullanıcıların gündelik yaşamında yarattığı olguyu anlamayı amaçladığı çalışmada, bu alanların korunmasına ilişkin öneriler ortaya koyarken; Kaçmaz (2020) Hisar Bölgesi'ndeki tarihi taş yapılarda cephe temizleme yöntemlerini araştırmış, bu yapılar için koruma önerileri geliştirmiştir. İlhan (2019) ise Hisar Bölgesi'ndeki mimari yapıların değişimini; kentsel, bölgesel ve konut ölçeğinde elde ettiği sayısal analizleriyle değerlendirmiştir. Mimarlık alanı dışında bölgenin kültürel miras ve kentsel koruma amacıyla çalışıldığı diğer alan sanat tarihi olmuştur. Buna göre; Tatar Timur (2019), Hisar Bölgesi içinde yer alan mimari eserlerin tespitini yaparak ve bu yapıları plan, mimari, süsleme bakımından inceleyerek bir envanter çalışması yapmıştır. Son olarak Hancıoğlu (2022) ise Hisar Bölgesi'nin mimari dokusunu ve kültür katmanlarını bütüncül bir yaklaşımla, sanat tarihi perspektifinden değerlendirmeyi amaçladığı çalışmada, arkeolojik çalışmalar ve mimari eserler özelinde, bölgenin mimari ve sanatsal anlamda gelişimini incelemiştir. Bu çalışmalarda yapı özelinde çalışıldığından, bölgeye ait coğrafi bakış açısının eksik olduğu görülmektedir. Hisar Bölgesi'nde yer duygusu ve ya yer ile bağları inceleyen bir çalışma ise bulunmamaktadır.

Türkiye'de ise özellikle coğrafya alanında kültürel miras konusu çok fazla çalışılmamakla birlikte; Bursa ili kapsamında kültürel miras alanlarını hafıza ve yer duygusu (bağlılık, kimlik ve bağımlılık) üzerinden inceleyen coğrafya yayını bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmanın birinci önemi; literatüre bu konuda katkı yaparak bir boşluğu doldurmasıdır. Araştırmanın dolduracağı bir diğer boşluk ise ölçek sorununa ilişkin olmaktadır. Türkiye'deki konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında ölçek kullanımının çok az olduğu görülmektedir. Son birkaç yılda coğrafya alanında yapılan doktora tezlerinde yer bağlılığı (Ayberk, 2019) ve yer duygusu, yer bağlılığı ve yer kimliği (Ağbaba, 2020) ölçeklendirilmeleri görülse de bu çalışmada kullanılan ölçeklendirmenin çok dışındadırlar. Genelde coğrafya alanında kentsel koruma üzerine yapılan çalışmalarda ise, alan tanıtımı bir

nevi broşür bilgisi verilip, çeşitli istatistiki veriler ile turizm ve ya yapı ölçeğinde değerlendirildiğinden, koruma-kimlik-bağlılık ilişkisinin karakteristiğini anlamakta güçlükler meydana gelmektedir. Yer duygusunun kent içindeki tarihsel/kültürel miras üzerindeki etkisi, ilişkisi ve sürekliliği Bursa’da ilk kez çalışılacağından hem alansal olarak hem de ölçeklendirmede öncü olacaktır. Bu nedenle araştırma literatürde önemli bir eksikliği tamamlayacağından önem arz etmektedir.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında evren içinden örneklem seçilirken Hisar Bölgesi’nde yaşayan, çalışan ve turist/ziyaretçi olarak bu alanda bulunan üç grup belirlenmiştir. Böylece derinlemesine görüşme ve anketler bu üç gruba uygulanacaktır. Görüşülen kişilerin yaşlarının en az 18 olması dışında demografik bir sınır bulunmamaktadır. Bu durum, araştırmanın örneklem sınırlılığını oluşturmaktadır.

Saha çalışmasının yapılacağı zaman dilimi olan 2020 ve 2021 yılları, tüm dünyada etkili olan Covid-19 pandemisi nedeniyle araştırmada zamansal sıkıntılar yaşanmıştır. Pandemi koşullarının getirdiği tedirginlik, sokağa çıkma yasakları ve kısıtlamaları araştırma sahasına gidilmesi gereken zamanı azaltmış, örnekleme ulaşılacak zamanı arttırmıştır. Bunun sonucunda araştırma sahasında gerçekleşecek olan görüşme ve anket çalışmaları tahmin edilenin dışında olarak, çok daha uzun sürede daha az görüşme ve anket yaparak sonuçlanmıştır. Bu durum, araştırmanın zamansal sınırlılığını oluşturmaktadır.

1.6. Tezin Yapısı

Tez altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın konusu, amacı ve problemi ele alınmıştır. Daha sonra araştırmanın önemi ve literatürdeki yerine değinilmiştir. Araştırmanın hazırlanış sürecinde yaşanan sınırlılıklar bir sonraki başlık olurken, son olarak tezin tanıtımı amacıyla tezin yapısı yazılmıştır.

Tezin ikinci bölümü araştırmanın kuramsal dayanakları ve kavramsal çerçevesi üzerinedir. Bu bölümde araştırma sorularında geçen genel kavramlar incelenmiştir. İlk önemli kavramlar yer ve yer duygusu kavramlarıdır. Bu nedenle öncelikle coğrafyadaki iki önemli kavram üzerinde durulmuştur. Mekân kavramı açıklandıktan sonra araştırmada önemli yer kaplayan yer kavramı ve mekân ve yer arasındaki farklılığın yapısı açıklanmıştır. Daha sonra yer duygusu ve alt kavramları literatürdeki farklı yaklaşımları göre tanımlanıp ve birbirleriyle iç içe geçmiş olan bu kavramlar arasındaki farklılıklar tartışılmıştır. Araştırmada ele alınan yer bir kentsel kültürel miras alanı yani tarihi çevredir. O nedenle bu bölümde bir yer olarak tarihi çevre sorgulanırken, araştırmanın yer duygusuyla birlikte ele aldığı bir diğer kavram olan kentsel kültürel mirasın dünya ve Türkiye ölçeğinde genel bir tanımlaması ve süreci anlatılmıştır. Son olarak araştırma tasarımı kullanılan kuramsal çerçeve incelenmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümü araştırma yöntemini açıklamaktadır. Buna göre bu bölümde araştırma tasarımı aktarılmıştır. Araştırma tasarımı içinde araştırma sahası olan Bursa Hisar Bölgesi'nin belirlenme süreci ve nedenleri belirtilmiştir. Araştırmanın problemleri ana sorular ve alt sorular halinde hazırlanmış, araştırmacıyı bu araştırmayı yapmaya iten nedenler açıklanmıştır. Araştırma modeli ve evren ve örneklem açıklanmıştır. Sonrasında, araştırmadaki veri toplama süreci, birincil ve ikincil verilerin neden ve nasıl toplandığı (gözlem, görüşme, ölçeğin geliştirilmesi ve uygulanması, bilişsel haritalar, doküman analizi gibi) anlatılmıştır. Bölümün sonunda ise toplanan verilerin nasıl analiz edildiğine değinilmiştir.

Araştırmanın dördüncü bölümü araştırma sahası olan Bursa Hisar Bölgesi'ndeki kentsel kültürel mirasın tarihsel sürecine odaklanmaktadır. Bu bölüm üç ana bölüme ayrılmıştır. Öncelikle Bithynia Krallığı, Roma ve Bizans dönemleri olmak üzere üç önemli krallığın yaşadığı ve kalenin de inşa edildiği Osmanlı öncesi dönem incelenmiştir. Daha sonra, Hisar Bölgesi'ni günümüzün en değerli tarihi yapılarını oluşturan Osmanlı Dönemi ve

en sonunda Cumhuriyet Dönemi içindeki değişimler ve dönüşümler ile mekânın günümüze kadar olan yapısı incelenmiştir.

Araştırmanın beşinci bölümü bulgular bölümüdür. Bu bölüm kendi içinde beş ana başlık halindedir. Bu ana başlıkların oluşumunda araştırma modeli kıstas alınmıştır. Buna göre ilk ana başlıkta Hisar Bölgesi'nin mekânsal ve toplumsal yapısı incelenirken bu yapı içindeki tarihi çevre ve turizm konularına da değinilmektedir. Bunun yanı sıra bölgedeki mekânsal değişimler, koruma faaliyetleri ve bu faaliyetlere bölgede bulunanların tepkileri incelenmiştir.

Yer Bağımlılık olan ikinci başlıkta Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilerin işlevsel bağlanmaları incelenmiş, buna göre kullandıkları mekânlar ve alternatif seçimleri araştırılmıştır. Yer Bağlılığı olan üçüncü başlıkta Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilerin yer ile kurdukları duygusal bağlar incelenmiştir. Bu duygusal bağların mekândaki sağlayıcılarına odaklanılmıştır. Yer kimliği olan üçüncü başlıkta Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilerin yer ile kurdukları bilişsel bağlantılar incelenmiştir. Bu başlık altında bölgede bulunan kişilerin kimlik inşasında tarihsel çevrenin etkisi araştırılmıştır. Yer Duygusu olan beşinci ve son başlıkta ise öncelikle yer duygusunun sosyo-demografik değişkenlere göre ölçülmesi ele alınmıştır. Daha sonra çalışmadaki örneklem gruplarına ait değişkenler kapsamında yer duygusu ölçülmüştür. Çalışmanın altıncı bölümü olan Sonuç bölümünde ise araştırma bulguları konu ile ilgili literatür bağlamında tartışılmıştır.

2. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle mekân ve yer arasındaki farklılıklardan ve coğrafyacıların temel ilgi alanı olan mekân kavramının nasıl ve hangi koşullarda yer kavramına dönüştüğü üzerinde durulmaktadır. Yer kavramının epistemolojik yapısından sonra çalışmanın temel iki kavramından ilki olan yer duygusu incelenmektedir. Yer duygusu, araştırmanın modeline göre şemsiye kavram olarak kullanılmakta; yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı kavramlarını kapsamaktadır. Araştırmada yer duygusu kavramının ölçüleceği alan tarihsel çevredir. Böylece kent mekânında yer alan kültürel miras alanları ve bu alanların neden bir yer olarak kabul edildiği, dünyada ve Türkiye’deki koruma süreçleri hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra araştırmanın iki temel kavramı olan yer duygusu ve kentsel kültürel miras kavramlarının birbirleriyle ilişkisi incelenmektedir. Son olarak bu kavramların kullanımında ve genel araştırma çerçevesinde yardımcı olan araştırmanın kuramsal yapısından söz edilmektedir.

2.1. Mekânın Yere Dönüşümü: Yerin Kavramsallaştırılması

Mekân ve yer kavramları geçmişten günümüze çok sayıda kişinin ilgisini çeken ve yeni yaklaşımlar öne sürdükleri kavramlar olmuşlardır. Bu çalışmada yer kavramı özel bir yer tutmaktadır. Çalışmanın hikâyesi yer üzerinden şekillenmiş ve yer tanımı üzerinden anlam bulmaktadır. Mekân ve yer kavramları sık sık karıştırılan hatta kimi zaman birbiri yerine kullanılan kavramlar iken, aslında ikisi arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Aslında Türkçede mekân ve yer arasında kesin bir ayrım yok gibi gözükse de, İngilizcede ‘space’ ve ‘place’ kavramları üzerinden değerlendirildiğinde bu ayrım açık bir şekilde görülmektedir.

Modern düşüncede Newton mekânı algılanabilen, geometrik kurgusu olan mutlak mekân olarak tanımlamaktadır. Mutlak mekân genellikle fiziksel üç boyutlu özellikleri dışındaki niteliklerinden ayırt edilerek ifade edilmektedir. Leibniz ise monadlar arasındaki

ilişki ile ortaya konabilen bir görelî mekân anlayışına sahipti. Kant'ın mekân anlayışı Leibniz'in görelî mekân anlayışı ile Newton'un mutlak mekân anlayışı arasında salınımlar geçirdikten sonra eleştiri dönemindeki mekân anlayışına ulaşmıştır (Tekeli, 2010: 59). Kişilerin günlük yaşantısında algıladığı mekân ise üç boyutlu coğrafik mekân olarak da tanımlanır. Coğrafik mekânda bir cisim üç boyutu ile veya içinde üç değişkeni de bulunduran üç bağıntı ile belirtilebilir (Tekeli, 2010: 23).

Yer ise genel olarak, kişisel veya grup olarak kültürel süreçler yoluyla anlam yüklenen alanı ifade eder. Yerler ölçek açısından da çok çeşitlidir: çok büyük (örneğin; yeryüzü, evren veya ulus), orta büyüklükte (örneğin; şehirler, topluluklar ve mahalleler), daha küçük (örneğin; evler, odalar) veya çok küçük boyutlu (örneğin, çeşitli nesneler) olabilir (Altman ve Low, 2012: 5). Mesela bir uçta favori bir koltuk bir yerdir, diğer uçta tüm dünya da bir yeri ifade etmektedir (Tuan, 1977). İngilizce konuşulan toplumlarda, yer terimi oldukça esnek bir şekilde kullanılır. Bir yer, bir kişinin toplumdaki yeri anlamına gelebilir ya da bir oda, ofis veya memleket gibi bir yere olan duygularını belirtebilir. Coğrafi anlamda, bir kişi sınırlı bir coğrafi bölgeye bağlanabilir: 'yer', o kişinin rutin olarak seyahat ettiği veya bulunduğu kentsel bir metropol bölgesi, kasaba ve çevresi, küçük bir ada veya il-ilçe gibi ayrıntılı bir şekilde farkında olduğu alanı içerebilir (Hay, 1998).

Mekân ve yer ayrımını en genel şekilde açıklamak gerekirse; mekân, anlam içermeyen, herkes tarafından aynı ya da benzer bir şekilde algılanan alanlar ve boşluklar olarak ifade edilirken; kişiler mekânla temas ettiğinde, bir çeşit ilişki kurduğunda veya deneyim paylaştığında yani mekân anlam kazandıkça mekân “yer” olarak adlandırılmaktadır (Usta, 2020: 28). Mekânı yer yapan birkaç temel unsur bulunmaktadır. Bu unsurlardan ilki kuşkusuz anlamdır. Bir mekâna atfedilen anlam orayı yer yapar. Cresswell'e (2004) göre yer, *"insanların ilişki kurdukları, değdikleri, bir şekilde bağlandıkları mekânlar, yani anlamlı*

konumlarıdır. Buna göre insanlar mekânlara anlam yüklediklerinde ve onunla ilişki kurduklarında, mekân bir yer haline gelir".

Kişinin ya da toplulukların bir mekânı anlamlı bir yer olarak belirlemesi için bazı gereklilikler olması belirtilmiştir. O yeri tanımak, alışmak ve deneyim oluşturmak bu gerekliliklerden bazılarıdır. Tuan'ın (1977), *"Farklı bir mekân olarak başlayan şey, onu daha iyi tanıdıkça ve ona değer kazandırdıkça yer haline gelir"* tanımlamasındaki gibi mekânlar tanındıkça anlam kazanmakta, anlam kazandıkça yer haline gelmektedir. Yerin, deneyimle inşa edilmiş bir anlam merkezi (Tuan, 1975) olmasıyla, yer inşasında öznellik vurgulanarak mekân ve yer arasında da bir ayrıma gidilebilmektedir (Kyle & Chick, 2007). Relph (1976) de yer kavramında özneliği ve deneyimi vurgulamakta ve yerleri eyleme dayalı bilgilerimizle kavradığımızdan söz etmektedir

Yere atfedilen anlamlar toplumsal ya da bireysel olabilir. Böylece yerler hem farklı amaçlar için farklı gruplara farklı anlamlar veren hem de paylaşılan ortak anlamları içeren sosyal olarak inşa edilen bir alan haline gelmektedir (Stokels & Shumaker, 1981; Knox & Pinch, 2010). Sosyal olarak inşa edilen alan tanımlaması, Massey'in (2001), belirli bir alanda etkileşime girilen belirli sosyal ilişkiler kümesi olarak yaptığı yer tanımlamasına benzerdir. Aynı şekilde Canter (1977) ve Nanzer (2014) yer kavramını sosyal ilişkiler ve deneyim üzerinden tanımlamaktadırlar. Canter'e göre (1977) yer eylemler, kavramlar ve fiziksel özellikler arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak çevresel deneyimin bir birimidir. Nanzer (2014) ise yeri, günlük yaşam aktivitelerinin ve oraya ait duygusal bağlanmaların gerçekleştiği, bireylerin diğer bireylerle veya gruplarla ilişkiler geliştirdiği ve bu ilişkilere anlam kazandıran ortam olarak tanımlamaktadır.

Kimi araştırmacılara göre anlam kimlik ile oluşmakta ve bunun sonucunda mekânı yere dönüştüren unsur olarak kimlik görülmektedir (Hague, 2005; Augue, 1995). Hatta Augue (1995: 77) kimlikle ilişkilendirilmeyen ve tarihsel olarak tanımlanmayan mekânları *yersiz*

olarak isimlendirmektedir. Böylece yerlerin oluşumunda kimliğin önemini vurgulamaktadır. Relph (1976), insanın insan olmasının tek yolunun yerde/yerin içinde olmasıyla gerçekleşeceğini belirterek, kimlik inşasında yerle ilgili olarak "*içsellik*" ve "*dışsallık*" na vurgu yapmaktadır. Casey (1997) ise, yerin mekânın çok daha derin bir biçimi olduğunu, kişilerin var olmak ve yaşamak için, kendi yerleri ile bütünleştiğini ve bir şekilde o yere mecbur olduğunu savunmaktadır. Gieryn (2000) yeri; konum, fiziksel parametreler, anlam ve değerden oluşan bir kimlik ile değerlendirmektedir. Genel olarak bakıldığında yer ve yer ile kurulan bağların fiziki çevre, etkinlikler ve anlam / imge olarak ayrıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak yer kavramı Amerikalı mimar ve kent tarihçisi Dolores Hayden (1997)'ın da belirttiği gibi '*kapağını kimsenin kapatamadığı çok dolu bir bavul gibi*'dir (Hayden, 1997 akt: Gürkaş ve Barkul, 2012). Kavramın hem kavramsal hem de teorik arka planında bir yere verilen anlamın, orayı tanımanın ve deneyimlemenin önemli bir yeri olduğu açıktır. Böylece genel olarak yeri bir ve ya birden fazla duygunun atfedildiği, deneyimle inşa edilen anlam alanları olarak tanımlamak mümkündür.

2.2. Yer Duygusu

Bir yerin nasıl algılandığı, o yere bağlılık ve yer anlamlarının tümünü yer duygusu (sense of place) olarak tanımlanmaktadır. Yer duygusu; kişilerin sokaklar, mahalleler, şehirler veya bölgeler gibi yerleri algılama şeklini, bir yeri nasıl tanımladığını ve onunla nasıl etkileşimde bulunduğunu, bir yerde neye değer verdiğini ve bir yerin kişisel yaşam alanı olarak uygunluğu gibi birçok durumu tanımlamaktadır. Özellikle kentlerde kültür, çevre, tarih, siyaset ve ekonominin kesişme noktalarını yansıtabilir; göç ve doğal ve yapısal çevre arasındaki bulanık sınırlardan etkilenebilmektedir. Bir insanın bir yere karşı sahip olduğu duygular o yerler hakkındaki öznel yargılarıdır. Bu yargılar o yerin farklı özelliklerine göre değişkenlik göstermektedir. O yerin fiziki ve yapısal özellikleri olduğu kadar atmosferi ve manevi özellikleri de kişiler üzerinde etki bırakabildiği gibi bu etkiler kişiden kişiye

değişebilmektedir. İnsanlar ekolojik, sosyal, ekonomik, kültürel, estetik, tarihsel veya diğer faktörlerle ilgili olarak aynı yere çeşitli anlamlar yükleyebilirler. Bunun yanında yer duygusu, zaman içinde ve kişinin yaşamı boyunca değişebilir. Bu durum yer duygusuna devingen bir özellik katmaktadır.

Yerler anlam ile oluşmuş alanlardır. Yere dayalı anlamlar bize kim olduğumuz ve kim olmadığımız, nasıl değiştiğimiz ve neyi değiştirdiğimiz hakkında bilgi vermektedir (Hull IV, Lam & Vigo, 1994). Yere atfedilen bu anlamlar kişi ve yer arasında duygusal bir bağ oluşturmaktadır. Bu bağ çalışmada yer duygusu olarak ele alınsa da yer ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların yeri tanımlarken özellikle bu duygusal bağ üzerinde durdukları ve farklı kavramlaştırmalara gittikleri görülmektedir. Örneğin, Norberg-Schulz (1976) farklı olgular üzerinden değerlendirildiğinde zengin doğal ortamların özel ‘ruh’lara sahip olduğunu belirtmektedir. Bir yerin ruhu anlamına gelen ‘genius loci’ kavramı üzerine çalışan Norberg-Schulz bu kavramın kalıcı ve geçici nitelikte doğal ya da yapılı peyzaj öğeleriyle kurulduğunu, kişilerin algılarının zamana, eylemlere ve olgulara bağlı olarak dönüştüğünü vurgulamaktadır. Aslında genius loci kavramı Antik Roma kültüründen kalma bir inançtır. Bu inanca göre Romalılar herkes için ‘genius’ olarak isimlendirilen bir koruyucu ruh olduğuna ve bu koruyucu ruhun insanlara ve yerlere hayat verip karakterlerini oluşturduklarına inanırlar (Süvari, 2015). Çalışmalarında yer ile kurulan duygusal bağlara değinen Tuan’ın ise odak noktası, yerin bireysel deneyimi, bireyin yaşadığı yerlere benzersiz bağlılığıdır. Tuan (1974, 1977) yer ile ilgili olumlu duygusal bağları ‘topophilia’¹ olarak tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra Tuan (1975), yer ile olan duygusal bağların geçerken kazanılmadığına ve bir yeri bilmenin ya da onun duygusuna sahip olmanın bir yer ve tarihi hakkında deneyim ve bilgi gerektirdiğini de belirtmektedir. Böylece Tuan’ın yer duygusu tanımı köklülük kavramına benzemektedir. Ayrıca genellikle yazarlar, mimarlar ve şairler de estetik bir kavram olarak

¹ ‘yer sevgisi’ olarak da kullanılmaktadır.

yer hissi kavramını kullanmakta ve onu tanımlamak için yerin kişiliği terimini kabul etmektedirler (Usta, 2020: 27).

Yerler ile kurulan duygusal bağlar farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Örneğin Manzo (2003) yer ile kurulan duygusal ilişkileri dört safhada değerlendirmiştir: (1) çok çeşitli fiziksel ortamları ve duyguları kapsaması; (2) sürekli değişen, dinamik bir olgu olması; (3) hem bilinçli hem de bilinçsiz olması ve (4) daha geniş bir sosyo-politik ortamda var olması gibi. Manzo'nun (2003) bu ayrımı yer duygusunu da içine alarak yere karşı duygusal bağların nasıl olduğunu ve olabileceğini nitelemektedir. Hay (1998) ise yüzeysel yer duygusu, kısmi yer duygusu, kişisel yer duygusu, atalardan kalma yer duygusu ve kültürel yer duygusu olmak üzere beşe ayırdığı bir yer duygusu topolojisi geliştirmiştir. Hay'ın (1998) topolojisine göre yaptığı ayrımlardan ilki olan yüzeysel yer duygusu (a superficial sense of place) o yerde sürekli yaşamayan ziyaretçiler için kullanılan bir tanım olmasının yanı sıra "köklülükten" yoksundur. İkinci olan kısmi yer duygusu (partial sense of space) genelde tatil evi sahiplerinde bulunur ve gelişen ancak zayıf yer duygusu olarak sınıflandırılmıştır. Üçüncü olan kişisel yer duygusu (personal sense of place), akrabalık veya başka bir sosyal ağın dışında gelişmiştir. Bu nedenle uzun kalış süresinin istikrarı ve özelliklerinden yoksundur. Kişisel yer duygusu genellikle yerel bilgiyi, sosyal bağları biriktiren ve toplulukla varlığını sürdüren (community standing) göçmenlerde görülmektedir. Dördüncü olan atalardan kalma yer duygusu (ancestral sense of place) insanların, büyüdüğü veya hayatlarının çoğunu geçirdikleri yere karşı duydukları bağı temsil etmektedir. Son olarak kültürel yer duygusu (cultural sense of place) ise derin, duygusal, son derece mekânsal ve sosyal olarak temellendirilen yer duygusunu tanımlamakta ve yer ile olan daha geleneksel ilişkilerle oluşmaktadır. Hay geliştirdiği bu topolojide ikametgâhın özelliklerine vurgu yaparak, daha uzun ikamet sürelerinin daha güçlü yer duygusu oluşturduğunu savunmuştur (Clermont, Dale, Reed & King, 2019).

McEwen (2014) yer duygusunun üç aşamadan oluştuğunu belirtmektedir. Bu aşamalara göre kişi ilk olarak bir yer ile tanışır, daha sonra o yere ait yer duygusuna sahip olur ve son olarak artık o yeri görme şekli tamamen değişir. Bu aşamalardan sonra bir döngü gerçekleşir ve kişi başladığı yere döner. Kişi o yere tekrar gittiğinde, o yeri düşündüğünde/anımsadığında ve ya o yer ile bir şekilde etkileşimde bulunduğu anda artık o yer ilk tanıştığı yer olmayacaktır. Çünkü artık kişi o yere ait mevcut bir yer duygusuna sahip olacaktır. Hummon (1992) da benzer şekilde yer duygusunu, bireylerin çevreleri ve bu çevrenin yaratabileceği duygusal tepki hakkında sahip oldukları öznel bir algı olarak tanımlamaktadır. Hummon'a (1992: 262) göre, yer duygusu hem çevreye yorumlayıcı bir bakış açısı hem de duygusal bir tepki içerdiğinden kaçınılmaz olarak ikilidir. Ayrıca yer duygusu toplum duyarlılığının çok boyutlu bir anlayışını ima eder ve toplum memnuniyetine, bağlılığına ve kimliğine karşı duyarlıdır. Hummon'un tanımlamasında yer duygusu iki bölümden oluşur: Birincisi, bireyin bir yeri nasıl gördüğü veya çevresini nasıl yorumladığı, ikincisi ise bir kişinin bir yer hakkında nasıl hissettiğidir. Birlikte, bu iki bölüm bir yerin bir insan için taşıdığı anlamı yaratır.

İnsan-yer ilişkileri kompleksini kucaklayan çok yönlü ve kapsayıcı bir kavram olarak yer duygusu, yer temelli değerleri keşfetmek için kavramsal bir çerçeve sağlamaktadır (Lin & Lockwood, 2014). Sonuç olarak yer duygusu, insanların çevrelerine verdikleri değerleri, yerle ilişkili davranışsal ilişkilerle birlikte tanımlamak ve analiz etmek için kullanılan ve bu anlamda yaygın olarak araştırılan bir kavramdır.

2.2.1. Yer Duygusunun Bileşenleri

İnsanların yer ile olan ilişkileri incelendiğinde bu alanda birbiri içine geçmiş belirsizliklerle dolu bir kavram karmaşası olduğu görülmektedir. Bu kavramlar bazen literatürde birbiri yerine kullanılmakta bazen ise tamamen yok sayılmaktadır. Bunun sonucunda bu kavramların çalışılmasıyla ilgili karşılaşılan en büyük zorluk, aralarındaki

ilişkiler ile ilgili netliğin eksikliğidir. Bu araştırmanın da temel konusu olan yerin kişilerdeki yansımaları, onlarda bıraktığı duygular, insan ve yer arasındaki bağlar literatürde incelendiğinde genellikle yer bağlılığı, yer kimliği, yer bağımlılığı ve yer duygusu gibi kavramlar üzerinden okunmaktadır. Gerçekten bu kavramları hem birbirleriyle ilişkili kullanılmaları, hem de kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılmaları nedeniyle birbirinden ayırt etmek oldukça zorlaşmaktadır (Hague, 2007; Hidalgo ve Hernandez, 2001). Öyle ki Clermont vd. (2019) tüm bu kavramları "*kırık bir yapbozun farklı parçaları*" olarak tanımlamaktadır.

Bu kavramlardan en çok karıştırılan ya da birbiri yerine kullanılan kavramlar yer bağlılığı ve yer kimliği olduğundan, özellikle bu iki kavramı teorik ve deneysel olarak ayırmak oldukça zordur (Speller, 2000). Öncelikle literatürde yer bağlılığı ve yer kimliği kavramlarını eş anlamlı olarak gören çalışmalar (Brown & Werner, 1985, Stedman, 2003) bulunmaktadır. Bu kavramların bireylerin yer ile olan bağlarını ifade ettiği kuşkusuz olsa da; farklı faktörler ve bunların kombinasyonlarının sonucu oluştukları da yadsınamaz (Marzano, 2015: 45). Yere yüklenen anlamlar yer bağlılığı ve yer kimliğini birbirine bağlarken, aralarındaki en önemli ayırım, yer ile olan ilişkilerinin nasıl işlediğinde yatmaktadır. (DuCros, 2019: 3). Yer bağlılığı ve yer kimliğini eş anlamlı olarak ele alan çalışmalar olduğu kadar bu iki kavramın birbiriyle ilişkili fenomenlere sahip olup buna rağmen iki farklı yapı olduğunu savunan çalışmalar da mevcuttur (Lewicka, 2013). Bazı çalışmalar ise bu kavramları birbirinin alt bileşeni olarak görmektedir. Örneğin Lalli (1992) yer bağımlılığını yer kimliğinin bir alt bileşeni olarak kabul etmektedir. Ancak sadece yer kimliğini ve yer bağımlılığı ikilemini istihdam eden yer bağlılığı kavramsallaştırmaları, bir yerin anlamlı olduğu derece hakkında fikir verirken, bir ortamın neden anlamlı olduğunu bildirmek için çok az şey yapmaktadır (Kyle ve Chick, 2007).

Bu kavramsal karmaşanın yanı sıra yer duygusunu yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı üzerinden ölçen çalışmalar da mevcuttur (Jorgensen ve Stedman, 2001, 2006; Stedman, 2002, 2003; Mulvaney, Merrill & Mazotta, 2020)(Şekil 1). Özellikle Jorgensen ve Stedman (2001), literatürde çoklukla karıştırılan yer bağlanmasının "yer duygusu" adı verilen daha geniş ve daha kapsamlı bir kavramın farklı bir bileşeni olduğunu öne sürmüşlerdir. Buna göre yer duygusunun kendilerine göre duyuşsal (yer bağlılığı), bilişsel (yer kimliği) ve konatif (yer bağımlılığı) bileşenlerden oluşan üçlü bir kavramsallaştırılmasını savunmak için tutum teorisinden yararlanıp ve üç boyuttan oluşan geniş ve kapsayıcı bir tutum yapısı olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinde de Jorgensen ve Stedman'ın (2001) çalışmalarında belirttiği gibi; yer duygusu kavramı yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı ölçütleri kullanılarak bir şemsiye kavram olarak ele alınmıştır.

Şekil 1. Üç alt bileşenden oluşan yer duygusu

Kaynak: Mulvaney, Merrill & Mazotta, 2020

2.2.1.1. Yer Kimliği

Yer kavramını mekân kavramından ayıran en önemli kıstaslardan biri kimliktir. Yer kimliği ise yerin niteliklerinin kişinin kendi kimliğine katkısını ifade etmektedir (Proshansky, 1978; Sabine, Proshansky, Fabian & Kaminoff, 1983; Krupat, 1983; Shumaker ve Taylor,

1983; Korpela, 1989). Yer kimliği kavramına ilk kez bir çerçeve sunulması Proshansky, Fabian ve Kaminoff (1983) tarafından olmuştur. Bu ufuk açıcı çalışma yer kimliğini, kişi ve fiziksel çevre arasındaki bilişsel ilişki sonucu oluşan kişinin öz kimliğinin alt yapısı olarak tanımlamaktadır. Buna göre yer kimliği kişinin kendini tanımlaması ile ilgilidir ve fiziksel dünya hakkındaki belirli değerler, tutumlar ve inançlar sisteminin bir sonucudur. Bir diğer deyişle çevreye ilişkin algı, kavrayış ve bilişlerden oluşmaktadır. Bu bilişler, her bireyin günlük yaşantısı içindeki her türlü anı, fikir, değer, duygu, düşünce, anlam, tutum, tercih ve davranış kavramlarını temsil etmektedir. Yer kimliği fiziksel ortamlardaki biliş kümeleri olarak ele alınmıştır. Bu kümelerden birincisi; anılar, düşünceler, değerler ve ortamlar iken; ikincisi, farklı ortamlar (ev, okul ve mahalle gibi) arasındaki ilişkilerdir.

Yer kimliği idealler, inançlar, tercihler, hisler, değerler, hedefler, davranış eğilimleri ve beceriler gibi bir çok farklı faktörlerden etkilenebilir (White vd., 2008). Kişi bir yer ile ilişki geliştirdiğinde bilinçli olsun ya da olmasın, o yerle ilgili özellikleri kendi kişisel kimliğine dâhil etmeye başlar. Kendini yer üzerinden tanımlamak ve yer ile ilgili bir şey ve ya durumun bir parçası olmak ya da bir parçası gibi hissetmek önemlidir. Bu anlamda yerlerin kişinin kimliğinin bir parçasını oluşturdukları, yer kimliğinin de bu duruma odaklandığını söylemek mümkündür (Moore, 2000; Marzano, 2015).

Yer kimliğinin en önemli tanımlayıcı kıstasları kuşkusuz benlik ve ya öz kimliktir. Benlik fiziksel çevreden etkilenir ve bu çevre ile ilişkili olarak gelişir. Günlük yaşamın birçok yönüne dayanır: oynanan roller, ait olunan gruplar, giyilen şeyler, satın alınan eşyalar, sık sık ziyaret edilen veya hatırlanan yerler gibi (Belk, 1988; Hull IV, Lam & Vigo, 1994). Yer kimliği üzerine yapılan tanımlamalar da öz kimlik ve benlik üzerinden olmaktadır. Örneğin, Nanzer (2014) yer kimliğini; bireyin kişisel kimliğinin, bilinçli ve bilinçsiz fikirlerin, inançların, tercihlerin, duyguların, değerlerin, hedeflerin ve bu çevreyle ilgili davranışsal eğilimlerin ve becerilerin karmaşık bir örüntüsü aracılığıyla fiziksel çevre ile ilişkili olarak

tanımlayan benlik boyutları olarak tanımlanmaktadır. Brown, Raymond ve Corcoran (2015) da Nanzer'inkine benzer şekilde yer kimliğini, kim olduğumuzu tanımlayan belirli fiziksel ortamlar ve sembolik bağlantılar hakkındaki duyguların karışımı olan benliğin boyutları olarak tanımlamaktadır. Göregenli ve arkadaşları (2014) ise yer kimliğini '*insanın mekânla olan deneyiminde ve mekâna yönelik bağlılığının gelişiminde, aidiyet ve kendileme sürecine işaret ederek, yer ve yere ilişkin anlamların benlik kavramının bir parçası haline gelmesi*' şeklinde ifade etmektedirler.

Yer duygusunun tüm alt katmanlarında olduğu gibi yer kimliği de kişilerin yerler ile olan bağlarını ifade etmekte kullanılmaktadır. Lewicka'ya (2008) göre yer kimliği, bir yerin değil, bireyin bir özelliği olarak algılanmalıdır. Ancak nihayetinde yer kimliği kişisel olsa da, sosyal yapılar aracılığıyla önemli ölçüde filtrelenen ve sosyalleşme yoluyla teşvik edilen duygular, anlamlar, deneyimler, anılar ve eylemler çevresinde oluşturulur (Hague, 2005: 6). Tuan'a (1977) göre yer kimliği, kişisel ve grup yaşamının özlemlerini, ihtiyaçlarını ve fonksiyonel ritimlerini dramatize ederek elde edilir.

Genellikle, kimlik 'biz' ve 'onlar' veya daha tarafsız olarak 'biz' ve 'diğerleri' hakkındadır. 'Biz' olarak tanımlanan grup kendilerini diğerlerinden ayıran ortak deneyimleri, kültürleri, zevkleri ve geçmişleri paylaşır. Bu nedenle kimlik psikolojik bir statüden çok daha fazlasıdır. Bundan dolayı, yer kimlikleri ilişkiseldir, yani diğer insanlarla, diğer yerlerle ve o yer için diğer kimliklerle ilişkili olarak oluşturulurlar (Hague, 2005: 5-6). Bu anlamda yer kimliğini sadece benlik ya da öz kimlik olarak değil aynı zamanda öteki kavramı üzerinden de değerlendirmek gerekmektedir. Kuper ve Kuper (2016) yer kimliğini *ötekinin varlığı* olarak tanımlamaktadırlar. Buradaki öteki kavramı sosyolojik bir tanımlama olduğu gibi aynı zamanda mekânsaldır; yaşanan, bulunulan mekânın dışını gösterir. Buna göre, yer kimliği insanın en önemli bileşeni, aslında yerin bir parçası olmasa da ötekinin varlığıdır ve yaşanan yerin kişileştirilmesi, orası ile aidiyet hissi kurulması, onun öteki yerlerden farklılaştırılması

şeklinde sembolik bir inşa ile meydana gelmektedir. Bu duruma ek olarak yer kimliğini Massey (2001) içsellikten çok dışsallık ile oluştuğunu belirtirken; Gustafson (2001) benlik, *diğerleri* ve çevre üzerinden üç boyut etrafında değerlendirmektedir.

Yer kimliğinin inşası bir yere ait olma hissinde başlamakta ve bu nedenle kişinin bu yere karşı duygusal ve sembolik anlamlar atfetmesi önkoşul olarak beklenmektedir (Korpela, 1989, Williams vd., 1992, Brown & Raymond 2007; Kyle & Chick, 2007, Clermont vd., 2019). Bireylerin ya da toplumların yerlere atfettikleri bu anlamlar kültürel ve bireysel kimliğin yansımasıdır, bir nevi bir biliş alanıdır. Hague (2007) yer kimliğini yer ile bağlantılı kimliğin yönleri olarak tanımlar ve yer kimliğini fiziksel ortamdaki bilişsel bir veri tabanına benzetir. Hague'a göre, yer kimliğinin beş temel işlevi vardır. Bunlar; tanıma, anlam, ifade gereksinimi, değişime aracılık, kaygı ve savunma işlevleridir. Buradaki tanıma ve anlam kavramları önemlidir. Özellikle anlam, yer kimliğini tanımlamak için kritik bir ölçüdür (Akkar Ercan, 2017). Benzer şekilde Relph (1976) de yer kimliğinin üç temel ölçütü olduğunu belirtmektedir: fiziksel ortam, etkinlikler ve anlamlar. Bu üç ölçütün tümü bir yerde birbiriyle ilişkilidir ve o yerin kimliğini oluşturan onların birleşimidir.

Yer kimliği, bir benlik kavramı oluşturmak için bir yere bağlı deneyimleri, ilişkileri ve etkileşimleri kullanır (DuCros, 2019: 3). Ancak yer kimliği, belirli bir deneyimin doğrudan bir sonucu değildir (Proshansky, Fabian ve Kaminoff, 1983), daha ziyade zaman içinde gelişen bir ortama sahip psikolojik bir yatırımdır (Williams & Patterson, 1999; Vaske & Kobrin, 2001). Bu anlamda yer kimliğinin inşası ve devamlılığında süreç çok önemlidir. Nanzer'e (2014: 66) göre yer kimliğinin gücü iki faktöre dayanır: bireyler tarafından belirli bir yere veya ortama yapılan *duygusal yatırım* ve konumla olan ilişkilerinin uzunluğu. Bir yere bağlı olmak ve daha sonra tek bir deneyimden sonra onu 'benliğimize' dâhil etmek mümkün olsa da, yer kimliğinin tekrarlanan ziyaretlerden sonra veya bir ortamda uzun süreli yerleşimden sonra

ortaya çıkması daha olasıdır. Bunun yanı sıra kişinin yer ile ilişkisinin öz kimliğe etkisi de kuşkusuz zaman ile oluşacaktır.

Yerler sabit ve durağan değildir; aksine, düşünceler, maddi pratikler ve yaşanan deneyimler değiştikçe yerler de durmaksızın dönüşüme uğramaktadır (Harvey, 2015). Buna bağlı olarak yer kimliği sürekli olarak bireyler tarafından yeniden inşa edilir, sürekli olarak tekrar üretilir ve bu değişiklik kişinin yaşamı boyunca meydana gelir (Proshansky vd, 1983; Massey, 1994, 2001; Akkar Ercan, 2017). Buna göre yer kimliği evrimseldir, dinamiktir ve zaman-mekân sürekliliği içinde değişim geçirmektedir. *‘Kentsel doku, morfoloji, yapılar ve çevrelerinin özellikleri gibi mekânların ayırt edici özellikleri yer kimliğinin niteliklerini belirlemekte; bu özelliklerin zaman içinde değişime uğraması da yer kimliğini etkilemektedir’* (Akkar Ercan, 2017).

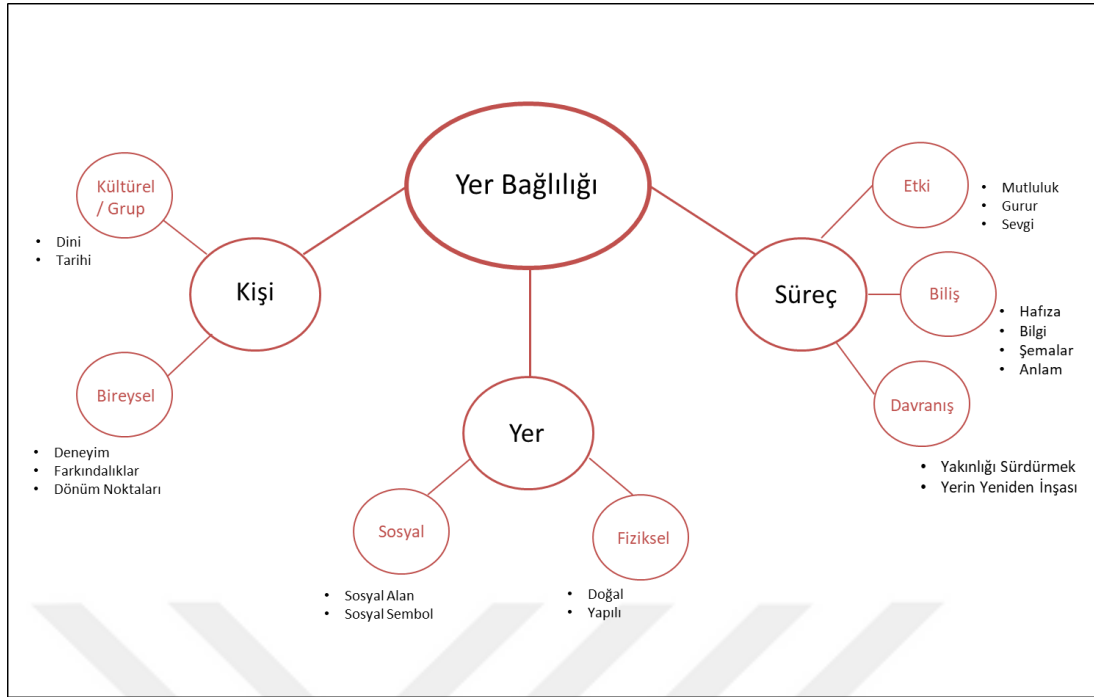
2.2.1.2. Yer Bağlılığı

Riley (1992: 13) bağlanmayı, insanlar ve peyzaj arasındaki biliş, tercih veya yargının ötesine geçen duygusal bir ilişki olarak tanımlar. Yer bağlanması ise deneyimlerden, etkileşimlerden ve nihayetinde sosyal aktörlerin atadığı anlamlardan kaynaklanan bir yere bağlı hissetme duygusunu ifade eder (DuCros, 2019: 3). En genel şekilde ise yer bağlılığını kişilerin yer ile kurdukları olumlu duygusal bağlar şeklinde tanımlamak mümkündür (Shumaker & Taylor, 1983; Hummon, 1992; Altman ve Low, 1992; Williams vd., 1992; Hidalgo & Hernandez, 2001; Stedman, 2002; Guiliani, 2003; Nanzer, 2004; Hague, 2007; Lewicka, 2011; Manzo & Devine-Wright, 2013; Göregenli vd., 2014; Woosnam vd., 2018).

Lawrence (1992) yer bağlılığının kişilerin belirli ortamlar ile anlamlı ilişkiler kurmayı keşfetmesi için önemli bir çerçeve sağladığını belirtmektedir. Bu kapsamda Cross (2015) ise yer bağlılığını, insanların yerlerle anlamlı ve duygusal bağlar kurdukları etkileşimsel süreçler - sürekli eylemler ve etkileşimler dizisi - olarak tanımlamaktadır. Cross’a (2015: 501) göre

yer bağılılığında yedi süreç bulunmaktadır. Bunlar: (i) duyuşal, (ii) anlatı, (iii) tarihsel, (iv) manevi, (v) ideolojik, (vi) metalaştırma ve (vii) maddi bağımlılıktır. Buna göre her süreç benzersiz bir eylem dizisini ifade eder ve yer ile ilişkili anlam oluşturmaya hedefler. Yedi sürecin her birinin zaman içinde benzersiz bir tezahürü vardır; bazıları zamanla büyür, bazıları statiktir, bazıları ise zamanla azalma eğilimindedir. Genel olarak bakıldığında ise birçok farklı etkenden etkilenebilen yer bağılılığı statik değildir; kişiler, aktiviteler ve süreçlere göre değişebilir.

Yer bağılılığı ile ilgili farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Bunlardan ilki *yer bağılılığı için üçlü model*dir (Scannell & Gifford, 2010) (Şekil 2). Bu modele göre yer bağlanmasının üç boyutunun olduğu varsayılmaktadır: kişi, yer ve süreç. Kişi boyutu bireysel ve grup düzeyinde gerçekleşmektedir. Bireysel düzey, kişinin bir yer ile sahip olduğu kişisel bağlantıları içerir. Buna göre, yer bağlanması, kişisel anıların baskın olduğu ortamlarda daha güçlüdür ve bu tür bir yer bağlanması istikrarlı bir benlik duygusuna da katkıda bulunur. Grup ölçeğinde bağlanmaysa üyeler arası paylaşılan bir yerin sembolik anlamlarından meydana gelir (Low, 1992). Yer bağlanmasının ikinci boyutu belki de en önemli boyutu olan yerin kendisidir. Bu kısım sosyal ve fiziksel yer bağlantısı olarak iki seviyeye ayrılmıştır. Yer bağlanmasının üçüncü boyutu ise bağlanmada etki, biliş ve davranışın gerçekleştiği süreçtir.

Şekil 2. Yer bağlılığı üçlü modeli

Kaynak: Scannel ve Gifford (2010)

Low (1992: 166) yer bağlılığının altı çeşit sembolik bağlantısı olduğunu belirtir. Buna göre yer bağlılığı şu şekillerde olabilir: (i) tarih veya aile soyu yoluyla alana olan sosyal bağlantı, (ii) alan (toprak) kaybı veya topluluğun yok edilmesi yoluyla bağlantı, (iii) mülkiyet, miras ve siyaset yoluyla alanla ekonomik bağlantı, (iv) dini, ruhsal veya mitolojik ilişki yoluyla kozmolojik bağlantı, (v) hem dini hem de dini sebeple olmayan kutlama ve kültürel etkinlikler yoluyla bağlantı ve (vi) hikâye anlatımı ve yer adlandırma yoluyla anlatı bağlantısı. Buna ek olarak Altman ve Low (1992) ise yer bağlılığının oluşumu ve sürdürülmesi için dört süreç olduğunu öne sürerler. Bunlar; biyolojik, çevresel, psikolojik ve sosyokültürel süreçlerdir.

Yer duygusunun üç bileşeni için de yer ile kurulan bağlardan söz edilse de yer bağlılığında bu bağların duygusal anlam taşıması beklenir. Bu duygusal anlamlar deneyimler ile güçlenir ve çok çeşitlidir. Yer ile olan ilişkiler, sevgiden özlem, nefret ve korkuya kadar bir dizi duyguyu temsil edebilir. Ancak bu ilişkilerin hepsi yer bağlılığını göstermez. Örneğin,

çocukken yaşanan ev önemli bir yer olarak deneyimlenebilir, ancak buradaki bağın mutlaka olumlu olduğu anlamına gelmez. Aksine, bir yerdeki mutsuz veya travmatik deneyimler olumsuz duygular veya hatta oraya karşı isteksizlik yaratabilir (Marzano, 2015). Bu durumda bir yer ile oluşan güçlü negatif bağ yer bağlılığı oluşturmaz; yer bağlılığı sadece pozitif bağlar ile tanımlanır.

Bireylerin yerler ile ilişkilendirdikleri anılar, inançlar, anlamlar ve bilgiler onları kişisel olarak önemli kılar, o yere olan bağlılığın artmasını sağlamaktadır. Özellikle yere yüklenen anlamlar bu alanların hafızada güçlü bir yer tutmasına neden olmaktadır. Bu noktada hafıza ve anlam birbirini besleyen bir ilişkidir. Bu anlam inşası yer ile oluşan etkileşim ve deneyimler ile güçlenir. Bir yerdeki yer bağlılığının yüksek olması için toplum ve yer ile olan etkileşim önemlidir. Bu nedenle yer bağlılığı kolektif insan aktivitesini ve insanlar ve yerler arasındaki güçlü etkileşimiyle desteklenmektedir (Riley, 1992, Kyle, Graefe & Manning, 2005). Bir alandaki yer bağlılığının yoğunluğu da bir yerle olan temas miktarına göre değişmektedir (Anton & Lawrence, 2014: 452). Bu durum da yer ile olan etkileşim ile artacaktır. Bir yer ile etkileşimin ve o alandaki deneyimlerin artması anı inşa etme süreci olarak hafıza mekânlarının oluşmasına da yardımcı olur.

Yer bağlılığında bir yerde uzun süre boyunca bulunmak ve yaşamak, eğer istisnai bir olumsuz duygu yok ise genellikle yüksek yer bağlılığına işaret etmektedir. Bu anlamda ikamet süresi yer bağlılığında önemlidir. Bir yerde yaşamının somut hali ise evde anlam bulur. Tuan (1977: 149) evin yer bağlılığındaki öneminden şu şekilde bahseder: *‘Ev, astronomik olarak belirlenmiş bir mekânsal sistemin merkezindedir. Cenneti yeraltı dünyasına bağlayan dikey bir eksen içinden geçer. Yıldızlar, birinin meskeninin etrafında hareket eder; ev kozmik bir yapının odak noktasıdır’*. Tuan’a göre ev kişinin hayatındaki en merkezi konumdadır. Kişinin yaşamında bu kadar önemli bir yer kaplayan alanın yer bağlılığının yüksek olması beklenmektedir. Evin daha geniş kapsamlı halini ise mahalle, memleket ve vatan

kavramlarında görmek mümkündür. Yine Tuan'a (1977) göre hemen hemen her yerdeki insan topluluklar kendi vatanlarını dünyanın merkezi olarak görmeye eğilimli olurlar. Bu durum vatana bağlılığı yoğun olarak hissettirmektedir. Yere bağlanmanın en büyük nedeni çevresel ortamlardır. Bunun yanı sıra bu bağlılık sadece çevreye değil, aileye, arkadaşlara, bir topluluğa ya da kültüre olabilir. Buna göre kişiler kendilerini ait hissettikleri, uzun süre bulundukları ve sadece zaman geçirmek değil kültürel ve kimliksel bağlarla sıkı sıkıya bağlı oldukları yerlere ve topluluklara karşı yer bağlılığı geliştirirler.

2.2.1.3. Yer Bağımlılığı

Bir yer hakkında nasıl hissettiğimiz, bize benzersiz yer duygumuzu veren yerle etkileşimleri işlemenin sonucudur (McEwen, 2014). Yer bağımlılığında yer ile olan etkileşim çok önemlidir. Bu nedenle yer bağımlılığını, işlevsel nedenlerle bir yere bağlanma olarak tanımlamak mümkündür. Kişinin belirli bir yer ile etkileşimi sonucu oluşan ilişkinin algılanma düzeyi de yer bağımlılığı kapsamına girmektedir.

Stokols ve Shumaker (1981), yer bağımlılığı kavramını ilk kez ortaya atan kişiler olarak, bireylerin ve grupların yer bağımlılığını belirlemek amacıyla kullanılabilecek iki faktör olduğunu öne sürmüşlerdir. Birincisi mevcut yerin kalitesi, ikincisi ise karşılaştırılabilir alternatiflerin göreceli kalitesidir. Buna göre yer bağımlılığında işlevsel nedenlerin önemli olduğu kadar yerlerin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan daha baskın ya da başka bir tabirle daha etkileşimli yer olması da oldukça önemlidir. Bir birey ya da grubun belirli yerler arasındaki seçimi, hangi ortamları neye göre tercih ettiği o yere olan yer bağımlılığı seviyesini ölçen unsurlardandır. Stokols ve Shumaker (1981), aynı zamanda yer bağımlılığını tanımlarken belirli bir yerin tatmin etme ve bireyin hedeflerini veya ihtiyaçlarını karşılama potansiyelinden söz ederler. Buna göre, bireyin yer ile olan etkileşimine dayalı olarak, o yerden avantaj sağlama potansiyelini de yer bağımlılığı olarak tanımlamak doğru olacaktır.

Bu tanımlamaya benzer şekilde Nanzer (2014) yer bağımlılığını, bir yerin, bireyin bir ilgi veya hedefi peşinde koşarken memnun olması için uygunluğu şeklinde ifade etmektedir.

Belirli bir yere olan yer bağımlılığından söz edildiğinde vurgulanması gereken en önemli özellik işlevsel bağlantıdır (Brown and Raymond 2007; Clermont, Dale, Reed & King, 2019; Kyle ve Chick, 2007; Stokols & Shumaker, 1981; Vaske & Kobrin, 2001; Williams & Roggenbuck, 1989). Bu işlevsel bağlantı, bölgenin fiziksel özelliklerinde somutlaşır ve o kaynak ya da yer ziyaret ettikçe artar. Bu nedenle yer bağımlılığında süreklilik önemlidir, bu devam eden bir ilişki olduğunu gösterir. Bu devamlılık ya da süreklilik oldukça bir yere olan yer bağımlılığı yükselecektir. Buna ek olarak bir yere olan yakınlık arttıkça ziyaret etme sayısı artabileceğinden, kaynağa fiziki yakınlık ya da o alanda yaşıyor olmak işlevsel bağlantıyı kurmak için idealdir (Vaske & Kobrin, 2001). O yerde yaşamamanın aksine o yere dışarıdan gelen ziyaretçiler kapsamında bakıldığında ise alanla kurulan etkileşim ön plana çıkmaktadır. Yer bağımlılığını biraz daha özelleştirerek belirli bir yere gelen turistler bağlamında inceleyen Björk ve Weidenfeld (2016), kavramı o yerin turistlerin ihtiyaçlarını karşılamadaki işlevsel bağlanma seviyesi olarak tanımlamışlardır. Buna göre bir alanı ziyaret eden turistlerin o alanda etkileşim kurduğu, daha fazla aktivitede bulunduğu alanlar, yer bağımlılığının daha yüksek olduğu alanlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir yer ile işlevsel bağlantının sağlanabilmesinde sosyo-kültürel etkileşim de önemlidir. Yer ile kurulan sosyal ve kültürel bağlar bu ilişkiyi olumlu şekilde etkilemektedir. Alandaki arazi kullanım kalıpları ve bu kalıpların zaman içindeki değişimi de alanla olan davranışsal ilişkiyi etkileyeceğinden yer bağımlılığını da etkileyen bir faktör olacaktır. Yer bağımlılığında bir diğer önemli husus yerlerin adlandırılmasıdır (Chan, 2009). Bir yerin adlandırılması birçok farklı nedene bağlı olabildiği gibi o yerin işlevsel kullanımına yapılan bir atıf da olabilir. Bu anlamda yerlere verilen resmi adlar kadar gayri resmi isimlendirilmeleri de yer bağımlılığına işaret etmektedir.

2.3. Kentsel Kültürel Mirasın Tanımlanması ve Koruma Süreci

Kentsel kültürel mirasın türü, sınırları, yapısı, yoğunluğu gibi unsurlar onu oluşturan bileşenlerin niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Bunun yanı sıra miras kavramı bu kavramı yapan kişi ve ya kişilerin uzmanlık alanlarına göre de değişiklik gösterebilir. Arkeologlar, mimarlar, müze küratörleri, sosyologlar, coğrafyacilar gibi birçok farklı alan kavrama kendi çerçevesinden baktığından bu tanım yönetim ve koruma prosedürleri gibi teknik bir tanımlama olmasının yanı sıra; anlam ve kimlik oluşturma gibi sosyal ve kültürel bir tanımla da yapılabilmektedir (Smith, 2006). Kültürel miras kavramının tanımlanmasında Uluslararası Mimarlar Birliği'nin 1904 yılında Madrid'deki toplantısında aldığı kararlar da önem arz etmektedir. Çünkü bu toplantının çıktısı olarak anıtlar, ölü anıtlar ve yaşayan anıtlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Böylece kültürel varlığın, herhangi bir canlı gibi doğup yaşadığını kabul edip, onlara bu şekilde bakmanın bir zorunluluk olarak ele alınması gerekliliği de ortaya çıkmıştır (Erder, 2020).

Koruma, çürümeyi önlemek ve değişimi dinamik olarak yönetmek için yapılan eylemdir (Feilden, 2003). Eski kent dokusu sadece yerine yenisi konmayacak bir kültürel miras olmaktan öte, kent yaşamının en önemli ve canlı öğelerinden biri olarak korunmalıdır (Kuban, 2016). Böylece koruma, ilk başta bir karar verme süreci ile başlar. Neleri, kimin adına, kimlerle ve nasıl korunacağı en başta da neden korunacağı tartışma konusu olmaktadır. Bu sorulara bir yanıt oluşturmak; temelde politik ve aynı zamanda seçmeci olması gereken bir karar vermeyi getirmektedir. Dolayısıyla korumanın temel sebepleri arasında politik yönelim ve dini nedenler çok önemli olduğundan ve her daim dönemin sanatsal ve estetik yönelimleri çerçevesinde geliştiğinden koruma ideolojik bir eylemdir (Erder, 2020; Tekeli, 2014; Smith, 2006).

Geçmiş yaşamlara ait her yapının korunması mümkün olmamaktadır. İlk başta ülkelerin ekonomik kaynakları bunun için yeterli değildir. Başta bakımsızlık, aşırı yıpranma,

doğal afetler, yapılaşmanın getirdiği baskı gibi kent mekânlarındaki tarihi yapıların sayısı gittikçe azalmaktadır. Bunun yanı sıra öncelikle olarak korunması gereken ya da korunması ihtimallere bırakılmayacak kadar önemli yapıların seçimi de mühimdir ve bu doğrultuda yardımcı olabilecek ölçütlerden yararlanmak gerekmektedir. Bunlar, tarihi belge niteliği, eskilik özelliği ve estetik değeridir (Ahunbay, 2019: 28). Tekeli (2014) ise kentsel kültürel mirasın neden korunması gerektiğini dört madde altında toplamaktadır. Buna göre korumadaki birinci neden, kültürel alanın yerel, dini, bölgesel, ulusal vb. bir kimliğin yaratılma aracı olmasıdır. İkinci neden, kültürel mirasın estetik ve sanatsal değeridir. Üçüncü neden bu alanların turizm getirisiidir. Dördüncü neden ise, kültürel mirasın bir toplumsal kültür unsuru olması nedeni ile önceki kuşaklardan alınıp, sonraki kuşaklara aktarılması olup en önemli neden olarak yer almaktadır. Genel olarak, korumadaki temel amaç, geçmişten günümüze değin gelmiş olan kültürel birikim ve değerleri tamamen yok olmaktan kurtarmak, özgünlüklerinden bir şey kaybetmeksizin zamanla farklılaşan değerleri günümüz koşullarıyla birleştirerek, sağlıklı yaşam çevreleri oluşturmaktır.

İnsanların yaşadığı kültürü koruması ve ileriki kuşaklara aktarma isteği önceden beri süregelenmiştir. Koruma düşüncesinin evrimine bakıldığında, günümüzdekine pek benzer olmasa da geçmişte de büyük uygarlıkların tarihi anıtların korunmasına ilişkin endişe duydukları söylenebilir (Erder, 2020). Eski Roma’da da koruma ile ilgili katı kurallar bulunmaktaydı. Kültürel mirasın korunmasının geniş çaplı yankılarının ise Avrupa’da Rönesans sonrasında başladığı bilinmektedir. Bu dönemlerde İtalya, Fransa gibi Avrupa ülkelerinde ruhban sınıfının ardından soyluların ve burjuvazinin eski eserlere ilgi göstermesi de Rönesans sayesinde olmuştur. Büyük uygarlıkların yanı sıra ilkel toplumlarda da korunan yapılar olduğu bilinmektedir. Ancak bu toplumlardaki koruma anlayışının nedeni bu yapıları geçmişin yadigârları olarak görmelerinden çok birer sembol olarak görmeleri idi. Genel olarak bakıldığında eski toplumlarda anıtların dini, estetik ve ya işlevsel nedenlerle korunduğu

söylenilmektedir. Elbette ki miras kavramının günümüzdeki anlamına yakın şekilde tam olarak ortaya çıkışı, modern ulus devletlerin kurulması ve kendi gelenek ve kimliklerini tanıma ihtiyacı ile bağlantılıdır. 19. yy'daki önemli toplumsal hareketler koruma kavramının kullanımı ve uygulanmasında da dönüm noktası olmuştur. Böylece kentlerin korunması fikri ilk kez Fransız Devrimi'nin ardından 19. yy'da Avrupa'da yeni bir sosyal ve ekonomik düzen ile ortaya çıkmaktadır (Bandarin ve Oers, 2007). Yine Batı Avrupa ülkelerinde genelde 1800'lerin ortasından sonra özellikle somut kültürel miras üzerinde devletin koruyuculuğu egemen olmuştur.

Uzun bir süre boyunca yaygın kentsel koruma anlayışı, tarihi varlıkları ayrı ayrı koruma fikrine dayanıp, korunan miras ise sadece fiziksel formun korunması şeklinde, neredeyse tamamen bireysel yapılar, genellikle dikkate değer binalar, anıtlar ve özel alanlarla sınırlıydı (Akkar Ercan, 2010; Whitehand ve Gu, 2010). Bu anlamda ilk kez 1931 yılında Uluslararası Müzeler Örgütü'nün düzenlediği Atina Konferansı'nda *tarihi anıtların değerinin arttırılması* maddesinde yapıların etrafına saygı gösterilmesi, yapı kümelerinin özellikle de güzel görünüşlü olanların manzaralarının korunmasına değinilmiştir. Ancak tarihi anıtlara fon oluşturan tarihi çevrelerin kendi özellikleriyle bir bütün olarak korunması gerektiği düşüncesinin henüz gelişmemiş olması buradaki temel problemdir (Ahunbay, 2019: 116).

İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'da yaşanan büyük yıkım, koruma alanında yeni gereksinimler ortaya çıkarmıştır. Böylelikle savaştan sonra pek çok Avrupa ülkesi tarihi kent ve kasabalarını korumak için yasalar çıkarmaya başlamıştır. Bu nedenle korumanın bir disiplin halini alması İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme rastlamaktadır. Aynı zamanda bu dönemler UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), ICOMOS (International Council on Monuments and Sites - Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property - uluslararası

Kültürel Varlıkların Korunması ve Restorasyonu Çalışmaları Merkezi). gibi kuruluşların etkisi ile kültürel mirası koruma olgusu dünyada gelişim göstermeye başlamıştır. Bunun sonucunda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında koruma kavramı uluslararası gündemde daha sık yer almaya başlamıştır. Savaş ile yok olan kentsel mekânlardaki yapıları bir imge olarak yaşatma isteği sadece estetik bir kaygı olarak düşünülmemiş aynı zamanda tarihi çevrenin ulusal kimliğin sürdürülmesi, tanıtılması ve ulusal bilincin oluşturulması için önemli bir araç olarak düşünülmüş ve desteklenmiştir. Bu anlamda savaş sonrası yıkılan alanların yeniden ayağa kaldırılması ya da restore edilmesi yurtseverlik duygularıyla aslına uygun şekilde yapılmıştır. Örneğin, Polonya’da Varşova’nın Ortaçağ’a ait mekânsal dokusunu koruyan, çoğunlukla 17. ve 18. yüzyıl yapılarından oluşan tarihi kent merkezi, 1790’larda İtalyan ressam Bernardo Bellotto’nun yaptığı yirmi tablo, gravürler ve Varşova Mimarlık Fakültesi’nin 1939’dan önce tamamladığı rölövelere dayanılarak tekrar yapılmıştır (Ahunbay, 2019: 19).

Savaşın yarattığı yıkımın yanı sıra, 1950’lerden itibaren sanayileşme ve kentleşmenin artması ile kaynakların kitlesel yıkımıyla birlikte, çevrelerin kimlikler için ne derece önemli olduğu ve sürdürülebilir yaşam için değerli olduğu fark edilmiştir. Bu zamana kadar uzun dönemler boyunca kültürel mirasın korunması söz konusu olduğunda anıtlar ve sanat çalışmalarına önem verilmiş, bir anlamda kültürel miras anıtlar ve müzeler ile özdeşleşmişti. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemlerde koruma kavramının mekânsal yayılımında tek bina ve anıtlardan sit alanlarına doğru evrildiği görülmektedir. Buna göre parçalı bir yaklaşımla yapıların tek tek değil, tarihi yapıların çevresiyle bir bütün olarak ele alınması, yapı grupları, yerleşmeler ve bölgeler şeklinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (ÇEKÜL, 2010). Böylelikle anıtlar, onları dini, ulusal, politik ve sanatsal objeler oldukları için korunmaları gerektiğini savunan önceki anlayışın aksine çevresel kompleksler, yaşamın güvenliği ve sürekliliği için vazgeçilmez insani yatırımlar olarak düşünölmeye başlanmıştır

(Erder, 2020: 34). Korunacak olan kültürel varlıklar ise en başta sadece somut olan kültür öğelerden oluşurken, zamanla somut ve somut olmayan kültür öğelerin korunmasına doğru genişlemiştir.

1960'ların sonlarında, belki de çekici eski binaların yıkılma oranı artıp ve gittikçe azalmaları nedeniyle, tarihi korumada güçlü bir dönüş yaşandı (Relph, 1987). Fransa 1962'de Loi Malraux'u geçirdi; ki bu 14 şehir içindeki korunan alanları ilan eden ve restorasyon için finansal teşvikler sunan bir yasaydı (Rowntree, 1981). Bu yasa ile tarihi yapıların sadece tarihi değerini korumak yerine, geçmişi temsil eden bu yapıların günlük yaşamın içinde sosyal, ekonomik ve sanat değerini bulması amaçlanmıştır (ÇEKÜL, 2010). Böylece bu yasa tarihi öğelerin sadece korunması değil koruma ve kullanma dengesinin sağlanması açısından öncüydü. 1964'te Venedik'te yapılan 2. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde tarihi anıtların tek başına değil çevreleriyle birlikte değerlendirilip korunması kararlaştırıldı ve Venedik Tüzüğü adıyla kayıtlara geçti. Venedik Tüzüğü tarihi çevrenin korunması ve yaşatılmasında dönüm noktası olan değerli bir belgedir. Taşınmaz kültürel varlıkların kavramsal çerçevesini oluşturma anlamında çok değerli olan Venedik Tüzüğü'nün birinci maddesi *'Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar'* (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi, 1964) şeklindedir. Buna göre koruma kapsamında sadece anıtlar değil daha mütevazı ya da basit olarak görülebilecek yapıların da eklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece yapıların tek tek korunma sürecinden tarihi alanlarının bütünüyle korunması sürecine bir geçişin gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun yanında tüzüğün geneline bakıldığında tek yapı korunmasından tarihi bir yapının çevresiyle birlikte korunması vurgusunun yanı sıra; bu alanların doğayla bütünleşmesine, yapının yapıldığı yerin tanımına, o yerin anlamına, manevi

değerlerine, ruhuna kadar varan değerlerin de saptanmasından bahsedildiği görülmektedir (Erder, 2020: 16). Böylece kültürel varlık kavramı 1964'ten sonra salt bir nesne olmaktan uzaklaşmış, çok yönlü ve çok kapsamlı bir konu olmuş, farklı değerler kazanmıştır (Erder, 2020). 1966'da İngiltere'de Bath, Chester, Chichester ve York'un hükümet tarafından finanse edilen çalışmaları, hem tarihi bölgeleri korumak için acil eylem ihtiyacını hem de politikaların bunu başarabilmesi için olası kaynakları belirlenmiştir (Relph, 1987: 221). Bu yıllarda ABD'de de tek anıtlardan ziyade tarihi alanların genelindeki korumanın nasıl olacağı ile ilgili endişeler artmıştır.

Venedik Tüzüğü'nü izleyen yıllarda Avrupa Konseyi sempozyumları ve 1975 yılının Avrupa Mimari Miras Yılı ilan edilmesi gibi durumlardan sonra çalışmaların ICOMOS ve UNESCO gibi kuruluşların denetiminde gerçekleştirilmesi ile devam etmiştir. Özellikle UNESCO tarafından 1972 yılında Paris'te yapılan genel toplantı kapsamında Dünyanın Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi hazırlanmıştır. Bu sözleşme ile tüm dünya için önemli bir değer taşıdığı kabul edilen doğal ve kültürel varlıkları kapsayan Dünya Mirası Listesi oluşturulmaya başlanmıştır. Buna göre 1978 yılında ilk defa 12 adet sit alanı Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır. Bu sözleşme ve dünya mirasları kavramı doğal ve kültürel mirasın korunmasında önemli birer dönüm noktası olmuşlardır Koruma kavramına bütüncül yaklaşım 1975'te düzenlenen Avrupa Mimarlık Kongresi'nin çıktılarını taşıyan Amsterdam Bildirgesi'nde ve 1976'da Nairobi'deki UNESCO toplantısında da gündeme getirilmeye devam etmiştir. 1970'lerin ortalarında Venedik Tüzüğü'nün yetersiz kaldığı yönündeki tartışmalar sonucunda tüzüğün sınırlarını aşan durumların olduğu kabul edilse de tüzük ile ilgili bir değişime gidilmedi. Feilden'e göre (2003), koruma doktrini ICOMOS tarafından dört Tüzük ile sınırları çizilmiştir. Bunlar; modern korumanın temeli olan Venedik Tüzüğü (1964), bahçeler ve peyzaj alanları üzerine olan Floransa Tüzüğü (1981), Tarihi Kasabaları Koruma Tüzüğü (1987) ve Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'dür (1990). Bu

dokümanlar boyunca korunacak miras halen seçilmeye devam edilmektedir. Bunun en önemli iki nedeni, koruma süreçlerinin tartışmasız pahalı olması ve sadece uzmanlara emanet edilebilmesidir (Ripp ve Rodwell, 2015).

ICOMOS, 2003 yılında Zimbabwe'deki 'Yer, Anı, Bellek, Anlam: Anıtlar ve Sitlerde Somut Olmayan Değerlerin Korunması' başlığıyla adlandırdığı Genel Kurul Toplantısı'nda, konuyu uzmanların görüşüne sunmuştur. Böylece maddi, tarihi ve sanatsal değerler dışında, yapıları tanımlayan diğer değerlerin de vurgulandığı süreç, konseyin bünyesinde yerini almıştır (Erder, 2020: 296). 2008'de Kanada Quebec'te yapılan ICOMOS 16. Genel Kurul Toplantısı'nda ise onaya sunulmuş, ve sonuçta iki önemli belge bu toplantının çıktısı olarak onaylanmıştır. Bu belgelerden ilki '*Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Hakkında ICOMOS Tüzüğü*' olurken, bir diğer belge Quebec Bildirgesi olarak da bilinen '*Yerin Ruhunun Korunması*' hakkındadır (Erder, 2020: 297).

Kentsel mirasta korunacak olan kültürel varlıklar en başta sadece somut olan kültür öğelerden oluşurken, zamanla somut ve somut olmayan kültür öğelerinin korunmasına doğru genişlemiştir. Böylece, 1970'lerden itibaren anıtsal değer taşıyan değil bunun yanı sıra tarihsel, geleneksel ve görsel değeri olan kasaba ve kentlerin, bu kendilerine özgün karakterlerini yaratan öğelerinin tamamı birlikte koruma kapsamına alınmaya başlandı. Bu dönemden sonra "*tarihi çevrelerin kimliğinin korunması, tarihi kentsel dokunun yeniden canlandırılması, sosyal/ekonomik ve fiziki mekânların bütüncül olarak ele alınması ve planlanması anlayışı çağdaş koruma anlayışının çerçevesini çizmiştir*" (Avcıoğlu, 2016). Koruma anlayışının yeni çerçevesi çizilirken modernizm ve post modernizmin birçok alanda yarattığı anlamsal değişim ve dönüşümlerin yarattığı rüzgâr koruma kavramını da etkilemiştir. Mesela Relph (1987) modernizm ile birlikte eski kavramında da değişiklikler olduğunu, post-modern mimari anlayış içinde eskinin korunması anlayışının eskiyi yeni yeni haline getirdiğinden bahsetmektedir. Bu doğrultuda zamanla eski binalar ve bölgelerin sadece

rasyonel planlamanın önünde engel olarak görülmesi anlayışı değişti ve artık şehirlerin post-modern manzaralarının paha biçilmez bileşenleri olarak kabul edilmektedirler (Relph, 1987: 221).

2.3.1. Türkiye’de Kentsel Kültürel Miras ve Koruma Çalışmaları

Batı ülkelerindeki uygulamalar ve yasalar ile Türkiye arasındaki en mühim farklılık zaman ve gelişme sürecindedir. Öyle ki Osmanlı Devleti’nin son iki yüzyılında kültürel varlığın korunmasıyla ilgili ciddi bir girişim görülmez (Erder, 2020: 307). Türkiye’de ilk koruma girişimlerine Osmanlı döneminde Hassa Mimarlar Ocağı ile başlarken, gerçek anlamda korumayı kurumsallaştırma girişimleri ise Tanzimat Dönemi’nde (1839-1876) görülmektedir (Şahin Güçhan ve Kurul, 2010). Türkiye’de kültür varlıklarının korunması hakkındaki ilk yasal düzenleme 13 Şubat 1869’da Asar-ı Atika Nizamnamesi’nin yürürlüğe girmesi ile olmuştur. Bu yasaya göre arkeolojik kazılar izne bağlanmış ve yurtdışına çıkarılmaları yasaklanmıştır (Ahunbay, 2019: 136). 1884 tarihinde yürürlüğe konulan Nizamname ise, Türkiye’de eski eser anlayışındaki gelişmenin bir dönüm noktası şeklinde kabul görmesinin yanı sıra günümüz eski eserler yasasına da temel oluşturmaktadır. Bu Nizamname ile eski eserlerin devlete ait olduğu hükmü yürürlüğe girmiştir.

1912 yılında çıkan Anıtları Koruma Yasası ilk defa koruma konusuna cezai şartlar getirirken; 1917’de kurulan Eski Anıtları Koruma Kurulu ile İstanbul’daki tarihi eserlerin belgelenmesi ve müdahalelerin denetlenmesi başlamıştır (ÇEKÜL, 2018). Osmanlı Devleti’ndeki koruma hareketleri uzun yıllar dar bir çerçevede, yerele söz hakkı vermeden merkezi kararlarla yürütülmüştür. Osmanlı Devleti’nde koruma anlayışı; devletin içselleştiremediği, güçlü bir ideoloji geliştiremediği, halkın da iyice uzak olduğu bir kavramdı (ÇEKÜL, 2013). Gerçekten de Osmanlı’nın son dönemlerindeki imar hareketlerine bakıldığında, anıtsal yapıların ve arkeolojik alanların korunmasına önem verildiği; sivil yapıların korunması göz ardı edildiği görülmektedir. Bununla birlikte bütüncül kent planı

yerine yol düzenlemeleri ve acil durumlarda tarihi merkezlerden uzak yeni alanların oluşturulması ile yetinilmiştir. Bu yaklaşımın sonuçlarından biri, korunarak günümüze ulaşmış anıtsal yapıların, sivil mimariye kıyasla yoğunlukta olduğu tarihi kent dokularıdır (ÇEKÜL, 2018).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise eski eserlerin güncel amaçlarla kullanılmaya başlandığı, çok bilinçli olunmasa da, özellikle müzelerin genellikle eski yapılarda konumlandığı görülmektedir. Buna göre *‘1930’larda başlayan ve bazı vakıf kökenli kültür varlıklarına yeni işlevler sağlanmasına ilişkin programlar 1940’lı yıllarda artarak devam etmiştir’* (Madran ve Özgönül, 2005: 4). Cumhuriyet’in kuruluşunun ilk yıllarında, uygar bir toplum odaklı bir ulus devlet yaratılması hedeflenmiş ve bu kültür politikası doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde Türk tarihini ve dilini araştıran kurumların yanı sıra Batı’dan esinlenen yeni bir mimarlık akımı da teşvik edilmekteydi. Osmanlı Dönemi’nde temelleri atılan mevzuat ve yapılanmalar, Cumhuriyet Dönemi’nde de devam etti. Ancak bu dönemden kalan en büyük zararlardan biri, anıtların çevrelerinin açılması sonucunda, bu yapıların tarihi dokudan kopması ve tarihi kent bütünlüğünün geri dönülmez biçimde parçalanması olmuştur (ÇEKÜL, 2018; 2010).

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde tarihsel mirasa duyulan devlet ilgisi, 1950’ler ve çok partili demokrasi dönemiyle birlikte yerini aynı mirasa duyarsız kalan, yıkıcı bir imar politikasına bırakmıştır. Buna göre 1950’lerden 1970’lere kadar devam eden bu dönem *‘hızlı bir tahribat süreci’* olarak adlandırılmaktadır. Eskiye korumanın gericilik olarak kabul edildiği bu dönemde, kentlerdeki yıkım ve yenileme faaliyetinin baskısı ile uzman kadro ve kaynak yetersizliği gibi nedenler, koruma çalışmalarının uygulamaya dönüşmesine engel olmuştur (ÇEKÜL, 2018). Bu dönem içinde, tarihi çeşmeler, ahşap ya da taş evler; asfalt yollar, betonarme apartmanlara fazla dayanamayıp yıkıldılar (ÇEKÜL, 2013). Bu yılların en dikkat çekici çalışmaları, 1951’de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun

(GEEYAK) kurulması ve Türkiye’deki taşınmaz eski eser ve anıtların korunmasının bu kurula verilmesidir. İkinci önemli durum Venedik Tüzüğü ve Amsterdam Bildirgesi’nin kabul edilmesidir. Venedik Tüzüğü de Türkiye’de koruma düşüncesinin gelişimindeki katkısı önemlidir. Böylece giderek tek yapı ölçeğinden alan korumasına geçmenin gerekliliği anlaşılmaya başlanmıştır. Ancak bu anlayışın gelişmesi ve uygulamaya geçilmesi çok hızlı olmadı. *"Çünkü o sırada yürürlükte olan yasa genişletilmiş anıt kavramının gereklerinin yerine getirilmesine olanak vermiyor, tarihi kentlerdeki kültür varlıkları ancak tek tek tescil edilerek koruma altına alınabiliyordu"* (Ahunbay, 2019: 119). Bu durumda sadece anıtlar, yalılar ve konaklar saptanıp tescil edilirken, bu yapıların çevresi ve çevresinde yer alan daha mütevazı yapılar koruma kapsamının içinde yer almamaktaydı. O dönemdeki mevcut yasalarla tarihi bir mahalleyi bütünüyle korumak imkânsızdı. Bu nedenle Türkiye’deki kentsel sit niteliğindeki tarihi alanların, mahallelerin korunması çok gecikmiş, bu gecikme esnasında bu alanlar tahrip edilmişti.

Türkiye’de tarihi çevrenin bir bütün olarak korunması için gerekli yasal çerçeve ancak 1970’lerde oluşturulmuştur (Ahunbay, 2019). Bu yıllarda koruma alanı, tescilli binaların özelliklerine uygun müdahale biçimleri ve sit alanı kavramları gündem olmuştur. 1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 1906 tarihli Osmanlı Nizamnamesi’nden sonra, kültür mirasının korunmasına yönelik ilk yasadır. İlk kez bu yasa da geçen; sit, tarihi sit, arkeolojik sit ve doğal sit ifadeleriyle, artık Türkiye’de Anıtlar Yüksek Kurulu’nun sorumluluğunda tek yapı ölçeğinden tarihi çevrelerin bir bütün olarak korunmasına geçiliyordu. Böylelikle, Türkiye’nin koruma tarihinde, bütüncül yaklaşım kâğıt üzerinde de olsa yerini almış oluyordu (ÇEKÜL, 2018; 2010). Ancak Tunçer’e (2014) göre bu yasa, tarih öncesi ve tarih sonrası devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili yer altında ve yer üstünde fertlerin mülkiyet haklarını ya yok edecek kadar geniş ölçüde kısıtlamakta ya da tamamen ortadan kaldırmaktaydı. Tunçer (2014) bu yasa ve yasanın uygulanması ile ilgili yönetmeliklerin hem

Anayasa'ya hem de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ndeki ilkelere aykırı olduğunu savunmaktadır. Yasanın uygulanabilirliği de sıkıntılıydı. "*Devletin parasal ve teknik yardım vererek destek sağlayamaması, eski evinin yerine çok katlı apartman yaptırmayı düşünen halkın sit kararlarına tepki göstermesine ve korumaya karşı tavır takınmasına yol açmıştı*" (Ahunbay, 2019: 120). Bu yıllarda toplumdaki koruma algısı kentleşme ve gelişmenin önünde bir engel oluşturduğu düşüncesi hâkimdi. Kentlerde artan yoğun inşaat süreci ve göçler, kentlerdeki baskıyı daha da arttırarak tarihi dokunun parçalanmasının devamına neden oluyordu.

Yaklaşık 10 yıl kadar yürürlükte kalan Eski Eserler Kanunu 21 Temmuz 1983'te kaldırılmıştır. Onun yerine 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu getirilmiştir. Bu kanun ile 'eski eser' tanımı yerine kültürel varlık kavramı getirilmiştir (Ahunbay, 2019: 136). 2863 sayılı yasa, 1710 sayılı yasaya göre koruma ölçütlerinde kesin bir zaman sınırı getirmiştir. Yasaya göre, 19. yüzyılın sonundan sonra yapılmış olan taşınmazların tescil edilebilmesi için özel işlem gerekmektedir. Örneğin, 20. Yüzyılın başında yapılmış Art Nouveau yapılar, I. Ulusal Mimarlık Akımı ürünleri ve Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı zaman açısından koruma kapsamı dışında bırakılmıştı (Ahunbay, 2019: 137). Anıtsal yapıların yanı sıra, geniş ölçekteki koruma faaliyetleri gibi konular tekrar ve bu sefer daha ciddi bir şekilde gündeme alınmıştır. Ancak tarihi kent dokularındaki tahribat devam etmekle kalmıyor 1980'li yıllarda artıyordu. Özellikle büyük kentlerde tarihi alanlar, kente yeni göç edenlerin, alt gelir gruplarının yerleşim bölgesi haline gelip yoksulluğun mekândaki tezahürünü oluşturuyordu (Dağıstan Özdemir, 2005). Türkiye'nin koruma politikası içinde dini ve milli değerler her zaman ön planda olduğundan bu yıllarda da, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve hükümet programlarında ulusal miras içinde Osmanlı-Türk, Türk-İslam eserlerinin korunmasına öncelik verilmiştir (Dağıstan Özdemir, 2005). Böylece bu dönemde

korumanın ideolojik yönünün ağır bastığından söz edilebilmektedir. Ancak korumada bu tarz bir temellendirme sadece korunan alanın kapsamını daraltmakla sonuçlanmıştır.

2000’li yıllar, Türkiye’nin koruma tarihinde köklü kurumsal değişikliklerin gerçekleştiği bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir (ÇEKÜL, 2018). Bu yıllara kadar Türkiye’de koruma hareketinin dağınıklığından kurtulamadığı ve başarısız bir görünüm sergilediği görülmüştür (ÇEKÜL; 2010). 2004 yılında yapılan yasal değişiklikler ile koruma alanında yerel yönetimlere ve il özel idarelerine yeni sorumluluklar ve roller verildi. Bu durum bir bakıma doğal ve kültürel birikimi bu denli zengin bir coğrafyada koruma faaliyetinin merkezden yönetilmesinin olanaksızlığını da kabul etmektir (ÇEKÜL, 2018). 2000’lerdeki bir diğer önemli gelişme 1970’lerden başlayıp 1990’larda devam eden, sivil toplumların kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin koruma çalışmalarında daha aktif bir rol üstlenmesidir. Böylece koruma alanında sivil örgütlenmeler ve yerel yönetimlerin duyarlılığı giderek artmıştır (Dağıstan Özdemir, 2005; ÇEKÜL, 2018; 2010). Bunun yanı sıra, Turing ve Otomobil Kurumu, Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği, Taç Vakfı, ÇEKÜL Vakfı ve Tarihi Kentler Birliği gibi kuruluşların, Türkiye’deki kentsel ve kültürel koruma çalışmalarında önemli yeri bulunmaktadır.

2.4. Bir Yer Olarak Tarihi Çevre ve Yer Duygusu İlişkisi

İnsanın mekânda bulunma biçimi, sadece fiziksel bir yer kaplama ya da hacim doldurmak değildir. Aksine, bir mekân parçasının, alan olmaktan yer olmaya götüren önemli bir farktır (Bilgin, 2013: 133). Geçmiş uygarlıklardan günümüze kalmış yerleşme ve kalıntılar tarihi çevreyi oluşturmaktadır (Ahunbay, 2019). Feilden (2003: 1) ise tarihi yapıları kişilere merak hissi veren ve onu üreten insanlar ve kültürleri hakkında daha fazla bilgi istemesini sağlayan yapılar olarak tanımlamaktadır. Bu yapılar, mimari, estetik, arkeolojik, tarihi, ekonomik, sosyal ve hatta siyasi ve manevi veya sembolik değerlere sahiptir; ancak öncelikli etkisi duygusaldır, çünkü kültürel kimliğin ve sürekliliğin bir sembolü, mirasın bir parçasıdır.

Böylece tarihi yapılar mekânı anlam merkezine dönüştürürler. Bu durum tarihi alanları mekân olmaktan çıkarıp bir yer haline getirmektedir. Lalli'ye (1992) göre, bir yerin diğer yerden farklı olmasının ön şartı, binalar, coğrafi unsurlar ve kültürel olaylar gibi benzersiz niteliklerdir. Özellikle belli yapılar uzun süre boyunca ayakta kalır ve böylece belli bir kültürün himayesini de ortaya koymuş olur. Bunun sonucunda fiziksel çevre özellikleri, anı veya kişisel deneyim yoluyla sosyal yapıdan farklı bir şekilde yer duygusunu etkiler (Stedman, 2003).

"Mülkiyeti kendine ait olmasa da bir yeri sembolik planda işaretlemek, inşa etmek ve böylece anlamlandırmak, o yere hâkim olmanın, kendi iradesine tabi kılmanın, kendi kimliğini vermenin göstergesidir" (Bilgin, 2013: 134). Hafızanın öğeleri kuşaktan kuşağa süzülerek aktarılmakta ve kimliği temellendirici değerler ve anlamlar taşımaktadır. İnsanların yere bağlılık duyması ve yer duygusunun oluşması da sürekli tekrarlanan deneyimler sayesinde olur (Tuan, 1974). Kişiler yer üzerinde deneyimler sonucu elde ettikleri anılarını, toplum içinde edinip, onları toplum içinde hatırlayıp, tanıyıp ve konumlandıkları olgusu göz önüne alındığında, otobiyografik belleği uyuracak kolektif sembollerin önemi daha da anlaşılır hale gelmektedir (Halbwachs, 2017; Bilgin, 2013). Bu kolektif semboller arasında, yerler ve kapsadıkları fiziksel unsurlar yer almaktadır. Tuan'ın (1974) sembolleşmiş yerler tanımlamasına uyan kentsel kültürel miras alanları, hemen göze çarptıklarından kolayca hafızada yer alan ve hatırlanabilen yerlerdir. Kent içindeki tarihi dokular da kolektif belleğin ortak malzemeleri olduğundan, bu unsurlar geçmişî hatırlama ve anlamlandırma sürecinin önemli bir parçası haline gelmektedir. Geçmişî, bugünü ve geleceği birbirine bağlayan bu tarihi ortamlar, insanların süreklilik ve yer ile bağlantılı duyguları yaratmalarına yardımcı olmaktadır (Akkar Ercan, 2017). Bu nedenle kent içindeki kültürel miras alanları o yeri anlamlandırmada, bağ kurmada ve yer duygusunu oluşturmada büyük önem arz etmektedir.

Bütün yerler, yeterince yakından bakıldığında, onlara kimlik veren kendine has özelliklere sahiptir (Uzzell, 1996). Kente kimliğini veren en önemli özelliklerin başında yapılı çevre gelmektedir. Tek bir tarihi yapıdan bütün bir alana yayılan tarihi dokuya kadar yapılı çevre kent kimliğini oluşturan en değerli öğelerden biridir. Miras alanları yer duygusunun varlığı ile yakın bir ilişkiye sahiptir. Bu alanlar kentsel kimliğin şekillenmesinde önemli faktörlerden biri olan kentsel alanlarda bir yer duygusu yaratmak konusunda katkıda bulunmaktadır. Buna ek olarak, bir kimlik yaratmak için yer duygusu, tarihi değerlere sahip şehirlerin kalite göstergelerinden biridir. Bu duygusal ve ya sembolik anlam seviyesi bir kişinin yere verdiği önemle ilgilidir (Williams ve Roggenbuck, 1989).

Kentsel kültürel miras, ulusal kimliğe yaptığı atıf ile ulus devlet odaklı bir kent toplumunun üyeleri arasında bir tür sosyal dayanışma oluşturmak için bir yer kimliği üreticisi olarak kullanılır (Akkar Ercan, 2017). Hem ulusal kimliğe hem de kent geleneğine atıfta bulunarak, kültürel miras bireyler arasında ulus-devlet odaklı bir kentsel toplumun üyeleri oldukları gerçeğini hatırlatır. Böylece, toplumun hemen hemen tüm bireylerine ve sosyal gruplarına bir çeşit ‘mekânsal üyelik’ ve ‘temsiliyet’ sunmaktadır (Ashworth, Graham ve Tunbridge, 2007; Gospodini, 2002). Kültürel miras alanları aynı zamanda kimliğin dışsallaştığı yerlerdir. Yere yapılan aidiyet vurgusuyla koruma hissi artar.

Küreselleşme ve kentlerde neoliberal politikaların yarattığı yaratıcı yıkım ile giderek daha da dengesizleşen dünyada, yere özgü şeyler insanların kendi kimliklerini inşa etmelerine, korumalarına ve yer duygusu yaratmalarına yardımcı olmaktadır. Özellikle yapılı miras, yerel kimliğin oluşturulmasına, geliştirilmesine ve tanıtımına büyük katkıda bulunur (Akkar Ercan, 2017). Koruma tutkusu, kimlik duygusunu destekleyebilecek somut nesnelere duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır (Tuan, 1977). Sonuçta, kolektif bellek için de son derece önemli olan bu kent içindeki kültürel miras alanlarının korunması ve sürdürülebilirliği çok önemlidir. Bu nedenle koruma kavramı için, yasal düzenlemelerin ve kurumsal

yapılanmaların ötesinde, toplumun kültürel değerlere verdiği anlamla yakından ilişkili olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

2.5. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Kentsel kültürel miras alanlarında yer duygusunun inşasını, farklılaşmasını ve değişimini anlamaya çalışan bu çalışma hümanist ve davranışsal coğrafyadan faydalanan teorik çerçeve ile tasarlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde hümanist ve davranışsal coğrafyadan ve bu yaklaşımları oluşturan dönem pratiklerinden söz edilecektir. Bunun yanı sıra araştırmada neden bu yaklaşımların ve neden iki yaklaşımın tercih edildiğinin açıklaması yer alacaktır.

1950'ler sonrasında gelişen kent coğrafyasında, öncesinde konum ve durum üzerine yoğunlaşan, neyin nerede olduğunu sorgulayan bakış açısı; olgu, olay ya da objelerin neden orada olduğu ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönem kent çalışmalarında pozitivist yaklaşım etken olmaya başladı. Pozitivist bilimsel yöntemi benimseyen kentsel araştırmacılar, Alman iktisatçı ve coğrafyacıların çalışmalarından yararlanarak bu dönemde çok sayıda teori ve model ortaya koydular. Ancak pozitivist modeller ile yapılan kent çalışmaları çok eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra pozitivist bir karakter kazanmış olan coğrafya pratiği, temelde, sonraki yıllarda küresel ölçekte yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümler ve coğrafyacılar arasında artan bir farkındalık nedeniyle sosyo-mekansal süreçleri açıklama bakımından itiraz ve eleştirilere uğramıştır (Pacione, 2009; Bekaroğlu ve Yavan, 2013). Soja'a (2017) göre, coğrafi betimin giderek matematikleştirilmiş ve teknik hale getirilmiş biçimi, coğrafyanın tarihten, toplumsal bilimlerden ve batı Marksizminden soyutlanmasını temellendirmeye yaramış neo-Kantçı gelenekten çok da farklı değildi. Pozitivizmin açıklamayı genel olarak toplumsal fizikte, istatistiksel ekolojilerde ve dar görüşlü bir anlayışta araması büyük bir eksiklik olarak görülmüştür. Yöneltilen eleştirilerin çoğunun kaynağı, gerçekliğe olan çok zayıf yaklaşımlarıydı. Bunun dışında üzerinde durdukları aşırı basit varsayımları ve göz ardı

ettikleri önemli etkenleri ve motivasyonları yeniden yansıtıyorlardı. İnsan davranışlarını motive eden öznel değerlerin farkına varılamaması ve ihmal edilmesi, daha sonra ortaya çıkan davranışsal ve hümanist yaklaşımlarla eleştirilmiştir. Hall'a (2006) göre pozitivist teorilerin, eleştirilmesinin ve yeterli bulunmamasının temel sebebi insan karar alma sürecinin gerçekleştiği kısıtları yeterince dikkate almamasıdır.

1970'lerde, sosyal ve insani kaygılar özellikle de ırk, yoksulluk, güç ilişkileri gibi sorunların çalışması artmıştır (Wheeler, 2002). Bunun sonucunda 1970'lerden sonra coğrafyaya insan-merkezli ve yapısalcı yaklaşımlar girmiştir. Buna göre insan merkezli yaklaşımları sosyal-psikoloji kökenli davranışsal coğrafya ve varoluşçuluk-fenomenoloji kaynaklı hümanist coğrafya; yapısalcı yaklaşımları ise Marksist ve feminist yaklaşımlar olarak ele almak doğru olacaktır (Yavan, 2014). Buna göre 1970'li yılların başlarında temel olarak iki alternatif kuram ortaya çıktığından söz edilebilir. Bunlardan biri Marksizm iken, bir diğeri hümanizmdi. Hümanist yaklaşımlar, çok farklı bir felsefi geçmişten kaynaklanmıştır. 1950'lerin ve 1960'ların bilimsel yaklaşımlarından radikal bir biçimde ayrılan hümanist yaklaşımlar, insan-çevre ilişkilerini anlamak için beşeri bilimlerle daha bağlantılı teknikleri getirmiştir. Araştırma kaynakları; resimler, fotoğraflar, şemalar, şiirler, romanlar, günlükler ve biyografileri içeriyordu. Çünkü hümanist yaklaşımın amacı, insanların sosyal deneyimlerini, yaşadıkları öznel deneyimlerini araştıran metodolojiler kullanarak anlamaktı (Hall, 2006; Pacione, 2009). Hümanist coğrafyacılar, coğrafi görünümü '*duygularımızla ufkumuz arasında uzanan beşeri yapı*' olarak gördüklerinden, bireylerin eylemlerine odaklandılar. Amaç, olayların ve deneyim dünyasında üretilen eylemlerin altında yatan düşüncelerin anlaşılmasını sağlamaktı. (Tümertekin ve Özgüç, 2011; Holt-Jensen, 2017). Bu yaklaşımda araştırmacılar bireyler, gruplar, yerler ve peyzaj arasındaki derin, öznel ve çok karmaşık ilişkiyi anlamaya çalıştılar. Yorumlayıcı metodolojiye sahip olan hümanist yaklaşım, aralarında fenomenoloji, idealizm, varoluşçuluk ve pragmatizmin bulunduğu bir dizi epistemolojik pozisyonu

bünyesine katmıştır (Kuper ve Kuper, 2016). Ancak hümanist çalışmaların çoğu kırsal veya endüstri öncesi toplumlarda gerçekleştirildiğinden, kent coğrafyasında hümanizmin etkisi sınırlıydı. Hümanizm, kent çalışmalarında modern şehirlerin tekdüze, ruhsuz peyzajlarının bir eleştirisi olarak gelişti.

Davranışsal yaklaşıma ilişkin araştırmalar ise ABD’de kantitatif devrimin zirvede olduğu 1950’lerin sonu ve 1960’larda Chicago Okulu ile başlamıştır (Holt-Jensen, 2017). O dönemde geliştirilen nicel modellerin yapısına bir tepki olarak gelişmiştir. Bu anlayışa göre her insan mekânsal anlamda rasyonel bir biçimde hareket etmemektedir. Bu yaklaşım mekânsal bilimin insansız coğrafya anlayışına bir meydan okuma olarak algılanmıştır (Hubbard ve Kitchin, 2018). Davranışsal coğrafyanın bu tepkisi, coğrafyada paradigmatik bir değişim anlamına gelmiyordu ancak yine de coğrafyacıların dünyaya bakma biçiminde çok önemli bir dönüm noktası olarak rol oynamıştır (Südaş ve Öz, 2018: 81).

Davranışsal yaklaşım dünyaya olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi odaklandığından, bilişsel psikolojideki gelişmelerle ilişkilidir ve zihinsel haritalar, biliş ve algı gibi kavramları kullanarak bir araştırma alanı üretmiştir (Norton, 2001: 286). Davranışsal coğrafya ile algı, imaj, zihin haritası gibi kavramlar coğrafyada çalışılmaya başlanmıştır. Davranışsal yaklaşımı benimseyen kent araştırmacıları; konut hareketliliği, algılanan mahalle alanları ve kent peyzajı dâhil olmak üzere bir dizi konuyu incelemek için zihinsel haritalama teknikleri kullanmışlardır (Pacione, 2009; Holt-Jensen, 2017). Davranışsal coğrafya anketler, algı testleri, insanların mekânı hatırlamasını ve değerlendirmesini ölçen teknikler ve zihin haritaları gibi ölçeklerden oluşmaktadır. Buna göre davranışsal coğrafya *‘insanların çeşitli çevrelere tepkilerinin geniş ölçüde onları nasıl algıladığı ve anladığına bağlı olduğu’*nu esas alan yaklaşımdır (Özgüç ve Tümerterkin, 2014: 278). Davranışsal coğrafya ayrıca insan-çevre ilişkilerinin dinamik ve çift yönlü olduğunu savunur: Bireylerin eylemleri ve zihinsel durumları, devam eden ve değişen etkileşimler bağlamında fiziksel ve sosyal ortamlara neden

olur ve bunlardan kaynaklanır. (Montello, 2021). Bu yaklaşıma göre kişilerin çevreye olan tepkileri, onu nasıl algıladığına bağlıdır. Nerede yaşayıp, nereden alışveriş edileceği veya nerelerin ziyaret edileceği gibi farklı soruların yanıtları, kişinin yerler hakkındaki güzel ya da çirkin, iyi ya da kötü, güvenli ya da tehlikeli gibi algılarına dayanmaktadır (Südaş ve Öz, 2018: 82).

Davranışsal yaklaşımdaki en önemli isim kuşkusuz Kevin Lynch'dir. Lynch, 'Kentin İmgesi' (2015) kitabıyla tüm sosyal bilimleri etkilemiştir. Lynch'in çalışması insan-kentsel çevre algısı ilişkisini muazzam bir şekilde örnekleyip, kent coğrafyasında davranışsal yaklaşımın da en iyi örneklerinden birini oluşturmaktadır. Amerikan kentlerinin görsel niteliğini, kentlilerin zihinsel imgesine dayandırarak incelediği kitabının merkezinde kent formunun imgelenebilirliği yer almaktadır. Bu imgeler insanların deneyimleri yolu ile geliştirdikleri ve davranışlarının temelini oluşturan dünyaya ait zihinsel temsillerdir. Lynch (2015) '*kentsel görünüm, diğer pek çok rolünün yanı sıra; algılanması, hatırlanması ve zevk alınması gereken görüntülerdir*' der ve ekler:

"Kentte, her durumda gözün görebileceği, kulağın işitebileceğinden fazlası, keşfedilmeyi bekleyen bir dekor ya da manzara vardır. Hiçbir şey kendiliğinden deneyimlenemez. Çevresiyle her zaman bağları olmalıdır, kendisini meydana getiren olaylar dizisiyle, geçmiş deneyimlerin hatırasıyla algılanabilir. Bir çiftçinin arazisine oturtulan Washington Caddesi, Boston'un kalbindeki alışveriş caddesi olabilir yine, ama tamamen farklı bir görünüm sunacaktır. Her bir kentlinin kentin bazı kısımlarıyla uzun bir münasebeti olmuştur ve ona ilişkin kendi imgesi hatıra ve anlamlarla yüklüdür" (Lynch, 2015:1).

İnsancıl yaklaşımların her ikisi de pozitivist yaklaşımların başarısızlıklarının eleştirisi olarak gelişmiştir. Ancak, bu konuda gittikleri yollarda önemli ölçüde farklıydı. Davranışsal yaklaşımlar, pozitivist yaklaşımların bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Ancak pozitivistimin dar olan insan davranışı anlayışını genişletmeye ve insan davranışının altında yatan değerleri, hedefleri ve motivasyonları daha zengin bir şekilde ifade etmeye çalıştılar (Hall, 2006). Bu doğrultuda davranışsal yaklaşım, kentsel çevre ve insanların mekânsal davranışları arasındaki ilişkilere aracılık etmede bilişsel süreçlerin ve karar vermenin rolünü vurgulamakta ve bunun

sonucunda mekânsal analizin eksikliklerinin üstesinden gelmeye çalışmaktadır (Pacione, 2009).

Bu çalışma mekânı ve aktörü ele alış tarzı ve sahada uyguladığı veri elde etme yöntemleri açısından hümanist ve davranışsal yaklaşımı ortadan kesen bir çizgide yer almaktadır. Günümüz kent coğrafyası tek bir yaklaşımla açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Ayrıca bu çalışmanın konusunu ve kapsamı nedeniyle tek bir yaklaşım eksik kalmaktadır. Araştırmada davranışsal yaklaşım ağır bassa da hümanist yaklaşımın sunduğu aktör ve süreçlere yönelik çerçeveden de yararlanmak gerekiyordu. Ancak tek başına hümanist yaklaşım araştırmanın sahada uygulanmasında ve araştırma sorularının cevaplanmasında yetersiz kalıyordu. Bu nedenle çalışmada iki yaklaşımdan da yararlanılmış, yol göstericiliklerinden faydalanılmıştır.

Öncelikle bu araştırmanın mekânın ele alınışına bakılacak olursa davranışsal ve hümanist yaklaşımın bir karışımı olduğu belirtilmelidir. Davranışsal coğrafyaya göre mekan, tüm bireylerce benzer bir şekilde algılanan ve benzer bir biçimde deneyimlenen nesnel bir fenomen değildir. Mekânsal bilimin rasyonel insan modelinin aksine davranışsal coğrafyada insanların kesin, nesnel, tamamlanmış bir bilgiyle karar veremedikleri nosyonu ön plana çıkmaktadır. Bireyler çevrelerini kendilerine özgü bir şekilde algılar ve bu algılar zihinsel süreçlerle şekillenir. Subjektifliğe yapılan bu vurguya rağmen davranışsal coğrafya kavramı olarak mekânı kullanırken, hümanist coğrafya ise mekânı bir yer olarak ele alır. Anlam yaratan, anlam yüklenen yerdir. Bu anlamda çalışma iki yaklaşımın ortasında kalıp mekânı yer olarak ele almanın daha doğru olduğunu, ancak bu yerin algılanan yer olabileceği üzerinde durur.

Hümanist coğrafya ve davranışsal coğrafya yaklaşımlarındaki en önemli ortak nokta süreçten ziyade aktörün ön plana çıkarılmasıdır. Araştırmada kişilerin yer ile olan bağlantıları

incelenmekte, bu bağlantılarda kentsel kültürel miras alanlarının etkisi araştırılmaktadır. Araştırma yer den sonra aktörü dikkate almaktadır.

Son olarak iki yaklaşımın en fazla ayrıştığı nokta yöntemleridir. Davranışsal coğrafya pozitivist geleneklerden tamamen kopmaz. Pozitivizm metodolojisinin çoğu korunmuştur ve insan davranışlarının değerlerini, hedeflerini ve motivasyonlarını açığa çıkarmaya odaklanmış ve kentsel çalışmalara daha fazla gerçeklik getirmiş olsa da, hala yasa benzeri genellemeler aramakla ilgilenmiştir (Pacione, 2009). Bu nedenle davranışsal yaklaşım bilimsel yönteminden dolayı yarı pozitivist bir yaklaşımdır. Hümanist coğrafyada bilimsel yasa anlayışı yerine anlam arayışı vardır. Araştırma metodu olarak nitel yöntemleri kullanır. Karma araştırma tasarımı olan bu çalışmada hümanist coğrafyanın nitel, davranışsal coğrafyanın da nicel araştırma teknikleri kullanmasından yararlanılmıştır.

3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırma Tasarımı

Kentsel kültürel miras ve yer duygusu arasındaki ilişkiyi anlama ve açıklama üzerine yola çıkılan bu araştırmada araştırma soruları ve problemleri hakkında daha kapsamlı bir sonuç sağlamak ve çok yönlü bir araştırma oluşturabilmek amacıyla karma araştırma yöntemi seçilmiştir. Böylece hem nitel hem de nicel veriler birlikte kullanılarak farklı bakış açılarının karşılaştırılması sağlanmıştır. Karma araştırma yönteminin temel varsayımı, araştırmacının istatistiki bulguları (nicel veriler), çalışma konusuna dair öyküler ve kişisel deneyimler ile (nitel veriler) birleştirmesinin, araştırma problemini daha iyi açıklamak için bu yöntemlerden herhangi birini yalnız başına kullanmaya kıyasla çok daha fazla avantajlı olacağı üzerinedir (Cresswell, 2017: 2). Nitel ve nicel veriler birlikte kullanılarak ölçek ve derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanan zengin bilgiler, çalışma sahasındaki yer duygusunu derinlemesine anlamaya yardımcı olmuştur.

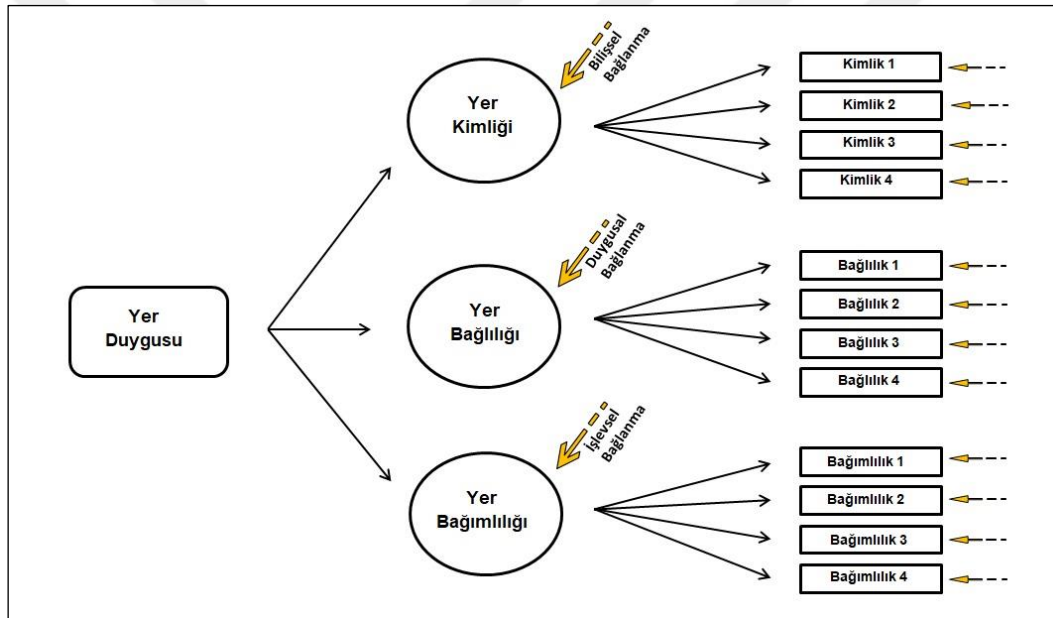
Araştırmada karma yöntem araştırma desenlerinden keşfedici sıralı desen kullanılmıştır. Keşfedici sıralı desenin birincil amacı ilk aşamada görece az sayıda katılımcıya dayanarak elde edilen nitel bulguların, ikinci aşamada daha geniş bir örnekleme ile genellemektir (Creswell ve Plano Clark, 2018: 94). Keşfedici desene göre öncelik nitel verilerin toplanması ve çözümlenmesindedir. Araştırma nitel veri ile başlar ve nitel veri ağırlıklı devam eder. Bir sonraki adım nitel verilerden elde edilen bulguların analiz edilmesi ve bu analiz sonucunda elde edilen sonuçlar, saha gözlemleri ve literatür değerlendirmesi de eklenerek ortaya çıkan çerçeveye dayalı nicel bir örneklem seçilmesi ve nicel yöntemle dayalı veri toplama aracının hazırlanmasıdır. Araştırmanın nicel boyutunda veri toplama aracı olarak ölçek ve anket uygulaması tercih edilmiştir. Verilerin analizinde iki farklı veri tabanı ayrı analiz edilmektedir ve sonuçların yorumlama sırası önce nitel bulguları devamında nicel testlerin rapor edilmesi şeklinde olmaktadır. İki veri tabanının karşılaştırılması bu desen

kapsamında mantıklı değildir; çünkü bu veri tabanları farklı örneklemelerden alınmıştır (Creswell & Creswell, 2021: 226). Araştırmada çeşitli teknikler kullanılarak elde edilecek olan bütün nicel ve nitel veriler farklı programlar kullanılarak analiz edilmiştir. Nicel veriler ArcGIS 10.6 ve SPSS ortamına aktararak analiz edilmiş; nitel veriler ise ilk başta Maxqda programı kullanılarak kodlama yapılmış daha sonra ise betimsel analiz uygulanarak yorumlanmıştır. Buna göre öncelikle elde edilen nitel veriler, daha sonra elde edilen nicel veriler yorumlanmış ve nitel sonuçların açıklanmasında nicel veriler yardımcı olmuştur.

Araştırmanın nitel ve nicel verilerinin sahadan toplanılması ve oluşturulması için farklı modellerden yararlanılmıştır. Buna göre araştırma sahasında yaşayan, çalışan ve ziyaretçiler olmak üzere araştırma sırasında sahada bulunan üç grup ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme soruları yer duygusunu oluşturan yer kimliği, yer bağlılık ve yer bağımlılık ölçütlerine göre hazırlanmıştır. Nitel verilerin elde edilmesi için yapılan görüşme formları literatürde yer duygusu ve yer kimliği kavramsallaştırılmalarında sıklıkla rastlanan fiziki çevre-etkinlikler-anlam üçlemesinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Buna göre çalışmada fiziki çevre Bursa'daki kentsel kültürel miras alanı olan Hisar Bölgesi olmuş ve nitel verinin ilk aşaması bu alanda bulunan fiziki çevre özellikleri olmuştur. Bu nedenle çalışmada öncelikle sahanın fiziki çevre özelliklerinin doğru bir şekilde belirlenmesi önemli olduğundan fiziki çevreye dayalı sorular da önem kazanmıştır. Daha sonra alandaki etkinlikler ve alana atfedilen anlam ve alan ile kurulan duygusal bağlar üzerine görüşme formları oluşturulmuştur.

Derinlemesine görüşmelerden sonra araştırma sahasında yaşayan, çalışan ve ziyaretçiler olmak üzere araştırma sırasında sahada bulunan üç gruba ölçek uygulaması ve anket yapılmıştır. Literatürde yer duygusu ölçeği için birçok araştırmacı farklı ölçekler geliştirmiş ve bu ölçek kapsamında farklı modeller ve ölçekler uygulanmıştır. Bu araştırmanın kavramsal hiyerarşisini de oluşturan Jorgensen ve Stedman 2001 yılında yayınladıkları '*Sense*

of Place as an Attitude: Lakeshore Owners Attitudes toward their Properties' başlıklı makalelerinde sözü edilen ölçek karmaşasını gidermek amacıyla beş tane yer duygusu modeli ortaya atılmıştır. Bu modeller ABD'de Kuzey Wisconsin'de bir göl kenarı yerleşimine uygulamış ve ölçek modellerinin nasıl çalıştığını açıklanmıştır. Bu modeller tek faktörlü model, üç faktörlü model, üst düzey model (Şeki 3), G+grup faktörleri modeli ve ilişkili benzersizlikler modelidir. Bu araştırmadaki ölçek tasarımında üst düzey modelden (high order model) yola çıkılmıştır. Bunun temel nedeni bu modelin araştırmanın kavramsal çerçevesine olan uygunluğudur.

Şekil 3. Yer duygusu ve anlam/bağlılık bileşenleri üzerine ‘üst düzey model’ (higher-order model)

Kaynak: Jorgensen ve Stedman, 2001’den uyarlanmıştır.

Çalışmada kullanılacak olan üst düzey model aslında yer duygusu için temel modellerden biri olan ‘üç faktörlü model’in geliştirilmiş versiyonudur. Bu modele göre yer bağlılık, yer kimliği ve yer bağımlılığı birbirine indirgenemeyen benzersiz yapıları göstermekte ve bu yapıların bütünü *yer duygusunu* oluşturmaktadır. Buna göre üst düzey model çok boyutlu bir yapıyı göstermekte ve yer duygusunun büyük ölçüde kimlik, bağlanma ve bağımlılık kavramlarıyla ilişkili olduğunu, birbirlerinden etkilendiklerini ve potansiyel

olarak birbirleriyle ilişkili olmalarına rağmen, farklı birer yapı olarak temsil edilir. Jorgensen ve Stedman (2001) araştırmalarında bir alana bilişsel bağlanmanın yer kimliğini oluşturduğu, duygusal bağlanmanın yer bağlılığını oluşturduğu ve işlevsel bağlanmanın yer bağımlılığını oluşturduğunun altını çizerek bu üç yapıyı her birine 4 adet soru sorarak ölçmeye çalışmıştır. Ölçüm sonucunda bu üç yapı ile yer duygusu kavramına ulaşıldığını belirtmişlerdir. Şekil 3'te kimlik, bağlılık ve bağımlılık olarak belirtilen alanlar bu dörder soruyu temsil etmektedir. Bu sorular alana ve çalışma kapsamına göre değişiklik gösterebilmekte, dış etkenlerden etkilenebilmektedir. Jorgensen ve Stedman (2001) çalışmalarında, oluşturdukları toplamda 12 maddelik yer duygusunu ölçen üst düzey modelin orta dereceli uyum sağladığı sonucuna varmışlardır. Bununla birlikte, yöntem farkını kontrol etmenin bir yolu olarak gelecekteki araştırmalarda ölçüme karma yöntem ile yaklaşılmasının daha uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmanın nicel veri toplamada Jorgensen ve Stedman'ın (2001) high-order modelinden yola çıkılmış olsa da 12 maddelik yer duygusu ölçeğinin bazı maddeleri araştırma sahasından nitel yöntem ile elde edilen gözlem ve görüşmeler çerçevesinde değiştirilmiştir. Araştırmanın kavramsal hiyerarşisi ve temel ölçek modellemesi bu modele dayansa da araştırma sahası ve kapsamı ölçek maddelerini değiştirmeyi gerekli kılmıştır. Araştırma ölçeğinin hazırlanışı araştırmanın 'Ölçek Geliştirme ve Uygulanması' bölümünde detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

3.1.1. Araştırma Sahasının Belirlenmesi

Çalışmada kent içindeki tarihi alanların yer duygusu ile olan ilişkisi incelenmiştir. Bu bağlamda kullanılan üç faktörlü yer duygusu modelinin güvenilirliği ve geçerliğinin daha uygun olması nedeniyle çalışma alanı Bursa Osmangazi ilçesi sınırları içinde yer alan Hisar Bölgesi (Kaleiçi) olarak belirlenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Hisar bölgesi lokasyon haritası

Çalışma alanı olarak Bursa Hisar Bölgesi'nin seçilmesinin nedenleri ise şunlardır;

Birinci neden; Bursa kenti için taşıdığı anlam ve barındırdığı kültürel miras değerleridir. XIII. Yüzyıla kadar Bizans yerleşimi olan Hisar Bölgesi, Osmanlı döneminde ele geçirilen ilk önemli yerleşimlerden olması nedeniyle önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bursa Kalesi ve çevresinde birçok anıt yapılmıştır. "*Yapılan bu anıtların 140'ı cami veya mescit, 30'u medrese, 7'si okul, 5'i han, 2'si kervansaray, 45'i hamam, 27'si türbe, 3'ü köprü, 17'si imaret, 6'sı saray, 24'ü zaviyedir*" (Taşkan, 2019). Bu anıtların bir kısmı günümüzde kalmamış olsa da; günümüzde bu bölge I. Derece arkeolojik sit alanının çevrelediği III. Derece arkeolojik sit alanı olan iç bölgeden oluşur. III. Derece arkeolojik sit alanı içinde anıtlar ve yapı grupları ile sivil mimarlık örnekleri yer almaktadır. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde bulunan Sultan Külliyesi kapsamındaki Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri de burada yer alan Tophane Parkı sınırları içindedir. Bu bilgiler Hisar'da, ticari, dini ve sivil yapıların inşa edilmesinden sonra, alanda bir Osmanlı kent dokusunun

oluşmaya başladığını ve Bursa kentinin ilk oluştuğu yer olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Bursa'nın tarihsel ve kültürel dokusu için çok önemlidir.

İkinci neden; Çalışma alanında 'Bursa Kalesi Sur ve Kapıları Projesi' tamamlanmış, 'Yaşayan Tarih Hisariçi Kentsel Tasarım Projesi' ve 'Hisar Arkeopark Projesi' devam etmektedir. Bu projeler ile surlar ve kale kapılarının yanında kalenin iç kısmında yer alan anıtlar ve tarihi konutlar da restore edilmektedir. Kentsel tarihi dokuda yapılan bu projelerin yeterliliği, işleyişi, kültürel miras ve alanda yaşayan nüfus üzerindeki işlevsel ve duygusal etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

Üçüncü neden; Hisar Bölgesi'nde Bursa'ya özgü sivil mimarlık örnekleri de yer almaktadır. Özellikle 7. Kale Sokak ve Çırağ Bey Sokak özgün sivil mimarlık örneklerinin sokak dokusu içinde gözlemlenebileceği yerlerdir. Ancak Kaleiçi'ndeki alansal bir korumaya gidilmiş, bazı sokaklar kültürel özelliklerini ve kimliklerini günümüzde kaybetmiştir. Örneğin, Ortapazar Caddesi üzerindeki apartmanlaşma Hisar'ın tarihi dokusuna aykırı bir çizgidedir. Bunun yanında Alaaddin Mahallesi ve yakın çevresinde gözlemlenen bakımsız ve kentsel donatısı yetersiz sokaklar, burayı bir çöküntü alanı haline getirmektedir. Bölgede giderek artan demografik ve fiziksel sorunlar bölgeyi risk altına sokmaktadır. Bu alan, bir kültürel miras alanı olarak korunmayı bekleyen tarihi bir kentsel alandır. Koruma-kullanma konusundaki bu dengesizlik Hisar Bölgesi'nin kentsel bütünlük anlayışı içinde ele alınamayan bir alan olarak varlığını sürdürmesine sebep olmaktadır. Bu durum incelenmesi gereken bir durum olarak dikkat çekmektedir.

3.1.2. Evren ve Örneklemenin Belirlenmesi

Evren, araştırma bulgularının genellendiği ve içerisinden araştırma örnekleminin seçildiği büyük gruptur. Evren, genel evren (ideal evren) ve araştırma evreni (ulaşılabilir evren) olarak iki şekilde ele alınmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 125). Bu çalışmanın

araştırma evreni Bursa Hisar Bölgesi'nde yer alan Osmangazi, Alaaddin, Mollagürani ve Kavaklı Mahallelerinde yaşayan yerel halk ve alanda bulunan çalışan ve ziyaretçilerdir. *"Örneklem ise belirli bir evrendeki birimler arasından sistematik bir şekilde seçilen ve evreni temsil ettiği kabul edilen daha küçük kümedir"* (Gülbüz ve Şahin, 2018: 125). Örneklem, seçildiği araştırma evrenini temsil etmektedir.

Araştırma sahası içerisinde yer alan dört mahallenin 2020 yılı nüfus verilerine göre, 18 yaş üstü olmak üzere, Osmangazi Mahallesi'nde 1.775, Alaaddin Mahallesi'nde 1.701, Kavaklı Mahallesi'nde 1.065 ve Mollagürani Mahallesi'nde 652 kişi yaşamaktadır. Çalışma sahasındaki çalışan ve ziyaretçi sayısı ise bilinmemektedir. Çalışmanın nitel bölümü için görüşmeye katılacak örneklemin, nicel bölümü için ölçek çalışmasına katılacak örneklemin hesaplanması gerekmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem sayısı araştırmacının doyum noktası ile ilişkilendirilir. Buna göre araştırmacı elde ettiği verileri yeterli gördüğünde görüşmeleri bitirebilmektedir. Araştırmada 48 katılımcıya yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme uygulanmıştır.

Ölçek çalışmalarında ne büyüklükte bir örneklem seçileceği konusunda kesin bir görüş birliği yoktur. Nunnally (1978) ölçek geliştirmede temel örneklem konusunun hipotetik bir evrenden madde örneklemesini içerdiğini belirtmektedir. 20 maddelik bir havuz için 300 kişilik bir örneklemin yeterli olduğunu, fakat uygulamadaki deneyimlerin daha küçük örneklemlemlerle ölçeklerin daha başarılı olabildiğini gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre 20 maddelik bir havuzdan da sadece tek bir ölçek çıkarılacaksa katılımcı sayısı 300'ün altında olması yeterlidir. Comrey ve Lee (1992) ise 100 kişinin zayıf, 200 kişinin orta, 300 kişinin iyi, 500 kişinin çok iyi ve 1000 kişinin mükemmel olduğunu belirtmektedir. Madde sayısına göre örneklem belirlendiğinde ise Bryman ve Cramer (2001) örneklem sayısının madde sayısının en az beş katı olması gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre araştırmadaki ölçekte 16 madde kullanılıp; 85 çalışan, 104 yerel halk ve 103 ziyaretçi olmak üzere toplamda 292 katılımcıya

ölçek uygulanmıştır. Uygulanan ölçek mahalle nüfuslarına göre oranlanmıştır (Tablo 1). Çalışma sahasındaki tüm işyerlerine anket için gidilmiş, sadece 85 kişiden olumlu dönüş alınmıştır. Çalışma sahasında bulunan okul, kurs gibi eğitim alanları saha çalışması sırasında kapalı olduklarından bu alanlardan veri alınamamıştır. Çalışma sahasında bulunan ziyaretçiler hareket halinde oldukları için mahalle bilgisi alınmamıştır.

Tablo 1. Mahalleye göre uygulanan ölçek –anket çalışması sayısı

Mahalle Adı	Katılımcı Grupları		
	Yerel Halk	Çalışan	Ziyaretçi
Osmangazi	33	34	-
Alaaddin	32	20	-
Kavaklı	24	18	-
Mollagürani	15	13	-
Toplam: 292 kişi	104	85	103

Araştırmada iki örnekleme tekniği uygulanmıştır. Bunlardan ilki ve temel araştırma örneklem tekniği amaçlı rastgele örneklemdir. Amaçlı rastgele örneklem büyük bir hedef kitleden rastgele küçük miktarda birimler seçme işidir (Kemper vd., 2003). Bu örneklem seçiminde araştırmacı kendi kişisel gözlemlerinden yola çıkarak araştırma sorularına uygun geldiğini düşündüğü belirli özellikleri taşıyan denekleri seçmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 132). Araştırmanın özellikle nitel kısmı olan görüşmeler için örneklem seçiminde temel teknik amaçlı rastgele örneklem olsa da bazı zamanlarda kartopu örneklem de kullanılmıştır. Buna göre bazen amaçlı rastgele örneklem ile seçilen katılımcı ile görüşüldükten sonra katılımcının özellikle alanın tarihi ile ilgili sorulara daha iyi cevap vereceğini düşündüğü daha yaşlı veya bu konu hakkında bilgi sahibi olan kişilere yönlendirdiği olmuştur. Bu şekilde görüşme yapılan bazı katılımcılara, birkaç katılımcının sosyal bağlantıları kullanılarak ve tavsiyeleri dikkate alınarak ulaşılmıştır.

Araştırma örneklemine dair en büyük kısıtlama Covid-19 Salgını olmuştur. Araştırmada derinlemesine görüşmelerin büyük bir kısmı 2020 yılında, ölçek çalışması ise 2021 yılında gerçekleştirilmiştir. Bursa kent merkezi içindeki Hisar Bölgesi'nde gerçekleştirilen saha çalışmasında özellikle ölçek ve anket için katılımcı bulmayı çok zorlaştırmıştır. Saha çalışması salgının en yüksek olduğu dönemlerde gerçekleştiğinden insanlar yabancı birisi ile konuşmaktan kaçınmışlardır. Karantina ve sokağa çıkma yasakları gibi salgının getirdiği bazı durumlar araştırma sahasına gitmeyi ve gidildiyse de katılımcı bulmayı ve ikna etmeyi son derece zorlaştıran unsurlar olmuştur. Salgın sürecinin turizm üzerindeki olumsuz etkisi de kaçınılmaz olmuştur. Bu durum nedeniyle sahada araştırma yapılan dönemde normal şartlara göre daha az sayıda ziyaretçiye rastlanılmıştır. Bu nedenle ölçek/anket uygulamasındaki sayı analizler için yeterli olsa da ilk planlamalara göre düşük kalmıştır.

3.1.3. Araştırmacının Rolü

Karma yöntemle yapılan bu araştırmada, özellikle araştırmacının nitel boyutunda araştırmacının rolü çok önemlidir. Görüşmeler sırasında araştırmacının tavır ve fikirleri açık olarak söz edilmese de katılımcıya olan yaklaşımını etkileyeceğinden görüşmenin seyrini de etkileyen bir durum olabilmektedir. Araştırmacı sahada katılımcı olarak gözlemci olmuştur. Buna göre, saha araştırması tamamen katılımcı kimliğinden çok araştırmacı kimliği ile sürdürülmüştür. Araştırmacı saha çalışması boyunca bilimsel bilgiyi ve bu bilgiye erişimi öncelik kabul etmiştir.

Araştırmacı tarafından saha çalışması süresince sahadaki kişisel deneyimler hakkında notlar alınmıştır. Bu notlar veri toplama sürecinin başından sonuna kadar devam etmiştir. Görüşmeler hakkındaki kişisel fikirlerin yazımından, saha gözlemlerinin yazıma değin devam eden bu notlar, saha çalışması sonrasında hatırlatıcı notlar olarak araştırmacı için çok faydalı olmuştur.

Saha çalışması sırasında araştırmacı olabildiğince fazla araştırma sahasında zaman geçirmeye özen göstermiştir. Bu nedenle konaklamasını araştırma sahasına yürüme mesafesinde yapmış, gün içindeki tüm öğünlerini araştırma sahası içinde yiyip içmiştir. Bu davranışın birkaç nedeni bulunmaktadır. Öncelikle görüşme veya anket yapılmıyor olsa dahi araştırma sahasında fazla zaman geçirmek araştırma alanı ve konusu hakkında daha fazla gözlem yapmaya ve not almaya olanak sağlamıştır. Bu gözlemler ve notlar, araştırmanın gidişatında son derece mühim ayrıntıların yakalanmasını ve veri toplama araçlarının geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Araştırma sahası içindeki kafe, restoran ve lokanta gibi işletmelerin kullanılması bu işletmelerde çalışan kişiler ile sohbet etmeyi kolaylaştırmıştır. Özellikle yeme-içme için sürekli gidilen yerlerde kurulan sosyal ağların kurulması sayesinde ulaşması zor olan kişiler ile irtibat sağlanmış, görüşme gerçekleştirilebilmiştir.

Araştırma sahası her ne kadar Bursa kent merkezinde olsa dahi olabildiğince eski mahalle anlayışının devam ettiği bir yerdir. Bu nedenle alanda bulunanların araştırmacıya güvenmeleri ve içlerine almaları son derece önem arz etmektedir. Saha çalışması sırasında tüm boş zamanın saha içindeki yeme-içme yerlerinde geçirilmesinin yanı sıra sahada bulunan işletmelerin birçoğu ile kişisel bağlar kurulmuştur. Bu durum saha içindeki manavdan terziye kadar geniş bir yelpazede gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın saha çalışması Covid-19 salgını sırasında gerçekleşmesi kişilerin bir yabancıya güveninin daha zor olduğu bir zamana denk gelmesi demektir. Araştırmacı kendi sağlığı kadar katılımcılara güven vermek amacıyla da bütün saha çalışması boyunca maskesini çıkarmamış, mesafe kurallarına dikkat etmiştir. Yine pandemi koşulları nedeniyle alanda yaşayan yaşlı kesimin sokağa çıkma yasağının olması ya da bazı kişilerin hane halkında hastalık olmasından kaynaklı karantinada olması gibi nedenlerden dolayı, kimi kişilerle pencereden derinlemesine görüşme gerçekleştirmek zorunda kalınmıştır. Zorunlu nedenler ile evden çıkamayan bu kişiler ile yapılan görüşmeler araştırma sahasında ikamet eden ve bir işletme sahibi olan ya da bir işletmede çalışan kişiler

ile oluşturulan bağ sayesinde gerçekleşmiştir. 18 gün konaklamalı, 10 gün konaklamadan olmak üzere, toplamda 28 gün araştırma sahasında bulunulmuştur.

3.2. Veri Toplama

Araştırma konusu ile ilgili verilerin toplanma sürecinde araştırma sorularına uygun veri toplanarak, araştırma hipotezleri test edilmeye çalışılmıştır. Karma araştırma yöntemi uygulanan bu araştırmada nitel ve nicel veri toplama teknikleri birlikte kullanılmıştır. Bu araştırmanın tasarımı olan keşfedici desene göre, öncelikle nitel bilgi toplanmış ve daha sonra bu bilgiler veri toplama sürecinin nicel takip aşamasını geliştirmek için kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında toplanan veriler birincil ve ikincil veri seti olarak ayırmak uygundur. Araştırmada kullanılacak verinin en önemlisi araştırmacı tarafından üretilen birincil verilerdir. Bu araştırmada birincil veri setleri araştırma sahasındaki gözlem, görüşme, ölçek ve anket çalışmaları ile toplanmıştır. Araştırmacı tarafından üretilmeden, dışarıdan temin edilen verilere ise ikincil veriler denilmektedir. Araştırmada literatür, dokümanlar ve istatistiki veriler ikincil veri setini oluşturmaktadır.

3.2.1. Gözlem

Gözlem, davranışların, bunların çevresinin ve etkileşimlerinin gözlenerek araştırılmasıdır (Demir, 2017: 300). Percec (2015:6), Paris’te Saint Sulpice Meydanında yapmış olduğu gözlemleri şöyle tarif etmektedir: *‘Benim yapmak istediğim şey (..) o arkada kalmış gibi görünenleri betimlemek; genelde dikkatimizi çekmeyen, kendini fark ettirmeyen, önemsiz nitelenenleri listelemek; zaman, insanlar, arabalar ve bulutlar dışında hiçbir şeyin hareket etmediği anlarda yaşananları anlatmak’*. Buna göre gözlemin araştırma sahası ve problemi kapsamında önemli anlar kadar önemsiz sayılacak anların gözlemlenmesi de gözlem yapısının içinde yer almaktadır. Araştırma sahasına ilk kez 31.01.2020 tarihinde gidilmiştir. Bu tarihte ve daha sonrasındaki birkaç gün boyunca sahaya sadece gözlem yapmak amacıyla gidilmiştir. Bu

esnada tutulan notlar ile gözlemler kayıt altına alınmış ve hatırlaması oldukça güç olabilecek birçok durumun araştırmacı için hatırlanması ve karşılaştırılması kolay hale getirilmiştir.

Araştırmada sistematik gözlem yapılmıştır (EK-1). Böylece öncelikle araştırma probleminin gözlenebileceği ortamın, kişilerin ve şartların belirlenip buna göre gözlem yapılması gerekmiştir. Buna göre araştırma konusu doğrultusunda dört alanda gözlem yapılması gerekmiştir. Bunlardan ilki mekânın gözlemidir. Hisar Bölgesi'nde yer alan dört mahallenin (Osmangazi, Kavaklı, Mollagürani ve Alaaddin) gözlemlenmesi araştırmacının çoğu zaman yürüyerek mekânı keşfetmesi, izlemesi ve dinlemesi ile gerçekleşmiştir.

İkincisi araştırma sahasındaki yapıların gözlemlenmesidir. Çalışma sahasına mekân gözlemini gerçekleştirdikten sonra bu çalışmanın konusu olan kentsel kültürel miras sınırlılığında gerçekleştirilen yapıların gözlemini, bir önceki gözlemin alt başlığı olarak da görmek mümkündür. Araştırma sahasında yer alan tarihi yapıları; dini mekânlar, konaklar, surlar ve kapılar ve kullanım şekli değiştirilmiş tarihi yapılar olarak incelendiğinde, yapıların gözlemi olarak bu alanların dikkatle incelenmesi, kullanım durumlarının öğrenilmesi, fotoğraflarının çekilmesi gibi yapılar ve çevreleri dikkatle incelenmiştir.

Üçüncüsü kişilerin gözlemidir. Bu gözlem sırasında saha içinde yaşayan ve çalışan kişilerin günlük rutinleri gözlemlenmiştir. Kişilerin nerelerden alışveriş yaptığı, hangi mekânlara daha sık gidildiği, hangi dini yapıları kullanmayı tercih ettikleri gibi hareketliliklerin incelenmesi kadar kişilerin birbirleriyle ilişkileri de gözlemlenmiştir. Araştırmada sıklıkla söz edilecek mahalle kültürü ve komşuluk ilişkileri bu gözlemler sayesinde görülmüş ve görüşmeler sonucu elde edilen verinin anlaşılabilmesi kolaylaşmıştır. Yerel halk ve çalışan kişilerin mekândaki hareketliliği kadar alana gelen ziyaretçilerin hareketliliği de önemlidir. Alana gelen turist tipi, niceliği ve alandaki dağılımı gözlemlenmiştir. Özellikle çalışmada kullanılacak tutum ölçeği saha araştırmasında yoğun bir gözlem gerektirmektedir. Davranış ve tutumların ölçülmesinde sadece nicel veriler yetersiz

kalacağından sahadaki kişilerin doğrudan gözlemlenmesi önemli yer tutmaktadır. Bu gözlemler ölçek maddelerini oluştururken de araştırmacı için yardımcı kaynak olmuştur.

Dördüncüsü ise araştırma sahasındaki olayların gözlemidir. Olaylar olarak kastedilen çalışma sahası içindeki tüm etkinlik ve faaliyetlerdir. Araştırma sahası içindeki tarihi yapılarda yapılan nöbet değişimi, ok atma oyunları, kurtuluş etkinlikleri vd. gibi etkinliklerin gözlemlenmesi ve fotoğraflanmasıdır.

Bu gözlemler sırasında literatürden elde edilen teorik bilginin nesnel olarak görülmesi sağlanmıştır. Bunun yanında, alandaki değişiklikler tespit edilmeye çalışılmış; araştırma alanındaki kültürel miras ile ilgili kurum, dernek ve vakıflar gözlem ve tanışma amaçlı ziyaret edilmiş, yine çalışma konusu ile ilgili müzeler gezilmiştir. Ayrıca fotoğraflar ile araştırma alanı ve çevresi belgelenmiştir.

3.2.2. Görüşme

Araştırmanın temel amacı yer duygusu ve kentsel kültürel miras arasındaki ilişkiyi anlamak ve açıklamaktır. Yere olan her şekildeki bağlılığı sadece nicel veri ile ölçmek imkânsızdır. Kişilerin yaşadığı, çalıştığı veya kendine özgü nedenlerle bulunmak durumunda kaldığı alan ile ilişkisi sayısal verilerin çok ötesindedir. Bu nedenle araştırmadaki temel veri derinlemesine görüşmeler ile elde edilmiştir. Böylece araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesi mümkün olmuştur.

Nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama aracı olarak görüşmeler doğru uygulandığında olabildiğince etkili ve verimli olmaktadır. Araştırmada karma yöntem uygulanmakla birlikte istenilen verinin büyük bir kısmının görüşmeler ile toplanması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın nicel araştırma kısmında kullanılan ölçek çalışmasının yanında görüşmelerin güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Yıldırım ve Şimşek'in (2013) çalışmalarında ele aldıkları karşılaştırma üzerinden gidilecek olursa öncelikle esnekliği ele

almak gerekir. Esneklik, derinlemesine görüşmenin en güçlü yanlarından birini oluşturmaktadır. Araştırmacı katılımcının durumuna göre soruları tekrar edebilir, değişik bir şekilde sorabilir veya katılımcının durumuna göre soru atlayabilir ya da soruların sırasını değiştirebilmektedir. Bunların yanı sıra görüşme sürelerinin uzunluğu sayesinde araştırmacı ve katılımcı arasındaki güven ortamının oluşması daha kolay olmuştur. Katılımcının verdiği cevapların araştırmacı tarafından irdelenebilmesi, katılımcının verdiği cevabın sayısal bir değer olmaktan çok öncesi ve sonrasıyla, nedeni ve nasılıyla bütüncül bir şekilde açıklamasının olmasına izin vermektedir. Görüşmeler için zayıf yönlerin başında ise zaman problemi gelmektedir. Görüşmelerin uzun süreli olması araştırmacı için geniş bir zaman ayırmayı zorunlu kılmaktadır. Araştırmacının yanı sıra katılımcılar da uzun süreli görüşmelerde sıkılabilmekte, işini bırakmak istememekte ya da günlük yaşantı içerisinde zaman ayırmak istememektedirler. Bu nedenle görüşmeler öncesinde katılımcılar görüşme süreleri ile ilgili bilgilendirilmiş, görüşme esnasında katılımcıların sıkılmaması ve ya yorulmaması için ilgisini çeken konular üzerinde sohbet edilmiştir. Çalışmada katılımcıların çoğunda görüşmeler sırasında hiçbir problem yaşanmamış, hatta görüşmeler katılımcıların anlatımları nedeniyle tahmin edilenin üstünde sürmüştür.

Görüşmeler yarı yapılandırılmış, yönlendirici olmayan, açık uçlu sorulardan oluşmaktadır (EK-3). Görüşme formları hazırlandıktan sonra araştırma sahası içinde görüşmeler yapılmıştır (Tablo 2). Bu görüşmeler doğrultusunda görüşme formunda düzenlemeler yapılmış, birkaç soru formdan çıkarılmış, bazı sorular da düzenlenmiştir. Görüşme formlarındaki son düzenlemeden sonra son halini alan form ile araştırma sahasında konaklayarak görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin tamamı yüz yüze yapılmıştır. Görüşme yapılacak kişilere öncelikle araştırmanın genel çerçevesi hakkında bilgi verilmiş, görüşme yapılan kişilerin izni dâhilinde ses kaydı alınıp, not tutulmuştur. Görüşmeler katılımcıların kendilerini rahat hissettikleri ortamlarda yapılmıştır. Bu ortamlar kişilerin evleri, bahçeleri,

verandaları gibi özel mekânlar olduğu gibi işyerleri, kafeler, çay bahçeleri, çay ocakları gibi kamusal mekânlar da olmuştur. Görüşülen kişinin rahat, özgür ve bağımsız şekilde cevaplar verebilmesini sağlamak amacıyla görüşme yapılan ortamın dış etki ve tepkilerden arınmış olmasına özen gösterilmiştir (Demir, 2017: 293).

Tablo 2. Derinlemesine görüşme yapılan katılımcıların profilleri

Sayı	Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Durum	Bulunduğu Mahalle
1	K1	45	Erkek	İşletmeci	Y	Osmangazi
2	K2	23	Erkek	Manav	ÇY	Osmangazi
3	K3	58	Kadın	Esnaf	ÇY	Osmangazi
4	K4	72	Erkek	Ticaret	ÇY	Osmangazi
5	K5	59	Erkek	Esnaf	ÇY	Osmangazi
6	K6	55	Kadın	İşletmeci	ÇY	Osmangazi
7	K7	42	Erkek	Cam Ustası	Ç	Osmangazi
8	K8	50	Kadın	Müdür	Ç	Osmangazi
9	K9	37	Erkek	İşletmeci	Ç	Osmangazi
10	K10	66	Erkek	İşletmeci	Ç	Osmangazi
11	K11	37	Kadın	Heykeltıraş	Ç	Osmangazi
12	K12	33	Kadın	İşletmeci	Ç	Osmangazi
13	K13	65	Erkek	Muhtar	M	Osmangazi
14	K14	83	Erkek	Emekli	Y	Kavaklı
15	K15	73	Erkek	Emekli	Y	Kavaklı
16	K16	48	Kadın	Terzi	ÇY	Kavaklı
17	K17	45	Erkek	İşletmeci	ÇY	Kavaklı
18	K18	45	Erkek	Antrenör	Ç	Kavaklı
19	K19	54	Erkek	İşletmeci	Ç	Kavaklı
20	K20	48	Erkek	Satış Müdürü	Ç	Kavaklı
21	K21	55	Erkek	İşletmeci	Ç	Kavaklı
22	K22	51	Kadın	Muhtar	M	Kavaklı
23	K23	58	Kadın	Ev Hanımı	Y	Alaaddin
24	K24	68	Erkek	Emekli	Y	Alaaddin
25	K25	66	Erkek	Tekstil	Y	Alaaddin
26	K26	42	Erkek	Taksici	ÇY	Alaaddin
27	K27	52	Kadın	Kuaför	ÇY	Alaaddin
28	K28	33	Kadın	Satış Elemanı	Ç	Alaaddin
29	K29	72	Erkek	Muhtar	M	Alaaddin
30	K30	58	Erkek	Tekstil	Y	Mollagürani

31	K31	57	Kadın	Ev Hanımı	Y	Mollagürani
32	K32	44	Erkek	Bekçi	Y	Mollagürani
33	K33	56	Kadın	Terzi	ÇY	Mollagürani
34	K34	57	Kadın	İşletmeci	ÇY	Mollagürani
35	K35	60	Erkek	Esnaf	ÇY	Mollagürani
36	K36	28	Erkek	Mimar	ÇY	Mollagürani
37	K37	58	Erkek	Muhtar	M	Mollagürani
38	K38	36	Erkek	Mühendis	Z	Osmangazi
39	K39	30	Kadın	Öğretmen	Z	Osmangazi
40	K40	56	Erkek	Özel Sektör	Z	Osmangazi
41	K41	40	Kadın	Özel Sektör	Z	Kavaklı
42	K42	44	Erkek	Yönetici	Z	Osmangazi
43	K43	67	Erkek	Emekli	Z	Osmangazi
44	K44	34	Erkek	Mühendis	Z	Osmangazi
45	K45	29	Kadın	Diyetisyen	Z	Kavaklı
46	K46	37	Erkek	Halkla İlişkiler ve Tanıtım Şube Müdürü	[Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü]	Osmangazi
47	K47	-	Kadın	Şehir Plancısı ve Müdür Vekili		
48	K48	57	Erkek		Y	Kavaklı

Açıklama: Y: Mahallede sadece yaşayan, ÇY: Mahallede hem yaşayan hem çalışan, Ç: Mahallede sadece çalışan, M: Muhtar, Z: Ziyaretçi

3.2.3. Ölçek Geliştirme

"Karma bir puanda birleştirilen maddelerin bir derlemesi olan ve doğrudan araçlarla ölçülmeyen kuramsal değişkenlerin seviyelerini ortaya çıkarmayı amaçlayan ölçeğe aracına ölçek denilmektedir" (DeVellis, 2017: 11). Kuramsal algıdan dolayı var olduğuna inanılan ancak doğrudan ölçülemeyen olgular ölçülmek istenildiğinde ölçek geliştirilmektedir (DeVellis, 2017: 11). Bu çalışmada öncelikle, kişilerin bir yere olan duygusal, davranışsal ve bilişsel bağlılığında o yerde bulunan tarihi yapıların etkisini anlamak gerekmektedir. Bu nedenle araştırmanın nicel kısmındaki önemli nokta araştırma sahasındaki yer duygusunu ölçmek için ölçek uygulaması olmuştur.

Ölçek geliştirme sürecinin ilk aşaması, ilgili kavramsal çerçeveye yönelik olarak yapılan literatür taraması olmaktadır. Uluslararası literatürde yer ile ilgili bağlantılar

çalışıldığında ölçek kullanımı çok yaygındır ve bu anlamda özellikle yer duygusu ölçekleri birçok çalışmada dikkat çekmektedir (Shamai, 1991; Stedman, 2003; Shamai ve Ilatov, 2004; Nanzer, 2004; Jorgensen ve Stedman, 2001; 2006). Yer duygusu ölçeği kullanılan çalışmaların çoğunluğunda yer duygusu, bağlılığı, yer kimliği ve yer bağımlılığı faktörleri ile ölçülmektedir. Örneğin, Nanzer (2004) çalışmasında, Michigan sakinleri arasında yer duygusunun varlığını ve gücünü ölçmek amacıyla yer duygusu ölçeği kullanılmaktadır. Çalışmada yer duygusunu üç faktör üzerinden değerlendirmektedir: yer bağlılığı, yer kimliği ve yer bağımlılığı. Jorgensen ve Stedman (2001, 2006) da Wisconsin'deki bir göl çevresi yerleşimindeki yer duygusunu ölçmek için yer bağlılığı, yer kimliği ve yer bağımlılığından oluşan yer duygusunu ölçek olarak kullanmışlardır. Stedman (2003) ise göl bakımından zengin bir bölge olan Wisconsin'deki Vilas Countydeki göllere karşı yer duygusunu ölçmeyi amaçladığı çalışmada yer duygusu ölçeğini yer bağlılığı ve memnuniyet faktörleri ile oluşturmuştur.

Yer ile bağlantıları ölçen *kent kimliği ölçeği* (Lalli, 1992) gibi topluluk duygusu ölçeği de bulunmaktadır. Lund (2002), yüksek kaliteli bir yaya ortamının mahalledeki komşular arasındaki etkileşimi arttırarak topluluk duygusunu arttıracağı iddiasından yola çıkarak Portland, Oregon'da bir yaya odaklı bir de otomobil odaklı iki mahallede *topluluk duygusu (sense of community) ölçeği* uygulanmıştır. Bir tutum ölçeği olarak arazi kullanımı ve kişilerin algısını dikkate alması açısından önemlidir. Bu anlamda Göregenli vd. (2014) ve Kutay Karaçor ve Akçam'ın (2016) çalışmalarında kullandıkları ölçekler özellikle Türkçe literatürde sıklıkla atıf yapılan temelde yere olan bağlılığı ölçmeye çalışan araştırmalardır. Göregenli vd. (2014) yere olan bağlılığı mahalleye bağlılık özelince incelemişlerdir. Çalışmada *günlük yaşam alanlarına ilişkin memnuniyet ölçeği*, *mahalleye bağlılık ölçeği* (duygusal bağlılık, ilgi, sosyal bağlılık) ve *kent kimliği ölçeği* (karşılaştırma, bağlılık, geçmiş, aşinalık, gelecek alt boyutları) uygulanmıştır. Kutay Karaçor ve Akçam'ın (2016) çalışmalarında Düzce İli Kültür

Mahallesi'nde yaşayan kişilerin o yere ait kimlik algıları, o yerdeki toplum duyuları ve çevresel tutumları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere *yer kimliği*, *toplum duyusu* ve *çevresel tutum* olmak üzere üç farklı ölçek kullanılmıştır.

Ölçek çalışmalarında araştırmada daha önce değinildiği gibi kavramlar birbirinin içine geçmiş, karmaşık vaziyettedir. Kavramsal karışıklık aynı kavramı ölçerken farklı faktörler kullanılmasına ya da aynı maddeler ile farklı yapıların ölçülmesine neden olmuştur. Bu anlamda birbiri yerine en çok kullanılan kavramlar yer duygusu ve yer bağlılığı olduğundan ölçekler de aynı şekilde yer değiştirmektedir. Yer Bağlılığı ölçeği literatürde geniş zamana yayılan alanda en çok kullanılan ölçeklerdendir (Ujang, 2012; Scannell ve Gifford, 2010; Ram, Björk ve Weidenfeld, 2016). Bu ölçeklerin büyük bir kısmında yer bağlılığı yer kimliği ve yer bağımlılığı faktörleri ile ölçülmüştür (Williams, Patterson ve Roggenbuck, 1992; Hidalgo ve Hernandez, 2001; Williams ve Vaske, 2003; White, Virden ve van Riper, 2008; Clarke, Murphy ve Lorenzoni, 2018). Araştırmaların genelinde yer kimliği duygusal; yer bağımlılığı ise davranışsal bağlılığı ölçmektedir. Örneğin, Hidalgo ve Hernandez'in (2001) çalışmalarında İspanya'da bulunan Santa Cruz de Tenerife'de üç mekânsal değer (ev, mahalle ve şehir) ve iki boyut (fiziksel ve sosyal) arasında yer bağlılığı ölçeği ile karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmada yer bağlılığını farklı mekânsal değer ve boyutlarda farklı geliştirdiği sonucuna varılmıştır. Yine farklı bir çalışma olarak White, Virden ve van Riper (2008), doğal koruma alanı olan Oregon'daki Molalla Nehri Rekreasyon Koridoru ve Table Rock Doğal Alanındaki ziyaretçilerin çevresel ve sosyal koşullar hakkındaki algılarını etkileyen unsurları araştırmak üzere yer kimliği ve yer bağımlılığı faktörleri üzerinden yer bağlılığı ölçek çalışması yapılmıştır. Çalışmalarında önceki çalışmaların aksine ne yer bağımlılığı ne de yer kimliğinin bağımlı değişkenler üzerinde önemli bir etki göstermediği sonucuna varılmıştır. Bunun dışında Kuala Lumpur şehir merkezindeki ana alışveriş caddelerinin yer kimliğini tanımlamak amacıyla yaptığı çalışmasında Ujang (2012) yer bağlılığı ve önemine

odaklanmaktadır. Bu anlamda duygusal bağıllık ve fonksiyonel bağıllık olmak üzere farklı bir yer bağıllık ölçeği kullanmıştır. Lewicka (2008) ise Lviv ve Wroclaw kentlerinde yaptığı çalışmada yer bağıllığı ve yer kimliği ölçeği kullanmıştır. Ancak bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak yer bağıllığı ve yer kimliği tamamen farklı iki ölçek olarak kurgulanmıştır. Yer bağıllığı ölçeği kişilerin yer hakkındaki hislerine dayanırken, yer kimliği ölçeği ise literatürden farklı olarak kişilerin kendilerini nereli olarak hissettikleri (bölgesel ve etnik olarak) doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yer bağıllığı ölçeğini kullanan çalışmaların çoğunda çalışma amacı doğrultusunda yer kimliği ve yer bağımlılığının yanı sıra ayrı bir faktör ve bu faktör doğrultusunda yeni maddeler kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin; Vaske ve Kobrin (2001) çevreye sorumlu davranışı, Kyle, Graefe ve Manning (2005) ise sosyal bağları kullanmışlardır. Yine Sari, Munandar ve Fatimah (2018) Endonezya'daki önemli kültürel mirasa sahip Yogyakarta Bölgesi'ndeki dört adet yapıli mirasa karşı uzun süredir alanda yaşayanların, alana yeni gelenlerin ve turistlerin yer bağıllığını ölçmeyi amaçladıkları çalışmalarında, yer bağıllığını ölçmek için yer aidiyeti (place belongingness) ve yer kimliği ölçekleri kullanmışlar, yer bağımlılığını ise çıkarmışlardır. Goussous ve Al-Hammadi (2018) Kyle, Graefe ve Manning'in (2005) modelini kullanarak Amman'da antik bir miras alanı olan Roma amfitiyatrosuna olan yer bağıllığını araştırdıkları çalışmalarında, yer bağıllığını yer tanımlama (place identification), yer bağımlılığı ve sosyal bağlar (social bonding) olmak üzere üç faktör üzerinden ölçmüşlerdir. Aynı zamanda araştırmalarında Kyle, Graefe ve Manning'in ölçeğinin kendi alanlarında tamamen geçerli olmadığını, mekânın niteliği değiştiğinde ölçeğin de değişmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Ölçek ile ilgili literatür taramasında görüldüğü üzere en büyük karışıklık kavramsaldir. Yer bağıllığı ölçekleri aslında yer duygusu ile benzer hatta bazen aynı maddeleri kullanmaktadır. Aradaki tek fark yer duygusu ölçeğinde duygusal bağlanma yer bağıllığı,

bilişsel bağlanma yer kimliğini ifade edip bu anlamda maddeler kullanılırken; yer bağlılığı ölçeğinde iki bağlılık şekli de yer kimliğine atfedilmiştir. Bu çalışmanın kavramsal ve kuramsal temelleri de yer duygusuna ilişkin olduğundan, ölçekte de yere olan hissi duygusal, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç farklı bağlamda incelenmiştir. Pilot çalışma sonucunda maddeler analiz edildiğinde de maddelerin üç farklı faktöre dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin araştırma sahasına uygunluğu çok önemlidir. Önceki çalışmalarda görüldüğü üzere aynı ölçeğin farklı alanlarda ya da farklı bir objeye yönelik uygulanması sonucunda ölçek hataları meydana gelmiş, ölçeğin uygulanabilirliği problem olmuştur. Bu nedenle çalışmada aynı ölçek kullanmaktansa ölçek geliştirme yoluna gidilmiştir. Ancak ölçek maddeleri gelişigüzel değil belli ölçütler doğrultusunda seçilmeli ve yazılmalıdır. Çalışmada madde havuzu oluşturulurken öncelikle bu başlıkta yer alan ölçek çalışmalarından yararlanılmıştır. Araştırma sahasında yapılan gözlemler sonucunda da madde havuzu son şeklini almıştır.

Araştırma için geliştirilen ölçekte likert tipi kullanılmıştır. Likert tipi ölçeğinde, tutumları ölçülecek bireylerin tepkide bulunacakları çeşitli ifadeler yer alır ve bireyler benimsediği ifadeyi işaretlemek yerine, verilen her ifadeye ne ölçüde katılıp katılmadıklarını dereceler içinde belirler (Tavşancıl, 2018: 138). Çalışmada 5'li likert ölçek kullanılmıştır. Buna göre seçenekler 'Tamamen Katılıyorum', 'Katılıyorum', 'Kararsızım', 'Katılmıyorum' ve 'Kesinlikle Katılmıyorum' şeklindedir.

3.2.3.1. Uzman Görüşü

Çalışmada kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla geliştirilen ölçeğin uzman görüşü alması gerekmektedir. Bu çalışmada uzmanlara ulaşılması aşamasında çalışmanın kuramsal çerçevesindeki kavramların içeriği hakkında bilgi sahibi olmaları, istatistik ve ölçek oluşturma ve kullanma hakkında bilgi sahibi olmaları gibi kıstaslar aranmıştır. Ayrıca ölçeğin Türkçeye

uygunluğu, katılımcılar için anlaşılır olması ve yazınsal hataların giderilmesi için Türkçe alanında uzman bir kişi de uzman grubuna eklenmiştir (Tablo 3). Uzman grubunun ölçeği gözden geçirmesi, ölçeğin kapsam geçerliğini arttırmak için çok önemli bir basamaktır.

Uzmanlardan ölçülmek istenen yapılar için maddelerin ne kadar uygun olduğuna dair görüş ve değerlendirmeleri istenmiştir (EK-2). Bu aşamada Uzman Görüş Formu hazırlanmış ve önceden belirlenen uzmanlara mail yolu ile gönderilmiştir. Formda araştırma konusu, yöntemi ve geliştirilmek istenilen ölçek ve yapılar hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Daha sonra hazırlanmış olan ve 37 maddeden oluşan madde havuzu yer almıştır. Uzmanlardan bu maddeler için ‘*Uygun*’, ‘*Düzeltilmeli*’ ve ‘*Çıkarılmalı*’ şeklinde karar vermeleri ve bu kararlarının nedenlerini açıklamaları istenmiştir. Lawshe (1975) bu seçeneklerde ‘*gerekli*’, ‘*kullanışlı ama gerekli değil*’ ve ‘*gerekli değil*’ şeklinde bir ayrıma yaparken, çalışmada bu seçeneklerin yukarıdaki şekilde düzeltilerek kullanılması uygun bulunmuştur. Son olarak formda uzmanların ölçek için yeni madde önermeleri doğrultusunda boş bir tablo hazırlanmıştır.

Tablo 3. Uzman profilleri

Sayı	Cinsiyet	Unvan	Bölüm
1	Erkek	Prof. Dr.	Coğrafya
2	Kadın	Doç. Dr.	Coğrafya
3	Kadın	Doç. Dr.	Peyzaj Mimarlığı
4	Erkek	Dr. Öğretim Üyesi	Coğrafya
5	Kadın	Dr. Öğretim Üyesi	Mimarlık
6	Erkek	Dr. Öğretim Üyesi	Psikoloji
7	Kadın	Arş. Gör. Dr.	Türkçe Öğretmenliği

Uzman görüşünü değerlendirebilmek için öncelikle Kapsam Geçerlik Oranının (KGO) hesaplanması gerekmektedir. KGO, maddelerin ölçekte olması ya da olmaması doğrultusunda kapsam geçerliğine dayalı bir madde istatistigidir ve her bir madde için *Uygun* seçeneğini işaretleyen uzman sayılarının toplamından (Nu), görüş belirten tüm uzmanların yarı sayısının

(N/2) çıkarılması ve görüş belirten tüm uzmanların yarı sayısına (N/2) bölünmesi ile bulunur.

Formül aşağıdaki gibidir:

$$KGO = \frac{Nu - N/2}{N/2}$$

KGO, -1 (mutlak red) ile +1 (mutlak kabul) arasında bir değere sahiptir. Uzmanların tamamı ölçekteki herhangi bir maddeyi ‘Uygun’ olarak değerlendirirse o maddenin KGO değeri 1 olur. Ancak hata payı riski göz önüne alınarak bu değer 0,99 olarak kabul edilmiştir. Bu durumda uzmanların yarısı ölçek maddesini ‘Uygun’ olarak değerlendirdiğinde KGO=0, yarısından fazlası ‘Uygun’ olarak değerlendirdiğinde KGO>0 ve uzmanların yarısından azı ‘Uygun’ olarak değerlendirdiğinde KGO<0 olacaktır. Değerlendirmeler sonucunda KGO oranı sıfır ve ya sıfırdan küçük ise, bu değere sahip maddenin kapsam geçerliği yoktur (Yeşilyurt ve Çapraz, 2017). Çalışmada bu şekilde KGO oranı 0 ve ya negatif değere sahip olan maddeler doğrudan elenmiştir.

Çalışmada Lawshe’nin (1975) pozitif bir değere sahip olan her bir madde için $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde kapsam geçerlik ölçütüne ($KGÖ=CVR_{critical}=critical \text{ CVR}$) bakılmıştır. " $KGÖ=CVR_{critical}$ ölçekteki her bir maddeye ‘Uygun’ değerlendirme oranının şans eseri olma durumunun ortadan kalkması ve bir maddenin gerçekten uygun olup olmadığına karar verilebilmesi için ihtiyaç duyulan KGO değeridir". Sonuç olarak, KGÖ değeri bir maddenin ölçekte kullanılıp kullanılmayacağına karar verilebilmesi için en az kaç uzmanın onay vermesi gerektiğini belirlemede kullanılan (Yeşilyurt ve Çapraz, 2017: 256), maddenin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test eden bir ölçüttür. KGÖ değerleri uzman sayısına göre farklılık göstermektedir. Çalışmada 7 uzman görüşü alındığından Lawshe’nin (1975) Minimum Kapsam Geçerlik Ölçütüne göre $KGÖ=CVR_{critical}$ değeri 0,99 olarak belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Lawshe'nin (1975) minimum kapsam geçerlik ölçütü

Uzman Sayısı	Min. Değer*
5	,99
6	,99
7	,99
8	,78
9	,75
10	,62
11	,59
12	,56
13	,54
14	,51
15	,49
20	,42
25	,37
30	,33
35	,31
40	,29

Çalışmada 7 uzmanın maddelere ilişkin belirtmiş oldukları görüşler değerlendirilmiştir. Öncelikle 'Düzeltilmeli' olarak değerlendirilen ve maddedeki küçük yazım hatası ile ilgili olan düzeltmeler yapılmış ve 'Uygun' hale getirilmiştir. Tablo 5 bu düzenlemeden sonra hazırlanmıştır. Bu aşamadan sonra maddelerin KGO değerleri elde edilmiş, KGO oranı sıfır veya sıfırın altında değere sahip Madde 5, Madde 28 ve Madde 32 ölçekten doğrudan çıkarılmıştır. Daha sonra, sıfırdan büyük değere sahip maddelerin ölçekte kalıp kalmayacağına Tablo 5'de yer alan Lawshe'nin (1975) (Minimum Kapsam Geçerliği Ölçüt değerine bakılarak karar verilmiştir. Tabloya göre çalışmaya katılan 7 uzman için KGÖ değeri 0,99'dur. Buna göre Tablo 5 incelendiğinde ölçekte yer alan, üç madde çıkarıldıktan sonra (5, 28 ve 32. Maddeler) kalan 34 maddeden 16'sının (2, 6, 7, 8, 12, 15, 17, 23, 25, 26, 31, 33, 34, 35, 36 ve 37. Maddeler) KGO değerinin KGÖ değerinden (=0,99) küçük olduğu görülmüştür. Bu nedenle bu 16 madde de geliştirilen bu ölçekten çıkarılmıştır. Bu durumda ölçekte 18 madde kalmıştır. Daha sonra 4 madde (2, 6, 33, 34) uzman görüşleri doğrultusunda

düzenlenmiş ve ölçeğe eklenmiş ve madde sayısı 22'ye çıkmıştır. Son olarak uzman önerisi ile ölçeğe yeni bir madde eklenmiş ve ölçeğin son halinde madde sayısı 23 olmuştur.

Tablo 5. Uzman görüşleri doğrultusunda ölçeğe ait kapsam geçerlik oranları ve indeksleri

Madde	Uygun	Düzeltilmeli	Çıkarılmalı	KGO	Madde	Uygun	Düzeltilmeli	Çıkarılmalı	KGO
1	7			1,00	20	7			1,00
2	5	2		0,42*	21	7			1,00
3	7			1,00	22	7			1,00
4	7			1,00	23	6		1	0,71*
5	2	3	2	-0,42*	24	7			1,00
6	4	2	1	0,14*	25	6		1	0,71*
7	6	1	1	0,71*	26	6		1	0,71*
8	4	2	1	0,14*	27	7			1,00
9	7			1,00	28*	2	4	1	-0,42*
10	7			1,00	29	7			1,00
11	7			1,00	30	7			1,00
12	4	2	1	0,14*	31	4	1	2	0,14*
13	7			1,00	32	3	1	2	-0,14*
14	7			1,00	33*	5	1	1	0,42*
15	4	1	2	0,14*	34	5	2		0,42*
16	7			1,00	35	5	1	1	0,42*
17	6	1		0,71*	36	5		2	0,42*
18	7			1,00	37	4		3	0,14*
19	7			1,00					
Toplam Uzman Sayısı: 7									
Kapsam Geçerlik Ölçütü (KGÖ): 0,99									
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ): 1,00									

*KGÖ=CVRcritical değeri (0,99)'un altındaki maddeler

KGO'nun tespiti sonucu maddeler ölçeğe dâhil olmak üzere tanımlandıktan sonra, Kapsam Geçerlik İndeksinin (KGİ) testin tamamı için hesaplanması gerekmiştir. Böylece ölçekte yer almasına karar verilen maddelerin KGO değerlerinin ortalaması alınarak KGİ değeri elde edilmektedir. (Yeşilyurt ve Çapraz, 2017: 256). Çalışmada ölçeğin son hali olan 23 madde üzerinden KGİ değeri hesaplanmış ve 1,00 olarak tespit edilmiştir. KGİ değerinin KGÖ değerinden büyük olması ($KGİ > KGÖ$) durumunda ölçeğin kapsam geçerliği istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre çalışmada elde edilen değerler $KGİ (1,00) > KGÖ (0,99)$

olduğundan ölçekteki maddelere ait kapsam geçerliği istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir. Böylece çalışma için kapsam geçerliğine sahip bir ölçek elde edilmiştir.

Sonuç olarak uzman görüşü sonucunda madde havuzundaki maddeler yer duygusu ölçeği için belirlenen üç yapı dâhilinde ölçeğin sahadaki pilot uygulaması öncesinde nihai dağılımını göstermiştir. Buna göre 7 Madde Yer Kimliği, 10 Madde Yer Bağlılığı ve 6 Madde de Yer Bağımlılığına uygun görülmüştür. Uzman görüşü ile birkaç maddenin sıralamadaki yerlerinde de değişikliğe gidilmiştir. Yer Duygusunun bu üç yapısına ait maddelerin dağılımı pilot uygulama sonrasında yapılacak olan faktör analizi ile son halini almıştır.

3.2.3.2. Pilot Uygulama

Araştırma sahasındaki pilot uygulama iki şekilde ve zamanda gerçekleşmiştir. İlki nitel araştırma yöntemi olarak görüşme formlarının pilot uygulamasıdır. Araştırma desenine göre ilk başta nitel veriler toplandığından öncelikle görüşme formları için pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan pilot uygulamada 4 ana kategori dâhilinde 43 soru bulunmaktaydı. Bu form Hisar Bölgesi'nde 5 kişiye uygulanmıştır. Yapılan görüşmeler çerçevesinde görüşme formları yerel halk (8 ana ve 20 ara soru), çalışan (8 ana ve 19 ara soru) ziyaretçi (16 soru) ve uzman (10 soru) şeklinde düzenlenmiş ve görüşme formları son halini almıştır.

Araştırmada ikinci pilot uygulama araştırmanın nicel verisi için yapılmıştır. Ölçek uygulamasının asıl saha uygulaması başlamadan en önemli basamağı pilot uygulamadır. Uzman görüşü ile nihai hali alınan ölçeğin katılımcılar tarafından açık bir biçimde algılandığının saptanması ve ölçek geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması amacıyla pilot uygulama yapılmıştır (EK-4). Literatürde hedef kitleyi temsil eden 30 ile 50 arasında katılımcıların seçilmesinin pilot uygulama için yeterli olduğunu belirtilmektedir (Şeker ve Gençdoğan, 2014: 4) Bu nedenle pilot uygulama Hisar Bölgesi'nde yaşayan yerel halka, alanda çalışanlara ve Hisar Bölgesi'nde ziyaretçi olarak bulunan toplam 31 kişiye

uygulanmıştır. Uygulanan ölçeğin 1. kısmında kişisel bilgilere yer verilirken, ölçeğin 2. kısmında toplam 23 sorudan oluşan yer duygusu ölçeğine yer verilmiştir. Yer duygusu ölçeği; 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklinde yanıtların yer aldığı 5’li likert tipi ölçektir. Pilot uygulamadaki 31 katılımcının kişisel bilgilerine ilişkin dağılımları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Pilot uygulama örneklemine ait kişisel bilgiler

		Frekans	%
Örneklem Grubu	Turist	11	35,5
	Çalışan	11	35,5
	Yerel Halk	9	29,0
	Toplam	31	100,0
Cinsiyet	Kadın	12	38,7
	Erkek	19	61,3
	Toplam	31	100,0
Yaş	18-24	5	16,1
	25-34	9	29,0
	35-44	4	12,9
	45-54	5	16,1
	55-64	6	19,4
	65+	2	6,5
	Toplam	31	100,0
Eğitim Durumu	İlkokul mezunu	5	16,1
	İlköğretim mezunu	2	6,5
	Lise mezunu	11	35,5
	Lisans mezunu	12	38,7
	Yüksek lisans / Doktora mezunu	1	3,2
	Toplam	31	100,0
Medeni Durum	Bekâr	13	41,9
	Evli	16	51,6
	Boşanmış	1	3,2
	Eşi ölmüş (dul)	1	3,2
	Toplam	31	100,0

Pilot uygulamaya katılan kişilerin kişisel bilgilerine göre dağılımları incelendiğinde; Araştırmaya katılan kişilerin %35,5’i Bursa’ya ziyaretçi olarak gelmiş olan kişiler, %35,5’i Bursa’ya çalışmak için gelmiş kişiler ve %29’u Bursa’da yaşamakta olan yerel halktan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan kişilerin cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde; %38,7’si kadın, %61,3’ü erkektir. Araştırmaya katılan kişilerin yaşlarına göre dağılımları incelendiğinde; kişilerin %16,1’i 18-24 yaş aralığında, %29’ı 25-36 yaş aralığında, %12,9’u

35-44 yaş aralığında, %16,1'i 45-54 yaş aralığında, %19,4'ü 55-64 yaş aralığında, %6,5'i 65 yaşın üzerindeki kişilerdir. Araştırmaya katılan kişilerin eğitim seviyelerine göre dağılımları incelendiğinde; kişilerin %16,1'i ilkokul mezunu, %6,5'i ilköğretim mezunu, %35,5'i lise mezunu %38,7'si lisans mezunu ve %3,2'si lisansüstü mezunudur. Araştırmaya katılan kişilerin medeni durumlarına göre dağılımları incelendiğinde; kişilerin %41,9'u bekar, %51,6'sı evli, %3,2'si boşanmış ve %3,2'si eşi ölmüş (dul) kişilerdir.

Araştırmada kullanılan yer duygusu ölçeğine ait maddeler yer kimliğini ölçen 7 madde, yer bağlılığını ölçen 10 madde ve yer bağımlılığını ölçen 6 madde ile yer duygusu ölçeği toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Yer duygusu ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliğinin saptanması ve ölçekteki alt boyutlarının belirlenmesi için ölçeğe *açıklayıcı faktör analizi (AFA)* yapılmıştır. AFA'da verilerin faktör analizine göre uygunluğunun belirlenmesi amacıyla KMO ve Barlett testi, ölçek alt boyutlarının belirlenmesi için Rotasyona Tabi Tutulmuş Bileşen Matrisi Equamax metodu kullanılmıştır.

Pilot uygulamada uygulanan faktör analizi sonuçlarına göre ortak faktör varyansı oluşturulmuştur. Ortak faktör varyansı; faktörlerin her bir madde üzerinde yol açtığı varyansı göstermektedir. Buna göre ortak faktör varyansı çıkartma değerlerinin 1'e yaklaşması ve 0,66'nın üzerinde olması iyidir. Değeri 0,20'nin altına düşen maddelerin analizden çıkarılması gerekmektedir. Araştırmanın ölçek maddeleri içinde değeri 0,20'nin altına düşen madde bulunmamaktadır.

Ölçekteki verilerin faktör analizine uygunluğunu ölçmek için KMO ve Bartlett testleri kullanılmıştır. Ayrıca faktör analizinde pilot uygulamadaki örneklem büyüklüğünün uygunluğunu test etmek amacıyla KMO testi kullanılmıştır. Pilot uygulamada kullanılan örneklem için KMO testi 0.807 bulunmuştur. Bu durum pilot uygulamadaki örneklem büyüklüğünün iyi olduğu anlamına gelmektedir. Yer duygusu ölçeğindeki verilerin çok değişkenli normal dağılımdan gelip gelmediğini belirlemek için Bartlett testi kullanılmıştır.

Anlamlılık değeri (p değeri) %5'den küçük olması (0.000) verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiğini göstermektedir. Bu duruma göre KMO ve Bartlett testi sonuçları ölçekteki verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için Temel Bileşenler Analizi Equamax Döndürmesi kullanılmıştır. Birden fazla faktör altında yakın yük değerine sahip olan maddelerin analizden çıkarılması gerekmektedir. Bu sebeple ölçekte yer bağlılığını ölçen 3 madde (3, 4 ve 6. Maddeler), yer kimliğini ölçen 1 madde (7. Madde) ve yer bağımlılığını ölçen 3 madde (3, 4 ve 6. Maddeler) çıkarılmıştır. Analiz sonucunda ölçek maddelerinin 3 alt boyutta toplandığı, ölçeğin varyansın %75,8'ini açıkladığı görülmüştür. Elde edilen alt boyutlar “Yer Bağlılığı” (7 madde, $\alpha = ,939$), “Yer Kimliği” (6 madde, $\alpha = ,934$) ve “Yer Bağımlılığı” (3 madde, $\alpha = ,658$) olarak adlandırılmıştır.

Pilot uygulamaya göre yer duygusu ölçeğinin güvenilirliğinin saptanması için Cronbach's Alpha güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik değerleri, madde-toplam korelasyonları ve ölçeklere ilişkin tanımlayıcı istatistikler oluşturulmuştur. Yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı değerleri incelendiğinde; *yer bağlılığı ölçeğinde* yer alan ifadelerin Cronbach Alpha katsayısı 0,939, *yer kimliği ölçeğinde* yer alan ifadelerin Cronbach Alpha katsayısı 0,934 ve *yer bağımlılığı ölçeğinde* yer alan ifadelerin Cronbach Alpha katsayısı 0,658 düzeyinde güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür. Ölçek maddelerinde iç tutarlılık katsayısını aşağı çeken ve madde-toplam korelasyonu 0,3'ün altında olan maddelerin çıkarılması gerekmektedir. Bu doğrultuda yer bağlılığı, yer kimliği ve yer bağımlılığı ölçeğinde çıkarılması gereken madde bulunmamıştır. Böylece yapılan pilot uygulama sonucunda ölçek nihai halini almış, ölçek 23 maddeden 16 maddeye indirilmiştir.

3.2.3.3. Katılımcılara İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Pilot uygulamasından sonra araştırma kapsamında anket ve ölçek çalışmasına katılacak kişiler üç gruba ayrılmıştır. Bunlar araştırma sahasında yaşayanlar çalışanlar ve araştırma alanında bulunan ziyaretçilerdir. Buna göre araştırmanın nicel boyutu 104'ü yerel halk, 85'i çalışan, 103'ü ziyaretçi olmak üzere toplam 292 kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir (EK-5). Katılımcıların genel demografik özellikleri incelendiğinde yerel halk grubunun %41,3'ü kadın, %58,7'si erkek; çalışan grubunun %27,1'i kadın, %72,9'u erkek; ziyaretçi grubunun ise %51,50'si kadın, %48,50'si erkektir (Tablo 7). Alanda çalışan kesimin yoğunlukla erkek olması çalışan grup yüzdesinin büyük kısmının erkek olmasına neden olmuştur. Katılımcıların yaş aralığına bakıldığında yerel halk grubunda %39,5 ile 55 yaş üstü nüfusun yoğunlukta olduğu buna ters orantılı bir şekilde ziyaretçi grubunda da 45-54 ve 55 yaş üstünün diğer yaş aralıklarına göre daha az oranlandığı görülmektedir. Çalışma alanının eski bir yerleşme olması ve özellikle eski konutların varlığı alandaki genç nüfusun azalmasına neden olmuştur. Bu nedenle bölgede 45-54, 55-64 ve 65 yaş ve üstü nüfus oranı diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Bölgeye gelen ziyaretçi profili ise ikiye ayrılmaktadır. Belli bir yaşın üstünde olup seyahat acenteleri ile bölgeyi ziyaret edenler ve genelde 40'lı yaşların altında olup bölgeyi bireysel olarak ziyaret edenler. Seyahat acenteleri ile seyahat edenlerin bölgedeki zamanları kısıtlı olduğundan büyük bir kesimi ile anket gerçekleştirilememiştir. Bu durum çalışmanın sınırlılığı içinde de yer almaktadır. Genelde herhangi bir seyahat acentesi veya tur programına bağlı kalmadan seyahat edenler ile anket gerçekleştirilmiştir. Bir diğer neden de yaşın ilerlemesi ile birlikte hem maddi hem de fiziki olarak hareketin kısıtlanması nedeniyle çalışma sahasındaki gözlemler sonucunda, bölgeye gelen kesimin büyük bir çoğunluğunun genç ve orta yaşlı olduğu gözlemlenmiştir. Çalışan nüfusun yaş oranlarına bakıldığında ise, 45-54 yaş aralığının %29,4 ile en yüksek payı aldığı görülmektedir. İkinci sırada ise %21,2 ile 35-44 yaş aralığı gelmektedir. Araştırma sahası içindeki özellikle küçük işletmelerde sadece işyeri sahibinin olması ve işyeri sahiplerinin yaş

aralığının genelde 30+ olması bu duruma neden olmaktadır. Bunun dışında işletmelerde iş yeri sahibinin yanı sıra ücretli olarak çalışan kişilerin genelde 30lu yaşların altında olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 7. Katılımcılara ilişkin profil bilgileri

		Yerel Halk		Çalışan		Ziyaretçi	
Değişken		N	%	N	%	N	%
Cinsiyet	Kadın	43	41,3%	23	27,1%	53	51,5%
	Erkek	61	58,7%	62	72,9%	50	48,5%
	Toplam	104	100,0%	85	100,0%	103	100,0%
Yaş	18-24	13	12,5%	14	16,5%	26	25,2%
	25-34	15	14,4%	15	17,6%	24	23,3%
	35-44	17	16,3%	18	21,2%	23	22,3%
	45-54	18	17,3%	25	29,4%	10	9,7%
	55-64	22	21,2%	9	10,6%	20	19,4%
	65+	19	18,3%	4	4,7%		
	Toplam	104	100,0%	85	100,0%	103	100,0%
Medeni Durumu	Bekâr	41	39,4%	34	40,0%	51	49,5%
	Evli	63	60,6%	51	60,0%	52	50,5%
	Toplam	104	100,0%	85	100,0%	103	100,0%
Eğitim Durumu	İlkokul mezunu	25	24,0%	12	14,1%	17	16,5%
	İlköğretim mezunu	10	9,6%	7	8,2%	10	9,7%
	Lise mezunu	42	40,4%	32	37,6%	28	27,2%
	Ön lisans mezunu	5	4,8%	7	8,2%	6	5,8%
	Lisans mezunu	22	21,2%	27	31,8%	37	35,9%
	Yüksek Lisans / Doktora Mezunu	0	0%	0	0%	5	4,9%
	Toplam	104	100,0%	85	100,0%	103	100,0%
Meslek	İşveren/kendi hesabına çalışan	15	14,4%	38	44,7%	6	5,8%
	Kamuda çalışan	6	5,8%	13	15,3%	16	15,5%
	Özel sektörde ücretli çalışan	28	26,9%	34	40,0%	25	24,3%
	Emekli	18	17,3%	0	0%	11	10,7%
	Ev Hanımı	26	25,0%	0	0%	22	21,4%
	Öğrenci	9	8,7%	0	0%	9	8,7%
	İşsiz	2	1,9%	0	0%	10	9,7%
	Diğer	0	0%	0	0%	4	3,9%
	Toplam	104	100,0%	85	100,0%	103	100,0%
Aylık Gelir	3000 tl'den az	38	36,5%	18	21,2%	46	44,7%
	3001-5000 tl arası	31	29,8%	35	41,2%	26	25,2%
	5001-7000 tl arası	17	16,3%	18	21,2%	25	24,3%
	7001-10.000 tl arası	8	7,7%	9	10,6%	6	5,8%
	10.001-20.000 tl arası	7	6,7%	5	5,9%		

	20.000 tl ve üzeri	3	2,9%	0	0%		
	Toplam	104	100,0%	85	100,0%	103	100,0%

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında büyük bir fark olmamakla birlikte üç katılımcı grubunda da evli olanların oranı bekâr olanlara göre daha yüksektir. Bir diğer demografik veri katılımcıların eğitim durumudur. Yerel halk grubunun %40,4'ü, çalışan grubunun %37,6'sı lise mezunu olarak en yüksek seçenek iken, ziyaretçi grubunda en yüksek olan seçenek %35,9 ile lisans mezunu seçeneğidir. Yerel halk ve çalışan grubunda yüksek lisans ve doktora eğitimi almış kişi bulunmazken, ziyaretçi grubunda bu seçeneğin oranı %4,9'dur. Bölgeye gelen ziyaretçilerin lisans ve lisansüstü eğitim oranının toplamda %40,8 olması, ziyaretçi profilinin eğitim seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Meslek durumuna göre katılımcıların özellikleri incelendiğinde yerel halk grubunda en büyük oranı %29,6 ile özel sektörde ücretli çalışan kesim almaktadır. Bunu %25 ile ev hanımı takip etmektedir. Yerel halk grubundaki %41,3 olan kadın oranının %25'inin kamusal alanda herhangi bir iş kolunda çalışmadığını göstermektedir. %17,3 oranı ile yerel halk içindeki katılımcılardaki en yüksek üçüncü meslek emekli olmuştur. Bu durum alandaki nüfusun yaş ortalamasının yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışan grubunda %44,7 ile işveren/kendi hesabına çalışan seçeneği en yüksek oranı almıştır. Daha sonra %40 ile özel sektörde ücretli çalışan ve %15,3 ile de kamuda çalışan gelmektedir. Kamuda çalışan oranının en az olmasının temel sebebi çalışma sahası içindeki kamu kuruluşunun az olmasından kaynaklıdır. Ziyaretçi grubunda ise meslek değişkenindeki en yüksek oran %24,3 ile özel sektörde çalışanlar olmuştur. Bu seçeneği %21,4 ile ev hanımı, %15,5 ile kamuda çalışanlar takip etmektedir. Yerel halk grubunda %1,9, ziyaretçi grubunda ise %9,7 olan işsiz seçeneğini ev hanımından ayıran temel kıstas bu kategoriyi seçenlerin herhangi bir işte çalışmak istemelerine karşın çeşitli nedenlerden dolayı çalışamamalarından kaynaklanmaktadır.

Demografik özelliklere ilişkin son veri katılımcıların aylık gelirleri olmaktadır. Çalışma sahasındaki katılımcılardan ilk grup olan yerel halkın %36,5'i, çalışan

grubun %21,2'si, ziyaretçilerin ise %44,7'si 3000 tl ve altı aylık gelire sahip olduklarını belirtmiştir. Bu saha araştırmasının yapıldığı tarihlerde asgari ücretin net 2 bin 825 lira olduğundan, değişkenin ilk seçeneği özellikle 3000 tl ve altı olarak belirlenmiştir. Buna göre yerel halk ve ziyaretçi grubunda 3000 tl ve altı seçeneği en yüksek seçenek olarak çıkmıştır. En yüksek seçenek olan 20.000 tl ve üstü yerel halk grubunda %2,9 iken, çalışma ve ziyaretçi grubunda bu oran %0'dır. Katılımcılarla yapılan anket ve görüşme çalışmasında kişilerin cevap vermekte en büyük sıkıntıyı yaşadıkları sorunun aylık gelir sorusu olduğu, kişilerin bu soruya cevap vermek istemedikleri ve ya olduğundan daha az bir gelir söylemeye meyilli oldukları görülmüştür. Hatta bu soruya cevap vermek istemedikleri için birkaç kişi anketi sonlandırmıştır. Bu nedenle yapılan gözlem ve saha araştırmasının bütününe dayanarak, kişilerin verdikleri cevaplar esas alınsa da aylık gelirlerin verilen cevaplardan daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

3.2.4. Zihin Haritaları

Herhangi bilgi ve beceriden yoksun dahi olsa bir kişi yaşamını sürdürüp yönlendirmek için zihninde çevresinin bir haritasını oluşturmaktadır (Tekeli, 2010: 69). Böylece kişi, bir çizim yoluyla, içselleştirdiği çevrenin aktarabildiği kadarını kâğıda aktardığında, bu soyut dünyaya dair özgün bir veri de elde edilmiş olur (Südaş, 2020: 198). Zihin haritası ya da bilişsel harita isimleri verilen bu haritalar, çevreyi algılama yoluyla edinilen ve öznel olarak işlenen mekânsal bilgilerin bir deposu olarak çevrelerinde kendilerini nasıl yönlendirdiklerini ve dünyayı nasıl algıladıklarını tanımlamak için oluşturulur (Holmén, 2018:231; Südaş, 2020:191). Bu haritalar temelde kişinin zihninde olduğundan kişiye özgü değerler ile yüklü olup son derece öznedir.

Zihin haritaları, davranışsal coğrafyanın sağladığı teorik çerçeve içinde, 1970'lerden beri yaygın olarak araştırılan ve çalışılan uzun süredir devam eden bir araştırma konusudur. İlk olarak Kevin Lynch'in çalışmaları ile 1960'lardan itibaren bilişsel haritalara karşı

farkındalık oluşmuş ve kullanım alanları ve sayıları artmıştır. Türk coğrafyacıların 1970'lerde haberdar olmasına karşın, çalışmalarda ilk kullanımları 2000'li yıllara tekabül etmektedir.

Zihin haritaları, bilişsel haritalar fikriyle yaklaşık olarak eş anlamlıdır. Her iki terim de coğrafya, davranış bilimleri, psikoloji, tarih, dilbilim, ekonomi, siyaset bilimi gibi geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Ancak bilişsel haritalar daha çok nörolojik çağrışım yaparken, zihinsel haritalar terimi coğrafyacılar arasında daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Holmén, 2018:231; Götz & Holmén, 2018:158). Bu nedenle bu çalışma kapsamında her iki kavram, akışa uygunluğu dikkate alınarak, aynı anlamı taşıyacak şekilde birbirini yerine kullanılabilir.

Zihin haritalarının özellikleri incelendiğinde, birincisi bu haritaların birinin zihninde var olan bir yerin görüntüsü olmasıdır. İkincisi, bir kişinin bir alanın mekânsal anlayışını temsil etmek için çizdiği bir eskiz haritasına atıfta bulunmaktadır. Üçüncüsü, mekânsal birimlerin varlığı gibi nesnel koşullar veya jeofizik özellikler veya altyapı gibi mekânsal koşullar hakkında mekânsal bilginin kartografik temsilinden oluşan bir bilgi haritasıdır. Son olarak, zihinsel haritalar, insanların yerler hakkında edindikleri tutum ve tercihlerin kartografik temsilleri veya tercih haritalarıdır. Zihin haritalarının bu özelliklerinden görüldüğü üzere bu haritalar sadece bir yere ait algılar ve izlenimler değil, aynı zamanda birkaç yerin aynı anda algılanması, değerlendirilmesi, derecelendirilmesi ve bir kişi veya bir grup insan tarafından sıralanması ile ilgilidir. (Musolino, 2018: 252). Buna göre bir zihin haritası, kişinin direkt olarak çevreyi algılaması, yazılı materyallerden, haritalar gibi sembolik gösterimlerden ve diğer benzer mekânsal konumlardaki deneyimlerden çıkarılan çevre hakkındaki fikirlerinden edinilen bilgilerinin zihinde oluşması ile meydana gelmektedir (Briggs, 1973: 366).

Bilişsel harita ve ya zihin haritası, *"kişi veya kişilerin etkileşim içinde oldukları çevreye ait mekânsal bilgilerin mesafe, ölçek ve yönelme gibi mekânsal bilgilerin aktarıldığı*

sembolik gösterimlerdir" (Tanrıverdi Kaya, 2019:169). Mekânsal ögeler açısından zihin haritaları genellikle odak, işaret ögeleri, yollar, bölgeler ve sınırlar dâhilinde incelenmektedir. Bu imaj ögeleri bir zihin haritalarının okunmasında etkili olmakla birlikte, kentsel mekânın kişinin zihninde oluşum şeklini de aktarmaktadır. Bu haritalar, bazı düğüm noktaları ve çeşitli yoğunluktaki bağlantılardan oluştuğundan gerçek yaşam deneyimlerine göre sürekli olarak yeniden şekillenebilir (Südaş, 2020:197-198).

Çalışmalarda zihin haritası kullanmak ya da bir zihin haritası araştırması yapmak için hem teorik hem de pratik nedenler bulunmaktadır. Teorik düzeyde, zihin haritalama araştırması, mekânsal bilgi edinimi, mekânsal işleme ve mekânsal anlayışın nasıl gerçekleştirildiği ve mekânsal seçimlerin ve kararların nasıl alındığı ile ilgili temel soruları açıklamaya çalışmaktadır. Pratik olarak ise, mekânsal davranışın - seçilen rotalar (yol bulma) gibi günlük navigasyonun ve ayrıca nerede alışveriş yapılacağı gibi günlük faaliyetlerle ilgili kararların seviyelere ve mekânsal bilginin kullanımına dayandığı yaygın olarak anlaşılmaktadır. Bu nedenle, mekânsal bilginin anlaşılması insanların mekânsal davranışlarının anlaşılmasına da yol açar. Ayrıca, bilişsel haritalama araştırması, zihnin işleyişine ve mekânsal ve mekânsal olmayan bilgilerin nasıl öğrenildiği, işlendiği ve hatırlandığına dair temel bilgiler sağlamaktadır (Kitchin & Freundschuh, 2006:4). Bunların yanı sıra dünyayı yapılandıran sosyo-mekansal hiyerarşiler gibi nesneleştirilmiş kartografik bilginin önyargılarını ortaya çıkarmak, toplumun ve bireylerin kendilerini çevrelerine yönlendirmelerinin yollarını araştırmak ve dünyayı nasıl algıladıklarını anlamak için bu haritalar araştırmalarda kullanılmaktadır (Götz & Holmén, 2018:157).

Karma yöntem araştırması olan bu çalışmada zihin haritaları nitel araştırma kısmında görüşme yapılan kişilerden elde edilmiştir. Nicel boyutta anket yapılan katılımcılardan zihin haritası alınmamasının sebebi zaman ve yer sınırlılığı olmuştur. Görüşme bitiminde katılımcıdan bölgenin zihin haritasını çizmesi istenmiştir. Bunun için öncelikle zihin haritası

hakkında bilgi verilmiş daha sonra farklı çalışmalardan zihin haritası örnekleri gösterilmiştir. Böylece katılımcılara uzak bir kavram olan zihin haritası hakkında bilgi edinmeleri sağlanmıştır. Buna göre katılımcılar çalışma alanı olan Hisar Bölgesinin zihin haritasını çizmişlerdir. Zihin haritası çizimi sırasında katılımcıdan çizdiği yerler hakkında bilgi vermesi istenmiş, bu konuşmalar görüşmeye dâhil edilmiştir.

3.2.5. İkincil Veriler

Araştırmanın ikincil verilerini literatür ve doküman incelemesi ve istatistiki veriler oluşturmaktadır. Buna göre araştırma konusu belirlendikten sonra geniş bir literatür çalışması yapılmıştır. Literatür çalışması iki temel kapsam üzerinden ilerlemiştir. Öncelikle koruma, kentsel kültürel miras ve tarihi çevre gibi ana başlıklar üzerinden okumalar yapılmış, daha sonra bu kavramlar kimlik ve hafıza üzerinden okunmaya devam edilmiştir. Yapılan teorik araştırmalar araştırmacıyı öncelikle tarihi çevre ve yer kimliği ilişkisine yönlendirmiştir. Literatürde daha derine inildikçe yer kimliği yerine bir şemsiye kavram olarak yer duygusunu çalışmanın daha kapsayıcı ve açıklayıcı olduğu sonucuna varılmıştır. Sonrasında çalışma sahası üzerine literatür değerlendirmesi devam etmiştir. Hem araştırmacının gözlemleri hem de bu konudaki kaynak taraması araştırma sahasını Bursa kent merkezi olmasına neden olmuştur.

Araştırma sahasından elde edilen nitel ve nicel verinin desteklenmesi amacıyla alana ilişkin akademik literatür, yerel ve ulusal gazete ve dergi haberleri, internet kaynakları incelenmiştir. Bunun başlıca sebebi bir araştırmacı olarak çalışma sahasını daha iyi tanımak ve alandaki olaylardan haberdar olmaktır. Çalışma konusu tarihi çevre olduğundan bu çevrenin değişimi ve alana dair yaşanmış hikâyeler tarihsel kayıt niteliğinde olup ikincil veri setlerini oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen istatistiki verilerin en önemlisi nüfus verileridir. Buna göre çalışma alanı içinde yer alan 4 mahallenin nüfusu incelenmiştir.

3.3. Veri Analizi

Karma yöntem araştırmasında veri analizi; nitel veriyi, nitel yöntemleri ve nicel veriyi, nicel yöntemleri kullanarak ayrı ayrı analiz etmeyi içerir (Creswell & Plano Clark, 2018). Araştırma kapsamında elde edilen tüm veriler, veriye uygun olarak farklı analiz teknikleri ile analiz edilmiştir. Bu nedenle bu bölümde öncelikle nitel verilerin analizi daha sonra nicel verilerin analizi ele alınmıştır.

3.3.1. Nitel Verilerin Analizi

"Nitel veri analizi önemli açıklamalar gibi daha dar kapsamlı analiz birimlerinden başlayan ve daha geniş birimlere doğru giden ve sonrasında bireylerin neyi nasıl deneyim ettiklerinin detaylı betimlemesine doğru ilerleyen sistematik bir süreçtir" (Creswell, 2013: 79). Araştırmada elde edilen temel nitel veri derinlemesine görüşmelerdir. Araştırma sahasında 48 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmış olup, bu görüşmelerde katılımcının izni doğrultusunda ses kaydı alınmış, izin vermeyen katılımcılarda görüşme sırasında not alınmıştır. Görüşmelerin analizi için öncelikle ses kayıtları ve sahada tutulan notlar Word'e geçirilerek veriler düzenlenmiştir. İkinci aşama olarak, elde edilen 48 adet Word dosyası MAXQDA programına yüklenmiştir. MAXQDA programı, nitel ve karma yöntem verilerini analiz etmede araştırmacının sürecini hızlandıran, tüm veriyi aynı ekranda görmeyi sağlayan, büyük bir veri yığınına kolaylıkla incelemeyi mümkün kılan nitel veri analiz aracıdır. Araştırma yer duygusu ve alt yapıları olmak üzere temelde kişilerin yer ile kurdukları bilişsel, duygusal ve işlevsel bağlara dayandığından, katılımcıların söylemlerinin bölünmesi istenmemiş, görüşmeler olabildiğince fazla kesilmeden araştırmaya dâhil edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle araştırmada MAXQDA programı sadece çok büyük olan nitel veriyi daha kolay görebilmek, kodlamak ve notlar almak amacıyla kullanılmıştır. Buna göre nitel veri MAXQDA programı ile yapılan analizde 48 katılımcının görüşmelerinden elde edilen veriler kodlanmıştır. Bunun sonucunda bu kodlardan 7 etiket ya da ana kod, 48 ana tema ve

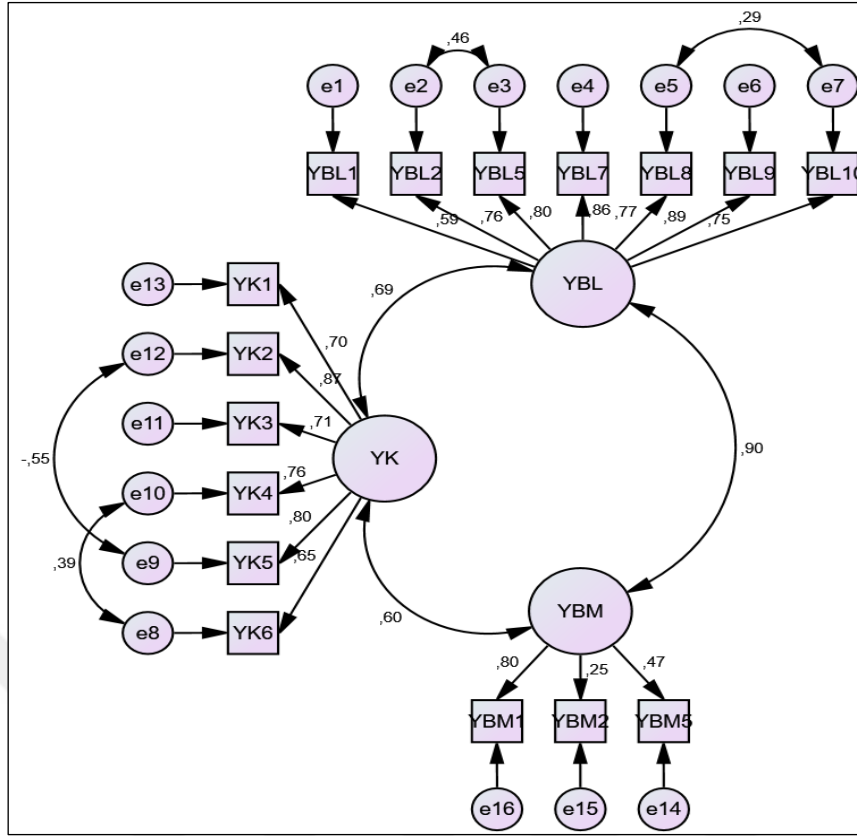
83 alt tema elde edilmiştir. Bu tema ve kodlar 896 adet kısa görüşme metninden oluşmaktadır. Bu tema ve kodlar araştırmanın temel bulgularını oluşturmaktadır.

Nitel verinin MAXQDA programında kodlanmasından elde edilen kod ve temalar betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip, yorumlanmaktadır. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlemlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak için doğrudan alıntılara yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256). Buna göre program ile kodlanan veriler açık ve doğrudan alıntılar şeklinde araştırmada yer almış, daha sonra bu verilerin açıklanması, yorumlanması, ilişkilendirilmesi ve sonuçlandırılması gerçekleşmiştir.

3.3.2. Nicel Verilerin Analizi

Araştırmada nitel veri toplanıp analiz edildikten sonra araştırma kapsamına uygun ölçek ve anket hazırlanmıştır. İlk olarak elde edilen veriler SPSS programına girilerek sayısal hale getirilmiştir. Veri girişinden sonra veri setinde kayıp değerlerin olup olmadığı kontrol edilmiştir.

Nicel veri analizinde öncelikle, pilot uygulama sonrasında yer duygusu ölçeğine uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonucunda çıkarılan 7 madde dışındaki 16 maddeye yapıların doğrulanmasını ortaya koymak için *doğrulayıcı faktör analizi* (DFA) uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi faktörler altında toplanan değişken gruplarının o faktör yapısını yeterli şekilde temsil edip etmediğini ortaya çıkarmaya çalışan analiz biçimidir (Özdamar, 2013). Doğrulayıcı faktör analizi uygulanırken maksimum benzerlik (maximum likelihood) yöntemi kullanılmış olup uygulanan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin model Şekil 5'te, oluşturulan modele ait uyum iyiliği değerleri de Tablo 8'de gösterilmiştir.

Şekil 5. Yer duygusu ölçeği doğrulayıcı faktör analizi modeli

Araştırma modeli doğrultusunda oluşturulan doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ilişkisiz modelden elde edilen uyum indeks değerleri incelendiğinde; ki-kare/sd=3,995, RMSEA=0,101, RMR=0,068, NNFI=0,873, NFI=0,863, IFI=0,894, CFI= 0,893, GFI= 0,848, ve AGFI=0,795 uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Modifikasyon indeks değerleri incelendiğinde; yer bağlılığı alt boyutu altında yer alan 2. Madde ile 5. Madde, 8. Madde ile 10. Madde, yer kimliği alt boyutu altında yer alan 2. Madde ile 5. Madde ve 4. Madde ile 6. Madde arasındaki hata kovaryans değerleri arasındaki ilişkinin dikkate alınmasının gerekli olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuca göre “madde çiftleri aynı gizil değişken altında yer aldığı ve anlamca birbirine yakın olduğu” değerlendirilmiştir.

Tablo 8. 3 faktörlü 16 maddeli modelin uyum iyiliği değerleri

Uyum Kriteri	Kabul Edilebilir Uyum	Mükemmel Uyum	İlişkisiz Model Uyum Değerleri	Çok Faktörlü Model Uyum Değerleri	Uyum Derecesi
Ki-kare/sd	$\leq 4-5$	≤ 3	3,995	2,692	Mükemmel Uyum
RMSEA	$0,05 < RMSEA \leq 0,08$	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	0,101	0,076	Kabul Edilebilir Uyum
RMR	$0,05 < RMR \leq 0,08$	$0 \leq RMR \leq 0,05$	,068	0,065	Kabul Edilebilir Uyum
NNFI	0,90 ve üzeri	0,95 ve üzeri	,873	0,928	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	0,90 ve üzeri	0,95 ve üzeri	,863	0,912	Kabul Edilebilir Uyum
IFI	0,90 ve üzeri	0,95 ve üzeri	,894	0,943	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	0,90 ve üzeri	0,95 ve üzeri	,893	0,942	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	0,85 ve üzeri	0,90 ve üzeri	,848	0,906	Mükemmel Uyum
AGFI	0,85 ve üzeri	0,90 ve üzeri	,795	0,868	Kabul Edilebilir Uyum

Söz konusu maddeler arasındaki hatalar kovaryanslarla ilişkilendirildikten sonra oluşturulan model doğrulayıcı faktör analizi ile sınanmıştır. Elde edilen uyum indeksi değerleri Tablo 8’de çok faktörlü model uyum değerleri olarak belirtilmiştir. Oluşturulan çok faktörlü doğrulayıcı faktör analizi doğrultusunda elde edilen uyum iyiliği değerleri; ki-kare/sd=2,692, RMSEA=0,076, RMR=0,065 NNFI=0,928, NFI=0,912, IFI=0,943, CFI=0,942, GFI= 0,906, ve AGFI=0,868 olarak elde edilmiştir. Üç faktör 16 maddeden oluşan yer duygusu ölçeğine ait uyum iyiliği değerleri genel kriterlere göre değerlendirildiğinde; iki değer için mükemmel uyum iyiliği, yedi değer için kabul edilebilir uyum iyiliği gösterdiği gözlemlenmiştir. Uyum iyiliği değerleri incelendiğinde; ölçeği temsil eden her bir faktörün kendisini oluşturan değişkenleri doğru ve anlamlı bir şekilde temsil ettiği gözlemlenmiştir.

Yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarının normal dağılıp dağılmadığının belirlenmesi amacıyla *normallik testi* yapılmıştır. Normallik testi sonuçlarına göre; yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı değişkenlerinin gruplar arası karşılaştırmaların yapılmasında parametrik veya nonparametrik testlerden hangisinin yapılacağı belirlenmiştir. Yer duygusu

ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 9’da, Kolmogorov Smirnova normallik testi sonuçları ise Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Örneklem Grubu	Değişkenler	Ort.	Medyan	Mod	SS.	Skewness (Çarpıklık)	Skewness (Çarpıklık) S.H.	Kurtosis (Basıklık)	Kurtosis (Basıklık) S.H.
Çalışan	Yer Kimliği	3,4529	3,6667	4,00	0,91635	-0,598	0,261	-0,265	0,517
	Yer Bağlılığı	3,5227	3,7143	3,43	0,98397	-0,616	0,261	-0,271	0,517
	Yer Bağımlılığı	2,8902	3,0000	3,33	0,91053	0,054	0,261	-0,253	0,517
Ziyaretçi	Yer Kimliği	3,5809	3,6667	4,00	0,86472	-0,815	0,238	0,439	0,472
	Yer Bağlılığı	3,2080	3,2857	3,57	0,88985	-0,291	0,238	-0,714	0,472
	Yer Bağımlılığı	2,7799	3,0000	3,33	0,69004	0,168	0,238	1,116	0,472
Yerel Halk	Yer Kimliği	3,6298	3,9167	4,00	0,81879	-0,815	0,237	0,041	0,469
	Yer Bağlılığı	3,7555	4,0000	4,00	0,87763	-0,800	0,237	0,010	0,469
	Yer Bağımlılığı	3,0801	3,0000	2,67	0,80518	-0,077	0,237	-0,899	0,469

Yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarına uygulanan *Kolmogorov-Smirnov testi* sonuçlarına göre; yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı değişkenleri için hesaplanan olasılık (p) değerlerinin 0,05’in altında olması verilerin normal dağılıma sahip olmadığını gösterirken, verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığının belirlenmesinde sadece Kolmogorov-Smirnova testi yeterli değildir.

Tablo 10. Yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin Kolmogorov Smirnova normallik testi

Örneklem Grubu	Değişkenler	Kolmogorov-Smirnova		
		İstatistik	sd	P
Çalışan	Yer Kimliği	,137	85	,000
	Yer Bağlılığı	,127	85	,002
	Yer Bağımlılığı	,099	85	,041
Turist	Yer Kimliği	,142	103	,000
	Yer Bağlılığı	,125	103	,000
	Yer Bağımlılığı	,140	103	,000
Yerel Halk	Yer Kimliği	,201	104	,000
	Yer Bağlılığı	,167	104	,000
	Yer Bağımlılığı	,129	104	,000

Tabachnick ve Fidell'e göre (2013) "Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerlerinin +1.5 ile -1.5 arasında olması ve aritmetik ortalama, mod, medyan değerlerinin birbirine yakın değerler olması verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir." Bu duruma göre; yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı değişkenleri için tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde; bu değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,5 ile -1,5 arasında olduğu ve aritmetik ortalama, mod, medyan değerlerinin birbirine yakın değerler olduğu görülmektedir. Bu sebeple yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı değişkenlerinin normal dağılıma sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple araştırmada; yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarının gruplar arası farklılıkların incelenmesine ilişkin karşılaştırmalarda parametrik analizler uygulanmıştır.

Yer duygusu ölçeğinin alt boyutları olan; yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı değişkenlerinin birbirleriyle aralarındaki ilişkileri görmek amacıyla ise *Pearson Korelasyon analizi* yapılmıştır (Tablo 11).

Tablo 11. Yer duygusu ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin Pearson Korelasyon analizi

		Yer Kimliği	Yer Bağlılığı	Yer Bağımlılığı
Yer Kimliği	Pearson Korelasyon	1		
	Sig. (2-tailed)			
	N	292		
Yer Bağlılığı	Pearson Korelasyon	,653		
	Sig. (2-tailed)	,000		
	N	292	292	
Yer Bağımlılığı	Pearson Korelasyon	,457	,641	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	
	N	292	292	292

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Korelasyon analizi sonuçlarına göre; yer kimliği; yer bağlılığı ($r = ,653$) ve yer bağımlılığı ($r = ,457$) değişkenleri ile olumlu yönde korelasyon göstermiştir. Buna göre kişilerin yer kimliği arttıkça bununla birlikte yer bağlılığı ve yer bağımlılığının artış göstereceği görülmüştür. Korelasyon analizinin sonucuna göre yer kimliğinin yer bağlılığı

üzerinde yer bağımlılığına göre daha fazla etkisi olduğu görülmüştür. Yer bağılılığı ise; yer bağımlılığı ($r = ,641$) değişkeni ile olumlu yönde korelasyon göstermiştir. Buna göre kişilerin yer bağılılığı arttıkça bununla birlikte yer bağımlılığı da artmaktadır şeklinde bir sonuca varılmıştır.

Yukarıda belirtilen analiz ve bu analizlerin sonuçlarına göre çalışmanın bulgularında yer almak üzere temel analizler yapılmaya başlanmıştır. Bu analizler ölçeğin sosyo-demografik özelliklere ilişkin farklılıklarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Buna göre yer duygusunun değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla değişkenin türüne göre *t- testi* ve *One Way Anova testi* uygulanmıştır. Anova testi sonucunda ortaya çıkan farklılıkların incelenmesi amacıyla değişkenler üzerinden Post-Hoc LSD testi yapılmıştır. Bu analizler yerel halk, çalışan ve ziyaretçi olmak üzere üç farklı grupta uygulanmıştır. Bu analizlere ilişkin sonuçlar ve değerlendirmeleri çalışmanın Bulgular kısmında yer almaktadır.

3.4. Güvenilirlik, Geçerlik ve Etik

Güvenilirlik, aynı ölçme aracıyla farklı zamanlarda yapılan ölçüm sonuçlarının tutarlılığını tanımlamaktadır. Buna göre güvenilirlik için ölçüm aracının tekrarlanabilir ve aktarılabilir olması gerekmektedir. Geçerlik ise doğruluğu ifade eder. Geçerlik, kullanılan ölçme aracının ölçülmesi istenilen olgu veya olayı gerçekten doğru bir şekilde ölçüp ölçmediğini ortaya koyan bir kavramdır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 155; Neuman, 2013: 277; Sandal, 2016: 446). Bir araştırmada güvenilirlik oluşmadan geçerlik oluşmaz. Karma araştırma yöntemi ile yapılan araştırmada birincil ve ikincil veri toplama aracının kullanılması araştırmanın geçerliğini arttıran bir unsur olmuştur.

Çalışmada ölçme sonucunda elde edilen puana ve değere ne kadar güvenilebileceği, diğer bir anlatıyla, bu sonuçların ne kadar rastgele hataların dışında olduğunun bilinmesi

gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 155). Araştırmanın nicel boyutunda ölçek geliştirilmiştir. Ölçek geliştirirken ölçeğin güvenilir olması çok önemlidir. Ölçeği oluşturan maddelerin içerisinde tutarlılık gösterip göstermediğini, iç tutarlılık durumunu ölçmek için güvenirlilik analizi uygulanmıştır. Likert tipi ölçeğin güvenirlik hesaplamasında Cronbach alpha katsayısı kullanılmaktadır. Araştırmada ölçek için pilot uygulama gerçekleştirilmiş, pilot uygulama sonucunda açıklayıcı faktör analizi yapılarak iç tutarlılık ölçülmüştür. Buna göre uygun olmayan maddeler çıkartılmıştır. Asıl ölçek uygulaması gerçekleştikten sonra ise açıklayıcı faktör analizi sonucunda çıkarılan 7 madde dışındaki 16 maddeye yapıların doğrulanmasını ortaya koymak için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bu analizler araştırmanın güvenirliğini yükseltmiştir.

Çalışmada örneklem temsil güvenirliği yüksektir. Nitel araştırma için 48, nicel araştırma için 292 katılımcıya ulaşılmıştır. Kişiler anket ve görüşmelere gönüllü olarak katılmışlardır. Katılımcılar görüşmelerden önce konu ve araştırmacı hakkında bilgilendirilmişlerdir. Katılımcının paylaşmak istemedikleri kimlik detayları, sırları ya da mahremiyet sınıfına giren bilgilerine saygı duyulmuş, bu bilgiler kaydedilmemiştir. Saha araştırması öncesinde Etik Kurul Raporu alınmıştır. Bu rapor kapsamında saha araştırması için herhangi bir etik problem bulunmamıştır.

4. BÖLÜM: HİSAR BÖLGESİ'NDE KENTSEL KÜLTÜREL MİRASIN YAPISI VE TARİHSEL SÜRECİ

Çalışmada kent içindeki tarihi alanların yer duygusu ile olan ilişkisi incelenecektir. Bu bağlamda çalışma sahası Bursa merkezinde yer alan Hisar Bölgesi olarak seçilmiştir. Bursa şehrinin ilk kurulduğu yer Hisar Bölgesi'dir. Bursa şehrinin kurulduğu zamandan günümüze dek Hisar, birçok önemli olaya sahne olmasının yanı sıra çok değerli tarihi yapıların bulunduğu bir yerdir. Kuruluşundan Osmanlı Devleti tarafından fethedildiği tarihe dek bu sınırlar içinde yerleşilmiş olan Bursa şehri, Osmanlı Devleti ile birlikte Hisar'ın dışına çıkıp büyümüştür.

Çalışmanın bu bölümünde Hisar'ın kuruluşundan günümüze kentsel gelişimine değinilecektir. Hisar Bölgesi'nde kurulmuş olan şehir, Uludağ'ın eteklerinde, ovaya hâkim konumu, bol miktarda bulunan yeşili, suyu ve kaplıcaları, doğal bir set görev, gören kayalık bir alanın üzerine kurulmuş olması nedeniyle tarih boyunca çok önemli bir yer olmasının yanı sıra birçok krallık ve imparatorluğun başkenti olmuştur. Çalışmada Hisar Bölgesi'nin bu tarihsel serüveni üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Bunlardan birinci Osmanlı öncesi dönem olmuştur. Bu kısımda Prusa² şehrinin kurucusu olan Bithynia³ Krallığı, daha sonra parlak Roma dönemi ve karanlık Bizans döneminden söz edilmiştir. İkinci olarak Osmanlı Devleti döneminde Hisar'ın gelişiminden bahsedilmiştir. Bu dönemde ilk defa şehir artık Hisar'ın dışına taşmış, yeni yerleşim bölgeleri oluşturulmuş ve Türk-İslam şehri kimliğine bürünmüştür. Günümüze kadar kalmış olan birçok önemli tarihi yapı da bu dönemden kalmıştır. Son olarak ise Cumhuriyet Dönemi süresinde Hisar Bölgesi'nin durumu, geçirdiği değişimler incelenmiştir. Bu dönemdeki en önemli özelliklerden biri, kent planları olmuştur. Bu plan ve projelerdeki Hisar'ın yeri de bu başlık altınca incelenmiştir.

² Bursa şehrinin ilk ismi

³ Bithynia Krallığının ismi bazı kaynaklarda Bitinya Krallığı olarak da geçmektedir.

4.1. Osmanlı Devleti'ne Kadar Olan Süreçte Hisar Bölgesi

Bursa şehri M.Ö. 185⁴ yılında Prusa ismiyle Bithynia Krallığı tarafından kurulmuştur. Kenti kuran Bithynialıların bu yöreye M.Ö.700'lere doğru Trakya ve Boğazlar üzerinden geldikleri bilinmektedir (Tekeli, 1999). Kentin ismi, daha önce burada bulunan Atussa kentini yıkan ve bu alana Bithynia Krallığına ait yeni kenti kuran Kral I. Prusias'tan geldiği düşünülmektedir. Kentin ismi Prusa, Broussa, Brousse, Borsa şeklinde uluslararası düzeyde de değişmeksizin günümüze kadar aynı kalmıştır (Kandes, 2008: 14). Günümüzde Bursa ve çevresinde Bithynia Krallığı Dönemi'nden özelliğini koruyarak kalmış yapıtlara rastlamak olanaksızdır. Yöredeki kazılarda ele geçirilmiş bazı Bithynia paraları, Bursa Kalesi'nin surlarındaki bazı iyi işlenmiş yapı taşları⁵ ile Hannibal'den kaldığı öne sürülen su yolu günümüze kalmış çok az sayıdaki eserden bir kaçıdır (Akkılıç, 1986: 19).

Bithynia Krallığı, M.Ö. 74 yılında IV Nikomedes'in varis bırakmaksızın ölümü sonrasında, vasiyetine uygun olarak, Roma İmparatorluğuna katıldığında Bursa'da M.S. 395 yılına kadar sürecek olan Roma dönemi başlamıştır. Bu dönemin başlangıcında Bursa çok önemli olmayan bir kale kent iken, M.S. 84'den itibaren senatosu bulunan birinci sınıf bir kent haline gelmiştir (Tekeli, 1999). Roma egemenliğiyle birlikte sosyo-ekonomik anlamda da gelişme gösterirken, Hisar çevresindeki köy ve kasabaların davaları da Hisar içindeki Bursa mahkemelerinde görülmekteydi (Karakuş, 2020; Oğuzoğlu, 2020).

Roma Dönemi zamanında Bursa ihtişamı ile tanındı. Şehirde en önemli yatırımların da Trianus döneminde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bursa, Trianus döneminde mutluluğun, hakça yönetimin ve eğitimle yazında ilerlemenin zirvesine ulaşmıştır (Kandes, 2008: 26). Bu

⁴ Prusa şehrinin kuruluşu için verilen tarihler değişik kaynaklarda önemli farklılıklar göstermektedir. Birçok kaynakta bu tarih M.Ö. 185 olarak belirtilse de; Strabon kentin M.Ö. 550'de (Tekeli, 1999) kurulduğunu söylemektedir. Bunun dışında, Kandes (2008) M.Ö. 188-186, Kaygalak (2008) ise M.Ö. 187-186 tarihlerini kuruluş tarihi olarak vermektedirler.

⁵ Vasileios I. Kandes, 1883 tarihinde yayımladığı kitabında sur duvarlarında o gün bile görülebilen Kyklop taşlarından bahseder. Kykloplar, Yunan mitolojisinde yer alan tek gözlü devlerdir. Boyutlarının büyüklüğü nedeniyle Yunancada 'kyklop' sözcüğünden türetilmiş sıfat (kyklopeia), nitelediği isme çok büyük, devasa boyutlarda anlamı katar (Kandes, 2008: 21).

dönemde kentin tamamında pek çok kamu binası ve anıt bulunmaktaydı. Buna göre günümüz Hisar Bölgesi olan Roma dönemi Bursa'sında tıpkı diğer büyük Roma kentlerinde olduğu gibi kütüphane, okul, stadyum, hamam, tiyatro, hipodrum ve biri Zeus Tapınağı olmak üzere tapınaklar bulunuyordu. Zeus Tapınağı'nın yanında, kentin kurucusu Prusias'ın mezarı ve heykeli ve imparator Traianus'un anıtı kütüphanenin çevresinde bulunan bedestenin (galeri) ortasında idi. Bu alanın bugünkü Saltanat kapı / Tophane ile Hastane / Kaplıca Kapısı arasında olan kent meydanının tam ortasında olduğu kaynaklarda belirtilmektedir (Kandes, 2008; Kaplanoğlu, 2008; Kaplanoğlu, 2020a: 52). İmparator adına yapılmış olan tapınağın ise, daha sonra önce Bizans manastırı, günümüzde ise Osman Gazi Türbesi olan, bugünkü Tophane kısmında bulunduğu düşünülmektedir.

Roma Dönemi sırasında Hisar'da bulunan kütüphanenin yanında Dion'un sütunlarla çevrilmiş anıtsal aile mezarlığı vardı. Bu alanda Dion'un annesinin anısına Bursalıların inşa ettikleri tapınak ve heykel, Dion'un dedelerinin ve başka büyükleri, kardeşleri ile diğer akrabalarının pek çok heykelleri bulunmaktaydı (Kandes, 2008). Dion bu kente yakınlık göstererek ve onu mümkün olan her şekilde yüceltmeyi arzulayarak pek çok insan topladı ve genel olarak kenti öncesinden daha iyi ve daha görkemli yapmaya çalıştı. Kandes'e göre (2008: 27) bu dönemde şehir sadece Hisarla sınırlı değil, çevresine de uzanmaktaydı. Kandes bunun nedenini, 'eğer şehir bu dar alan içinde sınırlı olsaydı, buna şehir denemez ve ancak bir kasaba olabilirdi' şeklinde açıklamaktadır. Kaplanoğlu (2008) ve daha birçok Bursa üzerine tarihsel araştırmalar yapan araştırmacılara göre ise Bursa şehri 1326 yılına kadar sadece Hisar içi ile sınırlıydı. Roma Dönemi'nden günümüze değin ulaşabilmiş kalıntılar ise, bazı sur kalıntıları, kale burçlarında işlemeli taşlar ve Bithynia'dan kaldığı öne sürülen galeride örülmüş bazı kemerlerdir (Akkılıç, 1986).

Bursa, M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun parçalanması üzerine Doğu Roma İmparatorluğu'nun, yani Bizans İmparatorluğu'nun payına düşmüş, böylece M.S. 35 – 1326

yılları arasında yaklaşık bin yıl Bursa bir Bizans kenti olmuştur (Altun, 1998; Tekeli, 1999). Roma İmparatorluğunun parçalanmasına yakın, İskitlerin akınları ve yağmalamaları sonucu kent büyük oranda yıpranmış ve terk edilmiştir. Bizans dönemi Bursa'sında Roma Dönemi'nin genel özelliği olarak görülen refah ve görkem kaybedilmiştir. Özellikle IV. yüzyılın ortalarından IX. yüzyıla kadar bu kenti derin bir sessizlik, unutulmuşluk ve koyu bir karanlık örtmektedir. Sahip olduğu ayrıcalıkların geri alınması, halkın tüm sosyal ve kültürel yaşamının bağlı olduğu antik ulusal dinin terk edilip Hristiyanlığın egemen olması, birçok önemli ilim insanının yetiştiği önemli felsefe okullarının kapılarına kilit vurulması, kavimlerin gerçekleştirdiği saldırılar ve yağmalar ve büyük depremler (Kandes, 2008: 65-66) Bursa'nın bu dönemdeki gerileyişine neden olan temel etkenler olarak görülmektedir.

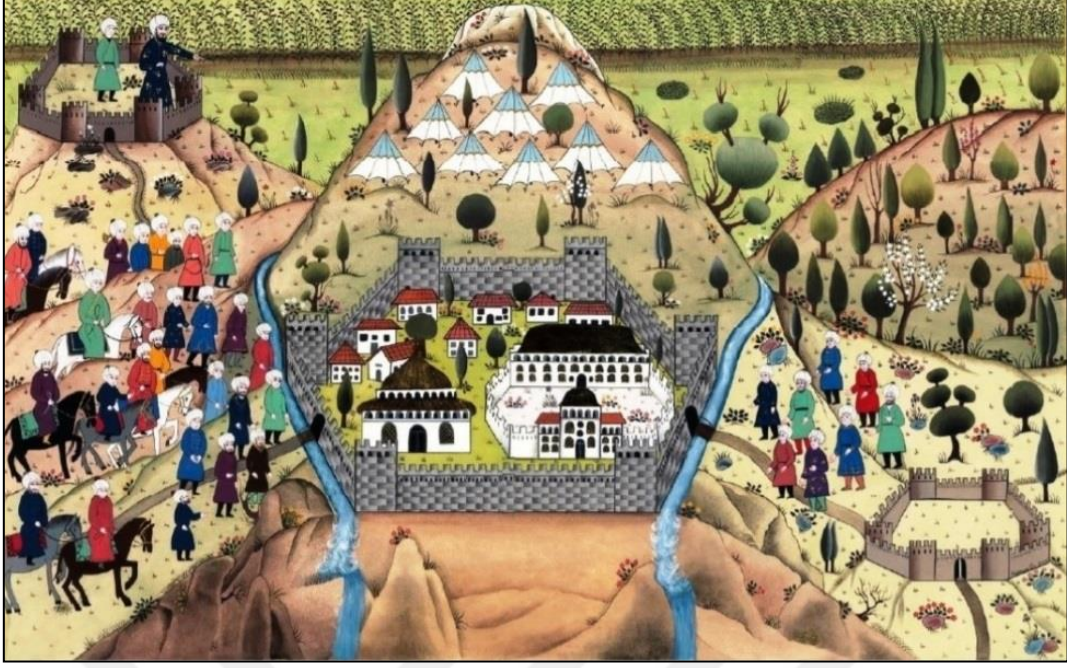
Bizans döneminde Bursa'nın kent yapısında uzun süre büyük bir değişiklik olmamıştır. Roma Döneminden kalan kamusal binaların birçoğu –bazılarında işlev değişikliği olsa da- varlıklarını sürdürmüştür. Kentteki önemli değişikliklerden bir tanesi kenti çevreleyen surların güçlendirilmesi oldu. 1204 tarihinde imparatorun damadı Theodoros Laskaris surları sağlamlaştırmıştı. Hatta Laskaris tarafından hisarlardan birinin üstüne konulan bir yazıtta Laskaris'in ismi kurucu olarak belirtildi (Oğuzoğlu, 2020). Yine bu yazıtta geçen '*Bu kule/kale Theodoros Komnenos Laskaris tarafından Ekim ayında ayağa kaldırdı/dikildi*' ifadesi Hisar'ın 1204-1222 tarihleri arasındaki bir dönemde onarım geçirdiğine kanıt oluşturmaktadır (Karakuş, 2020). Gerçekten de Bizans döneminin özellikle son zamanlarında Bursa güçlü surlara sahipti ve surlarda belli mesafelerde kuleler bulunuyordu. Kandes (2008), bu dönemde yaşayan Bizanslı tarihçi ve devlet adamı Niketas Choniates'in Bursa'ya 'güzel kuleli' ismini yakıştırdığını belirtir. Ayrıca yine aynı tarihçi, güney kısımdaki surların saldırıya en uygun ve dayanıksız kısmı oluşturduğundan bu alanda iki sıra surun çevrelendiğini yazmıştır. Bu iki sıra surun bazı kısımları günümüze kadar kalmıştır.

Kentteki bir diğ er en önemli değişiklik, saray ve sarayın yanında, bir   Kale / Akropol yapılmasıdır. Tekfur Sarayı olarak anılan bu   kale, Osmanlı başkentlik döneminde de, hükümet merkezi yani Saray olarak kullanılmıştı (Kaplanoğlu, 2008). Yine bu sarayın yanı başında Saint Elias Manatırı⁶ bulunmaktaydı. Bursa, Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra bu manastır Osman Gazi Türbesi yapılmıştır. Günümüzde Orhan Gazi Türbesinin bulunduğu yapının zemin mozaikleri bu manastırdan kalmıştır.

4.2. Osmanlı Devleti Döneminde Hisar Bölgesi ve Yakın  evresi

Bursa, Osmanlı Devleti tarafından 6 Nisan 1326 yılında fethedildi. Bursa'nın fethi de olağanın dışında gerçekleşmiştir. Güçlü surlarla çevrili olması nedeniyle Osmanlı Devleti'ni kuran birinci padişah Osman tarafından yıllarca saldırılmasına rağmen ele geçirilememiştir. Böylece kalenin farklı yöntemlerle ele geçirilmesine karar verilmiş ve uzun bir süre boyunca kale çevresi kuşatılmıştı. Kimi kaynaklarda bir ( calan, 2012) kimi kaynaklarda on (Kandes, 2008; Erler, 1986), kimi kaynaklarda ise yirmi üç yıllık (Kaplanoğlu, 2020a) kuşatma boyunca kale içinde birçok sorun ortaya çıkmıştı. Bu sorunlardan en önemlisi kale içinde yaşayanlar arasında baş gösteren kıtlıktı. Bunun yanında kuzeyde sarp kayalıklar, güneyinde ise surlarla çevrilmiş kentin ele geçirilmesinde su kanallarının tahrip edilmesinin de rolü büyüktür. Buna göre Osmanlı ordusu Uludağ'ın kuzey yamaçlarına inmiş ve uzak mesafelerden Bursa'ya su taşıyan iki su kanalından birini (olasılıkla sonra Pınarbaşı Suyu olarak adlandırılan) bularak önünü kesmiştir. Bunun sonucunda kaledekiler su sıkıntısına d şmişti. Dönemin tarih yazarları da uzun süren abluka ile esasen sıkıntılı yıllar yaşayan kale halkının, kuşatma sırasında a , sefil ve perişan olduğunu yazmışlardır (Akkılıç, 1986: 40). Bu şartlara daha fazla dayanılamadı ve 1326 yılında Bursa Orhan Bey'e teslim edildi ve şehirden taşınabilir mal varlıkları ile tüm halkın çıkışına izin verildi (şekil 6).

⁶ Bu manastır için, Aya Elia, Ala Elia ya da Hagia Elias isimleri de kullanılmaktadır.

Şekil 6. 1326 yılında Orhan Gazi'nin ordusuyla şehrin surlarının önüne gelişini gösteren bir minyatür

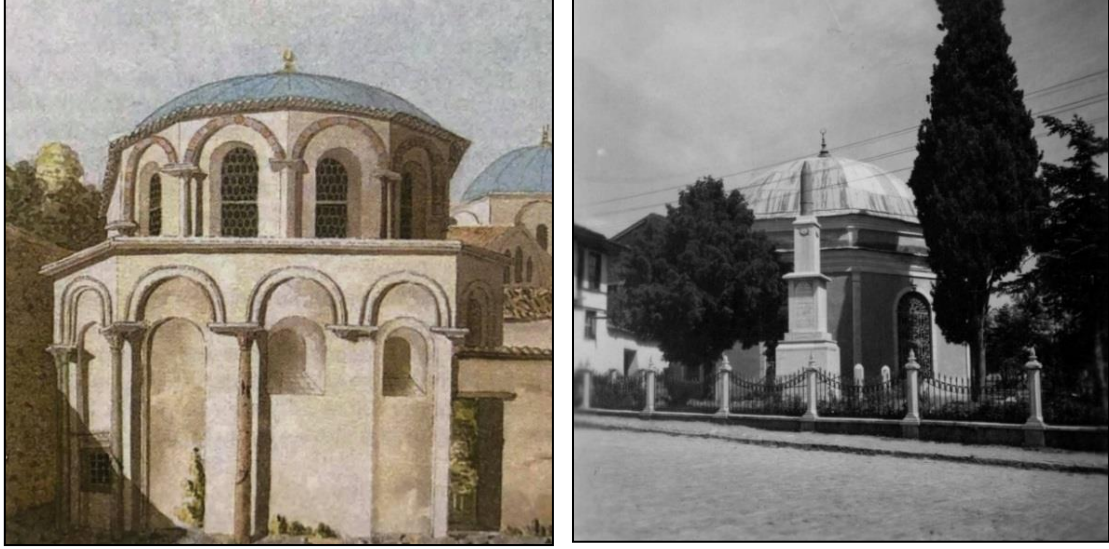
Kaynak: Anonim

Tekeli'ye göre (1999) 1326 yılında, Osmanlı tarafından ele geçirilen kentin ne durumda olduğunu, üç öge üzerinden incelemek mümkündür. Bunlardan ilki 'kale'dir. Bu dönemde kale, 67 kulesi ve beş kapısıyla; doğu batı ekseninde 800 m uzunlukta, kuzey ve güneyde ise 500 m genişliğe sahiptir. Kentin ikinci ögesi 'iç kale'dir. 17 kulesi bulunan iç kalede kenti yönetenlerin sarayı yer alıp, kent yöneticileri bu alanda yaşamaktadır. Böylece iç kale kentin prestij odağıdır. İç kalenin çevresine diğer önemli yapılar toplanmıştır. Kale ile iç kale arasında kentte yaşayan halkın evleri bulunmaktaydı. Burada mahalle kavramı gelişmişti. Mahallelere ayrılan yaşam tarzı içinde, saraya olan uzaklık mahallenin saygınlık derecesinde önemli bir faktördü. Kent yapısının üçüncü ögesi 'kale altı'ydı (tahte-l kale). Kale altı olarak söz edilen yer, kentin ana girişi olan doğu kapısının önüdür. Kentin fethedildiği zamandaki

kale altının durumu ile ilgili bilgi çok yetersiz olsa da Tekeli (1999) burada iki Rum ve bir Yahudi mahallelerinin⁷ varlığından söz etmektedir.

Bursa'nın neredeyse hiç savaşız Osmanlıların egemenliğine geçmesiyle birlikte kent hızla çok daha görkemli bir hale getirilmeye başlandı. Fetihten çok kısa süre sonra şehrin görüntüsü değişmeye başlamıştı. Hem sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda hem de şehircilik anlamında zirveye çıkmıştı (Karakuş, 2020:47). Bizans döneminde şehir bugünkü Tophane'nin bulunduğu tepenin ortasındaki Saint Elia Manastırı'nın etrafında toplandığından (Kaplanoğlu, 2020a), ilk dönüştürülen mekânlar burada yer alan kısımlar oldu. Bizans döneminden kalan Tekfur Sarayı (Bursa Sarayı – Bey Sarayı) Orhan Bey'in sarayı haline getirildi. Bizans sarayının hemen yakınında bulunan manastır da ilk dönüştürülen yerlerin başında gelmektedir. Saint Elia Manastırı (Şekil 7), Osman Gazi'nin vasiyeti doğrultusunda Osman Gazi Türbesi'ne dönüştürülmüştür. Bu manastır kurşun kaplı bir kubbeye sahipti ve güneş ışıkları vurduğunda gümüş renginde görünüyor, bu nedenle de Gümüşlü Kümbet olarak da biliniyordu. Osman Gazi, 1326 yılında oğlu Orhan Bey'den fetih haberini aldıktan hemen sonra 'Saint Elia Manastırı (Gümüşlü Kubbe)'na gömülmeyi vasiyet etmiştir. Orhan Bey de babasının vasiyetini yerine getirmiş ve bu manastırı bir türbeye (Şekil 8) dönüştürmüştür.

⁷ Akkılıç (1986) sur dışında bir dış mahallenin varlığından söz ederken, burasının bir Yahudi Mahallesi olduğunu söyler. Bu mahallenin bugünkü Çakırhamam'dan Zafer Meydanına kadar uzanan bölgenin batısında olduğunu belirtir.

Şekil 7. Osman Gazi Türbesinin bulunduğu Saint Elia Manastırı

Kaynak: Kaplanoğlu, 2020a

Şekil 8. Osman Gazi Türbesi

Kaynak: Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Arşivi

1326 tarihinden sonra Bursa’da doğal olarak önce Hisar içinde gelişme görüldü. Bu süreçte gayr-i müslimler kaleden ayrılmışlar ve kalenin kuzeydoğu kesiminde ve batısında Setbaşı ve çevresinde yerleşmişlerdir. Ancak yine de, Hisar’da kiliselerin bulunduğu ve gayr-i müslimlerin ikamet ettiğini gösteren belgelere rastlanmaktadır (Oğuzoğlu, 2020). Akkılıç’a göre (1986: 40) kent bu dönemde 2000 ev, 7 mahalle, 7 kilise veya manastır, 1 hamam, çarşı ve 20 dükkândan oluşuyordu. Kale içindeki yerleşmelerde ise hızla yayılma başlamıştı. Gelen nüfus önce buradaki boş yerlere yerleşmiş, daha sonra yapılan yeni evler ile birlikte mahalleler büyümüş ve yenileri oluşmuştur. Bu ilk mahalleler arasında Kavaklı, Yaniçoğlu, Çırağ Bey, Helvacıoğlu, Osmancık, Ortapazar, Alaaddin ve Yerkapı mahalleleri yer almaktaydı (Oğuzoğlu, 2020: 31). Kale içinde boş kalan kiliseler ve kutsal manastırlar da hızla cami ve tekkelere dönüştürülüyordu (Kandes, 2008: 89). Buna örnek olarak şimdi Orhan Gazi İlkokulu’nun bulunduğu yerdeki bir kilisenin mescide dönüştürülmesini söylemek mümkündür (Akkılıç, 1986). Daha sonra halktan pek çok kişi de Orhan Gazi’yi örnek alarak Bursa’ya camiler, mescitler, medreseler ve türbeler yaptırdı. Orhan’ın hükümdarlığı

döneminde Bursa'ya İranlı sanatkârlar davetli olarak geldi ve kentte yer alan sayısız dini yapının, medresenin ve diğer hayır kurumlarının süslenmesinde fayansı ilk defa kullanan kişiler oldular (Kandes, 2008: 90).

Bursa kentinin Osmanlıların eline geçmesi ile yaşadığı en büyük değişiklik, kentin sınırlarının kalenin dışına taşması olmuştur. Kent Orhan Gazi döneminde kale dışına özellikle de doğuya doğru genişlemeye başlamıştır. Kentin genişlemesi ve büyümesi Osmanlı yönetiminin uyguladığı politikalar sebebiyle çok hızlı bir şekilde olmuştur. Gayrimüslim nüfusun kale dışına çıkarılarak, kale içinin iskân edilmesinden sonra, 14. yüzyılın ilk yarısında, Orhan Gazi, kalenin altındaki alanda cami, imaret, hamam ve kervansaray yaptırmıştı. Bu kültürel ve ticari yapı topluluğu yani külliye, Osmanlı Bursa'sının çekirdeğini oluşturdu (Kaygalak, 2008: 126). Kale dışında bedesten merkezli bir iş alanının oluşumu da kentin konut alanının farklılaşmasını sağlayan yeni bir odak olmuş; zaman içinde kale dışındaki yerleşmenin büyümesiyle, bedesten merkezli iş alanı kent mekânının farklılaşmasını belirlemiştir (Tekeli, 1999).

Günümüz Bursa kent merkezindeki hanların yapımı 14. yüzyılda başladı ve genellikle 15. ve 16. yüzyıllarda devam etti. Tekeli (1999), Bursa'nın tüm tarihine baktığında kentin üç önemli yapısal değişiklik geçirdiğinden söz etmektedir. Bu dönüşümlerden birincisini, 14. yüzyılın ikinci yarısında kale dışında bedesten merkezli bir çarşı sisteminin oluşması ve kentin gelişme dinamiğini ve kimliğini belirleyen güçlü bir odak haline gelmesi olarak belirtmektedir. Gerçekten de 16. yüzyıla gelindiğinde Hisar Bölgesi şu şekildeydi: yönetim fonksiyonlarının yerine getirildiği Hisar; hemen altındaki Orhan Külliyesi'nin bulunduğu alandaki bedesten ve onu çevreleyen esnaf çarşıları ile hanların oluşturduğu bir ticaret merkezi; da yüksekçe yerlere inşa edilmiş olan sultan külliyesi ile yakınlarındaki türbe ve zaviyeler ve bunların etrafında gelişmiş mahalleler (Kaygalak, 2008: 126-127).

Bursa ele geçirildikten sonra yaklaşık 39 yıl Osmanlı Devleti'ne başkentlik yaptığından⁸ bir yönetim merkezi olmuştur. Öncesinde bir kale-şehir iken, yeni dini ve ticari merkezlerin ortaya çıkmasıyla sur dışına taşarak mekânsal ve aynı zamanda sosyal açıdan önemli bir gelişme göstermiştir. Bir süre Osmanlı Devleti'nin başkenti, 16. yüzyılda ise Anadolu eyaletine bağlı Hüdavendigâr sancağının merkezi olan Bursa'da, Osmanlı sultanları, büyük vakıf yatırımları gerçekleştirmişlerdir (Kaygalak, 2008: 86). Sadece Osmanlı sultanları değil yüksek rütbeli devlet görevlileri de vakıf yatırımları gerçekleştirerek Bursa'nın erken dönem mekânsal şekillenmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Edirne'nin fethedilmesiyle birlikte, farklı kaynaklarda 1363 – 1368 olarak değişiklik gösteren tarihte başkent Edirne'ye taşındı. Başkent Edirne'ye taşınsa dahi uzun süre Bursa eski önemini korumuştur. Sultan I. Murat, Balkanlar'da veya Anadolu'da sürdürdüğü savaşlarından birçoğundan dönüşünde Bursa'da kalmış, bayındırlık etkinliklerinde ve saray yaşamında ağırlığı bu geleneksel başkente vermişti. Örneğin, şehzadelerinin sünnet düğünlerini ve Beyazıt'ın evlenme törenini Hisar'daki Bey Sarayı / Bursa Sarayı'nda düzenlemiştir (Akkılıç, 1986: 45; Kandes, 2008).

1402 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı'nın kaybedilmesi Kaplanoğlu (2008) tarafından *Bursa'nın yaşadığı ilk felaket* olarak tanımlanmaktadır. Böylece Bursa için, karanlık ve acılarla dolu bir dönem başlamıştır. Timur ordusunun gelişi ve Bursa Hisarı'nı kuşatması, tam bir yıkım ve felaketle sonuçlanmıştır. Bursa'da hazinenin bütünü boşaltıldıktan sonra şehir bütünüyle yağmalanmış ve daha sonra ateşe verilmiş; kent çoğunlukla ahşap yapılardan oluştuğu için kısa sürede yanıp kül olmuştur (Akkılıç, 1986; Kandes, 2008). Bu istilada Bey Sarayı'nın da talan edilmesi, kentin yakılması ve bir olasılıkla da Osmanlı Devlet Arşivi'nin bu yangında yanması sonucu, belki de var olan tüm belgeler ve

⁸ 1326 tarihinde başkent olan Bursa'dan sonra, 1331'de İznik alınınca bir süre bu kent başkentlik işlevini gördü. 1335'de Bursa tekrar başkent oldu. Edirne'nin fethinden üç yıl sonra 1368'de (bazı kaynaklarda bu tarih 1965 olarak verilmiştir (bknz: Akkılıç, 1968) başkent olarak ilanına kadar Bursa başkent olarak kaldı (Tekeli, 1999).

kaynaklar yok olup gitmişlerdir. Timur saldırısının ardından Bursa, 1413'te, Karamanoğlu Mehmed Bey'in yağmacılığını da yaşamış, son kalan tarihsel kaynaklar da, belki böylelikle neredeyse tamamen yitirilmiştir (Akkılıç, 1986: 50). Bugün, Osmanlı Devleti'nin Bursa'daki ilk yıllarına ilişkin bilgilerin eksik, yetersiz ve dağınık olmasının başta gelen nedeni Timur'un Bursa istilasını olarak görülmektedir.

1453'te İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti oluşuna kadar, Bursa yönetim ve karar verici pozisyonu bir dönem Edirne kentiyle paylaşarak sürdürmüştür. İstanbul'un fethinden sonra, imparatorluğun, bilim, sanat ve bayındırlık merkezi, bu kez tamamıyla yeni başkent olmuştur. Bunun sonucunda önceki önemini de yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Fatih'in atalarının Bursa'yı süsledikleri o imparatorluk anıtları ve yapılarının inşaatları durmuş ve Bursa'da artık Osmanlı sultanları adına yaptırılan bayındırlık eserlerine rastlanmaz hale gelmiştir. Buna rağmen kent, zengin bir ticaret, tarım ve zanaat merkezi olduğu için, çeşitli bayındırlık eserleriyle süslenmeye devam edilerek bu alandaki gelişimini sürdürmeye devam etti (Kandes, 2008: 99; Akkılıç, 1986: 78). Tekeli (1999) Bursa'nın bir merkez olarak İstanbul'a rağmen varlığını koruyabilmesini, Bursa'nın İstanbul'dan bağımsızlığı olarak yorumlamaktadır.

Kent 15. ve 16. yüzyıl boyunca birçok felaket yaşamıştır. 1431 yılında yaşanan veba salgını kenti etkisi altına almıştı (Kandes, 2008). Bu salgın sırasında, halktan pek çok kişi yaşamını yitirmiş; bu arada Osmanlı saltanat soyundan, devlet adamlarından, bilim sanat çevrelerinden de ölenler olmuştu (Akkılıç, 1986: 56). 1481 yılında, Cem Sultan'ın Bursa'daki saltanatı sırasında da, Bursa büyük tahribatlar yaşamıştır (Kaplanoğlu, 2008). 2 Şubat 1489, 7 Ağustos 1491, 1520 ve 1590 tarihlerindeki yangınlarda da Bursa'da birçok mahalle yanmış ve sok sayıda anıt tahrip olmuştur (Kaplanoğlu, 2008). Yaşanan bu felaketlere rağmen Bursa, XV. yüzyılın başlarında çağının büyük kentleri arasında yer almaktaydı. 1450-1600 yılları arasında Bursa, dünyanın sayılı ticaret ve üretim merkezlerinden biri olmuştur (Dostoğlu ve

Vural, 2004: 123). 1550 yılında Bursa'yı ziyaret eden seyyah Belon'a göre o tarihte Bursa İstanbul'dan bile daha kalabalık ve daha zengindi. Tournefort'a göre ise 1718 yılında Anadolu'nun en büyük ve en görkemli kenti idi (Kandes, 2008: 109). 14. yüzyıldan sonra kentin nüfusu da sürekli artış göstermiştir. 1573 yılı için verilen 12.800 hane ve 64.000 nüfus bir referans olarak alınabilir. Ama Evliya Çelebi'nin 25.000 haneli Bursa anlatımının abartılı olduğu düşünülmektedir (Tekeli, 1999).

Bursa'da, 1728 yıllarında Kayhan Çarşısı yangını olmuştur. 1745 yılında Bursa'ya gelen Richard Pockocke ise kalenin kuzeyinde, birkaç yıl önce yanan bir sarayın harabelerini gördüğünü yazmıştır ki, olasılıkla bu Bithynia Sarayı idi (Kaplanoğlu, 2020a: 50). "1756 yılında çıkan yangında ise, Sipahi Pazarı, Geyve Hanı, Çıra Pazarı ve Saraçhane gibi yerler büyük tahribat gördü. Ufak tefek yangınlar dışında 1761-1804 yılları arasında yedi büyük yangın geçiren Bursa'da, 1801 yılındaki yangında ise kentin üçte ikisi yanmıştır" (Kaplanoğlu, 2008). Öyle ki 4 Aralık 1801 yılında çıkan bu büyük yangın sonucunda, 'Bursa Kilise Kayıtları'na göre tüm şehir yok oldu diye belirtilmiştir (Kandes: 2008: 110). 1801 Büyük Bursa yangınının külleri kurumadan hemen arkasından meydana gelen 1854⁹ depreminde kent çok büyük hasar görmüştür. Bursa tarihinin en kara günü olarak nitelendirilen ve hatta Küçük Kıyamet olarak adlandırılan (Kaplanoğlu, 2008) bu depremle birlikte camiler (Şekil 9) ve sultanların türbeleri, kubbeleri ve minareleriyle çökmüş, kent otuz saniyede yerle bir olmuştu. Bu depremle ve ardından çıkan yangınla Bursa'daki hemen hemen tüm tarihsel anıtlar tahrip görmüş; tepelerin yamaçlarında amfi tiyatro görünümünde inşa edilmiş olan evler birbirinin üzerine yıkılarak içinde yaşayanları canlı canlı gömmüştü (Kandes: 2008: 110). Depremin ardından Bursa'ya gelen Abdolonyme Ubicini kentin dörtte üçünü harap olmuş vaziyette gördüğünü söylerken; 1869 yılında Warsberg, deprem sonrası Bursa'yı şöyle anlatır: '1855 yılına kadar (Tophane'de) bir Bizans kilisesi vardı. Depremde

⁹ Bazı kaynaklarda bu depremin tarihi 1855 olarak geçmektedir (bknz: Kandes, 2008; Dostoğlu ve Vural, 2011). Ancak Kaplanoğlu (2008) depremin tarihini 9 Şubat 1854 olarak vermektedir.

tamamıyla yıkılmış. Kalıntılarını ötede beride görüyoruz. Renk renk mermerler, mozaik parçaları. Bazı mermer blokları arasında çok değerli heykelciklere rastlıyoruz' (Kaplanoğlu, 2008).

Şekil 9. 1854 Depremi sonrası Şehadet Camii

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Turizm Ofisi

1854 depremi ve sonrasında gerçekleşen büyük yangın ile sarsılan Bursa’da, adeta yeniden kurulma gereksinimi doğmuştur. İlginç bir şekilde Bursa’daki bu yıkıcı felaketler, Kaplanoğlu’na göre (2008) kentte modern şehirciliğin uygulanabilmesi için de bir ortam yaratarak, yöneticilerin işini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Bursa için kuşkusuz en önemli figürlerden birisi Ahmet Vefik Paşa olmuştur. 1863 yılında, 1854 yılında yaşanan büyük depremin yaralarını sarmak için Anadolu’nun Sağ Kolu Müfettişliği’ne atanan Ahmet Vefik Paşa daha öncesinde, III. Napolyon’un Haussman eliyle gerçekleştirdiği Paris’teki büyük imar operasyonu sırasında Paris’te Osmanlı Sefiri olarak bulunuyordu (Kaplanoğlu, 2008; Tekeli, 1999). Hem Haussman’ın uygulamalarından gelen etkiler hem de Osmanlı imar mevzuatının oluşmaya başlamasının getirdiği olanaklar, Ahmet Vefik Paşa’nın başlattığı imar operasyonlarının tüm 19. yüzyılın son döneminde Bursa valilerince sürdürülmesini sağlamış

ve kendisi Bursa'nın yeniden imarını sağlayan en önemli kişilerin başında gelmiştir. (Kaplanoğlu, 2008; Tekeli, 1999).

Deprem ile kentin üçte ikisinin yıkılmış olması, Ahmet Vefik Paşa'nın her türlü cesur girişimini daha de kolaylaştırmıştır. Ahmet Vefik Paşa döneminde kentin ana sokakları genişletilmiş, çıkmaz sokakları kaldırılmıştır. Böylece çıkmaz sokaklı bir yayalar mekânı olan kent dokusu araba trafiğine olanak veren bir hale dönüştürülmüştür (Tekeli, 1999). Bu esnada, Hisar'dan başlayarak Ulucami'nin arkasından geçen ve kent merkezi boyunca ilerleyerek Setbaşı Köprüsü'ne varan Saray Yolu (Cumhuriyet Caddesi) da genişletilmiş ve düzleştirilmiştir (Kaygalak, 2008: 179). Viollet le Duc'un öğrencilerinden Léon Parvillée Bursa'ya çağrılarak başta Yeşil Külliyesi olmak üzere depremde zarar gören tarihi eserlerin restorasyonu yaptırılmıştır (Tekeli, 1999). Sadece depremde zarar gören değil yıllar karşısında eski formunu kaybeden yapılar (camiler, türbeler, belediye binaları, hastaneler, Osmanlı medreseleri gibi) onarılmış ve yenileri inşa edilmiştir (Kandes, 2008).

19. yüzyıla kadar genişleme/yayılma ile geçen Bursa'da bu zamandan sonra batılılaşma ve dönüşüm süreci başlamıştır. Tekeli'nin belirlediği Bursa tarihindeki üç önemli yapısal değişiklikten ikincisi de 19 yüzyılın ikinci yarısında kentin Osmanlı modernitesinin etkisi altında yaşadığı yeniden yapılanmalardır. Böyle Ahmet Vefik Paşa'nın kentin kültür yaşamına yaptığı büyük etkilerin yanı sıra bayındırlık alanında da yaptıkları kent için modernist dönüşümün simgesi olarak görülmüştür. Bursa'da. Valilik görevi kısa sürmüş (1879-1881) olsa da, yaptığı işler ile köklü bir dönüşüme imza atmıştır (Kayabaşı, 1998: 85).

1854 depreminden sonra Bursa'da planlı yaklaşımla yapılan ilk uygulamalar görülmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin de imar mevzuatı oluşmuştu. Özellikle yangın alanlarında ilk mevzii İmar Planı uygulamaları başlamıştı. Bu büyük felaketten sonra bu alanların imarında modernist tutumların izlenmeye başladığı görülmektedir. Bu konuda ilk önemli adımlar 1857 yılında atılmıştır (Tekeli, 1999). Bursa

depreminden sonra kentin yapısını belgelemek amacıyla 1857 yılında kadastrocu Suphi Bey yönetimindeki Erkan-ı Harbiye'den bir ekibe hazırlatılan ve 1862'de yayınlanan 1/600 ölçekli harita Bursa'nın söz konusu değişimlerden önceki durumunu yansıtan önemli bir belgedir (Dostoğlu ve Vural, 2004: 123). Ahmet Vefik Paşa'nın, Bursa'nın yeniden inşa edilmesi sırasında bolca yararlandığı bu ilk düzenli 'Bursa Haritası', Depremden kısa süre sonra hazırlandığı için, yıkılmış olsun olmasın, bütün yapıların ve arsaların yerleri büyük bir dikkatle ve ayrıntılı bir biçimde belirtilmiş bulunuyordu. Harita, dönemin Bursa'sını hemen tüm özellikleriyle içermektedir; kentteki evlerin tamamı, bahçeler, resmi binalar, camiler ve her türlü tapınaklar, fabrikalar vb. yapılar, harita üzerinde çoğunlukla ne oldukları da belirtilerek gösterilmektedir (Akkılıç, 1986: 132). Daha sonra hazırlanan planların bu belge ile kıyaslanmasıyla, 19. yüzyılın ikinci yarısında kentte yaşanan değişiklikler net bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Dostoğlu ve Vural, 2004: 123).

Bursa'nın modernleşme tarafından dönüştürülmesi Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşı'na girmesiyle önemli bir kesintiye uğramıştır. Bu kesinti Kurtuluş Savaşı sonrasına kadar sürmüştür. Bu süreçte Bursa Yunanlıların işgali altına girmiş 2 sene 2 ay 2 gün düşman elinde kaldıktan sonra 11 Eylül 1922'de tekrar ele geçirilmiştir (Erler, 1972-1973). Her ne kadar Bursa savaştan Ege kentleri ve İzmir gibi büyük yangınlar geçirerek çıkmadıysa da nüfusu azalmış ve Rum ve Ermeni girişimcilerini kaybetmiş olarak çıktı. Bu alanlara Batı Trakya'dan gelen mübadiller ve daha sonra gelen göçmenler yerleştirilmiştir (Tekeli, 1999).

4.3. Cumhuriyet Döneminde Hisar Bölgesi ve Yakın Çevresi

4.3.1. 1920-1950: İlk Çabalar

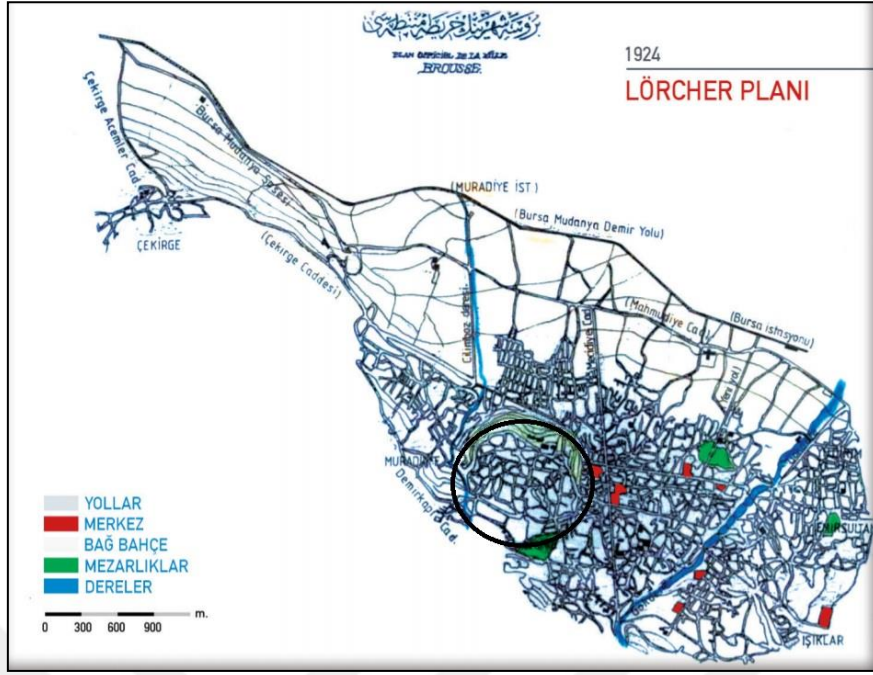
19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan modernleşme çabaları Birinci Dünya Savaşı ile sekteye uğramıştı. 1922 tarihinde Yunanlıların şehri terk ederken birçok yeri yakıp yıkmaları

(Şekil 10) da kentin tarihi dokusuna büyük zarar vermiştir. Cumhuriyetle birlikte Bursa’da sekteye uğramış olan plan çalışmaları çok daha hızlı bir şekilde devam etmiştir. Bursa kentinin ilk ciddi planlama çalışması 1924 tarihinde, Alman Karl Lörcher tarafından yapılmıştır. Bu plan (Şekil 11), o dönemin bahçe-kent akımı yani 1912’de elde edilen hâlihazır harita üzerine bahçeli konutların etkisi altında kalarak mevcut dokuyu tamamen yok sayan bir anlayışa sahiptir. Bu plan işleme konulmamış, yalnızca bir eskiz olmanın ötesinde geçememiştir (Dostoğlu ve Vural, 2004: 124).

Şekil 10. Aziz İoannes Theologos Kilisesi’nin yıkıntıları

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Turizm Ofisi

Şekil 11. 1924 Lörcher Planı ve Hisar Bölgesi

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi

1930-1950 Bursa'sı hem ekonomik hem de sosyal yaşantı ile gelişim göstermiştir. Buna göre Avrupai şehircilik çalışmaları ve batılı anlamda binalar gerek yabancı mimarlar gerekse onların yetiştirdiği Türk mimarlar sayesinde günün yaşam koşulları yönünde değişimlere gidilmiştir. Bu dönemde özellikle 1930'lardan sonra ortaya çıkan yeni akımlar kendisine esin kaynağı olarak sivil mimarlık alanını seçmişler ve bunun sonucunda Bursa'da bu yapılarda bir artış görülmeye başlanmıştır. (Kırayoğlu, 1998: 39). Sonuç olarak Kaprol'a göre (2002), 1950'lere kadar olan süreçte kent planlamada gelenekselden olan ve batılı mimari anlayışın benimsenmesi ile kentte adeta ılımlı bir modernizm uygulanmıştır.

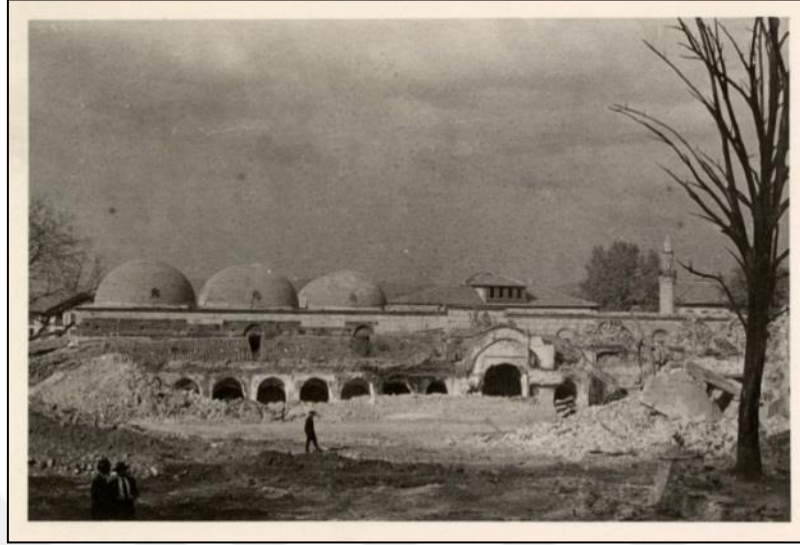
1924 yılında Karl Lörcher'e yaptırılan planın var olan kent dokusunu dikkate almayışının uygulamada yarattığı sorunlar İstanbul'u planlamakta olan Henri Prost'a yeni bir plan yaptırılması gereksinimini doğurmuştur (Tekeli, 1999). Böylece Prost, 1938-1944 yılları arasında Bursa'nın planlama çalışmalarını yürütmüştür. Henry Prost, Haussmann'ın Paris'te uyguladığı planlama anlayışına benzer bir yaklaşımı benimsemiş, bu doğrultuda hem kentin

motorlu araç trafiğine uygun bir hale getirilmesi, hem de kent için gerekli olan kanalizasyon, su, elektrik gibi hizmetlerin verimli bir şekilde halka ulaştırılması amacı gütmüştür. (Dostoğlu ve Vural, 2004). Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirdiği istimlaklar konusunda geleneksel dokunun korunmasından hiç söz etmemektedir. Bu nedenle bu istimlaklar için çoğunluğu ahşap olan evlerin yıkılmasında bir engel görmez. Prost'un kentin tarihsel mirasının korunmasına yönelik anlayışı ise sadece anıt niteliğinde olan binaları kapsamaktadır (Dostoğlu ve Vural, 2004: 125).

4.3.2. 1950-1980: *Planlar ve Yıkımlar*

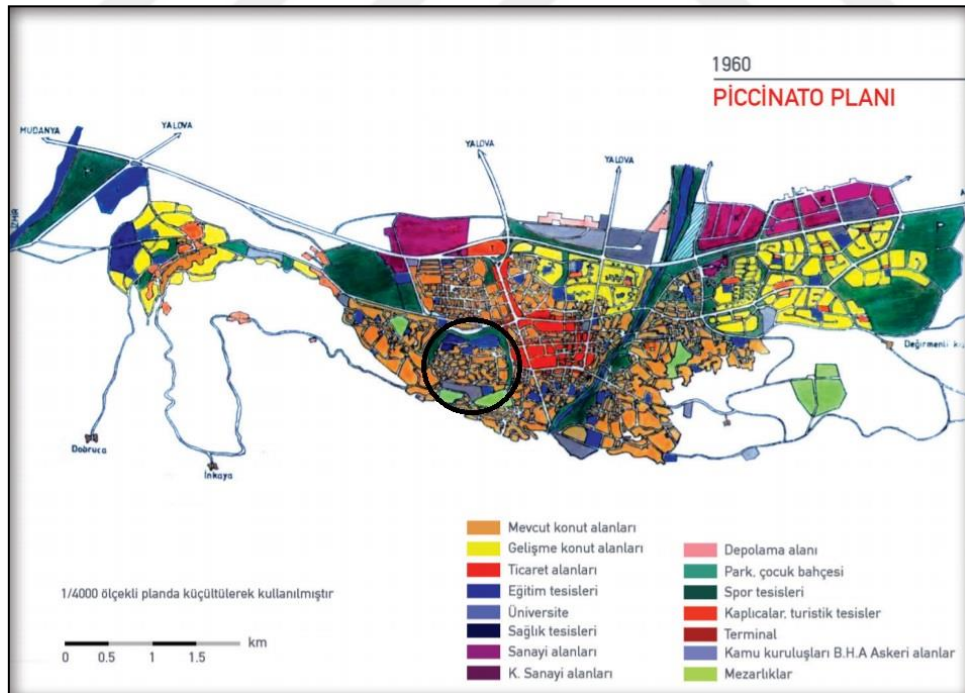
1958 yılında Bursa, tarihi kent merkezini harap eden büyük bir yangın geçirmiştir. Yaşanan bu büyük Kapalı Çarşı Yangını (Şekil 12) bölgenin yeniden planlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu yangından sonra İller Bankası ile İmar Bankası'nın desteğinde Bursa'da İmar Planlama Bürosu kurulmuştur. Bu büronun danışmanlığına ise daha önce İstanbul'un planlanmasında görevli olan Prof. Dr. Luigi Piccinato getirilmiştir. Piccinato danışmanlığında ve Mimar Emin Canpolat başkanlığındaki bu büro 1/4000 ölçekli Bursa Nazım Planı'nı (Şekil 13) hazırlamıştır (Dostoğlu ve Vural, 2004; Kaplanoğlu, 2003; Tekeli, 1999). Piccinato, nazım planında kent, var olan mevcut dokuya yapılacak müdahaleleri ve yeni oluşturulacak bölgelerin özelliklerini ayarlamak amacıyla bölgelere ayrılmıştır. Yapılan bu bölgelemede, yapılacak yenileme çalışmaları sonucunda geleneksel kent dokusunun bozulmamasına büyük bir önem göstermiştir (Dostoğlu ve Vural, 2004: 125). Mevcut binaların ise günün koşullarına uygun biçimde yaşanılır hale gelebilmesi için, bunlara ancak mutfak, depo, garaj gibi küçük eklerin yapılabileceğini belirtmiştir (Dostoğlu ve Vural, 2004: 126). Ancak Kaplanoğlu (2003) Piccinato'nun, özellikle Kapalıçarşı'daki planlamasında, yeni yapılar yapmasına izin vermesini Bursa'ya yapılan bir ihanet olarak gördüğünü belirtmektedir. Bunun nedeni ilk kaçak yapılanmaların bu dönemde başlamasıdır. Lörcher, Prost ve Piccinato planlarının hiçbirini tümüyle hayata geçirilemese de, hazırlandıkları

dönemlerdeki genel kentsel yaklaşımların etkilerinin görüldüğü bu planların bazı izlerini Bursa'da okumak mümkündür.

Şekil 12. 1958 Yangını sonrası Bursa Kapalı Çarşı

Kaynak: Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Arşivi

Şekil 13. 1960 Piccinato Planı ve Hisar Bölgesi

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi

1950 yılı sonrası 1980'lere kadar sürecektir dönem, kültür mirasının kalkınma önünde en büyük engel görüldüğü, tarihi yapıların imar hareketlerine feda edildiği ve geleneksel konut dokusunun kökünden değiştiren yeni bir anlayışın egemen olduğu talihsiz olarak da tanımlanan bir zaman dilimidir (Kırayoğlu, 2012: 4). Bu dönemde Tekeli'ye göre (1999), Bursa'nın tarihindeki üçüncü büyük dönüşüm olan, Türkiye'nin yaşadığı hızlı kentleşme ve Bursa'da özellikle 1970'li yıllardan sonra gözlenen sanayideki niteliksel bir sıçrama yaşanmaya başlıyordu. Bursa, 1960'lı yılların başında başlayan sanayileşme hamlesine ve bu durumun kent üzerinde yarattığı baskılara hazırlıksız yakalanmıştır. 1960'lar sonrasında kent nüfusunun hızla artması, kent sanayiinin hızla gelişerek çok önemli bir sanayi merkezi haline gelmesi sonucu kent formunun yeniden biçimlenmesi gerçekleşiyordu. 1962 yılından sonra, Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete geçmesiyle birlikte yaşanan sanayi alanındaki hızlı dönüşüm, Bursa kentinin asıl gelişimini sağlamış bunun yanında kentin kırsal alandan ve çevre illerden büyük oranda göç almasına sebep olmuştur. Buna ek olarak 80'li yılların ortalarından itibaren Balkanlar'dan gelenlerin göçleriyle birlikte kentin nüfusu hızla artmıştır (Dostoğlu ve Vural, 2004: 126). Hızla artan nüfus karşısında plansız, kaçak yapılaşma çok kısa bir süre içerisinde tarihi Bursa'yı ezdi geçti. Böylece sanayileşmedeki atılım, sağlıklı kentleşme yönünden olduğu kadar, sahip olunan doğal ve kültürel değerlerin korunması açısından da başarılı olmamıştır. (Akkılıç, 1998: 23). Bu dönemdeki koruma çabaları da yasakçı davranışların ötesine geçememiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde tarihi dokusu tahrip edilmiş, ovası kaçak yapılarla doldurulmuş, suları ve havası kirlenmiş sanayi şehri Bursa'da, Kültür Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yaptığı, tek yapı ölçeğindeki ve bir elin parmaklarını geçmeyen restorasyon çalışmaları da yeterli olmuyordu (Kırayoğlu, 2012).

Konut alanlarında yaşanan dönüşümün bir boyutu var olan kent dokularının yıkılarak onların yerine hızlı bir apartmanlaşmanın yaşanmasıdır. Bununla birlikte ve var olan kentsel doku daha büyük bir nüfusu taşır hale gelmiştir. İkincisi ise, kent içindeki yeni alanların konut

yapımına açılmasıyla kentin mekânsal yayılımının artmasıdır. Kentteki bu dönüşümlerin gerçekleşmesi dönemin koşullarında gelişen yeni konut sunum biçimleri ile sağlanmıştır. Bu tür yeni konut sunum biçimlerinin gelişmesinin temel nedeni ise hızlı kentleşmenin beraberinde getirdiği arsa fiyatlarının hızlı bir şekilde artmasıdır. Bu nedenle, daha önceki dönemde olduğu gibi orta sınıfların bir parsel üzerinde tek konuta sahip olması olanağı yok olmuştur. Buna göre yeni koşullarla birlikte orta sınıflar ancak arsa maliyetini bölüşerek bir apartman katına sahip olabilmıştır (Tekeli, 1999). Bunun yanı sıra Piccinato Planı'nın planın uygulama ve koruma imar planları zamanında yapılmamış, mevcut kent dokusuna yoğunluk ve kat verilerek apartmanlaşma teşvik edilmiştir. 1964'te Kat Mülkiyeti Kanunu'nun çıkartılması Bursa'da mevcut kentin yıkılıp yapılmasını hızlandırmıştır (Karakurt Tosun, 2007). Böylece 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra Akkılıç'ın (1998) *azman kent* ya da *kent azmanı* olarak tabir ettiği bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. 1970'lerde kentteki sanayinin çeşitlenmesi ve yoğunluğunun artmasıyla birlikte birçok yerde kaçak yapılanmalar görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde yaşanan göç ve bunun sonucu oluşan hızlı nüfus artışı ve çok katlı apartmanların yaygınlaşmaya başlaması, mevcut planları aşmıştır ve tarihi kent dokusunu zorlamaya başlamıştır. Plan nüfusunun kısa sürede üstüne çıkılması ve gelişme alanlarının planlanmaması, tarihi yapının bozulmasını ve apartmanlaşmayı hızlandırmıştır (Akkılıç, 1998).

1970 yılında Bursa'da yeni bir Nazım Plan Bürosu oluşturulmuş ve 'metropolitan bölge sınırı', 'arazi kullanımı', 'sanayi – işyeri – resmi kurum' anketleri ve 'doku analizleri' yapılmıştır (Karakurt Tosun, 2007: 124). 1978 yılında ise Bursa'da bir komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda, 'Bursa Tarihi, Doğal ve Arkeolojik Sit Alanları' belirlenmiş ve 'Bursa Arkeolojik Doğal ve Tarihi Sit Alanları Koruma ve Geliştirme Planı' (Kaplanoğlu, 2003) yürürlüğe girmişse de bu yıllarda yapılan tahribatı çok fazla engelleyememiştir.

4.3.3. 1980'den Günümüze: *Projeler ve Dönüşümler*

1980'lerin başlarına kadar Bursa'daki çarpık kentleşme, sanayi alanlarının yanlış konumlandırılması, kültür mirası konularında halkın bilinçsiz olması gibi birçok nedenden dolayı kent içindeki sit alanları büyük risk altındaydı. Öyle ki bu tarihlerde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK) Bursa'ya yaptığı bir ziyareti sırasındaki Bursa'nın içler acısı durumunu Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma (ÇEKÜL) Vakfı Başkan Yardımcısı olan Mithat Kırayoğlu şu anekdot ile aktarmaktadır: *'Maksem'den aşağıya iniyoruz, çocuklar peşimize takıldı. 'Ne oldu amca, cenaze mi var?' diye sordular. Metin Hoca da 'Evet yavrum, Bursa'nın cenazesini kaldırmaya geldik'. dedi. Kent o kadar kötü durumdaydı.'* (ÇEKÜL, 2013: 43).

1980'lerden itibaren yönetsel sıkıntılar anlaşılmış ve düzelmeye gidilmiştir. O nedenle 1980'li yıllar Bursa için toparlanma dönemi idi. Bursa'daki kayda değer koruma çabaları korumanın yerelleşmesi ile başlamıştır. 1982-1989 tarihleri arasında görev yapan eski Belediye Başkanı Ekrem Barışık zamanında Çakır Kahve cephe giydirmesi ile başlayan koruma hareketi, Tophane – Kale Sokak – Yamaçlar Projesi ile devam etti (Kıraoğlu, 2012). ODTÜ tarafından 1989 tarihinde hazırlanan Bursa Merkez (Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi) Koruma Geliştirme Projesi kapsamında hazırlanan Hanlar Bölgesi Koruma Geliştirme Planlamasına göre, Hanlar Bölgesi'nin bir kısmının çeperlerindeki mevcut yapılaşmanın korunarak, bozulmaların denetlenmesi ve Hanlar aksının tanımsız durumdan kurtarılarak çarşı ile bütünleşmesi hedeflenmiştir (Keleş Eriçok, 2015: 794). Yine bu proje dahilinde hazırlanan Bursa Merkez-Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı'nda ise kentsel yaşam alanları belirlenerek bazı han, hamam ve rekreasyon alanlarını da kaplayan 6 özel proje alanı oluşturulması amaçlanmıştır.

1990'lara gelindiğinde, artık koruma süreci, vazgeçilmez ve geri dönülemez bir ivmeyle, tüm belediye başkanları tarafından sürdürülmeye devam etmiştir. 1983 yılında Hisar

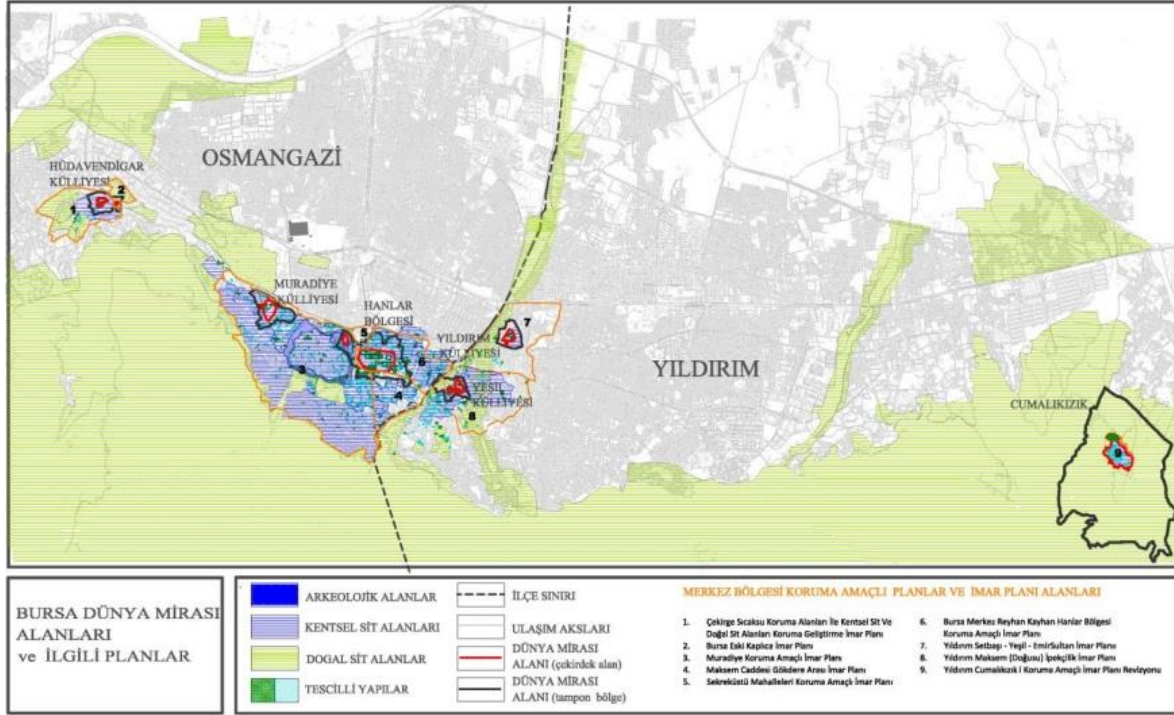
Bölgesi'ni kentsel sit alanı olarak belirleyen Hisar-Muradiye Koruma Amaçlı İmar Planı 1991 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylandı. Bunların yanı sıra 1990'larda koruma sürecine yeni bir boyut gelmiş; Kent Konseyi, Yerel Gündem 21, meslek odaları ve diğer sivil toplum örgütlerinin katılımıyla, koruma çabaları farklı bir boyuta taşınmıştı. Bunlarla birlikte Tarihi Kentler Birliği'nin Bursa'da kurulması, örgütlenmesi ve yaygınlaştırılması da Bursa'daki koruma hareketleri bakımından önemli bir adım oldu.

Bursa'da korumanın kurumsallaştığı ve kent ölçeğinde ele alındığı bir dönem 2000lerde özellikle 2009'dan sonra başlamıştır. Koruma eylemine bütüncül yaklaşımın temel üçlemesi olarak görülen kale – çarşı- mahalle koruma çalışmalarının birbirine bağlı olarak hayata geçirilmeye başlanmıştır (Kırayoğlu, 2012). 1983 tarihinde dile getirilen Tarihi Yaya Aksı Projesi yaklaşımı 2000'lerde tekrar ele alınmaya başlanmıştır. Böylece, 'Bursa Kültür Yolu Ana Güzergahı' çerçevesinde 300'ü aşkın proje hazırlanmış, bu projelerden 'Bursa Kalesi Sur ve Kapıları Projesi' tamamlanmış, 'Yaşayan Tarih Hisariçi Kentsel Tasarım Projesi' ve 'Hisar Arkeopark Projesi' ise devam etmektedir. Bu projeler ile surlar ve kale kapılarının yanında kalenin iç kısmında yer alan anıtlar ve tarihi konutlar da restore edilmektedir.

Bursa'daki koruma hareketlerinin ve bu konudaki bilincin artmasının yanı sıra kentin hızla büyümesi 90'lar ve 2000'lerde artarak devam etmiş; 2010'larda ise zirve yapmıştır. Bu yıllar tüm Türkiye'de olduğu gibi Bursa'da da kentsel dönüşüm projelerinin yayıldığı bir dönemdi. Özellikle 2010'da tamamlanan Doğan Bey TOKİ yapılaşması Bursa'nın silüetini çarpıcı bir şekilde değiştirmiştir. Kent içinde bir yandan koruma hareketleri hız kazanırken, diğer yandan kentin tarihi silüeti değişmeye başlamıştır.

2010'lardan günümüze değin bakıldığında şüphesiz en önemli olay Bursa'nın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmesi olmuştur. Öncelikle Bursa, 2000 yılında "Bursa ve Cumalıkızık Köyü Erken Osmanlı Dönemi Kentsel ve Kırsal Yerleşimleri" adı ile yapılmış

olan başvuru ile Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmıştır (Dostoğlu, 2014). 2014 yılında ise "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" ismiyle Hanlar Bölgesi (Orhan Gazi Külliyesi ve Çevresi), Sultan Külliyesi (Hüdavendigar, Yıldırım, Yeşil, Muradiye) ve Cumalıkızık Köyü tarihi alanlarını içerecek şekilde UNESCO Dünya Miras Listesi'ne *Üstün Evrensel Değere Sahip Miras Alanı* olarak kabul edilmiştir (Şekil 14).

Şekil 14. Bursa merkez bölg. koruma amaçlı planlar ve imar planı alanları ile yönetim alanları

Kaynak: Bursa Alan Başkanlığı, 2021

Bu alanlar; 1, 2, 4 ve 6. No'lu kültürel kriterlere uygunluğu nedeniyle miras listesine uygun görülmüştür. Bu kriterler aşağıdaki gibidir (Bursa Alan Başkanlığı, 2021):

- Kriter 1: "*İnsanlığın yaratıcı dehasının bir başyapıtını temsil etmesi*";
- Kriter 2: "*Mimari veya teknoloji, abidevi sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı konusundaki gelişmeler üzerine bir zaman zarfı içinde dünyanın belli bir kültürel alanında insan değerleri arasındaki önemli alış verişi sergilemesi*";
- Kriter 4: "*İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı türü, mimari veya teknolojik grup veya peyzaj için istisnai bir örnek olması*";

- Kriter 6: "*İstisnai evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan gelenekler ile, fikirler ile veya inançlar ile, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir biçimde ilişkili olması*";

5. BÖLÜM: BULGULAR

Araştırmanın bulguları beş bölüm halinde incelenmiştir. Birinci kısımda araştırma sahasının sosyo-mekânsal yapısı ve tarihi çevrenin varlığı, değişimi ve koruma çalışmalarına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Daha sonraki üç kısımda yer bağımlılık, yer bağılılık ve yer kimliğine ilişkin elde edilen nitel ve nicel veriler analiz edilmiştir. Son kısımda ise araştırma sahasındaki yer duygusuna dair nicel veriler analiz edilerek araştırma tamamlanmıştır.

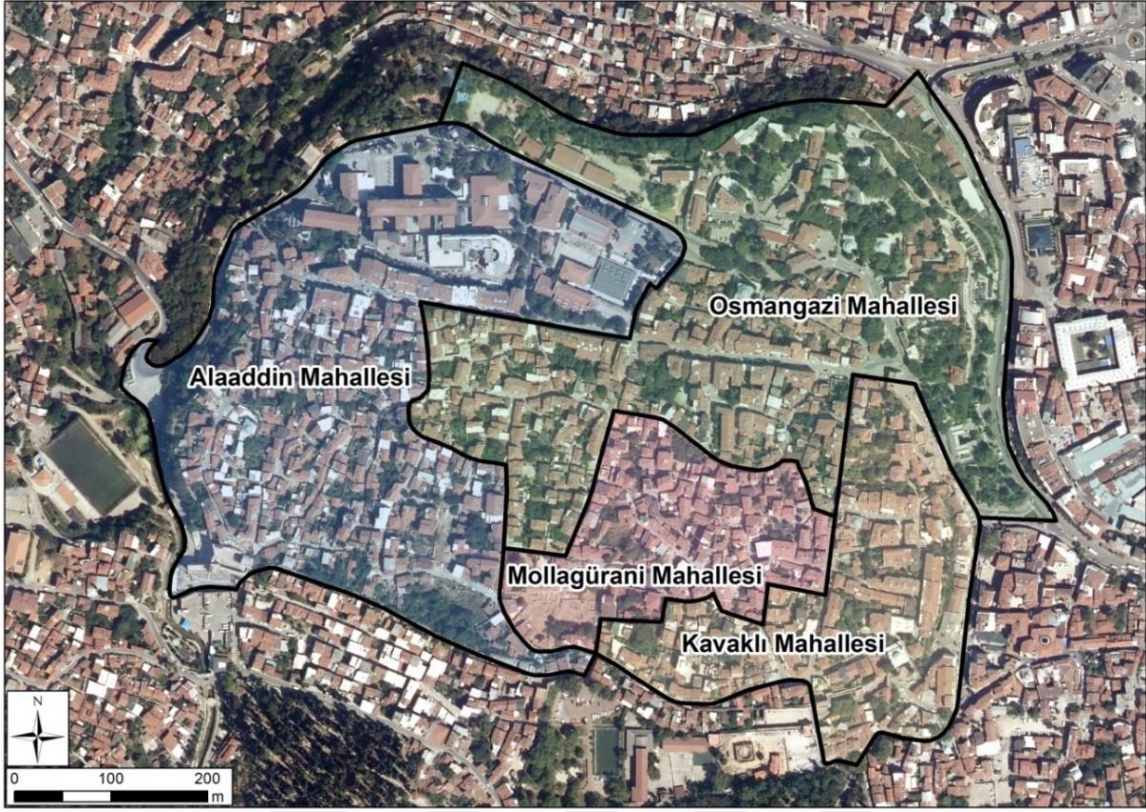
5.1. Hisar Bölgesi'nin Mekânsal ve Toplumsal Yapısı

Osmanlı Dönemi'ndeki Hisar Bölgesi üzerine yapılan tasvirler ile bölgenin genel görüntüsü ve konut yapılarını anlayabilmek mümkünse de, mahalle yapısı hakkında çok ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Oysaki Bursa'da temel yerleşme birimi, genellikle bir dini yapının ya da bir pazarın etrafında gelişmiş olan mahalle idi. Tüm Osmanlı kentlerinde de görüleceği gibi, Bursa'daki mahalleler de kenti oluşturan bir mozağin 'micro-cosm'un¹⁰ birimleridir (Yenal, 1996 akt: Kayabaşı, 1998: 85). Bu mahallelerin merkezinde genelde bir cami veya mescit yer alırdı. Bunlar dışında bir tekkenin merkez oluşturduğu mahalleler de vardı. Ayrıca Rum ve Yahudi mahallerinde bu merkez genelde kilise ve sinagog olmuştur. Böylece mahalleler genelde bir cami veya mescit etrafında toplandığı için, mahalle adları da genellikle burada bulunan mescitlerin adıyla anılmıştır. Bazen bir mescit birden fazla isimle anıldığı için mahalleler de birden çok isimle anılmıştır. Yine bu nedenle aynı adı taşıyan birden çok mahallenin varlığı da söz konusuydu. Mahalle içindeki camii, mescit ve tekkelere verilen önem mahallenin fiziki düzeninin oluşmasına da neden olup, konutlar bu doğrultuda yapılmıştır. Belli bir plana göre yapılmadığından mahallerin çoğunda mescitlere çıkan dar ve çıkmaz sokaklar bulunmaktaydı.

¹⁰ Çok daha büyük bir şeyin özelliklerini minyatürle özetleyen bir topluluk, yer veya durum.

Mahalleler, işlevliğı çok fazla olan birçok anlama gelmiştir ve bu durum da mahalleyi merkezin denetiminde, ama onlardan ayrı birer özerk yönetim gibi göstermiştir. Örneğin mahalleler mali bir birimdi. Birçok vergi mahalle birimi temelinde toplanmaktaydı. Özellikle XVIII. yüzyılda yaygınlaşan "avarız" ve "imdadiye"ler bu türden vergilerdi (Kaplanoğlu, 2008). Osmanlı yasaları, mahalle bireylerini birbirine zincirleme sorumluluk biçiminde bağlamıştır. Özellikle avarız vergilerinin, mahalleliden ortak olarak ödenmesinin istenmesi, bu birliğin temelini oluşturmuştur. Mahalleliler vakıf akçası denilen mahalle kasasına, gücü ve sorumluluğu ölçüsünde para koyardı. Mahallenin sandığında biriken bu para, mahallenin dayanışma ve ortak sorumluluğunun gelişmesinde çok önemli bir işlev üstlenmiştir. Bazı mahalleliler ise, paralarını bu mahalle sandığına vakfetmiştir. Vakfedilen paranın, mahalle çeşmesine, okuluna harcanması gibi özel isteklerde de bulunabilmişlerdir (Kaplanoğlu, 2003; 2008). *"Mahallenin ortak hareket etmesini sağlayan diğer bir zorunluluk ise, mahalledeki herhangi bir asayiş olayında tüm mahallelinin ortak sorumlu tutulmasıdır. Osmanlı ceza hukuku da işlenen bir cinayetten, katilin bulunamadığı hallerde, tüm bir mahalle halkını sorumlu tutardı. Bu nedenle her mahalle, kendi mahallesinin güvenliğini sağlardı. Her mahalle kendi değerlerini, anıtsal eserlerini korumaya özen göstermiştir"*(Kaplanoğlu, 2008).

Özellikle tarihi bir yerleşim alanı olan Hisar Bölgesi'nde mahalle kavramı çok önemlidir, sadece mekânsal bir değil aynı zamanda kültürel bir tanımlamadır. Hisar Bölgesi'nin toplumsal yapısı dört mahalle etrafında şekillenmektedir. Mahallerin konumları burada yaşayan nüfusu da etkilemiştir. Günümüzde Hisar Bölgesi Osmangazi, Kavaklı, Mollagürani ve Alaaddin olmak üzere dört mahalleden oluşmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15. Hisar Bölgesi’nde yer alan mahalleler

Eski belgelerde Manastır olarak da anılan Osmangazi Mahallesi, Hisar Bölgesi’nin merkezi durumundadır. Günümüzde nüfusu 2.189 olan Osmangazi Mahallesi’nde, 40-50 yıl öncesinde 5-6 mahalle bulunmaktaydı (Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi, 2006a). Bu mahalleler Kırkmerdiven, Satıfakih, Darphane, Yaniçoğlu, Camisaray (Şahadet) ve Dibekli (Şeyhpaşa) mahalleleridir. Daha sonra bu mahalleler Osmangazi Mahallesi ile birleşmiş ve Osmangazi Mahallesi ismini almıştır. Osmangazi Mahallesi tarihi yapılar bakımında diğer üç mahalleden önde yer almaktadır. Osmangazi Mahallesi önce Bizans daha sonra Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü yıllarda sarayın bulunduğu alandır. Bu nedenle Bey Sarayı kalıntıları bu mahalle sınırları içinde yer almaktadır. UNESCO Dünya Miras Listesi’nde asil listede yer alan Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerini ve yine Bursa’da kamusal alan olarak kullanılma amacıyla modern anlamda yapılmış ilk meydanı olan Tophane Meydanını içinde barındırır. Bunların yanı sıra tamamen Osmanlı mimarisini yansıtan evlerin bulunduğu ve günümüzde restore edilmiş halde bulunan 7. Kale Sokak da bu mahallede yer

almaktadır. Tarihi yapısı nedeniyle bölge içinde değişimin az olduğu mahallelerdendir. K2 ve K1 Osmangazi Mahallesi şu şekilde tanıtmaktadır:

Mahallemiz Bursa'nın ilk yerleşim yerlerinden biridir. Asıl mahalle sakinleri eskilerden, mübadeleden. Selanik, Makedonya, Kosova tarafından Balkan göçmenleri olmak üzere ve birkaç aile de doğudan gelmek üzere 2-3 gruba ayrılır. Asıl mahalle sakinleri Osmanlı Devleti'ne değil de Karaman Beyliğine bağlıdır. K2-Erkek, 23, Osmangazi, Y

Kendi kültürümüzde insanlar var. Yerlileri var. Çok el değiştirmiyor. Çok fazla kiralık yok, genelde mülk sahipleri oturuyor. 7. Kale Sokakta oturuyorum. Yani Safran Otel ile Şehadet Camiisi arasında. 90'dan beri orada oturuyorum. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y

Kadı sicillerinde Kavaklumescid veya sadece Kavaklı olarak anılan 1.304 nüfuslu olan Kavaklı Mahallesi, Hisar'ın doğu kısmında bulunmaktadır. Mahallenin ortasından geçen Kavaklı Caddesi, Eski Bursa'da da bulunan ve günümüze kadar gelen caddelerden biri olması nedeniyle önem arz etmektedir. Kavaklı Mahallesi adını veren Kavaklı Camisinin önündeki ağaç yine Bursa tarihinde önemli bir kişi olan Geyikli Baba tarafından dikildiği söz edilmektedir. Aslında bu ağaç çınar ağacı olmasına rağmen, o tarihlerde çınarlara da kavak denildiğinden günümüze değin ismi bu şekilde gelmiştir. 1924 yılına kadar bu alanda Babızemin, Veziri ve Velediveziri mahalleleri de bulunuyordu. Ancak mahallelerin nüfusunun azalması nedeniyle birleşip tek mahalle olmuştur. (Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi, 2006c:6). Günümüzde bu mahalle başta Üftade Camii olmak üzere mahallede yer alan konaklar ile birlikte bölgenin tarihi yapısı olabildiğince korunmuş mahallelerindendir. Mahalle içinde barındırdığı tarihi konaklar nedeniyle özellikle bir zamanlar Bursa'nın ileri gelen, gelir seviyesi yüksek ailelerinin yaşadığı bir yer olmuştur. Günümüzde bölge içinde halen Osmangazi Mahallesi ile birlikte diğer iki mahalleye göre ekonomik olarak gelir seviyesi daha yüksek kişilerin yaşamasına rağmen, Bursa'nın hızlı büyümesi ve yeni kent odaklarının ortaya çıkmasıyla dışarıya göç vermiştir. Hem Osmangazi hem de Kavaklı Mahallesi'ndeki gelir seviyesini ve toplumsal yapısını K4 ve K16 şu şekilde yorumlamaktadır:

Zenginler şimdi burada toplandılar hep, kuyumcular falan burada toplanmışlar çok değişik yani (..) Çok zengin var burada enteresan. Kapalıçarşı'nın bütün kuyumcuları da burada otururlar. Hep eski evlerde buradaki otururlar, zengindir hepsi. Eskiden bu karşısı şu BİM, Tophane kebabçısı bunlar hep evdi. Burada yaşayanlar vardı, babaları almış zamanında. Öyle oluyor işte. K4-Erkek, 72, Osmangazi, ÇY

Mahallemiz güzel, sakin, nezih insanlar. Eski Bursa insanları opak insanlar, akıllı başlı, öyle çok abuk sabuk karışık insanlar yok. Yani hep eski Bursa. Yaşlılar genelde. K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY

Alaaddin Mahallesi, Hisar Bölgesi'nin Osmangazi Mahallesi'nden sonra ikinci büyük mahallesidir. Günümüzde 2.134 nüfuslu olan mahallede daha önce dokuz ayrı mahalle bulunmaktaydı. Bu mahallelerden Zindankapı, Filiboz, İsabeyfenari, İmaretisabey, Tefsirhan, Veleliheli, Tahtamescid ve Turgut Mahallelerinden, Turgut mahallesi 19. Yüzyılda kaldırılırken, diğer tüm mahalleler Alaaddin Mahallesi'ne bağlanmıştır (Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi, 2006b). Alaaddin Mahallesi, Hisar Bölgesi'nin tarihi dokusunun en fazla kaybedildiği mahalledir. Bu durumun birçok sebebi bulunmaktadır. Ama en önemli sebepler için; mahallenin Osmangazi Mahallesi arkasında kalıp Hanlar Bölgesi'ne açılan kapının ve turist potansiyeli yüksek yapıların uzağında kalması, dışarıdan mahalleye gelen göç ile eski Bursalıların buradan taşınmaya başlaması gibi birkaç neden verilebilir. Günümüzde bu mahalleyi çevreleyen surların büyük bir bölümü tahrip edilmiş olduğundan, alanda yer alan Zindan Kapı, Kaplıca Kapı ve bu iki kapının arasında kalan surlar için restore çalışmaları yapılmaktadır.

Kavaklı ve Alaaddin mahalleleri arasında ise Mollagürani Mahallesi bulunmaktadır. 1924 yılında, nüfusu azaldığı için Çırakbey ve Umurbey/Oruçbey Mahallesi ile birlikte bir muhtarlığa bağlanmıştır. Cumhuriyetten sonra Güranlı adını alan mahalle, 1950'li yıllardan sonra tekrar Mollagürani adını almıştır (Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi, 2007). 800 kişilik nüfusu ile Hisar Bölgesinin en küçük mahallesidir.

Günümüzde 6.427 nüfuslu olan Hisar Bölgesi'nin demografik yapısına bakıldığında yaşlı nüfusun yüksek olduğu görülmektedir. Bunun en büyük sebebi genç nüfusun bölgenin

dışına göç etmesidir. Özellikle 23 Nisan, Balat Mahalleleri yeni gelişen yerler olmaları nedeniyle önem kazanmaya başlamışlardır. Bu durumda Hisar Bölgesi'ndeki gençlerin büyük oranda bölgenin dışına özellikle Nilüfer ilçesine taşındıkları anlaşılmıştır. Nilüfer dışında Osmangazi ilçesinin Kükürtlü ve Çekirge Mahalleleri de Hisar Bölgesi'nden göç alan yerlerdir. Bu göçün büyük bir kısmını da genç nüfusun oluşturması bölgede yaşlı nüfusun kalmasına neden olmaktadır. Sahada yapılan görüşmeler de bu durumu doğrulamaktadır:

İnsanlar daha çok Bursa'nın yeni yerleşim bölgelerine kayıyorlar. Nilüfer mesela. Daha çok yapılaşmaya açıldı. K47-TC. Kültür ve Turizm Müd.

Bizim mahallemizde eski yerleşim olduğu için yaşlılar var, yani genç bir kesim yok bizim mahallemizde. K34-Kadın, 57, Mollagürani, Y

[7. Kale Sokak hakkında] *Bu sokak çok dolu değil. Hatta ışık bile yoktur doğru düzgün sokakta. Gidip gelenler oluyormuş. 6 ayda bir 3 ayda bir geliyorlarmış. Daha çok hepsi Balat, 23 Nisan yani o taraflara kaymış, gençler hep o taraflara kaymış. Çünkü burada yaşayan benim yaş grupları hep öyle diyor. Yani bizim çocuklarımız burada artık doydular yaşamak istemiyorlar. O yüzden hep başka taraflara gittiler artık. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY*

Bizim Hisarda şöyle bir şey vardır; birçok kişi burada yerlidir yani dışardan çok fazla insan yok. Artık tabi ama bizim mahallemizde yavaş yavaş göçten nasibini alıyor. Atalarımız vefat ediyor, çocuklar burada yaşamak istemiyor. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Genç nüfusun başka semtlere göç etmek istemesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden başlıcası bölgedeki evlerin eski olmasından dolayı yeni yapılan alanlardaki daha modern konutlar tercih nedeni olmaktadır. Farklı yerlerdeki iş imkânlarının çokluğu da önemli bir nedendir. Bölgeden dışarıya olan hareketliliğin nedeni mahalleden mahalleye değişebilmektedir. Buna göre, görece daha gelişmiş ve gelir seviyesi daha yüksek olan Osmangazi ve Kavaklı Mahallelerinden taşınma nedenleri ile daha az gelişmiş ve gelir seviyesi daha düşük olan Alaaddin ve Mollagürani Mahallerinden taşınma nedenleri arasında farklılık göstermektedir. Osmangazi Mahallesi'nde yaşayan ve çalışan K5 hem bu bölgedeki bazı kişilerin nasıl zengin olduklarını anlatmakta hem de zengin olduktan sonra bölgedeki evlerini satarak ya da kiraya vererek başka muhitlere taşındıklarını aktarmaktadır:

Memleketten geldiği zaman herkes buraya yerleşti. Arnavutların çoğu da buradadır. Hısım akraba yan yanlardır. Ama çiftlikleri aşağıdadır. Sonra bu çiftlikler değer kazandı. Aynı şey bizim de yaşadık yani bizim de babalarımız almışlar. Hiç yani kimsenin girip bir şey yaptığı olmadı. İmara açıldı, imara açılınca değer kazandı. Karşılığında evler aldık. Yani bizim çalışıp da alamayacağımız sayıda evler aldık. Yani mümkün değil öyle bir şey. Onlar sadece milli piyango gibi bir şey oldu. Buradaki o tür şeylerin çoğu da tekstilciler. Onlar da zaten çok para kazanınca herkes Kükürtlü'ye gitti. Yani Kükürtlü ne zaman şey oldu imara açıldı buranın zengin çocukları oraya gitti. Evlenenler burada kalmadı. Anneler babalar kalıyor şuan. Evler boş kaldı. Çoğu da evler zaten bakımsızlıktan gitti. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Kavaklı Mahallesiinde çalışan ve yaşayan K16 ise bölgeden taşınanların gençler olduğunu, alandaki otopark eksikliği ve evlerdeki eksiklikler gibi sorunlar nedeniyle gittiklerine değinmektedir. K16'nın değindiği en önemli nokta ise bölgenin pahalılığı olmaktadır. Osmangazi Mahallesiinde bulunan 7. Kale Sokak hakkında verdiği görüşünde K36 da bölgenin gelir seviyesinin yüksekliğini vurgulamakta, sokakta yaşlı nüfusun bulunduğunu, gençlerin yeni yapıların bulunduğu yerlere taşındıklarını aktarmaktadır:

Azalma var, çoğalma yok. Gençler gidiyor. Gençlere buralar çok rahat gelmiyor; otopark sorunu var, dar aralıklar, evler eski yeni ev değil, hem eski hem pahalı, asansörsüz evler. Mesela dört beş katlı gerçi üç kattan yukarı fazla yok. Burası çok pahalı mesela normal evlere göre çok pahalı burada evin kendisine göre pahalı eski ev 40 yıllık 50 yıllık evler pahalı, yeni bina değil sonuçta. Site değil, otopark sorunları çok var. Ama işte sadece burası çok karışık bölge olmadığı için tercih edildiği için merkeze çok yakın olduğu için pahalı, merkeze çok yakın. K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY

[7. Kale Sokak hakkında] Sessiz bir yapısı var, daha çok yaşlı nüfus ikamet ediyor. Çocuklar, gençler mesela biraz şeydir. Bu bölgenin maddi gelir seviyesi üst düzey olduğu için daha çok yeni yapılaşan yerlere yerleşiyorlar. K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY

Mollagürani Mahallesiinde çalışan ve yaşayan K33 önceki katılımcı gibi otopark sorunu ve evlerin eskiliğinden söz ederken başta uyuşturucu olmak üzere güvenliğin de bölgede bir problem olduğuna değinmektedir:

Gençler kalmıyor burada. Neden? Burada çok fazla otopark sorunu var. O yüzden gidiyor gençler. Bir de buralarda yapılaşma yok. Evler eski. Çocuk oyun alanları çok kısıtlı. Bir de buralarda uyuşturucu olayları çok çoğaldı. Çocuk yetiştirenler, çocukları küçük olan tercih etmiyor o yüzden. Bizim artık çoluk çocuk yetiştirme şeyimiz olmadığı için bizim için iyi. Biz diyoruz zaten gençler gitsin, bize ellemeyin. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

K32 ve K23 ise imkânı olanın ya da durumunu düzeltenin bölgeden gittiğini söylerken K25 ise kalanların yokluktan kaldığını belirtip, bölgeden gidenler için kaçmak tabirini kullanmaktadır. Bölge hakkında bu yorumu yapan katılımcılar Mollagürani ve Alaaddin Mahallelerinde ikamet etmektedirler.

İmkânını bulan gidiyor. Depremde dayanıklı değil buralar. Sağlam bir deprem olsa bir tane ev kalmaz burada. O nedenle imkânını bulan gidiyor buradan. K32-Erkek, 44, Mollagürani, Y

Azıcık durumu düzelten kaçıyor yani buradan. K23-Kadın, 58, Alaaddin, Y

Buranın kalburüstü tabakası Nilüfer'e kaçtı. Bunlar kiracı, bilmem ne. Yani yokluktan kalmış insanlar. K25-Erkek, 66, Alaaddin, Y

Bölgenin dışına yapılan göçlerin bir diğer nedeni olarak da alanda gittikçe artan göçmen nüfusu gösterilmektedir. Buna göre çalışma sahasında başta Suriyeli olmak üzere göçmen nüfus sayısının özellikle Alaaddin ve Mollagürani Mahallelerinde artmış olduğu belirtilmektedir. K24 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Bir de en büyük özelliği buranın yerli muhit oluşu, yani insanları yerli. Dışarıdan gelen yabancı insan çok yoktu burada. Ama şimdi ne oldu? Şimdilerde bir iki tane oldu. Şimdi mesela kızları var adamın vefat ediyor kız gidiyor Özlüce'de ev alıyor. Burada evleri var mesela viran vaziyette. Onlara kim gelecek, gelenler de belli zaten söylemeye gerek yok. O gibi insanların maddi durumları daha zayıf varoş tarzı yani. K24-Erkek, 68, Alaaddin, Y

Osmangazi Mahallesi ile Alaaddin Mahallesi sınırında yaşayıp çalışan K5 Hisar

Bölgesi'ndeki mahallelerin sosyo-mekânsal durumunu ise şu şekilde özetlemektedir:

Biz Orta Pazar Caddesindeyiz. Kavaklı Caddesi de aynı şekildedir yani. Bunlar apartman olarak ilk gelişenler yani. Ama Alâaddin Mahallesi olmadı. Bu arkada kaldılar. Oradaki sokaklar daha dardı. Buradaki ana caddelere sahip değildi. Oradaki insanların kendi evlerini hani bizim gibi mahallesini sevenler çok güzel restore edip oturdu. Ama onun dışında mesela bizim mahallemizde Suriyeli çok denir tamam mı? Hakikaten de bence de buradan geçiyorlar. İnsanların bu acayip Suriyeli demesi iyi değil. Öyle insanlar değiller, az ama hoşlar, hiç bir şeylerini görmedim. Bütün gün bizim işimiz de burada olduğu için dakika başı genelde onlar. Geliri düşük olanlar burada. Evler eski olduğu için, bakıma muhtaç evler olduğu için tercih ediyorlar. Onlar az bir kirayla oturup yaşıyorlar. Orada yaşayan insanların hepsi geliri düşük insanlar. Zaten geliri iyi olanlar da kendi evini restore etmiş, saray gibi evde oturuyorlar yani. Ama onun dışındakiler geliri düşük arkada Mollagürani tarafı da öyle. Ama bunlar dediğim gibi genellemesi şu, kendi evinde oturmuyorsa, kirada oturuyorsa kesin öyledir yani. Burada eski evi bulup, alıp, restore edip oturmaya çalışıyorlar. Çünkü evler değer kazandı. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

5.1.2. Hisar Bölgesi'nde Fiziki Ortam ve Tarihi Yapılar

Bursa'nın fethi ile kentte yapılan en büyük değişikliklerin başında kuşkusuz yerleşim alanlarının kalenin dışına doğru yayılması gelmektedir. İlk başta günümüzde Hanlar Bölgesi olarak anılan ticaret alanları yaratılmış, daha sonra da her padişahın kendi için yaptığı külliyeler çevresinde yeni mahalleler oluşmaya başlamıştır. Fetih sonrası dönemdeki hızlı büyüme incelendiğinde bu büyümenin surların dışında gerçekleştiği görülmektedir. Surların içindeki alanda yaşayanlar surların dışına gönderilmiş ve bu alanlara hızla Türkler yerleşmeye başlamıştır. Bu anlamda Hisar içinde ilk yapılan değişiklik saray yanındaki manastırın Osman Gazi Türbesi'ne dönüştürülmesi olmuştur. Sonraları hızla Hisar içindeki birçok kilise ve manastır, cami ve mescitlere dönüştürülmüştür. Kandes (2008) bu dönemdeki Hisar Bölgesi için, *beyazlara bürünmüş camileri, parlak kurşun renkli kubbeleri, sivri oklar gibi yükselen sayısız minareleri, selviler ve çınarları ile büyüleyici bir görüntüye sahip olduğundan* söz etmektedir. Zamanla Hisar içindeki konut sayısı da artmıştır. Ancak konut sayısı ve yayılımı artarken, bu herhangi bir plan dâhilinde yapılmadığından çok sayıda çıkmaz sokak ortaya çıkmıştır.

Osmanlı'nın kuruluşundan XVI. yüzyıla kadar olan dönem -yani Klasik Dönemi- içinde Hisar Bölgesi çok sayıda mescidin, medresenin ve türbenin yer aldığı bir yer haline gelmiştir. Ancak bu yapıların yapıldığı günden günümüze değin gördükleri deprem gibi doğal afetlerin yanı sıra yeni yapılara yer açmak için yıkılmaları ya da uzun süre kendi hallerine bırakılmaları gibi nedenler birçoğunun günümüze değin ulaşamamasına neden olmuştur.

Günümüzde Hisar Bölgesi'ndeki tarihi özelliği bulunan yapılara bakıldığında temel anlamda üçe ayrıldığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki ve bu alan için en önemlisi kutsal mekânlar olarak da adlandırılabilir dinî yapılardır (Tablo 12). Dinî yapıların başında öncelikle Camii ve mescitler gelmektedir. Daha sonra ise alanın önemli bir diğer tarihi yapılarını oluşturan ve görüşmelerden anlaşılacağı üzere alana olan bağlılığın manevi kolunu

oluşturan halk tarafından yatırlar, ermişler, dervişler gibi isimlerle de adlandırılan kişilere ait türbeler ve mezarlıklar bulunmaktadır.

Tablo 12. Hisar bölgesi’ndeki tarihi yapılar -1

Dini Fonksiyonu Olan Yapılar				
	Osmangazi Mah.	Kavaklı Mah.	Alaaddin Mah.	Mollagürani Mah.
Camiler /Mescidler	Şehadet (Kale/Saray) Camii	Kavaklı Camii	Alaaddin Camii	Çırağbey Mescidi
	Nakkaşali Mescidi / Lamii Çelebi Kabri	Üftade Camii	İmaret-i İsabey Camii	Güranlı / Yeşil Mescid
	Satıfaklı Mescidi	Yer Kapı (Kara Ali) Camii	İsabeyfenari / Güdük Minare Camii	Sürmeli / Tefsirhan Mescidi (Ev haline getirilmiştir)
	Darbhane (Nilüfer Hatun) Mescidi (Kuran Kursu olarak kullanılmakta)		Tahtalı Mescit	
	Şeyhpaşa (Dibekli) Mescidi		Süleymanpaşa Mescidi	
	Velediyaniç Camii			
Türbeler	Osman Gazi Türbesi	Üftade Türbesi	-	Güranlı / Yeşil Türbe
	Orhan Gazi Türbesi			Oruçbey Türbesi
	Gazi Timurtaş Türbesi			
	Okçu Baba Türbesi			

Hisar Bölgesi’ndeki tarihi yapıların büyük bir bölümü aynı zamanda dini fonksiyonu olan yapılardır. Çalışma sahasındaki türbelerden Orhan Gazi ve Osman Gazi Türbeleri dini değil, siyasi figür olmalarına rağmen ziyaretçiler tarafından dini amaçla ziyaret edildikleri görülmüştür. Hisar Bölgesi’nde dini fonksiyonu olmayan kamusal alandaki diğer tarihi yapılara bakıldığında ise altı gruba ayırmak mümkündür (Tablo 13). Bu kategori içinde yer

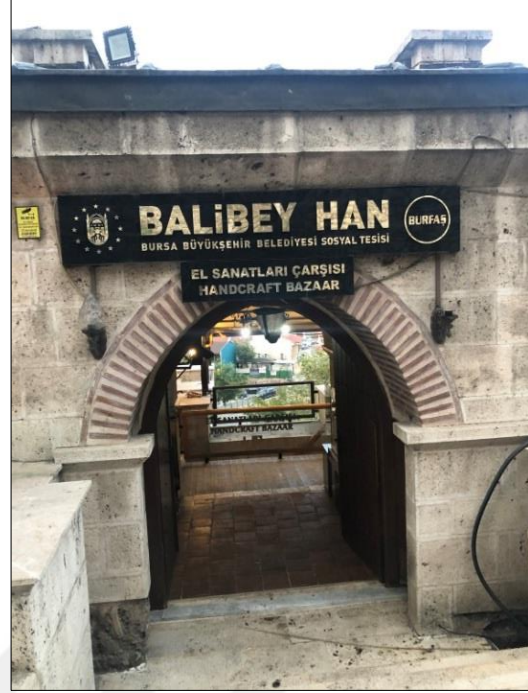
alan hamamların uzun yıllar kullanılması nedeniyle farklı isimlerle adlandırıldığı görülmektedir. Örneğin Osmangazi Mahallesinde bulunan Eski Hamam halk arasında Yıkık Hamam ve Oruçbey Hamamı olarak da anılmaktadır. Yine Kavaklı Mahallesinde yer alan İbrahim Paşa Hamamı Eski Hamam ve Çandarlı Hamam olarak da isimlendirilmiştir.

Tablo 13. Hisar bölgesi’ndeki tarihi yapılar -2

Dini Fonksiyonu Olmayan Ortak Kullanım Alanları				
	Osmangazi Mah.	Kavaklı Mah.	Alaaddin Mah.	Mollagürani Mah.
Hamamlar	Eski Hamam (Yıkık Hamam) (Oruçbey Hamamı)	-	İbrahim Paşa / Eski Hamamı (Çandarlı Hamamı)	-
Surlar / Kapılar	Saltanat Kapısı	Yer Kapı (İç Yer Kapı- Bab-ı Zemin) (Dış Yer Kapı)	Kaplıca Kapısı	Fetih Kapısı
			Zindan Kapı	
Hanlar	Bali Bey Hanı	-	-	-
Çeşmeler	Tophane Çeşmeleri	Kavaklı (Camii) Çeşmesi	Alaaddin Çeşmesi	-
			Helvacıoğlu Çeşmesi / Veled-i Helva-i Çeşmesi	
Yapısal ve Arkeolojik Kalıntılar	Bey Sarayı Kalıntıları	-	Bitinya Sarayı Kalıntıları	Hisar Arkeopark
	Aya Yani (Theologos) Kilisesi Kalıntıları			Yer Kapı Kilisesi Mozaik Kalıntıları
Kamusal Alandaki Diğer Yapılar ve Sivil Mimari Konutlar	Saat Kulesi	Haraççıoğlu Medresesi		
		Lala Şahin Paşa Medresesi (Kütüphane)		
		Yer Kapı (Dar’ül Kurra) Muallimhanesi		

Kuşkusuz bölgedeki en önemli tarihi yapılardan biri bölgeyi çevreleyen surlar ve bu sura ait kapılardır. Saltanat Kapı, Kaplıca Kapı, Yer Kapı, Fetih Kapı ve Zindan Kapı olmak üzere beş adet ana kapı bulunmaktadır. Doğrudan kente değil, iki sur arası koridora geçit veren Taht-ı Kale Kapısı da bu alanda yer almaktadır (Yılmaz, 2014). Saltanat Kapısı, Hisar'ın doğusunda bulunmakta olup saraya çıkan yolun başında bulunmasından dolayı bu kapıya Saltanat Kapısı denilmiştir. Bu kapı aynı zamanda Darphaneye yakın olduğundan dolayı “Darphane Kapısı” olarak da isimlendirilmektedir (Tatar Timur, 2019). Saltanat Kapının kuzey yönünde Kaplıca Kapı bulunmaktadır. Hisar Bölgesinin batı yönüne açılan tek kapısı olmasına rağmen günümüzde ayakta değildir. Kavaklı Mahallesi'nde bulunan Yer Kapı, Pınarbaşı ve Kavaklı Caddesini daralttığı için kaldırılrsa da daha sonra aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir (Tatar Timur, 2019). Fetih Kapı, Yer Kapı ile Zindan Kapı arasında kalmaktadır. Osmanlı Ordusu kente ilk buradan giriş yaptığı için bu isimle anılan kapı, Pınarbaşı Parkı'na çıkış kapısı olduğundan ve Pınarbaşı Suyundan dolayı halk arasında ‘Pınarbaşı Kapı’ ve ‘Su Kapı’ isimleriyle de anılmaktadır. Hisar Bölgesi'nden Uludağ eteklerine açılan Zindan Kapı ise adını yakınında bulunan zindandan alıp, diğer kapılara göre zamanında da fazla işlek olmayan bir kapıdır (Maydaer, 2009).

Bölgedeki ortak kullanım alanlarından bir diğeri Bali Bey Handır. Kale surlarının eteklerinde yer alan Bali Bey Han günümüzde birkaç restoran ve el sanatları ile ilgili işletmelere ev sahipliği yapmaktadır (Şekil 16). Ortak kullanım alanlarından bir diğeri çeşmelerdir. Tophane çeşmeleri, Kavaklı Camii Çeşmesi, Alaaddin ve Helvacıoğlu Çeşmeleri tarihi özelliği bulunan çeşmelerdir. Günümüze sadece kalıntıları kalmış ve bir kısmı halen yüzeye çıkarılmayı bekleyen alandaki tarihi değerlerden saraylara bakıldığında Bey Sarayı ve Bitinya Sarayı kalıntıları mevcuttur. Bey Sarayı kalıntılarının büyük kısmı günümüzde Ordu Evi içerisinde yer almaktadır. Orduevinin alt kısmında ise Bitinya Sarayı kalıntılarının gün yüzüne çıkarılması amacıyla kazı çalışmaları devam etmektedir.

Şekil 16. Bali Bey Han, 2021

Kaynak: Burcu Göközkut

Bölgede yer alan yapısal kalıntılardan Aya Yani (Aziz İoannes Theologos) Kilisesi, daha önce bu alanda bulunan ama 1855 depremi ile yıkılan başka bir kilisenin yerine 1873 tarihinde yapılmıştır. Kilise, Bursa'nın Yunan işgalinden kurtuluşu sırasında, Yunanlılar tarafından yakılmış ve ardından yıkılmıştır. Günümüzde bu kilisenin kalıntıları surlarda yer alan Yamaç Kafe içerisinde bulunmaktadır (Şekil 17). Diğer bir kilise kalıntısı ise Yer Kapı Kilisesi Mozaik Kalıntılarıdır. Apartman inşaatı sırasında çıkarılan mozaikler, günümüzde bir apartmanın zemininde yer almaktadır. K15 bu durumu şu şekilde aktarmaktadır:

Şurada köşede bir ev vardır onun altında bir tarih var orada ki orayı bir görseniz aklınız durur. O kadar müthiş bir yerdir. Eski kilise kalıntıları. Oradaki mozaikler Osman Gazi – Orhan Gazi Türbelerinin içindeki mozaiklerin aynısıdır. K15-Erkek, 73, Kavaklı, Y

Şekil 17. Aziz İoannes Theologos Kilisesi kalıntıları, 2020

Kaynak: Burcu Göközkut

Ortak kullanım alanlarından bir diğeri Mollagürani Mahallesinde bulunan Hisar Arkeopark'tır. İçerisinde Roma, Bizans ve Erken Osmanlı dönemine ait eserlerin bulunduğu alan arkeolojik sit alanı olarak kabul edilmiştir. Kazıların devam ettiği bu alan Açık hava Müzesine dönüştürülmesi planlanmakla birlikte, günümüzde Hisar Bölgesi içinde UNESCO Dünya Mirası alanlarının yanı sıra turistik anlamda en çok tanıtımı yapılan alanların başında gelmektedir(Şekil 18). Hisar Bölgesi'nde günümüzde açık olmasa da yer altı mağaralarından da sıklıkla söz edilmektedir. K15 bu mağaraları şu şekilde aktarmaktadır:

Orada bir şey vardır hastanenin altında bir mağara vardı. Oradan bir girersin Oruç Baba'nın oraya çıkarsın. Oradan bir girersin Işıklar'a çıkarsın, Işıklar Askeri Lisenin o tarafa. Yani yeraltı böyledir. Bir de bunlara şey diyoruz biz fay hattı diyoruz. İnsanın damarındaki kan gibidir. Ben oraya biraz girdim, çok az gittim bir yarasa. Bitinya Sarayı deriz biz oraya, oraları işte. K15-Erkek, 73, Kavaklı, Y

Şekil 18. Hisar Arkeopark, 2021

Kaynak: Burcu Göközkut

Kamusal alandaki diğer yapılarda Tophane Bölgesindeki Saat Kulesi, Kavaklı Mahallesinde bulunan ve günümüzde çay bahçesi olarak işlev gören Haraççioğlu Medresesi önem taşımaktadır. Hisar Bölgesi'ndeki tarihi özelliği bulunan yapıların dini özellikli yapılardan sonra ikincisini konakların oluşturduğu söylenebilir. Osmanlı mimarisine dayanan, genellikle iki katlı, çoğu zaman cumbalı ve avlulu konaklar, Hisar Bölgesi'nin mimari yapısının temelini oluşturur. Kandes'e (2008: 119) göre, Hisar'daki evlerin büyük bir bölümü dışardan bakıldığında sade ve yoksul bir görüntü oluşturmaktaydı. Bu evlerden her birinin, konumu ne olursa olsun, büyük ya da küçük bir bahçesi, çeşmeleri, bol ve soğuk serin suları olan fışkiyeleri bulunmaktaydı. Evliya Çelebi ise yaptığı Bursa seyahatinde gözlemlediği Hisar'ı şu şekilde tasvir etmektedir (Öcalan, 2012: 36):

"İç kalede 2000 ev ve kat kat saraylar vardır. Ancak bunların bağ ve bahçeleri yoktur, aynı zamanda dardırlar. İç kalenin anayolları büyük taşlarla döşeli kaldırımlar şeklindedir. Evleri eski tarzda yapılmıştır. Bu evlerin bir kısmı gayri-müslimlerden kalmıştır. Taş ve tuğladan yapılmış duvarlarında evlerin ne zaman yapıldığını gösteren ve güzel yazıyla yazılmış tarihler vardır. Bütün evler kagir¹¹ olup, çatıları da kırmızı tuğla ile örtülüdür. Evlerin servi ağacı gibi birer ocakları, kenarları birbirine

¹¹ Taş veya tuğladan yapılmış olan

eşit altıgen ve yuvarlak duman bacaları vardır. Kale içinde yer yer servi, ceviz ağaçları ile üzüm asmaları vardır. Havası ve suyu tatlı olup, yüksek bir yer olduğundan halkı bedenlen oldukça sağlıklıdır."

Vasileios Kandes ve Evliya Çelebi'nin yaptığı tasvirlerdeki en dikkat çekici nokta bahçe konusu olmaktadır. K18 Hisar Bölgesi'ndeki bahçeli konak kültürünü şu şekilde aktarmaktadır:

Buradaki evlerin temel kültüründe bir bahçe var ve bahçede de bir süs havuzu var. Buradaki birçok evde bu vardır... Nasıl anlatayım şurada bir bina var, burada bir bina var mesela ikisi aynı bahçeye açılıyor, süs havuzunu birlikte kullanıyorlar. İç içe komşuluklar bu şekildeymiş. K18-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

K18'in aktardığına göre bölgedeki eski evlerin yapılış şeklinin komşuluk kültürünü de desteklediği anlaşılmaktadır. K30'un sözleri K18'i destekler niteliktedir:

Burada evlerin hep bahçeleri arka taraftadır. Osmanlıda bu mevcut, bütün herkesin bahçeleri birbirine bakar. Eskiden aralarda bahçe kapıları vardı, komşulara oradan geçiş yapılırdı, sadece oradan geçiş yapılırdı yani bahçeden bahçeye geçer komşuna gidersen. Bu şekilde kapılar kapanmazdı açık kalırdı sürekli. Ama şimdi tabi ki onlar değişti. K30-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

Gerçekten de Hisar Bölgesi'ndeki konak anlayışına bakıldığında bir bahçesi olduğu ya da paylaşımlı avlu bulunduğu görülmektedir. Günümüzde Hisar Bölgesi'ndeki konaklara bakıldığında genelinde yüksek duvarlar ile örtülmüş bahçeleri ve çok büyük bir kısmında güvenlik kamerası ve tel örgüler olduğu görülmektedir (Şekil 19). Bu yapılaşma neredeyse günümüz kapalı kapılı refah adacıkları olarak anılan yüksek korunaklı apartman ve siteler ile benzerdir. Bölgedeki gelir seviyesi yüksek kişilerin yaşadığı bu avlulu konaklar aynı bu siteler gibi dışarıya kapalıdır; kişiler bölgelerine istediğini içeri alıp, istemediğini dışarıda tutma hakkını elinde tutar. K5 bu durumun gelir seviyesi ile olan ilişkisini şu şekilde aktarmaktadır:

Zaten bu caddede caddenin ön cephesinde olan evler genelde gösterişli ve güzeldir, onlar zenginlerin evidir. Eğer evler içeride bahçeler öndeyse bunların durumu pek iyi değildir. Onlar evini içeride yaparlar. Pek gösterişli olmaz onların evleri. Ama gösterişli olan evler ön tarafı ev arka tarafı bahçedir. Bahçesiz hiçbir ev yoktur. O yüzden apartmanların falan ölçüleri burada büyüktür. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Şekil 19. Hisar Bölgesi'nde bulunan yüksek korunaklı evlerden bazıları, 2021

Kaynak: Burcu Göközkut

Günümüzde bölgenin özellikle tarihi dokusunu korumuş alanlarında görülen sivil mimari örneklerin yanı sıra 7. Kale Sokak, tüm sokağın restore edilmesiyle tarihi değerini korumaktadır (Şekil 20). Bölge genelinde restore edilen evlerin büyük bir kısmında dış kısmı aslına uygun yapılsa da iç kısımlarında zamana ayak uydurmaları amacıyla yenilemeler yapılmıştır. K1 7. Kale Sokakta bulunan evleri ve K36 zemin katında çalıştığı konak üzerinden tarihi konakları şu şekilde aktarmaktadırlar:

Betonarme ama konak görünümüdür. Koruma statüsü var. Eskiden ahşapmış ama çürümüştü ben çocukken yani basamakları bile çürüktü. Mecbur yıkılıp yeniden betonarme yapıldı. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y

Bu konakta halen yerleşim var, Ahmet Bey dediğimiz ortağım orada oturuyor. Bir üst katında mal sahibi yani konağın sahibi yaşıyordu ama çocukları başka bir semte taşındığı için kendisi de oraya taşındı. Gelip gidiyor bazen, yaşlı bir çift. Burası zamanında şeymiş ahşap bir yapıymış, terkedilmiş harabe bir yapısı varmış. Yaklaşık bir 15 yıl önce tahminime göre yeniden yapılmış, betonarme olarak inşa edilmiş. 20 yıl da olabilir. Görüntü olarak Osmanlı yapısına benziyor ama iç konstrüksiyon olarak betonarme. K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY

Şekil 20. Osmangazi Mahallesi’nde bulunan 7. Kale Sokak, 2021

Kaynak: Burcu Göközkut

Bölgenin tarihi yapılarıyla ilgili üçüncü özellik ise alandaki bu yapıların işlevi değiştirilerek kullanılmasıdır. Bunların başında turistik işletmeler gelmektedir. Bölgenin turistik yoğunluğu doğrultusunda Osmangazi ve Kavaklı Mahallelerinde yoğunluk gösteren bu yerleri oteller, restoranlar, kafeler ve turistik ürünlerin satıldığı işletmeler şeklinde sıralamak mümkündür. Tarihi özelliği bulunan yapıların turistik işlevde kullanılmasına en güzel örnekler alanda yer alan otellerdir. Hisar Bölgesi’nde dört adet otel bulunmaktadır ve bu otellerin hepsi butik otel statüsündedir. Avlu Otel ve Safir Otel Osmangazi Mahallesinde, Kitap Evi Otel Kavaklı Mahallesinde ve Kaleiçi Otel Mollagürani Mahallesinde yer almaktadır (Şekil 21). Bu otellerin ve kullanıldıkları yapıların detayları incelendiğinde hepsinin tarihi birer konakta yer aldıkları görülmektedir. Bu otellere sırayla bakmak gerekirse, Mollagürani Mahallesinde bulunan Kaleiçi Otel 200 yıllık bir konakta bulunmaktadır. K30 binanın ve otelin tarihçesini şu şekilde aktarmaktadır:

Tescilli bir bina, tarihi bir bina zaten. Normalde Cumhuriyet Dönemine kadar, yani Cumhuriyet Dönemi öncesi buradaki tapuda gözükiyor ama Cumhuriyet Döneminden

öncesi Ankara'da kayıtlıydı. Biz daha gidip bakmadık ama Cumhuriyet Döneminde burası karargâh olarak kullanıldığı söyleniyor öyle bir rivayet de var (..) Burası normal evdi, bizim komşularımız oturuyordu. Karşıdaki köşedeki eşimin babasının doğduğu dedesinin yaşadığı, 5 kuşaktır buranın yerlisiyiz. Oğlum da burada doğdu buranın yerlisi onlar. İşte koşularımız ikamet ediyordu. Büyükleri ölünce burayı satışa çıkardılar kısmet bizeymiş (..) Otelimizi 2013 senesinde açtık 7 oda 13 yatağımız var. Dünyanın her tarafından konuklarımız geliyor. Booking de varız, Tripadvisor da varız, Setur da varız. Yeni Zelanda'dan tutun, dünyanın her yerinden konuklarımız geliyor. Şimdi 13 kişiye hitap ediyoruz 7 tane odamız var ama ek yataklarla 20 kişi kadar ağırlayabiliyoruz ve öyle günlerimiz oldu. Çoğunlukta gruplarımız geldiğinde onları burada konaklatıyoruz. Ayrıca 80 kişilik restoranımız bulunuyor... En büyük değiliz biz. Ama 3 tane butik otel olarak tanımlayabileceğimiz bizimkisi özellikle bina statüsünde 5 yıldızlı otel ayarında bir yer. K30-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

Şekil 21. Hisar Bölgesi'nde yer alan butik oteller. Sırasıyla; Kaleiçi Otel, Safran Otel, Kitap Evi Otel ve Avlu Otel, 2021

Kaynak: Burcu Göközkut

K30'un belirttiğine göre Cumhuriyetin ilk yıllarında karargâh olarak kullanılan konak, daha sonra ev olarak kullanılmıştır. 2013 yılından itibaren ise otel olarak kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda K30'un sözlerinden yabancı turistin de Hisar Bölgesi'ni konaklamalı şekilde tercih edebildiği görülmektedir. Hisar Bölgesi'nde bulunan butik otellerden ikisi Osmangazi Mahallesinde yer almaktadır. Bu otellerden Safran Otel 80 yıllık bir konakta, 10 odası ile hizmet verirken, 2021 yılında açılan Avlu Otel ise bölgenin en yeni otelidir. Avlu Otel'in yer aldığı konağın tarihçesini ve otelin kapasitesini otelin sahibi ve işletmecisi K6 şu şekilde aktarmaktadır:

Avluda, geçmişte aile yaşıyormuş burada, 2 aile yaşıyormuş. Daha sonra büyükbabaları vefat edince çocukları kalmış. Çocukları kaldıktan sonra da vefatlar, kayıplar olmuş. O yüzden daha sonra burası kiraya verilmiş. Güzellik merkezi olmuş bir ara. Bir ara atölye olarak kullanılmış. Daha sonra da biz böyle bulunca biz tuttuk. Hem konaklama hem kafe anlamında bir yer olsun dedik. Direkt içini falan zaten hiç bozmadık. Nasılsa öyle yaptık. Dışına zaten hiçbir şekilde ellenmedi. Hiçbir şekilde zarar vermeden elimizden geleni yapmaya çalıştık işte. Yaklaşık bir 150 yıllık kadar var. Belki fazlasıdır. 150'den aşağı değildir. Baya eski, çok eskiydi hatta yan taraf daha da eski. Burada insanlar yaşadığı için daha bir bakım olmuş, dökülmemiş (..) Avlu, toplamda 7 oda ama biz süit de verdiğimiz için 5 oda gibi kullanıyoruz. Kapasitesi yaklaşık 14-16 kişi. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY

Kavaklı Mahallesi'nde yine 200 yıllık bir konakta açılan Kitap Evi Otelin tarihçesini ise otelin çalışanı K20 şu şekilde aktarmaktadır:

Kitap Evi Otel 11 yıllıktır. Bina ise 200 yıllık. Atatürk tarafından Nuri Karaca'ya hediye edilmiş, önce ev, sonra yurt olarak kullanılmış. Satıldıktan sonra, 15 yıl kütüphane olarak kullanılıyor, sonra otele çevriliyor. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

K20'nin de aktardığı gibi konak Kurtuluş Savaşı yıllarında Nuri (Karaca) Bey ve ailesinin iken, ailenin büyümesi ile daha sonra terkedilmiştir. Geçirdiği yangın ve yağmalara rağmen ayakta kalabilmesi, bugünkü sahibi Dilek Çelebi tarafından kitapçı yapılmak amacı ile satın alınması ile olmuştur (WEB1¹²). 10 yıl boyunca kültür merkezi olarak kullanılmış, daha sonra ise günümüzdeki kullanım şekli olan otel ve restorana çevrilmiştir. Bölgeye sık sık gelen ziyaretçilerden birisi olan K38 Kitap Evi Oteli şu şekilde anlatmaktadır:

¹² <http://www.kitapevi.com.tr/tarihi.html> (24.10.2022)

Kitap Evi Oteli'ni Bursa'dan bir kere ayırmak lazım. Kitap Evi Oteli'ne ayrı gelen insanlar var ya da Bursa'ya geldiğinde Booking.com'dan, internetten araştırıp direkt gelen var. Kitap Evini görüp insanlar dijitalde görüyor aslında az çok farkı, ben burada kalmalıyım diyor. 8 ya da 14 arası oda sayısı var. Ben gezmiştim zamanında, oranın müdürüyle muhabbetim iyiydi. O iç mimariyi ve süit odayı gören insan hani burada benim yaşamam lazım diyor. Odanın ortasında eski ve klasik bir küvet var, yatak odasında galiba. Çalışma odası gibi bir yer var orada, balkon manzarası direk burayı görüyor. Duvardaki tablolar ve merdivenden çıkarken ki ahşap gıcirtısı falan tamamen tarihi yaşıtıyor ve 150 yıllık bir tarihi hissediyorsunuz orada. Haliyle çok kısıtlı olduğu için oda sayısı da orası kapalı gişe oynuyor. Yani kombine oluyor yani hani gelmişken başka bir yerde kalınmaz. Belki sadece orası için gelenler bile oluyor olabilir. Ben şehir merkezine normalde pek gelmiyorum. Ama Kitap Evi'ne gidelim mi diye yolumuzu değiştiriyoruz bazen. Orada bir kadeh bir şeyler içmek için çay, kahve vs. K38-Erkek, 36, Z

Tarihi yapıların kafe ve restoran olarak kullanılması incelendiğinde; bölgede tarihi özelliği bulunan işletmelerin başında bölge için önemli bir simge de olan Sümbüllü Bahçe Konağı gelmektedir (Şekil 22). 1921-1923 yılları arasında yapılan ve beş bloktan oluşan yapı kompleksi olan Sümbüllü Bahçe Konağı bir sivil mimari örneğidir. O dönemde Bulgaristan'dan İstanbul'a göçen ve daha sonra ilk tütün deposunu Bursa'da kuran Vehbi Rasim Dağlı, İstanbul-Bursa arasındaki tütün ticareti sebebiyle gerçekleştirdiği gidiş gelişlerinde bu konağı almıştır. Bu konakta ailesi ve kiracılar ile birlikte bir yaşam süren Vehbi Bey ve eşi vefat ettikten sonra konak harabe haline gelmiştir. Daha sonra Vehbi Bey'in torunları bu konağı Osmangazi Belediyesine kamulaştırmış, 2007 yılında da konağın restore işlemleri Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Bursa Ticaret ve Sanayi Odası (BTSO) ile birlikte başlatılmıştır. Sümbüllü Bahçe Konağın işletmecisi K8 binanın günümüzdeki işlevini şu şekilde aktarmaktadır:

Sümbüllü Bahçe bir kamu işletmesi, belediyenin işletmesi. 11 yıldan beri burada çalışıyorum. Sümbüllü Bahçe de 11 yıldan beri faaliyette... 2007 yılında restorasyon işlemleri başlıyor. Restorasyon işlemleri sırasında tabi ki birçok tarih de ortaya çıkıyor. C blok alt kısmında Osmanlı Dönemi'ne ait olan hamam kalıntısı, cehennem denen bir kalıntı bulunuyor. A bloğun altında da yine Bizans Dönemi'ne ait olan surlar bulunuyor. Daha çok çalışmalar yapılırsa daha derinleşecek ama belli bir süre sonra halka hizmet veren bir tesis olabilmesi için bu çalışmalar noktalanıyor ve restorasyon işlemleri hızlandırılarak 27 Mayıs 2011 yılında Türk ve Osmanlı kültürünü anlatan yansıtan yemekler, içecekler ve servis sunum anlamındaki görsellerle Cuma günü denk gelen bir günde ve çok yağışlı bir günde hizmete açılıyor. Bununla beraber burada her yıl Ramazan ayımızda büyük iftar yemeklerimiz yapıldı.

Sadece geçen pandemi döneminde Ramazanı yaşayamadık burada. Ve her Ramazan her gün 400-450 kişi iftar yemekleriyle beraber ağırlandı. Sahur yemekleri yine tercih eden konuklara verildi K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Şekil 22. Sümbüllü Bahçe Konağına ait görseller, 2020

Kaynak: Burcu Göközkut

Sümbüllü Bahçe Konağının yanı sıra, bölgede kafe olarak kullanılan Kavaklı Mahallesi'nde yer alan Surüstü Konak bulunmaktadır. Surüstü Konağı ismini sur üzerindeki yerleşiminden almıştır ve 1940'larda konak olarak kullanılırken günümüzde kafe olarak kullanılmaktadır. Yine aynı sokakta 308 yıllık bir konakta Anadolu Evi Restoranı yer almaktadır. Alandaki tarihi konaklarda açılan restoranlara bakıldığında Bursa'nın turistik bir bölgesi olması nedeniyle başta iskender kebab olmak üzere kebabçıların yer aldığı görülmektedir. Tarihi bir konakta işletilen Bursa Kebabçısı işletmecisi K10, konağın yapısını şu şekilde tarif etmektedir:

Bu bina 1952 senesinde şu kısmı ilave edilmiş. Şurası mutfak, burası tuvalet ve banyo. Üstte de işte balkonlu oluyor. Şu köşede de bir tane tuvalet vardı biz restore ederken, şu çeşmenin orada bir tuvalet vardı o çeşme buradaydı. Aileler o zaman birlikte yaşıyor biliyorsunuz. Yani burada 6 tane yatak odası var yani mutfak gibi gözüktüyor ama işte ocağın olduğu yer, onun üstündeki odalar, 2 salonu var, en üst kattaki odalar daha büyüktür. Bizde Anadolu da yüklük derler bilir misiniz? İçinde bir de hamam da olur, öyleydi. Bu bina 1800 senelerin sonuna yapılmış. Yaklaşık bir 140 senelik falan var yani. K10-Erkek, 66, Osmangazi, Ç

Hisar Bölgesi'ndeki konakların restoran olarak işletilmesi durumu bölgenin daha turistik olan Osmangazi ve Kavaklı Mahallelerinde görülmektedir (Şekil 23). Bu işletmelerden bir diğeri olan Tophane Kebapçısı'nın işletmecisi olan K9 bulundukları konağın yapısı ve sürecini şu şekilde aktarmaktadır

Burası 600 küsur yıllık bir bina. Osmanlı Dönemi'nden kalmış. Dönemin kadısı Molla Fenari Hazretleri başta burayı mescit olarak yaptığı bir yapı. Adı Manastır Mescidi olarak geçiyor. Tarih kitaplarına göre 1927 yılına kadar burası mescit olarak kullanılmış, 1927 yılında Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile burası mescitten lojman haline, ev haline dönüştürülmüş. 2003 yılına kadar ev şeklinde kalmış. 2003'te aslına uygun bir şekilde çelik kondisyonlarla desteklenerek bir restorasyon geçirmiş. Daha sonrasında işletmelere kiraya verilmiş. 2003 ve 2007 yılları arasında kafe ve benzeri tarzda kullanmış. Biz 2007'de devraldık burayı yaklaşık 13 sene bitti, 14 senemiz. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

Şekil 23. Tarihi konakların kafe ve restoran olarak kullanılmasına örnekler. Sırasıyla; Surüstü Konağı, Anadolu Evi Restoran, Tophane Kebapçısı ve Bursa Kebapçısı, 2020

Kaynak: Burcu Göközkut

Tarihsel bir yapının işlev değiştirilerek kullanılmasının bir diğer örneği Haraççioğlu Medresesi'dir. Kavaklı Mahallesi'nde yer alan 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılan medrese, Bursa'daki Hristiyan nüfustan haraç ve cizye vergilerinin toplandığı yer olduğu için bu ismi almıştır. 2006 yılında restore edilerek sosyal tesise çevrilen ve Haraççioğlu Medresesi Sosyal Tesisleri ismi verilerek sosyal ve kültürel anlamda kullanılabilecek bir mekân ve çay bahçesi halini almıştır (Şekil 24). Hisar Bölgesi'nde bulunan ve ziyaret amaçlı bölgeye gelen kişilerin sıklıkla zaman geçirdiği bir mekân haline getirilmiştir: *Kavaklı Caddesinde bir medreseyi kafeye çevirdiler, Haraççioğlu Medresesi. Oraya gidiyoruz bazen.* K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y

Şekil 24. Haraççioğlu Medresesi Sosyal Tesisleri, 2021

Kaynak: Burcu Göközkut

Oteller, kafe ve restoranlar dışında tarihi yapıların ticari amaçlı kullanımı da bölgede yaygın olarak görülmektedir. Buna göre birbirinden farklı iş alanlarının da tarihi konakları kullanılmaktadır (Şekil 25).

Şekil 25. Tarihi konakların ticari amaçla kullanılmasına bazı örnekler, 2021

Kaynak: Burcu Göközkut

5.1.3. Hisar Bölgesi'ndeki Mekânsal Değişim

Mekânsal belleğin durağan bir mekân sistemine ihtiyaç duyması ve etkin bir şekilde işlevliliğinin devamlılığı için, istikrarlı bir şekilde varlığını sürdüren mekânların var olması

gerekmektedir (Connerton, 2018: 116). Bu nedenle kentteki mekânların ve yapıların değişimi hem bireysel hem de kolektif hafızanın aktarımında kesinti yaratmaktadır. Hisar Bölgesi, Bursa kentinin ilk yerleşim yeri olması nedeniyle tarihi özelliği ile öne çıkmakta ve günümüzde bu alanları ile önem kazanmaktadır. Türkiye’de uzun yıllar bir yapının çevresi ile birlikte korunması yerine tek yapı ölçeğinde koruma gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle bölgenin tarihi dokusundaki yıkımlar, koruma kavramının henüz tam anlamıyla gelişmediği ve bu anlamda bilinç kazanılmadığı zamanlarda daha fazla gerçekleşmiştir (Şekil 26):

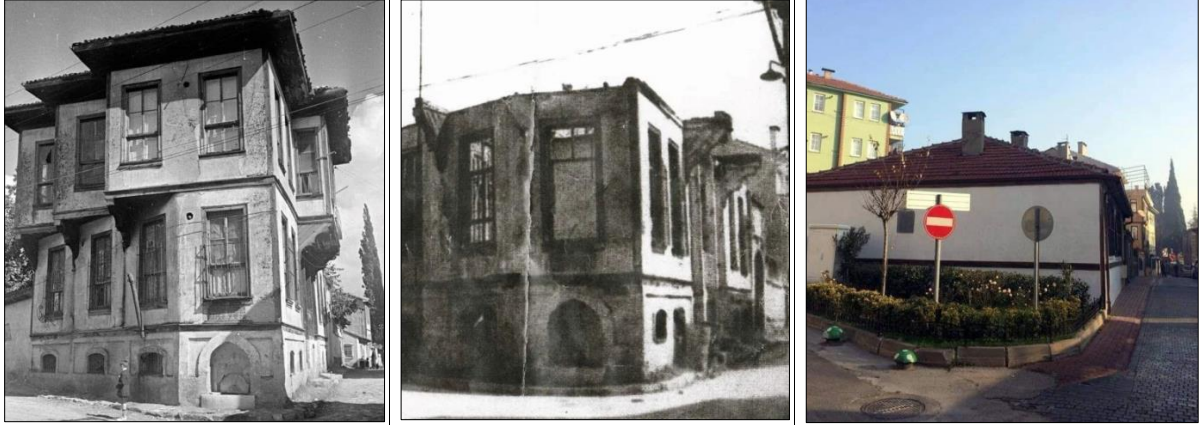
Betonlaşıyor, yeşillikler azalıyor. Yani mesela şuralar yoktu, şu binalar yoktu, 1-2 katlı evdi bunlar, hep betonlaştı. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

Şu caddenin üzerinde o kadar güzel evler vardı ki, köşkler vardı, şeyler vardı, Bahçeli, gayet güzel. Yıkıldı hepsi, apartman oldu. K13-Erkek, 65, Osmangazi, Muhtar

Zeki Müren’in Evi yolun ilerisinde hamamın yanındaydı. Zeki Müren Sokağı adı verilmişti oraya. Ama orası iki katlı böyle ahşap bir binaydı yıkıldı. Yarisı yola gitti, yarisını apartman olarak apartman yaptılar ve böylelikle yok ettiler 30-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

Çocukluğumuzdan beri buradayız ya, binaların hepsi değişti desem doğru. Valla buralar eski Bursa’ydi. Binaların hemen hepsi ahşap yapıdır. Çok tarihi eser evler vardır. Onlar onarıldı sonradan. Aynı şekilde yaptılar. Çok değişim oldu yani. Apartmanlar 40 yıldan fazladır. Benim çocukluğumda bu apartmanlar vardı. K26-Erkek, 42, Alaaddin, ÇY

Hisar’da bazı yerler aynıydı ama bazı yerler değişti. 80’den sonra çok büyük değişme oldu. 1982 yılına kadar nostalji Bursa’ydi, ondan sonra yenileşme başladı, ondan sonra tekrar durdu (..) Binalar değişti, imar değişti. Bunlar zaten 70-75-80’li yıllara kadar, 80-85’lerden sonra durdu. O zamana kadar millet yapan yaptı zaten. Mesela şu bina, eskiden burada 1700-1800’lerde yapılan bir bina vardı. Tabi biz zamanında yıkıldı, tekrar bunu yaptık. 71 yılında yıkıldı, 71 yılına kadar öyleydi bina. Eskidi artık. O zamanlar böyle eskiye önem yoktu. Eski eserlerin öyle pek ortaya çıkarılma özelliği yoktu. Son 20 senedir başladı. Bizim zamanımızda yıkıp yeni yapmak vardı. Bunların hepsi tarihi eserdi. Hepsi bahçeli evlerdi bunların. K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY

Şekil 26. Hisar Bölgesi’nde bulunan Sadi Dergâhı’na ait fotoğraflar; Sırasıyla; 1960, 1970’ler ve günümüz

Kaynak: Salt Arşivi, Söylemezoğlu Ailesi

Bir alana özgü varlıklar insanların o yere aşinalık duymasını, belirli bir derecede istikrar hissedebilmesini ve yerel bölgenin belleği sayesinde bir devamlılık hissi oluşabilmesini sağlamaktadır. Böyle bir alanda değişim ile karşı karşıya kaldığında, bu durum alan sakinlerini de tehdit etmektedir (Connerton, 2018: 126). Katılımcıların sözleri de bölgedeki eski evlerin yıkılıp apartmanlaşmanın gerçekleştiğini kanıtlamakta ve bu durumdan duydukları üzüntü anlaşılmaktadır. K35, bu değişimlerin 1970’lerde başladığını, 1982’ye kadar eski Bursa evlerinin bir şekilde varlığını devam ettirdiğini, 1980’lerde hız kazanıp daha sonra bittiğini söylemektedir. Bu dönemde yürürlüğe giren koruma kanunları ile yıkımlar bir nebze dursa da K35’in *o zamana kadar yapan yaptı zaten* şeklindeki söylemi yıkımın boyutunu göstermektedir. Bölgedeki apartmanlaşmanın en yıkıcı şekilde gerçekleştiği yer Ortapazar Caddesidir (Şekil 27):

Değişiklik var, şöyle dediğim gibi cadde mesela, burada Ortapazar Caddesi tamamen değişti (..) Yani değişiklik dediğim şu Ortapazar Caddesi’ndeki binaların değişmesi, eski binalar yıkıldı o zaman yasak yoktu. 70’lerde oldu. Sonra zaten o tarihi bölge olarak tescil edilince eski binalar kaldı. Ondan evvel bütün cadde eski binaydı. Ama onların hepsi yıkılınca apartman oldu. Değişim olarak bizim burada bu. Arada sırada iç kısımlarda tarihi olmayan evlerde şey oluyor, onların alt kısımlarında bir şey çıkmazsa yapılabiliyor. Ama alt kısımlarında tarihi şeyler bulunursa orada kalıyor. Yani değişiklikler bizim burada hemen hemen bu. Başka bir değişikliğimiz yok. K13-Erkek, 65, Osmangazi, Muhtar

Bizim burada bakın şu caddede [Ortapazar Caddesi] katliam oldu. Orta Pazar Caddesi orada bir konak vardı ki anlatılacak gibi değildir. Şimdi doğalgaz istasyonu var, niye yıkıldı, neden yıkıldı, niçin yıkıldı bunu anlayan yok yani. O konak gitti diye şuradaki çok üzülürüz. Mesela geçen geldiler, onun mermerli havuzlarını buldular. Onun mermerli havuzunu örttüler. Ne oldu niye örttüler anlamıyorum. Bu gördüğünüz yer komple şurada sadece top sahası vardı okulun, burada o konak vardı. Sonra yine bir ev vardı, çok güzel. O da bir konak sayılırdı. Hepsi gitti. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Şekil 27. Ortapazar Caddesi'nden 1963 ve 2021 yıllarına ait fotoğraflar

Kaynak: (I) Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi (2006) – (II) Burcu Göközkut

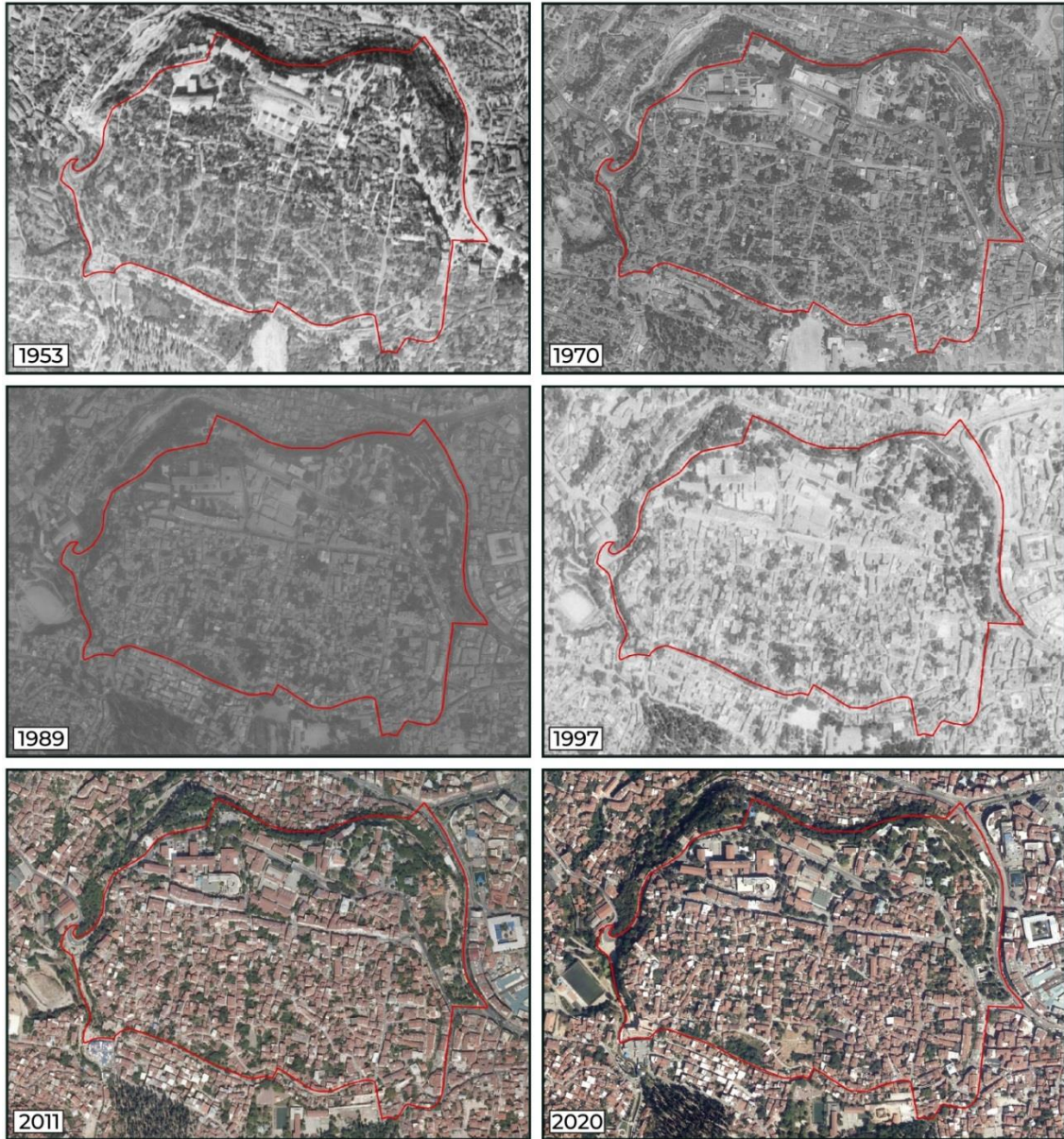
Hisar Bölgesi'ndeki değişim 1970'lerde başlayıp 1980'lerde hız kazanmıştır. Bunun dolaylı sebebi ise neoliberal etkidir. Buna göre bu yıllarda uygulanan tarım politikaları ile bu işgücünde çalışanlar tarımdan kopmuş, kırdan kente büyük göç dalgaları başlamıştır. Bursa'nın da günden güne artan şekilde göç almasıyla birlikte kent hızla büyümeye başlamış, bu büyüme hem yatay hem dikey şekilde kendini göstermiştir. Bursa sanayisi için çok önemli bir dönem olan bu yıllarda kent çepere doğru genişlemiştir. Kent merkezi ticaret alanlarının baskısı altında kalırken eski kent alanlarında hızlı bir yıkımla birlikte apartmanlaşma artmıştır. Başta camiiler olmak üzere kutsallık atfedilen mekânlar bir şekilde korunmaya devam etse de, bu süreç tarihi evler üzerinde K5'in benzetmesinde olduğu gibi katliam etkisi yaratmıştır. K5 bu yılları şu şekilde aktarmaktadır:

Mesela burada gördüğünüz yer havlu fabrikasıydı. Burada havlu fabrikası vardı. Havlu üretiliyordu burada. Bu caddeyi imara kim açtı nasıl açıtıysa burada müthiş bir

katliam oldu. Kala kala şu ev kaldı. Herkes gözünün içine bakıyor. Burada giden konakların yanında bu hiç. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Şekil 28’de çalışma sahasının 1953’den 2020 yılına kadar aralıklı yıllardaki durumu görülmektedir. Buna göre 1953 ve 1970 yılları arasında çok büyük bir mekânsal eğişim görülmemekle birlikte, dikkat çeken en büyük değişim Verem Hastanesi’nin yıkılması olmaktadır:

Eski Verem Hastanesi orası yandı. O çamlıkların olduğu yer eskiden Verem Hastanesiydi. Tabi orası da 68 de mi valla 69 da mı ne yandı orası. Verem hastanesiydi orası. Orada verem hastalılar tedavi oluyordu. Orası çok tarihi bir şeydi, binaydı. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Şekil 28. 1953-2020 yılları arası Hisar Bölgesi’ndeki mekânsal değişim

Çalışma sahasına ait orta fotolardan da en büyük değişimin 1970-1989 yılları arasında olduğu anlaşılmaktadır. 1980’lerde hızlanan yıkımların yanı sıra plansız kentleşmeden Hisar Bölgesi’ndeki konaklar harici diğer tarihi yapılar da zarar görmüştür. Buna göre Hisar surları ve kapılarının büyük kısmı 1960’lardan itibaren zarar görmeye başlamış, özellikle 1970’lerde kapılar yol çalışmaları nedeniyle yıkılmıştır. Bunun yanı sıra bazı bölge sakinleri surlara evlerini yapmış ya da surları doğal bir bahçe duvarı olarak kullanmıştır. Bu durum özellikle Kaleboyu Caddesi boyunca görülmektedir. (Şekil 29):

Kimse yoktu ki, bakan yoktu ki. O zamanlar, hep vatandaş kendine, içeriye ev yapmış. E kapı yok nereden girecek? Bunları kestiler attılar toprağını taşını oradan kapı yaptılar içeriye yani. Yani buradan gittiğiniz zaman görebilirsiniz yani bunları. Bazıları böyle kale var ya kaleyi oymuşlar oradan giriş yapmışlar yani. K29-Erkek, 72, Alaaddin, Muhtar

Şekil 29. Kaleboyu Caddesi boyunca surlara yapılmış evler

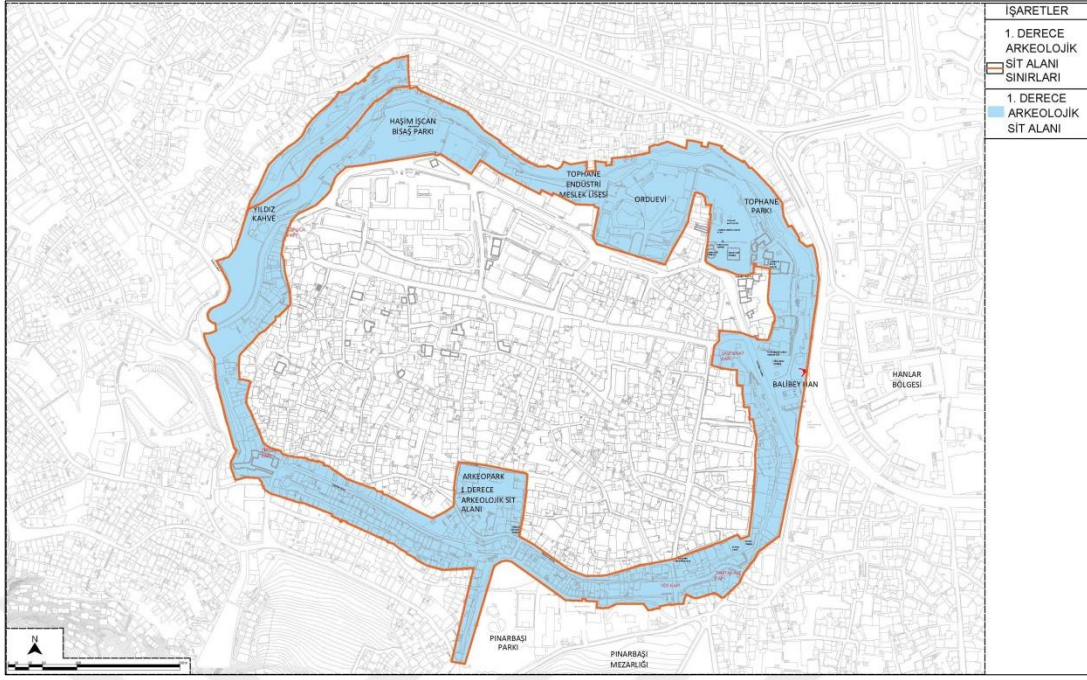
Kaynak: Burcu Göközkut

Bu dönemde aynı zamanda büyük kentsel projeler ile kentte yeni mekânlar da yaratılmaya başlanmıştır. Zamanla özellikle Nilüfer ilçesi kentin gözde ilçesi haline gelmiş eski kentliler kent merkezinden taşınmaya başlamıştır. Yine 2020 yılından itibaren Hisar Arkeopark’ın gün yüzüne çıktığı görülmektedir.

5.1.4. Hisar Bölgesi'ndeki Koruma Çalışmaları

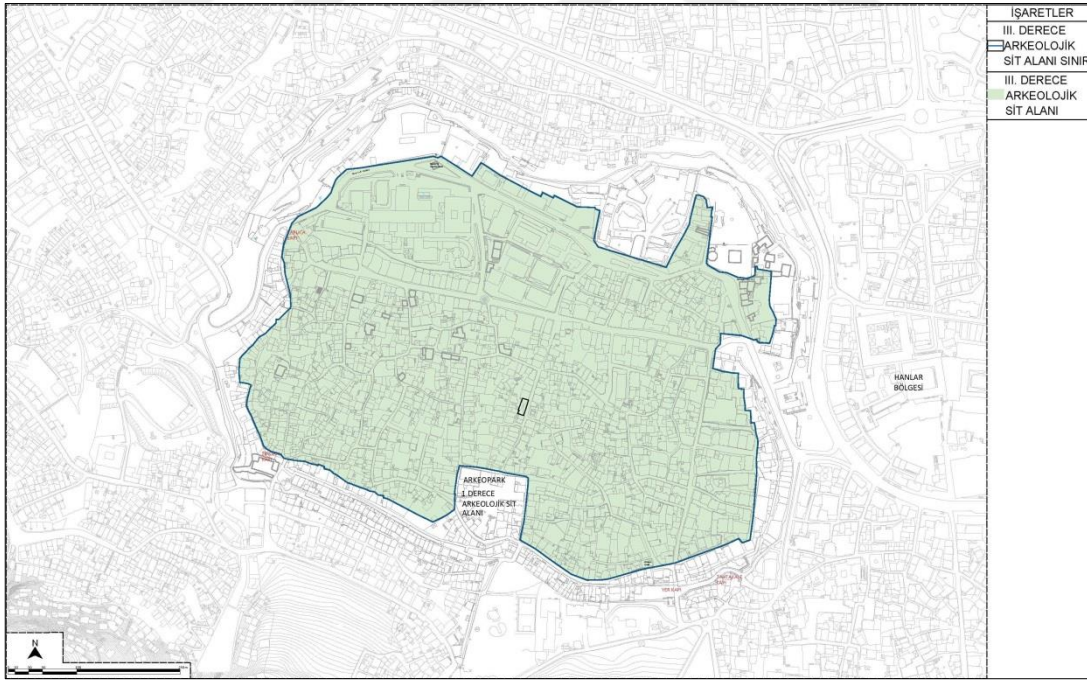
Hisar Bölgesi'ni I. Derece Arkeolojik sit alanı olan Bursa Kalesinin çevrelemekte ve III. Derece arkeolojik sit alanı olan iç bölgesinde anıtlar, yapı grupları ve sivil mimarlık örnekleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra UNESCO Dünya Miras Listesi'nde bulunan Sultan Külliyesi kapsamındaki Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri de burada yer alan Tophane Parkı sınırları içinde yer almaktadır. Bölge ile ilgili ilk koruma kararı, Başbakanlığa bağlı Kültür Müsteşarlığı, GEEAYK Başkanlığı tarafından 1974 yılında, 7763 sayılı kararla alınmıştır. Bu kararda Hisar ve çevresinde yer alan tescilli sivil mimarlık örnekleri, kale surları dışında dokuz adet resmi ve dini mimarlık örneği yapı sit ilan edilmiş ve koruma altına alınmıştır. Kararda “Koruma Amaçlı İmar Planı” talebinde bulunulmuş; ancak plan 1991 yılında hazırlanmıştır.

Bölgedeki birçok alan özellikle 1980'lerin ortalarına kadar koruma bilincinin olmayışı nedeniyle zarar görürken, özellikle 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun çıkarılmasıyla bu durum biraz değişmeye başlamıştır. Bu kanun ile sit, kültür varlığı, tabiat varlığı, koruma, korunma gibi kavramlar tanımlanmış, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını örneklendirilerek listelenmiş ve bu yapıların devlet malı niteliğinde olduğu hükmüne bağlanmıştır. Buna göre Kültür Bakanlığı miras korumanın birçok alanında yetkili ve sorumlu kılınmıştır. Ancak bu yasa ile kamulaştırma ve devlet yardımının tam anlamıyla sağlanamadığı ayrıca fonun ise işlevsiz kaldığı görülmüştür (Dağıstan Özdemir, 2005: 23). 1991 yılında 1730 sayılı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ve Muradiye Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Hisar Bölgesi'ndeki arkeolojik verilerin bulunduğu alanlar, yeni inşa edilmiş binaların altında kalan değerler için tescilleme işlemleri başlamıştır. 2000 yılında çıkarılan 7712 sayılı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararıyla ise Hisar Bölgesi'ndeki alanlar I. ve III. derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiştir (Taşkan, 2019: 87) (Şekil 30-31).

Şekil 30. Hisar Bölgesi I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Haritası

Kaynak: Taşkan (2019)'dan düzenlenerek yeniden üretilmiştir.

Şekil 31. Hisar Bölgesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Haritası

Kaynak: Taşkan (2019)'dan düzenlenerek yeniden üretilmiştir.

Hisar Bölgesi'ndeki tarihi çevrenin koruma durumunu Bursa Büyükşehir Belediyesi

Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nde çalışan K47 şu şekilde açıklamaktadır:

Şimdi şöyle bir şey var arkeolojik sit 2000 yılında ilan edildi. Ondan önce kentsel sit ilan edildi. Kentsel sit varken arkeolojik sit olmadığı için yapılaşma plan koşullarına göre yapılmış. 2000 yılından sonra ancak arkeolojik sit olduğu için kazılar yapılmış. Orada zaten eski sivil mimarlık örneği eser yapı olarak az. Çok fazla değil. Bir de o plan koşullarında normalde planın 3 kat ama cadde üstünde 6 kat oluyor anladığım kadarıyla. O yüzden Ortapazar Caddesindeki evler yüksek. Yani plana göre yapılmış. Koruma amaçlı imar planı var ama kentsel site göre yapılmış sonra arkeolojik sit e göre yeniden düzenlenmiş. K47-TC. Kültür ve Turizm Müd-BURSA

K47'nin sözlerine göre arkeolojik sit ilan edilse de daha öncesinde bölge kentsel sit alanı olduğundan bölge içindeki yapılaşma kentsel sit plan koşullarına göre yapılmıştır. Buradaki önemli nokta bölge içinde yüksek katlı apartmanların olduğu Ortapazar Caddesi'nin de bu plan dâhilinde yapılmasıdır. Hisar Bölgesi'nde bulunan katılımcılar bölgedeki restorasyonların başlama zamanlarını şu şekilde aktarmaktadırlar:

Yenileme çalışmaları aşağı yukarı 20-25 sene oldu. 95lerde yeni başladı. O ana kadar hiçbir şey yapılmıyordu. Bu bina da ondan sonra makası gördü işte. Şimdi adam bir şey yapamıyor. Anıtlar Kurulu diyor ki parayı bana getir, projeyi bana getir, yahut projeyi biz çizelim ona göre biz yaptıralım sen parayı öde diyorlar (..) Ondan sonra başladı işte ufak tefek sağdan soldan binalar. Sonra bir af çıktı o afta yararlanan yararlandı. K15-Erkek, 73, Kavaklı, Y

99 depreminden sonra hiç evvelide söyliyim, evveline kadar hiçbir ilgi yoktu buraya. Vatandaş temeli kazıyordu alttan mezar mı çıktı, yatır mı çıktı, temel mi çıktı bakmıyordu, koparıp atıyordu, üstüne binasını kuruyordu. Yani bu Hisar için bu şekilde ama 99 depreminden sonra bu Anıtlar Kurulu devreye girdi. Şimdi bir çivi çakamıyorsun. Anıtlar Kurulu sana onay vermedikten sonra. Kazdırıyor alttan ne çıkaracaksa onu araştırıyor ediyor bakıyor, gerekirse korumaya alıyor, inşaatı ona göre veyahut hiç inşaat vermiyor oraya. K29-Erkek, 72, Alaaddin, Muhtar

K15 ve K29, alandaki koruma çalışmalarının 90'lardan itibaren başladığını belirtmişlerdir. Özellikle K29'un belirttiği üzere 1999 Gölcük Depremi'nden önceki dönemlerde inşaat yapımında tarihi alanların önemsenmediği, Anıtlar Kurulu devreye girdikten sonra sürecin farklılaştığı anlaşılmaktadır. Bölgenin arkeolojik sit ilan edilmesi ile birlikte kazılar da başlamıştır. Böylece Bitinya Sarayı, Bey Sarayı ve Hisar Arkeopark kazıları da bu süreçten sonra başlamıştır. K30 Arkeopark hakkında bilgi verirken; bölgede bulunan Ordu Evinin yıkılıp otopark olacağı söylemlerini K46 şu şekilde açıklamaktadır:

2014 senesinde başladı Arkeopark'ın çalışmaları ama tabi ki o da zaman alıyor. İstimlaklar oldu, onların yıkılması devam ediyor. 2023 senesi açılacak Allah kısmet ederse plan program var şu anda. K30-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

Ordu Evi otopark değil Bey Sarayı çalışması var orada. Yani Osmanlı'nın daha önceki hatta Tekfur Binası ya da Bey'in oturduğu Saray yapılan araştırmalara göre Ordu Evi'nin altında olduğu söyleniyor. Bu konuda herhalde yakın zamanda kazma vurulacak diye düşünüyoruz. K46-Halkla İlişkiler Tanıtım Müdürü

Bölgede restorasyonlarla ilgili projeler de yapılmaktadır. Bunlardan 'Hisar İçi Kentsel Yenileme Projesi'nin ilk etabı olan Oruçbey Caddesi Cephe Sağıklaştırma Projesi kapsamında Oruçbey Caddesi'nde restorasyon ve cephe sağıklaştırma çalışmaları yürütülmesi planlanmıştır (Şekil 32). Bu proje ile alanda cephe sağıklaştırma ile binaların restoresi yapılmıştır:

Oruçbey Caddesi olarak bir şey yapıldı güzelleştirme yapıldı. Evleri boyadılar eski renkte, bir değışiklik olarak bir o oldu. K13-Erkek, 65, Osmangazi, Muhtar

Şimdi tabi proje olarak şöyle, Alaaddin abinin oraya gittiniz, şimdi orasını Osmangazi Belediyesi cazibe merkezi haline getirmeye çalışıyor. Hatta o işte Oruçbey Caddesi'nden başladı şeye yani işte orda hediyelik eşyalar satılan dükkânlar planlanıyor. Küçük küçük kafeler çayın içildiği ne bileyim yani turistin oraya gelip de hem oradan Pınarbaşı'nı dolaşıp orada biraz konaklayarak devam eden. İşte Oruçbey Caddesinden başlayan şey başladı, cazibe merkezi yapılacak inşallah. Ama tabi çok yavaş ilerliyor. Doğal olarak şimdi bu pandemi dönemi geldi. Birçok proje şuan için askıda. Ama tabiki öyle bir şey düşünülüyor, o sokağımızda gayet güzel oldu Alaadin abinin [Oruçbey Caddesi]. Buraya doğru gelecek herhalde, muhtemelen. Durum böyle. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

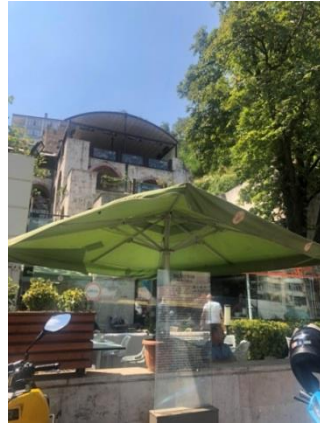
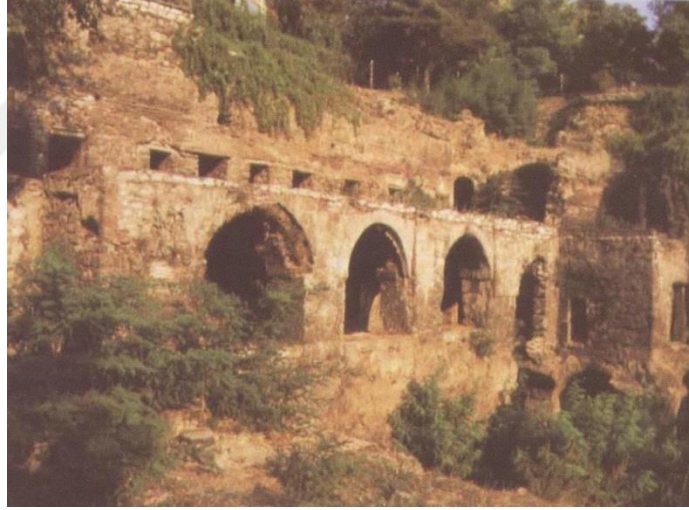

Şekil 32. Oruçbey Caddesi, 2021

Kaynak: Burcu Göközkut

Oruçbey Caddesi'ndeki projenin yanı sıra 2021 yılı itibariyle Hisar Bölgesi'nin alt kısmında kalan Hanlar Bölgesi'nin ön plana çıkması amacıyla çevresindeki gereksiz yapıların temizlendiği 'Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi Çarşıbaşı Kentsel Tasarım Projesi', daha sonra Hisar Bölgesi'ni de kapsayacak duruma getirilecektir. K22 bu projenin Hisar kısmını ve yapılması planlanan turist rotasını şu şekilde aktarmaktadır:

Şöyle şimdi bu Hanlar Bölgesi'ni açmaya başladılar biliyorsunuz. İşte gelen turisti şöyle hedefliyorlar: Hanlar Bölgesinden başlayıp, Bali Bey Han var biliyorsunuz (Şekil 33), Bali Bey Han'ında yamaçları hep açıyorlar şuanda. Ne aşamada çok fazla bilmiyorum ama epey bir orası da düzene girdi işte oradan Tophane'ye, Tophane'den bizim bu Kavaklı Saltanat Kapı'dan girerek türbeleri ziyaret, oradan Pınarbaşı gibi öyle bir güzergâh yapmaya çalışıyorlar. Önce ama Hanlar'dan başlayarak. Onun içinde amaç burada Hanları açmak, ortaya çıkarmak. İşte tabi onun yanında ne var Ulu Cami var, Cami'ye de gezerek o şekilde bir güzergâh düşünüyorlar. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Şekil 33. Restorasyon öncesi ve sonrası Bali Bey Han

Kaynak: Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi (2006a) (I), Burcu Göközkut (II)(III)

Bölgedeki restorasyonlardan biri de Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri ve çevresinin düzenlenmesi ve buraya yerleştirilen anıtın kaldırılması olmuştur. Bunun dışında katılımcılar tarafından Haraçcioğlu Medresesi'nin restorasyonu işlevselliği yüksek olduğundan çok fazla söz edilmektedir:

Osman Gazi'nin restorasyon olayı var. Oruçbey Caddesini biliyorsunuz o çok güzel. Tarihi yerlerimizdeki bir Haraçcioğlu Medresesinin yapımı açılması bu tarz yerler çoğalıyor. Şuan da onarımları bakımları hala devam ediyor, tarihi ön plana çıkartıyor. K30-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

Sonra işte burayı restore etti Recep Altepe. Yani o kadar güzel bir şey oldu ki inanır mısın şu Haraçcioğlu şu mahalleye büyük bir nimet. Çok güzel. Gidiyoruz çayımızı içiyoruz, kahvemizi içiyoruz bir hava alıyoruz. Çok değişik de bir maneviyatı var. Çok güzel yani (..) Orası ev olarak kullanılıyordu. Orada bir nine yaşırdı eskiden. Orası yapılabilecek 13 yıl oldu. 12-13 yıl oldu. Ben buradaydım çünkü benden sonra yapıldı oralar. Ordaki ev yıkılmadı aynı taş bina restore edildi. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

Bizim sınırlar içinde işte yeni bitenler, işte dediğim gibi türbeler, türbelerin restorasyonu var. Şurada Haraçcioğlu Medresesinin yenilenmesi var, altta kütüphane yenilenmesi var, surların, kapıların yenilenmesi var. Kalelerin işte yeniden restorasyon çalışması var. Bunlar var yani, bir de şurada birkaç tane eski evin yenilenmesi, restorasyon çalışması var. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar

Bölgedeki restorasyonlardan söz eden K37 Kavaklı Mahallesi'nde bulunana Lala Şahin Paşa Çocuk Kütüphanesi'nden de söz etmektedir. 1339 tarihinde Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa tarafından medrese olarak inşa ettirilen bu yapı, medrese olarak Cumhuriyet dönemine dek hizmet vermiştir. Daha sonra uzun süre kullanılmayan ve harabeye dönen bu yapı Eski Eserleri Sevenler Derneği tarafından 1969 tarihinde kütüphaneye dönüştürülmüş, 2009-2010 tarihleri arasında restore edilmiştir. 2012 tarihinde ise Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne tahsis edilen yapıya Lala Şahin Paşa Çocuk Kütüphanesi olarak işlev kazandırılmıştır (Şekil 34).

Şekil 34. Lala Şahin Paşa Çocuk Kütüphanesi

Kaynak: Burcu Göközkut, 2021

Hisar Bölgesi'ndeki diğer restorasyon faaliyetlerini katılımcılar şu şekilde aktarmaktadır:

Çevre düzenlenmesi tamamlandı. Yollar tarihi dokuya uzun olarak parke taş yapıldı. Bir sürü camii Kavaklı Camisi'nden tutun Üftade Tekkesi, arkadaki Zindan Kapı dâhil olmak üzere bunların hepsi restorasyonları tamamlandı. K46-Halkla İlişkiler Tanıtım Müdürü

Bazen hareketlilik oluyor yapısal olarak. Yani onun dışında bu bölgede birkaç yapı inşa edildi. Şu arkada bir yer var 2- 3 katlı, kendimiz bir proje yaptık orada. Restorasyon projesi, sivil mimarlık örneği. O da halen yapım aşamasında. Zindan Kapı çıkmazında. Şu arkada bir camimiz var küçük şirin bir cami, o camide mesela bir değişim yaşadık. Orada özellikle eski yapısı evet şeydi yani, orijinaline yakın değildi, öyle bir durumu vardı, sonradan eski haline çevirdik yani yeniden yapıldı yıkılıp. Tabiat ve Kültür Varlıkları sanırım yaptı. K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY

Ama tabi surları ayağa kaldırmak adına Büyükşehir Belediyesi sonradan o surları yapıyor. Tarihi dokusu var mı yok. Ama onu canlandırmak amaçlı. Mesela Yer Kapı Camisinin tadilatı yeni yapıldı. Kavaklı Camisinin tadilatı yeni yapıldı. Ondan sonra türbelerin sürekli zaten hep yapılıyor. Bir de derneğe ait olduğu için türbeye devamlı bakım yapılıyor. Yer Kapı ve Kavaklıya bir düzenleme getirdiler. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Hisar Bölgesi'ndeki kentsel koruma ve yenileme hareketlerinden biri de surlar ve kapıların yenilenmesidir. 2002 yılında başlayıp günümüzde de halen devam eden yenileme

faaliyetlerine göre bölgeye yeniden kazandırılan kapılardan biri Saltanat Kapısıdır (Şekil 35).

K5 Saltanat Kapısının restore olmadan önceki ve restore sürecini şu şekilde aktarmaktadır:

Şimdi Saltanat Kapı vardı. Saltanat Kapı'nın olduğu yer yarımdaydı, yıkılmış ve sol taraf şeydi, şimdi öyle bir şeydi ki siz onu yol görüyorsunuz. O yol var ya şimdi arabaların o yol yoktu. Orada pembe bir ev vardı. Onun dibinde de sur kapısı vardı. O da böyle yarımdaydı, yani sadece yarısı duruyordu. İnsanlar şu an kapı arasından geçiyor ya biz oradan geçerdik. Çocukken de oradan aşağı kayardık kızaklarla. O zaman böyle arabalar da yok ya 70'li yıllarda o kadar çok araba yok. Şimdi sonra işte nasıl olduysa orası tadilata girdiğinde o şeyi doldurdular orayı. Bir ara ressamın sokağı yaptılar orayı. 80'lerin sonu olacak herhalde valla. Ressamlar Sokağı gibi bir şey yaptılar orayı. O şimdi arabaların geçtiği yeri. Sona nasıl oldu doldu orası falan orası yol oldu. Diyorum ya bazı şeyleri değiştirdiler yani. Şimdi orayı ne güzel ressamın sokağı yapmışlardı böyle gül bahçesiymiş orası. Yan tarafta zaten Darphane biliyoruz işte onun altında kalıyordu o alt yüksekte o altta kalıyordu. Orası pembe bir evdi. İşte o ev yıkıldı. Ressamlar sokağı yaptılar. Sonra ne olduysa yol dolduruldu yola çevrildi. Kalenin duvar kısmı öyle yapıldı. Yani şey oldu geniş ve gidiş yeri çok güzeldi yani keşke öyle ev korunsaydı veya o ressamın sokağı korunsaydı daha mı hoş olurdu. Bence daha hoş olurdu ama. Herhalde o zaman da kale kapısının içerisinden arabaların geçmesi sağlanacaktı. Ama bana göre de öyle yapmaya gerek yoktu. Tophane'den dolaşsın buraya dönmek isteyen buradaki herhangi aralığı kullanabilirdi yani. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

K5'in Saltanat Kapı restoresinden memnun olmadığı görülürken K26 ise restoreden son derece memnun olduğunu belirtmektedir:

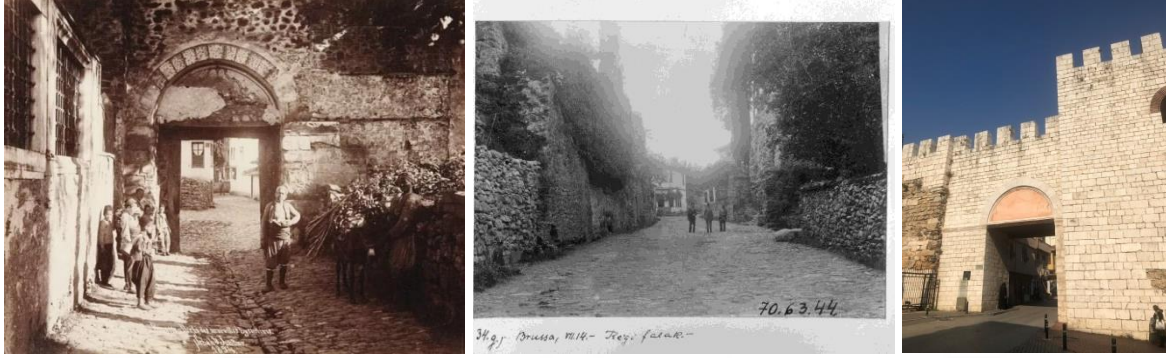
Burada surlar, kale onarılıyor şimdi. Önceden biz çocukken saltanat kapı falan yoktu. Hepsı böyle yarım yamalak gibiydi. Şimdi daha iyi oldu K26-Erkek, 42, Alaaddin, ÇY

Şekil 35. Restorasyon öncesi ve sonrası Saltanat Kapısı. Sırasıyla; 1890'lar, 1970'ler ve 2020

Kaynak: Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi (2006a) (I), Bursa İl Turizm Ofisi (II), Burcu Göközkut (III)

Kavaklı Mahallesi'nde bulunan Yer Kapı ise Pınarbaşı ve Kavaklı Caddesini daralttığı için kaldırılrsa da daha sonra aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir (Tatar Timur, 2019) (Şekil 36).

Şekil 36. Yer Kapı. Sırasıyla; 1894, 1914 ve 2021

Kaynak: WEB2¹³ (I), WEB3¹⁴ (II) ve Burcu Göközkut (III)

Yer Kapıdan dışarı çıkış kapısı olan Taht-Kale kapısı doğrudan kente değil, iki sur arası koridora geçit vermektedir (Yılmaz, 2014) (Şekil 37). K18 Yer Kapı, Taht-ı Kale Kapısı ve çevredeki surlar hakkında bildiklerini şu şekilde aktarmaktadır:

Önceden evler vardı, duvara yapışık evler vardı, onları yıktı belediye. Çoğunu yıktı. Şu anda tarihi yapısı bozulmamış evler var ama çok arkada kaldı. Belki onlar da yıkılacak zamanla. Çünkü kalenin restorasyonu halen devam ediyor. Pınarbaşı'nın arka tarafına doğru dereye kadar inen bir kale vardı. Şimdi belediye o tarafları da yeniliyor. Uzun süreli bir restorasyon. Burasının da mesela bu kale sonradan yapıldı yıkılmıştı yoktu burada. Muhtemelen buranın yarısından fazlası yıkıldı. Kalenin yapılışının bir 15 yılı var. 4 yıl önce restorasyon yeniden yenilendi. Burası harabe haline gelmişti. Bu yüzden yenilendi ama duvarların yapılışının bir 15 senesi var. K18-Erkek, 45, Kavaklı, Ç

¹³ <https://arachne.dainst.org/entity/1992727/image/1992727>

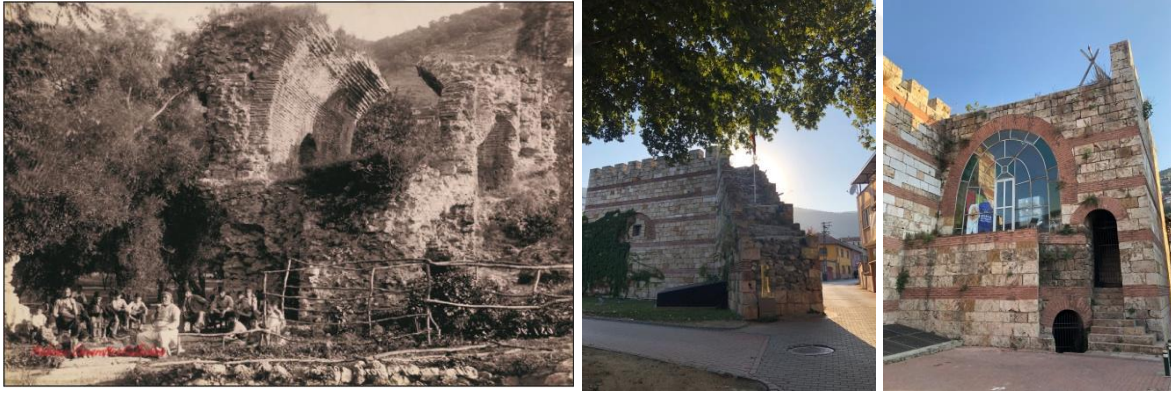
¹⁴ <https://mandadb.hu/dokumentum/802458/706344.jpg>

Şekil 37. Yer Kapı'dan Taht-ı Kale Kapısına, 1895 ve 2021

Kaynak: Bursa İl Turizm Ofisi (I) ve Burcu Göközkut (II)

Pınarbaşı Parkı'na açılan Fetih Kapısı, Bursa'nın fethi sırasında kaleye girilen kapı olduğundan hem Bursa hem de Hisar Bölgesi için en anlamlı kapılardan biridir (Şekil 38). Yine kapının açıldığı Pınarbaşı Parkı'nın tarih boyunca edindiği işlevsellikle de bu kapı önem kazanmıştır. Bölgedeki restorasi tamamlanmış olan kapılardandır.

Şekil 38. Fetih Kapı. . Sırasıyla; 1890'larda Sébah&Joallier tarafından çekilen Fetih Kapısı ve Pınarbaşı Parkı (I), 2021(II) ve (III)

Kaynak: Fabrizio Casaretto Kişisel Arşivi (I), Burcu Göközkut (II) ve (III)

Günümüzde kale surları ve kapılarının restore edilmeye başlanması ile birlikte bu alanların bazı kısımlarına işlevsellik kazandırılmıştır. Bunlardan biri 2015 yılında başlayıp 17 Ekim 2021 tarihinde hizmete açılan Zindan Kapının içinde yer alan güncel sanat galerisi ve dijital sergidir. Zindan Kapı bölgede restorasyonu tamamlanmış son kapıdır (Şekil 39):

Şekil 39. Restorasyon öncesi ve sonrası Zindan Kapı.

Kaynak: Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi (2006b) (I), Burcu Göközkut (II) ve (III)

Bir diğeri de Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığı bünyesinde Kavaklı Mahallesi'nde surların içinde açılan Geleneksel Türk Okçuluğu Atölyesidir (Şekil 40). Burası hem Evrensel Okçuluk Kulübünün dernek merkezi hem de okçuluk üzerine el sanatları işletmesi olarak kullanılmaktadır. Bu işletmede çalışan K18 kale surlarındaki restorasyondan sonraki çalışma durumunu şu şekilde aktarmaktadır:

Burası restore edildi. Geleneksel bir iş yaptığımız için burası işinize yarar mı diye teklif edildi. Bizim Evrensel Okçuluk Kulübümüz var. Dediler ki burayı hem Dernek merkezi olarak kullanırsınız hem de bu el sanatlarını yaparsınız. Geldik gördük işimize yarar dedik. Yani bizden önce burası şeydi, burası daha ileride de var buna benzer 2 tane daha atölye var burası harabeydi. Şarapçıların, keşlerin mekânıydı. Belediye hem de bunlardan kurtulmak istedi. Restorasyonun bitişi bir 4 sene filan vardır. Ben de yaklaşık 3,5-4 senedir buradayım (..) Burayı seçmemdeki amaç buranın tarihi bir alan olmasıdır. Çünkü benim yaptım iş de tarihi bir iş. Geleneksel Türk Okçuluğu yaptığım için bu ortam özellik ve çok uygun bir yerde, o yüzden kabul ettim. Yoksa okçuluk yaptığım için burası çok küçük, atölyeye yetmiyor. Ancak bu alanın tarihi değeri bu farklılığı gideriyor bu eksiği gideriyor. Çoğu işi başka yerde yapıyorum, ama bu konsepti bozmak istemediğim için buradayım. K18-Erkek, 45, Kavaklı, Ç

Şekil 40. Kavaklı Mahallesi'nde sur içinde bulunan Geleneksel Türk Okçuluğu Atölyesi, 2021

Kaynak: Burcu Göközkut

Hisar Bölgesi'ndeki son kapı olan Kaplıca Kapı ise günümüzde tamamen yıkılmış olup, proje kapsamında ilerleyen yıllarda yapılması planlanmaktadır (Şekil 41):

Şu karşıda gördüğün duvarlar, Bursa Surları. Mesela şu evin çıkmasını o çıkmadan şu çınar ağacının dibine bir kapı vardır. Bursa Kapısı. Kaplıca kapısıdır o. Kaplıca kapısının yeri burasıdır. Şimdi kazılarını yaptılar. Kapının temellerini buldular. Ama belediyede para biliyorsun maalesef (..)Parayı bulamadıkları için surlar yavaş gidiyor. Yoksa mavi ev yıkılacak. Sur üstünde olan evler ya yıkılacak, ya traşlanacak. Surlar Çakır Hamamı'ndaki gibi yükseltilecek. Yani proje o. Ama proje değişir ona bir şey diyemem. Şu anki proje o. Yani restore değil. Ama öyleymiş gibi, o hissi uyandırıyor. K25-Erkek, 66, Alaaddin, Y

Şekil 41. Kaplıca Kapısı, Gravür 1826 (I) - 2021 (II)

Kaynak: Yılmaz (2014) (I) , Burcu Göközkut (II)

Bölgede restore ve yenilemelerin gerçekleştiği yapı gruplarından biri de tarihi konaklardır (Şekil 42). Tarihi konakların restorelerindeki zorluğu K47 şu şekilde aktarmaktadır:

Özellikle evlerde zorlayamıyorsun yani eski eser de olsa o vatandaşa yık yap diyemiyorsun. Ancak vatandaş başvurursa devletin yardımları var. Bizim bakanlığımızın verdiği bir yardım var, hem proje için hem onarım için hem de TOKİ'nin verdiği yardımlar var. Yani vatandaş başvuru yaparsa onları alıyor zaten. Ama onun dışında senin evin eskimiş hadi bunları yap diyemiyorsun adama yani zorlama şansın yok. O adam eğer o evi gerçekten miras değilse kendisi oturuyorsa ya da ne biliyim işte çoklu bir mirasçı yoksa yapıyor. Ama işte mirasa düştüğü anda insanlar paylaşmıyor. Kimse uğraşmak istemiyor. Uzun bir süre sonuçta çok ilgilenmiyorlar yani. Ama zaten öbür yapıları yani asıl anıtsal yapıları Belediye, Vakıflar kim mülkiyet sahibiye yapıyor. Ama vatandaş zorlayamazsın. K47-TC. Kültür ve Turizm Müd.

K47'nin sözünü ettiği durum nedeniyle tarihi evlerin restorelerinde sorunlar yaşanmaktadır. Bölgede yaşayanlar ise konakların restore işlemlerinin çok zahmetli olduğunu dile getirmektedirler. Tarihi konağı günümüzde restoran olarak kullanan K10 süreci şu şekilde anlatmaktadır:

Bu bina böyle değildi. Şimdi bu tip binalara biliyorsunuz sivil mimarlık örneği diyorlar. Şu gördüğünüz o pencereler böyle değildi, bütündü bunlar kocamandı. Yani şunun gibiydi. O da işte biz 2003 senesinde biz burayı restore edince bu görünümü aldı. Hatta bunun rengini pembe yapmak için ben 1 ay uğraştım. Yani Anıtlar Kurulu kararı veriyor biliyorsun bu tür şeylere. Şimdi onlara pembe bina, beyaz çerçeve falan deyince hemen akıllarına pvc geliyor haklı olarak yani. Onların öyle olmayacağını işte beyaz yağlı boyayla boyanacağını falan ikna ettik kendilerini sonra onay verdiler. Yani burası bir iş yeri olacağı için biraz dikkat çeksin istedik, ev olsa çok belki uğraşmazdık yani rengiyle ilgili. Öyle oldu işte biz restore ettik binayı yani. Hatta bu bina restore ederken ben ağır cezada yargılandım, şimdi şu girdiğiniz yerin tavanı böyle yıkılmıştı, oradaki çay ocağı var ya görüyorsunuz orda, oraya doğru böyle yıkılmıştı o. Çürümüş tabi senelerdir o ağaçlar falan. İşte mimar girip çıkıyor, ustalar girip çıkıyor diye. Ben de onları kaldırdım oradan, yani o tahtaları kaldırdım, şuraya yığdım un olmuştu zaten kurtlar yemiş yani ağaç kurtları. Sonra birisi şikâyet etti herhalde ve ya da o zaman Anıtlar Kurulu bu aradaydı, şurada. Şu Sümbüllü Bahçeyi biliyor musunuz? Hemen onun ilerisindeydi Anıtlar Kurulu yeni taşındılar buradan. 5-6 ay oldu. Ve ya da onlar gelip geçerken gördü bilemiyorum yani. Sonra birileri geldi işte belediyeden zabıt tuttular. Ben de yani bir şey yapmadım ki yani bir şey yapsam, hadi imzaladım. Bir gün savcılıktan çağırdılar işte ifademiz alındı, mahkemeye verdiler bizi, gerçi beraat ettim yani. Onlarda bizim o işi kötü niyetle yapmadığımızı anladı yani mahkemede, bu biraz Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu diğer kanunlara benzemez, biraz değişiktir. Bunlar tehcil olmaz mesela, mesela siz iki sene hapis cezası alacak olsanız hapse girmiyorsunuz, bunda öyle değil 1 gün ceza alırsanız illa yatıyorsunuz yani. Biraz değişik. (..) Yani yeni bir bina yapsanız yani

binayı tekrardan yapmaya kalksanız bile çok sıkıntılı. Mesela ben burayı yaparken Anıtlar Kurulu'nun bana, beni her ne kadar mahkemeye vermiş olsalar da bana en büyük iyilikleri bana binayı yıkmadan yapmamı tavsiye ettiler. Dedi ki oradaki Tabiat ve Kültür Varlıkları Müdürü buradaki, şu Bali Bey'den dedi taa devlet hastanesine kadar nereyi kazarsanız burada bir şey çıkar dedi. Şimdi yıktığınız zaman kazı yaptırırız size, kazı yaptırdınız bir şey çıktı mı işiniz kötü. Anıtlar Kurulu'nun tavsiyeleri o oldu, bir iyilikleri o oldu bana yani, biz de yıkmadık işte binayı askıya aldık. Şimdi yıkıp yaparsanız daha ucuza mal oluyor, öbürkünün işçiliği çok oluyor askıya alıyorsunuz, neredeyse yarı yarıya maliyet biraz daha artıyor. Biz işimizi çabuklaştırmış olduk. Buradaki gibi kazı olsa, Safran Otelin sahibi olan kişi orayı sattı, sonra Kavaklı Caddesi'nde, girdiniz mi Kavaklı Caddesine, orda girdiğiniz zaman solda boş bir alan vardır, gördünüz mü? Sol tarafta yani girdiğiniz de 3 – 4 bina sonra bir boş alan vardır. Kocaman boş bir alan var. Hatta birisi böyle çardak mardak birşeyler koymuş oraya. Orda bakın her tarafı kazı yaptırıldılar orada, yani göreceksiniz yani böyle çukurları göreceksiniz. Adamcağz orayı yapamadı yani, kaldı öyle işte. Kaç sene oldu yapamıyor yani. Öyle bir sıkıntı var, burası sit alanı yani bu bölgenin tamamı sit alanı. K10-Erkek, 66, Osmangazi, Ç

K10'un sözlerin ek olarak K2 de restore süreci ile ilgili sıkıntılarından söz etmektedir:

Tadilat yapalım derken yapılan şey ahşaptan demire çevirmekten öteye gitmiyor. Evim apartman, 7 katlı. Tarihi bir konakta yaşamak istemezdim. Çünkü belediyemizin şu anki belediye başkanımızın kendi konağıma kendi evimize bir kiremidini bile değiştirmekten, belediye mahkemeye verip bir onarım yapmaya kalksa bile o ev sahibi senelerce sürece mahkeme süreci başlıyor. Ondan sonra ya olur ya olmaz mahkeme süresince de evine dokunamıyor. En ufak şey de belediyenin cezası ile karşı karşıya kalıyor. Hükümetin yarattığı zorluklar nedeniyle. K2-Erkek, 23, Osmangazi, Y

Şekil 42. Osmangazi Türbesi ve II. Kale Sokak'a ait eski ve güncel fotoğraflar

Kaynak: Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi (2006a) (I), Burcu Göközkut (II)

Bölgedeki Mollagürani, Osmangazi ve Alaaddin muhtarları konakların yenileme işlemlerini ve mahallelerde yaşanan problemleri şu şekilde aktarmaktadırlar:

Eski binalarımız kalmadı. Neden kalmadı? Yani geçmişte tarihe sahip çıkamadık, şimdi de tarihe sahip çıkamıyoruz. Neden? Çünkü yapımı çok zor. Yani zor, Anıtlar tarafından sıkıntı oluyor. Vatandaş bütçeden, maddi durumdan yapamıyor. Baya sıkıntılar olduğu için, eski binalarımız yıkıldı, boş arsa oldu yani. Hepsi boş arsa yani şu an. Yani vatandaşla belediye, TOKİ üçlü çalışarak yine o eski şeyini kazandırabiliriz. Ama ne yazık ki yapılmıyor yani, ne oluyor göçüp gidiyor, ayakta durmuyor işte bak şimdi 2 tane yıktırcam, 2 tane bina yıktırıcaz yani. Vatandaş yaptıramıyor, proje çizecek, kazıyacak, maliyeti çok yüksek. Bunun yerine vatandaş gidiyor başka yerden daire alıyor, burası ne oluyor virane olup gidiyor. İşte bak dilekçelerde yazdık. İnsanların kötü emellerine el veriyor işte. Bir sürü yani bunun gibi hemen hemen benim mahalle sınırları içinde 30- 40 tane ev böyle göçtü yani, göçürmek zorunda, boş arsa alanı oldu (..) Biz belediyeye veriyoruz, yazışmalar dolayısıyla, Anıtlarla Belediye işte binanın durumuna göre değerlendiriyor, ya yıkılması gerekiyorsa yıkıyorlar, yıkılması gerekmiyorsa koruma altına alıyor. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar

İşte dediğim gibi projeyi Anıtlar Kurulu yapıyorsa Anıtlar Kurulu yapacak. Yer sahibine diyecek ki ben yapıyorum, sen bana bunu zaman zaman ödeyeceksin. Şu vakitte, şu kadar zamanda ödeme şartıyla öyle bir şey yapabilirim diyeceksin. Kolaylık göstereceksin ki o bina çıksın ortaya, sen göstermiyorsun yap diyorsun, adamın yapacak gücü yok. Ondan sonra birisi satın aldı, temelin altında bir şey çıktığı zaman hadi bakalım diyor. Geliyor bazen insanlar soruyor, muhtarım burada bir ev var alsak yapabilir miyiz? Vallaha diyorum yazı tura atacaksınız eğer dik gelirse o zaman alın orasını diyorum. Altında muhakkak bir şey çıkacak. Çıktığı zaman da sizi uğraştırırlar, yapamazsınız. K13-Erkek, 65, Osmangazi, Muhtar

99 depremine kadar hiçbir Anıtlar Kurulu bir şeye bakmıyordu, 99 depreminden sonra devreye girdi. Şimdi vatandaş bir ev yapacaksa oraya kazı yaptırıyor. 2 metre 3 metre derinliğinde alttan bakıyorsun su boruları çıkıyor, temeller çıkıyor mesela yatıra benzer bir şey çıkıyor. Eğer ki bunlar şeye korumaya alacaklarsa vatandaşa diyor ki biz burasını korumaya alıcaz, sen inşaat yapacaksın ama bu aşağıya bodruma bir şey yapmayacaksın. Çünkü biz hakikaten gerçek 3 ay 5 ay 5 sene sonra geliyorlar bakıyorlar duruyor mu yerinde. Bakıyorlar durmuyor gerekli cezayı veriyorlar. Ceza evine de atıyorlar yani. Adam bozuyor onu atıyor içeri bir şey yapıyor. (..) Şimdi o ev öyleydi zaten, aynı o şekildeydi eski evdi. Sahipleri buradan gittiler, ondan sonra tabi alanlar, çok durdu o eski halinde o, satılmadı o şekilde durdu. Bunlarda aldığı zaman yapalım dediler, yapalım deyince Anıtlar Kurulu karşısına çıktı. Yaparsan bizim dediğimiz şekilde aslına uygun yapacaksın, anca o zaman biz size ruhsat verebiliriz dediler. Onlar da o şekilde yapmak mecburiyetinde kaldılar. Yani ben buraya odayı büyüteyim, banyoyu küçülteyim, tuvaleti büyüteyim kesinlikle, orjini neyse onu yaptırırlar yani. K29-Erkek, 72, Alaaddin, Muhtar

5.1.4.1. Koruma Çalışmaları ile İlgili Beklentiler ve Tepkiler

Hisar Bölgesi'ndeki restorasyon çalışmaları ile ilgili katılımcıların görüşleri oldukça farklılık göstermektedir. Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilere bölgede şimdiye dek yapılmış olan restorasyon çalışmaları hakkında ne düşündükleri sorulmuştur (Tablo 14). Buna göre yerel halk'ın %37,5'i beğendiğini belirtirken; %51,9'u beğenmediklerini söylemektedir.

Çalışanların %41,2'si beğendiğini belirtirken; %42,4'ü beğenmediklerini söylemektedir. Bu durum bölgedeki restorasyon çalışmalarından yerel halkın çalışan grubuna göre daha az memnun olduğunu göstermektedir. Bölgeye gelen ziyaretçilerin ise %58,8'i beğendiğini söylerken, %23,5'i beğenmediğini belirtmektedir. Ziyaretçilerin restorasyon çalışmalarından diğer gruplara göre oldukça memnun olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Hisar Bölgesi'ndeki restorasyon çalışmaları ile ilgili memnuniyet durumu

Değişken		Yerel Halk		Çalışan		Ziyaretçi	
		N	%	N	%	N	%
Hisar Bölgesi'nde şimdiye kadar yapılmış olan restorasyon çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?	Beğeniyorum / Beğendim	39	37,5%	35	41,2%	60	58,8%
	Beğenmiyorum / Beğenmedim	54	51,9%	36	42,4%	24	23,5%
	Fikrim yok	11	10,6%	14	16,5%	18	17,60%
	Toplam	104	100,0%	85	100,0%	103	100,00%

Bölgedeki restorasyon çalışmalarını beğenen kişilerin yorumlarına bakıldığında; K7 eskiye oranla bölgedeki koruma anlayışının çok daha iyi durumda olduğunu söylemektedir. Bölgedeki restorasyon çalışmalarının artması ile birlikte bölgeye gelen turist sayısının da arttığını belirtmektedir. K31 ise sokak yenileme çalışmalarını başarılı bulduğunu aktarmaktadır:

Korunuyor mu, eskisine göre çok çok daha iyi. Eskiden hiç buralar ziyaretçi almıyormuş. Burada Osmanlı ecdad yatarken, burada eski esnaflar diyor buraya ziyaretçi gelmezdi diyor. O kadar ölü bir yerdi diyor. 10-15 senedir burası daha iyi bir noktaya gelmiş. K7-Erkek, 42, Osmangazi, Ç

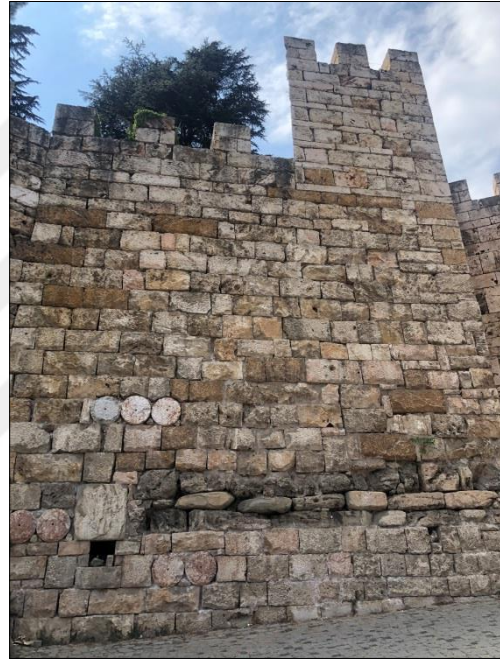
Bizim ilerimizde bir mahalle var orayı yaptılar çok güzel oldu. Güzel oldu yenilendi rengarenk evler oldu. Restore yapıldı, bizim buralara da yapılsa keşke. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

Katılımcılardan restorasyonları beğenmeyenler ise bu duruma bazı sebepler göstermişlerdir. Bu sebeplerden ilki olarak bölgedeki tarihi yapı restorasyonlarının orijinali yansıtmamasıdır. Bu durumda en çok dile getirilen yapı surlar ve kale kapıları olmaktadır. K1 ve K25 Saltanat Kapı ve çevresinin orijinal olmadığını; orijinal taşlardan bazılarının alt kısımda

durup, üzerinin eskitme taşlarla örüldüğünü ve bu durumun yapının orijinallliğini bozduğunu belirtmektedirler (Şekil 43):

Surlar var tabiki. Ama çoğu da kayboldu artık. 2003'de başladı restoresi 2004'de Saltanat bitti diye hatırlıyorum. Eskisi daha hoştu. Eskiden yıkık dökük de olsa orijinal taşlar duruyordu. Daha orjinaldi. Sonra üzerine böyle eklemeler yaptılar. Orjinaller duruyor üstleri farklı, böyle eskitme yapıyorlar ona. Güzel mi güzel ama hani eski hali daha hoştu kesinlikle. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y

Şimdi Çakır Hamam tarafındaki surlarda altına bak orjinaldir. Üstüne bak benziyor mu birbirine. Saltanat Kapı'dan aşağısını söylüyorum, zaten Saltanat Kapı dâhil. Altı orjinaldir, üstüne bakarsan kesme taş. Alakası var mı? İki taş birbiriyle bağdaşmıyor bile. K25-Erkek, 66, Alaaddin, Y

Şekil 43. Saltanat Kapı çevresindeki surlardaki orijinal olan ve olmayan taşlar

Kaynak: Burcu Göközkut

Saltanat Kapı dışında K29 Zindan Kapı'nın, K15 ise Yer Kapı'nın orijinal yerinde olmadığını belirtmektedirler. Bunun dışında katılımcıların çoğu sur ve kale kapılarının restore hallerinden memnun olmadıklarını dile getirmektedir:

Bakın şu saçın altında eski taşlar vardı. Mesela şuraya baktığın zaman bir tane taş var görünüyor burada. Esas kapı buradaymış, burada bir kapı varmış. Yerini de o taştan tespit ettiler. Şeyden geldiler üniversiteden geldiler esas kapı burada dediler ama kapıyı buraya yapamadılar. Neden? Tarihi çınar olduğu için kesemediler onun için buraya kapı diye bir şey yapamadık, ilerleyen zamanlarda tahmin ediyorum, orda karşıdan karşıya bir kapı yapabilirler yani. Diğer kapılar gibi oraya yapabilirler. K29-Erkek, 72, Alaaddin, Muhtar

Surlar yeniden yapılıyor ama aslına pek uygun değil tabi. Hele şu esas giriş kapısı vardı esas Yer Kapı mahallenin ismini alan Yer Kapı aşağıki kapıdır. O kapıyı bile yamuk yaptılar tam aslına uygun yapamadılar. K15-Erkek, 73, Kavaklı, Y

Şimdi tabi ki belediyenin hizmetleri Hisar için gayet iyi güzel. Ama sadece bazı yerler bizim hoşumuza gitmiyor. Biz surların böyle olduğunu zannetmiyoruz. Restorasyonun doğru yapılmadığını düşünüyoruz. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

Keşke bu alanlar restore edilmeseydi her restorasyonunda başka eller değişiyor; özü değişiyor, ruhu değişiyor. K4-Erkek, 72, Osmangazi, ÇY

Aslına uygun pek bir şey yok, surlarda özellikle, hep imitasyon. K25-Erkek, 66, Alaaddin, Y

Tarihi yapıları yenilediler, kaleleri yenilediler çok eskiydi. Kalelerin çok eski zamanlarını biliyorum ben. Gerçi biraz yapmacık bir kale oldu ama hani eski tarihi şeyinden çıktı. Birazcık eski orijinalinden çıktı, yapmacık dümdüz bir kale yaptılar. Benim çok hoşuma gitmedi yani açıkçası. K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY

Surlarla ilgili restorasyonu beğenmeyen alanda yaşayan ve çalışan kişilerin aksine bölgeye ziyaretçi olarak gelen K45 surların restorasyonu sonrasında bir kısmının kafe olarak kullanılması ile daha güvenli bir yer haline geldiğini, bu nedenle de beğendiğini belirtmektedir:

Yamaç Kafenin yapılması iyi olmuş, oralar düzenlenmiş. Lise zamanlarında gelmişim ben oralar çok korkunçtu. Bir anlamda güvenli değildi. Şimdi daha rahat gidip-gelinecek bir yer olmuş. K45-Kadın, 29, Z

Surlar dışında diğer tarihi yapıların da yenilemeler ile orijinalliyini kaybettiği belirtilmektedir. Örneğin K20, Bali Bey Han'ın yanına eklenen yürüyen merdiven ile tarihi dokunun zarar gördüğünü aktarmaktadır. Bunun yanı sıra K6 restorasyon ile yapıların doğallığını kaybettiğini belirtmektedir:

Örneğin orada Bali Bey Han hemen yan tarafını bizim belediye yaptı galiba yürüyen merdiven yaptı. İnsanlık için iyi, yaşlılar için güzel hoş bir hizmet ama keşke yapılmasaydı. Hâlbuki orada gerçekten merdiven var eski haliyle bıraksa daha iyiydi. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

Ben çok iç açıcı bulmuyorum açıkçası. Çünkü niye bulmuyorum. Doğallığından tamamen çıkıyor. Olduğu gibi kalsa, kalmıyor. Doğallığından çok uzak yapılar oluyor. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY

Sözleri ile K6'yı destekleyen K43 de restorasyonun aslına uygun yapılmamasından şikâyetçidir. Ziyaretçilerin sadece camii - türbe gibi tek yapıları görmeye gelmediğini, tarihi dokunun çevresi ile birlikte korunmadığını belirtmektedir:

Birçoğu aslına uygun değil. Yerleşim olarak çok izin verilmiş bu kadar izin verilmemesi lazım. Gerektiği kadar buraya saygı duyulmamış, gerektiği kadar korunmamış. Bu kadar kafeydi şuydu buydu falan yani özü korunmamış. Şu kebabçının işi yok burada mesela. Şöyle bir şey var buranın özelliği bize tarihi yansıtması değil mi? Yapılarının da aynı şekilde kalmış olması lazım. Eski yapılar var ama onun dışında bir sürü yeni yapılar da var. Yani eskiyle yeniyi öyle bir harmanlamışlar ki içinden çıkılmaz bir hale gelmiş. Bakıldığı zaman burayı böyle görmemek lazım. Biz buraya tarihimizi görmeye geldik. Sadece bu türbe değil buranın tarihi. Yapıları, etrafı, çevresi de buranın bir bütün olarak insanlara bir şeyler vermesi gerekir. Biz şimdi buraya geldik tarihinde evlerin de yapıların da o eski hani cumbalı evler dedikleri şekilde bak benzer evler var ama üzerinde çok oynanmış. Bir de çevresine o kadar çok yerleşim gelmiş ki o dokuyu bozmuş açıkça bunu söyleyebilirim. K43-Erkek, 67, Z

Bölgedeki restorasyonların beğenilmeme sebeplerinden bir diğeri restorasyon çalışmalarının hakkıyla yapılmadığı, fazla önem verilmediğinin düşünülmesidir (Şekil 44):

Hakkıyla yapılmıyor. Mesela camiler falan var şu ara tarafta Hisar Bölgesi 'nde Onlar yapılıyor işte ama yapılması gerektiği gibi yapılmıyor. Hani biz de inşaat mühendisi olduğumuzdan daha böyle doğru tespitler yapabiliyoruz. K44-Erkek, 34. Z

Hiçbir şey tam tekmil yapılmadı. Sokakları kalktı belediye yapmaya binaları restore etmeye yarıda bıraktılar. Ben şurada oturuyordum satalı 8-9 sene oldu hala binanın dışı yarım, tahtalar çakık. Hani biraz ahşap eskiye dönük binaları da eşleştirmek istediler onlar hala yarım. Şu yol yapıldı bozuk bozuk bozuk. Şimdi tadilat yapıldı yine iki yeri yamaladılar yine aynı. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

Restoreleri maalesef hiç başarılı bulmuyorum. Göstermelik hepsi. Hiçbir restore orijinal değil. Kazıyor bırakıyor. Hayır, yaptıkları da Bali Bey Hanı 'nı gördünüz. Şimdi o hanın aslına bakarsak asıl resimlerine şu anki hanla hiçbir alakası yok. Ama restore. Şimdi nasıl ben bunun restoresine güzel diyeyim. Şimdi göstermelik restoreye nasıl memnunum diyeyim. Ben yaptım oldu restore (..)Arkeopark mesela, öyle kazıp bırakılıyor. Şimdi şu hastanenin karşısında Bitinya Sarayı var kazı yapıyorlar sözüm ona. Senelerdir kazı yapıyorlar. Orada dört tane direk, üstünde viranda aynen duruyor. Tophaneden getirdikleri taşları falan oraya atmışlar sanki oradan çıkmış gibi. Sağdan soldan toplama taşlar da var orada. K25-Erkek, 66, Alaaddin, Y

Şekil 44. Bölgede bulunan harabe durumundaki konutlar

Kaynak: Burcu Göközkut

Hisar Bölgesi'ndeki restorasyon çalışmalarının katılımcılar tarafından memnuniyet durumlarından sonra bu çalışmaların yeterli olup olmadığı katılımcılara yöneltilmiştir (Tablo 15). Buna göre yerel halkın %24'ü yeterli görürken, %67,3'ü yeterli olmadığını belirtmiştir. Çalışanların %25,9'u yeterli görürken, %65,9'u yeterli görmemektedir. Ziyaretçilerin ise %42,7'si yeterli bulurken, %40,8'i yetersiz bulmaktadır. Yerel halk ve çalışan grupları Hisar Bölgesi'nde yapılan restorasyon çalışmalarını büyük oranda yetersiz görmektedir. Bunun yanı sıra ziyaretçilerin büyük oranı bölgedeki restorasyon çalışmalarını beğenirken, yeterli görme oranları daha daha düşüktür.

Tablo 15. Hisar Bölgesi'ndeki restorasyon çalışmaları yeterli mi?

Değişken		Yerel Halk		Çalışan		Ziyaretçi	
		N	%	N	%	N	%
Sizce Hisar Bölgesi'ndeki restorasyon çalışmaları yeterli mi?	Evet	25	24,0%	22	25,9%	44	42,7%
	Hayır	70	67,3%	56	65,9%	42	40,8%
	Fikrim yok	9	8,7%	7	8,2%	17	16,5%
	Toplam	104	100,0%	85	100,0%	103	100,00%

Bölgedeki restorasyon çalışmalarını yeterli görmeyen katılımcılar nedenlerini şu şekilde aktarmaktadır:

Restorasyon çalışmaları çok yeterli değil bence. Çünkü restorasyon yapılırken tamam yapılıyor ama bir taraf hep eksik bırakılıyor bence. Yani tam yapılamıyor. Bence verilen inşaat firmalarının bu konuya ait bilgilerinin olmaması. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Yeterli değil tabi ki. Yeterli değil, daha çok ağırlık verilmesi lazım. Hemen surların içinde Bey Sarayımız var bizim, acil restorasyon edilmesi lazım. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar

K8 ve K37 restorasyon çalışmalarının yeterli olmamasını yenileme yapan firmalarının bilgisiz olması ve önemli tarihi yapıların restorasyonunun yapılmaması olarak göstermektedirler. K21 ise restore edilen yerlerin güvenliksiz bırakıldığını, bu nedenle tehlike arz ettiğini belirtmektedir:

Buraların korunabilmesi için en azından bir güvenlik sistemi olması lazım şurada. Şu surların üstünü görüyorsunuz değil mi? Herkes üstüne çıkıyor, böyle olmaması lazım. Burada Osmangazi Belediyesinin yapacağı tek şey turistik bir alanda it kopuğa

bırakılmış terkedilmiş bir yer var. Biz esnaf olarak kendimiz önlem almaya çalışıyoruz bunları temizleyebilmek için. K21-Erkek, 55, Kavaklı, Ç

K21 restorelerin yetersizliği konusunda belediyeyi suçlamaktadır. Belediyelerin çalışmalarını yetersiz bulan bir diğer katılımcı da K25'dir. Aladdin Mahallesi'nde yapacağı evi bölgenin kimliğine aykırı olmaması için tarihi özellikli yapmaya çalışan K25, bundan dolayı belediye ile sorun yaşadığını da belirtmektedir.

Kale Sokaktaki evlerin restorasyonunu Belediye yapmadı ki, şahıslar kendileri yaptı. Benim burası nasıl oldu? Ben yaptım da oldu. Ama ya parasını ver, ya kendin yap millete uzun vadeye yay ama şehri öldürme. Sen şimdi şehri öldürüyorsun. Yapana ket koyuyorsun. Ben burasını yaptım elimden almak için her türlü gayreti gösterdiler. Beş sefer belediye encümenine saktular istimlak için. Gücüm vardı bıraktırdım. Olmadı Kültür Müdürlüğünü devreye saktular misafirhane yapmak için. Ama her şeyimiz yasal. Ev Anıtlar Kurulu'ndan mühürlü. Yasal olduğu için zaten elimde duruyor. Şimdi nasıl ben bunlara iyi diyeyim. Adam kalkıyor cami restore ediyor harcın içine iki damla kırmızı boya attığı zaman restorasyon yaptım diyor. Kırmızı harç ile restorasyon olmuyor. Bunun bir aslı var aslına uygun yapman lazım. K25-Erkek, 66, Alaaddin, Y

Tarihi alanların bir şekilde kullanıma devam etmesi kişilerin o yer ile bağıni sürdürmesine katkı sağlamaktadır. Katılımcıların bir kısmının restorasyonları beğenmeme ve yetersiz bulma sebepleri tarihi yapılara işlevsellik kazandırılmadığını düşünmeleridir:

Valla şuanda kullandığımız şeyler kaldı yani bazen şeye gidiyoruz yani biz çay içmeye, Kavaklı caddesinde Haraççioğlu var oraya gidiyoruz. Yani pek kullanılacak bir şey kalmadı. Yani kalmadı derken bunların çoğu restore edildi ama halka açılan bir şey yok. Burada yanda hamamımız vardı gene o hamam da kapatıldı. İşte yani şuanda kullanılan pek bir yer yok yani. Halka açılmış kullanılan bir yer yok yani. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Bazı tarihi sivil mimarlık örnekleri var onların işte onarımının yapılması, konstrüksiyonunun yapılması gibi bunlar ele alınabilir. Mesela o Yer Kapı Camii işte o da yeniden yapıldı mesela restorasyon geçirdi, eskiden çok kullanıyorduk orayı hem bahçesi daha büyüktü, şadırvan falan daha iyiydi ama yeni yapılan haliyle çok da şey gelmiyor. Yapısını kaybetti diye düşünüyorum şuan çok kullanmıyoruz bunu eskiden daha işlevseldi. K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY

Bölgede bulunan ziyaretçilerden K40 ise bölgede yapılan koruma faaliyetlerinin koruma bilincinden çok ekonomik sebepler ile yapıldığını belirtmektedir. Bölgeye turist kazandırmak amacıyla yapılan koruma çalışmalarının yetersiz olacağını aktarmaktadır:

Bu yüzden de turisti çekmeye yönelik yeni şeyler yapılıyor. Aslında yapılmaya çalışılan hareketin amacı turist çekmek yoksa kültürümüzü korumak o bu değil. Kültürümüz koruncaksa hep korunsaydı. Niye şimdi korundu? Ama sadece bu burada değil Türkiye'nin her yerinde olan bir şey Bursa'da ekstra olan bir durum. Bursa'nın normalde bu durumdan çok daha iyi turist alabilmesi gerekirdi yani kişiler geldiği yeri bile bilmiyorlar. K40-Erkek, 56, Z

5.1.3. Hisar Bölgesi'nde Turizmin Yapısı

Hisar Bölgesi merkezi konumu ve barındırdığı kentsel kültürel miras nedeniyle Bursa turizminde pay sahibi bir alandır. Bu pay küçük olsa da başta Osmangazi Mahallesi olmak üzere daha sonra Kavaklı Mahallesinde yoğunlaşmaktadır. Mollagürani Mahallesi Kavaklı Mahallesi ile bitişik olduğundan ve bunun yanı sıra Hisar Arkeopark ve Kaleiçi Otel gibi turistik alanları barındırdığından küçük de olsa bir pay alırken; Alâaddin Mahallesi, içerisinde tarihi yapılar barındırır da turistik anlamda çok geri planda kalmaktadır.

Bölgeye gelen ziyaretçilerin geldikleri şehirler incelendiğinde, yapılan anketler sonucunda Bursa'da yaşayıp bu alanın dışında ikamet eden kişilerin, ziyaretçilerin büyük bir kısmını (%59,20) oluşturduğu görülmektedir (Tablo 16). Daha sonra %13,60 ile diğer seçeneği gelmektedir. Diğer seçeneğinde olan şehirler ise şunlardır: Şanlıurfa, Ardahan, Gaziantep, Düzce, Zonguldak, Muş (3 kişi), Kırklareli, Van, Samsun, Bitlis, Siirt ve Balıkesir. Buna göre Türkiye'nin birçok farklı şehrinden ziyaretçisi olduğu söylenebilmektedir. Daha sonra ise sırasıyla İstanbul, Ankara, Kocaeli, Yalova ve İzmir gelmektedir.

Tablo 16. Ziyaretçilerin geldikleri şehirler

Değişken		Frekans	%
Hangi şehirden geliyorsunuz?	İstanbul	10	9,70%
	Yalova	2	1,90%
	Kocaeli	8	7,80%
	Ankara	6	5,80%
	İzmir	2	1,90%
	Diğer	14	13,60%
	Bursa'da ikamet ediyorum.	61	59,20%
	Toplam	103	100,00%

Bölgedeki turistik işletmelerden biri olan Sümbüllü Bahçe Konağının işletmecisi K8'in sözlerine göre Bursa içi ziyaretçi çok gelse de özellikle yakın çevreden de gelen ziyaretçi sayısı fazladır:

Bursa içi çok geliyor, Bursa'da ikamet eden kişiler çok geliyor. Hatta müdavim olan devamlı gelen kişileri de görüyoruz. Memnuniyetle diğer illerden gelen insanları da ağırlıyoruz. İstanbul, Sakarya, Kocaeli yakın çevredeki illerden gelen konukların olduğunu hissediyoruz. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

K8'in de sözünü ettiği gibi bölgeye gelen ziyaretçilerin büyük çoğunluğu Bursa içinden olmakla birlikte, daha sonra yakın çevreden gelenler olduğu kadar hemen hemen Türkiye'nin her yerinden bölgeye gelindiğini söylemek mümkündür. Çalışmanın örneklemini yabancı ziyaretçileri kapsamadığından bu ziyaretçiler ile anket ya da görüşme yapılmamıştır. Ancak yapılan görüşmeler kapsamında alana gelen yabancı ziyaretçi sayısının yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Alanda bulunan Kaleiçi Otelin işletmecisi K30, bölgeye gelen yabancı turistleri şu şekilde belirtmektedir:

Yeni Zelanda'dan hiç bizi aramadan Booking'den rezervasyon yapıp nokta atışı yapıp bize gelen, konaklayan konuklarımız var benim. Ve burayı çok seviyorlar. Tekrarında bir başkasını gönderiyorlar... Avrupalı biliyorsunuz nokta atışı yapar bakar inceler ve gelir, memnuniyetini dile getirir. Bundan dolayı da puanımız 9.2... Her ikisi de geliyor konuklarımızın, Türk konuklarımız da var tabi ki yurt dışından gelen de. Almanya'da çalışıp orada ikamet eden Alman vatandaşı olan konuklarımız da var. Yerli sürekli gelen konuklarımızda var. Yani Türkiye'nin de İzmir'den tutun işte Denizli'sinden tutun Muğla'sına varana kadar geliyorlar. K30-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

K30, Türkiye'nin her yerinden gelen turistler olabildiği gibi Yeni Zelanda'dan bile turist geldiğinden bahsetmektedir. K30'un sözlerinde dikkat çeken ayrıntı ise yurt dışından gelen turistlerin Booking üzerinden rezervasyon yapması durumudur. Bu durumdan yabancı turistlerin Hisar Bölgesi'ni ziyaret etme ve konaklama durumunda online rezervasyon sitelerini kullandıklarını söylemek doğru olacaktır. K12'nin sözleri de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu anlamda özellikle yabancı turiste hizmet etmeyi amaçlayan Avlu Otel işletmecileri, Airbnb kullanarak bu amacına varmayı planlamaktadır:

Evet, Airbnb'den kiraya vereceğiz, farklı siteleri de kullanacağız daire şeklinde kiraya vereceğiz. O şekilde hizmet vereceğiz (..) Airbnb genelde yurt dışında kullanıyorlar.

Yani turistler de biliyor. Hani turistlerin bildiği bir site olduğu için (..) Oda şeklinde de olacak. 2 tanesi tek oda, 2'si süit oda. En üst katta da teras var. Ama hepsinin satışı Airbnb üzerinden ve diğer sitelerden olacak yani daire kiralanma şeklinde gidecek. K12-Kadın, 33, Osmangazi, Ç

Bölgeye gelen yabancı turist için Arap turistlerin daha yoğun olduğunu K12, K8 ve K46 tarafından ifade edilmiştir. K12'nin sözlerinden son yıllarda Türkiye'de gittikçe artan Arap turist sayısının Hisar Bölgesi için de geçerli olduğu görülmektedir. K46, bölgeye gelen yabancı turist içindeki Arap turistin yoğunluğunu belirtirken Arap turistin turizm önceliklerinin farklı olması sebebi ile Hisar Bölgesi'nin ilk tercihleri olmadığını, ancak bölgenin merkeze olan yakınlığından dolayı tercih edildiğini belirtmektedir:

Geliyormuş, yabancı turist çok fazlaymış burada. Arap özellikle Arap turizmi iyiymiş burada. K12-Kadın, 33, Osmangazi, Ç

Bizim hep Araplardı zaten. Batılı turist, Avrupalı turist yok. Hep doğudan, Rusya ya da yine Arap turist gelmeye devam etti (...) 2011 yılında da yaz döneminde Arap turistler çok fazla geldiler, hatta abone oldular. Yemekler onlara çok hitap eden yemeklerdi. Ağırlıklı olarak Arap turistler. Onun dışında yabancı olarak diğer milletleri fazla görmedik. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Turlarla daha çok geliyor. Ya zaten Bursa'da yabancı turistin büyük çoğunluğu Orta Doğu'dan geliyor. Orta Doğu'dan gelenler doğrudan Hisar Bölgesi'ni tercih etmiyorlar aslında.. Böyle bir şey yok. Onların bilinen bir yeri öncelikli Uludağ, ikincisi alışveriş deneyimi. Ama hani konaklama alanlarının yakınlığı söz konusu olunca buralarda hem konaklama da olur. K46-Halkla İlişkiler Tanıtım Müdürü

K46'nın belirttiği üzere Arap turistler bölgeye daha çok turlar ile gelmektedirler. Yerli ziyaretçilere bakıldığında ise şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Anket sonuçlarına göre ziyaretçilerin bölgeye ne ile geldikleri sorulduğunda bireysel (%43,70), aile ve akraba ile (%32,00) ve arkadaş grubu ile (%21,40) oranı en yüksek cevaplar olmalarına rağmen seyahat acentesi ile yanıtı %1,90 ile çok düşük kalmaktadır (Tablo 17). Bölgeye gelen seyahat acenteleri genellikle Bursa'ya günübirlik ziyaret eden seyahat acenteleridir (Şekil 45). Bursa'ya yapılan bu günübirlik seyahat için belirli bir rota oluşturulmuştur. Genellikle bu rota Eyüp Sultan Camii ve Türbesi, Yeşil Camii ve Türbesi, Ulu Camii, Hanlar Bölgesi ve Kapalı Çarşı olurken; kimi zaman Cumalıkızık da eklenmektedir. Bu turların son durağı ise Ulu Camii ve Hanlar Bölgesi'ne yakın olan ve aynı zamanda kısa bir dinlenme imkânı da sunan

Tophane Meydanı olmaktadır. Böylelikle Tophane Parkı ya da Tophane Meydanı'ndan şehir manzarası izlenip, park içinde bulunan Orhan Gazi ve Osman Gazi Türbeleri de ziyaret edilmektedir. Tur ile yapılan bu seyahatlerde tur kapsamında seyahat eden kişiler birbirlerinden ayrılmadan hızlı bir şekilde bu alanı dolaşırlar. Bu nedenle çalışma kapsamında seyahat acentesi ile gelen ziyaretçiler ile görüşme fırsatı fazla yakalanamamıştır.

Tablo 17. Bölgeye gelen ziyaretçilerin kim/ne ile geldiğine ilişkin bilgiler

Değişken		Frekans	%
Hisar Bölgesi'ne kim /ne ile geldiniz?	Seyahat Acentesi ile	2	1,90%
	Bireysel	45	43,70%
	Aile ve ya akraba ile	33	32,00%
	Arkadaş grubu ile	22	21,40%
	Vakıf, dernek, okul gibi kurum organizasyonları ile	1	1,00%
	Toplam	103	100,00%

Şekil 45. Hisar Bölgesi'ndeki kitle turizmine ait görseller

Kaynak: Burcu Göközkut

Bu durumu K46 ise şu şekilde ifade etmektedir:

Turlar ile geliyorlar yerli turistler. Mesela burası Çanakkale yolu üzeri bir durak gibi düşünün. Çanakkale'ye işte şehit bölgesine giderken Bursa'da dururlar. İstanbul'dan özellikle güneybirlikçi ziyaretçi geliyor. Ama Hisar Kalesine gitmek için turun zaman

planını yani 1 günlük gelen kişi Hisar Bölgesi'ne gitmez. Çünkü önceliği var. Yani siz Roma'ya gittiğinizde apar topar Kolezyum'a gidersiniz. Burada da Ulu Camiye gidersiniz, Yeşile gidersiniz. Ondan sonra işte hani onları gördükten sonra 2.nci 3.ncü güne göre de karar verir (..) Yani şuanda Bursa'nın tur güzergâhları Osman Gazi, Orhangazi türbesinden başlıyor. Ve devam ediyor. Şimdi siz günübirlikçi olarak geldiyseniz Hisar Bölgesini gezmezsiniz. Osman Gazi, Orhan Gazi, Ulu Camii Efendim Yeşil Türbe, Set Başı, Yıldırım Beyazıt, Emir Sultan zaten akşam olur. Siz ancak 2 ya da 3 gün içerisinde gelerseniz Hisar Bölgesiyle tanışırsınız. Ya da Hisar Bölgesindeki bu tip otellerde kalırsanız Hisar Bölgesiyle tanışırsınız. Ya da özel olarak bir ilginiz olması lazım yani. Yani Hisar Bölgesi böyle garip yer. K46-Halkla İlişkiler Tanıtım Müdürü

K46, Bursa'ya genellikle günübirlikçi ziyaretçilerin geldiğinden söz etmektedir. Hisar Bölgesi'ndeki ziyaretçilere Bursa'ya kaçınıcı gelişleri olduğu sorulduğunda Bursa il sınırları içinde yaşayanların %60,20 ile en yüksek oranı oluşturduğu görülmektedir (Tablo 18). Üçten daha fazla gelmiş olanlar %26,20 ile ikinci sırada iken, ilk defa gelenler ise %7,80 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bursa il sınırları içinde ikamet edenler dışında Bursa'ya gelenlerin %19,40'ı 5 gün ve ya daha uzun süreli konaklamaktadır. Bu durumun en büyük sebebi bu ziyaretçilerin genelde aile ya da akraba ziyareti amacıyla gelip, uzun süre kalmayı tercih etmeleri olmaktadır. Bursa'ya günübirlik olarak ziyaret edenler ise %16,50 ile üçüncü en yüksek oranı almıştır.

Tablo 18. Ziyaretçilerin geliş ve kalış sürelerine ilişkin bilgiler

Değişken		Frekans	%
Bursa'dan başka bir ilde yaşıyorsanız Bursa'ya kaçınıcı gelişiniz?	Birinci	8	7,80%
	İkinci	2	1,90%
	Üçüncü	4	3,90%
	Daha fazla	27	26,20%
	Bursa'da oturuyorum	62	60,20%
	Toplam	103	100,00%
Bursa'da kaç gün geçirmeyi düşünüyorsunuz/ kaç gün geçirdiniz?	Günübirlik	17	16,50%
	1-2 gün	8	7,80%
	3-4 gün	6	5,80%
	5 gün ve daha fazla	20	19,40%
	Bursalıyım	52	50,50%
	Toplam	103	100,00%
Hisar Bölgesi'ne kaçınıcı gelişiniz?	Birinci	19	18,40%
	İkinci	9	8,70%

	Üçüncü	3	2,90%
	Daha fazla	72	69,90%
	Toplam	103	100,00%
Hisar Bölgesi'nde ne kadar zaman geçirmeyi düşünüyorsunuz/ne kadar zaman geçirdiniz?	1-2 saat	45	43,70%
	Yarım gün	27	26,20%
	Günübirlik	23	22,30%
	1 gece konaklamalı	3	2,90%
	2 gece konaklamalı	2	1,90%
	3 ve daha fazla konaklamalı	3	2,90%
	Toplam	103	100,00%

Hisar Bölgesi'ne ise üçten daha fazla gelenler %69,90 ile en yüksek oranı oluşturmaktadır. Bunu %18,40 ile ilk defa gelenler takip etmektedir (Tablo 18). Hisar Bölgesi'nde geçirilen zamana bakıldığında ziyaretçilerin %43,70'i 1-2 saat geçirmektedir. Ziyaretçilerin %26,20's, yarım gün geçirirken, %22,30'u ise günübirlik gelmişlerdir. Alanda konaklayanların oranı ise toplamda %7,70 ile en az oranı oluşturmaktadır. Avlu Otel'in işletmecilerinden K6 şu şekilde açıklamaktadır:

Otelde kalanlar yabancı da oluyor ama genelde Türk. 1 ya da 2 gün kalıyorlar genelde. Tabi daha 10 gün oldu konaklama kısmı açılalı. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY

Hisar Bölgesi'ne gelen ziyaretçilerin geliş amaçları incelendiğinde sırasıyla gezmek, dinlenmek, yeme-içme, aile ve dost ziyareti ve alışveriş olduğu görülmektedir (Tablo 19).

Tablo 19. Ziyaretçilerin bölgeye geliş amaçları

Değişken		Frekans
Hisar Bölgesi'nde hangi amaçla bulunuyorsunuz?	Dinlenme	31
	Gezme	66
	Alışveriş	5
	Yeme - içme	11
	Aile - dost ziyareti	7
	Diğer	6
	Toplam	103

Hisar Bölgesi'ne geliş amacında en büyük pay gezme amaçlı gelinmesidir. Ziyaretçilerden Hisar Bölgesi'ni çekici kılan unsurlardan üçünü belirtmeleri istendiğinde 68 kere tarihi konaklar, 67 kere tarihi camiler ve 55 kere surların varlığı belirtilmiştir (Tablo 20).

Buna göre Hisar Bölgesi'nin çekici kılan unsurların en önemlilerinin alanda bulunan kentsel kültürel miras öğeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra 26 kere tarihteki siyasi ve dini açıdan önemli kişilerin mezarlarının bulunması ve 25 kere UNESCO Dünya Mirasında bulunan yerlerin bazılarına ev sahipliği yapması olduğu işaretlenmiştir.

Tablo 20. Ziyaretçilere göre Hisar Bölgesi'ni çekici kılan özellikler

Değişken		Frekans
Hisar Bölgesini Çekici Kılan Özellikler	Tarihi konaklar	68
	Tarihi camiler	67
	Surların varlığı	55
	Güzel manzara sunması	34
	Tarihteki siyasi ve dini açıdan önemli kişilerin mezarlarının bulunması	26
	UNESCO Dünya Mirasında bulunan yerlerin bazılarına ev sahipliği yapması	25
	Ulaşım Kolaylığı	17
	Hava kalitesi	17
	Yeşil alanların varlığı	12
	Yeme-içme kolaylığı sunması	10
	El Sanatları	4
	Konaklama kolaylığı sunması	2
	Diğer	1

Hisar Bölgesi'ndeki turizm odaklarına bakıldığında tarihi çevrenin etkisiyle gelişen bir turizm yapısı olduğu görülmektedir. Turizmin en fazla olduğu yer bilinirliği daha yüksek olan Tophane Bölgesi ve bu bölgede yer alan Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri olmaktadır. Özellikle 2014 yılında Bursa'nın Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık'ın UNESCO Dünya Miras Listesine girmesiyle birlikte Orhan Gazi ve Osman Gazi Türbelerinin de listeye girmesi bu alanı daha da popülerleştirmiştir. Bu durumu K46 şu şekilde aktarmaktadır:

UNESCO'ya girmesi ile birlikte uluslararası yabancı sayısı her geçen gün artıyor. Bakmayın son 2 yıl pandemi sürecini dikkate almak yanlış olur. Yabancı turistin, yerli turist oranı içerisindeki ağırlığı da arttı. Öte yandan yerli turist sayısı da çok hızlandı. Bir gelen bir daha geliyor, bir gelen tarihi turizmi keşfetmek için geliyor. Gelmişken alışverişin kapalı çarşının farkına varıyor. Bir dahaki gelişinde alışveriş için geliyor. Bir daha gelmişken ondan sonra işte Bursa'da ciddi bir dini turizm var. Onun farkına varıyor. Ondan sonra yine bir daha geldiğinde dini turizm amaçlı seyahat ediyor.
K46-Halkla İlişkiler Tanıtım Müdürü

K46'nın bahsettiği üzere bölgenin özellikle UNESCO Dünya Miras Listesine giren alanları sayesinde hem yabancı turist hem de yerli turist sayısı artmıştır. Bu anlamda sadece niceliksel bir artış değil, aynı zamanda turist tipinin de çeşitlendiğinden söz etmek doğru olacaktır. Bunun yanı sıra gelen turistlerin farklı yerleri de keşfedip, daha sonra bu alanları ziyaret amacıyla tekrar geldiği de belirtilmektedir. Alandaki turist sayısının artması, alana yapılan otel sayısının da artmasını sağlamıştır. 2021 yılında hizmete açılan Avlu Otel işletmecilerinden K12, otel için yer seçiminde bölgenin turizminin önemini şu şekilde belirtmektedir:

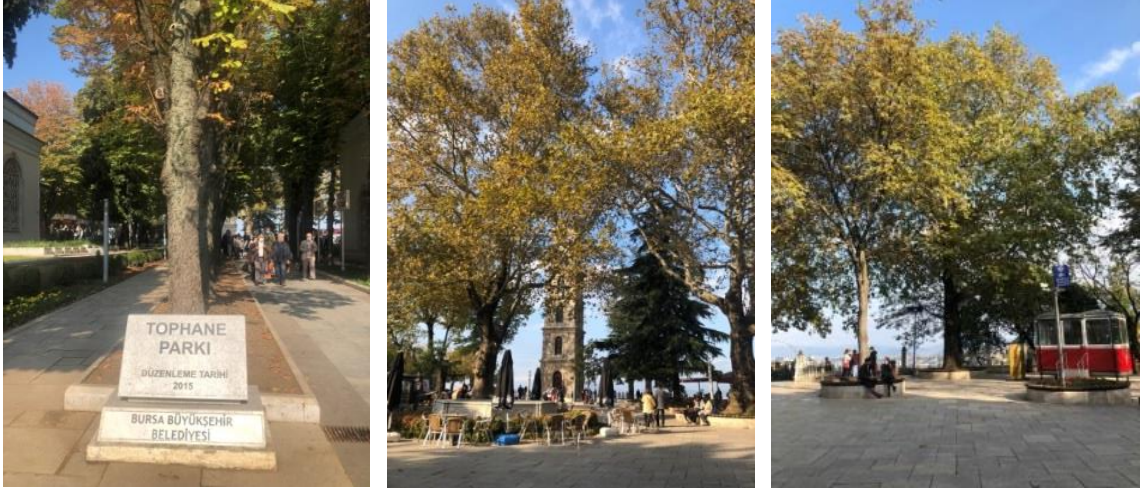
Daha turistik, hani turistik bir bölge olduğu için tercih ettik açıkçası. Turizm burada daha güzel yapılır diye düşündük. O yüzden burayı tercih ettik (..) Turist çok var, turist bölgesi zaten. Türbeler burada olduğu için, yakın olduğu için hep turistler bu taraftan geçiyor. K12-Kadın, 33, Osmangazi, Ç

Hisar Bölgesi'ndeki restoranlardan birinin sahibi olan K10 bölgedeki turizmin gelişimini kendi restoranı ve Tophane ve çevresi üzerinden şu şekilde aktarmaktadır:

Şimdi biz 2003 de burayı açtık, 2003 de açtığımız zaman bu Tophane Meydanı derler buraya, Tophane Meydanı öyle çok canlı bir yer değildi. Yani işte yeni bir işyeri açılıyorsunuz işte bir de isim de var yani biz dükkü kebabçı değiliz yani bir hareket getiriyorsun buraya. Sonra belediyenin işte Turizm İl Müdürlüğünü falan Bursa'yı tanıtması, turizmi işte biraz daha olması konusunda faaliyet göstermesiyle burası biraz daha şey oldu hareketli bir yer oldu. Tophane Meydanı, işte Orhan Gazi Osman Gazi Türbelerinin burada olması, işte bize yakın Üftade var ilerde (..) Biraz daha hareket oldu yani insanlar biraz fazla şey oldu ama bu pandemi döneminde işler biraz sıkıntılı. K10-Erkek, 66, Osmangazi, Ç

K10'un aktardığı üzere günümüzde Hisar Bölgesi'nin en canlı yeri olan Tophane Meydanı 2000'lerden itibaren bir canlılık kazanmış ve turistik anlamda da daha hareketli bir yer haline gelmiştir (Şekil 46). Yine K10 Covid-19 pandemisinin bölge turizmine etkisinden de söz etmektedir. Pandeminin Hisar Bölgesi turizmine yansısını K17 şu şekilde aktarmaktadır:

Pandemiden dolayı tabi ki de biraz yavaşlama var ama buraya yerli turist falan çok geliyor, tophaneye mesela geçen pandemiden önce mesela günde 80-100 otobüs insan gelirdi yani. Yabancı turistlerimiz var geliyor buraya, mesela çay kahve içmeye yabancı turistler de geliyor. Daha da iyi olacak yani. Pandemi dönemi diye biraz yavaşladı ama iyi yani. K17-Erkek, 45, Kavaklı, ÇY

Şekil 46. Tophane Parkı, 2020

Kaynak: Burcu Göközkut

K17 pandeminin bölgeye olan etkisinden söz ederken pandemi öncesi alandaki kitle turizminin ne kadar yüksek boyutta olduğuna da değinmektedir. Sadece Tophane Meydanına 80-100 otobüslük kitle turistinin geldiğinden söz etmektedir. Pandemi sürecinin bölgede nasıl geçtiğini ve pandemi sonrası alandaki ilk turistik hareketleri Sümbüllü Bahçe Konağı işletmecisi K8 de şu şekilde belirtmektedir:

Zaten kapandık, tüm alanlarda olduğu gibi sonra tekrar bir açılma süreci yaşadık. O süreçte sanki ilk defa bir yer görmüşçesine insanlar hücum etti, altına hücum eder gibi. Çünkü herkes çok sıkılmıştı. Evde herkes servis yapmaktan bunalmıştı. Servis hizmeti almak için bence sadece burası değil her mekân bence böyleydi. Çok yoğunluk vardı akşamlara kadar. Arılar uğuldar ya aynen öyleydi. Sonrasında yine bir sene kadar uzun bir süreç. Bizim tadilat gibi bir handikapımız oldu. Bizim burada restorasyon çalışmaları vardı. Boya, badana, çatlak, patlak falan. Sonra yeniden eski tempomuza döndük. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Ziyaretçilerin Hisar Bölgesinde çekici bulduğu özelliklerden bir kısmı da alandaki doğal unsurlardır (Tablo 20). Bu anlamda ‘güzel manzara sunması’ 34 kere, ‘hava kalitesi’ 17 kere, ‘yeşil alanların varlığı’ 12 kere söylenmiştir. Kalenin yüksek yere konumlanmış olması güzel manzara ve hava kalitesini beraberinde getirmektedir. Alandaki bu özellikler ziyaretçiler tarafından Tophane Parkı dikkate alınarak söylenmiştir. K46 Tophane Parkı ve ziyaretçi bağlamını şu şekilde ele almaktadır.

Burası aynı zamanda çok da güzel bir park. Sıcak günlerde böyle gidilir, manzarası da çok güzel, güzel bir çay bahçesi. Bursalılar çok tercih ediyor, turistler de türbeyi ziyaret ettikten sonra orada zaman geçiriyorlar. Bursalılar da gidiyor ama hani Bursalıların özel olarak gittiği bir mesire alanı gibi de düşünmemek lazım. Yani buralara geliyorsa insanlar gidip çay içmeye, dinlenmeye tabii ki gidiyorlar. Güzel yerler. K46-Halkla İlişkiler Tanıtım Müdürü

Bölgenin çekici özellikleri belirtilirken en düşük tercih ‘konaklama kolaylıkları’ seçeneğinde verilmiştir. Alanda dört adet butik otel olmasına rağmen bu otellerin yüksek ücretli olması tercih edilme durumunu azaltmaktadır. Bununla birlikte bu otellerin yabancı turist tarafından tercih edilmesini ise arttıran bir durum olmaktadır. Bölgedeki ziyaretçilerden K38 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Kitap Evi var ama butik ve çok lüks bir otel orası. Süit dairesi 250 Euro’ydu hala öyledir muhtemelen. Hilton’dan daha pahalı. Hilton’un en pahalı odasından daha pahalı. K38-Erkek, 36, Z

Son olarak bölgeye gelen ziyaretçilerin memnuniyet durumu incelendiğinde katılımcıların %61,20’si ‘çok memnun’, %31,10’u ise ‘memnun’ olduklarını iletmışlerdir (Tablo 21).

Tablo 21. Ziyaretçilerin memnuniyet düzeyine ait bilgiler

Değişken		Frekans	%
Hisar Bölgesi'ne yaptığınız ziyarete ilişkin memnuniyet düzeyiniz genel olarak nedir?	Çok memnunum	63	61,20%
	Memnunum	32	31,10%
	Kısmen memnunum	6	5,80%
	Memnun değilim	2	1,90%
	Toplam	103	100,00%
Hisar Bölgesi'ne tekrar gelmeyi düşünür müsünüz?	Evet	95	92,20%
	Hayır	4	3,90%
	Bir fikrim yok	4	3,90%
	Toplam	103	100,00%
Hisar Bölgesi'ni ziyaret etmeyi çevrenizdeki insanlara tavsiye eder misiniz?	Evet	98	95,10%
	Hayır	3	2,90%
	Fikrim yok	2	1,90%
	Toplam	103	100,00%

Ziyaretçilere yöneltilen alana tekrar gelmeyi düşünür müsünüz sorusuna %92,20 ile Evet cevabı verilmiştir. Yine katılımcıların %95,10'u Hisar Bölgesi'ne ziyaret etmeyi çevresindeki insanlara tavsiye edeceğini belirtmiştir.

Hisar Bölgesi'nin turizmi her ne kadar çok düşük olmasa da halen olması gerekenin çok altındadır. Sonuç olarak K46 bölgedeki turizmi genel hatlarıyla şu şekilde aktarmaktadır:

Henüz zayıf, istenilen seviyede değil şu anda. O yüzden o Arkeopark kazısı orada devam ediyor. Bey Sarayının tekrar ayaklandırılması projesi artık baya bir realiteye dönüşmüş durumda. Ve şu anda Hisar Bölgesinin en önemli yeri Osmangazi, Orhangazi Türbesi, Tophane kısmı işte Kale Kapısı bir taraftan onları sayabiliriz. Onların dışında işte genel olarak sokaklar, özel olarak içerde Üftade Tekkesi falan da sayılabilir. Ama Bursa turizmine doğrudan etkisi olan bir yerler değildir. Daha çok günübirlikçi. Ama bu yapılan kazılar ve çalışmalar tamamen bittiğinde etkisi çok daha artar. Şu an bir Ulu Camiiyle Cumalıkızık'ta bir Yeşil Türbeyle henüz mukayese edecek durumda değil. K46-Halkla İlişkiler Tanıtım

5.2. Hisar Bölgesi'nde Yer Bağımlılığın İncelenmesi

Yer bağımlılığı, bir yerin diğer ortamlara göre algılanan davranışsal avantajı ya da işlevsel faydasını ifade etmektedir (Kyle & Chic, 2007; Jorgensen & Stedman, 2001). Çalışmanın bu bölümünde tarihi çevrede yer duygusunun ölçütlerinden biri olan yer bağımlılığı incelenecektir. Bir yere olan işlevsel bağlantı o yere olan yer bağımlılığı ve yer kimliğini de doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle araştırmada yer bağımlılığı önce verilmektedir.

5.2.1. Yer ile Kurulan İşlevsel Bağlar

Lefebvre'ye göre (2019: 168) insan gündelik hayatın içinde ve gündelik yaşam ile tamamlanır. İnsanların yere bağlanması ve yer duygusunun oluşması da sürekli tekrarlanan deneyimler sayesinde olur ve hatta gündelik aktiviteler sırasında içimize işler (Tuan, 1974). Bu aktivitelerin günlük kullanımın dışında olmasına gerek de yoktur. Yer bağımlılığı kavramında en önemli kısım işlevsel bağlantıdır. Bu işlevsel bağlantı kişilerin gündelik rutinleri kapsamında yer ile olan bağlantılarını da kapsar. Bu aktivite ve rutinlerin kişileri

tatmin etme düzeyi yer bağımlılığının yüksek olmasını da sağlamaktadır. Hisar Bölgesi'ndeki kişiler gündelik hayatta hangi mekânları kullandıkları ve bu mekânlar içerisinde kentsel kültürel miras yapılarının ne derece kullanıldığı ve önem kazandığı anlaşılmak istenmektedir.

5.2.1.1. Gündelik Rutinler: Nereye Gidiyorlar?

Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilerin gündelik olarak kullandıkları mekânlara bakıldığında yapılan görüşmeler ışığında 5 kategoride toplamak mümkündür. Bunlardan birisi parklardır. Bölgede kullanılan parklara bakıldığında Tophane ve Pınarbaşı Parkı ön plana çıkmaktadır.

Gidecek yer olarak bu muhitin en güzel yeri Pınarbaşı'dır. Pınarbaşı'ndan sonra, Orhan Gazi Osman Gazi türbelerin olduğu yer, Tophane'nin olduğu yerler mesela buralar güzel. Çünkü yakın birbirine yakın olduğu için isteyen oraya gidiyor isteyen o tarafa gidiyor yani. Burada evin önünde otururuz, abim muhtar onun yanına giderim. Ama böyle farklı olarak oturmaya Tophane'ye gideriz, Pınarbaşı'na gideriz. K24-Erkek, 68, Alaaddin, Y

Gün içerisinde camilere gidiyoruz, onun dışında Pınarbaşı Parkı'nı kullanıyoruz. O bölgeye yakın oturduğum için ailece kullanıyoruz. K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY

Akşam yorgunluk atmak Tophane'de bütün Bursa'ya bakarken kahve içmek büyük bir keyiftir. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

Vallahi işte arkadaşlarla zaman geçiriyoruz. Pınarbaşı bizim kendi semtimiz, buralarda. Bundan iyi yer mi var ya mesela. K30-Erkek, 58, Mollagürani, Y

Araştırma sahası içinde yer alan Fetih Kapının dış tarafında konumlanan Tarihi Pınarbaşı Parkı her ne kadar kale içinde yer almasa da Hisar Bölgesi'nde yaşayan halk için önem arz etmektedir. Tarihi Pınarbaşı Parkı, Bursa kenti için öncü bir açık kamusal alan niteliğini taşımasının yanı sıra kentli kullanıcı için önemli bir hafıza mekânı oluşturması ile kentteki diğer yeşil alanlardan ayrılır. Kentsel parklar şehirlerin ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulur; ancak Pınarbaşı Parkı farklıdır. Günümüz kent ihtiyaçlarından ziyade içinde barındırdığı Pınarbaşı Suyu ve bulunduğu konum itibarıyla Bizans Döneminde dahi mesire alanı işlevi görmüştür. Bizans Döneminden sonra özellikle Osmanlı Dönemi boyunca park önemini sürdürmüştür; Bursa fethi sırasında Orhan Gazinin ordugâhını kurduğu ve yine bu parka açılan sur kapısından girerek Bursa'nın fethinin gerçekleştirildiği alan olmuştur. Bunun yanı

sıra park sadece bir mesire alanı olarak kalmamış, türlü etkinliklerin düzenlendiği bir alan haline gelmiştir. Parkın uzun yıllar içindeki işlevsel özelliğine bakıldığında hem bir park hem de zaman zaman bir meydan özelliği gösterdiğini söylemek doğru olacaktır. Osmanlı Dönemi boyunca özellikle bayram zamanları bu alanda yapılan şenlikler ve kutlamalar Cumhuriyetten sonra da devam etmiş, böylece kuşaktan kuşağa aktarılan bir hafıza mekânı oluşmuştur. Bu nedenle Hisar Bölgesi'nde yaşayanlar için Pınarbaşı Parkı hem ayrı bir öneme sahip hem de gündelik rutinlerine yerleşmiş bir alandır. Pınarbaşı Parkı'nın yanı sıra Tophane Parkı da kişilerin gün içinde Hisar'da gittikleri parklardan biridir. Hisar Bölgesi'ndeki kişilerin gün içinde gittikleri yerlere bakıldığında parklar dışında kutsal mekânlar olarak sınıflandırılabilir camiler ve türbeler ve bu kutsal mekânların dışında da kafe, restoran, çay bahçesi gibi ticari yiyecek içecek işletmeleri olduğu görülmektedir:

Türbeleri ziyaret ederler, Okçu Baba Türbesi var. Orada bir park var orada otururlar dinlenirler. Bu şekilde. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Alkolsüz mekânlara gidiyorlar. Kafe tarzı, nerede türbeler var, türbenin etrafı dolmuş çay ocakları, sohbet muhabbet. K21-Erkek, 55, Kavaklı, Ç

K8 ve K21'in ifadelerinden kişilerin türbe ziyaretlerinde de etraflarında bulunan oturma alanlarında dinlenip, sosyalleşmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda bu alanların işlevi olmayan şekilde sosyalleşme amacıyla kullanıldığı, farklı bir işlev yüklendiği görülmektedir. Bu nedenle Kavaklı Mahallesi'nde yer alan Haraççioğlu Medresesi Sosyal Tesisleri alanda bulunan kişilerin gündelik rutinlerinde yer alan bir alan haline gelmiştir. 2006 yılında restore edilerek sosyal tesise çevrilen medrese günümüzde sosyal ve kültürel anlamda kullanılabilir bir mekân ve çay bahçesi özelliği taşımaktadır. Katılımcıların bir kısmı Haraççioğlu Medresesi Sosyal Tesislerini gündelik hayatta kullandıkları mekânlara örnek göstermişlerdir:

Bize buralarda yakın olan Haraççioğlu var. Bursa'nın her yerinden geliyorlar, bilinen bir yer, belediyeye ait. Orası da çok eski bir yapı. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

Haraççıolu Medresesi. Bu da belediyenin kendine özelleştirip birine ihale karşılığında verip medresenin çay ocağına ya da kafeteryaya dönüştürmesi ile olmuş. Sümbüllü Bahçe Konağı var. K2-Erkek, 23, Osmangazi, Y

Haraççıoğlu'nda oturuyoruz çay bahçesinde oturuyoruz. Çok güzel Haraççıoğlu. K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY

K2, Haraççıoğlu Medresesi dışında Sümbüllü Bahçe Konağı'ndan da söz etmektedir.

Hisar Bölgesi'nde çalışan K7 de çalışma saatleri dışında özellikle de bir misafiri var ise Sümbüllü Bahçe Konağı'nda zaman geçirmeyi tercih ettiğini belirtmektedir:

İş yeri dışında çok bir şeyimiz olmuyor. Çünkü haftanın 7 günü çalışıyoruz. Sabah gelip akşam 9 a 10 a kadar dükkân içinde olduğumuz için anca dışardan bir ziyaretçimiz falan geldiği zaman işte şurada Sümbüllü Bahçe olsun, buradaki çay bahçelerine şehir manzarasıyla öyle gezdiriyoruz. K7-Erkek, 42, Osmangazi, Ç

Görüşmelerden anlaşıldığı üzere alandaki yapıların işlevselliğinin çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. K5'in günlük rutini de bu durumu kanıtlar niteliktedir:

Mesela bizim bir alışkanlığımız var. Yer Kapı Simit Fırınıımız var mesela. Gider oradan sabahleyin simidimizi alırız. Genelde bunu haftanın 3 gününde yaparız. Yerimize insan bıraktık mı Pınarbaşı'ndaki iş arkadaşlarımız orada iç kısmında, dış kısmında Sur'un olduğu yerlerde küçük bir çay ocağıımız var. Sohbet muhabbet ederiz. Sur kapısının önünde yani sohbet muhabbet ederiz. Yani Haraççı'da otururuz. Bazen de işte bizim bu hastanenin önündeki taksi durağıındaki gene bizim hamamdı orası şimdi kütüphane oldu. Orada yani genelde burada yani bunun dışına çıkmayız. Yani vakit genelde burada geçiririz yani. Sohbet muhabbetler burada olur yani. Aşağıya inmemiz için bir banka işimiz olursa aşağı ineriz. Onun dışında pek aşağı inmeyiz, genelde burada geçer vaktimiz. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Kişilerin genelde dışarıda zaman geçirmek için kafe, çay bahçesi, restoran tarzı yerlere gittikleri; ancak bu tercihlerinde genellikle tarihi özelliği bulunan işletmeleri tercih ettikleri görülmektedir. Bu işletmelerin yanı sıra alandaki cami ve türbeler de katılımcılar tarafından söylenmiştir:

Camilere gidiliyor, eşim gidiyor ben pek gitmiyorum. Onun dışında hemen burada köşede Haraççıoğlu var oraya çay içmeye gidiyoruz. Üftade Hazretlerine ziyarete gidiyoruz. Kullanıyoruz yani o şekilde kullanıyoruz. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

Mesela çarşı, mutlaka çarşı var. Ulu Cami var, Üftade Hazretleri var. Tophane tabi, Şehadet Camisi, mesela Sümbüllü Bahçe Konağı var, orası da belediyenin işletmesidir. K19-Erkek, 54, Kavaklı, Ç

Hisar Bölgesi'nin alt kısmında yer alan hem tarihi Hanlar Bölgesi ve Kapalı Çarşı, hem de Zafer Plaza AVM olmak üzere yeni alışveriş alanları Hisar Bölgesi'nde bulunan

kişilerin kale çevresinde sıklıkla zaman geçirdikleri bir yerlerdir. K19'un belirttiği gibi K20 de günlük rutinlerine bu çarşı alanını eklemektedir. Bunun yanı sıra yine K19 gibi K20 de kale sınırlarının altında Hanlar Bölgesi içinde yer alan Ulu Cami'yi katmıştır:

Cami dediğimizde koskoca Ulu Camimiz var. İstedğimiz zaman Ulu Cami'ye çok rahatlıkla gidebiliyoruz. Çay kahve içmek istediğimiz zaman Osman Gazi Orhan Gazi türbelerinin orada bizim çay bahçelerimiz var, bütün Bursa ayaklarımızın altında kahvemizi yudumlayabiliyoruz. Alışveriş dediğinizde hemen Zafer Plaza iki adım ötemiz orada gidip alışverişimizi yapabiliyoruz. Ulu Cami'nin arkası olduğu gibi zaten hanlar bölgesi geçer, kapalı çarşımız oradadır. Alışverişlerimizi oradan yapabiliyoruz. Bizim burada araç kullanmaya aslında hiç ihtiyacımız yok. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

K20 "İstedğimiz zaman Ulu Cami'ye çok rahatlıkla gidebiliyoruz" ve "Bizim burada araç kullanmaya aslında hiç ihtiyacımız yok" gibi sözleriyle Hisar Bölgesi'nin merkezi konumuna değinmektedir. Buna göre bölgedeki gündelik rutinlerin kalenin çevresine de yayılması kolaylaşmıştır.

Bölgede yaşayan ve çalışanlara sadece gün içinde gittikleri mekânlar değil, birisiyle buluşacağı zaman seçtikleri mekânlar sorulduğunda da bir önceki görüşmelerde alınan cevaplara benzer cevaplar alınmıştır. Genellikle katılımcıların buluşma ve sosyalleşme mekânı olarak Hisar Bölgesi içinde özellikle tercih ettiği yerlerin Tophane Parkı, Tarihi Pınarbaşı Parkı ve Haraççioğlu Medresesi Sosyal Tesisleri olduğu görülmüştür. Bu alanların yanı sıra Kitap Evi Butik Otel de buluşma mekânı olarak söylenen yerler arasındadır. Katılımcılardan bazılarının cevapları şu şekildedir:

Tophane Meydanı, Kavaklı Cami, ve ya Pınarbaşı Meydandayız, deriz. Kitap Evi en güzeli genelde orada görüşüyoruz. Haraççioğlu da var. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y
Tophanede buluşalım, Haraççıda buluşalım, işte Pınarbaşı'nda buluşalım diye konuşuruz, sözleşiriz. K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY

Genelde Tophane olur, Pınarbaşı Parkımız olur, Haraççı Medresesi var orada genelde, bizim mahalle halkımız orada mesela toplanırlar. Toplanma yerleri bu noktalarımız oluyor genel olarak. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Bölgede yaşayan ve çalışanların gündelik pratiklerinde kullandıkları mekânlara bakıldığında genellikle tarihi özelliği bulunan yapılar ve alanlar oldukları dikkat çekmektedir.

Öyle ki K8 kale içinde çalıştığı için başka bir yere gitme ihtiyacı hissetmediğini; K9 ise gün içinde tarihi binalar bulunduğu için Kavaklı Caddesi'nde gezindiğini ve bu durumun O'na farklı bir his verdiğini belirtirlerken; K4 de sadece tarihi dokuyu görmek için bile gün içinde tarihi sokaklarda yürüyüş yaptığını aktarmaktadır.

Kale içinde bir restoranda çalıştığım için başka bir yere gitme ihtiyacı hissetmiyorum. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Hisar'da bir günüm nasıl geçiyor çok fazla işletme dışında çıkmıyorum ama çıktığım zaman illaki bir Tophane Parkı'na uğruyorum. Türbeleri ziyaret ediyorum. Daha sonrasında işte Park'ın (Tophane) içerisindeki Bursa panoramasına bakıyorum. Bursa'yı izliyorum öyle. Onun haricinde bazen Üftade tarafına doğru gidiyorum. Kavaklı Bölgesi'nde çok güzel eski tarihi binalar var. Orada biraz o sokaklarda yürümek insana farklı bir şeye sokuyor Yani farklı bir ambiyansı yaşamış oluyorum. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

Hisarda ara sıra sadece nefes almak için, o tarihi dokuları görmek için yürüyüş filan yapıyoruz burada. Özellikle güzel evlerin olduğu yerlerde geziniyoruz. Tanıdıklar falan da var, Merhabalaşıyoruz. Fetih Kapısı mesela nefes alacak bir yer burada. Âlimlerin mezarları var Mollagürani gibi Akşemsettin gibi onları ziyaret ediyoruz. Başka yapacak bir şey yok zaten burada. K4-Erkek, 72, Osmangazi, ÇY

Hisar Bölgesi'nde katılımcıların gündelik rutinlerinde zaman geçirdikleri mekânlardan söz ederken, alandaki tarihi yapılar ya da kale çevresinde bulunan Ulu Cami, Kapalı Çarşı gibi yine tarihi özelliği bulunan alanlardan söz etmektedirler. Bu duruma göre burada yaşayan ve çalışanların tarihi alanlara karşı duydukları yer bağımlılığının yüksek olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bu anlamda alanda yapılan görüşmelerden yola çıkarak gündelik rutinlerinde tarihi alanlara değinen kişilerin daha çok Osmangazi ve Kavaklı Mahallelerinde bulundukları söylenebilmektedir.

Hisar Bölgesi'nde yaşayanlar ve çalışanlar dışında alanda ziyaret amaçlı bulunan kişilerin, bölgeye geldiklerinde daha çok hangi alanları tercih ettiklerine bakıldığında ve bölge içinde değerlendirildiğinde öncelikle Tophane Parkı olduğu aktarılmaktadır:

Tophane özellikle Tophane, o saat kulesinin orada fotoğraf çekilmek falan, zaten bu alanda en çok ziyaret edilen yerler onlar. K28-Kadın, 33, Alaaddin, Ç

Tophane Meydanı mesela. Bursa manzarası eşliğinde izlemek güzel oluyor bir tarafta Ulu Camii bir tarafta yenilenen yeni Bursa. Yani her yer sıcakken bile Tophane her zaman eser, o serinliği Bursa'nın, eski dokusu buradadır. K44-Erkek, 34. Z

Her geldiğimizde öncelik Tophane'dir, tabi ki surlar ve Kitap Evi Butik Otel. O da bir 150 yıllık bir bina. K38-Erkek, 36, Z

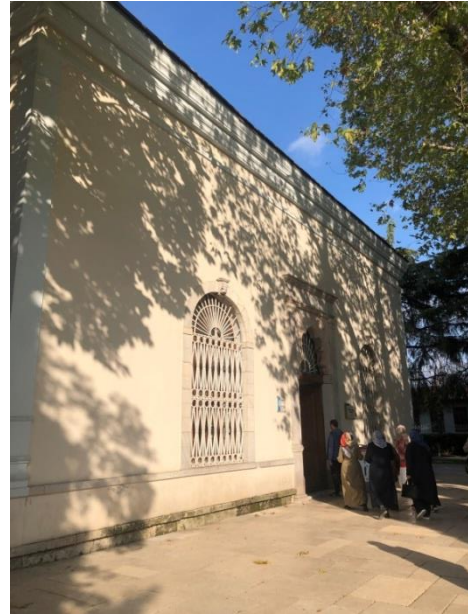
Bölgeye gelen ziyaretçilerden birisi olan K42 İzmir'den Bursa'ya ilk kez eşiyle birlikte gelen, lisansüstü eğitime sahip bir yöneticidir. Bursa'da 3 gün, Hisar Bölgesi'nde ise maksimum 2 saat geçirdiğini belirttikten sonra özellikle Tophane Parkı'nı görmek için geldiklerini söylemektedir:

Bugün sadece Tophane'yi görmek için özellikle geldik. Buraya hususi gelenler vardı, biz yemek yerken görelim dedik. Ama özellikle tarihi görmek için gelen olursa etkileyici olabilir. K42-Erkek, 44, Z

Bölgeye gelen ziyaretçilerin Tophane Parkı'na gelmesinin bir diğer nedeni UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerinin bu park sınırları içinde bulunması olmuştur (Şekil 47). Katılımcıların sözleri de bu durumu kanıtlar niteliktedir:

Buraya turist geldiği zaman en çok Osman Gazi ve Orhan Gazi türbelerine geliyor. Onu da yerel halkımıza dâhil sorsak daha doğru düzgün kimin nerede yaptığını bilmiyorlar maalesef. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

Çok fazla Ulu Cami'ye yerli turistler gelir, otobüslerle gelir. Ve günün her saatidir bu. Otobüslerin yoğunluğu oradaki insanlar buraya Osman Gazi, Orhan Gazi'ye gelir, Ulu Cami'ye gelir. Bir tur olarak satıyorlar herhalde bir de ilerde Yeşil Türbe var. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

Şekil 47. Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerine yapılan ziyaretler

Kaynak: Burcu Göközkut

Hisar Bölgesi'nde çalışan K9 ve K20 kendi gözlemlerinden yola çıkarak alana gelen ziyaretçilerin Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerini ziyaret ettiklerini söylemişlerdir. Bunun yanında bu alanları ziyaret eden turistlerin bilinçsiz olduğunu vurgulanmıştır. K20'nin sözlerinden ise Bursa'ya gelen turistin ilk durağının Ulu Cami olduğu, kitle turizminin ve tur programlarının yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanların dışında Kavaklı Mahallesi'nde yer alan Üftade Camii ve Türbesi de bölge turizminde önemli bir yer tutmaktadır:

Buraya ziyarete gelenler türbelere geliyor, camilere geliyor. Osman Gazi var, Saat Kulemiz var... Üftade Hazretleri'nin orada çay ocağı var, orası ziyarete gelenlerle falan doluyor. Gerçekten güzel. Aşağıda Bali Bey Han var, oraya gidiliyor. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

Hisar büyük bir kitleye hitap ediyorsa işte burada en büyük hikmetlerden bir tanesi Üftade Hazretleri. Dışardan gelen büyük bir akın var. Osman Gazi, Orhan Gazi Türbelerimiz var geniş düşünürsen. Tabi ki Hisar içinde kale surları, kale kapıları çok ziyaretçilerimiz geliyor yani. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar

Misafirlerimiz geldiğinde hemen Üftade'ye götürüyoruz. Orada bir çay bahçesi var orada oturuyoruz. Onun dışında karşıda Haraçcioğlu Medresesi var, sosyal tesisi var orayı kullanıyoruz. Başka Sur Üstü Kafe orayı bazen kullanıyoruz. Örneğin geçen yıl değil ondan önceki yıl bir Alman çift gelmişti, burada hemen Safran Hotel var, orada konaklayıp sabah vakitleri ve ikindi vakitleri Üftade Cami ve Türbesi civarına uğradıklarını söylemişlerdi. K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY

Üftade Cami, 16. yüzyılın ikinci yarısında Üftade Mehmed Muhyiddin tarafından yaptırılmıştır. Hemen yanından yer alan Üftade Türbesi'nde ise Üftade Mehmed Muhyiddin'in ve oğullarının mezarları bulunmaktadır. Üftade Mehmed Muhyiddin sufi, yazar ve halk şairi olmasının yanı sıra Celveti tarikatının da şeyhidir (Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi, 2006c). Üftade Cami ve Türbesi özellikle yerli turist bakımından önem arz etmektedir (Şekil 48). K36 Almanya'dan gelen bir turist çiftin de Üftade Camiini ziyaret ettiklerini söylemişti. Cami ve türbenin yabancı turist tarafından bilinmesi bilinçli ve alan hakkında bilgi sahibi olan turistin yanı sıra, Tophane'den Üftade Cami'sine uzanan Kavaklı Caddesi boyunca da restorasyonu tamamlanmış ve tarihi özelliğini koruyan konakların bulunması, turistlerin bu hat boyunca gezmesini ve hattın Üftade Cami ve Türbesi ile bitmesinden kaynaklanmaktadır. Üftade Cami ve Türbesi dışında, görüşme yapılan

katılımcıların Bali Bey Hanı, kale surları ve kapıları ve Haraççioğlu Medresesinin de ziyaret edildiğinden söz etmişlerdir

Şekil 48. Üftade Camii ve Türbesi

Kaynak: Burcu Göközkut

Görüşmelerden elde edilen bilginin yanı sıra alanda yapılan anket çalışmasında ziyaretçilere Hisar Bölgesi'ne olan ziyaretleri boyunca tarihi yapılardan hangilerini gördükleri ya da görmeyi planladıkları sorulmuş, verilen şıklar içinden maksimum beş tanesinin seçilmesi istenmiştir (Tablo 22). Buna göre Tophane Parkı'nda bulunan Saat Kulesi 83 kere seçilerek en çok ziyaret edilen yapı olmuştur. İkinci sırada 79 kere seçilen Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri yer almaktadır. Bu iki yapı alanı da Tophane Parkı'nda bulunması Tophane Parkı'nın bölgedeki turistik değerini de göstermektedir. Üçüncü ve dördüncü olarak 24 kere seçilen Üftade Cami ve Türbesi ve 7. Kale Sokak dışında yer alan tarihi konaklar ve sokaklar yer almıştır. Beşinci olarak 20 kere seçilen Osmangazi Mahallesi'nde 7. Kale Sokak'ın bitiminde yer alan Şehadet Camisi yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla Bali Bey Hanı, Haraççioğlu Medresesi, Gazi Timurtaş Türbesi ve Oruç Bey Türbesi, Kavaklı Cami, 7. Kale Sokak, Veleddiyaniç Cami, Şeyhpaşa (Dibekli) Mescidi, Çırağbey Camii, Okçu Baba Türbesi, Yer Kapı Camii ve Alaaddin Camii yer almaktadır.

Tablo 22. Ziyaretçilerin bölgede bulundukları süre boyunca gördükleri ya da görmeyi planladıkları yapılar

Değişken		Frekans
Hisar Bölgesi'ne olan ziyaretiniz boyunca aşağıdaki tarihi yapılardan hangilerini gördünüz ya da görmeyi planlıyorsunuz?	Saat Kulesi	83
	Orhan Gazi-Osman Gazi Türbeleri	79
	Üftade Cami ve Türbesi	24
	Şehadet Camii	20
	Şeyhpaşa (Dibekli) Mescidi	5
	Velediyaniç Camii	6
	Çırağbey Camii	3
	Alaaddin Camii	1
	Kavaklı Camii	7
	Yer Kapı Camii	2
	Gazi Timurtaş Türbesi	8
	Okçu Baba Türbesi	3
	Oruç Bey Türbesi	8
	Bali Bey Hanı	17
	7. Kale Sokak	7
	Haraççioğlu Medresesi	12
	Tarihi Konaklar ve sokaklar (7. Kale Sok. dışında)	24
	Diğer	2
	Toplam	102

Araştırma sahasında gerçekleştirilen hem görüşmeler hem de anket sonuçlarında ziyaretçilerin bölgede ziyaret ettikleri ya da etmeyi planladıkları yerlerin aynı yerler etrafında şekillendiği görülmüştür. Bu anlamda ortaya çıkan en önemli durum katılımcılar tarafından söz edilen bu alanların surlar ve sur kapıları dışında kalan yerlerin tümünün Osmangazi ve Kavaklı Mahallelerinde yer alıyor olmasıdır. Mollagürani ve Alaaddin Mahallelerinde bulunan alanlar katılımcılar ya hiç söylenmemiş ya da çok düşük oranda tercih edilmiştir. Öyle ki Alaaddin Mahallesi'nde yer alan ve 1335 tarihinde Osman Gazi'nin büyük oğlu Alaaddin Paşa tarafından yaptırılıp, Bursa'nın ilk camisi olarak anılan Alaaddin Cami (Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi, 2006b), taşıdığı tarihsel öneme rağmen 102 kişi arasından sadece bir kişi tarafından ziyaret edilmiş ya da edilmesi planlanmıştır. Bu durumda aynı alanda yaşayan ve çalışanlarda olduğu gibi ziyaretçilerin de Osmangazi ve Kavaklı Mahallelerine karşı daha yüksek yer bağımlılık duyduklarını söylemek mümkündür.

Saha çalışması sırasında Mollagürani Mahallesi'nde yer alan Hisar Arkeopark alanında kazı çalışmaları devam etmekte olup, henüz turizme açılmasa da saha dışarıdan izlenebilmektedir. Ancak ziyaretçiler ile yapılan görüşmeler sırasında bu alanla ilgili bilgi ve tanıtım eksikliğinin çok fazla olduğu görülmüştür. Yine Alaaddin Mahallesi'nde yer alan sur kapılarından biri olan Zindan Kapı, saha araştırmaları sırasında restore edilip, ziyarete kapalı olması nedeniyle anket soruları içinde yer almamaktadır.

5.2.1.2. Gündelik Pratikler: Kutsal Mekânların Kullanımı

Kutsal alan (temenos) kavramının etimolojisi incelendiğinde Yunanca 'kesmek' kökünden geldiği anlaşılmaktadır. Bu duruma göre kutsal alanlar, kentsel bağlam içinde kendilerine bir mekân kesip tanımlamaktadırlar. Bunun sonucunda çeşitli ritüel biçimleri oluşturmaktadırlar. Bu alanlar bazen kentlerdeki tek bir yapı olabilirken; genellikle bir tapınak ya da türbe olabilmektedir (Uğurlu ve Yalman, 2019: 7).

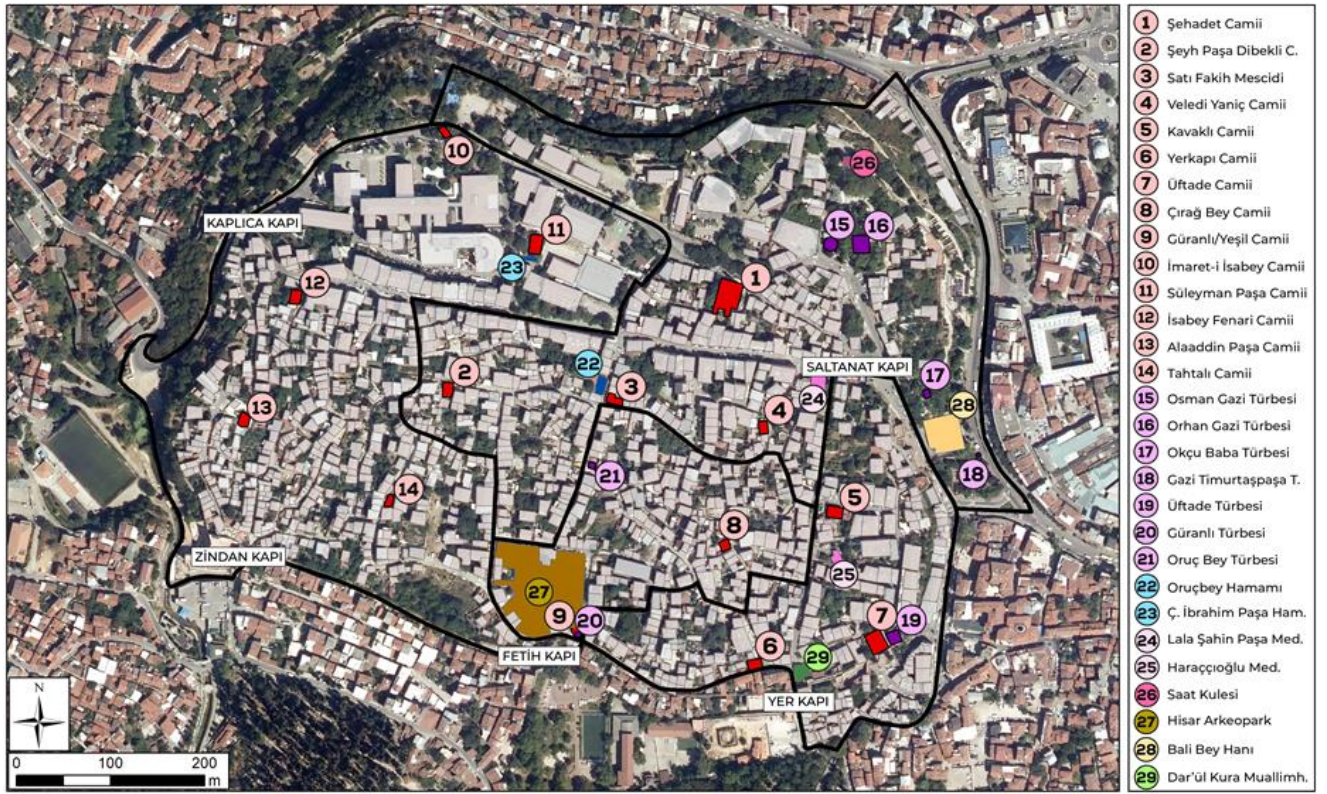
Bursa özelinde incelendiğinde de Osmanlı Dönemi'nde cami ve mescitler, sadece ibadet alanları olmayıp, aynı zamanda mahallenin bir meclis binası gibi işlev görmektedir. Öyle ki mahallelerde bugünkü ihtiyar heyetini andıran bir mahalle meclisinin içinde imam da yer almaktaydı (Kaplanoğlu, 2003). Özellikle akşam ve yatsı namazlarından sonra mahalle cemaati buralarda toplanıp, sorunları tartışıyordu. Osmanlı Dönemi Bursa'sında kamusal bina ve alanların işlevleri mahalle içindeki cami, mescit ve tekkeler ve bunların bahçelerine verildiğinden, günümüz anlayışıyla bir kamusal alan kavramı yoktu, çünkü kamusal bina kavramı da yoktu. Hisar içindeki Saray dışında kamusal bir yapı bulunmuyordu (Kaplanoğlu, 2020a: 52). Bu durum mahalle içindeki cami, mescit ve tekkelerin o mahalle için önemini de ortaya koymaktadır.

Öncelikle Hisar Bölgesi sınırları içinde bulunan yerel halk ve çalışan görüşme gruplarına bölgede kullandıkları tarihi yapılar sorulmuş ve maksimum beş seçenek

işaretlemeleri istenmiştir (Tablo 23) (Şekil 49). Buna göre yerel halkta; 82 kere camiler ve mescitler, 64 kere de türbeler seçilmiştir. Daha sonra 23 kere konaklar, 19 kere Bali Bey Hanı seçilmiştir. Alanda bulunan çeşmeler ve hamamlar ise 13 ve 12 kere tercih edilmiştir. Çalışan grubunda ise 56 kere camiler ve mescitler, 45 kere türbeler seçilmiştir. Daha sonra 25 kere konaklar ve 24 kere Bali Bey Hanı seçilmiştir. Çeşmeler 12, hamamlar ise 3 kere seçilerek en az seçilen seçenekler olmaktadır.

Tablo 23. Hisar Bölgesi'nde yerel halk ve çalışan gruplarının bölgede kullandıkları tarihi yapılar

Değişken	Görüşme Grubu	Seçenekler	Frekans
Hisar Bölgesinde Aşağıdaki Tarihi Yapı Özelliği Bulunan Yapı Seçeneklerinden Hangisini Kullanıyorsunuz?	Yerel Halk	Camiler / Mescitler	82
		Türbeler	64
		Hamamlar	12
		Hanlar (Bali Bey Hanı)	19
		Çeşmeler	13
		Konaklar	23
		Diğer	5
		Toplam Kişi Sayısı	104
	Çalışan	Camiler / Mescitler	56
		Türbeler	45
		Hamamlar	3
		Hanlar (Bali Bey Hanı)	24
		Çeşmeler	12
		Konaklar	25
		Diğer	5
		Toplam Kişi Sayısı	85

Şekil 49. Hisar Bölgesi'nde yer alan tarihi yapılar

Camiler

Hem yerel halkta hem de çalışan grupta camiler ve türbeler en çok tercih edilen yapılar olmaktadır. Buna göre çalışmada, araştırma sahası içinde yaşayan ve çalışanların hangi cami ve türbeleri tercih ettiği ve bu tercihlerinde bu cami ve türbelerin tarihsel özellikleri ve miras değerlerinin ne derece önemli olduğu sorgulanmaktadır. Bu sorgulama mahalle bazında yapılarak kişilerin tarihi özelliği bulunan cami ve türbeler için yapılan mekânsal hareketliliğin yapısı da incelenmiştir. Buna göre bölgedeki yerel halk ve çalışan grubunun mahalleye göre kullandıkları camilere bakılmıştır. Öncelikle yerel halka bakıldığında kullandıkları camilerde mahalleye göre farklılık olduğu görülmektedir (Tablo 24).

Osmangazi Mahallesi'nde mahalle sınırları içinde yer alan Şehadet Cami 11 kere tercih edilerek birinci sırada yer alırken, Üftade Cami 5 kere tercih edilmiştir. Kavaklı

Mahallesi'nde Üftade Cami 9 kere tercih edilerek birinci sırada yer alırken, Kavaklı Cami 5 kere tercih edilerek ikinci sırada yer almıştır. Mollagürani Mahallesi'nde Üftade Cami 10 kere tercih edilmiştir. Üftade Cami Kavaklı Mahallesi'nde yer almasına rağmen Mollagürani mahallesine çok yakın konumda bulunmaktadır. Alaaddin Mahallesi'nde ise 14 kişi mahalle sınırları içinde yer alan Alaaddin Mahallesini seçmiştir. Osmangazi Mahallesi'nde 7, Kavaklı Mahallesi'nde 5, Alaaddin Mahallesi'nde 2 kere seçilen ve Mollagürani Mahallesi'nde ise hiç seçilmeyen Diğer seçeneğinde ise Ulu Cami söylenmiştir.

Tablo 24. Yerel halk grubunun mahalleye göre kullandıkları camiiler

Değişken	Seçenekler	Osmangazi	Kavaklı	Mollagürani	Alaaddin
		N	N	N	N
Hangi Camiyi Kullanıyorsunuz?	Kullanmıyorum	9	4	4	8
	Şehadet	11	2	2	4
	Satıfakıh	0	0	0	0
	Şeyhpaşa (Dibekli)	0	0	0	0
	Velediyaniç	2	0	0	0
	Çırağbey	0	0	0	0
	Güranlı / Yeşil	1	3	1	2
	Süleymanpaşa	0	0	0	0
	Alaaddin	0	0	0	14
	İmaret-i İsabey	0	0	0	0
	İsabeyfenari / Güdük Minare	0	0	0	0
	Tahtalı	1	0	0	4
	Kavaklı	1	5	2	0
	Üftade	5	9	10	4
	Yerkapı	0	2	2	0
	Diğer	7	5	0	2

Bu anlamda araştırma sahasında yapılan görüşmelerden bazıları da şu şekildedir:

Burada Kavaklı var. Üftade Hazretleri var ama mahalle içinde küçük küçük güzel camilerimiz var. Mahalle arasındaki yaşlılar da onlara gidiyor. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

Şehadet Cami'ne öncelikli gidilir burada. Onun haricinde Satı Fakıh Camii var, Kavaklı Camii var, Dibekli camisi var, nakkaş ali camisi var, burada 8- 10 tane cami var. K13-Erkek, 65, Osmangazi, Muhtar

Bu görüşme örneklerinden de Mollagürani Mahallesi'nde oturan K31'in Üftade Camii'sini tercih ettiği görülürken, Osmangazi Mahallesi'nin Muhtarı olan K13 de mahallede yaşayanların öncelikle Şehadet Camii'sini tercih ettiğini belirtmektedir.

Yerel halk grubunun camileri tercih etme nedenlerine bakıldığında, tüm mahallelerde en yüksek oran 'evime yakın olması' seçeneği olmuştur (Tablo 25). İkinci seçenek olarak ise yine tüm mahallelerde 'tarihi değerinin olması' seçilmiştir.

Tablo 25. Yerel halk grubunun mahallelere göre camileri tercih etme sebepleri

Değişken	Seçenekler	Osmangazi	Kavaklı	Mollagürani	Alaaddin
		Frekans	Frekans	Frekans	Frekans
Bu camiyi veya camileri tercih etmenizin sebebi nedir?	Kullanmıyorum	9	4	4	7
	Evime yakın olması	20	15	7	19
	İş yerime yakın olması	5	1	0	1
	Tarihi değerinin olması	12	8	6	8
	Diğer	1	2	1	3

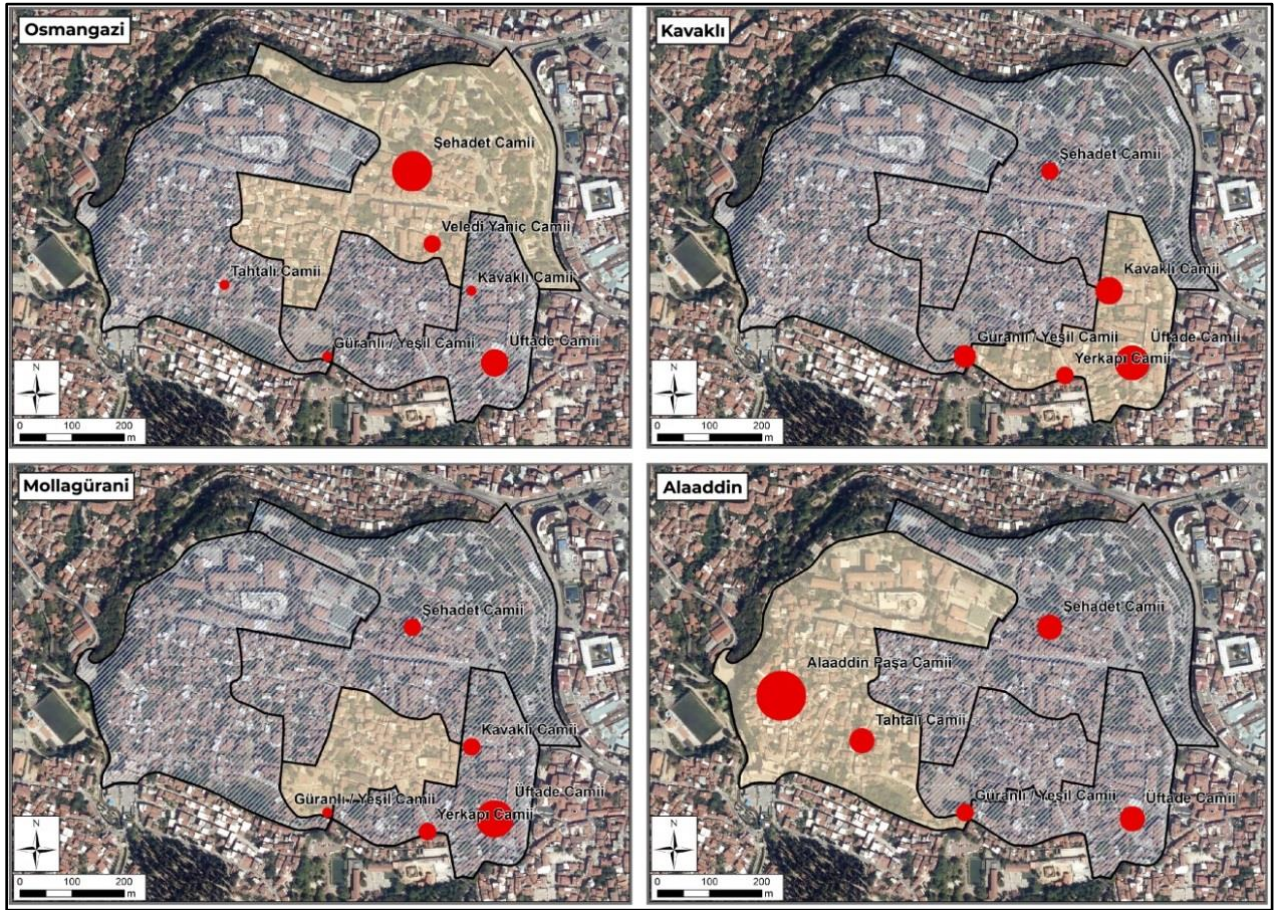
Bu duruma ek olarak araştırma sahasında yapılan görüşmelerden K25'in sözleri de yakında olan caminin öncelikli tercih edildiğini göstermektedir.

Alaaddin Cami var. Şehadet Cami var. Yakınıımızda cami çok. K25-Erkek, 66, Alaaddin, Y

Yerel Halk grubunun kullandıkları camilere göre mekânsal hareketlilikleri incelendiğinde (Şekil 50), Tablo 25'de de görüldüğü üzere yerel halkın camii tercihlerinde evlerine yakın olması büyük rol oynamaktadır. Ancak Mollagürani Mahallesi'nde en fazla tercih edilen camii mahalle sınırları dışındaki Üftade Camii olmuştur. Bunun yanı sıra tüm mahalleler için Üftade Camii ve Şehadet Camii'nin öne çıktığı görülmektedir. Tablo 25'deki Diğer seçeneği olan Ulu Camii araştırma sınırları dışında kaldığından Şekil 19'da gösterilmemiştir. Ancak Osmangazi Mahallesi'nde 7, Kavaklı Mahallesi'nde 5 ve Alaaddin Mahallesi'nden 2 kişi tarihi ve dini özelliğinin daha yüksek olduğunu düşündüklerinden, kendi bulundukları alan içindeki camii sayısının fazlalığına rağmen daha uzakta olan Ulu Camii'ye gitmeyi tercih etmişlerdir:

Sabahları Ulu Cami’de namaz kılmak bizim için ayrı bir keyiftir. Orada namazını kılıp hemen yan tarafında havuzumuz vardır böyle geniş bir alanımız orada bir çay içmek keyiftir. K4-Erkek, 72, Osmangazi, ÇY

Tarihi özelliği yüksek olmasına rağmen Alaaddin Camii ise Alaaddin Mahallesi dışında hiç kimse tarafından tercih edilmemiştir. Bu durum tek bir yapının tarihi özelliğinden çok etrafının da tarihi özelliğini koruyor olmasının kişilerin o yeri tercih etmesinde önemli bir neden olduğunu göstermektedir. Hisar Bölgesi’nde bulunan Satıfaklı, Şeyhpasha (Dibekli), Çırağbey, Süleymanpaşa, İmaret-i İsabey ve İsabeyfenari Camiileri ise görüşülen hiçbir yerel halk tarafından kullanılmamaktadır.

Şekil 50. Hisar Bölgesi’nde mahallelere göre yerel halk tarafından tercih edilen camiiler

*Mahallelere göre kullanılan camilerin nokta büyüklüğü Tablo 24’deki frekans sayısına göre hazırlanmıştır.

Görüşmeler sırasında pandemi olması sonuçları etkileyen bir durum olmuştur. Pandemi öncesi daha uzak camiye gitmeyi göze alan, hatta bunun için toplu taşıma kullanan

K14, pandeminin yarattığı olumsuz durum ve yaşının ileri olmasından kaynaklı riskli grupta yer alması nedeniyle evinin yakınındaki camiye tercih ettiğini belirtmektedir:

Allaha şükür, buraya [Üftade Cami] gidiyorum. Ulu Cami'ye gidiyordum, kalabalık otobüslere binmek istemiyorum, insanlardan kaçıyorum. K14-Erkek, 83, Kavaklı, Y

Yerel halktan sonra Hisar Bölgesi'nde çalışan grubun mahalleye göre tercih ettikleri camiler incelenmiştir (Tablo 26). Buna göre Osman Gazi Mahallesi'nde 11 kere Şehadet Camisi tercih edilerek en yüksek oranı oluşturmaktadır. Kavaklı ve Mollagürani Mahallelerinde 8'er kere Üftade Camisini tercih etmiştir. Alaaddin Mahallesi'nde ise 6 kere Alaaddin Camisi'ni seçilmiştir. Osmangazi Mahallesi'nde 11, Kavaklı Mahallesi'nde 6, Mollagürani Mahallesi'nde 2, Alaaddin Mahallesi'nde 7 kere gidilmediği belirtilmiştir. Osmangazi Mahallesi'nde 4 ve Mollagürani Mahallesi'nde 1 kere seçilen Diğer yani Ulu Cami seçeneği Kavaklı ve Alaaddin Mahallelerinde hiç kimse tarafından seçilmemiştir. Hem yerel halk hem de çalışan grubunda Alaaddin Camisi Alaaddin Mahallesi dışındaki mahallerde yaşayan ve ya çalışan grup tarafından tercih edilmemiştir.

Tablo 26. Çalışan grubunun mahalleye göre kullandıkları camiler

Değişken	Seçenekler	Osmangazi	Kavaklı	Mollagürani	Alaaddin
		N	N	N	N
Hangi Camiyi Kullanıyorsunuz?	Kullanmıyorum	11	6	2	7
	Şehadet	11	1	0	3
	Satıfakih	1	0	1	0
	Şeyhpaşa (Dibekli)	2	0	0	1
	Velediyaniç	0	0	0	0
	Çırağbey	0	0	0	0
	Güranlı / Yeşil	0	2	3	0
	Süleymanpaşa	0	0	0	0
	Alaaddin	0	0	0	6
	İmaret-i İsabey	0	0	0	1
	İsabeyfenari / Gündük Minare	0	0	0	0
	Tahtalı Mescid	0	0	0	0

	Kavaklı	4	3	2	0
	Üftade	4	8	9	1
	Yerkapı	0	0	1	0
	Diğer	4	0	1	0

Bu anlamda araştırma sahasında yapılan görüşmeler de bu bulguları kanıtlar şekildedir. Buna göre Osmangazi Mahallesi'nde çalışan K10, genelde Şehadet Cami'sini tercih ederken, eğer yakınındaysa Ulu Cami'yi tercih ettiğini belirtmiştir:

Valla ben Şehadet Cami'sine gidiyorum. Şu arada Şahadet Camisi var, oraya gidiyorum. Yani vakit namazlarını orada kılıyorum. Sabah namazı hariç, işte öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazını orada kılıyorum. Çarşıya gittiğim zaman genelde ikindi namazları falan çarşı taraflarında denk geldiğim zaman Ulu Cami'ye giriyorum. K10-Erkek, 66, Osmangazi, Ç

Kavaklı ve Mollagürani Mahallelerinde çalışan K18, K19 ve K37 de Üftade Camisi'ni tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Üftade Camisinden sonra ise Kavaklı ve Şehadet Camileri söylenmiştir. Aladdin Mahallesi'nde bulunan K29 ise Aladdin Camisi'ni tercih ettiğini belirtmektedir:

Hisar'da zaten iki tane mühim cami var. Kavaklı Cami var biraz daha ötesinde Üftade Hazretleri'nin Camisi var. Ben bunlara gitmeye çalışıyorum. K18-Erkek, 45, Kavaklı, Ç

Mesela camilere gidiyoruz, Kavaklı Camii, Üftade Hazretleri Camisine. K19-Erkek, 54, Kavaklı, Ç

Tabi, ben devamlı burada olduğum için Alaaddin Camiine gidiyorum. Başka camiye gittiğim yok. K29-Erkek, 72, Alaaddin, Muhtar

Şimdi bizim Hisarda Üftade, arkada da Şehadet Cami var, bunlar çok çok kullanılan camiler. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar

Çalışan grubunun camileri tercih etme nedenlerine bakıldığında, Osmangazi, Kavaklı ve Alaaddin Mahallelerinde en yüksek oran 'iş yerime yakın olması' seçeneği olmuştur (Tablo 27). Mollagürani Mahallesi'nde ise 'evime yakın olması' seçeneği il sırada yer almaktadır. İkinci seçenek ise, Osmangazi Mahallesi'nde 'tarihi değerinin olması', Kavaklı Mahallesi'nde 'evime yakın olması' ve 'tarihi değerinin olması', Mollagürani Mahallesi'nde 'iş yerime yakın olması' ve 'tarihi değerinin olması ve Alaaddin Mahallesi'nde 'evime yakın

olması' olmuştur. Osmangazi, Kavaklı ve Mollagürani Mahallelerinde 1 kere tercih edilen diğer seçeneği ise 'dini değerinden dolayı' olarak belirtilmiştir.

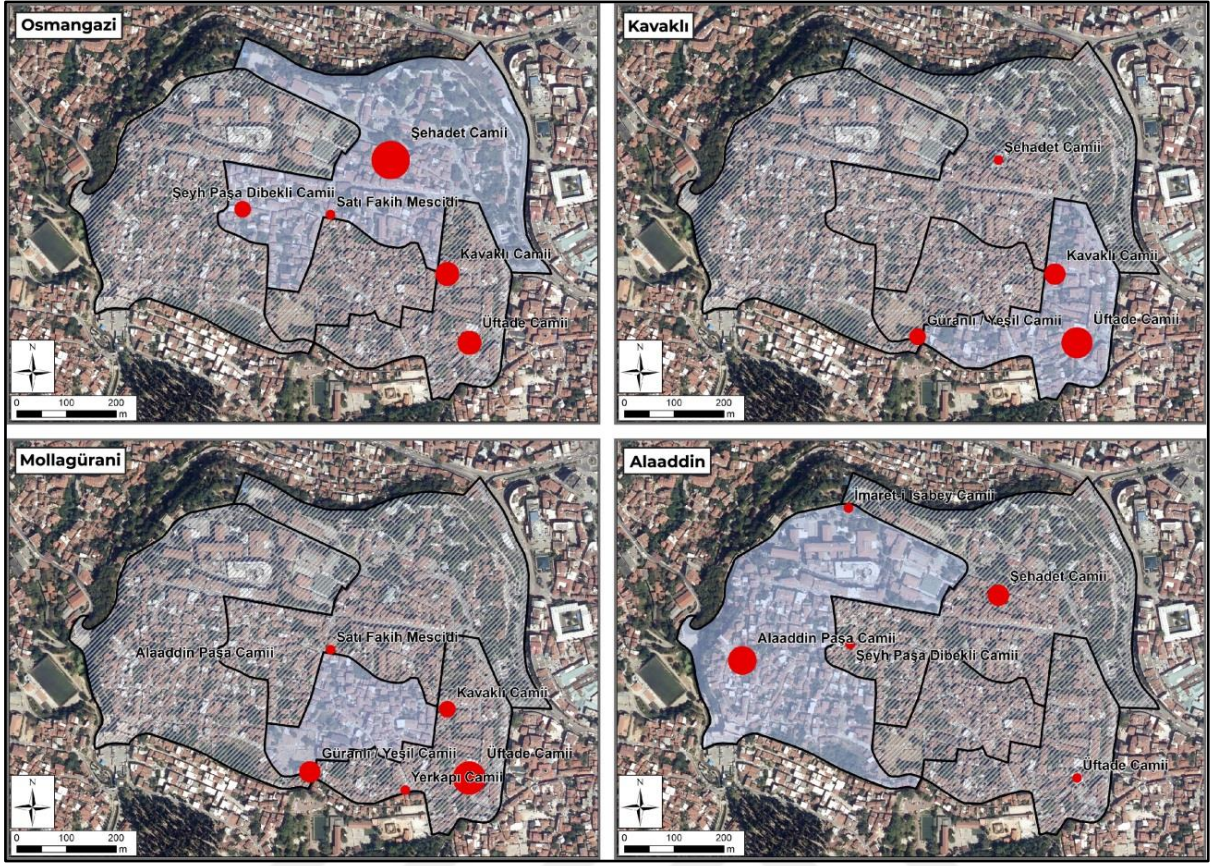
Tablo 27. Çalışan grubunun camileri tercih etme sebepleri

Değişken	Seçenekler	Osmangazi	Kavaklı	Mollagürani	Alaaddin
		N	N	N	N
Bu camiye veya camileri tercih etmenizin sebebi nedir?	Kullanmıyorum	11	6	3	8
	Evime yakın olması	6	3	7	7
	İş yerime yakın olması	17	10	5	9
	Tarihi değerinin olması	7	3	5	2
	Diğer	1	1	1	0

Buna göre hem yerel halk hem de çalışan grubunun cami seçimindeki ilk motivasyonlarının fiziki yakınlık olduğu görülmektedir. Bu durum genel olarak yerel halk da evime yakınlık olurken, çalışan grubunda iş yerime yakınlık olarak değişmektedir. K29'un sözleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.

[Alaaddin Camisi'nin tarihi değeri orayı tercih etmeniz için bir neden mi?] *Hayır, bana yakın olduğu için yani. Mahallenin camisi olduğu için. Virüsten dolayı da gitmiyoruz başka camilere o açıdan yani.* K29-Erkek, 72, Alaaddin, Muhtar

Çalışan grubunun kullandıkları camilere göre mekânsal hareketlilikleri incelendiğinde (Şekil 51); Tablo 25'de de görüldüğü üzere çalışanların camii tercihlerinde iş yerlerine yakın olması büyük rol oynamaktadır. Bunun dışında Şehadet Camii ve Üftade Camii Mollagürani Mahallesi dışında her mahallede çalışan tarafından tercih edilmektedir. Kavaklı Mahallesi'nde az tercih edilmesi, Mollagürani Mahallesi'nde ise hiç tercih edilmemesinin en büyük sebebi bu mahallelerin Üftade Cami'sine olan yakınlığıdır. Şeypaşa Dibekli Camii, Güranlı Camii ve Kavaklı Camii ise sadece mekânsal yakınlığa göre tercih edilmektedir. Aladdin Camii ise Alaaddin Mahallesi çalışanları dışında tercih edilmemektedir. Hisar Bölgesi'nde bulunan Veleliyaniç, Çırağbey, Süleymanpaşa, İsabeyfenari ve Tahtalı Camileri ise alanda görüşülen hiçbir çalışan tarafından kullanılmamaktadır.

Şekil 51. Hisar Bölgesi’nde mahallelere göre çalışanlar tarafından tercih edilen camiiler

*Mahallelere göre kullanılan camilerin nokta büyüklüğü Tablo 26’daki frekans sayısına göre hazırlanmıştır.

Kişilerin camiye kullanışı mekânı işlevsel kullanışını da göstermektedir. Aynı şekilde camiye kullanma nedeni yer bağımlılığının derecesine de etki etmektedir. Örneğin K19’un Üftade Camisi’ni tercih etmesinin sebebini şu şekilde aktarmaktadır:

Şimdi mesela yeni yapılmış bir cami mi dersiniz, Üftade Hazretleri mi dersiniz, siz de mutlaka Üftadeyi tercih edersiniz, ben de kesinlikle öyle bir yeri tercih ederim. K19-Erkek, 54, Kavaklı, Ç

Buna göre K19’un camiye tercih etme sebebi, caminin tarihsel özelliğinden kaynaklanmaktadır. K19 yeni yapılmış bir cami yerine Üftade Camisi’ni tercih ettiğini belirtmektedir. Bu durum, Üftade Camisi’nin tarihselliğinden kaynaklı olarak K19’un alana olan yer bağımlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Oysaki K46 Kavaklı Camisi’ni tercih etme sebebini şu şekilde aktarmaktadır:

Kavaklı Camisi serin oluyor, iyi oluyor yani klimalı çok güzel. K46-Halkla İlişkiler Tanıtım Müdürü

Buna göre K46 Kavaklı Camisi'ni serin olduğu için, camide klima olmasından dolayı tercih etmektedir. Bu durum kişiye yakın başka bir cami daha serin olsa kişinin o camiye tercih edeceğini, Kavaklı Cami'sine gitmesinin yapı ile olan bir bağdan kaynaklanmadığını dolayısıyla K46'nın bu camiye olan yer bağımlılığının düşük olduğunu göstermektedir.

Türbeler

Yerel halk ve çalışan grubunda camiler ve türbeler en çok tercih edilen yapılar olduğundan camilerden sonra türbelerin mahalleye göre tercih edilme durumu ve nedenleri incelenmiştir. Bu inceleme mahalle bazında yapılarak kişilerin tarihi özelliği bulunan türbeler için yaptıkları mekânsal hareketliliğin yapısı da incelenmiştir. Buna göre yerel halk tarafından tüm mahallerde en çok tercih edilen türbe Üftade Türbesi'dir (Tablo 28). Çalışanlarda ise mahallelere göre değişiklik göstermektedir. Buna göre Osmangazi ve Alaaddin Mahallelerinde Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri olurken; Kavaklı ve Mollagürani Mahallelerinde Üftade Türbesi en çok tercih edilen türbe olmaktadır. Türbeleri hiç kullanmayanlara bakıldığında Mollagürani Mahallesi dışında çalışan grubun daha yüksek olduğu görülmektedir. Gazi Timurtaş Türbesi ise iki örneklem grubunda da tercih edilmemiştir.

Tablo 28. Yerel halk ve çalışan örneklem grubunun mahalleye göre kullandıkları türbeler

Değişken	Seçenekler	Örneklem Grubu	Osmangazi	Kavaklı	Mollagürani	Alaaddin
			N	N	N	N
Hangi türbeleri ziyaret ediyorsunuz?	Kullanmıyorum	YH	8	5	5	8
		Ç	13	10	2	12
	Osman Gazi-Orhan Gazi	YH	11	6	3	2
		Ç	19	2	5	7
	Gazi Timurtaş	YH	0	0	0	0
		Ç	0	0	0	0
	Okçu Baba	YH	1	0	1	1
		Ç	1	0	0	0
	Güranlı / Yeşil	YH	2	0	0	5
		Ç	0	1	1	1
	Oruç Bey	YH	1	0	1	1

		Ç	1	0	1	0
	Üftade	YH	21	16	7	18
		Ç	7	6	11	2

Araştırma sahasında yapılan görüşmeler de bu bulguları kanıtlar şekildedir:

Efendime söyleyeyim türbe olarak Üftade Camii var orda şey de orda türbesi de var Üftadenin. Burada da Oruç Bey Türbesi var. K13-Erkek, 65, Osmangazi, Muhtar

Burada insanların maneviyatı yüksek olarak algıladıkları Üftade Hazretleri Türbesi var. Çakır Hamam'dan çıkarken hemen sağ tarafta Okçu Baba Türbesi var, orası yeniden restore edildi, orası eski bir türbe. Ondan sonra Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri var. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

Orhan Gazi ve Osman Gazi Türbelerini sürekli kullanıyoruz. Onları ziyaret, manevi duyguları pekiştirme ve kendini insan iyi hissediyor. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Yerel halk grubunun mahalleye göre kullandıkları türbelere göre mekânsal hareketliklerine bakıldığında;

Yerel halk ve çalışan örneklem grubunun türbeleri kullanmadaki tercih etme nedenlerine gelindiğinde; Osmangazi Mahallesi'nde yerel halkta 13'er kere 'evime yakın olması' ve 'dini değerinin olması' seçenekleri tercih edilirken, çalışan grubunda 10'ar kere 'tarihi değerinin olması' seçeneği tercih edilmiştir (Tablo 29). Kavaklı Mahallesi'nde yerel halk grubunda 12 kere 'tarihi değerinin olması' ilk sırada tercihe edilirken, çalışan grubunda 3'er kere 'iş yerime yakın olması' ve 'tarihi değerinin olması' seçilmiştir. Mollagürani Mahallesi'nde yerel halk 6 kere 'dini değerinin olması' seçeneğini seçerken, çalışan grubu da 6 kere aynı seçenek nedeniyle türbeleri tercih ettiğini belirtmiştir. Son olarak Alaaddin Mahallesi'nde yerel halk tarafından 14 kere 'dini değerinin olması' ve 13 kere 'evime yakın olması' tercih edilirken, çalışan grubu tarafından 7 kere 'tarihi değerinin olması' seçeneği seçilmiştir.

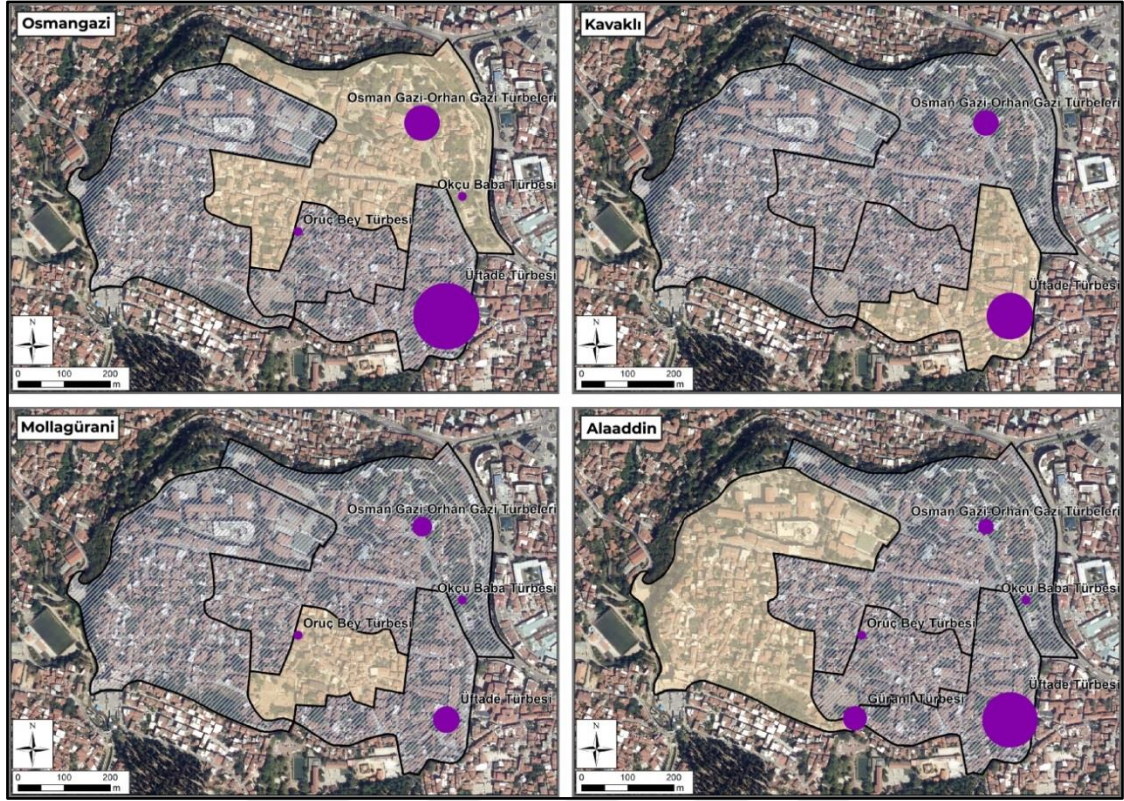
Tablo 29. Yerel halk ve çalışan grubunun mahallelere göre türbeleri tercih etme sebepleri

Değişken	Seçenekler		Osmangazi	Kavaklı	Mollagürani	Alaaddin
			N	N	N	N
Bu türbe veya türbeleri	Kullanmıyorum	YH	8	5	5	8
		Ç	13	10	2	12

ziyaret etmenizin sebebi nedir?	Evime yakın olması	YH	13	11	1	13
		Ç	5	2	6	0
	İşyerime yakın olması	YH	1	0	0	0
		Ç	8	3	4	3
	Tarihi değerinin olması	YH	10	12	5	5
		Ç	10	3	4	7
	Dini değerinin olması	YH	13	6	6	14
		Ç	5	2	8	1
	Diğer	YH	0	0	6	0
		Ç	0	0	0	0

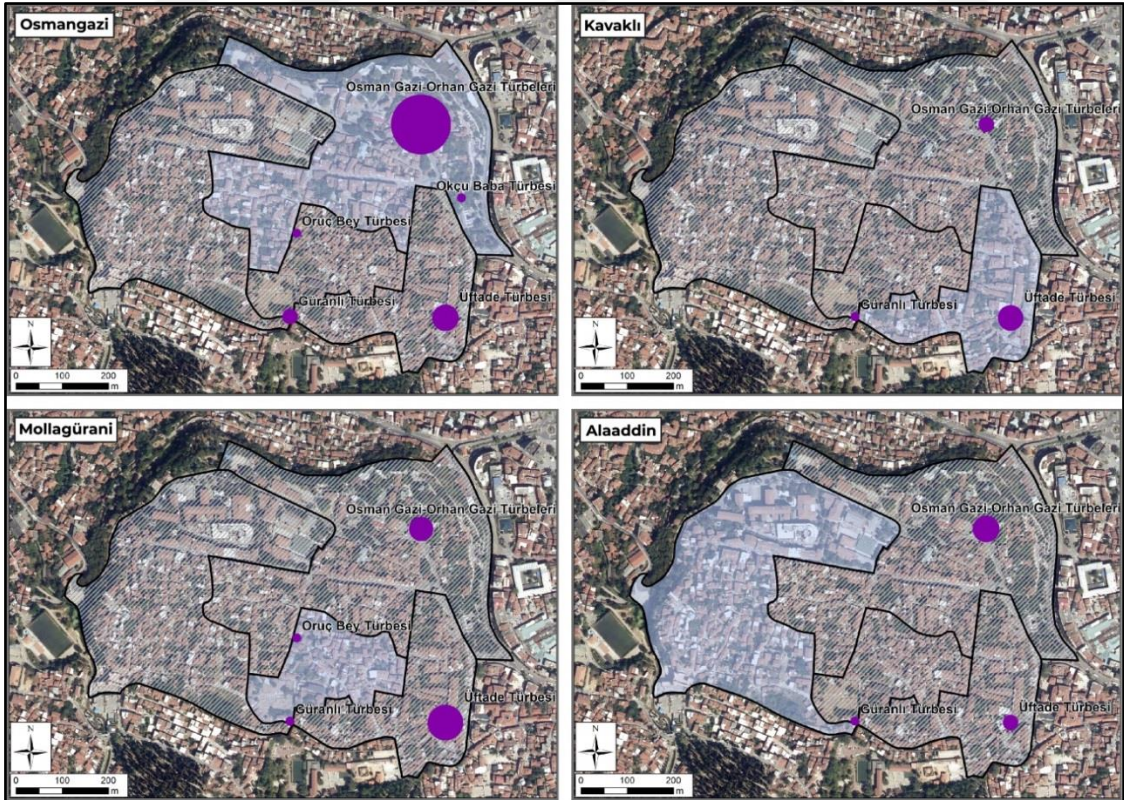
Buna göre Kavaklı Mahallesi dışındaki tüm mahallelerde türbelerin tercih edilme nedeni olarak yerel halk tarafından dini değeri gösterilmektedir. Çalışanlar ise genelde tarihi değeri nedeniyle türbe ziyareti yapmaktadır. Yine yerel halk için türbenin evine yakın olması tercih sebebi olurken, çalışanlar için de iş yerine yakınlığı aynı şekilde tercih sebebi olmaktadır.

Yerel halk ve çalışan örneklem gruplarının kullandıkları türbelere göre mekânsal hareketlikleri incelendiğinde (Şekil 52-53) genelde yerel halk tarafından dini değeri yüksek Üftade Türbesi tercih edilirken, çalışanlar tarafından siyasi figür olan Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin Türbelerinin tercih edildiği görülmektedir. Çalışanlar tarafından Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerinin daha sık ziyaret edilmesi, bu türbelerin Tophane Parkı'nda bulunması ve kişilerin işten kalan boş vakitlerinde dinlenmek ve ya rekreasyon amaçlı bu parkı kullanması, parkın bölge içinde daha merkezi konumda yer alması ve popülerliği neden olmaktadır. Hisar Bölgesi'nde bulunan Gazi Timurtaş Paşa Türbesi ise alanda görüşülen hiçbir yerel halk ve çalışan tarafından kullanılmamaktadır.

Şekil 52. Hisar Bölgesi’nde mahallelere göre yerel halk tarafından tercih edilen türbeler

*Mahallelere göre kullanılan türbelerin nokta büyüklüğü Tablo 28’deki frekans sayısına göre hazırlanmıştır.

Şekil 53. Hisar Bölgesi’nde mahallelere göre çalışanlar tarafından tercih edilen türbeler

*Mahallelere göre kullanılan türbelerin nokta büyüklüğü Tablo 28’deki frekans sayısına göre hazırlanmıştır.

Assmann (2018) dinin, ritüeller ile bir hatırlama aracına dönüşebildiğinden söz etmektedir. Bir alanın dini fonksiyonundan yola çıkarak ya da dini ve ya dini olmayan bir fonksiyon yükleyerek dua, dilek ya da çeşitli ritüeller ile dileklerin gerçekleştiğine inanılan mekânlar bulunmaktadır. Mekânlara yüklenen bu anlamsal işlevsellik, kişilerin bu alanlara karşı yer bağımlılığını oluşturan ya da yer bağımlılığı düzeyini arttıran bir durumdur. Hisar Bölgesi içinde dileklerin dilendiği, kişiler tarafından kutsallık atfedilen mekânların genelde türbeler olduğu dikkat çekmektedir. Bu türbelerin başında Üftade Türbesi gelmektedir:

Üftade Hazretlerine çok gidilir. Onun yüzü suyu hürmetine insanlar dualarını yaparlar, isteklerini dile getirirler. Onun yanında Eskici Baba mıydı öyle bir yer var orada dilekler yapılır. Herkese göre değişiyor. Kimisi ben Üftade Hazretlerinden gittim böyle bir şey yaptım yerine geldi, kimisi der ki ben Somuncu Baba'ya gittim oldu. İnsanların herkese göre değişebiliyor veya daha huzur bulmuştur oradan almıştır onu yani (..) Ama ben oralara giderim gezerim nefes almak bile faklıdır orada. Hiçbir şey yapmasanız bile iki dua edip şöyle bir nefes alsanız okeydir K30-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

K30, kişilerin bu alanlarda huzur bulduğundan, nefes almanın bile bu alanlarda farklı olduğundan söz etmektedir. Bu durum da kişilerin alana olan işlevsel bağlılığında bu alanların etkisini ortaya çıkarmaktadır. Üftade Türbesi dışında alanda yer alan Oruç Bey Türbesi de kişilerin dilek dilemek amacıyla kullandığı alanlardan biridir:

Bu Oruç Bey Türbesi mesela bizim arkadaşımızın evinin bahçesinde. Biz çocukluğumuzda mezarının orada oynardık. Tabii o tesadüfen ortaya çıkmıştır orada. Evin içindeydi o. Sonra ev yıkılınca mezar mezar mezar aa dediler burada Oruç ortaya çıktı. Oruç Bey buradaymış, biz de şaşırdık. Şimdi millet oraya da gidiyor, dilek diliyor. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Kişiler dilek dilemek amacıyla kullandıkları bu türbelerde birbirinden farklı ritüeller de yapmaktadır. Yapılan bu ritüeller dileklerin gerçekleşmesi için mekân ile yapılan sessiz bir anlaşma gibi alana işlevsellik de katmaktadır. Bu işlevsellik ile kişilerin bu mekânlara olan yer bağımlılığı artmaktadır. Hisar Bölgesi'ndeki yerel halk ve çalışanlar bu alanlarda da mum dikmek, mezar taşına taş yapıştırmak, helva bırakmak gibi ritüeller de bulunmaktadır:

Var tabi, bir sürü. Tezveren'e gider birçok kişi, Üftade'ye gelir. Hemen aşağıda Helvacı Bacı vardır mesela dileği olduyorsa getirir oraya paket halinde helva alır bırakır. İhtiyaç sahibi kişi oradan alır gider. Yatırın oraya koyar taşın üstüne dileği

olduysa, başka bir vatandaş da gelir oradan alır gibi. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Camilerin önünde yatırırlarımız var. Onlara mum dikerler. Biz de çocukken toplardık o mumları. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Üftade Hazretleri var. Mollagürani türbesi vardı ama şimdi yok. Eskiden çok mum koyuyorlardı. Oraya mum yakarlardı. Şurada Kükürtlü Dede var taş yapıştırırlardı. İşte dilek dilerdi taşı yapıştırırdı hani dileğim kabul olacak mı diye. Batıl inanç ama yapılyordu. Şimdi artık hiçbiri yok. Çünkü bir kere genç nesil bunları bilmiyor. Eskiler de öldüğü için. Tabi hala gidiyor insanlar bazılarına. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

5.2.1.3. Gündelik Seçimler: Alternatif Yerlerin Karşılaştırılması

*Burası Bursa'nın en güzel yeri.
K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY*

Stokols ve Shumaker (1981) yer bağımlılığı kavramını tanımlarken mevcut yerin kalitesi ve karşılaştırılabilir alternatiflerin göreceli kalitesi gibi faktörlerinin yer bağımlılığındaki etkisinden söz etmektedirler. Böylece yer bağımlılığında işlevsel nedenlerin önemli olduğu kadar bulunulan yerin başka yer ile kıyaslanması sonucu daha göreceli olarak iyi veya kötü çıkmasının yer bağımlılığını etkilediği belirtilmektedir. Bir yerin başka yerler ile karşılaştırılması sonucu olumlu ve olumsuz özellikleri ön plana çıkmaktadır. Hisar Bölgesi'nin farklı yerler ile karşılaştırılması istenildiğinde ön plana olumlu özelliklerinin çıktığı görülmektedir. Farklı yerler ile kıyaslandığında alanda yaşayan ve çalışan kişilerin de bölgeyi nasıl algıladıkları anlaşılmaktadır. Buna göre bölgenin farklı yerler ile kıyaslanması istenildiğinde birkaç özelliği ön plana çıkmaktadır (Tablo 30). Katılımcılardan en az bir en fazla üç seçeneği seçmeleri istenmiştir. Buna göre tüm mahalleler de hem yerel halk hem de çalışan örneklem gruplarında 'tarihi konaklar' ve 'tarihi sokaklar' seçenekleri en çok seçilen seçenekler olmuştur.

Tablo 30. Yerel halk ve çalışanlara göre Hisar Bölgesi’ni diğer yerleşim yerlerinden ayıran özellikler

Değişken		Osmangazi		Kavaklı		Mollagürani		Alaaddin	
		N		N		N		N	
		YH	Ç	YH	Ç	YH	Ç	YH	Ç
Hisar Bölgesi’ni diğer yerleşim yerlerinden ayıran özellik/özellikler nelerdir?	Tarihi konaklar	19	19	20	11	12	11	14	2
	Tarihi sokaklar	25	24	18	9	12	10	13	11
	Kale-surlar	10	18	9	11	5	4	8	9
	Merkezi olması	12	11	5	4	4	6	8	11
	Dini yapılar	15	8	11	6	7	7	8	9
	Yeşil alanlar	0	2	0	1	1	0	4	0
	Güvenli olması	5	4	1	3	0	0	0	0
	Ucuz olması	0	0	0	0	0	0	0	0
	Diğer	0	1	1	0	0	0	2	0

Görüşme yapılan katılımcılar da Hisar Bölgesi’ni diğer yerleşmelerden ayıran en önemli özelliğin bölgenin tarihi bir yerleşim olması ve tarihi yapıları olarak belirtmektedirler:

Farklı, tarihi olduğu için farklı, yapısal olarak da evleri, şeyleri her şeyi farklı. K27-Kadın, 52, Alaaddin, ÇY

Tabii ki farklı burası. Şimdi Kaleiçi dediğin zaman mesela Tophane Surlarının oradan başla buraya, insanlar buraya niye gelir biliyor musun? Kültürel miras. Osmanlı’nın yapmış olduğu kültürel mirası öğrenmeye geliyor. Evliya şehri yani bir yerde, herkesin bilmesi gereken bazı şeyler var. K30-Erkek, 58, Mollagürani, Y

Eski yerleşim yeri olması zaten. Ama şimdi merkezi öldürdüler o ayrı. K25-Erkek, 66, Alaaddin, Y

Burada K25’in Hisar Bölgesi’ni diğer yerlerden farklı kılan özelliği olarak eski yerleşim yeri olduğunu söylemesinin yanı sıra, merkezi öldürdüler söylemi de bulunmaktadır. Görüşmeciler içinde bu şekilde yorum yapan tek kişi bölgedeki tarihi dokunun en çok bozulduğu mahalle olan Alaaddin Mahallesi’nden olması önemlidir. Bölgeyi diğer yerleşimlerden farklı kılan özellik olarak en çok vurgulanan durum alanın eski olması ve tarihi dokusudur. Bu tarihi dokusu içinde kale surları da yer almaktadır. Osmangazi Mahallesi’nde yerel halk 10, çalışan 18; Kavaklı Mahallesi’nde yerel halk 9, çalışan 11; Mollagürani Mahallesi’nde yerel halk 5, çalışan 4 ve Alaaddin Mahallesi’nde yerel halk 8, çalışan 9 kere ‘kale-surlar’ seçeneği seçilmiştir:

Nostalji olması, eski olması, Hisar Kalelerinin olması. K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY.

Alandaki tarihi dokunun büyük bir kısmı dini yapılardan oluşmaktadır. Bu nedenle bölgedeki dini yapıların yarattığı atmosfer de Hisar Bölgesi'ni farklı kılan özellikler arasında söylenmektedir. Osmangazi Mahallesi'nde yerel halk 15, çalışan 8; Kavaklı Mahallesi'nde yerel halk 11, çalışan 6; Mollagürani Mahallesi'nde yerel halk 7, çalışan 7; Alaaddin Mahallesi'nde yerel halk 8 ve çalışan tarafından 9 kere 'dini yapılar' seçeneği seçilmiştir:

Yaşadığım mahalle tamamen vakıftır. Buradaki yaşam şekli tasavvufu yansıtır. Burası Bursa'nın diğer yerlerinden farklıdır. Çünkü en büyükler burada Osman Gazi, Orhan Gazi, Üftade Hazretleri. K4-Erkek, 72, Osmangazi, ÇY

Çok farklı, havasından tutun komşuluğuna kadar. Ne bileyim tarihi bir yerdeyiz en azından Evliyalar Bölgesindeyiz. Hemen burada Üftade Hazretleri var, mahallemizin içinde camimiz var yani manevi yönden çok çok güzel. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

Hisar Bölgesi'nin eski bir yerleşim olması tarihi dokusu kadar modern kent yaşamı içinde az sayıda kalmış mahalle kültürü ve komşuluk anlayışının devam etmesi de bölgeyi diğer yerlerden ayırt eden özelliklerinden biri olarak gösterilmektedir:

Çok bozulmamış olması. Daha bakir buralar diğer yerlere göre. Daha güzel, daha 80ler havası var burada. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY

Burada herkesi tanıyoruz, bütün çevremiz burada. Burası bana hem köy hayatını yaşıyor hem şehir hayatını yaşıyorum ben burada. Ben öyle büyük binaların içinde sevmiyorum. Çünkü insanlar birbirine selam bile vermiyorlar. Buradaki mahalle kültürünü hala devam ettiği için ben başka yerde bu sıcaklığı bulamam yani. Bütün arkadaşlarım burada. Onun için hiç başka yeri tercih edemem. Te bekârlıktan arkadaşlarım bunlar, hala hepsi de burada oturur. Yani şimdi biz bu kültürü tabi Beşevler de o koca binalarda bulamayız. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

Bu özelliklerinin dışında merkezi oluşu da Hisar Bölgesi'ni diğer yerleşmelerden ayıran temel özelliklerden biri olarak görülmüştür. Özellikle yerel halkın 12, çalışanın ise 11 kere seçmesi ile Osmangazi Mahallesi'nde bölgenin merkezi olmasını diğer mahallede bulunanlara göre daha fazla seçilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılar için de merkezi olması önemli bir niteliktir:

Yani Bursa'nın mesela nedir? Eskişehir'de Odun Evleri mi vardı, Odunpazarı. Oradaki o eski evlerin mahalle şeyinin havası Eskişehir dediğinizde herkes bilir orayı. Tarsus'ta da böyle bir yer var, gittiğim için biliyorum. İzmir dediğinizde herkes

Alsancak kordon der ama bir gün bende Bursa dendiğinde insanların aklına burası gelecek ilk olarak diye tahmin ediyorum. Çünkü burası Bursa'nın en önemli yeri, kalbi. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

Şu anda Bursa'yı gezsen böyle bir yer bulamazsın. Emsali olmayan bir yer. Bursa'nın ilk kurulduğu yerler burası. Konum olarak evimiz her şeye uygun. Burası her emeklinin hayali. Bahçem olsun işte orda bir şey ekip biçeyim, işte biz onu burada yapıyoruz. K25-Erkek, 66, Alaaddin, Y

K20, Hisar Bölgesi'ni diğer yerlerden ayıran özelliği için Bursa'nın en önemli yeri olduğunu söyleyerek, Hisar için '*Bursa'nın kalbi*' benzetmesini yapmaktadır. Bunun yanı sıra K25 de Hisar Bölgesi'nin konumunun yanı sıra Bursa'nın kurulduğu yer olmasının diğer yerlerden ayırt edici bir özellik olduğuna değinmiştir. Ayrıca modern ve gelişmiş bir kent merkezinde olup bahçeli bir eve sahip olmak ve bahçesinde ürün yetiştirebilmesinin avantajından söz ederek '*her emeklinin hayali*' vurgusunu yapmaktadır.

Bahsedilen ayırt edici özelliklerin dışında kimi görüşmeciler de coğrafi nedenlerle bölgeyi farklı bulmaktadır. Örneğin, K14 alanda yer alan eski yerleşimlerin yanı sıra sağlam zemininin; K8 zemin yapısı, yüksekliği ve havasının ve K24 de K8 gibi havasının bölgeyi diğer yerlerden farklı kıldığından söz etmektedir:

Burası en eski mahallesi. Bursa'nın ilk kuruluş yeri burası. Hisar içi daha Bizanslılardan sonra, ilk eski mahalle burası. Hatta derler ki buradan devlet hastanesinin oraya kadar zemini sağlammış, sağlam yer, en sağlam yer burası. Diğer yerlerde deprem oluyor esneyebiliyor ama burada Allaha şükür hiçbir şey olmuyor. K14-Erkek, 83, Kavaklı, Y

Konumu, dağın üzerinde, yüksekliği, ilk yerleşim yeri olması, tarihi dokusunun hala var olması ve sıcaklığı, samimi sıcaklığı duygular yani. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Tophane'den yukarı çıktığın zaman buranın havası bambaşka yani aşağı muhitlere nazaran buradaki muhitlerde çok serin oluyor daha güzel oluyor. K24-Erkek, 68, Alaaddin, Y

Hisar Bölgesi'ni diğer yerleşimlerden ayıran özellik olarak güvenli olması da bulunmaktadır. Osmangazi Mahallesi'nde yerel halktan 5, çalışandan 4 olmak üzere toplam 9'ar kez; Kavaklı Mahallesi'nde yerel halktan 1, çalışandan 3 olmak üzere toplam 4'er kez güvenli olması ayırt edici özellik olarak seçilirken; Mollagürani ve Alaaddin Mahallelerinde

bu seçenek hiç seçilmemiştir. Ayrıca bölgenin diğer yerlere göre ucuz olması da katılımcılardan hiç kimse tarafından seçilmeyen bir madde olmuştur.

5.2.2. Maddi Bağlantılar: Ekonomik Bağımlılık

Yer bağımlılığını etkileyen faktörlerden biri maddi bağlantılar başka bir deyişle ekonomik bağımlılıktır. Kişiler ekonomik sebepler başka bir yerde değil de o yerde bulunmayı tercih edebilmektedir. Bu durum kişilerin o yere olan bağımlılığını anlatmaktadır. Osmangazi ilçesinde turistik ürün satan bir dükkân işleten K7'nin sözleri bu durumu şu şekilde belirtmektedir:

Ben Koza Han'da tutmuş olsaydım, bu kadar yelpaze olarak ürün olarak sergileyemeyecektim. Orası daha küçük mekândı. Bir de çalışma süreleri olarak orada mesela akşam 8 dedin mi 9 dedin mi kapıları kapanıyormuş. Sıkıntılı bir durum olacaktı, Pazar günleri ziyaretçi olmuyormuş falan. Burası o yönden haftanın 7 günü yaz kış sürekli gezen oluyor. O yüzden bize avantajı illa ki var turizm yönünden. K7-Erkek, 42, Osmangazi, Ç

K7 turistik ürün sattığı dükkânı için daha önce Hanlar Bölgesi'nde yer alan Koza Han içinde bir dükkân baktığını ancak çalışma saatleri ve günlerinin kısıtlılığından dolayı Hisar Bölgesi içinde bir dükkânı tercih etmektedir. K7, Tophane'de yani Hisar Bölgesi'nin en turistik alanında kiraladığı dükkânda kazancının daha yüksek olacağını varsayarak iki yer arasında ekonomik sebepler ile Hisar Bölgesi'ni tercih etmiştir.

5.2.3. Etkinlikler

Yer bağımlılığını etkileyen bir diğer faktör alandaki etkinlikler, dernekler gibi çeşitli fırsatlardır. Bir yerin kullanılması sonucu ortaya çıkan gözle görünür işlevler olan etkinlikler (Relph, 1976), kişilerin o yere olan yer bağımlılığını olumlu şekilde etkilemektedir. Bir yere insan bağlılığı ve bağımlılığı, insanların o yerde yaşadığı ve faaliyet gösterdiği zamanla büyür. İnsanların yerleri birlikte keşfetmesine ve yorumlamasına izin veren etkinlikler, kolektif bir yer duygusu ve buna karşılık gelen yer anlamları geliştirmeye katkıda bulunabilmektedir.

Hisar Bölgesi'ndeki etkinliklerin en bilineni Bursa Fethi kutlamaları nedeniyle her yıl Nisan ayında yapılan fetih şenliklerinin bir kısmının bu bölgede yapılmasıdır. Bu şenlikler değişkenlik gösterse de kılıç kalkan ekibi, mehter takımı, belirli topluluk v derneklerin yürüyüşleri ve etkinliklerinden oluşmaktadır. Bu etkinlikler genellikle Tophane Parkı ve Tarihi Pınarbaşı Parkı'nda yapılmaktadır. Alandaki fetih etkinliklerini katılımcılar şu şekilde aktarmaktadırlar:

Bursa'nın fethinde Bursa'nın kurtuluşunda ufak tefek etkinlikler oluyor. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Bugün Bursa'nın kurtuluş günü. Osman Gazi - Orhan Gazi Türbelerinde Osmanlı kıyafetleriyle nöbet dönemi başladı bugünden itibaren. Onlar güzel şeyler, gelenlerin de ilgisini çekiyor. K7-Erkek, 42, Osmangazi, Ç

K7'nin belirttiği gibi Tophane Parkı'nda yer alan Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerinde geleneksel askeri kıyafetleri ile nöbet tutma ve tören şeklinde nöbet değiştirme etkinlikleri de eklenmiştir (Şekil 54). Bu durum özellikle türbeleri ziyarete gelen turistler için yapılan bir etkinlik olsa da K6'nın belirttiği gibi sahada yaşayan ve çalışan kişilerin de ilgisini çekmektedir:

Cuma günleri Tophane'de nöbet teslim gibi bir şeyler oluyormuş. Daha dün gittim ona da. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY

Tabi kutlamaların yapıldığı Pınarbaşı var mesire yeri mesela. Bursa'nın kurtuluşu orada yapılır, kale var orada. Pınarbaşı çok aktifmiş eskiden şimdi çocuk oyun alanı, çay bahçesi falan var güzel aslında ama yani Bursa'nın kurtuluşu orada kutlanıyor. Belediye başkanı falan geliyor, orada kutlanıyor Tophane'de de mehter takımları falan çünkü kale ve kapılar olduğu için. Bizim burada tarihi şeyler kutlanıyor genelde. K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY

Bazı aktiviteler ya da başka türde şeyler sunmaları gerekiyor diye düşünüyorum. Burada herhangi bir etkinlik yok. Daha yeni belediye Bilecik Bozüyük'teki bu nöbet değişimini yeni yeni işte burada yapmaya başladı, yaklaşık bir, bir buçuk aydır. Şu anda faaliyette ama pandemi dönemine girdiği için çok az etki oldu çok aman aman bir artısı olmadı ileride ne olur muamma. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

Şekil 54. Osman Gazi Türbesi önündeki nöbet değişimi ve ziyaretçiler tarafından izlenmesi

Kaynak: Burcu Göközkut

Tophane Parkı'ndaki nöbet değişimi katılımcılar tarafından alana dair bir etkinlik olarak belirtilirken, K9 bölgedeki aktivite ve etkinliklerin yetersiz olduğunu da belirtmektedir. Fetih kutlamaları ile birlikte her yıl nisan ayı içerisinde yıllara göre farklılık göstermekle birlikte çeşitli seminerler, sergiler, koşular ve daha birçok etkinlik yapılmaktadır. Örneğin 2019 yılındaki fetih şenlikleri kapsamında yapılan Tarihi Kent Koşusu Yarı Maratonu ile Halk Koşusu yapılmış, dereceye giren sporcular için Pınarbaşı Meydanı'nda ödül töreni düzenlenmiştir:

Koşular yapılıyor burada geçen mesela (...) ellerinde haritalar var bölge bölge gezip bir şeyler bulmaya çalışıyorlar adı oryantirik galiba (..) Onlarda burada düzenleniyor karışık ya içerisi labirent gibi olduğu için, haritalarla yurt dışından koşucular geliyor bunun için. Ama geçenlerde 15 gün önce gördüm sürekli şortlu ve formalı gençler ellerinde haritalar koşup duruyorlardı buralarda. K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY

Bölgenin gelişmesi ve tanınırlığı amacıyla derneklerin kurulması bu yer ile kurulan bağların bir göstergesi olmaktadır. Bu dernekler aracılığıyla yapılan etkinlik ve faaliyetler bölgeyi daha çekici kılabilirdiği gibi, yer bağımlılığını olumlu etkileyen bir durum olmaktadır.

K30 eşinin kurduğu dernek vasıtası ile bölgenin daha iyi tanıtılması, turist çekmesi ve tarihi alanların daha işlevsel vaziyette kullanılmasını amaçladıklarını anlatmaktadır:

Ahmet Bey burada bir zaten dernek kurdu. Bu derneği kurmasındaki amaç burasının gelişmesi büyümesi(..) Hisar Kaleiçi Dayanışma ve Kültür Turizmi Derneğini kurdu yani burada. Buraya gelen turist gezsin görsün. Burasının bir Sultan Ahmet gibi olmasını istiyoruz. Burada biz bir ışık yaktık. Bu gibi yerlerin bu tarz yerlerin çoğalmasını istiyoruz(..) Eşimin mücadelesi buralar daha iyi bilinsin. Farklı şeyler açılsın işte gelen turistlerimiz istediği yerde kahvesini oturup içsin, çayını içsin, isteyen bir bardak şarabını içsin. Hepsi bizim buradaki kültürümüzü daha eski kültürümüzü yaşatalım. Hani çok fazla ne diyorsunuz bu işi rant değil de tanıtım geliştirme bu şekilde kazandırıp da turistin buraları görmelerini sağlamak en büyük amacımız o K30-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

5.3. Hisar Bölgesi'nde Yer Bağlılığın İncelenmesi

Yer bağlılığı bireyler ve anlamlı çevreleri arasında meydana gelen bağlanmadır (Scannell & Gifford, 2010: 1). Çalışmanın bu bölümünde tarihi çevrede yer duygusunun ölçütlerinden biri olan yer bağlılığa odaklanılmıştır. Bu anlamda Hisar Bölgesi üzerinden yer ile kurulan duygusal bağların boyutu, yere yüklenen anlamlar ve bu anlamların anılar ile sabitleşmesi, kentsel mekânın değişimine karşı verilen duygusal tepkilerin yanı sıra kişilerin yer bağlılığını etkileyen birçok faktör incelenmiştir.

5.3.1. Yer ile Kurulan Duygusal Bağlar

Yer bağlılığı yere derin bir bağ içeren sosyal olarak inşa edilmiş bir tepkidir (Stokols & Shumaker, 1981; Williams & Vaske, 2003; Lin & Lockwood, 2014). Low (1992: 165) yer bağlanmasını, insanların belirli bir alana veya toprak parçasına kültürel olarak paylaşılan duygusal anlamlar vermesiyle oluşan, bireyin ve grubun çevreyi anlaması ve çevreyle olan ilişkisinin temelini oluşturan sembolik ilişki olarak tanımlamaktadır. Kentsel mekana yüklenen anlam, kentsel çevrenin insanlar için ne anlama geldiği ve bu konu hakkında nasıl hissettiklerini göstermektedir (Carmona vd., 2003). Bu nedenle bir alandaki yer bağlılığında o

alana karşı hissedilen duygular çok önemlidir. K45 ziyaretçi olarak bulunduğu Hisar Bölgesi'nde kendini ne kadar huzurlu hissettiğini şu şekilde aktarmaktadır:

Ben Bursalıyım. Bursa'da en evimde hissettiğim yer belki de buralardır diyebilirim. Sıcak böyle. Yuva sıcaklığı var burada. Osmanlı evlerine cumbalı evlere acayip merakım vardır benim. O yüzden burası bana hep çok iyi gelmiştir (..) Bir de oraya oturup gözlerinizi kapatıp durduğunuzda çok çok başka bir huzur var diye düşünüyorum. K45-Kadın, 29, Z

Yer bağlılığında ev çok önemlidir. Çünkü istisnai bir durum yok ise yer bağlılığı evde çok yüksektir. Kişilerin evi duygusal olarak en bağlı oldukları yerdir. K45 Hisar Bölgesi'ni *evimde hissettiğim yer* olarak tanımlamaktadır. Eve duyulan yer bağlılığı arttıkça ev yuva halini alır. K45'in *yuva sıcaklığı var burada* söylemi de alana olan yer bağlılığının yüksekliğini göstermektedir. Alanın kendisine her zaman iyi gelmesi ve diğer yerlerden farklı bir huzur hissetmesi de bu bağlılığın boyutunu göstermektedir.

Bölgeye hissedilen duygusal bağlardan en önemlilerinden biri muhakkak sevgidir. Bölgeyi sevmek, alana karşı duyulan sevgi yer bağlılığı için de bir ölçüt olmaktadır. Yapılan görüşmeler neticesinde katılımcıların görüşme esnasında alana olan sevgilerini sürekli tekrarladıkları fark edilen durumlardan biri olmuştur:

Çok seviyorum burayı. Çok huzurluyum, çok huzurlu yaşıyorum yani. K3-Kadın, 58, Osmangazi, ÇY

Başka hiçbir yer istemem ben. Başka hiçbir yer istemem, ben Bursa'mı severim. Bursalıyım Bursa'mı severim, başka gidecek bir yerim yok. K14-Erkek, 83, Kavaklı, Y

K3 ve K4'ün bölgeyi sevdiklerini söylemesinin yanı sıra K16 ve K14'ün farklı bir yer de yaşamayı tercih etmedikleri de görülmektedir. Bölgeye olan sevgilerini dile getiren kişilerin genelde Osmangazi ve Kavaklı Mahallelerinden olmaları ise dikkat çekicidir. Bölgenin tarihi dokusunun alana olan sevgiyi arttırdığı söylenebilmektedir. K20'nin sözleri de bu durumu kanıtlar niteliktedir:

Tarihi doku buraya olan sevgimi tabi ki değiştirir, etkiler. Tarihi doku olmasa ben burayı sevmem. Buranın dokusundan dolayı ben burayı seviyorum. Tarihinden dolayı seviyorum. Şimdi burada nereye başkam yürürken bile aklıma bir şey geliyor. Burada Orhan Gazi yürümüş olabilir derim. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

K20'nin sözlerinden alanın tarihselliğinin, alanda yaşamış önemli kişilerin yer bağlılığını etkilediği görülmektedir. Bölgede yaşayan ve çalışanlar dışında ziyaretçilerin görüşlerine bakıldığında da aynı yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır:

Bir şekilde burası kendine âşık etti beni. O kadar etkilemiş yani buradan kopamıyorum. K44-Erkek, 34. Z

(İnsanların) memnuniyetsizliklerine rağmen Bursa yani, hani diyorlar ya aşk, aşk gerçekten. Burayı sevenler çok tutkuyla bağlı. K38-Erkek, 36, Z

Bir yere karşı duyulan duygusal bağların göstergelerinden biri de o yeri özlemektir.

Örneğin K7, Eskişehirli olmasına rağmen Bursa ve Hisar Bölgesi'ni özlediğini belirtmektedir:

Eskişehir memleketim, doğma büyüme oralıyım 35 seneyi orada geçirdim ama Eskişehir'e gittiğim zaman burayı özliyorum. Çünkü orada böyle bir potansiyel yok, böyle bir ortam yok. Bir an önce döneyim diyerekten hakikaten seviyorum, özliyorum yani. K7-Erkek, 42, Osmangazi, Ç

K7'nin olduğu gibi katılımcılara uzak kaldıklarında bu bölgeyi özleyip özlemedikleri sorusu yöneltildiğinde katılımcıların büyük kısmı çok özlediklerini aktarmaktadır:

Acayip, 3 gün den sonra koşa koşa gelmek isterim. K17-Erkek, 45, Kavaklı, ÇY

6 ay Almanya'da kaldım. Yoldan gelirken Bursa'yı gördüm, neredeyse secde edecektim toprağıma geldim diye. K14-Erkek, 83, Kavaklı, Y

Özlerim. Sadece burayı da değil, Bursa'nın her yerini özliyorum. İnanın gelirken Bursa il sınırı yazıyor ya çok rahatlıyorum. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

K31 ve K14 sadece Hisar Bölgesi'ne değil Bursa'nın tamamına yer bağlılığı oluşturmuşlardır. Kişilerin alanı özleme nedenleri de birbirinden farklılık gösterebilmektedir.

K5 ve K2'nin sözlerinden özleme nedenlerinin mahallesindeki dostlukları ve bu alanda çocukluklarının geçmesi olduğu anlaşılmaktadır:

Valla Hisar'da şu son dönemde bu alanı özliyorum. Çünkü niye bu alanı özliyorum? Çünkü sevip, saydığım insanlar burada. Yeni gelen nesiller de genç arkadaşlar genelde buranın çocukları değiller. Ama buraya gelen de kolay kolay gitmez yani. Mümkünse kendine daire alıp kalırlar yani genelde şu kısımlarda daha çok o şey. Ama Pınarbaşı'nı özlerim yani. Arkadaşlarımı, çocukluğumu. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Tabii ki ben 4 sene Güney Doğu'da görev yaptım, askeri personeldim. Yaralandım, geri döndüm. O 4 sene boyunca bir fiil 9 ay izne gelemediğim oldu. Ailemden önce ilk eşi dostu mahalle sakinlerini, çocukluğumun geçtiği sokaklar ve o sokaklardaki su

içtiğim çeşmeler dâhil benim burnumda tüten bu yerler oldu. K2-Erkek, 23, Osmangazi, Y

Ben Bursa'da doğdum büyüdüm o nedenle ara sıra gelirim buraya tamamen nostalji amaçlı. Nostalji nedeniyle gelirim, özlerim eskiyi, küçüklüğümde buraya geldiğimizi. Bu nedenle de geliriz buralara. K40-Erkek, 56, Z

Bölgedeki ziyaretçilerden K40, bölgeyi ziyaret etme amacının çocukluğunu geçirdiği yerleri özlemek olduğunu söylerken, K2 ise ailesinden önce sokakları, su içtiği çeşmeleri özlediğini söyleyerek yer ile kurduğu duygusal bağı vurgulamaktadır. Aynı K2 de olduğu gibi K33 de hem köy hem şehir diye belirterek alandaki eski mahalle kültürünün varlığından söz ederek, bu nedenle özlediğini belirtmektedir:

Özlemem mi? Şöyle ki Kızılay durakların oraya geldiğimde bir nefes alırım. Oh be derim, çok şükür geldim. Başka yerde emanet gibiyim. Hiç duramam. Oh diye bir nefes alırım. Havası bile başka. Dediğim gibi burada hem köy havası var hem şehir. Eski usul burada devam ediyor burada. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

K33 Hisar Bölgesi'ni *havası bile başka* şeklinde tanımlamaktadır. K30 da bölgenin havasının farklılığını özleme nedenlerinden biri olduğuna değinirken; K12 de bölgenin en turistik mahallesi olan Osmangazi Mahallesi'nde çalışan biri olarak özlemine alandaki ses üzerinden tanımlamaktadır:

Özlerim tabi. Olduğum yeri özlerim, havasına doyamam buranın. K30-Erkek, 58, Mollagürani, Y

Özlerim. En çok insanların ve civiltısını özlerim herhalde. K12-Kadın, 33, Osmangazi, Ç

Kişilerin bölgeyi özleme sebeplerinin yanı sıra en çok özledikleri yerlere bakıldığında bölgedeki tarihi yapılar ön plana çıkmaktadır:

Evet özlüyorum tabi ki. Türbenin orası benim için olmasa olmazlardan biri yani Üftade'nin. Oradaki ferahlık, huzur, o manzara falan çok güzel. K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY

Özlemez miyiz? Şehir dışına çıkıyorum 1 ay, 1 buçuk ay yerleri öpeceğim geliyor o derece yani. (..) Yeşilliğini özlüyoruz, tarihi eserleri özlüyoruz. K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY

Yüzde yüz özlüyorum yani (..) En çok Tophane'den kuş bakışı, Üftade'nin yanımda olması hoşuma gider yani. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar

Ayrıca bölgede çalışanlardan iş yerleri tarihi bir binada ya da yapıda yer alan kişiler özledikleri yerler arasında çalıştıkları yeri söylerken, iş yeri tarihi bir yapıda olmayanlar çalıştıkları alanı söylemediği dikkat çekmiştir. Örneğin özledikleri yerler arasında işyerini belirten kişilerden K18 sur içinde yer alan atölyede çalışmaktadır:

Bursa'nın en çok neresini özlerim? Dönüp dolaşıyorum yine en çok burasını özlerim. Çünkü benim bütün hayatım burada geçiyor. Sabah buraya geliyorum akşama kadar buradayım. K18-Erkek, 45, Kavaklı, Ç

K36, K11 ve K9 ise tarihi konakların farklı işlevle kullanılmasına örnek olabilecek üç farklı alanda çalışmaktadırlar. Buna göre K36 Kavaklı Caddesi'nde yeniden işlev kazandırılarak mimarlık ofisi haline getirilen bir konakta, K11 heykel atölyesi olarak yeni bir işlev kazandırdığı bölgenin en korunmuş sokağı olan 7. Kale Sokaktaki bir konakta, K9 ise tarihi bir konağın yeniden işlevlendirilmesi ile restoran haline getirildiği Tophane Kebapçısında çalışmaktadırlar:

Evet özlerim. Neleri özlerim? Bu caddeyi özlerim [Kavaklı Caddesi]. Bizim Balat'ta da bir ofisimiz var, orası da Osman Bey ile de beraber gitmiştik. Yani buranın dedi hiçbir şeyi yok, yani kendisi Amerikalı, o da bu bölgenin bir ruhu olduğunu düşünüyor. Onun için bu bölgelerde yaşamak istiyor. Kendisi Tahtakale'de oturuyor şuanda da, bu bölgede ev arıyor kendisi. Balat'a gittiğimde bile gününbirlik ayrılışlar olduğu zaman özlüyorum buraları yani. K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY

Evet özlüyorum. Yine atölyemi özlerim herhalde. Bir de şeyi çok seviyorum sabah sakinliğinde çıkarken bu Surların altında Bali Bey Hanı'nın orada bir yandan herkes çok tatlı bir telaşa bazen görüyorum orada birisi oturmuş güneşleniyor. Öyle kışın çok tatlı geliyor. Onları falan çok özlerim. Ama daha çok işimle alakalı şeyleri özlerim, kendi yaptığım şeyleri. Ben bir de çok tatil yapan biri de değilim ve bir gün hasta oluyorum grip falan oldum evde kaldım hemen özlüyorum. Bir gün de atölyeme gitmem lazım işimi de burayı da çok seviyorum. K11-Kadın, 37, Osmangazi, Ç

Ben buradan dışarı bazen seyahat amaçlı Bursa dışına çıkıyorum. Eve gittiğim oluyor. Böyle illa buraya bir uğramak istiyorum. 365 gün işletmedeyim neredeyse. İzinli günümde dahi 10 dakika olsa mutlaka bir uğrarım, manevi atmosferini almış oluyorum. Burada olmadığım her an burayı çok özlüyorum. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

Bölgede özlenen yerler ile ilgili K4'ün sözleri de bölgeye olan yer bağlılığını göstermesinin yanı sıra, bölgenin diğer yerlerden olumlu anlamda farklı olduğunu belirtmesiyle yer bağımlılığının da yüksek olduğunu göstermektedir:

Sevgi gerçek burada, su kadar gerçek. Kalkıp bir Arap Şükrü tarafını özlemezsin, bir halı saha maçını özlemezsiniz. Buradan Bursa manzarasını, buranın kokusunu özlersiniz. Burası başka. K4-Erkek, 72, Osmangazi, ÇY

Bölgeyi özlediklerini belirtenlerin büyük oranda Osmangazi ve Kavaklı Mahallesinde daha sonra ise Mollagürani Mahallesi'nde bulunanlar olduğu görülmektedir. Alaaddin Mahallesi'nde ise görüşmeciler özlemediklerini belirtmiş, sadece bir kişi özlediğini söylerken o da bölgeyi değil, evini özlediğini vurgulamaktadır: *Bölgeyi değil, evimizi özliyoruz.* K23-Kadın, 58, Alaaddin, Y

Bir yere karşı ne kadar çok bağ oluşursa, duygusal bağ da o denli güçlenmektedir (Tuan, 1977). Güçlü duygusal bağlar kişinin o yerde mutlu hissetmesine sebebiyet verebilir. Kişi bir yerde diğer yerlere göre daha mutlu hissediyor ise hem yer bağlılığı hem de yer bağımlılığının yüksek olmasından söz edilebilmektedir. K29 ve K35 alanda yaşamaktan duydukları mutluluğu belirtmektedirler:

Tabii ki mutlu hissediyorum, mutlu hissettiğimiz için kalıyoruz zaten. K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY

Tabii ki çok mutluyum. Mutlu olmasam zaten durmam burada. K29-Erkek, 72, Alaaddin, Muhtar

Kişilerin alanda mutlu olma sebepleri ise birçok faktöre ve kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Bölgedeki insanlarla olan ilişkiler, mahalle kültürü, bölgenin merkezi konumu gibi bu nedenler çeşitlenmektedir:

Sonuna kadar mutluyum burada. Çünkü hem yaptığım iş beni mutlu ediyor hem de insanların gelip bir şeyler sorması. Ben de bildiğim kadarıyla bir şeyleri anlatmam beni mutlu eder Her zaman. K18-Erkek, 45, Kavaklı, Ç

Çok çok mutlu, yani şöyle nasıl sabah her kalktığımda muhtarlık olsun, iş yerinde olsun vatandaşın bir hayırlı işler demesi, günaydın demesi, hal hatır sorması bunlar tabii ki güzel bir şey yani. İnsan mutlu olmaz mı, hoşluk olmaz mı. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar

Tabii ki [mutlu] hissediyorum. Yani şehrin merkezinde böyle bir yer insanı mutlu etmez mi eder yani. K10-Erkek, 66, Osmangazi, Ç

Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilerin kendilerini bu bölgede mutlu hissetmelerinin önemli sebeplerinden biri de tarihi çevredir. Ahunbay'a (2019) göre tarihi çevrelerin sosyal ilişkileri

olumlu yönde etkileyen, bireyler arasındaki birlik duygusunun pekiştirilmesine yardımcı olan bir ortamları vardır ve böyle bir çevrede bulunmak kişiyi mutlu kılmaktadır. Hisar Bölgesi'ndeki kişilere en mutlu oldukları yer sorulduğunda da tarihi yapı ve sokakları söyledikleri görülmektedir:

Burada kendimi çok mutlu hissediyorum oldukça mutluyum. Burada en mutlu hissettiğim yer genelde Tophane Bölgesi türbelerin olduğu bölüm, parkın olduğu bölüm. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

Evim, evimdi yıkıldı. Üftade'nin yanındaydı evim. 6 ay önce falan yıkıldı toprak kayması oldu yıkıldı. En mutlu olduğum yer oraydı. Hem evim vardı hem Üftade'nin yanındaydım. K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY

[En mutlu hissettiğim yer] Hisar'ın her tarafı. Hisar'ın her tarafı zevk veren bir yerdir. Her bir yeri nostalji, her bir yeri tarih. K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY

Hisar'da en mutlu hissettiğim yer, Saat Kulesi'nin orasıdır. K28-Kadın, 33, Alaaddin, Ç

Bölgeye gelen ziyaretçilerin de alanda olmaktan mutlu oldukları, K41 ve K44'ün sözlerinden anlaşılmaktadır. Öyle ki K44 Hisar Bölgesi'nin en mutlu olduğu yer olduğunu belirtmekte genellikle yüksek yer bağlılığına işaret eden ev benzetmesi yapmaktadır:

Buraya geldiğimizde ekstra bir mutluluk hissediyoruz. Yeni konuşmuştuk hatta bizde şimdi eşimle. K41-Kadın, 40, Z

Burası kendimi en mutlu hissettiğim yer. Biz bu yüzden kopamıyoruz zaten dönüp dolaşıp buradayız burası benim evim gibi. K44-Erkek, 34. Z

5.3.2. Hisar Bölgesi'ndeki Hafıza Mekânları

Nora'ya göre (2006) hafıza, mekânda yer alan fiziksel öğeler üzerinde oluşabilmektedir. Bu öğeler önemli olayların gerçekleştiği yapılar ve alanlar olabildiği gibi ayrıca hem bireysel hem de kolektif hafızanın¹⁵ mayalandığı yerlerdir. Toplumsal hafıza, ortak kimliğin korunduğu, tarihsel sürekliliği olan ve içinde bulunanlar için anlam ifade eden yerler ile son derece ilişkilidir. Çünkü hafıza duygulara dayalı olmasının yanı sıra, özel ve simgesel anılardan beslenir ve kent içinde ortak geçmişe referans veren semboller üzerinden

¹⁵ Çalışmada kolektif hafıza ve toplumsal hafıza kavramları, akışa uygunluğu dikkate alınarak, aynı anlamı taşıyacak şekilde birbiri yerine kullanılmaktadır. Aynı durum hafıza ve bellek kavramları için de geçerlidir.

mekânla bağdaştırılıp, mekân üzerinden somutlaştırılır (Sayar Avcıoğlu ve Akın, 2017: 426; Nora, 2006: 19).

Kentsel kültürel miras alanları barındırdıkları yaşanmışlık, tarihsellik, mekânı ve toplumu etkileme şekilleri ele alındığında birer hafıza mekânı olarak ele alınmaktadırlar. Çalışmanın bu başlığı altında Hisar Bölgesi'ndeki kentsel kültürel miras alanlarından hangilerinin toplumsal hafızada daha önemli yer tuttuğu ve güçlü birer hafıza mekânı yarattığı incelenecektir. Bu bağlamda toplumsal hafızanın demirlediği yerlerin kişilerde duygusal bağlılığın oluşması ve böylece yer bağlılığın bu yerlerde daha yüksek olması beklenmektedir.

5.3.2.1. Hatıralar: Yere Yüklenen Anıların Sürekliliği

Bir alana duyulan bağ kolektif hafızanın çekirdeğindedir ve anılar yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılabilir. Anımsama, bireysel olmaktan çok kültürel bir etkinlik olarak ele alındığında toplumsal olana yönelmektedir. Bu durumla birlikte anımsanan durum veya yer kültürel geleneğin anımsanması şeklinde yorumlanırken; bireysel hatıralar ise daha ziyade bireysel bir geçmişle alakalı olup, bireysel bir geçmişte konumlanmaktadır (Connerton, 2018; 2014). Ancak bir devir daim olarak da kişiler bireysel anılarını, toplumsal hafızanın çerçevelerinden yardım alarak canlandırırlar (Halbwachs, 2016: 358) ve böylece anımsama bireysel hafıza ile toplumsal hafıza arasında bir ip görevi görmektedir. Bu durumda kent hem bireysel hem de kolektif anılar aracılığı ile sürekli olarak anlam üretilen bir yer olmasının yanı sıra bu anlamların da zamanla değiştiği bir algı ortamı haline gelmektedir (Erzen, 2019).

Hatıra kavramını şimdiki zamandan ödünç alınan veriler yardımıyla yapılan, geçmişin bir yeniden inşası olarak tanımlamak mümkündür (Halbwachs, 2017: 66). Anımsanan şeyler mekânla bağlıdır ve bu hafıza mekânları hatırlatıcı olarak iş görerek unutuşa karşı verilen savaşta yardımcı kuvvettirler (Ricoeur; 2017: 59). Böylece bir yere ait hatıralar hem unutuşa karşı durulmasını sağlar hem de o yere ait kolektif hafızayı güçlü tutar. Low (1992: 166) yer

bağlantısının oluşum çeşitlerinden birinin hikâye anlatımı yoluyla oluşan anlatı bağlantısı olduğunu belirtmektedir. Buna göre kişilerin yer üzerinden oluşan hatıraları yer bağlılığını oluşmasını sağladığı gibi, bunun yanı sıra yüksek bir yer bağlılığına neden olup kolektif hafıza ile aktarımını da desteklemektedir. Bu anlamda o yerde geçirilen süreç çok önemlidir. Katılımcıların bölgedeki anıları sorulduğunda bu anıların alanda yer alan iki tarihi park üzerinden şekillendiği görülmüştür. Bu parklardan birincisi Tophane Parkı'dır. Bölgede ziyaretçi olarak bulunan K40 Bursa'daki eski bayramları bu park içinde bulunan toplar üzerinden anlatırken, hatıralarını mekansallaştırdığı anlaşılmaktadır. K44 ise Bursa'ya dair anılarında Tophane Parkı'nın öneminden söz etmektedir:

Burası (Tophane) yıllardır aynı. Yıllardır bu Saat Kulesi hatta bizim ramazanlarımızda Bursa'nın iftarını ve sahurunu burada toplar vardı. Bursa'nın her yerinden ki biz eskiden Emir Sultan tarafından ikamet ederdik, rahatlıkla duyabiliyorduk. İftarımızı öyle açıyorduk. Ama şimdi onlar tabi tarih oldu. Onların hiçbirisi yok şu anda. Artık öyle bir organizasyon da yok. En azından top geleneği sürdürülebilirdi. Çünkü bunlar eskiden gelen bir gelenektir Bursa kültürü için. K40-Erkek, 56, Z

Şimdi şöyle benim hayatım burada geçti belki de üniversiteyi kazanamadığım ilk zamanlarda geldim, buraya hani, o çok hayat insanın hayatının dönüm noktasıdır geldim burada oturdum buraları gezdim biraz rahatlamak için. Sonra kazandığımda istediğim bölümü yine buraya geldim o zaman da, benim Bursa'ya ait tüm anılarım buradadır. K44-Erkek, 34, Z

Saha çalışmasına göre bölgedeki en önemli hafıza mekânının Tarihi Pınarbaşı Parkı olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmeler boyunca kişilerin bölgeye yönelik hatıraları dinlenildiğinde Tarihi Pınarbaşı Parkı'nın kişiler için ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Tarihi Pınarbaşı Parkı Bursa'nın en önemli ve anlamlı yeşil alanlarının başında gelmektedir. 1640 yılında yaptığı Bursa ziyaretinde Evliya Çelebi Pınarbaşı Parkı ve burada bulunan Pınarbaşı Suyu'ndan-şu şekilde söz etmektedir: “Suların çıktığı toplam 17 kaynak vardır. Bunların en başta geleni, hayat suyu olan Pınarbaşı Suyudur. Pınarbaşı Suyu, Ruhban Dağının¹⁶ eteğinden çıkan ve kayalardan aşarak gelen pak, temiz, saf, berrak ve bütün Bursa'ya akan bir sudur...En başta

¹⁶ Uludağ

geleni budur¹⁷. Allah'ın bir nazargahıdır. Yalçın kayalarından ab-ı hayatlar akar, mutfaklarında kebablar pişirilip, yenilir, insan Pınarbaşı suyundan içince hemen acır. Bu kadar hazmettirici bir hayat suyudur. Burada bir cami vardır. Burası Arap ve Acem diyarında 'Pınarbaşı' adıyla meşhur, gönle huzur veren, sevinç kaynağı bir mesire yeridir” (Öcalan, 2012; 50-60). Yine Hasan Taib Efendi (2007: 54) Pınarbaşı Suyu ve çevresini şu sözlerle anlatmaktadır: “Su, Pınarbaşı meydanının sol tarafından yarım metre kadar genişlikte ve bir metre kademeli yükseklikte, taştan yapılmış kanaldan açık olarak akmaktadır. Bu su, İstanbul'daki at meydanı büyüklüğünde, koca çınar ve söğüt ağaçlarıyla süslü çimenliğe bambaşka bir güzellik katar.” 1894 yılında yaptığı Bursa seyahati sırasında Pınarbaşı Parkı'na uğrayan Pierre Loti ise parktan şu şekilde bahsetmektedir: “Pınarbaşı gölgelikli bir küçük vadi gibiydi, otlar eski, kocaman dallı, canavar vücutlarıymış gibicesine ters dönmüş söğütlerin altından bitiyordu. Orada burada altlarındaki mezarları yeşillendiren büyük serviler ve elbette karlı zirvelerden kopup gelmiş soğuk ve saydam bol bol su bulunan ağaçların duvarla kapladığı bu yerden hiçbir başka yer görünmediği için insan içine kapanır. Yine de yaşama sevinci dolu çocuklar burada oynayabiliyor. Çiçek renkli örtüleriyle kadınlar da dolaşıyor” (Başer, 2011: 330). Osmanlı Dönemindeki seyahatler boyunca yapılan gözlemlerden de anlaşılacağı üzere, parkın geçmişten günümüze daimi bir şekilde kullanılan yeşil alan olmasında Pınarbaşı Suyu yadsınamayacak bir öneme sahiptir.

Tarihi Pınarbaşı Parkı ile ilgili öncelikle değinilmesi gereken Pınarbaşı Suyu'dur. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, parkın çok uzun yıllar boyunca önemini korumasının ana nedeni bu alanda yer alan Pınarbaşı Suyu'dur. İkincisi ise en az parkın kendisi kadar Pınarbaşı Suyu'da alanda yaşayanların hafızalarında yer etmiş ve uzun süre Hisar Bölgesi'nde de kullanılmasıdır. Bursa Şehri M.Ö 185¹⁸ yılında Prusa ismiyle Bithynia Krallığı tarafından günümüz Hisar Bölgesi (Kaleiçi) sınırları içinde kurulduğunda Pınarbaşı Suyu şehrin yanı başında akmaktaydı. Prusa şehrinin kuruluşu ile ilişkilendirilen ve

¹⁷ O dönem Bursa'da bulunan 366 adet mesire alanı içinde kıyaslama yapmaktadır.

¹⁸ Prusa şehrinin kuruluşu için verilen tarihler değişik kaynaklarda önemli farklılıklar göstermektedir. Birçok kaynakta bu tarih M.Ö. 185 olarak belirtilse de; Strabon kentin M.Ö. 550'de (Tekeli, 1999) kurulduğunu söylemektedir. Bunun dışında, Kandes (2008) M.Ö. 188-186, Kaygalak (2008) ise M.Ö. 187-186 tarihlerini kuruluş tarihi olarak vermektedirler.

Bitinya'ya sığınan Kartacalı General Hannibal, 'Çarşaf Suyu' olarak da adlandırılan Pınarbaşı'ndaki suyun kemerler¹⁹ aracılığıyla şehre ulaşmasını ve öncelikle saray olmak üzere şehrin su ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır. Böylece Bursa'nın ilk içme suyu şebekesi olduğu düşünülen bu şebeke Pınarbaşı Suyu ile sağlanmıştır. Pınarbaşı Suyu ve çevresine bu alanda hüküm sürmüş olan sırasıyla Bitinyalılar, Romalılar ve Bizanslılar tarafından gerek su kullanımı gerekse çevresindeki etkinlikler nedeniyle fazlaca önem verilmiştir. Özellikle Bizans Döneminde bu alanın mesire alanı olarak kullanıldığı, hatta spor karşılaşmalarının yine bu alanda yapıldığı söz edilmektedir.

Pınarbaşı Suyu'nun Bursa şehrinin Osmanlılar tarafından fethedilmesinde de ayrı bir yeri bulunmaktadır. 1300'lü yılların başında güçlü surlarla çevrili olması nedeniyle Osmanlı Devleti'ni kuran birinci padişah Osman tarafından yıllarca saldırılmasına rağmen ele geçirilememiş; bunun üzerine kalenin farklı yöntemlerle ele geçirilmesine karar verilmiş ve uzun bir süre boyunca kale çevresi kuşatılmıştı. Kimi kaynaklarda bir (Öcalan, 2012) kimi kaynaklarda on (Kandes, 2008), kimi kaynaklarda ise yirmi üç yıllık (Kaplanoğlu, 2020) kuşatma boyunca kale içinde birçok sorun baş göstermişti. Bu sorunlardan en önemlisi kale içinde yaşayanlar arasında baş gösteren kıtlıktı. Bunun yanında kuzeyde sarp kayalıklar ve güneyde surlarla çevrili kentin ele geçirilmesinde su kanallarının bulunarak tahrip edilmesinin de rolü büyüktü. Uludağ'ın kuzey yamaçlarına inen Osmanlı ordusu, uzak mesafelerden Bursa'ya su taşıyan iki su kanalından biri olan Pınarbaşı Suyu'nun önünü kesmiş; böylelikle kaledekilerin su sıkıntısına düşmelerine neden olmuştu. Dönemin tarih yazarları da uzun süren abluka ile esasen sıkıntılı yıllar yaşayan kale halkının, kuşatma sırasında aç, sefil ve perişan olduğunu yazmışlardır (Akkılıç, 1986: 40). Sonuçta bu şartlara daha fazla dayanamayınca 1326 yılında Bursa Orhan Bey'e teslim edilmişti.

¹⁹ Bu su kemerlerine ait kalıntılar halen mevcut olup, Hisar Bölgesi'nde yapılan birçok temel ve arkeolojik kazıda su hatlarına ait künklerle rastlanmaktadır. Günümüzde özellikle Hisar Arkeopark içerisinde görmek mümkündür.

Osmanlı Devleti döneminde Pınarbaşı Parkı Orhan Gazi'nin ordugâhını kurduğu ve 6 Nisan 1326 yılında Bursa'ya giriş yaptığı Fetih Kapısı'nın bulunduğu meydanı içinde barındırmasından kaynaklı taşıdığı anlam ve önem ve alanın doğal güzelliğinden dolayı Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun tarafından vakfedilmiştir. Bu dönemden sonra da Osmanlı Dönemi boyunca Pınarbaşı Parkı hem mesire alanı olarak kullanmış, hem de türlü etkinliklerin düzenlendiği, bayramların kutlandığı bir yer haline gelmiştir. Böylece Pınarbaşı Park alanı aynı Osmanlı Devleti öncesinde olduğu gibi Osmanlı'da da önemli bir yeşil alan olmaya devam etmiş, yapılan etkinlikler ile birlikte farklı bir karakter kazanmaya da başlamıştır. Pınarbaşı Parkı'na ait 1850 ve 1860 yıllarında yapılmış olan resimler de (Şekil 55) bu alandaki toplanmaları net bir şekilde göstermektedir. Yine bu iki suluboya resimde de Pınarbaşı Suyu dikkat çekicidir.

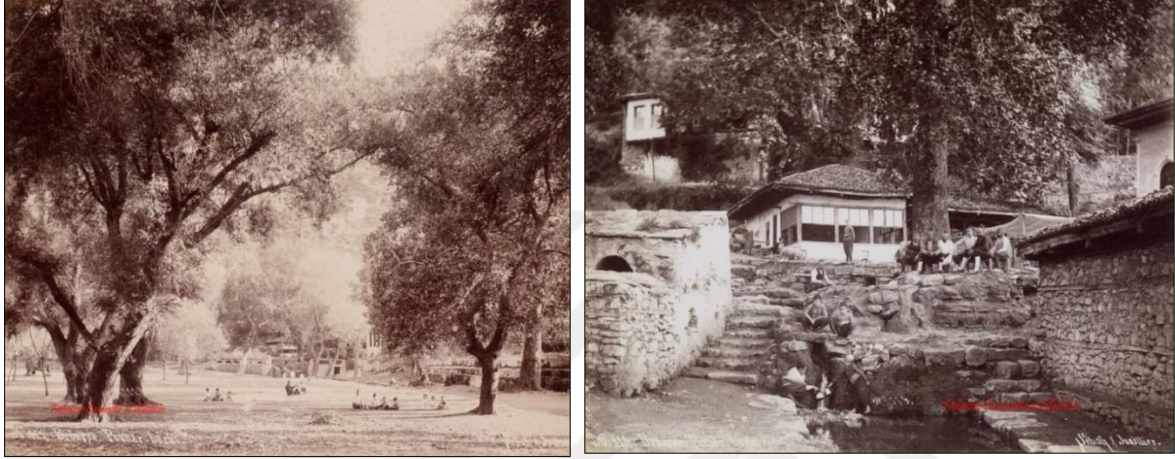

Şekil 55. 1800lü yıllara ait Pınarbaşı Parkı'nı gösteren resimler. Fransız gezgin ve ressam Charles Doussault'un 1850 tarihli suluboya resmi (a). İtalyan ressam G. J. Brindes'in 1860 suluboya resmi (b).

Kaynak: Kerim Bayramoğlu Kişisel Arşivi

Pınarbaşı Suyu Pınarbaşı Parkı'ndan Hisar Bölgesi'ne giriş kapısı olan ve Bursa'nın fethi sırasında Osmanlı ordusu bu kapıdan şehre giriş yaptığı için Fetih Kapısı olarak isimlendirilen kale kapısını da etkilemiştir. Bu kapı Pınarbaşı Suyu'nu hem kontrol edecek hem de koruyacak şekilde inşa edilmiştir. Kapının bulunduğu hat fazla işlek olmaması ve Uludağ tarafına açılmasına rağmen iki ara sur ile güçlendirilmiştir. Aynı zamanda suyun kale

içine eşit dağıtılmasını sağlamak için kapının bulunduğu hat kısmında iki katlı su terazisi inşa edilmiştir. Bu kapı Pınarbaşı Parkı'na çıkış kapısı olduğundan ve Pınarbaşı Suyu'ndan dolayı halk arasında 'Pınarbaşı Kapı' ve 'Su Kapı' isimleriyle de anılmaktadır. Şekil 56'de Pınarbaşı Parkı ve Pınarbaşı Suyuna ait fotoğraflar görülmektedir. Şekil 57'de ise günümüzde park içindeki Pınarbaşı Suyu görülmektedir.

Şekil 56. 1890'larda Sébah&Joaillier tarafından çekilen Pınarbaşı Parkı'na ait fotoğraflar. Parkta oturan insanlar (a). (b). Parkta yer alan Pınarbaşı suyu ve arka plandaki kahvehane (c).

Kaynak: Fabrizio Casaretto Kişisel Arşivi

Önceki dönemlerde olduğu gibi Osmanlı Döneminde de Pınarbaşı Suyu uzun süre sarayın suyunu karşıladığı için bu suya Saray Suyu da denilmekteydi. 789/1387 tarihinde, I. Murat saraya giden bu suyolunda onarımlar yapmıştır. Bu su sadece saraya değil, I. Murat vakfı olup aynı padişahın yaptırdığı 'Manavzade' denilen bir olukla Maksem'den Bursa'ya dağıtılmıştır. Daha sonra II. Murat bu şebekeyi, daha da genişleterek yeni kurulan mahallelere kadar yaymıştır (Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi, 2007: 36). Özellikle Hisar Bölgesi'nin su ihtiyacını karşılayan Pınarbaşı Suyu zamanla yayılım alanını genişletti. Hisar Bölgesi dışında bu sudan Daya Hatun, Karaca Bey, İshak Paşa, Ertuğrul ve İvaz Paşa Vakıfları, Buşbazlar Hanı, Sitti Hatun Camii yanındaki çeşme, Meydancık Mahallesi'nde Çengelçeşme, Alboyacılar Hamamı, Balibey Hanı, Alaaddinpaşa Mahallesi'nde de Mehmet Bey Köşkü bu sudan yararlanmaktaydı (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013). 1885 yılında

Pınarbaşı Suyu'nun ilk taksim yeri olan Pınarbaşı Parkı içindeki alan dönemin valisi Mahmud Celalettin Paşa tarafından demir parmaklıklarla çevrilmiş daha sonra Cumhuriyet döneminde ise camekânla örtülmüştür (Hasan Taib Efendi, 2007; Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi, 2007: 36).

Şekil 57. Parkta yer alan pınarbaşı çeşmesi (a) ve (b). Parkta yer alan yeni yapılmış bir çeşme (c).

Kaynak: Burcu Göközkut

Pınarbaşı suyu, birçok yere su vermesinin dışında Bizans döneminden yakın zamana kadar su kanallarıyla evden eve geçen bir su sistemi ile yol almakta ve bu sistemin en güzel örneklerinin çoğunluğu Hisar Bölgesi'nde görülmekteydi (Kaplanoğlu, 2003; Elbas, 2012). Evlerde çeşmelerin çoğunlukla evden eve akan hazneli çeşme şeklinde olup, su dışarıya kova vs ile alınıp kullanılan biçimiyle dünyada çok ender bulunan su şebekesini oluşturması Hisar Bölgesi'ndeki evlerin ortak özellikleri haline gelmişti. Pınarbaşı suyu ile sağlanan bu su şebekesinin Hisar Bölgesi'ndeki evlerdeki önemini Hisar Bölgesi'nde yer alan tarihi bir konağı restoran olarak işleten K10 bu konak üzerinden şu şekilde anlatmaktadır:

Bu bina 1800'lü senelerin sonunda yapılmış. Yaklaşık bir 140 senelik falan var yani. 1937 senesinde bir tapu yenilemesi olmuş, o tapuda Pınarbaşı suyu olan ev diyor, demek ki su olması önemliymiş yani. Evlerde su yok o zaman (...) Evden eve atlıyor su, kırmızı küpler vardı o zaman. Zaten buradan çıkmıştı kumla dolmuştu. Siz burada o suyu kullanırken temiz kullanıyorsunuz, yani alıyorsunuz başka yerde kullanıyorsunuz.

Su akıyor yandaki komşuya geçiyor. Pınarbaşı'ndan geliyormuş. Pınarbaşı Suyu hala Bursa'da önemlidir yani bu semtte²⁰, Muradiye'de.. Ve buradaki evlerin bir kısmına oradan su gitmiş, hala su kanalları kaynıyor orada. Yani kaynak var orada. 30 yıl sonra tapu yenilenmesinde işte öyle yazıyordu, 'Pınarbaşı Suyu Olan Ev' diyordu. K10-Erkek, 66, Osmangazi, Ç

K10'un sözlerinden yola çıkarak Pınarbaşı suyunun dağıtıldığı Hisar Bölgesi'nde bu suyun tüm evlerde olmadığı ve bu suyun olduğu evlerde bunun özellikle belirtildiği anlaşılmaktadır. Kot farkından faydalanılarak oluşturulan bu su sistemini K48 şu şekilde aktarmaktadır:

Tarihi Pınarbaşı Suyu her evden eve aktarmalı giderdi. Her evde ufak bir kuyu vardı, bu kuyudan içmek için alırdın. Herhangi bir şey yıkayamazdın orada, dışarda yıkardın. Bu evden öbür eve, bu evden öbür eve eski toprak küpler içinde Pınarbaşı tarihi su halen daha meşhur. Evden eve aktarmalıydı, bütün Hisarı dolaşırdı. K48-Erkek, 57, Kavaklı, Y

Hisar Bölgesi'nde bulunan bu evden eve geçmeli su şebekesi bölgede yeni bir su şebekesi yapıldıktan sonra geçerliliği kaybetmesine ve günümüzde evlerde kullanılmamasına rağmen hatıra olarak birçoğunda tutulmaktadır. Bu bölgede yaşamış ve bu su sistemine tanıklık etmiş kişilerin hafızlarında birçok anı canlanmaktadır. Öyle ki; bir evde su havuzuna konulan balığın komşu evden çıkması buna örnek verilebilir. Bu bölgede doğup büyümüş olan K5 Pınarbaşı su şebekesi ile ilgili hatırladıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

Pınarbaşı Suyu zaten burada evlerden şöyle gelir yani bu büyük evlerin içindedir. Her evin içinde küçük bir nasıl diyelim 2 metre havuz olur. Bu havuz dolar, komşuya geçerdi. Su böyle devam eder. Kimisi sütçülük yapanlar vardı. Bizim Ali abiler, Rahim amcalar süt kovalarını koyarlardı bozulmasın diye, kesilmesin diye. O Uludağ suyu gelir ve şurada muhtarlık binası vardır, onun altı su deposudur. İtfaiye oradan su alırdı. Biz çocukken itfaiye gelir suyunu doldururdu arabalarına. Oraya da Pınarbaşı Suyu deniliyordu. Yani buralarda Pınarbaşı Suyu evlerin arasında geziyordu. Ama sonra çalışmalar içerisinde Pınarbaşı suyu kayboldu. O evlerden geçmiyor şimdi. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Tarihi Pınarbaşı Parkı'nın kişilerin hatıralarında önemli bir yer tutması ve bu alanın sıradan bir yeşil alandan hafıza mekânına dönüştüren en önemli unsur geçmişte yapılmış olan etkinliklerle parkın işlevsellik kazanmasıdır. Eski Bursalıların bayramlarını bu park alanında kutladığı ve parkta çeşitli etkinlikler yapıldığı aktarılmaktadır (Şekil 58). Bu nedenle Tarihi

²⁰ Hisar Bölgesi ve çevresi

Pınarbaşı Parkı günümüzde dahi halk arasında Pınarbaşı ismiyle olduğu kadar *Bayramyeri* olarak da bilinmekte, halen bu şekilde söz edilmektedir. Parkta yapılan bu etkinlikler kişilerin hafızasında parkın bu etkinlikler üzerinden kodlamasına neden olmuştur. K48 Bursa, Hisar Bölgesi'nde Kavaklı Mahallesi'nde doğmuş, halen burada yaşamaktadır. Tarihi Pınarbaşı Parkı'ndan söz ederken çocukluğunda yapılan şenlikleri şu şekilde aktarmaktadır:

Bütün şenlikler oradaydı, Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı..3 gün, 4 gün sabahlara kadar gece gündüz (..)Bayram yeri coşkusu, bağiranlar, çadırcılar, tiyatrocular. K48- Erkek, 57, Kavaklı, Y

Şekil 58. Pınarbaşı Parkı'ndaki bayram etkinlikleri: 1936 (a). 1958 (b). 1976 (c).

Kaynak: Kerim Bayramoğlu Kişisel Arşivi

K48'in bayram zamanları gece gündüz yapıldığını belirttiği şenliklerdeki etkinlikleri

K22 şu şekilde anlatmaktadır:

Eskiden o kadar güzeldi ki aklına gelecek her türlü eğlence mevcuttu orada. Aklına ne gelirse, sirk cambazlarından tutun da fıçı içinde dönen motorlarından, yılanlar işte efendim vahşi hayvanlar, aklına ne gelirse. 30 küsur dönüm arazi, her türlü eğlence yani her türlüşü mevcuttu orada. Tabi bunun yanında seyyar satıcılar, şekerciler, çerezçiler, kestaneciler aklına ne gelirse. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

K22'nin belirttiği gibi Bayramyeri olarak nitelendirilen Tarihi Pınarbaşı Parkı'nda farklı etkinlikler yapılmış, panayırılar kurulmuştur. Bu etkinlikler benzerleriyle daha sonra özellikle Bursa Kültür Park olmak üzere farklı yerlerde de yapılmalarına rağmen katılımcıların hafızasında Tarihi Pınarbaşı Parkı kalmıştır. Nora (2006: 12) hafıza mekânlarının sadece anımsanan şeyler değil, hafızanın mayalandığı yerler olduğunu, geleneğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarı olduğunu söylemektedir. Tarihi Pınarbaşı Parkı da Bursalıların kolektif hafızasında önemli bir yer oluşturmakta bir nevi bu hafızanın mayalandığı yer olmaktadır. K5 parktaki etkinlikleri ve kendisi için anlamını şu şekilde aktarmaktadır:

(Anlamı) çok büyük. Çünkü orası hem bizim çocukluğumuzda oyun oynadığımız yer hem de bayramlarda mesire olarak yani eğlence yeri olarak bir orası vardı yani. İşte bütün atlıkarıncılar, çadır tiyatroları, ata binmek için köylerden, dağlardan atlarını getirirlerdi. Böyle kale boyunda ata bindirirlerdi para karşılığında. Pınarbaşı'nın hani en büyük özelliği bisiklete binmekti. Bisikleti o zaman almak zordu, herkes alamazdı. Orada işte bisiklete 1 lira verirsin 1 tur atarsın falan o tür şeyler için. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Kent içinde hem doğal hem de yapılı mekâna verilen anlam anılar ile süreklilik kazanmakta ve alanı bir hafıza mekânına dönüştürmektedir. Anı bu mekânlara o denli bağlıdır ki beyan edici hafıza bunları anıp anlatmayı sever (Ricoeur, 2017: 61). Örneğin K22 annesinin parktaki etkinliklere dair anlattıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

Şimdi mesela annem rahmetli şunu anlatırdı; onlarda şeyde oturuyorlarmış yukarda İvaz Paşa'nın altında Sıra Meşeler derler oraya. Bir gün böyle 2 katlıymış evleri, müstakilmiş. Annemin odası üst kattaymış, bir gün böyle bir bakmış, adam sürekli camının önünden geliyor geçiyor böyle. Annemin ödü kopmuş yani bu kadar 2. Katta olur şey değil. Meğerse o tahta şeylerden takmış tahta bacaklı adam yürüyormuş, meğerse işte oraya gelmiş Pınarbaşı'na park alanına, bayram yerine. Tahta bacakları

geçirince tabi boyu uzamış, annemin önce ödü kopmuş tabi, sonra bir bakmış öyle, onu anlatırdı çok gülerdik yani. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Kişilerin sadece kendi hatırladıkları değil, farklı kişilerden dinlediği anılar ve hikâyeler de anlamın sürekliliğini sağladığı gibi kolektif hafızayı da güçlü tutmaktadır. K22'nin annesine ait bir hatırayı aktarışı gibi, kişisel hatırlama kolektif hafızaya bağlanmıştır. Böylelikle birlikte kalıcı kimlik bilincini de oluşturmaktadır (Lowenthal, 2015). Sadece Tarihi Pınarbaşı Parkı'nın tamamı değil, parkta bulunan etkinlikler bu mekânın hafızaya işlenmesine önemli katkıları olmuştur. Bunlardan bir tanesi de bayram zamanları parkta kurulan yazlık sinemadır. K5 ve K33 Pınarbaşı Parkı'na ait anılarından söz ederlerken parkta kurulan bu sinemadan da söz etmektedirler:

Hemen zaten onun yan tarafında yazlık sinema vardı. Pınarbaşı çok özel bir yerdi yani yan tarafta yazlık sinema vardı orada, o duvarın dibinde. Zaten çocuklar duvarın dibine dizilirdi film seyretmek için hani sinemayı bedava seyretmek için K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Çocukluğumuz böyle Pınarbaşı'nın o taraflarda geçti. Pınarbaşı, Bayramyeri o taraflarda geçti (...) Pınarbaşı'nda eskiden sinema vardı, bayram vardı bayram yeri kuruluyordu, salıncaklar gelirdi. Bir gün yılanlar getirmişlerdi, motorcular gelirdi. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

K5 ve K33'ün sözlerinden parkın ve parktaki etkinliklerin bireysel bellekten kolektif belleğe geçişi görülmektedir. Kolektif bellek içinde biriktirilen anılar, bu yer üzerinde bir takım referans noktalarını oluşturmakta ve mekâna ölçek veren, toplum tarafından benimsenen değerlerin izlerini taşıyan bu ortak mekânlar, kolektif hafızaya ilişkin anımsanabilirliği arttırmaktadır (Sayar Avcıoğlu ve Akın, 2017: 426). Kolektif belleğin doğduğu hafıza mekânları anımsanan ve anılarla aktarılan mekânlardır. Bu mekânlar çok çeşitli olabilmektedir. Nora'nın (2006: 10) belirttiği gibi hafıza mekânları birçok boyuta sahip olmasının yanı sıra, aynı zamanda önemli buluşma yerleridir. Hisar Bölgesi, Kavaklı Mahallesi'nde yaşayan K22, Pınarbaşı Parkı'ndan söz ederken günümüzden 20 yıl kadar önce sadece etkinlikler zamanı değil, hemen hemen her gün Pınarbaşı'na gidildiğine de değinmektedir:

Çok güzeldi, bundan 20 sene öncesinden bahsediyorum ben veya 15 sene öncesi orada havuz var ya, havuzun içinde ördekler falan vardı. Biz mesela geceleri giderdik oraya oturmaya çok keyif alırdık, ışıktandırma, ördekler yüzer falan Pınarbaşı'nda çay bahçesi vardı. Yazın hemen hemen her akşam gibi gidiyorduk, keyifli oluyordu. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Burgess, Harrison & Limb (1988: 460) kent içindeki açık alanlar üzerine yaptıkları çalışmalarında en değerli açık alanların genellikle uzak parklar ve evden uzak olağanüstü manzaralar yerine insanların günlük yaşamlarında rol oynayan samimi ve tanıdık alanlar olduklarını belirtmektedirler. Bunun temel sebebi aşinalık duygusunda yatmaktadır. Kişilerin hafızasında yer alan, anılarla toplumsal belleğine kazınan bu mekânlar onlar için daha tanıdıktır. Nasıl ki kişi evine duyduğu bağlılığı başka bir eve kolay kolay duyamazsa mahallesindeki park da kentteki diğer parklar arasında ev duygusuna benzer hissiyata neden olabilmektedir. Böylelikle Hisar Bölgesi'nde bulunan kişiler için bölgedeki iki tarihi parkın bölgenin en fazla öne çıkan hafıza mekânları olduğu görülmektedir.

5.3.2.2. Hafıza Mekânlarının Değişimi ve Yer Bağlılığına Etkileri

Hafıza mekânlarının zaman içinde değişimi ve ya dönüşümü o alana karşı duyulan bağlılığı da olumsuz etkileyen bir durum olmaktadır. Kolektif hafıza da ancak belli bir derecede istikrar ile etkin bir şekilde işlev görebilmektedir. Bellek durağan bir mekân sistemine dayanmadan var olamayacağından mekânların istikrar ile varlığını sürdürmeye devam etmesi gerekmektedir (Connerton, 2018: 116). Buna ek olarak Ricoeur (2017: 62) da hafıza mekânlarının kişisel ve kolektif hafızanın bekçileri olabilmeleri için hem mekânsal hem de anlamsal olarak 'yerlerinde' kalmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Hisar Bölgesi'ndeki en önemli hafıza mekânlarından biri olan Tarihi Pınarbaşı Parkı çok uzun yıllar boyunca kentliler için önem arz etmiş; öncelikle Pınarbaşı Suyunun sağladığı mesire alanı işlevinden, bir kent meydanına ve daha sonra bir kent parkına evrilmiştir. Tarihi Pınarbaşı Parkı'ndaki değişim 1980'lerin sonlarına doğru kentliler için kapasitesinin yeterli olmadığına anlaşılmaya başlandı üzerine kentin farklı alanlarında yeni parklar yapılması ile

başlamıştır. Kentin zamanla büyümesi sonucu bu alan bayram kutlamaları işlevini tam anlamıyla olmasa da başta Kültür Park gibi diğer park ve meydanlara bırakmıştır. Bunun sonucunda parkın yüzlerce yıldır taşıdığı cazibe ve anlamını yitirdiği, ancak bayramyeri imajından sonra gelen kent parkı imajının da tam olarak sağlanamadığı görülmektedir. Bu durumu K48 şu şekilde açıklamaktadır:

Nedeni şu; orası ufak gelmeye başladı. Lunapark yapıldı aşağıda, orası yapılırca buradaki bütün eğlenceler hepsi aşağıya gitti. Aşağı gidince tabi burası bitti. 80 yıllarında falan bitti. Pınarbaşı şimdi çay bahçesi, 1 senedir de kapalı vaziyette öyle boş duruyor. K48-Erkek, 57, Kavaklı, Y

Bursa’da 1980’li yıllardan önce açılmış olan parklar olsa dahi bu zamandan sonra şehirdeki kentsel açık alanların sayısının hızla artması ve gittikçe büyümeleri Tarihi Pınarbaşı Parkı’na olan ilginin de azalmasına neden olmuştur. K48, Pınarbaşı Parkı’nın 1980’lerde bittiğini söylemektedir. Aslında buradaki bitme sözcüğü alandaki bayram etkinliklerinin bu tarihlerden sonra eskisi gibi yapılmamasında ve zamanla ortadan kalkmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki K48’in ‘*bütün eğlenceler hepsi aşağıya gitti*’ sözü de bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Tarihi Pınarbaşı Parkı’nın bayramyeri özelliğini 1980’lerden itibaren kaybetmesinin arkasında dolaylı olarak neoliberal politikalar ile kentte kullanılan mekânların yer değiştirmesi de bulunmaktadır. Bunun sonucunda kentsel açık alanlar da yeni gözde alanlarda yaratılmaya başlanmıştır. Tarihi Pınarbaşı Parkı bu dönemden itibaren kentli için önemini yavaş yavaş yitirmeye başlamış ve sadece park çevresinde yaşayanlara hitap eden yeşil alan özelliğini korumaya devam etmiştir (Şekil 59). Bu dönemden sonra parktaki etkinliklerin de şekil değiştirerek farklı yerlere taşınması sonucu mekânsal bellek hasar görmeye başlamıştır. Mekâna ve bu mekândaki etkinliklere yüklenen ortak anlamlar ve bu sayede artan aidiyet duygusu da bu durumdan kötü etkilenmiş, alana atfedilen anlamların zamanla azalmasına ya da yok olmasına sebep olmuştur. K5 bu durumu şu sözleri ile anlatmaktadır:

Eski anlamını komple yitirdi. Eski anlamı bir nostalji olarak bisikletler veren küçük bir yer var bir o var işte. Mustafa var, bisiklet kiraya veriyor orada. Ama mesela onun babası o işi yapıyordu. Şimdi çocuğu yapıyor ama tabii o zaman ki yapılan şey ile şimdiki çok farklı. Şimdi küçücük alanın içinde kaldı, otoparkın içine kaldı. Ondan önce o kocaman alanın içinde biniliyordu. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Şekil 59. Tarihi Pınarbaşı Parkı'ndan bazı fotoğraflar

Kaynak: Burcu Göközkut

Tarihi Pınarbaşı Parkı'nda etkinliklerin yapıldığı ve bayramyeri olarak isimlendirilmesinde önemli bir yer tutan meydanda bayram dışı zamanlarda da bisiklet kiralama faaliyeti mevcuttu. K5'in aktardığı üzere bisiklet kiralama faaliyeti günümüzde de devam etmesine karşın alanda yapılan otopark bu tarz aktivitelerin kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Tarihi Pınarbaşı Parkı sınırlarında yer alan Pınarbaşı Meydanı otopark yapılma sürecine kadar etkinliklerin yapıldığı bir alanken, etkinlikler bittikten sonra dahi bu etkinlikler ile anımsanan bir hafıza mekânı olmaktadır. Aynı K5'in söz ettiği gibi K1 de park alanındaki meydandan ve buradaki faaliyetlerden bahsetmekte ve otopark ile oluşan değişimine dikkat çekmektedir:

Eskiden Pınarbaşı Meydanı vardı oraya giderdik. Çocukken oralarda oynardık. Bisiklet kiralardık, motorsiklet kiralardık. Oraya da geçen gün bir şey için uğradım, orada otopark yapmışlar. Arabalar dolmuş. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y

Tarihi Pınarbaşı Parkı'ndaki etkinliklerin bitmesinin yanı sıra yeni düzenlemeler ile yapılan fiziksel değişimler de katılımcıların alan üzerinden kurduğu anlam ilişkisini

etkilemektedir. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerin büyük bir kısmı da bu değişimlere odaklanmaktadır. K5 alanın değişimi ile ilgili düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

Tabii değişti. Eskidendi baya oldu. Orası şöyle oldu yani daha doğrusu çay bahçesi kurulduktan sonra oraya bayram yeri falan kurulmamaya başlandı. Ama ondan önce her bayramda oraya panayırıncılar gelirdi dışarıdan. Onun dışında atlıkarıncılar, salıncaklar, efendime söyleyeyim çadır tiyatroları motor cambazları falan vardı. Bayağı aktif çok aktif bir yerdi. Bayramsa 3 gün 4 gün onlar sürerdi. Şuan öyle bir şeyler olmuyor tabii öyle bir etkinlik yok şu anda. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

K5, Pınarbaşı Parkı'ndaki değişimin parktaki kafenin açılması ile başladığını belirtmektedir (Şekil 61). O zamana kadar aktif olarak kullanılan park alanının o zamanla birlikte değişmeye başladığına vurgu yapmakta ve günümüzde hiçbir etkinlik yapılmadığına değinmektedir. Hâlbuki günümüzde fetih etkinlikleri kapsamında alanda etkinlik düzenlendiği bilinmektedir. 2000'li yıllardan itibaren Bursa'da Osmanlı mirası restore edilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda Osmangazi Belediyesi tarafından 2006 yılında alanda bulunan Fetih Kapısı restore edilmiş (Şekil 60), bu sırada park alanı çevresiyle birlikte tekrar düzenlenmiştir. Her yıl Nisan ayında Bursa'nın Fethi amacıyla yapılan etkinliklerin bir kısmı da bu park ve çevresinde gerçekleşmektedir. Ancak yapılan görüşmeler sırasında hiçbir katılımcının bu etkinliklerden söz etmediği dikkat çekmektedir. Katılımcılar park içindeki aktivitelerden bahsederken sadece eski aktivitelerden söz etmekte, artık herhangi bir etkinlik yapılmadığını söylemektedirler. Bu anlamda K24'ün sözleri günümüzde park alanındaki etkinliklerin kişilerin belleğinde yer kaplamadığını da göstermektedir:

Pınarbaşı'na gidiyorum şöyle ki yürüyüş yapıyorum orda. Eskiden bayramlar güzeldi orada ama onlar değişti. O zaman tiyatro oluyordu, salıncaklar oluyordu ne bileyim bir sürü şey oluyordu. Onların hiçbiri kalmadı yani. Ben 20-25 yaşlarıma kadar oralar öyleydi ondan sonra değişti. K24- Erkek, Alaaddin, Y

Şekil 60. Pınarbaşı Meydanı ve Fetih Kapısı (a). Pınarbaşı Parkı'nda bulunan kafe ve süs havuzu (b).

Kaynak: Burcu Göközkut

K24 parkı kentsel yeşil alan olarak kullandığını, parkta yürüyüş yapması üzerinden belirtmektedir. Fakat parktaki eski etkinliklerden söz ederken *onların hiçbirisi kalmadı* diyerek de günümüzdeki etkinlikleri yok saydığını göstermektedir. Yaklaşık 40 yıllık bir süre içinde alanın değiştiğini belirten K24'ün yanı sıra K4 de parktaki değişimlere karşı hissettiklerini şöyle aktarmaktadır:

Eskiden Pınarbaşı'nda bayram yeri Pınarbaşı Bayramyeri Kapısından giriliyordu çok büyük bir alan vardı. Sonra oraya çok büyük bir kafeterya yaptılar, sonra böyle havuz gibi şey yaptılar Basket sahası yapıldı, beton ağırlıklı yani çok. Eskisi gibi sıcak değil yani. K4- Erkek, 72, Osmangazi, Ç/Y

Kuşkusuz K4'ün sözlerinde parktaki değişim kadar dikkat çekici olan günümüzde Fetih Kapısı olarak isimlendirilen sur kapısından *Bayramyeri Kapısı* olarak söz etmesidir. Ortak semboller ile sürdürülen anıların mekâna kattığı anlam da çoğalmaktadır. K4'ün sözlerinde de bu açıkça görülmektedir. Parka açılan sur kapısı dahi kişilerin hafızasında onu sembolleştirdikleri şekilde kalmıştır. Gücünü ve süresini bir grup insanı bir araya getirmek için sahip olduğu şeyden alan kolektif hafıza içerisinde, birbirine bağlantılı bu ortak hatıralardan oluşan bu yığın içinde, her birinde en büyük yoğunlukta ortaya çıkacak olanlar aynı hatıralar değildir. Elbette her bireysel hafızanın kolektif hafıza üzerinde bir görüş açısı olmaktadır (Halbwachs, 2017: 39). Bu durum Tarihi Pınarbaşı Parkı kapsamında da aynı

şekilde işlemekte, kişilerin buraya ait hatıraları birbirinden farklılık göstermektedir. Ancak hepsinin genel kapsamında bayramyeri ve bu etkinlikler üzerinden şekillendiği de açıktır.

Tarihi Pınarbaşı Parkı'ndan farklı olarak bölgedeki apartmanlaşma ile tarihi yapıların çevrelerinin ya da görünürlüklerinin bozulması da bölgede bulunan kişiler tarafından duygusal bağlılığın zarar görmesine yol açmaktadır. Bu durumda K8 çarpık yapılamadan duyduğu üzüntüyü belirtirken; K7 ise bölgenin önemli yapılarından Saltanat Kapısının çevresinde yüksek katlı binaların görünmesinden duyduğu rahatsızlığı şu şekilde aktarmaktadır:

Buradaki çarpık yapılaşma çok üzücü. Buraya ait olmadıklarını düşünüyorum, sırtıyor. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Saltanat Kapısı mesela, arka tarafında koca koca binaların görünmesi o yapılar çok abes duruyor yani, abes duruyor. Zamanında izin verilmiş yapılmış ama o sadece kale görüntüsü olarak kalsaydı daha güzel olurdu. K7-Erkek, 42, Osmangazi, Ç

K15 ise tarihi bir konağın yanması ile başlayan alandaki yapılaşmadan dolayı üzüntüsünü dile getirmektedir:

Eskiden bu ev çok güzeldi. Yandı sonra yandıktan sonra yok oldu o güzellikler. İnşaatlar yapıldı. Hepsini yok ettiler, yazık oldu. Eski evler bakım yapılmayınca ne olacak yıkıldılar bir bir. K15-Erkek, 73, Kavaklı, Y

Katılımcıların bir kısmı alandaki fiziksel değişimlerin onları ne kadar rahatsız ettiğini belirtirken çocukluklarından söz etmektedir. Çocuklukta yaşanan olumlu olaylar ve deneyimler ile oluşan hatıralar olumlu yer bağlılığını oluşturduğundan bu yerlerdeki değişim yer bağlılığını zayıflatmaktadır. K1 Bali Bey Hanı'ndaki çocukluğuna ait anılarına değinerek yenilemenin alanın ruhunu bozduğundan bahsetmektedir. Buna ek olarak K35 de çocukluğunun Hisar Bölgesi'ni özlediğini vurgulamaktadır:

Bali Bey Hanı'nın eski hali bozulmuştu belki evet ama yeni hali aşırı modern oldu. Eski halinde daha orjinaldi, eski yapılar duruyordu orada ve tüneller de gözükiyordu yani. Biz çocukken oraya giriyorduk. Oradan baya bir kaçış tünelleri varmış zaten. Pınarbaşı'ndan birkaç km tüneller varmış. Ama tabi demir parmaklıkla kapamışlardı. Çünkü giren kayboluyormuş. Şimdi onlar gözükmüyor. Kafe yapıldı oraya. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y

Çocukluğumun Hisar'ının özliyorum. Kaldırım taşlarını özliyoruz ya düşün. K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY

Kentin hafıza mekânlarının kentlinin gündelik yaşam pratiklerinden kopması ve anlamlarını sürdürememesi toplumsal unutmayı da beraberinde getirmektedir (Uludağ ve Aycı, 2016: 751). Böylece anımsanan mekândaki değişim bir yeri sadece hatıralarda yaşayan bir mekân haline getirecek ve zamanla bu hatıralar bir mekâna tutunamadığından hafıza mekânının bir sonraki kuşağa aktarımı yapılamayacak ve kolektif bellek sekteye uğrayacaktır.

5.3.3. Tarihi Çevrede Mahalle Kültürü ve Mahalleye Bağlılık

Perec (2020: 91) mahalleyi, şehrin sınırları dâhilinde kolaylıkla yer değiştirebildiğimiz ya da şehrin, gitmeye ihtiyaç duymadığımız zira zaten orada olduğumuz bir parçası olarak tanımlamaktadır. Osmanlı Dönemi'nde ise mahalle kavramı aynı zamanda kolektif bir kimliği ifade etmektedir. Çünkü Osmanlı Dönemi belgelerine göre, mahalle bir bütün olarak kabul edilmektedir. Osmanlı kentlerinde bireyler yaşadıkları mahalleye göre tanımlanıyor veya tanınabilmekteydi. Devlet birçok açıdan mahallede oturanlara bireysel değil, ortak sorumluluklar yüklemiştir. Bu ortak sorumluluğu da çeşitli ortak alanlar oluşturarak sağlamıştı (Kaplıanoğlu, 2008). Bu ortak alanlarda camiiler, mescitler ve tekkeler oluyordu. 1860'lardan sonra mahalleler yetki ve sorumluluk alma özelliklerini Ahmet Vefık Paşa ile birlikte kaybetse de (Aslıanoğlu, 1998: 175), aynı mahallede yaşayanlar için mahallede bulunan dini alanlar, dini özelliğinin yanında kolektif kimliği oluşturan unsurları olma özelliğini uzun süre yitirmemiştir. Buna göre Hisar Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi'nde mahallelere verilen aşırı önemin yansımaları toplumsal belleğin mahalle kültürü ve ilişkileri ile sağlamlaştırılması şeklinde görülmektedir. Bunun yanı sıra genellikle mahalle evin bir uzantısı olarak görüldüğünden, bölge sakinlerinin nezdinde bir hayli önem taşımaktadır. Çünkü söz konusu alan bir aidiyet duygusu içermektedir. (Connerton, 2018: 126). K30'un sözleri bu durumu kanıtlar niteliktedir:

Ben bu mahalleye geldim mi sanki evime gelmiş gibi oluyorum. K30-Kadın, 57, Mollagürani, ÇY

Hisar Bölgesi'nin eski mahalle kültürünü göstermesi alana bağlılığın artmasına neden olmaktadır. K12 ve K6 bu durumu şu şekilde aktarmaktadırlar:

Bana böyle eskiyi hatırlatıyor. Hani çocukluğumu hatırlatıyor. Çünkü Nilüfer Bölgesi'nde pek onu göremiyorsunuz. Mahallecilik var burada. O biraz cezbediyor. K12-Kadın, 33, Osmangazi, Ç

Gerçekten ben ilk geldiğim günden beri hatta siftoh paraları bile böyle kapının arkasında duruyor, çay içmeye gelmeyen bile siftoh parasını attı gitti. Yani diyorum ya 80'leri yaşıyorum şu anda. Bir de ben yaşadığım için 80'leri hala daha burada o var; komşuluk. Acayip sahiplenme var hem iş anlamında, hem komşu anlamında. Ama bu her yerde aynı değil, özellikle bu sokakta daha fazla. Hisar ayrı ama burası apayrı. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY

7. Kale Sokakta hem yaşayan hem de çalışan K6 mahalle kültürünün Hisar Bölgesi'nin her yerinde aynı olmadığını, bulunduğu sokakta özellikle yaşandığını belirtmektedir.

Perec (2020: 92) tanıdık, aşına bir mekân yaratmanın aynı kasaba veya bakkala gitmek, eczacıda hesap açtırmak, eczacı kadına ismiyle hitap etmek gibi olduğunu belirtir. Bu tanım, katılımcıların eski mahalle kültürünün devam ettiği ya da 80'ler mahalle anlayışı olarak tabir ettiği şekline benzerdir. Örneğin katılımcılardan Osmangazi Mahallesi'nde yaşayan aynı zamanda aynı mahalle içinde manav işleten K2 ile görüşme esnasında mahalle sakinlerinin geçerken *kolay gelsin* dedikleri, ürünlerden alıp *bir tane aldım* deyip geçmeleri, K2'nin gelen müşterilere istedikleri ürünleri ayırdığı ya da *sizin istediğiniz üründen bu hafta gelmedi* diyerek farklı bir yere yönlendirdiği görülmüştür. Bu durum mahalledeki kişiler arasındaki samimiyeti göstermektedir. K2 bölgedeki mahalle sakinleri ile ilişkisini şu şekilde anlatmaktadır:

Genelde Saltanat Kapi'nın orada üç tane çay ocağı var. Çay ocağı demeyelim de çay içilebilecek sohbet edilebilecek güzel sıcak bir yuva diyelim. Onlar açık oluyor akşam belli saatlere kadar. Orada mahalleden arkadaşlarımız eski dostlarımız mahalle sakinleri, görüşüp konuşmaya hasret gidermeye oraya gider. Muradiye tarafına da gidilir ama genelde buralarda bu cadde üstünde açık neresi varsa mahalle sakinleri oradadır. Burada bakkal da gidilebilecek gezilebilecek bir yerdir, fırın da gün içinde

gidilebilecek gezilebilecek bir yerdir. Mesela sabah 7-8 tane kargo vardı, komşularımın. Her gün 10-15 tane kargo gelir. Ayrıyeten insanlar evini tarif ederken gel şu manava sor, gel şu bakkala sor, gel şu markete sor o sana sadece adını söylediğinde evini gösterir. K2-Erkek, 23, Osmangazi, Y

Bu durumu K22 ise şu şekilde açıklamaktadır:

Tabi çok fazla kültürü değişmemiş, dizilere böyle konu olan tipik böyle mahalleler vardır ya, o dokusunu hala burası koruyor işte. Görüyorsun kasabıyla, manaviyle, marangozuyla, artık böyle marangozlar mı kaldı yani mesela ama o hala kültür. Az da olsa hani yine bir devam ettirmeye çalışıyor diyeyim yani esnafımız. Burada eski zamanın kültürünü. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Hisar Bölgesi'ndeki mahalle kültürünü ve mahalleye bağlılığı oluşturan en önemli sebep komşularla birlikte kurulan toplumsal bağdır. L'heuillet (2017: 7) komşuyu uzamsal yakınlık münasebetine girilen kişi olarak tanımlar ve ekler; komşuyla ilişki en başta çok basit biçimde şaşırtıcı bir birlikte oluşun ilişkisidir (L'heuillet, 2017: 179). Bu ilişki daima ortak bir birime dayanır ve bu birim genelde bir sokak kadar küçük olmayan ama bir şehir kadar da büyük olmayan bir mahalledir. Bununla birlikte, her mahallenin sırf mahalle olduğu için de komşuluğu mümkün kılma durumu yoktur. Yani bir mahallenin komşuluk alanı üretebilmesi için bir dayanışma olması, en azından başkalarıyla yan yana olma duygusu olması gerekmektedir (L'heuillet, 2017: 196):

Komşuluk çok güzel burada. Hep eski Bursalılar oturuyor gördüğüm kadarıyla, birbirlerine bağlılar, hep çok yardımcılar. O açıdan çok güzel (..) Güzel yani çok. Sıcak, güzel bir mahalle yani. K12-Kadın, 33, Osmangazi, Ç

Aslında Bursa burası gibi geliyor bana. Nilüfer ya da başka yer değil de Osmangazi ama burası, hani o sokak kültürü de duruyor ya buranın. O komşuluk durumu da duruyor, herkes birbirine selam verir, görüşür falan. Çocuklar sokakta oynayabiliyor hala. Bir de tarihi bir yer tabi, turistin çok olduğu bir yer. Ben mesela baya buralara yatırım yapmak istiyorum Böyle seviyorum. Buraya çok âşık olarak çıktım. K11-Kadın, 37, Osmangazi, Ç

Birlikte var olma şartlarını dönüştüren bir komşuluk ilişkisi gündelik ortak gayeler vasıtasıyla örülmektedir (L'heuillet, 2017: 173). Hisar Bölgesi'ndeki komşuluk anlayışının gündelik ilişkiler ile sağlamlaştığı, alanda çalışıyor olsa dahi komşuluk ilişkileri nedeniyle kişilerin yer bağlılığının arttığı görülmektedir:

Sabah evden çıkıyoruz, önümüze çıkan herkese selam veriyoruz çünkü herkes tanıdık yani. İşimize geliyoruz, açıyoruz dükkânımızı. Zaten buraya sabit olan insanlar var, ayağı buraya alışan insanlar var. Devamlı aynı yüzler de geliyor. Bunun dışında tabi yerli turist de geliyor, yabancı turist de geliyor. Onlara hizmet vermeye çalışıyoruz. K17-Erkek, 45, Kavaklı, ÇY

Biz yaklaşık 10 yıldır ben burada çalıştığım için çevremdeki bütün neredeyse esnafla tanışığımdır yani. Tabi ki onlara giderim, sohbet ederim, onlarda bana gelir sohbet eder. Yani bizim restaurantımız belirli saatlerde yoğunluk yaşar ama belirli saatlerde durgunluğu vardır. Durgunluk saatlerinde biz birbirimizle sohbet ederiz, ziyaret ederiz birbirimizi. Mümkün olduğunca birlikte bazı şeyleri yapmaya çalışırız. Hisarda oturanların birçoğu zaten eskiden olan komşuluk ilişkileri var ya hala o komşuluk ilişkilerini devam ettirirler. Ama yeni bina görüyorsanız artık komşuluk ilişkisinin olmadığı yerlerdir. Birimizin burada bir şeyi olur birbirimize yardım ederiz. Yan apartmanda benim komşuma bir şey olsa herkesten önce ben yardımcı olurum. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

Ben burada olmadığım zaman herkes diyor yani abla sen burada olmayınca işte caddenin hiç neşesi yok. Cadde karanlık gibi oluyor diyorlar. Hakikaten bir ara rahatsızlandım, yoktum aman abla diyorlar hasta masta olsan da gel şu kapıyı aç diyorlar. Buralar ıssız hiç kimse yokmuş gibi oldu diyorlar. Ben şimdi giriyorum çıkıyorum gelen giden selam veriyor, herkes birbirini tanıyor. Onlar beni, ben onları. O açıdan başka bir yere gidip de çalışmayı da düşünmem kolay kolay. Bir çarşıya inip çalışmayı da düşünmem. Ben başka yerlerde yapamam. Kapının önüne çıktığım zaman en az günde 10 kişi ile konuşurum yani kapıdan yoldan geçen hepsi tanırlar beni onun için o hanların içine gidip duramam ben. Oralar ölü şehir gibi bana gelir. Bana çok yalvardılar Heykele aç daha çarşı içi diye müşteri açısından yok dedim benim yükseklerde gözüüm yok buradan kazandığım da bana yeter. O şekilde devam ediyorum. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

Komşuluk yer üzerinden bağ kurmaktır. Bu haliyle komşuluk alanı hem politikada hem de etikte bir anlam, hatta bir önem kazanır (L'heuillet, 2017: 16). Yer üzerinden bağ maddeye kayıtlı bağlıdır. Ancak maddenin eksiksiz anlam kazanması komşulukta bulunmasıdır. Bir duvar, bir yol, bir yer komşuluk unsurudur (L'heuillet, 2017: 183). K30'a göre Hisar Bölgesi'ndeki komşuluk ilişkilerinin mekânsal izdüşümü evlerin şeklinde yatmaktadır. Evlerin bahçeli olması komşuluk ilişkilerini sağlamlaştırdığı gibi, yakın ilişkiler iki evden birbirlerine rahat erişmek için özel yapılan kapılar gibi komşuluğun mekândaki görünürlüğü de oluşturmaktadır.

Burada evlerin hep bahçeleri arka taraftadır. Osmanlı'da budur, bu mevcut. Bütün herkesin bahçeleri birbirine bakar. Komşularının yani siz eskiden aralarda bahçe kapıları vardı, oradan geçiş yapılırdı sadece oradan geçiş yapılırdı yani bahçeden bahçeye geçer komşuna gidersin bu şekilde. Kapılar kapanmazdı, açık kalırdı sürekli. Ama şimdi tabi ki onlar değişti. Farklı insanlar gelince, dışarıdan insanlar gelince

mecburen böyle olmak zorunda kaldı. Yok mu var hala devam eden çok komşuluklarımız var. En ufak bir şey olduğu zaman arayacağım ailemden önce arayacağım komşularım var. Boşuna ev alma komşu al dememişler yani bu burası için geçerli K30-Kadın, 57, Mollagürani, ÇY

Kentin hızla büyümesi, mekânsal değişimler ve sosyal dönüşümler ile birlikte mahalle kültürü ve komşuluk ilişkileri de zarar görmektedir. Katılımcıların birçoğu Hisar Bölgesi'ndeki komşuluk ilişkileri nedeniyle bölgeye ve mahallelerine yer bağlılığı geliştirdiği ya da yer bağlılıklarının olumlu şekilde etkilendiği açık bir şekilde görülürken yine katılımcıların çoğu günümüzde komşuluk ilişkilerinin azaldığı ya da bittiğini de dile getirmektedir. Bazı katılımcılar bu durumun nedeninin bölgedeki apartmanlaşma olduğunu belirtmektedirler:

Şimdi anlamlı olmasını sağlayacak derken diyorum ya komşuluklar, komşuluklar çok güzel, Tabi ki, insanın müstakil ev gibisi olur mu, ne kadar güzel yani. Apartman kültürü gelince böyle yerleşik düzeni kaybettirdi yani. Dikeye gitti, yataya değil dikeye gittik yani, uzaya çıktık. Bu seferde aradaki komşuluk ilişkileri koptu, akraba ilişkileri de koptu. Ama bir mahallede, bir sokakta yani yatay olduğu zaman, birbirini tanıyan, kaynaşan, sohbet eden, muhabbet eden, oturmaya giden. Şimdi site yapılıyor, sitede kapı komşusunu tanımıyor ya, tanımıyor. Bu sefer aradaki akraba ilişkileri kopmak noktalarına geldi. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar

Şimdi şu sizin döneminizde komşuluklar bitti gibi, insanlar apartmanlarda birbirini tanımıyor, öyle yani. O yüzden ben üzülüyorum. Yalnız şu bizim sokağımız iyi durumda. Şurası dediğim gibi eskiler olduğundan dolayı iyi yani. En azından bir hasta da olsan bir şey de olsan insanlar sana ne oluyor diyor. Ben şu kepengi açmayım bitti, hemen ararlar, hayırdır bir şey mi var niye kepengin kapalı. O güzel, o maddi anlamdan çok benim o hoşuma gidiyor manevi olarak. K27-Kadın, 52, Alaaddin, ÇY

Kapıların üstünde ipler vardı, biz çocukluğumuzda işte komşunun ipini çekeriz kapısının mesela içeriye sorgusuz sualsiz girerdik. Orada oynardık mesela. İşte bir gün bizim bahçede oynanıyorsa daha sonraki günler komşumuzun bahçesinde, annelerimiz salçalı ekmek sürerlerdi verilerdi gibi gibi yani öyle bir şey vardı. Ama tabi şimdi o evlerin hepsinin yerini işte 3 katlı 4 katlı maalesef binalar aldı. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Katılımcıların bazılarına göre ise bunun sebebi sosyal değişimler ve bölgedeki demografik yapının dönüşümüdür. Kişilerin genellikle bu değişimleri çocukluk anıları ile kıyasladığı görülmektedir. Çocukluk deneyimleri ve bu bağlı olarak anılar yer bağlılıkta önemlidir. Kişilerin mutlu oldukları bu anılar yere olan bağlılığı arttırır. Bu anılar ile çelişen günümüz gerçeklikleri ise yer bağlılığı sarsan ya da azaltan bir durum olabilmektedir:

Eskiden daha güzeldi tabi de, yani konu komşu olsun, mahalle olsun, hani çocukluğumuz burada geçtiği için biliyoruz, kapının önünde oynayabiliyorduk ne bileyim, kapımızı kilitlemiyorduk. Herkes herkesin evine girip çıkabiliyordu şimdi tabi 2- 3 kere kilitliyorlar o ayrı bir şey. Eskiden tabi daha güzeldi K17-Erkek, 45, Kavaklı, ÇY

Valla bu mahalle çocukluğumda çok iyiydi. İnsanlarda saygı sevgi çoktu. Yani biz o gördüğün meydanlıkta büyüklerimiz top oynuyorlardı, camları kırılırdı toplardan hiç kimse ses çıkartmazdı. Alırdı çerçeveyi giderdi, camını taktırırdı. Şimdi nerede o şimdi nerede? Çocuğa bağırıyon da oğlum taş atma diyorsun annesi arkadan babası geliyor yani. O zamanlar hiçbir şey yoktu, sadece sevgi vardı, mahallemizin çocuğuna mesela derlerdi Ahmet git şuradan git ekmek al gel alırdı. Annesi niye benim çocuğumu oraya gönderdin demezdi. Gitmediğini duyarsa annesi kızardı. Öyle bir ortamlar vardı. K29-Erkek, 72, Alaaddin, Muhtar

Tabi ki eskiden daha güzeldi, eskiden insanların komşuluk ilişkisi vardı yani. Paylaşma, görüşme yani ne derler, nasıl derler eskiden evde olmayanı komşusundan takviye edebilirdi, düğün cemiyetlerinde birbirlerine yardımlaşma olurdu. Üzüntülü olaylarda birbirine yardımlaşma olurdu. Hatta benim çocukluğumda her Cuma günü de kapı önlerinde lokma dağıtılırdı yani, helva dağıtılırdı, lokum dağıtılırdı yani. Öyle güzeldi, şimdi bakıyorsun yani eski kuşak bu konularda daha çok tecrübeliydi, şimdi yeni kuşak bu yüzden bu bölgede pek durmak istemiyor (..) Yani tabi benim mesela ananemden komşunun evine giriş kapısı vardı. Hiç sorgu sualsiz komşu kapısı vardı yani. Bir yerden bir yere gidiliyordu yani. Gelip onun mutfağındaki eşyadan eksikse alıp evine getirebiliyordu yani. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar

5.3.4. Aidiyet

Aidiyet, birinin bir alanı tecrübe etmesi, onu benimsemesi, kendinin kılması demektir.

Elbette ki bu o alanı mülk edinmesi değil, kişi alanı kendisinin devam etmekte olan hayatına kattığı için onu kendisinin kılmaktadır (Connerton, 2018: 42). Kişi bir alanı kendisinin kıldığında o yere karşı bir aidiyet oluşturacaktır. Bunun sonucunda o alana karşı yüklenen anlam da artacaktır. Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilerin bölgeye olan yer bağlılığında kendilerini bu bölgeye ait hissedip hissetmemeleri de önem kazanmaktadır. Görüşme sonuçlarına göre katılımcıların çok büyük bir kısmı kendilerini Hisar Bölgesi'ne ait hissettiklerini belirtmişlerdir:

[Kendinizi buraya ait hissediyor musunuz?]

Kesinlikle, başka yer düşünemiyorum bile yani. K17-Erkek, 45, Kavaklı, ÇY

Evet. Hatta hep buraya aitmişim gibi. Yani yerimi şimdi buldum diyebilirim. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY

Tabi, ben burayla özdeşmişim bu bölgeyle yani 3 asırdan beri buradayız yani. Özdeşmişiz yani tabi ki. Benim parçam yaşam yani, ben buradan bir yere gidemem.

Yani çocukluğumuz, gençliğimiz, ihtiyarlığımız Allah da bizi son nefesimizde bu bölgelerden uğurlamayı nasip eylesin inşallah. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar Aynen evet yani, ben mesela eve gidince, Hamitlerde oturuyorum, sanki yabancı bir yere gelmişim gibi oluyor. K28-Kadın, 33, Alaaddin, Ç

Aidiyetin oluşmasında mahalle kavramı da önemlidir. Mahalle kültürünün güçlü olduğu bu bölge de aidiyetin de güçlü olduğu görülmektedir. Böylece bir aidiyet hissi oluşur, bu histe topluluğa aidiyetin katılığı yoktur, çünkü gevşektir, ne de olsa her an taşınılabılır. Ancak, büyük bir şehirde bir süre sonra, başka bir mahalledense kişi kendini bu mahalleli olarak hissedebilir ve aidiyet hissi gelişebilir (L'heuillet, 2017: 196):

[Kendinizi buraya ait hissediyor musunuz?] Herhalde yani 58 yıldır buradayım, beni buradan kim dışlayabilir. Kimin güce yetebilir ona yetmez. K30-Erkek, 58, Mollagürani, Y

Ben buradan kopamıyorum. Burada hepimiz kaynaştık. Hepimiz ana baba kardeş evlat gibi olduk. Şurada oturuyorum mesela gelen bir selam verir merhaba der geçeriz, merhaba der gideriz böyle yani. Onun için bir hastalığın olsa birbirine yardımseverliği vardır, koşarlar ederler. K15-Erkek, 73, Kavaklı, Y

Hiç buradan ayrı hissetmedim ki bir onu sorun yani. Hiçbir zaman için buradan ayrı hiçbir yerde kendimi hissetmedim. Sanki daha önce de hep buradayım gibi, burada kalmışım gibi. Okçu Baba'nın oraya geldiğim zaman kendi evime gelmiş gibi oluyorum. K31-Kadın, 57, Mollagürani, ÇY

Ben kendimi kesinlikle hisara ait hissediyorum. Şimdi ben yerli Bursalıyım. 30 Senem de bu muhit de geçtiği için bütün çocukluğum, gençliğim bu muhitte geçtiği için ister istemez sanki ben hani buradaki topraklarla yoğrulmuş gibi hissediyorum kendimi. O yüzden her köşede bir çocukluk anım bir gençlik anım oluyor. Halen daha bu bölgede olmamızın nedeni bizim burayla kurduğumuz bağdandır. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

Tıpkı 'there is no place like home' deyişi gibi, bölgede kişinin evinin bulunması da kendini ait hissetmesi için önemli bir faktördür.

Bizim için, benim yaşımdakiler ve burada çocukluğunu burada geçirenler için çok iyi bir yer, çok güzel bir yer. Ayrılamıyorsun zaten o yüzden. Başka yerlerde dairelerimiz var ama biz buradan ayrılamıyoruz. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

Ben çok ait hissetmiyorum ya. Burada oturmak lazım. Çok istiyorum burada bir yer sahibi olayım, ama eskisi gibi değil rakamlar çok yüksek. Bu tip binalar şu anda eskiden bu binaların yüzüne bakmıyordu işte Anıtlar Kurulundan proje çıkarmak zordu. Bakımı zor, bedava bedava satıyorlardı. Şuarada bir tane bina var mesela öldü oranın sahibi, 350 bin tl para istiyorlar yani. Toplasan 60 metrekare bir yerdir yani. Küçük bir yer yani. Burada oturmak lazım, burada yetişmek lazım, mesela burada oturan bizim müşterilerimiz var burada doğmuş büyümüş hala oturuyor adama üstüne para versen buradan taşınmaz yani. Burada yetişmek lazım onun için. Burada

yetiştğin zaman ancak aidiyet oluşur, buraya ait olduğunu düşünürsün yani. K10-Erkek, 66, Osmangazi, Ç

Kişilerin kendilerini bu bölgeye ait hissetmesinde alanda geçirdikleri süre, çocukluk gibi durumların yanı sıra tarihi çevrenin rolü büyüktür:

Ama çalıştığım yer benim için çok önemli. Burası yeni bir yapı olsa benim için bu kadar anlamlı olur muydu? Çalıştığım için mutlaka bir anlamı olurdu yani, ama şimdiki gibi olacağını hiç sanmıyorum. Burası bana ait. Buradan ayrı kaldığımda bana ait olanı özlerim. Bilinçli olarak bir istek mi bilmiyorum ama buraya geldiğim zaman çıkamıyorum. Vaktim doluyor bazen, çoğu zaman ama bir şey beni burada tutuyor. O yine iş yeriyle ilgili olabilir. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Buraya ait hissediyorum işimi çok seviyorum Burayı çok seviyorum Burada çok güzel günlerim geçti. Mübarek var burada hele oraya gidiyom ya böyle Öyle Oraya gidince orada bir Fatiha çeviriyorum daha bir böyle huzurlu hissediyom kendimi. K3-Kadın, 58, Osmangazi, ÇY

Hisar bölgesinde çok yatır vardır. Savaş zamanında falan burada savaşlar olmuş, olduğu yere gömüyorlarmış. Onun için her tarafta yatır var, her evin altında var. Kenarında vardır, köşesinde vardır muhakkak vardır. Tarih açısından önemli şeyler bizi de buraya bağlıyor yani. K17-Erkek, 45, Kavaklı, ÇY

5.3.5. Hareketlilik

Hisar Bölgesi'ndeki kişilerin yer bağlılıklarını gösteren bir diğer durum hareketliliktir. Görüşmeler kapsamında sahada bulunanların taşınmak maksadıyla bölgenin dışına çıkmayı tercih etmedikleri görülmektedir:

Bu Hisar içi iyi yani, Bursa dünyanın cenneti (..) Burası Bursa'nın merkezi, bana villa verseler ne yapayım Çekirge'yi. Sabah güneş doğuyor evin içine, daha ne istiyim. K14-Erkek, 83, Kavaklı, Y

Ben burada kiracı değilim, kendi evim var. Rahatız burada, alışmışız da. Buradan nereye gidebiliriz? Gitmem başka yere. Buradan bir yere ayrılmam. Burada eskiler taşınmaz, eskiler ölünce gençler zaten gidiyor Özlüce tarafına, o zaman kiracı geliyor yani. Yoksa benim yaşutlarıma başka yerden villa ver geçmez kolay kolay. Burası başkadır. Benim doğduğum ev buradadır. O evi biz yeniledik sonra, hala orda oturuyoruz. K24-Erkek, 68, Alaaddin, Y

K14 ve K24 villa verilse dahi alandan gitmeyeceklerini söylemektedirler. Yine K24 alandan eski insanların taşınmayacağını ancak öterek bu alanı terkedeceklerini, gençlerin ise Özlüce gibi yeni yapılanmanın olduğu alanlara taşındığını söyleyerek yaşın yer bağlılığındaki etkisine vurgu yapmaktadır. K33'ün anlattığı hikâye de bu duruma örnek oluşturmaktadır. K33'ün anlattığına göre Kavaklı Mahallesi'nde bulunan Haraççioğlu Medresesi restore

edilmeden önce giriş tarafında yer alan küçük bir evde yaşlı bir kadın, restore işlemleri nedeniyle evin yıkılması durumunda buradan taşınması gerekmişti. K33 olayı şu şekilde aktarmaktadır:

Orası zaten bir küçük oda vardı, nine o odanın içindeydi. Öbür içerdeki büyük alan da ninenin deposuydu. Her şeyi oradaydı. Odunu da mutfağı da her şeyi oraya tıkmıştı nine duruyordu. Sonra nineye nine burayı boşaltcaz falan dediler. Nine çok üzüldü, nine zaten o arada böyle kahroldu öldü gitti nine. İnan ki kahrından öldü. Ben huzurevlerine gidemem, buradan ayrılamam dedi. Kimsesi de yoktu. Çünkü nine orada doğmuş, orada büyümüş orada evlenmişti. O kadar yani, nine 93 yaşındaydı öldüğünde. O açıdan nine çok çok üzüldü yani. Nine üzüntüsünden öldü inanır mısın? Bu ön tarafta da bir cami evi vardı. Arka taraf değil, medresenin giriş tarafındaydı. Ninecik orada yaşırdı. Gelirdi bizim yanımıza buraya, çay falan demlerdik, çay bahçesi olmadığı için. O da böyle gelir giderdi. Nineyi herkes çok severdi. Sonra işte Recep Altepe buraları restore edicez şöyle böyle derken nine bayramın 3. 4. Günü bir karın ağrısı stres, her gün belediyeye gidiyordu acaba yıkacaklar da ben buradan gitmek zorunda mı kalıcam diyordu. Hayır diyordum seni kimse sokağa koymaz asla hani Altepe de onu koymazdı. En kötü ihtimal biz seni alırız bizimle durursun neden bu kadar endişe ediyorsun. Sonra bir akşam karnı ağrıdı, ambulans çağırdık, götürdük. Saat 12de de vefat etti. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

K33 anlattığı olayda kadının ölümünü alandan taşınmanın yarattığı üzüntü olarak belirtmektedir. Yine kadının orada doğup, yaşadığını hatta evlendiğini vurgulayarak; bölgede doğmanın, bölgede geçirilen sürenin ve olumlu hatıraların yer bağlılığını olumlu yönde etkilediğini de göstermektedir. Bölgede geçirdiği süre çok daha az olsa da K36 bu bölgenin kendisini çektiğini söylemektedir:

Şöyle bir durumumuz var, nasıl söylesem, mezun olduktan sonra ben Görükle'de yaşıyordum öğrenciyken ama şehir merkezi beni devamlı kendine çekiyordu. Bu şehirde yaşamayı aslında anlamlı kılan bölge diye tabir edebiliriz bu alan. Hanlar Bölgesi işte Hisariçi şehrin ilk yerleşim alanları, buralar beni kendine çekiyordu. Devamlı buralara gelme isteği oluyordu, oralarda yaşamama rağmen. Böyle bir şeyi var yapısı var. (Daha sonra burada işe girmiş) K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY

K36 daha sonra öncelikle bölgedeki bir mimarlık ofisinde iş bulmuş, daha sonra ise aynı mahalleye taşınmıştır. Yer bağlılığı sonucu oluşan bölgeye taşınmalar ise bununla sınırlı değildir. Katılımcılara göre bölgeden taşınanlar bir süre sonra bölgeye geri dönmektedirler:

Eskiden evlerini satan yerlilerimiz var, satanlar geri dönüş yapamıyor. Kiraya verenler geri gelebiliyor. Ancak kiracılarını çıkarıp tekrar evlerine geri dönüş yapıyorlar. Çünkü buradaki huzuru bulamıyorlar. Şu havası dahi aşağıya göre daha farklı, Zafer Plaza'dan burası 2 derece oynuyor. K30-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

Burada doğup büyüyüp bu mahallede Hisar'da doğup büyüyüp biraz işi güzelleşmiş parayı bulmuş Özlüce tarafına geçmiş adam, hani zengin kesim. Bir sene sonra geri gelmiştir emin olun yani, yapamamıştır orada. Bende öyle gitsem yapamam yani. Komşuluk had safhada var yani. Herkes birbirini tanır, birbirine yardımcı olmaya çalışır. Hani camdan birisi komşum seslense hemen koşarız yani. Özlüce ya da şey kesimlerde insan alttaki komşuyu tanımıyor. Burada öyle bir şey yok yani, burada herkes birbirini tanır, bilir. K17-Erkek, 45, Kavaklı, ÇY

K17 bölgeye geri dönüş yapılmasını alandaki eski mahalle kültürünün devam etmesi ve komşuluk ilişkilerine bağlamaktadır. K6 bebekken bu bölgeden ayrılmasına rağmen 50 yıl sonra tekrar taşınmış biri olarak süreci şu şekilde anlatmaktadır:

2 yaşında buradan ayrılmıştım. Ama burası çekti beni hep. 55 yaşında geri geldim. Tarihi diye burayı seçtim. Daha rahat yaşayabilirdim. Ama buraya gelmeyi tercih ettim. Ve burada yaşayanlar da aynı şeyi söylüyor. Bu sokak farklı diyorlar. En güzel sokak da burasıymış. Yaşlı birileri kalmış burada artık daha çok. Bir iki tane benim yaş grubunda var (..) Ben Balat'tan geliyorum. Orada daha asosyaldık, kendi evimizdeydik. Villada oturuyorduk. 17 yıl ben orada kaldım, buraya gelince oranın yapaylığı daha da gözüme batmaya başladı. Çok yapay olmuş orası farkına varmamışız içinde, her anlamda bir yapaylık. Komşuluk zaten yok, çevreyi sevedim çok foseptik kokusu içinde orası. Buranın havası falan çok daha iyi oraya göre. Havası, evleri, insanları her türlü şeyi beni buraya çekti (..) İşim ilk plandaydı ama şimdi sevdiğim için burası ilk plana geçti. Sevdiğim için buradayım şuanda. Yaşadığım yer sit alanı yani (..). Çünkü dediğim gibi 10 numara yerimi bırakıp buraya gelmek çok akıllı işi değil. Herkes öyle diyor, çocuklarım dâhil. Sıfır dört dörtlük yeri bırakıp buraya geldim. Her şeyi gözüm kapalı bırakıp buraya geldim. Balattaydım, orası beni çok kesmedi. Çalışmak pandemiden beri aklımdaydı. Burası da olunca hiç düşünmeden atlardım. Hatta keşke daha önce gelseymişim diyorum. Çok sevdim çünkü. Burada çok mutluyum. Kiradayım şuan ama evde alsam buradan düşünüyorum ev almayı. Şöyle bir tur atmak, yürümek bile yetiyor burada. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY

K6 Balat'taki evini bırakıp Osmangazi Mahallesi'nde 7. Kale Sokakta tarihi bir konakta kiracı olarak yaşamak için geri dönmüştür. K5'in kendi hikâyesi de K6 ile benzerdir:

Yok, başka ilçelerde [evlerim var]. Özlüce'de mesela Mudanya'da, Beşevler'de. Normal gayrimenkul olarak yani bizim araziden kaynaklı gayrimenkullerimiz. Ama biz buradan ayrılamıyoruz. Denedik, yani onu da denedik ama geri geldik. 2002'de gittik, 2007'de geri geldik. Öyle 5 sene hafta sonları burada, diğerleri oradaydı. Yani pek ayrıldık da sayılmaz da ayrıldık sonuç olarak. Ama cumartesi, pazarlarımızı burada geçiriyorduk (..) Şimdi mesela ben 59 yaşındayım. Benim 3 tane abim var hepsi ya Özlüce ya Beşevler'e gittiler. Gelmiyorlar bu taraflara. Onların çocukları da orada ama ben buradayım. İşte bunun gibi sizin yaşadığınız ile ilgili, aldığınız tatla ilgili yani bizim de burada aldığımız tatla ilgili. Çocukluğumuzu burada yaşamışız. Bakış açısı değişiyor. Belki başka bir şey olsa biz de giderdik. Ama mahallem çok güzel. Gidilecek gibi değil. En son Zeki Müren'in arkadaşı öleli 2 yıl oldu. Öyle hoş güzel bir muhabbettir ki burada oturursunuz yani o zamandan bu zamana kadar güzel bir

sohbet oluşur. Çok eski bir mahallemiz. 50-60 senelik komşular 60 seneden aşağı yok. O tatla buradayız işte. Validemiz de 2012'de vefat etti. O da gitmeyi hiç göze alamadı. Biz de göze alamadık. Öyle burada yaşayıp kaldık. Şimdi gitmek aklımızın ucundan geçmez yani mümkün değil. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

K5, alandan taşınsa dahi uzak duramadığını, hafta sonları bölgede geçirdiğini söylemektedir. K6 ile benzer şekilde bölgedeki komşuluk ve mahalle yaşamını gittiği diğer yerlerde bulamadığını aktarmakta ve bir daha bölgeden taşınmasının da mümkün olmadığına değinmektedir. Tarihi kent merkezlerinde devam eden mahalle kültürü ve fiziksel değişimin az olması ile insanların da kuşaklar boyunca alanda kalmayı tercih etmesi bu kültürü yaratan ve sürdüren bir özellik olmaktadır. Böylece Hisar Bölgesi'nde yaşayan kişilerin yer bağlılığının yüksek olmasından dolayı hareketliliklerini kısıtladıkları anlaşılmaktadır. K31'in sözleri de bu durumu kanıtlar niteliktedir:

Bursa'nın başka hiçbir yerine ısınamıyorum, nereye gidersem gideyim burası başka. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

5.3.6. Ses & Koku

Bir yerde duyulan ve algılanan ses ve koku oraya verilen anlam neticesinde değişiklik gösterebilmektedir. Araştırma kapsamında Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilere Hisar Bölgesi'ni düşündüklerine akıllarına hangi sesler ve kokular geldiği sorulmuştur. Buna göre verilen cevaplar iki ayrı başlık altında incelenmiştir:

5.3.6.1. Ses

Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilere bölgeyi düşündükleri zaman akıllarına hangi sesler geldiği sorulmuştur. Burada, hemen herkes aynı sesleri duysa da hangi sesleri algıladıkları ve hangi seslerin dikkatlerini çektiklerini öğrenmek temel amaçtır. Bu doğrultuda söylenen seslerin olumlu olması yer bağlılığın yüksekliğini gösterirken olumsuz sesler düşük yer bağlılığına işaret etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların söylediği sesler mahallelere göre ayrılmıştır. Buna göre Osmangazi Mahallesi'nde (Tablo 31) öncelikle

duyulan ses ezan sesi olmuştur. Ezan sesinin yanı sıra yine ruhani olduğu için K9 ney sesi duyduğunu belirtmektedir. Daha sonra Ramazan Bayramlarında duyulan top sesleri söylenmiştir. Mahallede en çok söylenen ses kuş cıvıltısı olmaktadır. Kuş ve kedi sesleri mahallede yaşayan ve çalışanlar tarafından en çok duyulan ses olmaktadır. Bu sesleri K10 ‘*ne güzel kuş sesleri geliyor. Yani şehrin merkezinde böyle bir yer insanı mutlu etmez mi?*’ şeklinde aktarmaktadır.

Katılımcılardan K5’e bölgedeki sesler sorulduğunda çocukluğuna dair duyduğu sesleri söylemesi, bu seslere yüklediği anlam ile ilgilidir. Mahalledeki sesler ile ilgili tek olumsuz söylem bölgede çalışan K8’in yaptığı trafik ve insan gürültüsü üzerine sesler duyması olmaktadır. Osmangazi Mahallesi bölgenin en turistik mahallesi olması ve Hisar Bölgesi’nden Bursa’nın diğer yerlerine giden ana yol hatları Osmangazi ve Alaaddin Mahallelerinden geçmesi trafik ve insan sesi için açıklayıcı olmaktadır.

Tablo 31. Osmangazi Mahallesi’nde duyulan sesler

Osmangazi Mahallesi	
OLUMLU	<i>Ezan sesleri. Biz hasret kaldık Bademli’de. Ezan sesleri direkt yani. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY</i>
	<i>Ezan sesi. Çok camiilere yakın, ezan sesi aklıma gelir. K12-Kadın, 33, Osmangazi, Ç</i>
	<i>(..)Buranın maneviyatından olsa gerek ney sesi geliyor hani ruhani yapıda düşünürsek o şekilde. Onun haricinde başka bir ses gelmiyor aklıma. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç</i>
	<i>Mehteran, ramazanda top sesi. K7-Erkek, 42, Osmangazi, Ç</i>
	<i>Hisar denildiği zaman aklıma ilk başta top sesi geliyor. Burada Ramazan’da özellikle top atılır zaten (..) Ramazan’da özellikle burada top sesi ile herkes sahura kalkar iftarda orucunu yine top sesi ile açarlar. İlk başta top sesi geliyor aklıma..K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç</i>
	<i>Vallaha ne bileyim, daha önce buralar hep böyle çok ağaç falan vardı buralarda ama şimdi o ağaçlar yok mesela hep böyle kuşlar öterdi yani. Şimdi bazen siz yazın gelseniz buraya azıcık ağaç var işte burada bile ne güzel kuş sesleri geliyor. Yani şehrin merkezinde böyle bir yer insanı mutlu etmez mi? K10-Erkek, 66, Osmangazi, Ç</i>

		<i>Kuş sesi, kedi sesi K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y</i>
		<i>Kuşlar çok var burada zaten sabahları hepsi turluyor burada. K11-Kadın, 37, Osmangazi, Ç</i>
		<i>Kuş sesleri bir de acayip kuşlar var. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY</i>
	Hatıralara dayalı	<i>Valla şöyle söyleyeyim demin söylediğim gibi Sütçü Rahim çingirak çalardı, valla şöyle söyleyeyim buna emin olun odun kesenler oduncular gelirdi odun kesmek için bağırarak odun kesici var diye. Bozacımız zaten arka tarafta boza imalathanesi vardı. Oradan bozacı sesi gelirdi. Genelde at arabası bir de tek eşeklerin. Çünkü odunlarda burada eşeklerle satılırdı. Mesela eşeğin iki yanında uzun odun olurdu. Çünkü çok fırın vardı bizim burada. Eski fırınlarımız hep yıkıldı. 3 4 mahallede bir ekmek fırınımız vardı. O fırınlar için odun getirirlerdi bunlar uzun uzun böyle. Onların şeyleri, işte o odun kesiciler, yoğurtçuların belli saatte, sabah sütçülerin. İşte akşam yoğurtçuların dolaştığı, gece bozacıların dolaştığı benim en çok aklıma gelen sesler o. Şimdiki sesler değil o sesler halen düşündüğünde o sesler geliyor. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY</i>
OLUMSUZ	Trafik / Gürültü	<i>Otobüs ve araba sesleri, trafik sesleri oluyor. Bir lunapark gibi kargaşa, insanların toplu hareketlerinin olduğu sesler geliyor. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç</i>

Kavaklı Mahallesi’nde görüşme yapılan kişilerin büyük çoğunluğu dini nitelikte değerlendirilecek sesleri duyduklarını söylemişlerdir (Tablo 32). Buna göre ezan sesi en çok vurgulanan ses iken, bu sesin mekânsal izdüşümü Ulu Camii olmaktadır. Kavaklı Mahallesi lokasyon olarak Ulu Cami’ye en yakın mahalledir. Ancak mahalle içinde öne çıkan Üftade Cami’si yerine Ulu Camii’nin söylenmesi kişilerin sesi algımlarken bile daha büyük kutsallık atfettikleri mekânı hatırladıkları görülmektedir.

Kavaklı Mahallesi’nde dini nitelikli sesler dışında bir de kültürel anlam taşıyan sesler söylenmiştir. Bunlardan birincisi top sesleri iken bir diğeri kılıç kalkan sesleri olmaktadır. Bursa ile özdeşleşen kılıç kalkan özel bir etkinlik haricinde Hisar Bölgesi’nde görülen bir durum olmasa da K18 Hisar Bölgesi’ni Osmanlı Devleti ile özdeşleştirmesi nedeniyle bu şekilde cevaplamış olabilir. Mahallede olumsuz bir ses söylenmemiştir.

Tablo 32. Kavaklı Mahallesi’nde duyulan sesler

Kavaklı Mahallesi		
OLUMLU	Dini	<i>Ezan, Ulu Cami ezanı. K19-Erkek, 54, Kavaklı, Ç</i>
		<i>Ezan şimdi olduğu gibi yani çünkü camilerimiz çok. K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY</i>
		<i>Ezan sesi, çok şükür. K14-Erkek, 83, Kavaklı, Y</i>
		<i>Şimdi geçen gün bir yazar geldi, adam burada bir sürü şiir yazmış, kafamı dinlemeye geliyorum diyor, üst katta bir yerimiz var huzurlu bir yer, burada bir sürü şiirimi yazdım diyor. Hani gözümlü kapattığımda gerçekten ortamı düşünüyorum gerçekten öyle bir yer. Maneviyatı yüksek bir yer olduğundan huzur sesi geliyor bana da. K17-Erkek, Kavaklı, ÇY</i>
	Kültürel	<i>(..)bizim Ulu Camimizin sabah ezanı güzel okurlar çünkü, bunlar geliyor aklıma ses olarak. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç</i>
		<i>Bursa ile özdeşleşen kılıç kalkan sesleri var. Başka da bir şey gelmiyor aklıma. K18-Erkek, 45, Kavaklı, Ç</i>
		<i>Top sesleri Ramazan’da patlayan. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç</i>

Mollagürani Mahallesi’ndeki kişilerin duydukları seslere bakıldığında K35’in sabah ezanı sesini söylemesinin dışındaki herkes doğal çevre ve insan özellikli sesler duyduklarını belirtmektedir (Tablo 33). Buna göre kuş, kedi seslerinin yanı sıra rüzgar ve ağaç hışırtıları duyulmaktadır. Ayrıca insan sesleri olumsuz anlam yüklenen gürültü kelimesi değil cıvıltı kelimesi kullanıldığından olumlu şekilde algılandığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra sokak satıcıların seslerini duyduğunu söyleyen K31 bu seslerin hoşuna gittiğini de eklemektedir. Bu nedenle olumlu bir bağlılık oluştuğu görülmektedir.

Tablo 33. Mollagürani Mahallesi’nde duyulan sesler

Mollagürani Mahallesi		
OLUMLU	Dini	<i>Sabah ezanı. K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY</i>
	Doğal Çevre ve İnsan	<i>Halkın sesi diye söyleyim yani cıvıltısı çok hoşuma gidiyor. Çocukların civil civil olması hoşuma gidiyor yani. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar</i>
		<i>Mesela insanların cıvıltısı. K30-Erkek, 58, Mollagürani, Y</i>

Çocuk sesi, komşuların sesi, kedi köpek sesi, kuş sesi. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

Rüzgârın sesi, çınar ağaçlarındaki hışırtı, onun dışında şunu fark ediyorum, kuşların sesi, mezarlık tarafından akşamüzeri falan göç eden kuşlar oluyor, nereye gidiyorlar bilmiyorum da böyle çok karşılaşıyorum batıya doğru gidiyorlar. K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY

(..)Kuşlar var kuşlar ötüyor. 35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY

Bakın şimdi bülbüllerimiz çok fazla olur, burada oturursunuz acaba CD'den mi çalıyor gibi düşünürsünüz. Ama bülbüllerimiz çok fazladır yani onları her zaman duyabiliriz. Guguk kuşlarımız fazladır. Doğayla iç içe yaşıyorsunuz yani burada kedilerimiz var çok fazla. K31-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

Kuş sesi çok oluyor. K28-Kadın, 33, Alaaddin, Ç

(..)Yani bunun yanında arada bir buraya dağ köylerimizden taze fasulyedir doğal işte satmaya gelirler. Bu şekilde ne diyim manav mı diyim manavcı değil onlar küçük el arabalarıyla gelir. Arada onları duyarsınız. Bazen de eskicileri duyarsınız, eski alırlar çünkü onlar, şey ya burası eskici ya genelde onların sesini duyarsınız. Onun hacrince burada çok fazla ses duymazsınız. Bölgenin sesleridir bunlar, hoşuma da gider. K31-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

Alaaddin Mahallesi'nde bulunan kişilerin duydukları sesler incelendiğinde çoğu katılımcının herhangi bir ses duymadığını söylemiştir (Tablo 34). Bununla birlikte bir katılımcı mevlüt sesi duyduğunu belirterek dini nitelikte bir ses duymaktadır. Geri kalan iki katılımcı ise inşaat ve trafik sesini söyleyerek bölge içindeki sesleri düşündüklerinde olumsuz seslerin akıllarına geldiği görülmektedir. Görüşmeler esnasında mahalle sınırları içinde yer alan Zindan Kapı'nın restorasyonu söylenilen inşaat sesinin sebebidir.

Tablo 34. Alaaddin Mahallesi'nde duyulan sesler

Alaaddin Mahallesi		
OLUMLU	Dini	<i>Maneviyat olarak nasıl diyim işte diyorum ya bizim mevlütlerimiz falan pek oluyor, onları ben seviyorum. K27-Kadın, 52, Alaaddin, ÇY</i>
	İnşaat	<i>İnşaat sesi çok oluyor şimdi bu surları yapıyorlar. K26- Erkek, 42, Alaaddin, ÇY</i>
OLUMSUZ	İnşaat / Trafik	<i>Araba sesi oluyor yan taraf yoldan geliyor. İnşaat gürültüsü var. K23-Kadın, 58, Alaaddin, Y</i>

Bölgede bulunan ziyaretçilere duydukları sesler sorulduğunda ezan sesi, insan sesleri ve kuş sesleri olumlu sesler içinde söylenirken, trafiğe yönelik sesler olumsuz özellikteki sesler olmaktadır.

Ezan sesi, yani çoluk çocuk seni çünkü hala aile kültürü var biraz burada o çok önemli. K44-Erkek, 34, Z

İnsan sesi, uğultu var ama güzel ferah yani. K42-Erkek, 44, Z

Kuş sesleri ve ağaçların seslerini duyuyorum ben en çok. Duymak istemesem de arkadan araba sesleri duyuyorum. K38-Erkek, 36, Z

Trafik gürültüsü K45-Kadın, 29, Z

5.6.3.2. Koku

Bölgede duydukları seslerden sonra Hisar Bölgesi'ni düşündüklerinde akıllarına hangi kokuların geldiği sorulmuştur. Söylenen kokuların olumlu olması yer bağlılığın yüksekliğini gösterirken olumsuz kokular düşük yer bağlılığına işaret etmektedir. Buna göre öncelikle olumlu kokula bakıldığında, en fazla söylenen kokular çiçek ve bitki kokuları olmuştur. Bunlardan ise en çok ıhlamur kokusu söylenmiştir:

İhlamur, mesela çınar ağaçları çok büyüktü, tarihi çınarlar bütün hep onlar vardı, incir ağaçları. K48-Erkek, 57, Kavaklı, Y

İhlamur ağacı kokusu K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

Buna göre Osmangazi Mahallesi'nden bir kişi, Kavaklı Mahallesi'nden üç kişi, Mollagürani Mahallesi'nden ise bir kişi ıhlamuru söylemiştir. K48'in de belirttiği üzere ıhlamur dışında incir ağaçları söylenmiştir. Katılımcıların söyledikleri diğer çiçek/bitki kokuları şu şekildedir:

Manolya. manolya kokusu bir de şey vardır ismini hatırlayacağım inşallah evlerimizin bahçelerde eskiden çok fazlaydı ıhlamur ağaçlarımız vardı kokan ama ilk akla gelen burası denildiğinde ilk akla gelen manolya vardır. K30-Kadın, 57, Mollagürani, ÇY

Mesela bizim burada hanımelleri olur o kokuyor mesela yazın. Bizim çok hoşumuza gidiyor. K19-Erkek, 54, Kavaklı, Ç

Şimşir türbelerin etrafında otlar oluyor ya Tophanede filan şimşir yani. Şimşir kokuyor K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY

K30 ıhlamur ile birlikte manolya kokusundan, K19 hanımeli kokusundan ve K16 ise şimşir kokusundan söz etmişlerdir. K16 özellikle tarihi alanlarda bulunduğunu da eklemektedir.

Kokular hatırlatıcı öğeler arasında en öne çıkanlardandır. Herhangi bir koku onunla bağdaştırılan bir olayı, bir anıyı ve ya bir durumu hatırlatabilir. Bazen de kokular bir olguyla kodlanmıştır. Örneğin gül kokusu dini unsurlar ile özdeşleştirilmektedir:

Burada o kokuyu alabilerseniz Peygamberimizin kokusu vardır. Buradaki büyüklerin hepsi o güzel kokuyu dağıtır. Gül kokar burası. Gül kokan yerleri söyleyeyim Hz Üftadiye, Orhan Gazi Hazretleri, Osman Gazi Hazretleri herkes almaz ama ben alırım o kokuyu. gül kokar. Burası peygamber kokar İslam kokar. K4-Erkek, 72, Osmangazi, ÇY

(..) Onun dışında Osmanlı'dan düşünürsek gül kokusu geliyor lale kokusu geliyor. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

K4'ün gül kokusunu Hisar Bölgesi'ndeki tarihi yerlerden olan cami ve türbeler ile özdeşleştirdiği ve koku üzerinden bağlılığını güçlendirdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra K4'ün Orhan Gazi ve Osman Gazi türbelerini söylemesi, K9'un da *Osmanlı'dan düşünürsek* şeklinde açıklamasını yapması gül ve lale kokusu ile Osmanlı Devleti'nin de bir tutulduğu görülmektedir. Bu kokuların yanında bölgede söylenen en ilginç koku ise erguvan olmuştur.

Osmanlı kokusu diyelim. Erguvan diyelim o zaman Osmanlıyı temsil eden en güzel çiçektir. Osmanlı döneminde çok meşhurmüş, erguvanın rengi, kokusu falan. Şuan bu çevrede ben görmedim desem yeridir yani. K7-Erkek, 42, Osmangazi, Ç

Bursa'yı erguvanla özdeşleştiriyorlar. Gelse herhalde o gelirdi. Artık bu bölgelerde hiç o açıdan yok. Eskiden varmış. K18-Erkek, 45, Kavaklı, Ç

K7 ve K18'in de belirttiği gibi günümüzde Hisar Bölgesi'nde erguvan olmasına rağmen hangi kokuyu duydukları sorulduğunda erguvanun söylenmesi alanın Osmanlı Devleti ile özdeşleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. K20 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Manolya ve erguvan. Şuan erguvan pek göremiyorsunuz ama hâlbuki erguvan Bizans'ın şeyi. Bizansın saray armasındaki de o morluk erguvandan geliyor. Daha sonraları da Bursa da erguvan bayramları olmuş Osmanlı zamanında. Emir sultan hazretleri bir rüya sonrası Bursaya gelir yerleşir, yavaş yavaş insanlar tanır sohbetinden etkilenir ve sürekli ziyaret ederler. Bu sohbet Bursa'nın dışına taşar, Bilecik, Eskişehir ve Konya'dan da insanlar gelmeye başlayınca bu erguvanların

açtığı döneme denk gelmiş ve bir erguvan şenliği haline gelmiş bu. Sonra erguvan bayramı olarak kalmış. Bu neredeyse Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar da devam etmiş ama şuan için Bursada öyle bir şey kalmadı. Ama erguvan bayramı keşke Bursalılar tekrar geri getseler bunu. Ve bizim annelerimizin bahçesi olan evlerde muhakkak erguvan olurdu. Erguvan ve manolya. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

Tarih ile özdeşleşen çiçeklerin yanı sıra bazı katılımcılar bölgeyi düşündüklerinde akıllarına tarih kokusu geldiğini belirtmektedir:

Vallaha çiçek böcek seviyoruz, onların kokusu geliyor aklıma. Tarih kokuyor buraları hep öyle yani. K17-Erkek, 45, Kavaklı, ÇY

Bilmiyorum tarih kokuyor. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

Tarihin kokusu beni çok çok sevindiriyor yani, tarihin kokusu. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar

Katılımcıların bazıları da tarihi yapılardaki kokulardan söz etmişlerdir:

Naftalin, ahşap kokusu, toprak kokusu K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y

Toprak kokusu ve rutubet kokusu ahşap evlerde olur. Aslında rutubet kokusu kötü bir kokuymuş gibi ama o değil, eski evin kokusu vardır. Anneannemin evi vardı Rum eviydi onun evi de böyle kokardı. Biraz yıpranmış bina kokusu ama şey değil rutubet başka bir şey aslında. Ama rutubet kokusu ama naftalin kokusu alıyorum bazen sokaklardan naftalin kokusu geliyor. K11-Kadın, 37, Osmangazi, Ç

K1, 7. Kale Sokakta tarihi bir konakta yaşarken, K11 de aynı sokakta yine tarihi bir konakta çalışmaktadır. İkisinin de sözünü ettiği naftalin, ahşap, rutubet kokuları gibi kokular eski evlerin kendine has kokularıdır. Bu kokular olumsuz bir özellik gibi görünse de K11'in de belirttiği gibi kişiler bunu eski bir mekânda yaşamının bir getirisi olarak görmekte olumsuz almamaktadır. Tarih ile ilişkili kokuların yanı sıra bazı katılımcılar bölgedeki kokuları düşündüğünde yiyecek kokularını söylemişlerdir:

(..) Ekmek kokusu fırın önünden geçerken. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

Fırın var yanda. Poğaç kokuları. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY

Herhalde çalıştığım yerden kaynaklı tereyağı kokusu diyeyim. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

Özellikle bölgede yaşayanların bir kısmı da akıllarına hangi kokular geldiği sorulduğunda bölgedeki değişim üzerinde durmuşlardır. Kişilere hiçbir şekilde zamanla ilgili bir kısıtlama yapılmamasına rağmen bölgenin eskiden daha güzel kokulara sahip olduğuna

ilişkin anlatılarda bulunmuşlardır. Bahçeli evlerin azalması ile çiçek kokularının azaldığından söz etmektedirler:

Eskiden buralarda çok güzel kokular olurdu. Lavantalar falan, değişik çiçekler, kokular vardı. Eskiden hep bahçeli evler olduğundan daha güzel kokular vardı, sarmaşıklar vardı. K15-Erkek, 73, Kavaklı, Y

Şimdi o kokular kalmadı ama çok gül kokusu vardı bizim mahallemizde. Çünkü bahçelerde çok gül vardı. Bahçeli evler çoktu. Gerçekten söylüyorum çok gül kokuları vardı mahallemizde. İhlamur kokusu çok vardı, ihlamur ağaçları çoktu. Aşağı yukarı her evin bahçesinde bir ihlamur ağacı olduğunu söyleyebilirim yani aşağı yukarı. Hurma ağaçları olanlar, erik ağaçları zaten biz hep çalardık bahçelerden hani. Çocukluğumuz öyle geçiyordu buralarda. Aşağı yukarı ihlamur ağacı olmayan ev var desem yalan olurdu. Onun kokusundan da biliyorsunuz verdiği kokudan dolayı genelde hep evlerin bahçelerinde olurdu. Onlar bizim çocukluğumuzda kalanlar onlar. Allahtan şuraya bu ihlamuru kim ektiye ekmiş. Burada bir ay bir buçuk ay bunun kokusunu duyuyoruz işte. Rüzgâr estiğinde, yağmur estiğinde o eski kokuyu aynen burada yaşıyoruz. O çok hoş o bize genelde onu şey ediyor. Ama dediğim gibi gül kokusu çok fazla vardı. K5-Erkek, 59, Osmangazi, ÇY

K5 çocukluğundaki kokuların günümüzde bulunmayışını mekândaki değişimlerle ve bahçeli evlerin yıkılması ile açıklamakta, alandaki kokular üzerinden çocukluğu ile ilgili hatıralardan söz etmektedir.

Bölge ile ilgili mahallelere göre bir dağılım yapıldığında Kavaklı, Osmangazi başta olmak üzere daha sonra Mollagürani Mahallesi'nde bulunan kişilerin yer ile koku eşleştirmelerinde olumlu kokuları hatırladıkları görülmektedirken, Alaaddin Mahallesi'nde bulunan kişilerin olumsuz bir koku söylememekle birlikte herhangi bir koku duymadıklarını belirtmişlerdir: *Aklıma gelen bir koku yok. K28-Kadın, 33, Alaaddin, Ç*

Her ne kadar alandaki değişimler ile bahçeli evler oldukça azalmış olmasına ve ziyaretçi görüşmeleri sonbahar mevsiminde yapılmasına rağmen ziyaretçilerin genellikle çiçek kokusu duyduklarını söylemişlerdir. Bunun yanı sıra K38 günümüzde bölgede bulunmayan ama Osmanlı Devleti ile özdeşleşmiş erguvan kokusunu söylerken, K45 tarihi bir yapı olan Üftade Camisinin kendine has kokusundan söz etmesi koku hafızalarında tarihi çevrenin etkisini göstermektedir.

Bir sürü çiçek kokusu falan geliyor çünkü bahçeli evler olduğu için çoğu zaten. K44-Erkek, 34, Z

Bursa'ya has bazı çiçekler var mesela, lale gibi mesela. Eski ağaçlardan erguvan ve akasya olabilir. Bursa'da çok özellikle Tophane Parkı'nda çok bariz geliyor kokusu. Gül de var. K38-Erkek, 36, Z

Üftade'nin kendine has bir kokusu var. Burayı hangi koku ile özdeşleştirirsiniz dersiniz direk Üftade derim. Değişik bir kokusu var oranın. K45-Kadın, 29, Z

5.4. Hisar Bölgesi'nde Yer Kimliğinin İncelenmesi

Kişinin kendini tanımlaması ile ilgili olan yer kimliği kavramı fiziksel dünya hakkındaki belirli değerler, tutumlar ve inançlar sisteminin bir sonucu olarak çevreye ilişkin algı, kavrayış ve bilişlerden oluşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde tarihi çevrede yer duygusunun ölçütlerinden biri olan yer kimliğine odaklanılmıştır. Bu anlamda Hisar Bölgesi üzerinden yer ile kurulan bilişsel bağlar incelenirken, bölge içinde kişilerin kimlik inşası ve kendilerini tanımlama biçimleri ve bu süreçteki yapıli miras öğelerinin etkisi, bölgedeki kimliksel öğelerin dışavurumu olan hikâye ve efsanelerin mekânsal tezahürleri ve alanda bulunanlara göre bölgenin simgeleri incelenmiştir.

5.4.1. Kimlik İnşasında Tarihi Çevre

Ev anne - baba ise, burası dede gibi...
K38-Erkek, 36, Z

Kimlik, bir kişi ya da grubun kendini tanımlaması ve kendini diğer kişi ya da gruplar arasında konumlandırması olarak tanımlanmaktadır (Bilgin, 2013: 74). Kendini yer üzerinden tanımlamak ve yer ile ilgili bir şey ve ya durumun bir parçası olmak ya da bir parçası gibi hissetmek önemlidir. Böylece yerlerin kişinin kimliğinin bir parçasını oluşturduklarını hatta yer kimliğinin de bu duruma odaklandığını söylemek mümkündür (Moore, 2000; Marzano, 2015). Bu anlamda kişilerin yer ile kurdukları ilişkiler aidiyet ve bağlanmada önemli olduğu kadar kimlik inşa sürecine de katkı yapmaktadır. Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilerin kimlik oluşumunda yer ile etkileşimlerinin çok önemli olduğu görülmüştür. K8 ve K38'in sözleri katılımcıların bölgeyi nasıl algıladığını göstermektedir:

Kendimi korunmuş ve ailemin yanında gibi hissettiriyor. Yani bir büyüğüm, atam, dedem arkamda gibi o kuvveti hissediyorum (..) Kimliğimin bir parçası olabilir, şöyle söyleyeyim; köklerimin bir parçası diyeyim. O da beni daha kuvvetli hissettiriyor. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

Çünkü şöyle ev anne, baba ise, burası dede gibi daha büyükbaba gibi. K38-Erkek, 36, Z

K8 bölgede bulunmanın sanki arkasında bir büyüğü varmış gibi hissettirdiğini belirtirken, K38 ise ‘ev’ i anne-babaya, bölgeyi ise büyükbabaya benzetmesi dikkat çekicidir. Buradaki iki söylem de Hisar Bölgesi’nin eskiliğine vurgu yapmakta, mekâna ailenin büyüğü, yaşlısı benzetmesi yapılmaktadır. Özellikle bölgede ziyaretçi olarak bulunan K8’in bölgeye olan aidiyet hissi sözlerinden anlaşılmaktadır. Ev, bağlılığın, aidiyet duygusunun en yüksek olduğu yerdir. Bu anlamda ev çekirdek aileye benzetilmiş, Hisar Bölgesi ise ailenin kökeni olan dede, büyükbaba gibi ata-aile büyüğü yakıştırması yapılmıştır. K38’in şu sözleri de bir önceki sözlerinin devamı ve açıklaması şeklindedir:

Geçmişten gelen kültürel mirasın devralınması gibi. Yani mesela köyden babaannemden ben ekşi mayalı ekmek yapmayı öğrendim. Baskıyla, ısrarla sağ olsun öğretti bir şekilde. Şimdi o geleneklerin aktarılmasındaki o şey gibi geçmişten geleceğe köprü kurulması gibi. Burada da o köprüyü kurmuş oluyoruz yani insanların burada ki camı yapış şekli tavan yüksekliği binaya kapılardan binaya girişte çift kapılı olması mesela gibi bize şey katıyor yani yaşam derinliği katıyor. Biz de o kültürü almış oluyoruz aslında o açıdan etkiliyor. K38-Erkek, 36, Z

K38 konuşmasının devamında bölgeyi bir aile büyüğüne benzetmeye devam ederek, bu benzerliği kültürün ve bilginin aktarılması şeklinde tanımlamaktadır. Bu doğrultuda K38’e göre tıpkı babaannenin torununa ekmek yapmayı öğretmesi gibi, bölgedeki tarihi yapıların inşası ve mimarisi de günümüz kuşaklarına birçok şey öğretmektedir.

Kimliğin, bir grubun üyelerinin birbirini ortak bir geçmişin varlığında tanımasıyla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Bu şekilde ortak bir geçmişe yapılan referans bu grup ya da topluluğun kendini tanımlayabilmesinin zorunlu koşulu olduğu kadar da sağlam bir zemini durumundadır. Bu şekilde geçmiş ve an arasında bir devamlılık duygusu da sağlanmaktadır (Bilgin, 2013: 42). Sürekliliğe ve geçmişe olan bağlantısı ile tarihi çevrenin kimlik inşasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir:

Bursa'ya gelmişken buraları da gezelim dedik sonuçta ecdadımız yani. Zorluklarla alınmış bir yer. Görmek güzel. Burası bizim ecdadımız, kimliğimin bir parçası, inkâr edilmez yani, edilemez. K43-Erkek, 67, Z

Belk (1992: 43) kentleri kişiliği etkileyen anıtlardan (örneğin binalar, mezarlıklar, müzeler) oluşan bir koleksiyon olarak görmektedir. Katılımcıların söylemlerinde de bu açıkça görülmektedir. Örneğin, K43 bölgede yaşamasa da bölgeyi kimliğinin bir parçası olarak gördüğünü belirtmektedir. *Burası bizim ecdadımız* sözüyle bölgenin, kökenlerinin bulunduğu alan olduğunu söylemektedir. Katılımcıların çok büyük bir kısmının bölgeyi tanımlarken ecdad sözcüğü üzerinden tanımladığı görülmektedir. Bursa'ya altı yıl önce çalışmak amacıyla gelen K7 Hisar Bölgesi'nde Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerinin yakınında olan iş yerini tanımlarken *ecdadın yanı başı* şeklinde aktarmaktadır:

6 yıl önce buraya geldiğimizde burası olsun diye bir planımız yoktu. Tarihi bir mekân olarak ben Koza Hanı daha çok istiyordum. Oranın yapısı da görüntü de çok muhteşem. Orası için yola çıkmıştık ama nasip değilmiş bir 6 ay orada bocaladık olmadı. Burası nasip oldu. Burada da ecdadın yanı başında olmamız çok büyük mutluluk. K7-Erkek, 42, Osmangazi, Ç

K9'un Osmanlı ve Türklük üzerinden oluşturduğu kimlik çerçevesinde bölgenin önem arz ettiğini belirten sözleri de K7'yi destekler niteliktedir:

Buradaki kültürel alanlar benim için kesinlikle çok önemli. Burası bizim ecdadımız. Hani eskiye doğru bakarsak neticesinde Türkiye Cumhuriyeti'nden önce Osmanlı İmparatorluğu 7 kıtaya hükmetmiş. Bir İmparatorluğun başkenti olan Bursa'da onun kurucuları bu bölgede. Neticesinde yani ne kadar şey yapsak da hani kabullensek de kabullenmesek de bir ata soyumuzdur. 2000 yıldan beri Türk ırkı hep bu topraklarda var olmuştur Bu döneme kadar da gelmesinde büyük pay sahibi olan şahıslar kişilerin olması tabii ki bizim için de büyük önem arz etmektedir. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

Ortak geçmişe yapılan referans ile geçmiş ve günümüz arasında bir köprü oluşturan kimlik, tarihi çevreler sayesinde bu süreklilik duygusunun devamını sağlamaktadır:

Eski Bursa'nın köklü geçmişi oluşu, türbelerin oluşu. Bir de şu hissiyatı veriyor yani sizden önce baya eskilerinde oralarda yaşadığı hissi var ya. Mesela çocukken oluyordu kazılar oluyordu bakıyorduk hep böyle eski yapılar çıkıyor. O insanların üstünde oturuyormuş gibi oluyorsun yani. Bastığın yerleri toprak diye geçme tanı var ya aynen öyle. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y

Kaleiçi şöyle bir bütün olarak düşündüğünüz zaman öyle bir yer ki; böyle insanın alır böyle aklını, bir an böyle düşünceye sokar. Şimdi mesela çınarın altında oturuyorsun,

en az 800 yıllık, ne şehzadeler oturmuş, ne padişahlar oturmuş, kafanda bir vurgu yaptığın zaman alıyor seni geçmiş tarihe götürüyor. K30-Erkek, 58, Mollagürani, Y

K1 ve K30 bölge ile ilgili düşüncelerini söylerken tarihi özelliğine dikkat çekmektedir.

Bu anlamda katılımcılar için tarihi yapıların olduğu bir alanda bulunmak, yaşanmışlığı simgelediğinden ayrıca önem kazanmaktadır:

Burada hep yaşanmışlıklar var. Dediğim gibi ecdadımız burada. K31-Kadın, 57, Molla Gürani, ÇY

5.4.2. Yerin Kimliği – Kimliğin Yeri

Tarihi sokakları gördüğüm zaman kendimi korunaklı hissediyorum. Diyorum ki buralar benim, buralar bizim. K39-Kadın, 30, Z

Kimlik yerleri, genellikle kişilerin kendi kendilerine verdiği, bir yuva özelliği gösteren ev ve çalışma mekânlarında somutlaşmaktadır (Bilgin, 2013: 99). Ayrıca kişilerin sık sık gitmeyi tercih ettikleri mekânlar da kimlik yeri haline gelebilir ve bu yerler kimliğin sürekliliğinin sağlanmasına yardımcı olabilmektedir. Bu yaşam alanlarının zamanla özelleşmesi ve farklılaşmasıyla yer kimliğine bürünebilir. Böylece başka yere karşı burası noktası inşa edilerek, bu yer bir kimlik yeri haline dönüştürülmektedir (Bilgin, 2013: 99). Hisar Bölgesi’nde bulunan kişilerin kimlik yeri haline gelmiş, kişilerin sık kullandığı ve kimliklerinde etken olduğunu düşündükleri yerlere bakıldığında kentsel kültürel miras öğelerinin ön planda olduğu görülmektedir:

Başta Tophane olmak üzere Osman Gazi, Orhan Gazi, bu bölgedeki yatırlar. Neden önemli dersiniz bilemiyorum. Bana eskiyi hatırlattığı için belki de. Tarihi yapılara acayip düşkünümüdür. K6-Kadın, 55, Osmangazi, ÇY

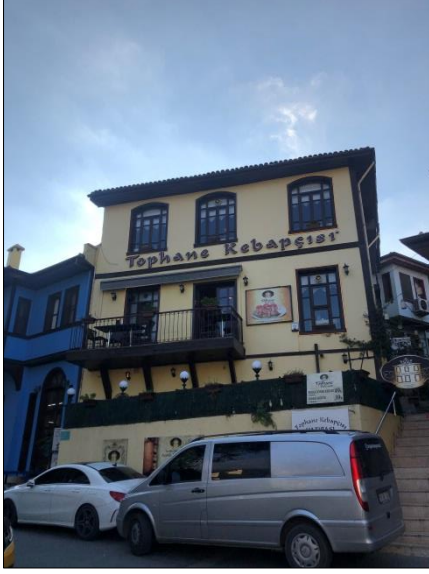
Şu bahsettiğim 3 bölge Üftade Türbesi Orhan Gazi - Osman Gazi Türbeleri, Okçu Baba'nın Türbesi. Buralara her gün gitmesem bile ayda bir mutlaka giderim. K18-Erkek, 45, Kavaklı, Ç

Böyle bir yerde yaşadığım için öncelikle Rabb'ime hamd olsun diyorum. Almış beni burada İkinci katta tarihi surların karşısında Ulu Camii sol tarafında Karşımda güzel insanlar sanki Rabbim özellikle yapmış gibi. Yani Osman Gazi'ye Üftadiye Ulu Cami gibi büyük insanların arasında yaşamının benim için çok büyük anlamı var ve çok güzel bir şey yani bu Herkese nasip olmaz. Osman Gazi'nin gibi alanların manevi sahası çok geniştir bunun hissediyoruz kokusundan bile hissediyoruz Burada yaşamak başlı başına bir lütuftur. K4-Erkek, 72, Osmangazi, ÇY

K6, Tophane Bölgesi, Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerinin kendisi için önemli yerler olduğunu söylemektedir. K18, Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerinin yanı sıra Üftade ve Okçu Baba Türbelerinine sürekli gittiğinden söz etmektedir. K4, Hisar Bölgesi'nde bulunduğu için duyduğu mutluluktan bahsederken, alanda yer alan Osman Gazi, Üftade ve alan çevresinde yer alan Ulu Cami'ye yakın olmanın kendisi için son derece anlamlı olduğundan söz etmektedir. *Herkese nasip olmaz ve burada yaşamak başlı başına lütuf* sözleriyle alana verdiği önem ve alanda bulunmanın bir ayrıcalık olduğuna değinmektedir. K9 ise bölgedeki karakterini etkilediğini düşündüğü mekânları şu şekilde aktarmaktadır:

Kesinlikle burası benim karakterimi etkileyen bir yerdir ki işletmemize dahi Tophane Kebap ismi koyduk. Hani Tophane bizim için ayrı bir önem arz ediyor dediğim gibi çocukluğumdan bu zamana kadar. Okuduğum okulun adı da Tophane'ydi, lisemin adı da Tophaneydi, şimdi işletmemin adı da Tophane. O yüzden benim için ayrı bir önemi var. K9-Erkek, 37, Osmangazi, Ç

K9'un sözleri kimlik yerlerine iyi bir örnek oluşturmaktadır. Kendisi bölgenin kimliğine etkisini paylaşıırken bölgedeki önemli tarihi alan olan Tophane Parkı'nın adını kendi işletmesin verdiğini belirtmektedir. Çocukluğundan beri bu alanın kendisi için farklı bir önem arz ettiğini söyleyerek, bölgedeki çocukluğu boyunca okuduğu okulların dahi isminin Tophane olduğunu aktarmaktadır. Bölgenin önemli tarihi alanı olan ve Orhan Gazi ve Osman Gazi Türbelerini barındıran Tophane Parkı'nın isim olarak bölge içinde birçok yerde de kullanıldığı görülmektedir (Şekil 61).

Şekil 61. Hisar Bölgesi'nde Tophane isminin kullanıldığı restoran ve okul, 2021

Kaynak: Burcu Göközkut

Ram, Björk ve Weidenfeld (2016) yer kimliğini, turistin belirli bir yerle veya sembolik değeriyle özdeşleşmesini temsil ettiğini belirtmektedirler. Hisar Bölgesi'nde ziyaretçi olarak bulunan kişiler de görüşme sırasında bölgeye birden çok gelen kişilerin burada yer kimliğinin güçlü olduğu yerler oluşturdukları görülmektedir:

İnsanlar çok yalnız hissettiklerinde kendilerini gelip burada Saat Kulesi'nin dibinde oturup bir kedinin bile belki o yalnızlığı fark edip yanına gelip oturmasını, şehri izlemeyi ve (..) bir büyükbaba gibi, büyük babanın dizlerine oturmak gibi. Ben bazen yapmışımdır bir çayımı ya da meyve suyumunu alıp saatlerce oturup boş boş bakmışımdır buraya. Hatta böyle bir yıl öncesine gidip, bu alanın bomboş olduğunu kimsenin olmadığını falan düşünüp, tekrar kendimi ruhumdaki bir şeyleri onarıp tekrar kendimi bu günlere taşıdığımı böyle bir reset attığımı format attığımı hissettim. Onun için başka bir yere bir AVM'ye gidemezsiniz o şeyi alamazsınız. Bir de sakın oluyor buralar bazen akşamları falan o açıdan ayrı bir şeyi var yani. Ara sıra gelip ama dertleşip hayatınıza devam ettiğiniz yaşlı bir amcanın teyzenin evi gibi, böyle bir sizi çok seven, koşulsuz seven birine yapılan ziyaret gibi. K38, Erkek, 36, Z

K38 yalnız olduğu ve ya da sıkıntılı olduğu zamanlarda tıpkı bir dedenin dizine oturmak belki derdini anlatmak gibi Tophane Parkı'nın, Saat Kulesi'nin derdini dinlediğini anlatmak istemektedir. Tophane Meydanı'nda bulunmanın kendisine iyi geldiğini belirtirken bunun için AVM'ye gidemezsiniz diyerek karşılaştırma yapmakta ve aynı zamanda yer bağımlılığının yüksekliğini de ortaya koymaktadır. Sonuçta K38 bölgeye yapılan ziyareti koşulsuz seven birine yapılan bir ziyaret gibi olduğu benzetmesini yapmaktadır. Bu

benzetmenin yapılmasında yer kimliğinin yanı sıra yer bağlılığın güçlü olması da etkindir.

K39'un sözleri de K38'in sözlerine katkı sağlamaktadır:

Ben kendisiyle vakit geçirmeyi seven bir insanım, Osman Gazi – Orhan Gazi Türbesinin oralarda kendimle ilgili çok şeylerim var. Yani manevi diyelim biraz da huzur bulduğum, kendimle diyaloga girdiğim, kendimle konuştuğum, kendimi teselli ettiğim çok zamanlar oldu o yüzden. Ben burada oturup dertleşmeyi bile seviyorum. Burada dertleşmenin bile tadı ayrı (..) Burası bana kendi kimliğimi hatırlatıyor; Saltanat Kapısı'nı gördüğümde özellikle. O kapıyı gördüğüm zaman ne kadar doğrudur bilmiyorum açıkçası ama ilk oradan girildiği söyleniyor fethedildiği zaman Bursa'nın. Ben o ruhu yaşamak için de biraz geliyorum buraya açıkçası. Tarihi sokakları gördüğüm zaman kendimi korunaklı hissediyorum. Diyorum ki buralar benim, buralar bizim. Öyle hislerle doluyorum. Ben buraya zaten kendi kimliğimi kültürümün özü olduğu için geliyorum. Zaten benim buraya gelme amacım bu. (..) Özellikle Osman Gazi – Orhan Gazi Türbesine gittiğim zaman böyle çok gurur duyuyorum yani. Buralara gelmişler, buralara yerleşmişler. O kadar sıkıntı acı çekmişler, o kadar zorluklara göğüs germişler. Onları ziyaret etmek benim için bir onur meselesi yani. K39-Kadın, 30, Z

K39, bölgenin tamamının kendi kimliğini hatırlattığını, bu bölgenin kendi kimliğinin, kültürünün özü olduğunu düşünmesi nedeniyle ziyaret ettiğini belirtmektedir. Saltanat Kapısı'nın Bursa'nın fethi sırasında girilen kapı olduğunu düşündüğü için kendi kimliğini hatırlatan bir yer olduğunu söylemektedir. Oysa Bursa'nın fethi sırasında girilen kapı Saltanat Kapı değil, Fetih Kapısı'dır. Yine de K39'un burada belirttiği Osmanlı mirasının kendisi için kimlik hatırlatıcısı olmasıdır. Bunun yanı sıra Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerinde bulunmanın kendisi için bir gurur kaynağı, bu alanları ziyaret etmenin onur meselesi olduğunu belirterek alana duyduğu saygıyı göstermektedir. K39'un tarihi sokakları gördüğü zaman kendini korunaklı hissetmesi de yer duygusunun yüksek olduğunu göstermektedir.

Bölgede bulunan bir diğer ziyaretçi K45 ise düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

Özellikle Tophane kısmı için kimliğimin bir parçası diyebilirim. Çünkü tarihim yani, geçmişim. Tarihinden kopuk bir millet düşünülemez. Osmanlı torunu olduğumuz için, bu alanlar kimliğimizin kökenidir bence. K45-Kadın, 29, Z

Buna göre K45, kendi kimliğini Osmanlı torunu olmak üzerinden kurup, Tophane Bölgesi'ni de bu kimliğin kökeni olarak gördüğünü belirtmektedir. Katılımcılar yer kimliğinin yüksek olduğu alanları belirtirken yeni yapılar yerine tarihi yapılardan söz etmektedirler:

Orta Pazar Caddesine girdiğim zaman çok şey hissetmiyorum kendimi, üzerimde bir etki bırakmıyor. Ama bu bölge farklı mesela Pınarbaşı Parkı'nda tarihi bir yapısı var eskiden Osmanlı zamanında bayramlaşma alanı olarak kullanılıyormuş. Orada baktığınız zaman çınar ağaçları falan hep eskidir yani. Asırlık çınar ağaçları mevcut orada. Onlar beni çok etkiler. Oradan tepeye bakış özellikle. Evden buraya geldiğim zaman çok dikkatimi çeker baktığım zaman farklı hissederim yani huzurlu hissettiriyor burası, eski sokaklar. K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY

Kimlik yerleri, özellikle bir yuva özelliği gösteren ev alanlarında somutlaşır. Ev kavramı ona yuva denilebildiği ölçüde yer duygusunun en yüksek olduğu yerlerdir. K25 bölgede kendi evini yaparken bölgenin kimliğine aykırı yapmamaya çalıştığını belirtmektedir:

Ben ev yapıyorum, buranın kimliğine uysun diye uğraşıyorum. Ben buraya apartman yapmasını da bilirdim. Modern yapılı yere kadar cam kapılar yapabilirdik. Ama uymuyor buranın dokusuna. Sırıtan bir ev olurdu. K25-Erkek, 66, Alaaddin, Y

5.4.3. Biz ve Onlar: Ötekinin Varlığı

Hague (2005) kimliği *biz* ve *onlar* üzerinden tanımlamaktadır. Buna göre kişiler ortak deneyim, kültür ve geçmişi paylaşmadıkları kişileri öteki olarak konumlandırılmaktadır. Kuper ve Kuper (2016) ise yer kimliğini ötekinin varlığı olarak görmekte, bu ötekiyi hem topluluğun dışındaki kişiler hem de kullanılan mekânın dışında kalan tüm mekân olarak sınırlandırmaktadırlar. Böylece yer kimliği kavramında öteki ya da diğerleri tanımlaması önemlidir. Tüm zıt kavramlar gibi ortak kimliği oluşturan ve *biz* olarak tanımlanacak yapı karşıtı olan onlar ya da öteki üzerinden var olmaktadır.

Hisar Bölgesi'nde mahalle kültürünün ve komşuluğun önemine önceki başlıklarda söz edilmiştir. Kişilerin yere olan bağlılığı *bir* olmaktan, *biz* olmaktan doğmaktadır. Görüşmeler sıradaki kişilerin mahallelerinde ötekinin varlığını kabul etmedikleri, onların varlığının ortak kültür ve kimliklerine zarar verdiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. K30 ve K13'ün sözlerinden mahallelerinde ötekinin olmaması ya da az olmasından duydukları gurur görülmektedir:

Mahalle yabancı barındırmadı bugüne kadar, Suriyeliler zamanında birkaç aile geldi, yani orijinal olarak kendi mahallesi. Bursa'nın kendi halkı, onun dışında bir şey yok yani. K30-Erkek, 58, Mollagürani, Y

Buranın halkı hemen hemen yerlisi %90 kıyıda gelenler veyahut Yugoslavya'dan gelenler. Birkaç değişik şeyler var. Burada oturanlar eskiden beri burada oturanlar. Fazla bizim dışarıdan gelen, Suriyeli pek fazla kişimiz yok. Kendi mahallem için söylüyorum. Yani bizim mahallemizde hemen hemen çoğu yerli halk. %20 belki yabancı olabilir ama %70 %80 i Bursa çevresinden gelenler. K13-Erkek, 65, Osmangazi, Muhtar

K28, Alaaddin Mahallesi'nde evlerin çok sıkışık olmasından dolayı insanların burada yabancı istemediğini söylemektedir. Çünkü eğer yabancı birisi gelirse o kişi ve ya kişiler ile yakın olmak zorunda kalacaklardır. Aslına bakılırsa bölgede en fazla kiracı barındıran ve değişim gösteren alan Alaaddin Mahallesi'dir. Ancak K28'in sözlerinden de gelen kiracıların farklı kültürden olmamasına özen gösterildiği anlaşılmaktadır.

Yani burası hem merkeze yakın olduğu için buradaki insanlar yani bu mahallede yaşayan insanlar çok eski. Yani ilk Bursa'ya gelenler gibi düşünün. Arka taraflarda özellikle hani herhangi bir eve gidin 100 yıldır buradayız derler. Hani burada doğup büyümüş hepsi, yabancı çok göremezsiniz. Yani herkesi kiracı olarak almazlar zaten. Hepsi buranın yerlisi olduğu için ve arka tarafta çok sıkışık birbirine yakın evler olduğu için de yabancı istemiyorlar açıkçası. Çok yüksek katlı evlerde yok o yüzden. Burada herkes birbirini tanıyor, yani mesela benim oturduğum mahallede öyle değil çünkü bizim orası daha çok site olduğu için ama burası daha çok müstakil olduğu için herkes birbirini tanıyor yani. K28-Kadın, 33, Alaaddin, Ç

Ancak katılımcıların bir kısmı bölgenin dışarıdan göç aldığını, bu nedenle bölgede kültürel değişiklikler yaşandığından söz ederken, bazı katılımcılar ise dışarıdan gelen göç ile bölgenin bozulmaya başladığını, eskisi gibi olmadığını belirtmektedir.

Göç çok. Her şey var. Göç çok olduğu için ahlak değişti, gelenekler değişti, örf ve adetler değişti. Herkes menfaatine bakar oldu. K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY

Valla mahallemiz aslında çok güzel bir mahalle. Yani insanlar da iyidir burada. Daha böyle yardımseverdir. Güzel insanlar var. Güzel bir mahalledir. Önceden daha da güzeldi, şimdi biraz daha bozuldu mahallemiz. Daha çok yerli insanlar vardı. İnsanlar işte biraz buradan taşındı, biraz kiracılar geldi, işte Suriyeliler geldi. Ondan sonra şu an biraz tinerciler çoğaldı, uyuşturucu olayları çoğaldı (..) Bazıları buradan ayrılıp olmayacak insanlara evlerini kiraya verdiler. Ortam bozulmaya başladı artık. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

Mahallemizin huzuru ve tadı tuzu kaçmıştır. Sebebi dışardan gelen, belirli mahalle sakinleri ilerisini düşünemeyen ve ya gelceği olamayan yaşlanmışım artık yarın öbür gün ölücem çoluk çocuğunun burada kimlerle selamlaşacağını bilmeden herkes ev vermiştir. Bu yüzden mahallemizin huzuru kaçmıştır (..) Komşularımın, eş dostlarıımın

hala daha burada oturduğu müstakil evini, gayrimenkulunu, buradaki dükkânını, buradaki 5m2 arsasını hala daha düşüncesizce, belli bir amaç uğruna üç beş kuruş değere kim olduğu belli belirsiz kişilere satması ki bu ırk ayrımcılığı değil başka bir şehir insanına satmak benim için beni buradan soğutan tek şeydir. K2-Erkek, 23, Osmangazi, Y

Katılımcılardan K33'e göre bölgeye gelen göçler ile birlikte suç oranı artmıştır. Yine K33 ve K2 bölgeden gidip evlerini ya da diğer gayrimenkullerini bölge insanının dışındaki kişilere satan kişilere kızmaktadırlar. Burada K2 farklı ırktan değil, başka şehir insanına satması şeklinde söyleyerek Bursalı dışında kişileri öteki olarak gördüğünü belirtmektedir. Aynı zamanda K2 kendisini Hisar Bölgesi'nden soğutan tek şey ötekinin varlığı olduğunu aktarmaktadır.

5.4.4. Yer Kimliği Üzerinden Kurulan Hikâye ve Efsaneler

İnsanlar varlıklarına bir anlam buldukları bazı temel grup öykülerini, benimseyerek tekrar etmektedirler (Bilgin, 2013: 41). Tekrar edilen bu hikâyeler kolektif hafızanın oluşumu ve aktarımı için önemlidir. Böylece kolektif hafıza ile ortak bir geçmişin vurgulanması durumu onu kimlik inşasının vazgeçilmez bir aracı yapmaktadır. Hisar Bölgesi'nde katılımcılar ile yapılan görüşmeler boyunca, katılımcıların tarihi yapılardan söz ederken sürekli tekrar eden ya da birbirinden tamamen zıt hikâyeler ile aktardıkları görülmektedir. Bunları iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Birincisi bölgeye dair genel geçer tarihi olaylardır. Bunların başında Osmanlı Devleti tarafından Bursa'nın fetih edilmesi ve Hisar Bölgesi'nde ilk Osmanlı yerleşiminin başlaması gelmektedir:

Oraların onların üzerleri gözetleme kuleleridir hep. Onlar biz Türklerden korunmak için yapıyorlar onları. Biz Türkler yapmıyoruz o kaleleri aslında. Türklerden korunmak için yapıyorlar. Bizim Türkler ne yapıyorlar peki? Devlet hastanesinin oradaki mağaradan giriyorlar şimdiki Fetih Kapısı'ndan giriyorlar. Oradan giriyorlar Bursa'yı öyle fethediyorlar. Bir tümen asker giriyor. K15-Erkek, 73, Kavaklı, Y

K15 Bursa'nın fethini anlatırken sıklıkla kullandığı *biz Türkler* söz öbeği ile bölgeye kimlik üzerinden anlam yüklediğini göstermektedir. K20 ise fetih hikâyesini anlatırken, fetih sonrası tarihte saray kapısının çalınma durumunu da hikâyeleştirmiştir. K20'nin sözünü ettiği

dönem 1402 yılında Ankara Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine Timur'un ordusunun Bursa'yı yağmalaması olarak bilinen süreç olabilir:

Hisar için anlatacağım en önemli şeylerden biri Hisar dediğimiz yer Osmanlının yaşadığı yer. Osmanlı yerleşimini buraya yapmış Bursa'yı aldığı zaman. Ermeni asıllı olanları şehrin diğer bir çıkışına vermiş, bizim Setbaşı dediğimiz yer eskiden Ermeni Mahallesi idi. Rum asıllı olan, Müslüman olmayan Gayrimüslim vatandaşlar, onlarda Altıparmak tarafında kalmış kendisi de surların içine yerleşmiş, Hisar denilen yere. Bir saldırı olursa işte aşağıdan gelirse Rumlar, buradan gelirse ilk başta Ermeniler ondan sonra Osmanlı'ya ulaşırlar. Burayı da Osmanlı tarihten de biliyorsunuz zaten fethetmeden kazandığı bir şehir. Şehrin giriş çıkışlarını kapatıyor, birkaç ay yitecek içecek giremediği için Bizans kendisi teslim ediyor. Sadece İznik'e kadar diyor bana refakat edin, şehri o şekilde teslim ediyor. İlk alındığında saray sağlam, kale sağlam her şey sağlam, Bizans sarayını Osmanlı kendisine saray ediniyor, ilk sarayı yapıyor Osmanlı burada, Bey Sarayı derler. Ondan sonra Timur'un oğlunun bir Bursa yağması oluyor burada. Saray yağmalanmış oluyor. Osmanlının ilk saray kapısı çok meşhurmuş, bu o kapıyı Timur alıyor babasına getiriyor, baba sana hediye getirdim, Osmanlının saray kapısı diyor. Timur da göçebe bir hayatı olduğu için nereye gidiyorsa kendi çadırına kapı yapıyor onu. Sonra bizim Uludağ Üniversitesi'nden birkaç tane profesör bir araya gelip bu kapıyı bulmuşlardı ya Letonya ya Litvanya gibi bir yerde. Hatta devletleri de araya sokup kapıyı alma çabası olmuştu. Fakat oradaki müze bunu sergilerken daha sonra kaldırmış, bize de yok diye cevap vermiş, şuan sergilenmiyormuş o kapı. O Osmanlının ilk sarayına ait olan bir kapıydı ve Osmanlı işçiliğinin olduğu ahşap çok güzel bir kapı olduğu söyleniyor. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

Bursa'nın fethi dışında alanda bulunan tarihi yapılardan da söz edilirken gerçek ya da zamanla halk tarafından bir şeyler katılarak değişmiş hikâyeleri de beraberinde anlatılmaktadır. K7 Gümüşlü Kubbe olarak da isimlendirilen Saint Elia Manastırı'nın Osman Gazi Türbesi'ne dönüştürülmesini şu şekilde aktarmaktadır:

Kilise çok daha eski dönemde Osmanlı döneminde burası Gümüşlü Kümbet diye geçiyormuş, o zamanın kilisesiymiş. Osman Gazi o dönemde beni buraya defnedin diyor. Öyle bir vasiyeti var. Zaman içinde burası tadilat edilip buraya defnediliyor. Abdülaziz Döneminde burada büyük bir deprem oluyor, Abdülaziz Han burayı 2 türbe haline getiriyor K7-Erkek, 42, Osmangazi, Ç

Alanda anlatılan bazı hikâyeler ise birbiri ile çelişmektedir. Bunlardan bir tanesi Kavaklı Mahallesi'nde bulunan Kavak Ağacının²¹ hikâyesi birçok yerde de K22'nin aktardığı şekilde yer alsa da, bölgede K20'nin aktardığı şekilde de hikâyeleştirildiği görülmektedir.

²¹ Kavaklı Mahallesi'ne de ismini veren ve Kavak ağacı olarak söz edilen ağaç gerçekte bir Çınar ağacıdır.

Zamanın padişahına Geyikli Baba Sultan gelmiş. Onun hikâyesi de şöyle hemen kısaca anlatayım; şimdi işte zamanın padişahı bir şey geliyor geyiğin üstünde bir işte zat geliyor. Diyolar ki işte bu geyik üstünde şey geliyor, meğerse o Geyikli Baba Sultanmış. Sonra padişah bunu yanına çağırıyor, gelsin bir görüşeyim diyor falan ama Baba Sultan gitmiyor. Ben padişah da olsa kimsenin ayağına gitmem diyor, O gelsin diyor. Padişah da gitmiyor tabi doğal olarak. Ondan sonra bunun ne kadar büyük bir kişi olduğunu anlıyorlar tabi ama iş işten geçmiş oluyor yani. Bu Kavaklı Caddemizdeki Kavak ağacını da bu Geyikli Baba Sultan diyor ve bizim Baba Sultan diye bir köyümüz var. O Geyikli Baba Sultan köyünde de aynı gün bir çınar ağacı da oraya eskiden kavaklara çınar ağacı da deniyormuş aynı gün o şeyi de diyor köye Baba Sultan köyüne ve o ağaçla bu ağacın kardeş olduğu söylenir. Sonra işte gel zaman git zaman tekrar geliyor Bursa'ya ve padişah koşarak gidiyor yanına. Ben diyor bundan önce gelmiştiniz ben sizi böyle böyle falan kendimi affettirmem için ne yapmam lazım, dile benden ne dilersen diyor. O da diyor ki Bursa kestanesi diyor vakıf olsun diyor. Onun için çok fazla kestane ağaçlarımız varmış, tabi zaman içerisinde hep bunlar kesilmiş yerine binalar yapılmış maalesef ki. Onun için bursa kestanesi vakıf olarak biliniyor yeseniz bile haram olmuyor. Öyle bir rivayet var. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar

Hisarla ilgili camimiz vardır, Kavaklı Camisi diye geçer. Orası 14. yüzyıla ait bir cami, meşhur bir hikâye vardır; Orhan Gazi gelir bir ağaç diker der ki devletim bu ağaç gibi büyüsün, kök salsın. Onun orada bir tane de eski ağaç vardır bahçesinde, işte o ağacın o olduğu söylenir ve Orhan Gazi'nin evinin de orada olduğu söylenir. Eğer Orhan Gazi'nin eviyse daha sonradan camiye dönüştürülmüş demek ki. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç

Connerton'a göre (2018: 56) yerlerden söz edilen her an, bu yerlerin şimdiki zamanını var etmiş süreçlerin rekabet halindeki hikâyelerinden bahsedilmiş olmaktadır. Buna göre yerlerin kimlikleri daima oluşum sürecindedir ve bir yerin kimliği, insanların bu yer hakkında anlattığı hikâyelerde saklıdır. Hisar Bölgesi'ne dair hikâyelerde ikinci kategori dini özellikli hikâyelerdir. Bölgedeki tarihi yapıların çok büyük bir kısmını camiler, türbeler, mezarlıklar gibi dini niteliği olan yapılar oluşturduğundan, zamanla bunlara özgü hikâyeler yaratılmıştır. Bu hikâyelerden bazıları bu dini yapılara bir şekilde zarar verenlerin zarar görmesi üzerinedir:

O köşede gördüğünüz dükkânı aralığından dönerseniz orada bir kabir göreceksin. O kabrin üstüne bina yapmışlar enteresandır. O binanın üstünde 1. katta oturan yürüyemiyor, 2. katta oturan yürüyemiyor, 3. katta oturan yürüyemiyor böyle de bir çarpıcı gerçek var. Çok böyle binalar arasına sıkışmış kabirler var. K4-Erkek, 72, Osmangazi, ÇY

Aşağıda kellesi kesilen bir yatır var. Timurtaş Paşa'nın babasıdır. Timurtaş Paşa'nın kendisi ulakmış. Bitinya Sarayının şeylerine nağme getiriyor (o zamanın mektupları) nağme getirirken şimdiki bulunduğu türbenin orada kellesi kesiliyor. Alıyor kelleyi o yukarıdaki kale kapılarına kadar gidiyor. Kale kapılarının orada bayanın bir tanesi feryat ediyor. Adam ölmüş diye. Oradan alıyorlar kanları izleri takip ederek şimdiki

türbesinin olduğu yere gömüyorlar. O zamanın valisi o türbeyi kaldırmak istiyor. Burasını geliş gidiş yol yapmak istiyor. Kepçe geliyor kepçe havada parçalanıyor. Öyle 2 tane vardır Bursa'da. Bu iki tane yatır Bursa'yı koruyanlardır. K15-Erkek, 73, Kavaklı, Y

Hikâyelerin bir kısmı dini yapılar ve bu dini yapılarla özdeşleşmiş kişiler tarafından bölgenin ve bölge sakinlerinin korunması üzerinedir:

Evliyalar bölgesi, inanın deprem bile olduğunda biz çok fazla hissetmiyoruz. 99 depreminde Üftade Hazretlerinin arkasında merdivenle aşağı iniliyor, orada bir apartmanda oturuyordum. 3. Katta oturuyordum, biz hissettik ama dışardakiler gibi değil. Hem sağlam kayaların üstünde bir yerleşim hem de maneviyat çok çok güzel. K31-Kadın, 57, Mollagürani, Y

Ben buraya ilk taşındığım zaman o Köpüklü Dede'nin dibindeki binada oturuyordum. Çok zaman benim evime gelip abdest aldı. Yani bizi namaza kaldırdı. O şekilde çok olaylar yaşadım orada. Sırtından gördüm. Şangır kapılar açılır, çeşmeler açılır, abdest alıp çıkıp gitti falan. Hatta eşime söyledim o bana başta bir inanmadı sonra kendisi de duyunca kapı şangır diye kapandı gecenin bir vakti kalktık baktık ki çocuklar yatıyor mu diye öyle. Sabahleyin yüzüne su serpiştirerek uyandırırdu namaza. O tarz olaylar yaşadık. Hiç de korkmadım. Çünkü komşum bana dedi ki sen burada bazı şeyler yaşayacaksın sakın korkma dedi. Ve hala Hacı amcayı namaza kaldırırlar. Bizim işte bahçeye hırsız girmiş ben şey olarak görmedim ama kızım küçüktü. Evim Üftade'nin bitişiğindeydi. Kızım küçüktü sürekli birileriyle konuşuyor, kızım kiminle konuşuyorsun görmüyor musun işte orda diyordu. Sonra eşim bir gece uyurken mesela başını okşayıp kalk oğlum bahçede birileri geziyor diye uyandırdı. Eşim gördü 2 kere. Ben görmedim hep böyle gölgesiyle. Yine böyle avludan eve giriş kapısı açıldığını duyuyor, kalktı ondan sonra kapıyı açmasıyla odanın üst kata çıkarken görmüş, abdest almış bahçe şeyinde. Ondan sonra tutturmuş bahçede hazine var illa bakalım diye, böyle yapmış eşime kimseyi sokmayasın der gibi yani. Bir kere de işte tatilde gidicez kapıyı ardına kadar açık bulduk, gitmeyin der gibi resmen ve biz gittik tatile evimize hırsız girdi (..) Bir de şey vardı Üftade Kuran Kursunu bağışlayan hacı anne onlar zamanında bağışlıyor ediyorlar. Sonra da hacı anne çok istiyor hacca gitmek, ama gidecek parası yok. Bir gün diyor Üftade'nin merdivenlerinden orada diyor geldi diyor omuzuma böyle diyor hiç üzülme sen hacca gideceksin, o gecesi birisi ona para getirip veriyor sonra, hacca gidiyor. Tabi böyle eskilerin de yaşadıkları var. Hacı teyze anlatmıştı bana böyle yaşadım diyerekten. K33-Kadın, 56, Mollagürani, ÇY

Hikâyelerin bir diğer kısmı ise dini özelliği bulunmasa da herhangi bir tarihi yapı ile ilişkili ya da ona bağlı şekilde çıkarılabilmektedir. Örneğin restore edilmemiş ve yıkık durumdaki Zindan Kapı'nın bulunduğu alana dini bir anlam yüklenerek dua edilen ve dilek dilenen bir alan haline getirilmesiyle aslına uygun olmayan bir işlev yüklenmiştir:

Yenileniyor işte daha evvelden bizim çocukluğumuzda burada Zindan Kapı dediğimiz yerde Zindan Dede diyorlardı ama dede mede çıkmadı hiç. Dede filan çıkmadı, ona benzer bir şey yapmışlar ki zamanın burada bizim büyülerimiz de anlatıyordu dışarıdan gelenler oluyordu bize üç kuruş para veriyordu git o deden toprak al ama

burası yıkıldıktan sonra ne dede vardı hiçbir şey çıkmadı. K29-Erkek, 72, Alaaddin, Muhtar

5.4.5. Hisar Bölgesi'nde Algılanan Simge Yapılar

Tuan (1977) bir vatanın, anıtlar, türbeler, kutsal bir savaş alanı veya mezarlık gibi yüksek görünürlük ve kamusal öneme sahip özellikler olabilecek simge yapıları olduğunu ve bu görünür işaretlerin, bir insanın kimlik duygusunu geliştirmeye yaradığı; farkındalık ve sadakati teşvik ettiğini belirtmektedir. Tarihi yapıların korunması ile hem bölge halkı hem de ziyaretçiler için güçlü çevresel imgeler ve kentsel simgeler yaratılarak kendine özgü bir yer kimliği yaratmak mümkündür (Gospodini, 2002). Hisar bölgesinde bulunan kişilere bölgenin simgesinin ne olduğu sorulduğunda öncelikle bölge içinde bulunan kişilerin en başta türbeleri söylediği görülmektedir (Tablo 35).

Tablo 35. Hisar Bölgesi'ndeki simge yapı olarak algılanan türbeler

Türbeler	
Osmangazi Mahallesi	<i>Orhan Gazi Osman Gazi Türbesi var. Hem Bursa'yı Bursa yapan hem manevi değer katan ayrıca bizde hemen onun bitişiğindeyiz bu çok büyük bir lüks. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç</i>
	<i>Bu mahallede en önemli Osman Gazi ile Orhan Gazi türbeleri var. K3-Kadın, 58, Osmangazi, ÇY</i>
	<i>Osman Gazi, Orhan Gazi Türbeleri var. Türbelerimiz var, K13-Erkek, 65, Osmangazi, Muhtar</i>
	<i>Osman Gazi, Orhan Gazi Türbeleri olabilir. K12-Kadın, 33, Osmangazi, Ç</i>
	<i>Osman Gazi, Orhan Gazi Türbeleri. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y</i>
Kavaklı Mahallesi	<i>En önemlisi Orhan Gazi ve Osman Gazi'nin Türbeleri. Ondan sonra Üftade Hazretleri'nin Türbesi var. K18-Erkek, 45, Kavaklı, Ç</i>
	<i>Yatırlar, Osman Gazi ve Orhan Gazi K14-Erkek, 83, Kavaklı, Y</i>
	<i>Üftade var yani, meşhur türbeler Osman Gazi, Orhan Gazi oralarda, bizim bu bölgede yok fazla, bir üftade kurtarıyor bizi. K21-Erkek, 55, Kavaklı, Ç</i>
	<i>Üftade Türbesi. K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar</i>
	<i>Üftade Hazretleri K19-Erkek, 54, Kavaklı, Ç</i>
	<i>Osman Gazi, Orhan Gazi Türbesi K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç</i>

	<i>İlk önce bu bölge olarak Üftade Hz. Türbesi K16-Kadın, 48, Kavaklı, ÇY</i>
Mollagürani Mahallesi	<i>Çırağ Bey Türbesi var, Oruç Bey türbemiz var (..) Güranlı Türbemiz var. Oruç Bey 2007 yılında, orada bir evin içindedir, orayı türbe yaptık yani. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar</i>
	<i>Osmanlı imparatorları var burada. Zatlar var büyük Allah dostları var yatan. Çok önemli onlar. K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY</i>
Alaaddin Mahallesi	<i>(..) yatırırlarımız var, yatırırlar çok fazla bizim burada, bir sürü yatırırlarımız var Bursa içerisinde ve burayı çok kapsıyor, her yerde var. Gezdiğinizde göreceksiniz zaten. Evlerin bahçesinde bile yatır var. K27-Kadın, 52, Alaaddin, ÇY</i>

Tablo 35'e göre, Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilerin en bölgenin simge yapısı olarak en fazla Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerini söyledikleri görülmektedir. Bu türbelerden sonra Üftade Türbesi başta olmak üzere; Çırağ Bey Türbesi, Oruç Bey Türbesi ve Güranlı Türbesi söylenmiştir.

Hisar Bölgesi'nde türbelerden sonra simge yapılar olarak en çok söylenen camiiler olmuştur (Tablo 36). Buna göre Şehadet Camiisi en çok simge yapı olarak gösterilen camii olmaktadır. Şehadet Camisi'nden sonra Üftade Camii, Kavaklı Camii, Çırağ Bey ve Güranlı Camiileri söylenmiştir.

Tablo 36. Hisar Bölgesi'ndeki simge yapı olarak algılanan camiiler

Camiiler	
	<i>Şehadet Camisi var. K3-Kadın, 58, Osmangazi, ÇY</i>
Osmangazi Mahallesi	<i>Hazreti Üftadiye Camisi, Fatih Sultan Mehmet'in Şehzade Camisi. K4-Erkek, 72, Osmangazi, ÇY</i>
	<i>Camilerimiz var K13-Erkek, 65, Osmangazi, Muhtar</i>
Kavaklı Mahallesi	<i>Üftade Türbesi ve camisi bizim, Kavaklı Camimiz var adını camimizden alan mahallemizin adını alan.(..) Çırağ Bey Camimiz var K22-Kadın, 51, Kavaklı, Muhtar</i>
Mollagürani Mahallesi	<i>En önemlileri bence Üftade, o bölge, o sokak özellikle. Onun dışında işte Şehadet Camii. Neden bunlar? Çünkü, bence çekim güçleri var insanlar buraları ziyaret ediyor ve devamlı bir kullanıcı var buraların. Yaşamayı gerektiğini düşünüyorum. K36-Erkek, 28, Mollagürani, ÇY</i>
	<i>Surların içinde olan Çırağ Bey Camimiz var (..) Güranlı camimiz var. K37-Erkek, 58, Mollagürani, Muhtar</i>

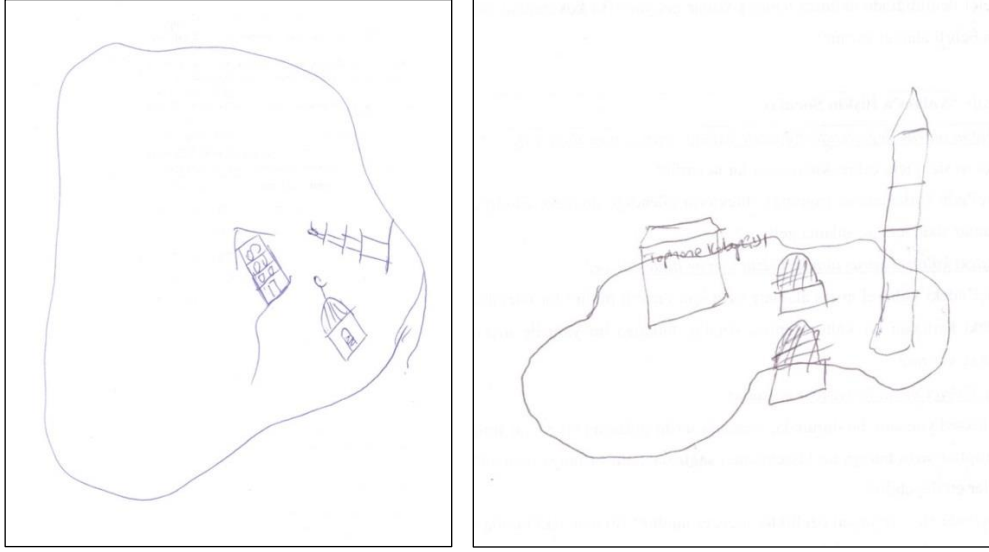
Türbeler ve camilerden sonra dini özelliği bulunmayan yapılar gelmiştir (Tablo 37). Buna göre kale ve surlar en çok belirtilen simge yapılar olmuştur. Daha sonra bölgede yer alan tarihi konaklar ve tarihi sokaklar, kale ve surlardan sonra bölgenin simgesi olarak gösterilmiştir. Tophane Meydanı ve bu meydanda yer alan Saat Kulesi, başta Oruç Bey Hamamı olmak üzere hamamlar, arkeolojik kalıntılar, Haraççıoğlu Medresesi ve Darphane ise bölgenin simge yapısı olarak düşünülen diğer yapıları olmaktadır.

Tablo 37. Hisar Bölgesi’ndeki simge yapı olarak algılanan dini özelliği bulunmayan yapılar

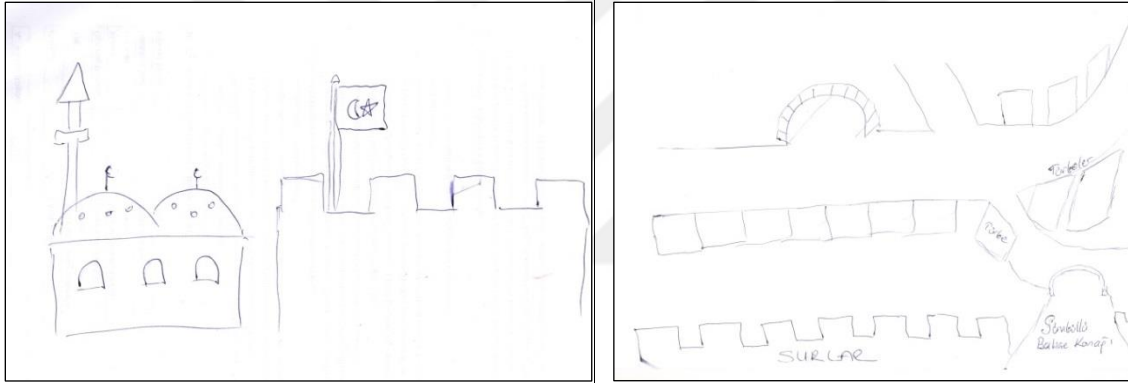
Dini Özelliği Bulunmayan Yapılar		
Tarihi Ev ve Sokaklar	Osmangazi Mah.	Evler var tarihi evlerimiz var. K13-Erkek, 65, Osmangazi, Muhtar
	Kavaklı Mah.	Tophane türbeler de var ama çok eski evler de var burada şahaneler hepsi K11-Kadın, 37, Osmangazi, Ç
Surlar ve Kapılar	Osmangazi Mah.	Mesela Oruç Bey Sokağı restore oldu, mesela orası. Şu anda da çok güzel yaptılar yani, belediye restore etti orayı çok da güzel bir sokak oldu mesela. Kale oteli var orada(..) ondan sonra sümbüllü bahçe konağı. K19-Erkek, 54, Kavaklı, Ç
	Osmangazi Mah.	Tarihi surlar onlar, onlardır. K12-Kadın, 33, Osmangazi, Ç
	Osmangazi Mah.	Surlar. Surlar o dönemde korumuş, bu dönemde de hala onu simgeliyor. Ben o şekilde korunduğumuzu hissediyorum bana öyle bir duygu veriyor. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç
	Osmangazi Mah.	Yıldızparktan Orduevine kadar olan surlar var. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y
	Osmangazi Mah.	Kale surları K11-Kadın, 37, Osmangazi, Ç
Tophane Meydanı ve Saat Kulesi	Mollagürani Mah.	Surlar var K35-Erkek, 60, Mollagürani, ÇY
	Alaaddin Mah.	Kaleler var, yani kalelerimiz var K27-Kadın, 52, Alaaddin, ÇY
	Alaaddin Mah.	Şu kapı Saltanat kapı, ben mesela orayı çok kullandığım için belki de Hisar dedin mi o kapı geliyor hep aklıma. Artık insanlarda şey olmuş yani mesela biz o boş cadde tarafından değil de hep o kapının altından geçeriz. K28-Kadın, 33, Alaaddin, Ç
Hamamlar	Osmangazi Mah.	Saat kulesi var. Meydan olabilir onunla çok biliniyor. K12-Kadın, 33, Osmangazi, Ç
	Kavaklı Mah.	Saat Kulesi. K20-Erkek, 48, Kavaklı, Ç
Hamamlar	Osmangazi Mah.	Eski hamamlar var. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y

	Mollagürani Mah.	<i>Mesela Oruç Bey Hamamı tarih fişkırıyor buralardan K30-Erkek, 58, Mollagürani, Y</i>
Arkeolojij Kalıntılar	Osmangazi Mah.	<i>Camilerden de önceye gidersek Roma döneminden Bizans döneminden kalma yeraltı şehirleri. O zamandan kalmış kalıntılar, çiniler, mozaikler. Bunlar sit alanı olarak arka mahallelerde çevrilmiştir belki 7 senedir vatandaşa gösterilmeden kazı yapılarak yani bizde görmediğimiz için bilmiyoruz. K2-Erkek, 23, Osmangazi, Y</i>
Diğer Yapılar	Kavaklı Mah.	<i>Haraççioğlu medresesi, darphane var mesela. K19-Erkek, 54, Kavaklı, Ç</i>

Katılımcılardan Hisar Bölgesi'ni tarif eden bir kroki çizmeleri ve bu çizim sırasında kendileri için önemli olan ya da bölgeyi yansıttığını düşündüğü simge yapılara da yer verilmesi istenmiş, katılımcının çizimi sırasında çizdiği yerler hakkında sorular sorulmuştur. Zihin haritası denilen bu metot ile katılımcıların bölgeyi algılayış şekli anlaşılmak istenmiştir. Buna göre katılımcıların Hisar Bölgesi'nin simge alanları olarak düşündüğü yerlere bakıldığında; görsellerden bazılarında Tophane Parkı ve Saat Kulesinin (Şekil 62), bazılarında surların (Şekil 63), bazılarında da 7. Kale Sokak'ın (Şekil 64) merkez olarak Hisar Bölgesi'nin simge yerleri gösterilmiştir. Bunlar dışında Osman Gazi ve Orhan Gazi Külliyesi ve Camiler genelde haritaların büyük kısmında yer almakla birlikte Hisar Bölgesi içinde yer almasa bile çevresinde bulunan Ulu Cami'nin de bazı haritalarda çizildiği görülmüştür. Ayrıca katılımcıların bazıları kendi çalışma ve ev alanlarını merkez göstermiştir (Şekil 65).

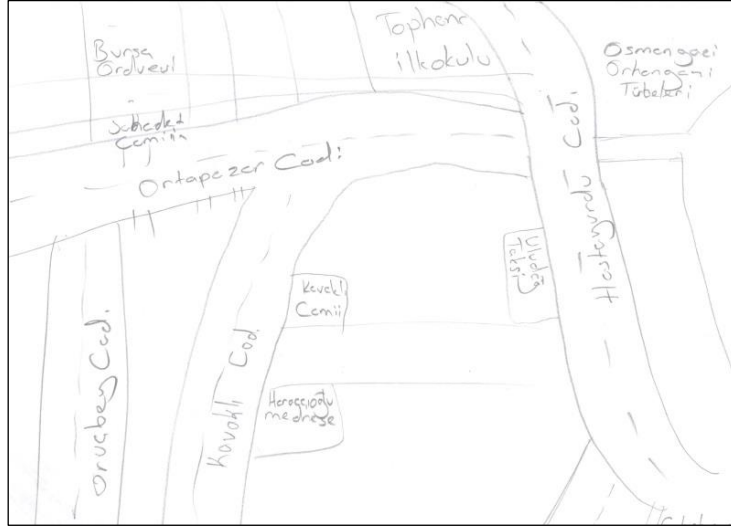
Şekil 62. Tophane Meydanı'nın gösterildiği zihin haritalarından örnekler

Şekil 63. Surların gösterildiği zihin haritalarından örnekler

Şekil 64. 7. Kale Sokak'ın gösterildiği zihin haritalarından örnekler

Şekil 65. Hisar Bölgesi'ne ait zihin haritalarından diğer örnekler

5.5. Yer Duygusunun Ölçülmesi

Uluslararası literatür kapsamında değerlendirildiğinde yer duygusu bir ölçek ile ölçülerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın tasarımında uygulanan keşfedici sıralı desene göre önce nitel bulgular verilir, daha sonra bu bulguları sağlamlaştırmak ve bulgulara daha geniş örneklem ile katkı sağlamak amacıyla nicel bulgular sunulmaktadır. Araştırma kapsamında nicel bulguların bir kısmı daha sonra elde edilse de araştırmanın gidişatını bozmamak için nitel veriler ile birlikte sunulmuştur. Nicel bulgulardan ölçeğe dair bulgular ise araştırmanın

son kısmında sunulmaktadır. Araştırma için hazırlanan yer duygusu ölçeğinde yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı ölçütleri kullanılmıştır. Bu ölçek maddeleri en başta demografik özellikler daha sonra ise sosyal özelliklere göre analiz edilmiştir.

5.5.1. Yer Duygusunun Demografik Özelliklere Göre Farklılaşması

Yer duygusunun yerel halk, çalışan ve ziyaretçi örneklem gruplarında demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Buna yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermediği anlaşılmıştır. Yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, meslek, gelir düzeyine göre farklılaşmalar başlıklar halinde gösterilmiştir.

5.5.1.1. Yaş

Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Yaş” a göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla “One Way ANOVA” testi yapılmıştır. Buna göre ANOVA testinin değerleri Tablo 38’de verilmiştir. ANOVA testi için aşağıda yer alan hipotezler sınanmıştır:

H_{1YB} : Yerel halkın yer kimliği yaşa göre farklılaşmaktadır.

H_{2YB} : Yerel halkın yer bağlılığı yaşa göre farklılaşmaktadır.

H_{3YB} : Yerel halkın yer bağımlılığı yaşa göre farklılaşmaktadır.

$H_{1ÇB}$: Çalışanların yer kimliği yaşa göre farklılaşmaktadır.

$H_{2ÇB}$: Çalışanların yer bağlılığı yaşa göre farklılaşmaktadır.

$H_{3ÇB}$: Çalışanların yer bağımlılığı yaşa göre farklılaşmaktadır.

H_{1TB} : Turistlerin yer kimliği yaşa göre farklılaşmaktadır.

H_{2TB} : Turistlerin yer bağlılığı yaşa göre farklılaşmaktadır.

H_{3TB} : Turistlerin yer bağımlılığı yaşa göre farklılaşmaktadır.

Tablo 38. Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının yaş değişkenine göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları

			Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
YEREL HALK	Yer Kimliği	Gruplar arası	4,632	5	,926	1,409	,228
		Gruplar içi	64,421	98	,657		
		Toplam	69,053	103			
	Yer Bağlılığı	Gruplar arası	11,671	5	2,334	3,381	,007
		Gruplar içi	67,663	98	,690		
		Toplam	79,334	103			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	8,559	5	1,712	2,882	,018
		Gruplar içi	58,217	98	,594		
		Toplam	66,777	103			
ÇALIŞAN	Yer Kimliği	Gruplar arası	13,769	4	3,442	4,851	,001
		Gruplar içi	56,765	80	,710		
		Toplam	70,534	84			
	Yer Bağlılığı	Gruplar arası	14,527	4	3,632	4,349	,003
		Gruplar içi	66,802	80	,835		
		Toplam	81,329	84			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	5,742	4	1,435	1,797	,138
		Gruplar içi	63,900	80	,799		
		Toplam	69,642	84			
ZİYARETÇİ	Yer Kimliği	Gruplar arası	1,900	4	,475	,626	,645
		Gruplar içi	74,370	98	,759		
		Toplam	76,270	102			
	Yer Bağlılığı	Gruplar arası	9,409	4	2,352	3,230	,016
		Gruplar içi	71,358	98	,728		
		Toplam	80,766	102			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	4,941	4	1,235	2,775	,031
		Gruplar içi	43,626	98	,445		
		Toplam	48,567	102			

Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Yaş” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verileri değerlendirildiğinde; “Yer Kimliği” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{1YB} hipotezi red edilir. Bu hipotezin reddedilmesi; yerel halkın yer kimliğinin yaş değişkenine bağlı olarak değişmediğini göstermektedir. Buna göre, gruplar arasında *anlamlı bir farklılık olmadığı* sonucuna ulaşılmaktadır. “Yer Bağlılığı ve Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_{2YB} ve H_{3YB} hipotezleri kabul edilir.

Bu hipotezlerin kabul edilmesi; yerel halkın yer bağılılığı ve yer bağımlılığının yaşa bağlı olarak değişiklik gösterdiğini, gruplar arasında *anlamlı bir farklılık olduğunu* göstermektedir.

Yerel halkın yer bağılılığı ve yer bağımlılığının yaşa göre ortalama farklılıklarının incelenmesi amacıyla Post-Hoc analizi LSD testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 39’da gösterilmiştir.

Tablo 39. Yerel halkın yer bağılılığı ve yer bağımlılığının yaşa göre farklılıklarının incelendiği Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Bağılılığı	18-24	25-34	-,66447*	,31487	,037
		35-44	-,33226	,30615	,280
		45-54	-,79304*	,30244	,010
		55-64	-1,00300*	,29068	,001
		65+	-,91961*	,29908	,003
	25-34	18-24	,66447*	,31487	,037
		35-44	,33221	,29435	,262
		45-54	-,12857	,29049	,659
		55-64	-,33853	,27823	,227
		65+	-,25514	,28700	,376
	35-44	18-24	,33226	,30615	,280
		25-34	-,33221	,29435	,262
		45-54	-,46078	,28102	,104
		55-64	-,67074*	,26832	,014
		65+	-,58735*	,27740	,037
	45-54	18-24	,79304*	,30244	,010
		25-34	,12857	,29049	,659
		35-44	,46078	,28102	,104
		55-64	-,20996	,26409	,429
		65+	-,12657	,27331	,644
	55-64	18-24	1,00300*	,29068	,001
		25-34	,33853	,27823	,227
		35-44	,67074*	,26832	,014
		45-54	,20996	,26409	,429
		65+	,08339	,26024	,749
	65+	18-24	,91961*	,29908	,003
		25-34	,25514	,28700	,376
		35-44	,58735*	,27740	,037
		45-54	,12657	,27331	,644
		55-64	-,08339	,26024	,749
Yer Bağımlılığı	18-24	25-34	-,75726*	,29206	,011
		35-44	-,49321	,28397	,086
		45-54	-,43875	,28053	,121
		55-64	-,70979*	,26963	,010
		65+	-,96896*	,27742	,001
	25-34	18-24	,75726*	,29206	,011
		35-44	,26405	,27303	,336
		45-54	,31852	,26946	,240
		55-64	,04747	,25808	,854
		65+	-,21170	,26621	,428
	35-44	18-24	,49321	,28397	,086

		25-34	-,26405	,27303	,336
		45-54	,05447	,26067	,835
		55-64	-,21658	,24889	,386
		65+	-,47575	,25731	,067
	45-54	18-24	,43875	,28053	,121
		25-34	-,31852	,26946	,240
		35-44	-,05447	,26067	,835
		55-64	-,27104	,24496	,271
		65+	-,53021*	,25351	,039
	55-64	18-24	,70979*	,26963	,010
		25-34	-,04747	,25808	,854
		35-44	,21658	,24889	,386
		45-54	,27104	,24496	,271
		65+	-,25917	,24139	,286
	65+	18-24	,96896*	,27742	,001
		25-34	,21170	,26621	,428
		35-44	,47575	,25731	,067
		45-54	,53021*	,25351	,039
		55-64	,25917	,24139	,286

Yerel halkın yer bağılılığı ve yer bağımlılığının yaş değişkeni için bulunan Post-Hoc LSD testi değerlerine bakıldığında, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05'in altında olması, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile *farklılık olduğunu* göstermektedir. Test sonuçlarına göre;

Yerel halkın yer bağılılığının yaşa göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; 18-24 yaşındaki kişilerin yer bağılılığı, 25-34, 45-54, 55-64 yaşındaki ve 65 yaşın üzerindeki kişilerden daha düşüktür. 35-44 yaşındaki kişilerin yer bağılılığı, 55-64 yaşındaki ve 65 yaşın üzerindeki kişilerden daha düşüktür. Yerel halkın yer bağımlılığının yaşa göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; 18-24 yaşındaki kişilerin yer bağımlılığı, 25-34, 55-64 yaşındaki ve 65 yaşın üzerindeki kişilerden daha düşüktür.

Çalışanların yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığının “Yaş” değişkeni için gruplararası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Bağımlılığı” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{3CB} hipotezi red edilir. Bu hipotezin reddedilmesi; çalışanların yer bağımlılığının yaş değişkenine göre değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır. Bu duruma göre

gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. “Yer Kimliği, Yer Bağlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğu için H_{1CB} ve H_{2CB} hipotezleri kabul edilir. Bu nedenle; çalışanların yer kimliği ve yer bağlılığının yaş değişkenine bağlı olarak değiştiği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmaktadır. Çalışan örneklem grubunun yer kimliği ve yer bağlılığının yaşa göre ortalama farklılıklarının incelenmesi amacıyla Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Teste ilişkin sonuçlar Tablo 40’da gösterilmektedir:

Tablo 40. Çalışanların yer kimliği ve yer bağlılığının yaşa göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Kimliği	18-24	25-34	,48571	,31303	,125
		35-44	-,02910	,30017	,923
		45-54	-,43429	,28119	,126
		55 Yaş ve Üzeri	-,77839*	,32445	,019
	25-34	18-24	-,48571	,31303	,125
		35-44	-,51481	,29449	,084
		45-54	-,92000*	,27511	,001
		55 Yaş ve Üzeri	-1,26410*	,31920	,000
	35-44	18-24	,02910	,30017	,923
		25-34	,51481	,29449	,084
		45-54	-,40519	,26039	,124
		55 Yaş ve Üzeri	-,74929*	,30660	,017
	45-54	18-24	,43429	,28119	,126
		25-34	,92000*	,27511	,001
		35-44	,40519	,26039	,124
		55 Yaş ve Üzeri	-,34410	,28804	,236
	55 Yaş ve Üzeri	18-24	,77839*	,32445	,019
		25-34	1,26410*	,31920	,000
		35-44	,74929*	,30660	,017
		45-54	,34410	,28804	,236
Yer Bağlılığı	18-24	25-34	-,01837	,33958	,957
		35-44	-,07710	,32563	,813
		45-54	-,58980	,30503	,057
		55 Yaş ve Üzeri	-1,15463*	,35196	,002
	25-34	18-24	,01837	,33958	,957
		35-44	-,05873	,31947	,855
		45-54	-,57143	,29844	,059
		55 Yaş ve Üzeri	-1,13626*	,34627	,002
	35-44	18-24	,07710	,32563	,813
		25-34	,05873	,31947	,855
		45-54	-,51270	,28247	,073
		55 Yaş ve Üzeri	-1,07753*	,33260	,002
	45-54	18-24	,58980	,30503	,057
		25-34	,57143	,29844	,059

		35-44	,51270	,28247	,073
		55 Yaş ve Üzeri	-,56484	,31246	,074
	55 Yaş ve Üzeri	18-24	1,15463*	,35196	,002
		25-34	1,13626*	,34627	,002
		35-44	1,07753*	,33260	,002
		45-54	,56484	,31246	,074

Çalışanların yer kimliği ve yer bağlılığının yaş değişkenine göre ulaşılan Post-Hoc LSD testi sonuçları incelendiğinde, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05'in altında olması nedeniyle aralarında bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Test sonuçları değerlendirildiğinde;

Çalışanların yer kimliğinin yaşa göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; 55 ve üzeri yaştaki çalışanların yer kimliği, 18-24, 25-34 ve 35-44 yaşındaki çalışanlardan daha yüksektir. 45-54 yaşındaki çalışanların yer kimliği, 25-34 yaşındaki çalışanlardan daha yüksektir. Çalışanların yer bağlılığının yaşa göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; 55 ve üzeri yaştaki çalışanların yer bağlılığı, 18-24, 25-34 ve 35-44 yaşındaki çalışanlardan daha yüksektir.

Ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Yaş” değişkenine bağlı gruplararası farklılıklarının incelenmesi amacıyla ulaşılan ANOVA verileri incelendiğinde; “Yer Kimliği” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olmasından dolayı H_{1TB} hipotezi red edilir. Buna göre; turistlerin yer kimliğinin yaş değişkenine bağlı olarak değişiklik göstermediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun sonucunda, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. “Yer Bağlılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_{2TB} ve H_{3TB} hipotezleri kabul edilir. Buna göre; ziyaretçilerin yer bağlılığı ve yer bağımlılığının yaş değişkenine bağlı olarak değiştiği ve gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmaktadır. Ziyaretçilerin yer bağlılığı ve yer bağımlılığının yaşa

göre ortalama farklılıklarının incelenmesi için Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Post-Hoc analizine ilişkin sonuçlar Tablo 41’de gösterilmiştir.

Tablo 41. Ziyaretçilerin yer bağlılığı ve yer bağımlılığının yaşa göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Bağlılığı	18-24	25-34	-,63416*	,24155	,010
		35-44	-,59508*	,24426	,017
		45-54	-,21868	,31752	,493
		55 Yaş ve Üzeri	-,79011*	,25380	,002
	25-34	18-24	,63416*	,24155	,010
		35-44	,03908	,24899	,876
		45-54	,41548	,32117	,199
		55 Yaş ve Üzeri	-,15595	,25835	,547
	35-44	18-24	,59508*	,24426	,017
		25-34	-,03908	,24899	,876
		45-54	,37640	,32322	,247
		55 Yaş ve Üzeri	-,19503	,26089	,457
	45-54	18-24	,21868	,31752	,493
		25-34	-,41548	,32117	,199
		35-44	-,37640	,32322	,247
		55 Yaş ve Üzeri	-,57143	,33049	,087
	55 Yaş ve Üzeri	18-24	,79011*	,25380	,002
		25-34	,15595	,25835	,547
		35-44	,19503	,26089	,457
		45-54	,57143	,33049	,087
Yer Bağımlılığı	18-24	25-34	-,20833	,18887	,273
		35-44	-,07246	,19099	,705
		45-54	,36667	,24827	,143
		55 Yaş ve Üzeri	-,43333*	,19844	,031
	25-34	18-24	,20833	,18887	,273
		35-44	,13587	,19469	,487
		45-54	,57500*	,25113	,024
		55 Yaş ve Üzeri	-,22500	,20201	,268
	35-44	18-24	,07246	,19099	,705
		25-34	-,13587	,19469	,487
		45-54	,43913	,25273	,085
		55 Yaş ve Üzeri	-,36087	,20399	,080
	45-54	18-24	-,36667	,24827	,143
		25-34	-,57500*	,25113	,024
		35-44	-,43913	,25273	,085
		55 Yaş ve Üzeri	-,80000*	,25841	,003
	55 Yaş ve Üzeri	18-24	,43333*	,19844	,031
		25-34	,22500	,20201	,268
		35-44	,36087	,20399	,080
		45-54	,80000*	,25841	,003

Ziyaretçilerin yer bağılılığının yaş için elde edilen test değerleri incelendiğinde, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05'in altında olması nedeniyle grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile farklılık gösterdiği görülmektedir. Test Sonuçları incelendiğinde;

Ziyaretçilerin yer bağılılığının yaşa göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; 18-24 yaşındaki ziyaretçilerin yer bağılılığı, 25-34, 35-44 ve 55 yaşın üzerindeki turistlerden daha düşüktür. Ziyaretçilerin yer bağımlılığının yaşa göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; 45-54 yaşındaki ziyaretçilerin yer bağımlılığı, 25-34 ve 55 yaşın üzerindeki kişilerden daha düşüktür. 55 yaşın üzerindeki turistlerin yer bağımlılığı, 18-24 yaşındaki turistlerden daha yüksektir.

5.5.1.2. Eğitim Düzeyi

Yerel Halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığının “Eğitim Seviyesi”ne bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğini anlamak için “One Way ANOVA” testi uygulanmıştır. Tablo 42’de ANOVA testine ait değerler verilmektedir. ANOVA testi için aşağıda yer alan hipotezler sınanmıştır:

H_{1YC}: Yerel halkın yer kimliği eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır.

H_{2YC}: Yerel halkın yer bağılılığı eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır.

H_{3YC}: Yerel halkın yer bağımlılığı eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır.

H_{1ÇC}: Çalışanların yer kimliği eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır.

H_{2ÇC}: Çalışanların yer bağılılığı eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır.

H_{3ÇC}: Çalışanların yer bağımlılığı eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır.

H_{1TC}: Turistlerin yer kimliği eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır.

H_{2TC}: Turistlerin yer bağılılığı eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır.

H_{3TC}: Turistlerin yer bağımlılığı eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır.

Tablo 42. Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının eğitim seviyesi göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları

			Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
YEREL HALK	Yer Kimliği	Gruplar arası	6,999	4	1,750	2,791	,030
		Gruplar içi	62,055	99	,627		
		Toplam	69,053	103			
	Yer Bağlılığı	Gruplar arası	12,464	4	3,116	4,613	,002
		Gruplar içi	66,869	99	,675		
		Toplam	79,334	103			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	7,497	4	1,874	3,130	,018
		Gruplar içi	59,280	99	,599		
		Toplam	66,777	103			
ÇALIŞAN	Yer Kimliği	Gruplar arası	3,567	4	,892	1,065	,379
		Gruplar içi	66,967	80	,837		
		Toplam	70,534	84			
	Yer Bağlılığı	Gruplar arası	4,115	4	1,029	1,066	,379
		Gruplar içi	77,214	80	,965		
		Toplam	81,329	84			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	2,261	4	,565	,671	,614
		Gruplar içi	67,381	80	,842		
		Toplam	69,642	84			
ZİYARETÇİ	Yer Kimliği	Gruplar arası	4,994	5	,999	1,359	,246
		Gruplar içi	71,276	97	,735		
		Toplam	76,270	102			
	Yer Bağlılığı	Gruplar arası	5,916	5	1,183	1,533	,187
		Gruplar içi	74,850	97	,772		
		Toplam	80,766	102			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	1,232	5	,246	,505	,772
		Gruplar içi	47,335	97	,488		
		Toplam	48,567	102			

Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Eğitim Seviyesi” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesiyle ulaşılan ANOVA verilerine bağlı olarak “Yer Kimliği, Yer Bağlılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için H_{1YC} , H_{2YC} ve H_{3YC} hipotezleri kabul edilmektedir. Bu hipotezlerin kabul edilmesinin nedeni hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olmasıdır. Buna göre yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının eğitim seviyesi değişkenine bağlı olarak değişiklik gösterdiği, bunun sonucunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu anlaşılmaktadır. Yerel Halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının eğitim seviyesine göre ortalama

farklılıklarının incelenmesi amacıyla Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 43’de gösterilmiştir.

Tablo 43. Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının eğitim seviyesi değişkenine göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Eğitim durumunuz?	(J) Eğitim durumunuz?	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Kimliği	İlkokul mezunu	İlköğretim mezunu	,06000	,29623	,840
		Lise mezunu	,60127*	,19999	,003
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	,22667	,38786	,560
		Lisans mezunu	,17667	,23144	,447
	İlköğretim mezunu	İlkokul mezunu	-,06000	,29623	,840
		Lise mezunu	,54127	,27858	,055
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	,16667	,43364	,702
		Lisans mezunu	,11667	,30195	,700
	Lise mezunu	İlkokul mezunu	-,60127*	,19999	,003
		İlköğretim mezunu	-,54127	,27858	,055
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	-,37460	,37455	,320
		Lisans mezunu	-,42460*	,20836	,044
	Ön lisans mezunu (2 yıl)	İlkokul mezunu	-,22667	,38786	,560
		İlköğretim mezunu	-,16667	,43364	,702
		Lise mezunu	,37460	,37455	,320
		Lisans mezunu	-,05000	,39224	,899
	Lisans mezunu	İlkokul mezunu	-,17667	,23144	,447
		İlköğretim mezunu	-,11667	,30195	,700
		Lise mezunu	,42460*	,20836	,044
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	,05000	,39224	,899
Yer Bağlılığı	İlkokul mezunu	İlköğretim mezunu	,23714	,30751	,442
		Lise mezunu	,75959*	,20761	,000
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	1,16571*	,40263	,005
		Lisans mezunu	,65662*	,24025	,007
	İlköğretim mezunu	İlkokul mezunu	-,23714	,30751	,442
		Lise mezunu	,52245	,28918	,074
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	,92857*	,45015	,042
		Lisans mezunu	,41948	,31344	,184
	Lise mezunu	İlkokul mezunu	-,75959*	,20761	,000
		İlköğretim mezunu	-,52245	,28918	,074
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	,40612	,38881	,299
		Lisans mezunu	-,10297	,21630	,635
	Ön lisans mezunu (2 yıl)	İlkokul mezunu	-1,16571*	,40263	,005
		İlköğretim mezunu	-,92857*	,45015	,042
		Lise mezunu	-,40612	,38881	,299
		Lisans mezunu	-,50909	,40718	,214
	Lisans mezunu	İlkokul mezunu	-,65662*	,24025	,007
		İlköğretim mezunu	-,41948	,31344	,184
		Lise mezunu	,10297	,21630	,635
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	,50909	,40718	,214
Yer Bağımlılığı	İlkokul mezunu	İlköğretim mezunu	,50000	,28953	,087
		Lise mezunu	,46667*	,19547	,019
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	1,20000*	,37909	,002
		Lisans mezunu	,43636	,22621	,057
	İlköğretim mezunu	İlkokul mezunu	-,50000	,28953	,087

		Lise mezunu	-,03333	,27228	,903
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	,70000	,42383	,102
		Lisans mezunu	-,06364	,29512	,830
	Lise mezunu	İlkokul mezunu	-,46667*	,19547	,019
		İlköğretim mezunu	,03333	,27228	,903
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	,73333*	,36608	,048
		Lisans mezunu	-,03030	,20365	,882
	Ön lisans mezunu (2 yıl)	İlkokul mezunu	-1,20000*	,37909	,002
		İlköğretim mezunu	-,70000	,42383	,102
		Lise mezunu	-,73333*	,36608	,048
		Lisans mezunu	-,76364*	,38337	,049
	Lisans mezunu	İlkokul mezunu	-,43636	,22621	,057
		İlköğretim mezunu	,06364	,29512	,830
		Lise mezunu	,03030	,20365	,882
		Ön lisans mezunu (2 yıl)	,76364*	,38337	,049

Yerel halkın yer kimliği ve yer bağlılığının eğitim seviyesi için elde edilen Post-Hoc LSD testi değerleri incelendiğinde, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05'in altında olması nedeniyle grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Test sonuçları incelendiğinde;

Yerel halkın *yer kimliğinin* eğitim seviyesine göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; lise mezunu olan kişilerin yer kimliği, ilkokul mezunu ve lisans mezunu olan kişilerden daha düşüktür. Yerel halkın *yer bağlılığının* eğitim seviyesine göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; ilkokul mezunu olan kişilerin yer bağlılığı, lise, ön lisans ve lisans mezunu olan kişilerden daha yüksektir. İlköğretim mezunu olan kişilerin yer bağlılığı, ön lisans mezunu olan kişilerden daha yüksektir. Yerel halkın *yer bağımlılığının* eğitim seviyesine göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; ilkokul mezunu olan kişilerin yer bağımlılığı lise ve ön lisans mezunlarından daha yüksektir. Lisans mezunu olan kişilerin yer bağımlılığı ön lisans mezunlarından daha yüksektir.

Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Eğitim Seviyesi” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine bağlı olarak ulaşılan ANOVA verilerine göre; “Yer Kimliği, Yer Bağlılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan

olasılık (.sig) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan $H_{1\text{ÇC}}$, $H_{2\text{ÇC}}$ ve $H_{3\text{ÇC}}$ hipotezleri reddedilir. Bu durumdan, çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının eğitim seviyesine göre herhangi bir değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir *farklılık olmadığı* anlaşılmaktadır.

Ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Eğitim Seviyesi” değişkeni için elde edilen ANOVA testi sonuçlarına göre; “Yer Kimliği, Yer Bağlılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (.sig) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan $H_{1\text{TC}}$, $H_{2\text{TC}}$ ve $H_{3\text{TC}}$ hipotezleri red edilmektedir. Buna göre, ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının eğitim seviyesine göre değişiklik göstermediği ve anlamlı bir *farklılık olmadığı* sonucuna ulaşılmaktadır.

5.5.1.3. Medeni Durum

Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Medeni Durum” değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem testi olan T- Testi uygulanmıştır. Teste yönelik değerler Tablo 44’de verilmektedir. T- Testi için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekildedir.

$H_{1\text{YD}}$: Yerel halkın yer kimliği medeni duruma göre farklılaşmaktadır.

$H_{2\text{YD}}$: Yerel halkın yer bağlılığı medeni duruma göre farklılaşmaktadır.

$H_{3\text{YD}}$: Yerel halkın yer bağımlılığı medeni duruma göre farklılaşmaktadır.

$H_{1\text{ÇD}}$: Çalışanların yer kimliği medeni duruma göre farklılaşmaktadır.

$H_{2\text{ÇD}}$: Çalışanların yer bağlılığı medeni duruma göre farklılaşmaktadır.

$H_{3\text{ÇD}}$: Çalışanların yer bağımlılığı medeni duruma göre farklılaşmaktadır.

$H_{1\text{TD}}$: Turistlerin yer kimliği medeni duruma göre farklılaşmaktadır.

$H_{2\text{TD}}$: Turistlerin yer bağlılığı medeni duruma göre farklılaşmaktadır.

$H_{3\text{TD}}$: Turistlerin yer bağımlılığı medeni duruma göre farklılaşmaktadır.

Tablo 44. Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının medeni duruma göre farklılıklarının incelenmesine yönelik T-Testi sonuçları

	Bağımlı Değişken	Medeni Durum	N	Ort.	SS	T	p
YEREL HALK	Yer Kimliği	Bekar	41	3,5407	,87304	-,895	,373
		Evli	63	3,6878	,78316		
	Yer Bağlılığı	Bekar	41	3,5436	,89569	-2,016	,046
		Evli	63	3,8934	,84436		
	Yer Bağımlılığı	Bekar	41	3,0163	,75259	-,651	,517
		Evli	63	3,1217	,84094		
ÇALIŞAN	Yer Kimliği	Bekar	34	3,2402	1,05664	-1,671	,100
		Evli	51	3,5948	,78899		
	Yer Bağlılığı	Bekar	34	3,3235	1,17977	-1,429	,159
		Evli	51	3,6555	,81425		
	Yer Bağımlılığı	Bekar	34	2,7451	,98493	-1,203	,232
		Evli	51	2,9869	,85365		
ZİYARETÇİ	Yer Kimliği	Bekar	51	3,5882	,99071	,085	,933
		Evli	52	3,5737	,73016		
	Yer Bağlılığı	Bekar	51	3,1933	1,01893	-,166	,869
		Evli	52	3,2225	,75190		
	Yer Bağımlılığı	Bekar	51	2,8039	,74290	,348	,729
		Evli	52	2,7564	,64038		

T-test sonuçlarına göre, “Yer Kimliği, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (p) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{1YD} ve H_{3YD} hipotezleri red edilir. Böylece, yerel halkın yer kimliği ve yer bağımlılığı medeni duruma göre değişiklik göstermez. Bu durum gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlamına gelmektedir. “Yer Bağlılığı” değişkeni için hesaplanan olasılık (p) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olmasından dolayı H_{2YD} hipotezi kabul edilmektedir. Bu durum, yerel halkın yer bağlılığının medeni duruma göre değişiklik gösterdiği ve gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Buna göre evli olan kişilerin yer bağlılığı, bekâr olan kişilerden daha yüksektir sonucuna ulaşılmaktadır.

Çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Medeni Durum” değişkeni için elde edilen t-testi değerlerine göre; “Yer Kimliği, Yer Bağlılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (p) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin

üzerinde olduğundan H_{1CD} , H_{2CD} ve H_{3CD} ve H_{1TD} , H_{2TD} ve H_{3TD} hipotezleri rededilir. Bu durum, çalışanların ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının medeni duruma göre değişiklik göstermediği ve anlamlı bir farklılık olmadığı anlamına gelmektedir.

5.5.1.4. Meslek

Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Meslek” değişkenine göre incelemek amacıyla “One Way ANOVA” testi uygulanmıştır. Tablo 45’de ANOVA testine ilişkin değerler verilmiştir. Test için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekildedir:

H_{1YE} : Yerel halkın yer kimliği mesleğe göre farklılaşmaktadır.

H_{2YE} : Yerel halkın yer bağlılığı mesleğe göre farklılaşmaktadır.

H_{3YE} : Yerel halkın yer bağımlılığı mesleğe göre farklılaşmaktadır.

$H_{1ÇE}$: Çalışanların yer kimliği mesleğe göre farklılaşmaktadır.

$H_{2ÇE}$: Çalışanların yer bağlılığı mesleğe göre farklılaşmaktadır.

$H_{3ÇE}$: Çalışanların yer bağımlılığı mesleğe göre farklılaşmaktadır.

H_{1TE} : Turistlerin yer kimliği mesleğe göre farklılaşmaktadır.

H_{2TE} : Turistlerin yer bağlılığı mesleğe göre farklılaşmaktadır.

H_{3TE} : Turistlerin yer bağımlılığı mesleğe göre farklılaşmaktadır.

Tablo 45. Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının mesleğe göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları

			Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
YEREL HALK	Yer Kimliği	Gruplar arası	5,913	6	,986	1,514	,182
		Gruplar içi	63,140	97	,651		
		Toplam	69,053	103			
	Yer Bağlılığı	Gruplar arası	7,115	6	1,186	1,593	,157
		Gruplar içi	72,219	97	,745		
		Toplam	79,334	103			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	5,902	6	,984	1,567	,165
		Gruplar içi	60,875	97	,628		
		Toplam	66,777	103			
ÇALIŞAN	Yer Kimliği	Gruplar arası	5,413	2	2,707	3,408	,038
		Gruplar içi	65,121	82	,794		

		Toplam	70,534	84			
	Yer Bağılılığı	Gruplar arası	10,986	2	5,493	6,404	,003
		Gruplar içi	70,342	82	,858		
		Toplam	81,329	84			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	4,506	2	2,253	2,836	,064
		Gruplar içi	65,136	82	,794		
		Toplam	69,642	84			
ZİYARETÇİ	Yer Kimliği	Gruplar arası	6,190	7	,884	1,199	,311
		Gruplar içi	70,080	95	,738		
		Toplam	76,270	102			
	Yer Bağılılığı	Gruplar arası	7,820	7	1,117	1,455	,193
		Gruplar içi	72,946	95	,768		
		Toplam	80,766	102			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	2,063	7	,295	,602	,753
		Gruplar içi	46,505	95	,490		
		Toplam	48,567	102			

Yerel halk ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığının “Meslek” değişkeni için gruplar arası farklılıklar incelendiğinde; “Yer Kimliği, Yer Bağılılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{YE} , H_{2YE} ve H_{3YE} ve H_{1TE} , H_{2TE} ve H_{3TE} hipotezleri red edilir. Buna göre, yerel halk ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığının mesleğe göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Çalışanların yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığının “Meslek” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Bağımlılığı” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05’in üzerinde olduğundan $H_{3ÇE}$ hipotezi reddedilir. Buna göre, çalışanların yer bağımlılığının mesleğe göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varılmaktadır. “Yer Kimliği, Yer Bağılılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğu için $H_{1ÇE}$ ve $H_{2ÇE}$ hipotezleri kabul edilir. Bu durum, çalışanların yer kimliği ve yer bağılılığının mesleğe göre değişiklik gösterdiği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Çalışanların yer kimliği ve yer bağılılığının mesleğe

göre ortalama farklılıklarının incelenmesi için yapılan Post-Hoc analizine ilişkin sonuçlar

Tablo 46’da gösterilmektedir.

Tablo 46. Çalışanların yer kimliği ve yer bağlılığının mesleğe göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Meslek	(J) Meslek	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Kimliği	İşveren/kendi hesabına çalışan	Kamuda çalışan	,10729	,28633	,709
		Özel sektörde ücretli çalışan	,53715*	,21037	,013
	Kamuda çalışan	İşveren/kendi hesabına çalışan	-,10729	,28633	,709
		Özel sektörde ücretli çalışan	,42986	,29060	,143
	Özel sektörde ücretli çalışan	İşveren/kendi hesabına çalışan	-,53715*	,21037	,013
		Kamuda çalışan	-,42986	,29060	,143
Yer Bağlılığı	İşveren/kendi hesabına çalışan	Kamuda çalışan	,58762	,29759	,052
		Özel sektörde ücretli çalışan	,76183*	,21864	,001
	Kamuda çalışan	İşveren/kendi hesabına çalışan	-,58762	,29759	,052
		Özel sektörde ücretli çalışan	,17421	,30202	,566
	Özel sektörde ücretli çalışan	İşveren/kendi hesabına çalışan	-,76183*	,21864	,001
		Kamuda çalışan	-,17421	,30202	,566

Tablo 46’ya göre, çalışanların yer kimliği ve yer bağlılığının meslek için elde edilen Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05’in altında olması, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile farklılık gösterdiğini göstermektedir. Test sonuçları incelendiğinde;

Çalışanların yer kimliğinin mesleğe göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; işverenlerin yer kimliği, özel sektörde ücretli çalışan grubundan daha yüksektir. Çalışanların yer bağlılığının mesleğe göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; işverenlerin yer bağlılığı, özel sektörde ücretli çalışan grubundan daha yüksektir. Hisar Bölgesi’nde işveren şeklinde çalışan K8’in sözleri alana karşı yer kimliği ve yer bağlılığını göstermektedir:

Tabi ki böyle bir yerde çalışmak şükretmemi sağlıyor. Güzel bir yerde iyi bir yerde ve iyi bir konumda çalışma alanı olarak şükretmemi sağlıyor. Çünkü kapalı bir ortamda zaten çalışabilecek bir yapıda olmadığım için zaten benim kişisel yapıma uygunluğu ve beni geliştirdiği için şükretme duygusu ortaya çıkıyor. K8-Kadın, 50, Osmangazi, Ç

5.5.1.5. Gelir Düzeyi

Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Gelir”e göre farklılık gösterip göstermediğini anlamak amacıyla “One Way ANOVA” testi yapılmıştır. ANOVA testine ilişkin değerler Tablo 47’de verilmiş, sınanacak hipotezler ise aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

H_{1YF}: Yerel halkın yer kimliği gelire göre farklılaşmaktadır.

H_{2YF}: Yerel halkın yer bağlılığı gelire göre farklılaşmaktadır.

H_{3YF}: Yerel halkın yer bağımlılığı gelire göre farklılaşmaktadır.

H_{1ÇF}: Çalışanların yer kimliği gelire göre farklılaşmaktadır.

H_{2ÇF}: Çalışanların yer bağlılığı gelire göre farklılaşmaktadır.

H_{3ÇF}: Çalışanların yer bağımlılığı gelire göre farklılaşmaktadır.

H_{1TF}: Turistlerin yer kimliği gelire göre farklılaşmaktadır.

H_{2TF}: Turistlerin yer bağlılığı gelire göre farklılaşmaktadır.

H_{3TF}: Turistlerin yer bağımlılığı gelire göre farklılaşmaktadır.

Tablo 47. Yerel halk, çalışan ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının gelire göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları

			Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
YEREL HALK	Yer Kimliği	Gruplar arası	1,744	5	,349	,508	,770
		Gruplar içi	67,309	98	,687		
		Toplam	69,053	103			
	Yer Bağlılığı	Gruplar arası	2,334	5	,467	,594	,705
		Gruplar içi	77,000	98	,786		
		Toplam	79,334	103			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	1,746	5	,349	,526	,756
		Gruplar içi	65,031	98	,664		
		Toplam	66,777	103			
ÇALIŞAN	Yer Kimliği	Gruplar arası	1,726	4	,432	,502	,734
		Gruplar içi	68,808	80	,860		
		Toplam	70,534	84			
	Yer Bağlılığı	Gruplar arası	1,672	4	,418	,420	,794
		Gruplar içi	79,656	80	,996		

		Toplam	81,329	84			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	1,809	4	,452	,533	,712
		Gruplar içi	67,833	80	,848		
		Toplam	69,642	84			
ZİYARETÇİ	Yer Kimliği	Gruplar arası	7,499	3	2,500	3,599	,016
		Gruplar içi	68,771	99	,695		
		Toplam	76,270	102			
	Yer Bağlılığı	Gruplar arası	3,101	3	1,034	1,317	,273
		Gruplar içi	77,666	99	,785		
		Toplam	80,766	102			
	Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	2,306	3	,769	1,645	,184
		Gruplar içi	46,262	99	,467		
		Toplam	48,567	102			

Yerel halk ve çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Gelir” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Kimliği, Yer Bağlılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (.sig) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{1YF} , H_{2YF} ve H_{3YF} ve H_{1CF} , H_{2CF} ve H_{3CF} hipotezleri reddedilir. Bu hipotezlerin reddedilmesi; yerel halk ve çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının gelire göre değişiklik göstermediği ve bunun sonucunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Gelir” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Bağlılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{2TF} ve H_{3TF} hipotezleri red edilir. Buna göre; ziyaretçilerin yer bağlılığı ve yer bağımlılığının gelire göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ziyaretçilerin “Yer Kimliği” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_{2TF} hipotezi ise kabul edilir. Bu hipotezin kabul edilmesi; ziyaretçilerin yer kimliğinin gelire göre değişiklik gösterdiği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Ziyaretçilerin yer kimliğinin gelire göre farklılıklarının incelenmesi için Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Analize ilişkin değerler Tablo 48’de gösterilmiştir.

Tablo 48. Ziyaretçilerin yer kimliğinin gelire göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Aylık geliriniz ne kadar?	(J) Aylık geliriniz ne kadar?	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Kimliği	3000 tl'den az	3001-5000 tl arası	,03289	,20450	,873
		5001-7000 tl arası	-,23609	,20709	,257
		7000 TL ve Üzeri	1,00725*	,36177	,006
	3001-5000 tl arası	3000 tl'den az	-,03289	,20450	,873
		5001-7000 tl arası	-,26897	,23346	,252
		7000 TL ve Üzeri	,97436*	,37748	,011
	5001-7000 tl arası	3000 tl'den az	,23609	,20709	,257
		3001-5000 tl arası	,26897	,23346	,252
		7000 TL ve Üzeri	1,24333*	,37890	,001
	7000 TL ve Üzeri	3000 tl'den az	-1,00725*	,36177	,006
		3001-5000 tl arası	-,97436*	,37748	,011
		5001-7000 tl arası	-1,24333*	,37890	,001

Ziyaretçilerin yer kimliğinin *gelir* için elde edilen Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05'in altında olması, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile farklılık gösterdiğini göstermektedir. Test sonuçlarına göre;

Ziyaretçilerin yer kimliğinin gelire göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; geliri 7000 TL'nin üzerinde olan ziyaretçilerin yer kimliği, geliri 3000 TL'nin altında olan, 3001-5000 TL arası olan ve 5001-7000 TL arasında olan turistlerden daha düşüktür. Buna göre yerel halk ve çalışanlarda bir farklılık olmazken ziyaretçilerde yer kimliği ile gelir arasında ters orantı olduğu söylenebilmektedir.

5.5.2. Yer Duygusunun Yerel Halk Örneklem Grubuna Ait Değişkenler Kapsamında Farklılaşması

Yerel halkın sosyal ve bölge ile ilgili özelliklere göre yer duygusunun farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Buna göre Hisar Bölgesi'nde yerel halkta *evin yapısı* ve *mülki durumunun* yer duygusunda anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Bunun dışında ikamet yeri ve süresinin yer duygusunu nasıl etkilediği incelenmiştir.

5.5.2.1.1. İkamet Yeri ve Süresi

Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “İkamet Edilen Mahalle” değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla “One Way ANOVA” testi uygulanmıştır. Tablo 49’da ANOVA testine ilişkin F test istatistikleri ve olasılık (Sig.) değerleri verilmiştir. ANOVA testi için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

H_{1YG}: Yerel halkın yer kimliği ikamet edilen mahalleye göre farklılaşmaktadır.

H_{2YG}: Yerel halkın yer bağlılığı ikamet edilen mahalleye göre farklılaşmaktadır.

H_{3YG}: Yerel halkın yer bağımlılığı ikamet edilen mahalleye göre farklılaşmaktadır.

Tablo 49. Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının ikamet edilen mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Yer Kimliği	Gruplar arası	5,571	3	1,857	2,925	,038
	Gruplar içi	63,483	100	,635		
	Toplam	69,053	103			
Yer Bağlılığı	Gruplar arası	7,594	3	2,531	3,529	,018
	Gruplar içi	71,739	100	,717		
	Toplam	79,334	103			
Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	4,937	3	1,646	2,661	,052
	Gruplar içi	61,840	100	,618		
	Toplam	66,777	103			

Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “İkamet Edilen Mahalle” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Bağımlılığı” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{3YG} hipotezi red edilir. Bu hipotezin reddedilmesi; yerel halkın yer bağımlılığının ikamet ettikleri mahalleye göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlamına gelmektedir. “Yer Kimliği, Yer Bağlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_{1YG} ve H_{2YG} hipotezleri kabul edilir. Bu hipotezlerin kabul edilmesi; yerel halkın yer kimliği ve yer bağlılığının ikamet ettikleri mahalleye göre değişiklik gösterdiği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir.

Yerel halkın yer kimliği ve yer bağlılığının ikamet edilen mahalleye göre ortalama farklılıklarının incelenmesi amacıyla Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Post-Hoc analizine ilişkin sonuçlar Tablo 50’de gösterilmiştir.

Tablo 50. Yerel halkın yer kimliği ve yer bağlılığının ikamet edilen mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Hangi mahallede oturuyorsunuz?	(J) Hangi mahallede oturuyorsunuz?	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Kimliği	Mollagürani Mah.	Alaaddin Mah.	,41424	,24932	,100
		Kavaklı Mah.	-,17778	,26225	,499
		Osmangazi Mah.	-,01616	,24811	,948
	Alaaddin Mah.	Mollagürani Mah.	-,41424	,24932	,100
		Kavaklı Mah.	-,59201*	,21515	,007
		Osmangazi Mah.	-,43040*	,19768	,032
	Kavaklı Mah.	Mollagürani Mah.	,17778	,26225	,499
		Alaaddin Mah.	,59201*	,21515	,007
		Osmangazi Mah.	,16162	,21375	,451
	Osmangazi Mah.	Mollagürani Mah.	,01616	,24811	,948
		Alaaddin Mah.	,43040*	,19768	,032
		Kavaklı Mah.	-,16162	,21375	,451
Yer Bağlılığı	Mollagürani Mah.	Alaaddin Mah.	,40774	,26504	,127
		Kavaklı Mah.	-,32738	,27878	,243
		Osmangazi Mah.	,01299	,26375	,961
	Alaaddin Mah.	Mollagürani Mah.	-,40774	,26504	,127
		Kavaklı Mah.	-,73512*	,22871	,002
		Osmangazi Mah.	-,39475	,21014	,063
	Kavaklı Mah.	Mollagürani Mah.	,32738	,27878	,243
		Alaaddin Mah.	,73512*	,22871	,002
		Osmangazi Mah.	,34037	,22722	,137
	Osmangazi Mah.	Mollagürani Mah.	-,01299	,26375	,961
		Alaaddin Mah.	,39475	,21014	,063
		Kavaklı Mah.	-,34037	,22722	,137

Yerel halkın yer kimliği ve yer bağlılığının ikamet edilen mahalle için elde edilen Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05’in altında olması, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile farklılık gösterdiğini göstermektedir. Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre;

Yerel halkın yer kimliğinin ikamet ettikleri mahalleye göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; Aladdin Mahallesinde oturan kişilerin yer kimliği, Kavaklı ve Osmangazi Mahallesinde oturan kişilerden daha düşüktür. Yerel halkın yer bağlılığının ikamet ettikleri mahalleye göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; Aladdin Mahallesinde oturan kişilerin yer bağlılığı, Kavaklı Mahallesinde oturan kişilerden daha düşüktür.

Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “İkamet Etme Süresi” değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla “One Way ANOVA” testi uygulanmıştır. Tablo 51’de ANOVA testine ilişkin F test istatistikleri ve olasılık (Sig.) değerleri verilmiştir. ANOVA testi için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

H_{1YH} : Yerel halkın yer kimliği oturdukları mahallede ikamet etme süresine göre farklılaşmaktadır.

H_{2YH} : Yerel halkın yer bağlılığı oturdukları mahallede ikamet etme süresine göre farklılaşmaktadır.

H_{3YH} : Yerel halkın yer bağımlılığı oturdukları mahallede ikamet etme süresine göre farklılaşmaktadır.

Tablo 51. Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının ikamet etme süresine göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Yer Kimliği	Gruplar arası	6,149	8	,769	1,161	,331
	Gruplar içi	62,904	95	,662		
	Toplam	69,053	103			
Yer Bağlılığı	Gruplar arası	11,264	8	1,408	1,965	,059
	Gruplar içi	68,070	95	,717		
	Toplam	79,334	103			
Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	10,244	8	1,281	2,152	,038
	Gruplar içi	56,532	95	,595		
	Toplam	66,777	103			

Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “İkamet Etme Süresi” değişkeni için gruplararası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Kimliği, Yer Bağlılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan

olasılık (.sig) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{1YH} ve H_{2YH} hipotezleri reddedilir. Bu hipotezlerin reddedilmesi; yerel halkın yer kimliği ve yer bağlılığının ikamet etme süresine göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlamına gelmektedir. “Yer Bağımlılığı” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_{3YH} hipotezi kabul edilir. Bu hipotezin kabul edilmesi; yerel halkın yer bağımlılığının ikamet etme süresine göre değişiklik gösterdiği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Yerel halkın yer bağımlılığının ikamet etme süresine göre ortalama farklılıklarının incelenmesi amacıyla Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Post-Hoc analizine ilişkin sonuçlar Tablo 52’de gösterilmiştir.

Tablo 52. Yerel halkın yer bağımlılığının ikamet etme süresine göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Bu bölgede kaç yıldır ikamet ediyorsunuz?	(J) Bu bölgede kaç yıldır ikamet ediyorsunuz?	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Bağımlılığı	2-3 yıl	4-5 yıl	,85556	,50781	,095
		6-10 yıl	-,41429	,38016	,279
		11-15 yıl	,63333	,42252	,137
		16-20 yıl	-,03333	,38016	,930
		21-30 yıl	,44286	,38016	,247
		31-40 yıl	-,28333	,45637	,536
		41-50 yıl	-,34103	,32447	,296
		Bursa doğumluyum	-,24861	,26815	,356
	4-5 yıl	2-3 yıl	-,85556	,50781	,095
		6-10 yıl	-1,26984*	,53232	,019
		11-15 yıl	-,22222	,56336	,694
		16-20 yıl	-,88889	,53232	,098
		21-30 yıl	-,41270	,53232	,440
		31-40 yıl	-1,13889	,58918	,056
		41-50 yıl	-1,19658*	,49410	,017
		Bursa doğumluyum	-1,10417*	,45908	,018
	6-10 yıl	2-3 yıl	,41429	,38016	,279
		4-5 yıl	1,26984*	,53232	,019
		11-15 yıl	1,04762*	,45169	,023
		16-20 yıl	,38095	,41234	,358
		21-30 yıl	,85714*	,41234	,040
		31-40 yıl	,13095	,48351	,787
		41-50 yıl	,07326	,36164	,840
		Bursa doğumluyum	,16567	,31210	,597
	11-15 yıl	2-3 yıl	-,63333	,42252	,137
		4-5 yıl	,22222	,56336	,694
		6-10 yıl	-1,04762*	,45169	,023

		16-20 yıl	-,66667	,45169	,143
		21-30 yıl	-,19048	,45169	,674
		31-40 yıl	-,91667	,51748	,080
		41-50 yıl	-,97436*	,40594	,018
		Bursa doğumluyum	-,88194*	,36251	,017
	16-20 yıl	2-3 yıl	,03333	,38016	,930
		4-5 yıl	,88889	,53232	,098
		6-10 yıl	-,38095	,41234	,358
		11-15 yıl	,66667	,45169	,143
		21-30 yıl	,47619	,41234	,251
		31-40 yıl	-,25000	,48351	,606
		41-50 yıl	-,30769	,36164	,397
		Bursa doğumluyum	-,21528	,31210	,492
	21-30 yıl	2-3 yıl	-,44286	,38016	,247
		4-5 yıl	,41270	,53232	,440
		6-10 yıl	-,85714*	,41234	,040
		11-15 yıl	,19048	,45169	,674
		16-20 yıl	-,47619	,41234	,251
		31-40 yıl	-,72619	,48351	,136
		41-50 yıl	-,78388*	,36164	,033
		Bursa doğumluyum	-,69147*	,31210	,029
	31-40 yıl	2-3 yıl	,28333	,45637	,536
		4-5 yıl	1,13889	,58918	,056
		6-10 yıl	-,13095	,48351	,787
		11-15 yıl	,91667	,51748	,080
		16-20 yıl	,25000	,48351	,606
		21-30 yıl	,72619	,48351	,136
		41-50 yıl	-,05769	,44107	,896
		Bursa doğumluyum	,03472	,40146	,931
	41-50 yıl	2-3 yıl	,34103	,32447	,296
		4-5 yıl	1,19658*	,49410	,017
		6-10 yıl	-,07326	,36164	,840
		11-15 yıl	,97436*	,40594	,018
		16-20 yıl	,30769	,36164	,397
		21-30 yıl	,78388*	,36164	,033
		31-40 yıl	,05769	,44107	,896
		Bursa doğumluyum	,09241	,24119	,702
	Bursa doğumluyum	2-3 yıl	,24861	,26815	,356
		4-5 yıl	1,10417*	,45908	,018
		6-10 yıl	-,16567	,31210	,597
		11-15 yıl	,88194*	,36251	,017
		16-20 yıl	,21528	,31210	,492
		21-30 yıl	,69147*	,31210	,029
		31-40 yıl	-,03472	,40146	,931
		41-50 yıl	-,09241	,24119	,702

Yerel halkın yer bağımlılığının ikamet etme süresi için elde edilen Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05'in altında olması, grup

değişkeninin diğer grup değişkenleri ile farklılık gösterdiğini göstermektedir. Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre;

Yerel halkın yer bağımlılığının ikamet etme süresine göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; Bursa doğumlu olan, 6-10 yıl ve 41-50 yıldır bu bölgede ikamet eden kişilerin yer bağımlılığı, 4-5 yıl, 11-15 yıl ve 21-30 yıldır bu bölgede ikamet eden kişilerden daha yüksektir.

İkamet süresi arttıkça kişilerin alandaki deneyimleri de artacağı düşünüldüğünden yer bağımlılığın yüksek olması beklenen bir bulgudur. İkamet süresi ile birlikte doğduğu yerde yaşamak da kişilerin yer ile ilişkilerini etkilemektedir. İnsanlar doğdukları yer olduğu için oraya karşı yer bağımlılıkları yüksek olabilmektedir. Katılımcıların bir kısmı alanda yaşama ve alanı sevmeye sebepleri olarak bu durumları örnek göstermektedir:

Eşim burada doğmuş, bahçeli bir ev kendi evi karşıda yani burada yaşamış. Onun için burayı çok sever (..) Ben burada Kuştepe’de doğdum. Yukarıda görünen yerde doğdum, büyüdüm (..) Buraya da gelin geldim yani. Eşim liseden arkadaşım gelin geldim buralara buralardan hiç ayrılmadık (..) Ben 36 senedir buradayım.. K30-Kadın, 57, Mollagürani, ÇY

Tabi şimdi şöyle, burada doğup büyüdüğümüz için, ben burada doğup büyüdüğüm için, ailem olsun, büyüklerim olsun burada oldukları için benim yerim burasıdır. K17-Erkek, 45, Kavaklı, ÇY

Kişilerin sadece kendileri değil atalarının doğum yerinde yaşamak da yer bağımlılığını etkileyen bir unsur olmaktadır. Aile bağları yer bağımlılığında etkin bir faktördür. Ailevi bağlantılar kişilerin bir yerde yaşamayı seçmeleri için önemli nedenlerden biridir:

Neden mi burada yaşıyorum? Soydan gelen, anne babadan gelen bir durum. K1-Erkek, 45, Osmangazi, Y

Katılımcılardan K1 ve K23’ün belirttiği gibi kişiler aile büyüklerinin yaşadığı yerde yaşamayı tercih etmektedirler. Tuan’ın (1977) kök salma (rootedness) olarak tarif ettiği gibi köklerin bulunduğu alanda yaşamak kişilere daha doğru gelebilmekte ve böylece gelenek ve kültürün devamlılığını sağladıklarını düşünebilmektedirler. Ancak bu durum tam tersi de olabilmektedir. Kişilerin bir yerde doğup büyümesi ve ailesel bağlantılar genellikle yüksek

yer bağımlılığını göstermesine rağmen, bazen bu durum kişiler için bir zorunluluk haline gelebilir ve kişi orada yaşamasına rağmen bu zorunluluktan dolayı düşük yer bağımlılığı geliştirebilmektedir. K26'nın sözleri bu duruma örnek oluşturmaktadır:

Düştük buraya. Mecbur burada çalışıyorum. Burası denk gelmiş o zaman oturduğumuz yer. Mahallemiz de burada olduğundan dolayı. Kendimi bildim bileli buralıyım. Burada doğdum, burada çalışıyorum, burada ölücem. K26-Erkek, 42, Alaaddin, ÇY

Sonuç olarak yerel halkın kimliği ve yer bağlılığında ikamet süresi bir farklılık oluşturmazken yer bağımlılığında oluşturduğu görülmektedir. Görüşme yapılan katılımcılardan ikamet ve ailesel bağlantılar nedeniyle yer bağımlılığı düşük olan kişinin Alaaddin Mahallesi'nde yaşıyor ve çalışıyor olması da dikkat çekicidir.

5.5.3. Yer Duygusunun Çalışan Örneklem Grubuna Ait Değişkenler Kapsamında Farklılaşması

Çalışanların bölge ile ilgili ve sosyal özelliklere göre yer duygusunun farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Buna göre Hisar Bölgesi'nde çalışanların ikamet ettikleri ilçe, çalışma süresi ve iş yerinin tarihsel özelliği değişkenlerinin yer duygusunu anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. İkamet yeri ve çalıştıkları mahalle ise çalışanların yer duygusunda anlamlı farklılık oluşturan değişkenler olmuştur.

5.5.2.2.1. İkamet Yeri

Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Hisar Bölgesinde Oturma Durumu” değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem T-testi uygulanmıştır. Bağımsız örneklem t- testi sonuçlarına ilişkin veriler Tablo 53'de verilmiştir. T- testi için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

H_{1CH}: Çalışanların yer kimliği hisar bölgesinde oturma durumuna göre farklılaşmaktadır.

H_{2CH}: Çalışanların yer bağlılığı hisar bölgesinde oturma durumuna göre farklılaşmaktadır.

H_{3CH}: Çalışanların yer bağımlılığı hisar bölgesinde oturma durumuna göre farklılaşmaktadır.

Tablo 53. Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının hisar bölgesinde oturma durumuna göre farklılıklarının incelenmesine yönelik T-Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	Hisar Bölgesi'nde oturuyorsunuz?	N	Ort.	SS	T	p
Yer Kimliği	Evet	31	3,5645	1,12108	,849	,398
	Hayır	54	3,3889	,77972		
Yer Bağlılığı	Evet	31	3,8525	1,03640	2,408	,018
	Hayır	54	3,3333	,90903		
Yer Bağımlılığı	Evet	31	3,2043	,96485	2,483	,015
	Hayır	54	2,7099	,83439		

Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “*Hisar Bölgesinde Oturma Durumu*” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen T-testi sonuçlarına göre; “Yer Kimliği” değişkeni için hesaplanan olasılık (p) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{1CH} hipotezi red edilir. Bu hipotezin reddedilmesi; çalışanların yer kimliğinin Hisar Bölgesi’nde oturma durumuna göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlamına gelmektedir. “Yer Bağlılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (p) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_{2CH} ve H_{3CH} hipotezleri kabul edilir. Bu hipotezlerin kabul edilmesi; çalışanların yer bağlılığı ve yer bağımlılığının Hisar Bölgesi’nde oturma durumuna göre değişiklik gösterdiği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Çalışanların yer bağlılığı ve yer bağımlılığının Hisar Bölgesi’nde oturma durumuna göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; Hisar Bölgesi’nde oturan kişilerin yer bağlılığı ve yer bağımlılığı, Hisar Bölgesi’nde oturmayan kişilerden daha yüksektir.

Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “*Oturulan Mahalle*” değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla “One Way ANOVA” testi uygulanmıştır. Tablo 54’de ANOVA testine ilişkin F test istatistikleri ve olasılık (Sig.) değerleri verilmiştir. ANOVA testi için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

H_{1CI} : Çalışanların yer kimliği oturdukları mahalleye göre farklılaşmaktadır.

H_{2C1}: Çalışanların yer bağlılığı oturdukları mahalleye göre farklılaşmaktadır.

H_{3C1}: Çalışanların yer bağımlılığı oturdukları mahalleye göre farklılaşmaktadır.

Tablo 54. Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının oturdukları mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Yer Kimliği	Gruplar arası	4,956	4	1,239	1,512	,207
	Gruplar içi	65,578	80	,820		
	Toplam	70,534	84			
Yer Bağlılığı	Gruplar arası	8,437	4	2,109	2,315	,064
	Gruplar içi	72,892	80	,911		
	Toplam	81,329	84			
Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	14,496	4	3,624	5,257	,001
	Gruplar içi	55,146	80	,689		
	Toplam	69,642	84			

Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Oturlan Mahalle” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Kimliği, Yer Bağlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{1C1} ve H_{2C1} hipotezleri red edilir. Bu hipotezlerin red edilmesi; çalışanların yer kimliği ve yer bağlılığının oturdukları mahalleye göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlamına gelmektedir. “Yer Bağımlılığı” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_{3C1} hipotezi kabul edilir. Bu hipotezin kabul edilmesi; çalışanların yer bağımlılığının oturdukları mahalleye göre değişiklik gösterdiği, gruplar arasında anlamlı bir *farklılık olduğu* anlamına gelmektedir. Çalışanların yer bağımlılığının oturdukları mahalleye göre ortalama farklılıklarının incelenmesi amacıyla Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Post-Hoc analizine ilişkin sonuçlar Tablo 55’te gösterilmiştir.

Tablo 55. Çalışanların yer bağımlılığının oturdukları mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Hangi mahallede oturuyorsunuz?	(J) Hangi mahallede oturuyorsunuz?	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer	Mollagürani Mah.	Alaaddin Mah.	,63889*	,31582	,046

Bağımlılığı		Kavaklı Mah.	,15000	,36694	,684
		Osmangazi Mah.	-,25000	,31012	,423
		Hisar Bölgesi'nde ikamet etmiyorum	,53000	,28423	,066
	Alaaddin Mah.	Mollagürani Mah.	-,63889*	,31582	,046
		Kavaklı Mah.	-,48889	,29117	,097
		Osmangazi Mah.	-,88889*	,21519	,000
		Hisar Bölgesi'nde ikamet etmiyorum	-,10889	,17584	,538
	Kavaklı Mah.	Mollagürani Mah.	-,15000	,36694	,684
		Alaaddin Mah.	,48889	,29117	,097
		Osmangazi Mah.	-,40000	,28498	,164
		Hisar Bölgesi'nde ikamet etmiyorum	,38000	,25657	,143
	Osmangazi Mah.	Mollagürani Mah.	,25000	,31012	,423
		Alaaddin Mah.	,88889*	,21519	,000
		Kavaklı Mah.	,40000	,28498	,164
		Hisar Bölgesi'nde ikamet etmiyorum	,78000*	,16540	,000
	Hisar Bölgesi'nde ikamet etmiyorum	Mollagürani Mah.	-,53000	,28423	,066
		Alaaddin Mah.	,10889	,17584	,538
		Kavaklı Mah.	-,38000	,25657	,143
		Osmangazi Mah.	-,78000*	,16540	,000

Çalışanların yer bağımlılığının oturdukları mahalle için elde edilen Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05'in altında olması, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile farklılık gösterdiğini göstermektedir. Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre;

Çalışanların yer bağımlılığının oturdukları mahalleye göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; Osmangazi Mahallesinde oturan kişilerin yer bağımlılıkları, Alaaddin Mahallesinde oturan kişilerden ve Hisar Bölgesinde ikamet etmeyen kişilerden daha yüksektir. Mollagürani Mahallesinde oturan kişilerin yer bağımlılıkları, Alaaddin Mahallesinde oturan kişilerden daha yüksektir.

5.5.2.2.2. Çalışılan Mahalle

Çalışanların yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığının “Çalışılan Mahalle” değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla “One Way ANOVA” testi uygulanmıştır. Tablo 56’da ANOVA testine ilişkin F test istatistikleri ve olasılık (Sig.) değerleri verilmiştir. ANOVA testi için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

H_{1ÇJ}: Çalışanların yer kimliği çalıştıkları mahalleye göre farklılaşmaktadır.

H_{2ÇJ}: Çalışanların yer bağlılığı çalıştıkları mahalleye göre farklılaşmaktadır.

H_{3ÇJ}: Çalışanların yer bağımlılığı çalıştıkları mahalleye göre farklılaşmaktadır.

Tablo 56. Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının çalıştıkları mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Anova Testi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Yer Kimliği	Gruplar arası	6,813	3	2,271	2,887	,041
	Gruplar içi	63,721	81	,787		
	Toplam	70,534	84			
Yer Bağlılığı	Gruplar arası	3,778	3	1,259	1,315	,275
	Gruplar içi	77,551	81	,957		
	Toplam	81,329	84			
Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	5,728	3	1,909	2,420	,072
	Gruplar içi	63,914	81	,789		
	Toplam	69,642	84			

Çalışanların yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Çalışılan Mahalle” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Bağlılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{2ÇJ} ve H_{3ÇJ} hipotezleri reddedilir. Bu hipotezlerin reddedilmesi; çalışanların yer bağlılığı ve yer bağımlılığının çalıştıkları mahalleye göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlamına gelmektedir. “Yer Kimliği” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_{1ÇJ} hipotezi kabul edilir. Bu hipotezin kabul edilmesi; çalışanların yer kimliğinin çalıştıkları mahalleye göre değişiklik gösterdiği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Çalışanların yer kimliğinin çalıştıkları mahalleye göre ortalama farklılıklarının incelenmesi amacıyla Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Post-Hoc analizine ilişkin sonuçlar Tablo 57’de gösterilmiştir.

Tablo 57. Çalışanların yer kimliğinin çalıştıkları mahalleye göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Hangi mahallede çalışıyorsunuz?	(J) Hangi mahallede çalışıyorsunuz?	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Kimliği	Mollagürani Mah.	Alaaddin Mah.	,56731	,31599	,076
		Kavaklı Mah.	,00712	,32283	,982
		Osmangazi Mah.	-,15573	,28923	,592
	Alaaddin Mah.	Mollagürani Mah.	-,56731	,31599	,076
		Kavaklı Mah.	-,56019	,28816	,055
		Osmangazi Mah.	-,72304*	,24994	,005
	Kavaklı Mah.	Mollagürani Mah.	-,00712	,32283	,982
		Alaaddin Mah.	,56019	,28816	,055
		Osmangazi Mah.	-,16285	,25854	,531
	Osmangazi Mah.	Mollagürani Mah.	,15573	,28923	,592
		Alaaddin Mah.	,72304*	,24994	,005
		Kavaklı Mah.	,16285	,25854	,531

Çalışanların yer kimliğinin çalıştıkları mahalle için elde edilen Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05'in altında olması, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile farklılık gösterdiğini göstermektedir. Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre;

Çalışanların yer kimliğinin çalıştıkları mahalleye göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; Osmangazi Mahallesinde oturan kişilerin yer kimliği, Alaaddin Mahallesinde oturan kişilerden daha yüksektir.

5.5.4. Yer Duygusunun Ziyaretçi Örneklem Grubuna Ait Değişkenler Kapsamında Farklılaşması

Ziyaretçilerin bölge ile ilgili ve sosyal özelliklere göre yer duygusunun farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Buna göre Hisar Bölgesi'nde bulunan ziyaretçilerin Hisar Bölgesi'nde vakit geçirmeyi düşündükleri zamana göre yer duygusunda anlamlı bir farklılık

oluşturmadığı görülmektedir. Bölgeye geliş sayısı ve kalış süresi ise ziyaretçilerin yer duygusunda anlamlı farklılık oluşturan değişkenler olmaktadır.

5.5.2.3.1. Bölgeye Geliş Sayısı

Ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Hisar Bölgesine Kaçınıcı Gelişi” değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla “One Way ANOVA” testi uygulanmıştır. Tablo 58’de ANOVA testine ilişkin F test istatistikleri ve olasılık (Sig.) değerleri verilmiştir. ANOVA testi için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

H_{1TH} : Turistlerin yer kimliği hisar bölgesine gelme sayısına göre farklılaşmaktadır.

H_{2TH} : Turistlerin yer bağlılığı hisar bölgesine gelme sayısına göre farklılaşmaktadır.

H_{3TH} : Turistlerin yer bağımlılığı hisar bölgesine gelme sayısına göre farklılaşmaktadır.

Tablo 58. Turistlerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının hisar bölgesine geliş sayısına göre farklılıklarının incelenmesine yönelik ANOVA Testi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Yer Kimliği	Gruplar arası	4,703	3	1,568	2,168	,097
	Gruplar içi	71,568	99	,723		
	Toplam	76,270	102			
Yer Bağlılığı	Gruplar arası	8,803	3	2,934	4,037	,009
	Gruplar içi	71,963	99	,727		
	Toplam	80,766	102			
Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	3,987	3	1,329	2,951	,036
	Gruplar içi	44,581	99	,450		
	Toplam	48,567	102			

Ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Hisar Bölgesine Geliş Sayısı” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Kimliği” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{1TH} hipotezi reddedilir. Bu hipotezin reddedilmesi; turistlerin yer kimliğinin hisar bölgesine geliş sayısına göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlamına gelmektedir. “Yer Bağlılığı, Yer

Bağımlılığının” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_{2TH} ve H_{3TH} hipotezleri kabul edilir. Bu hipotezlerin kabul edilmesi; turistlerin yer bağlılığı ve yer bağımlılığının Hisar Bölgesi’ne geliş sayısına göre değişiklik gösterdiği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Ziyaretçilerin yer bağlılığı ve yer bağımlılığının Hisar Bölgesi’ne geliş sayısına göre ortalama farklılıklarının incelenmesi amacıyla Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Post-Hoc analizine ilişkin sonuçlar Tablo 59’da gösterilmiştir.

Tablo 59. Turistlerin yer bağlılığının Hisar Bölgesi’ne geliş sayısına göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Hisar Bölgesi'ne kaçınıcı gelişiniz?	(J) Hisar Bölgesi'ne kaçınıcı gelişiniz?	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Bağlılığı	Birinci	İkinci	-,06600	,34500	,849
		Üçüncü	,14035	,52968	,792
		Daha fazla	-,63941*	,21990	,004
	İkinci	Birinci	,06600	,34500	,849
		Üçüncü	,20635	,56839	,717
		Daha fazla	-,57341	,30143	,060
	Üçüncü	Birinci	-,14035	,52968	,792
		İkinci	-,20635	,56839	,717
		Daha fazla	-,77976	,50239	,124
	Daha fazla	Birinci	,63941*	,21990	,004
		İkinci	,57341	,30143	,060
		Üçüncü	,77976	,50239	,124
Yer Bağımlılığı	Birinci	İkinci	-,13450	,27154	,621
		Üçüncü	-,35673	,41690	,394
		Daha fazla	-,48173*	,17307	,006
	İkinci	Birinci	,13450	,27154	,621
		Üçüncü	-,22222	,44737	,620
		Daha fazla	-,34722	,23725	,146
	Üçüncü	Birinci	,35673	,41690	,394
		İkinci	,22222	,44737	,620
		Daha fazla	-,12500	,39542	,753
	Daha fazla	Birinci	,48173*	,17307	,006
		İkinci	,34722	,23725	,146
		Üçüncü	,12500	,39542	,753

Ziyaretçilerin yer bağlılığının Hisar Bölgesi’ne geliş sayısı için elde edilen Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05’in altında olması, grup

değişkeninin diğer grup değişkenleri ile farklılık gösterdiğini göstermektedir. Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre;

Ziyaretçilerin yer bağlılığının Hisar Bölgesi'ne geliş sayısına göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; Hisar Bölgesi'ne daha önce 3'ten fazla gelmiş olan kişilerin yer bağlılığı, Hisar Bölgesi'ne ilk kez gelen kişilerden daha yüksektir. Ziyaretçilerin yer bağımlılığının Hisar Bölgesi'ne geliş sayısına göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; Hisar Bölgesi'ne daha önce 3'ten fazla gelmiş olan kişilerin yer bağımlılığı, Hisar Bölgesi'ne ilk kez gelen kişilerden daha yüksektir.

5.5.1.2.3.2. Kalış Süresi

Ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Bursa’da Vakit Geçirmeyi Düşündüğü Gün Sayısı” değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla “One Way ANOVA” testi uygulanmıştır. Tablo 60’da ANOVA testine ilişkin F test istatistikleri ve olasılık (Sig.) değerleri verilmiştir. ANOVA testi için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

H_{1TI}: Turistlerin yer kimliği Bursa’da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre farklılaşmaktadır.

H_{2TI}: Turistlerin yer bağlılığı Bursa’da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre farklılaşmaktadır.

H_{3TI}: Turistlerin yer bağımlılığı Bursa’da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre farklılaşmaktadır.

Tablo 60. Ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının Bursa’da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre farklılıklarının incelenmesine yönelik ANOVA Testi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Yer Kimliği	Gruplar arası	5,870	4	1,468	2,043	,094
	Gruplar içi	70,400	98	,718		
	Toplam	76,270	102			
Yer Bağlılığı	Gruplar arası	7,584	4	1,896	2,539	,045
	Gruplar içi	73,183	98	,747		

	Toplam	80,766	102			
Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	2,854	4	,713	1,529	,200
	Gruplar içi	45,714	98	,466		
	Toplam	48,567	102			

Ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığının “Bursa’da Vakit Geçirmeyi Düşündüğü Gün Sayısı” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Kimliği, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_{1TI} ve H_{3TI} hipotezleri red edilir. Bu hipotezlerin red edilmesi; turistlerin yer kimliği ve yer bağımlılığının Bursa’da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlamına gelmektedir. “Yer Bağılılığı” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_{2TI} hipotezi kabul edilir. Bu hipotezin kabul edilmesi; ziyaretçilerin yer bağılılığının Bursa’da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre değişiklik gösterdiği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Ziyaretçilerin yer bağılılığının Bursa’da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre ortalama farklılıklarının incelenmesi amacıyla Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Post-Hoc analizine ilişkin sonuçlar Tablo 61’de gösterilmiştir.

Tablo 61. Ziyaretçilerin yer bağılılığının Bursa’da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre farklılıklarının incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Bursa’da kaç gün geçirmeyi düşünüyorsunuz/ kaç gün geçirdiniz?	(J) Bursa’da kaç gün geçirmeyi düşünüyorsunuz/ kaç gün geçirdiniz?	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Bağılılığı	Günübirlik	1-2 gün	,24265	,37050	,514
		3-4 gün	,37955	,41035	,357
		5 gün ve daha fazla	-,22521	,28507	,431
		Bursalıyım	-,45653	,24143	,062
	1-2 gün	Günübirlik	-,24265	,37050	,514
		3-4 gün	,13690	,46670	,770
		5 gün ve daha fazla	-,46786	,36150	,199
		Bursalıyım	-,69918*	,32819	,036
	3-4 gün	Günübirlik	-,37955	,41035	,357
		1-2 gün	-,13690	,46670	,770
		5 gün ve daha fazla	-,60476	,40224	,136
		Bursalıyım	-,83608*	,37259	,027

	5 gün ve daha fazla	Günübirlik	,22521	,28507	,431
		1-2 gün	,46786	,36150	,199
		3-4 gün	,60476	,40224	,136
		Bursalıyım	-,23132	,22737	,311
	Bursalıyım	Günübirlik	,45653	,24143	,062
		1-2 gün	,69918*	,32819	,036
		3-4 gün	,83608*	,37259	,027
		5 gün ve daha fazla	,23132	,22737	,311

Ziyaretçilerin yer bağlılığının Bursa’da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısı için elde edilen Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (.sig) değerinin 0,05’in altında olması, grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile farklılık gösterdiğini göstermektedir. Post-Hoc LSD testi sonuçlarına göre;

Ziyaretçilerin yer bağlılığının Bursa’da vakit geçirmeyi düşündüğü gün sayısına göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; Bursa’da yaşayan kişilerin yer bağlılığı, Bursa’da 1-2 gün ve 3-4 gün vakit geçirmeyi düşünen kişilerden daha yüksektir.

5.5.5. Yerel Halkın, Çalışanların ve Ziyaretçilerin Yer Duygusuna İlişkin Farklılıklarının İncelenmesi

Yerel halkın yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının “Örneklem Grubu” değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla “One Way ANOVA” testi uygulanmıştır. Tablo 62’de ANOVA testine ilişkin F test istatistikleri ve olasılık (Sig.) değerleri verilmiştir. ANOVA testi için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

H₁: Çalışanların, yerel halkın ve ziyaretçilerin yer kimliği farklılık göstermektedir.

H₂: Çalışanların, yerel halkın ve ziyaretçilerin yer bağlılığı farklılık göstermektedir.

H₃: Çalışanların, yerel halkın ve ziyaretçilerin yer bağımlılığı farklılık göstermektedir.

Tablo 62. Çalışanların, yerel halkın ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığına ilişkin farklılıkların incelenmesine yönelik ANOVA Testi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Yer Kimliği	Gruplar arası	1,526	2	,763	1,021	,361
	Gruplar içi	215,857	289	,747		

	Toplam	217,383	291			
Yer Bağılılığı	Gruplar arası	15,604	2	7,802	9,339	,000
	Gruplar içi	241,429	289	,835		
	Toplam	257,032	291			
Yer Bağımlılığı	Gruplar arası	4,763	2	2,381	3,720	,025
	Gruplar içi	184,986	289	,640		
	Toplam	189,748	291			

Kişilerin yer kimliği, yer bağılılığı ve yer bağımlılığının “Örneklem Grubu” değişkeni için gruplar arası farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “Yer Kimliği” değişkeni için hesaplanan olasılık (sig.) değeri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan H_1 hipotezi red edilir. Bu hipotezin reddedilmesi; çalışanların, ziyaretçilerin ve yerel halkın yer kimliğinin birbirlerine göre değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlamına gelmektedir. “Yer Bağılılığı, Yer Bağımlılığı” değişkenleri için hesaplanan olasılık (sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H_2 ve H_3 hipotezleri kabul edilir. Bu hipotezlerin kabul edilmesi; çalışanların, ziyaretçilerin ve yerel halkın yer bağılılığının birbirlerine göre değişiklik gösterdiği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Çalışanların, ziyaretçilerin ve yerel halkın yer bağılılığı ve yer bağımlılığının birbirlerine göre ortalama farklılıklarının incelenmesi amacıyla Post-Hoc analizi LSD testi yapılmıştır. Post-Hoc analizine ilişkin sonuçlar Tablo 63’de gösterilmiştir.

Tablo 63. Çalışanların, yerel halkın ve ziyaretçilerin yer bağılılığı ve yer bağımlılığına ilişkin farklılıkların incelenmesine yönelik Post-Hoc LSD Testi sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Örneklem Grubu	(J) Örneklem Grubu	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Yer Bağılılığı	Çalışan	Yerel Halk	-,23281	,13364	,083
		Turist	,31464*	,13394	,019
	Yerel Halk	Çalışan	,23281	,13364	,083
		Turist	,54745*	,12706	,000
	Turist	Çalışan	-,31464*	,13394	,019
		Yerel Halk	-,54745*	,12706	,000
Yer Bağımlılığı	Çalışan	Yerel Halk	-,18993	,11698	,106
		Turist	,11026	,11724	,348
	Yerel Halk	Çalışan	,18993	,11698	,106
		Turist	,30019*	,11122	,007
	Turist	Çalışan	-,11026	,11724	,348
		Yerel Halk	-,30019*	,11122	,007

		Yerel Halk	-,30019*	,11122	,007

Post-Hoc analizi sonuçlarına göre:

Kişilerin yer bağlılığına ilişkin ortalama farklılıklar incelendiğinde; ziyaretçilerin yer bağlılığı, çalışanlardan ve yerel halktan daha düşüktür. Kişilerin yer bağımlılığına ilişkin ortalama farklılıklar incelendiğinde; ziyaretçilerin yer bağımlılığı yerel halktan daha düşüktür.

6. BÖLÜM: SONUÇ VE TARTIŞMA

Bir yer ile kurulan bağlar, o yere karşı hissedilen duygular ve bu bağlantıların sürdürülebilirliği ve değişkenliği birçok faktöre göre değişebilmektedir. Bu çalışma kapsamında kent içinde tarihi çevrenin yer duygusu ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada yer duygusu ve kültürel miras ilişkisi nitel ve nicel veriler kullanılarak çok boyutlu bir şekilde ele alınmıştır. İki veri türünün de kullanılması Hisar Bölgesi'ndeki yer duygusunun katılımcıların görüşleri ve sayısal veriler ile daha kapsamlı şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Bu çalışma Bursa, Hisar Bölgesi'ndeki kentsel kültürel miras alanlarının yer duygusu bağlamıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu durumda Hisar Bölgesi'nde yer alan korunan ya da restore edilerek tekrar ayağa kaldırılan tarihi çevre ile plansız kentleşmenin etkisi ile tarihi özelliğini büyük oranda kaybetmiş çevre arasındaki yer ile olan ilişkilerdeki farklılaşma incelenmek istenilmiştir. Ayrıca sürekli değişebilen yer duygusu ile durağan kentsel miras alanlarının birbirini nasıl etkilediklerinin ve aralarındaki ilişkinin varlığı ve geleceğini araştırmak amaçlanmıştır.

Araştırma bulgularından yola çıkılarak, literatür ile bağlantılı olarak araştırma sorularının yanıtlanması ve bu doğrultuda araştırmanın sonuçlandırılması kapsamında, Sonuç ve Tartışma bölümü iki temel bölümde değerlendirilmiştir. Buna göre ilk başlık Hisar Bölgesi'nde yer duygusu ve alt bileşenlerini etkileyen faktörlerin neler olduğu ve bu faktörlerin alandaki kentsel kültürel miras öğeleri ile ilişkisinin değerlendirildiği bölüm olmaktadır. Bu bölümde nitel ve nicel bulgulara ait çıktılar birlikte verilmektedir. İkinci bölüm alandaki mekânsal değişimlerin bölgedeki tarihi çevre-yer duygusu ilişkisini nasıl etkilediği bulgulardan elde edilen veriler ışığında yorumlanmaktadır.

Kentsel kültürel miras ve yer duygusu ilişkisi üzerine;

Yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı birbirlerinden kopuk değil, aksine birbirini besleyen, birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen bir yapı oluşturmaktadır. Bu nedenle araştırmada yer duygusu şemsiye kavramı bu üç kavramın birbiri ile ilişkileri ve sınırlarına dikkat edilerek hazırlanmıştır. Yer duygusunu oluşturan bu üç bileşenin Hisar Bölgesi'ndeki varlığı, süreci tarihi çevre ile ilişkisi şu şekilde değerlendirilmiştir:

Hisar Bölgesi'nde yer kimliğinin nitel veriler ile elde edilmesinde kimlik inşası ve kimlik inşasında etkili olan mekânlar incelenmiştir. Bunun nedeni yerlerin kişilerin kimliğinin bir parçasını oluşturduğu ve yer kimliğinin de bu duruma odaklanmasıdır (Moore, 2000; Marzona, 2015). Katılımcıların Hisar Bölgesi'ni ailenin bir büyüğü sanki bir büyükbabası gibi gördüklerini belirtmeleri kimlik kökeni olarak bu bölgeyi işaretlediklerinin dolaylı anlatımı olmaktadır. Bölge için sanki ailenin yaşlısı, bilgisi benzetmesi bölgenin tarihselliği ve kültürel önemini de ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra bölgede bulunma üzerine yapılan yorumlarda *ecdad* kavramının sürekli kullanılıyor olması da bölgenin soy ve ata üzerinden konumlandırıldığını göstermektedir.

Hisar Bölgesi'nde kişilerin kimliğini oluşturan, karakterine ve kişiliğine etki eden yerler bulunduğu ve bu yerlerin ise tarihi yapılarda somutlaştığı görülmektedir. Kimliklerin bu yerler üzerinden tanımlanması, bu yerlerin mevcudiyetinin devam ettiği sürece kimliğin de sürdürülebilirliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. Hisar Bölgesi'nde kişilerin kendi kimliğinin inşasında etkili olduğunu düşündüğü yerler arasında en fazla türbeler olduğu görülmektedir. Bölgedeki dini ve siyasi figürlere ait türbeler kişiler tarafından kimliklerine etki eden yerler olarak belirtilmesi bu figürler üzerinden kimliklerini tanımladıkları olarak okunabilmektedir. Bu anlamda en çok söylenen iki yer Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri ile Üftade Türbesi'dir. Bu durum kişilerin kimliklerini Osmanlı ve Müslüman kimliği üzerinden kurdukları anlamına gelebilmektedir. Bölgedeki iki türbe katılımcılar için soy ve

din olarak önem taşımakta, kendilerini konumlandıkları çerçeveyi oluşturmaktadır. Hisar Bölgesi'nde sadece yerel halk ve çalışanlar değil, ziyaretçilerin de bu yapılar için kimliklerine etki ettiğini belirtmeleri, alanı sıradan bir mekân olarak değil tarihsel olarak önemli olayların yaşandığı ve günümüzde önemli tarihi figürlere ev sahipliği yapan bir alan olarak düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda yer kimliğinin geçmişe dayanması ve kültürel mirasın geçmişin bir temsili olması nedeniyle, miras alanları kişiler için yer kimliği inşasında önemli rol oynamaktadır.

Yer kimliğinin oluşması ve devamlılığını öteki kavramı üzerinden de incelemek mümkündür. Çünkü *öteki* olmadan *biz* oluşmaz, *biz* olarak tanımlanmak ortak bir kimliği de beraberinde getirmektedir. Kendini bir yerin sakini olarak tanımlamak, aynı zamanda diğer tüm yerleşimlere ait sakinlerden ayırmak anlamına gelmektedir. Bu ayırım kişilerin kendilerini Bursalı, öz Bursalı, Hisarlı tanımlamalarında yatmaktadır. Özellikle mahallelerine dışarıdan taşınan kişilerin *yabancı* olarak tanımlanmasında bu durum daha net bir şekilde kendini göstermektedir. Bölgeye gelen göçmen sayısının artması ile bölgede yaşayanlar kendi kimliklerinin ve kendi kimlik mekânı olarak atfettikleri alanların zarar görebildiğini, bölgenin değiştiğini ve eskisi gibi olmadığı vurgulanmaktadır. 'Biz' olarak tanımlanan grubun gittikçe azalması ve kimlik yapısının zarar gördüğünü düşünmektedirler. Bu durum kişilerin bölgeye olan yer kimliğinin güçlü olmasından kaynaklanmaktadır.

Kültürel mirasa sahip bir bölgede yaşamak ya da bulunmak sembolik öneme sahip olabilmektedir. Bu durum yer kimliğini olumlu etkilemektedir. Bu anlamda bulunulan alana ait simge ve ikonlar ve bunların genel çerçevedeki yeri önemlidir. Bu yapılar yer kimliğini temsil eden bir simge olarak görüldüğünden ve kendi kimliklerinin kökleri olarak düşünüldüğünden seçilmektedir. Buna göre bir yer ya da bir yapı günümüzde kullanılmıyorsa bu alanda yeni bulunan kişiler için, örneğin çalışan ve ziyaretçiler gibi, bir anlam oluşturmayabilir. Ancak günümüzde kullanılmıyor dahi olsa eskiden kullanılan bir yer yerel

halk için anlam ifade etmektedir. Bu durum hafızanın yer duygusu üzerindeki öneminden kaynaklanmaktadır.

Hisar Bölgesi'nde yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere kişiler kültürel ve dini kimlikleri üzerinden mekâna anlam yüklemekte bu anlamı kimi gerçek kimi hayal ürünü hikâyeler ile kolektif belleğe kazandırmaktadırlar. Bu yapılar üzerinden kurgulanan hikâyeler ile yapılara karşı hem yer kimlikleri hem yer bağlılıkları olumlu etkilenmektedir. Bunun yanı sıra örneğin bir türbe ya da camide gerçekleştirilen ritüeller sonucu dilek ve duaların gerçekleşmesi üzerine anlatılan hikâyelerin bu alanlara popülerlik kazandırdığı da görülmüştür. Bölge ile ilgili hikâye, rivayet ya da efsaneler genellikle dini özelliği olan tarihi yapılar ve ya yine dini değer atfedilen tarihi kişiler üzerinden anlatılmaktadır. Bu durumla ilgili önemli nokta bu yapılar ve kişiler üzerinden anlatılan hikâyelerin korku temelli değil güven unsuru üzerinden oluşturulmasıdır. Bu hikâyeler ile kişiler türbelerde bulunan kişiler tarafından korunduklarına inanarak, kendilerini daha huzurlu ve güvenli hissedebildikleri bir ortam yaratmaktadırlar. Buna göre kişilerin alana ait kendi inanışlarına göre yapılara bağlılık oluşturarak yer bağlılığını güçlendirdiği, bölgedeki yapılar üzerinden kimliklerini tanımlamaları yer kimliğini güçlendirdiği, alanların dua yeri olarak kullanılması ile işlevselleştirerek yer bağımlılığını güçlendirdiklerini söylemek mümkündür.

Hisar Bölgesi'ndeki yapıların simgesel olarak ön plana hangilerinin çıktığı incelendiğinde, ilk başta yine türbeler olduğu görülmektedir. Burada da Osmangazi Mahallesi'nde Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri, Kavaklı Mahallesi'nde Üftade Türbesi, Mollagürani Mahallesi'nde ise Çırağbey, Oruçbey gibi türbeleri öne çıkmaktadır. Burada katılımcıların kendi bulundukları mahalledeki türbeyi bölgenin simge yapısı olarak öne çıkardığı, yer kimliğinin mahalleye bağlılıktan olumlu etkilendiği anlaşılmaktadır. Türbelerden sonra özellikle Üftade Camii ve Şehadet Camii ön plana çıkmaktadır. Yine her mahallelinin kendi mahallesindeki Cami'yi de söylediği, bu durumun kişilerin gündelik

hayatta kullandıkları camii ve türbeler ile de örtüştüğü görülmektedir. Bölgenin simge yapılarında dini özelliği bulunmayan yapılardan özellikle surların, tarihi konakların ve Tophane Meydanı ve bu meydan ile ilişkili yapılar da söylenmektedir. Katılımcılar bölgenin zihin haritasını çizdiğinde de, simge yapıları ön plana çıkarmaktadırlar. Buna göre katılımcılar tarafından Hisar Bölgesi'nin haritası çizildiğinde kendi yaşadıkları ev ve sokaklar öncelikli olmak üzere; camii, minare, surlar, saat kulesi ve Tophane Parkı, 7. Kale Sokak gibi tarihi yapısını korumuş sokaklar haritalarda ya tek bulunmakta ya da merkezi durumda yer almaktadır. Bu durum katılımcıların yer algısında tarihi çevrenin etkisini ortaya koymaktadır.

Hisar Bölgesi'ndeki katılımcıların yer ile kurdukları duygusal bağlar, hisleri, yükledikleri anlamlar yer bağlılığı altında incelenmiştir. Katılımcılar bölge ile ilgili *ev gibi, yuva sıcaklığı var* gibi tanımlamaları ile bölgeyi yer bağlılığında en yüksek alanlardan olan eve benzetmeleri, bölgede huzurlu ve mutlu hissetmeleri, ayrı kaldıklarında özlemeleri yer ile duygusal bağların oluştuğunu kanıtlamaktadır. Kişilerin kendilerini mutlu, huzurlu hissettiği, bölgeden ayrı kaldığında özlediği yerlerin kendi ev ve iş ortamlarının yanı sıra tarihi özelliği bulunan yapılar olduğu görülmektedir. Bu anlamda Osmangazi, Kavaklı ve Mollagürani Mahallelerinde bu durum daha fazla geçerlidir. Bu bağın oluşmasında tarihi çevrenin önemli olması kentsel kültürel miras öğelerinin yer bağlılığını olumlu etkilediğini göstermektedir.

Hem bireysel hem kolektif hafıza için önemli olan yerler için kullanılan hafıza mekânı kavramı Hisar Bölgesi'nde hangi mekânlar üzerinden somutlaştığı incelendiğinde, yer bağlılığın yüksek olduğu Tophane ve Tarihi Pınarbaşı Parklarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu hafıza mekânları aktarılan anılar sayesinde devamlılık kazanmaktadır. Bu durum Low'un (1992) hikâye anlatımı yoluyla yer bağlılığının olumlu etkilendiğini belirttiği savını desteklemektedir. Özellikle Tarihi Pınarbaşı Parkı önemini, çok uzun yıllar boyunca bir mesire alanı olarak kullanılmasının yanı sıra alanda yapılan etkinliklerden almaktadır. Bu etkinlikler sayesinde park kullanıcıları olan topluluk üyeleri arasındaki ortak paylaşımlar

kolektif hafızanın oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu durum Pınarbaşı Parkı'nın bir hafıza mekânı haline getirmiştir. Yıllar boyunca özellikle bayram zamanları yapılan etkinlikler hem kişilerin hafızalarında yer etmiş hem de kuşaktan kuşağa aktarılan bir hafıza inşası oluşturmuştur.

Yer bağlılığını etkileyen bir durum da çocukluk anıdır. Belirli bir mekâna ait hatıralar da o alana dair hafızayı da güçlü tutmaktadır. Bachelard'ın (2017) da belirttiği üzere anılar hareketsizdir ve ancak mekânsallaştırıldığında sağlamlaşırlar. Mekânlar ile sağlamlaştırılan anılar sayesinde o yer ile bağlar oluşmaya devam eder ve güçlenir. Katılımcıların yer ile kurdukları duygusal bağın büyük bir kısmının çocukluk anıları ile güçlendiği görülmektedir. Hafıza mekânlarının değişimi yer duygusunu olumsuz etkileyen bir durum olmaktadır. Bu nedenle bölgede hem fiziksel değişim hem de anlamsal değişim yaşamış, anlamından koparılmış mekânlarda yer duygusunun değişimi de gözlemlenmiştir. Bu durum bölgedeki yaş ile yer bağlılığı ilişkisini de kanıtlamaktadır. Yaşı yüksek olan kişilerin bölgeye daha fazla yer bağlılığı oluşturmaları büyük oranda çocukluk ve gençliklerinde bölgedeki deneyimlerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra anlamını ve işlevini kaybeden mekânlar nedeniyle genç nüfusun tarihi çevre ile bağ kurması zayıflamaktadır.

Hisar Bölgesi'nde mahalle kültürünün büyük oranda devam etmesi alana olan bağlılığı da büyük oranda etkilemektedir. Burada önemli olan bölgede komşuluk alanı üretilebilmiş ve bir dayanışma ve birlikteliğin varlığıdır. Hisar Bölgesi'ndeki bu durum Ahunbay'ın (2019) tarihi çevrelerin sosyal ilişkileri olumlu etkilediği söylemini desteklemektedir. Tarihi çevreler ile kişiler arasında pekiştirilen birlik duygusu ile kişiler daha mutlu ve alana daha bağlı olmaktadır. Katılımcılar, komşuluk ilişkilerinde ve mahalle kültürünün mekânsal tezahürlerinde tarihi yapılara vurgu yapmaktadırlar. Buna göre bölgede bulunan tarihi konakların yapısı dahi mahalle kültürünü ve komşuluk ilişkilerini destekleyici şekildedir. Buna göre tarihi çevrenin komşuluk ilişkilerini olumlu etkilediği, komşuluk ilişkilerinin güçlü

olması kişilerin yer bağlılığını olumlu etkilediği anlaşılmaktadır. Bunun aksi yönünde ise, mekânsal değişim ile birlikte komşuluk ilişkilerinin eskiye oranla zayıfladığı ve bu durumun da yer bağlılığını olumsuz etkilediği ortaya çıkmaktadır.

Bir kişinin bir yeri benimsemesi, kendini oraya ait hissetmesi o yere olan bağlılığını göstermektedir. Katılımcıların kendilerini bölgeye ait hissettikleri ve bu anlamda tarihi çevrenin etkili olduğu görülmektedir. Yer bağlılığında ve yer aidiyetinin oluşmasında ev kavramı çok önemlidir. Bu anlamda katılımcıların mekânsal ölçek düzeyinde bir aidiyet hissettiği görülmektedir. İlk başta evleri, sonra mahalleleri, sonra Hisar Bölgesi ve daha sonra Bursa'ya aidiyet duymaktadırlar. Kişilerin bölgeye aidiyetlerinin yüksek olmasını bölgeden taşınan kişilerin tekrar bölgeye geri dönmesi ile açıklamak da mümkündür. Buna göre genç nüfus bölgeden taşınmak isterken, farklı nedenler ile bölgeden taşınmış birçok orta yaş ve üstü kişinin taşındıkları alanda mutsuz oldukları ve tekrar geri döndüklerini belirtmişlerdir.

Kişilerin yer ile olan bağlantılarında o yeri nasıl algıladığı da çok önemlidir. Aynı mekâna dair farklı kişiler farklı izlenimlerde bulunabilmektedir ki yer duygusundaki farklılaşmaların da temel sebebi, yerin farklı algılanmasıdır. Bu durumu gösteren ölçütlerden biri de ses ve kokudur. Olumlu ses ve koku, alanın olumlu algılandığını göstermektedir. Katılımcıların Hisar Bölgesi'ni düşündüklerinde akıllarına hangi ses ve kokuların geldiği sorulduğunda, mahalleler arasındaki farklılıklarla birlikte olumlu ses ve kokuların baskın olduğu görülmektedir. Bu durum kişilerin mekânı olumlu algıladıkları, hatırladıkları ve olumlu yer duygusu geliştirdiklerini göstermektedir. Buna göre dini yapıların yaygın olduğu bölgede ezan seslerinin fazlaca duyulduğu, bunun dışında bölgenin kültürüne yönelik –kılıç kalkan gibi- sesler söylendiği, kuş sesleri gibi doğaya ait sesler seslerin fazlaca duyulduğu görülmektedir. Seslerin algılanışı kişiden kişiye değişebilmektedir. Kimisi için hoş bir ses başkası için gürültü olarak algılanabilmektedir. Hisar Bölgesi'nde duyulan sesler söylenirken genellikle olumlu ekler eklenildiği görülürken, bölgenin en turistik yeri olan Osmangazi

Mahallesi'nde bir kişinin ve Alaaddin mahallesindeki kişilerin olumsuz sesler duydukları görülmektedir. İnsan sesinin Mollagürani Mahallesi'nde cıvıltı olarak söylenmesine karşılık, Alaaddin Mahallesinde gürültü olarak tanımlanması bu duruma örnek gösterilebilmektedir. Bölgede duyulan kokularda ise tarihi çevrenin etkisi daha fazla ön plana çıkmaktadır. Osmanlı ile özdeşleşen ve günümüzde alanda bulunmayan erguvan kokusu ve şimşir kokusunun söylenmesi, bunun yanı sıra tarih kokusu olarak söylenilmesi, bölgenin tarihi yapısı en fazla bozulan mahallesi olan Alaaddin Mahallesi'nde herhangi bir olumlu kokunun söylenilmemesi kentsel kültürel miras ve yer duygusu ilişkisini göstermektedir.

Hisar Bölgesi'nde bulunan kişilerin gündelik hayatlarında kullandıkları mekânlar ve bu mekânlar içinde tarihi çevrenin yeri incelenmiştir. Buna göre katılımcıların günlük hayatta kullandıkları mekânları beş kategoride incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi kent parkları olan bölge içindeki Tophane ve Pınarbaşı Parkı'dır. Bunun dışında kişilerin cami ve türbelerin bahçelerinde ya da çevrelerindeki dinlenme alanlarındaki sosyalleşmelerinin de kendileri için önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu Osmanlı Devleti'nde mahalle kavramı içindeki cami ve mescitin aynı zamanda bir toplanma ve sosyalleşme mekânları olması özelliğinin bu bölgede azalsa da devam ettiğini göstermektedir. Katılımcıların söylemleri doğrultusunda kişilerin gündelik hayatlarında kullandıkları diğer mekânların kafe, çay bahçesi, restoran gibi alanlar olduğu ve bu alanların seçiminde tarihi yapısına dikkat edildiği sonucuna varılmaktadır. Yerel halk ve çalışanların günlük rutinleri bu şekildeyken ziyaretçiler ise bölgeye geldiklerinde Saat Kulesi ve Osman Gazi – Orhan Gazi Türbelerini gördükleri ya da görmeyi planladıklarını belirtmektedirler. Buna göre Tophane Parkı ve içinde yer alan tarihi yapıların ziyaretçiler için bölgede öncelikle görülmesi gereken yer olduğu anlaşılmaktadır. Zaten bölgeye özellikle Bursa dışından gelen ve seyahat acentesi ile hareket eden ziyaretçilerin Tophane Parkı dışında Hisar Bölgesi'ni gezmedikleri, bölgenin diğer yapılarını görmek için ya zamansal sıkıntılarının bulunduğu ya da Tophane Parkı, Osman

Gazi - Orhan Gazi Türbeleri, Saat Kulesi ve bölgedeki tarihi konaklar dışındaki yapılardan habersiz oldukları görülmüştür. Örneğin bölgenin ilk cephe sağlıklaştırma projesi ile yenileme yapılan Oruç Bey Caddesi ve yine bu alanda yer alan Hisar Arkeopark'ın bölgeye gelen ziyaretçiler tarafından bilinme oranı çok düşük kalmaktadır.

Bölgede yaşayan ve çalışan gruba gündelik hayatta hangi mekânları kullandıkları sorulduğunda cevap camiiler ve türbeler olmaktadır. Bölgenin tarihi yapısının dini özelliğinin ağır basması da bu duruma etkindir. Bunun sonucunda kişilerin kullandıkları ya da bir şekilde gittikleri camii ve türbeler sorulmuştur. Camii kullanımında temel etken eve yakınlık olurken, camiinin tarihi değeri ikinci seçenek olmaktadır. Ancak Hisar Bölgesi'nin alt tarafında Hanlar Bölgesi içinde yer alan Ulu Camii bu sınıflandırmanın dışında kalmaktadır. Bölgede yaşayan yerel halkın bir kısmı bölgedeki alternatiflerine kıyasla daha fazla zaman ve hareket harcayarak Ulu Cami'ye gitmeyi göze almaktadırlar. Bu durum mekâna atfedilen dini ve tarihi değerin kişinin daha fazla zaman ve yol harcamayı göze almasını sağladığını da göstermektedir. Bölge içinde ise Üftade Camii ve Şehadet Camii tüm mahalleler içinde en çok tercih edilen camiiler olmuşlardır. Alaaddin Mahallesi'nde yer alan Alaaddin Camii ise tarihi değerine rağmen Alaaddin Mahallesi'nde yaşayan bir kişi dışında tercih edilmemiştir. Bu durum tek bir yapıdan ziyade çevresi ile birlikte korunan tarihi yapıların daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Yerel halkın yanı sıra çalışanlarda iş yerlerine yakınlık da camii ve türbe seçiminde önemli bir kıstas olmaktadır. Bu kıstas dışında tarihi değerinin olması da en çok seçilen ölçütlerden biri olmaktadır. Katılımcıların bu kutsal mekânları seçme nedenleri de yer bağımlılığında tarihi çevrenin etkisini göstermektedir.

Kutsal mekânların kullanımında türbelerin kullanım durumu ve nedenleri incelendiğinde yerel halk ve çalışanların en çok Üftade Türbesi'ni tercih ederken, ziyaretçilerin Orhan Gazi ve Osman Gazi Türbeleri'ni tercih ettikleri soncuna varılmaktadır. Orhan Gazi ve Osman Gazi Türbeleri UNESCO Dünya Miras Listesi'nde bulunmaları ve

Tophane Parkı'nın içinde yer almaları nedeniyle ziyaretçiler tarafından tercih edilmektedir. Türbelerin seçim kriterleri incelendiğinde dini değerinin olması en baskın seçenek olmaktadır. Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri dini özellikli olmasa da kişilerin bu yapılara verdiği anlam siyasi olduğu kadar din üzerinden olduğu görülmektedir. Bu türbeler aynı zamanda bölgede günümüzde halen devam eden bazı ritüellerin de merkezi durumundadır. Bu ritüeller dua etmek ve dilek dilemekten, mum dikme, taş yapıştırma kadar çeşitlenmektedir. Bu yapılara dileklerin kabul olduğu yer tabiriyle yeni özellikler eklenerek, işlevinin dışında yeni işlev kazandırılmış ve bu şekilde yer bağımlılığı yükseltilmiştir.

Yer bağımlılığında bir yerin diğer yerlere alternatif olarak görece kalitesi, kullanım ve tercih durumları önem kazanmakta, bu ölçütler yer bağımlılığını olumlu şekilde etkilemektedir. Katılımcılara Hisar Bölgesi'nin diğer yerler ile karşılaştırmaları ve buna göre bölgenin olumlu ve olumsuz özelliklerini belirtmeleri istenildiğinde, Hisar Bölgesi'ni diğer yerlerden ayrı kılan özelliklerinde ilk sırada tarihi konaklar ve tarihi sokakların varlığı belirtilmiştir. Bunun dışında dini yapıların varlığı, eski yerleşim yeri olması ve merkezi konumu da bölgeyi diğer yerlerden ayrı kılan, eşsiz kılan özellikler olarak belirtilmiştir. Bu durumda katılımcıların bölgeyi diğer alternatif yerlerden daha değerli kılan özelliklerinde üst sıralarda bölgenin tarihi yapısı ve kentsel kültürel mirası gösterdiği, yer bağımlılığında tarihi çevrenin etkisini göstermektedir. Bunun yanı sıra kişiler ekonomik sebepler ile de bir yeri diğer yerlerden ayırabilir ve o alanda bulunmayı tercih edebilmektedir. Hisar Bölgesi'nin tarihi yapısından kaynaklı turizm faaliyetleri bölgede ekonomik kazancın oluşmasını sağlar ve kişiler başka yerden ziyade bu alanda çalışmayı tercih edebilmektedir. Bu durum da bölgeye olan yer bağımlılığını yükselten bir neden olmaktadır. Yine kişiler fazla kira ödeyip normal bir apartman dairesinde yaşamaktansa tarihi konakta yaşamayı tercih etmesi de ekonomik bağlantıda yer bağımlılığının yüksekliğini göstermektedir.

Bir yerdeki etkinlikler de yer bağımlılığına olumlu katkı yapmaktadır. Hisar Bölgesi'nde günümüzde yapılan etkinliklere bakıldığında bölgenin kültürel özellikleri dâhilinde yapılan etkinlikler olduğu görülmektedir. Örneğin fetih kutlamaları gerçekleştirilmekte ve mekân olarak yeşil alanların daha çok tercih edildiği, bu anlamda Tophane Parkı ve Pınarbaşı Parkı'nın bölgedeki etkinlikler ile ilgili olarak işlevselliklerinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Etkinliklerin yanı sıra bölge içinde alanın tarihi dokusunu korumak ve tanıtmak üzere kurulmuş derneklerin varlığı bölgeye duyulan yer bağlılığını gösterdiği gibi bu derneklerin işlevselliği de yer bağımlılığını göstermektedir.

Sabit bir yapıdan ziyade bu yapının işlevselliği burada yapılan aktiviteler yer bağımlılığını yükseltmektedir. Kişilerin miras alanları ile etkileşiminin olmaması buraya olan yer bağımlılığını düşürmektedir. Öyle ki bu durumda kişi bu alanların korunmasına gerek olmadığını da belirtebilmektedir. Hisar Bölgesi'ndeki katılımcılar için bölgenin tarihi dokusu önemli olsa da bu önem etkileşim kurabildikleri yapılarda artmaktadır.

Bölgede Tophane Parkı, Haraççıoğlu Medresesi, kullanılan camii ve türbeler, ev ya da işletme olarak kullanılan konaklara duyulan yer duygusunun daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak Tarihi Pınarbaşı Parkı'nın işlevsel olduğu dönemleri yaşayan kişilerin alan üzerinden oluşturdukları kolektif hafıza ile yer bağlılığının yüksek olduğu, ancak bu işlevselliğin sürdürülemediği günümüzde yer ile bir etkileşim oluşturulamadığından hem yer bağımlılığının düşük olduğu görülmektedir. Alan işlevsellikten yoksun olduğunda yer ile kurulan bağların da koptuğu anlaşılmaktadır. Buna göre bir miras alanı işlevsellikten yoksun olduğunda kişiler ve miras alanı arasındaki bağlantının eksik olduğu görülmektedir. Bu eksiklik öncelikle yer bağlılığını, daha sonra yer bağlılığı ve yer kimliğini de etkileyerek yer duygusunu oluşturmak çok zor duruma gelmektedir. Bu nedenle yer bağımlılığı gelişmedikçe yer kimliği ve özellikle yer bağlılığı da zayıf kalabilmektedir. Terkedilmiş, özünden koparılmış, anlamsal değerini kaybetmiş yerler de yer duygusu

düşüktür. Örneğin çalışma sahasında yer alan Bali Bey Han restore edilip, dükkân, kafe ve restoranlar ile işlevlendirilse de katılımcılar tarafından yer duygusunun buraya karşı zayıf olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni, han içindeki restoranların ve bu restoranlara ait tabela gibi malzemelerin hanın özüne ters düşmesidir. Bölgedeki bazı yapıların restoresi beğenilmese dahi bu yapılara karşı yer duygusunun yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin aslına uygun olmadığı gerekçesi ile surlar ve kale kapıları yerel halk ve çalışanlar tarafından beğenilmese de bu yapıların anlamsal değeri nedeniyle birer kimlik mekânı oldukları düşünülmekte ve yer kimliği olumlu etkilenmektedir.

Araştırmanın ampirik bulgularının sonuçları üç örneklem grubu üzerinden incelenecektir. Buna göre yer duygusunu etkileyen demografik değişkenler incelendiğinde;

Yerel halk, çalışan ve ziyaretçi örneklem gruplarında her yaş grubunda yer bağlılığının genellikle yaş ilerledikçe arttığı görülmektedir. Buna göre bir yere karşı yüklenen anlam ve o yere karşı hissedilen duygusal bağların yaş ilerledikçe arttığı ve nitel bulgularla da elde edildiği gibi çocukluk ve gençlik anılarının önemli olduğu söylenebilir. Rubinstein ve Parmelee (1992) de yer bağlılığının yaşlı insanlar için özellikle önemli olduğunu belirtirler. Çalışanlarda yer kimliği yaş ilerledikçe artarken; halk ve ziyaretçilerde yer kimliği için yaşa göre artar ya da azalır gibi bir genellemeye varılamaz. Yerel halk ve ziyaretçilerde yer bağımlılığı yaş ilerledikçe artarken, çalışanlarda yer bağımlılığı yaşa göre bir farklılık göstermemektedir. Hay (1998) yaşlanma ya da yaş alma süreci ile yer duygusunun gelişimi arasında paralellikler çizilebileceğini belirtmektedir. Bulguların büyük bir kısmı Hay'ı (1998) destekler niteliktedir.

Yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığının yerel halk örneklem grubunda eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılık sonucunda ilkökul seviyesinde eğitim alan kişilerde genellikle diğer birçok eğitim düzeyi ile kıyaslandığında yer duygusunun

daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Yerel halkın aksine çalışan ve ziyaretçilerin yer duygusu eğitim düzeyine göre farklılık göstermemektedir.

Medeni durum ve yer duygusu ilişkisi incelendiğinde, yerel halkta evli olan kişilerin yer bağıllığının bekâr olan kişilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak yer kimliği ve ya yer bağımlılığı için böyle bir farklılıktan söz edilemez. Çalışan ve ziyaretçilerde ise yer duygusunun hiçbir ölçütünde kişilerin evli veya bekâra olmasına göre bir farklılık bulunmamaktadır.

Yerel halk ve ziyaretçilerin yer kimliği, yer bağıllığı ve yer bağımlılığının mesleğe göre herhangi bir değişiklik göstermediği, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışanların yer kimliğinin mesleğe göre ortalama farklılıkları incelendiğinde ise; işverenlerin yer kimliği, özel sektörde ücretli çalışan grubundan daha yüksektir. Çalışanların yer bağıllığının mesleğe göre ortalama farklılıkları incelendiğinde; işverenlerin yer bağıllığı, özel sektörde ücretli çalışan grubundan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Gelir düzeyi yerel halk ve çalışanların yer duygusunda bir farklılık yaratmazken, ziyaretçilerin yer kimliğinin gelire göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Böylece ziyaretçilerin geliri yüksek olanların yer kimliğinin daha düşük olduğu sonucuna varılabilir. Buna göre yerel halk ve çalışanlarda bir farklılık olmazken, ziyaretçilerde yer kimliği ile gelir arasında ters orantı olduğu söylenebilmektedir.

İkamet edilen yere göre yer duygusunun farklılaştığı anlaşılmaktadır. Buna göre yerel halkta; Alaaddin Mahallesinde oturan kişilerin yer kimliği, Kavaklı ve Osmangazi Mahallesinde oturan kişilerden daha düşüktür. Alaaddin Mahallesinde oturan kişilerin yer bağıllığı, Kavaklı Mahallesinde oturan kişilerden daha düşüktür. Bu durum nitel verileri de destekleyerek yerel halkta Alaaddin Mahallesi'nin yer duygusu en düşük mahalle olduğunu

kanıtlamaktadır. Çalışanların ikamet yeri ve çalıştıkları yere göre yer duygusu incelendiğinde; Hisar Bölgesi'nde oturan kişilerin yer bağlılığı ve yer bağımlılığı, Hisar Bölgesi'nde oturmayan kişilerden daha yüksektir. Osmangazi Mahallesinde oturan kişilerin yer bağımlılıkları, Alaaddin Mahallesinde oturan kişilerden ve Hisar Bölgesinde ikamet etmeyen kişilerden daha yüksektir. Mollagürani Mahallesinde oturan kişilerin yer bağımlılıkları, Alaaddin Mahallesinde oturan kişilerden daha yüksektir. Osmangazi Mahallesinde çalışan kişilerin yer kimliği, Aladdin Mahallesinde çalışan kişilerden daha yüksektir. Buna göre çalışılan yerde aynı zamanda yaşıyor olmak yer duygusunu yükseltmektedir. Ayrıca yerel halkta olduğu gibi çalışanlarda da Alaaddin Mahallesi yer duygusunun en düşük olduğu mahalle olmuştur.

Yerel halkın yer duygusunun ikamet etme süresine göre farklılaşması incelendiğinde, ikamet süresi arttıkça yer bağımlılığının arttığı bulgusuna ulaşılmıştır. İkamet süresi arttıkça kişilerin alandaki deneyimleri de artacağı düşünüldüğünden yer bağımlılığın yüksek olması beklenen bir bulgudur. İkamet süresi ile birlikte doğduğu yerde yaşamak da kişilerin yer ile ilişkilerini etkilemektedir.

Hisar Bölgesi'nde yapılan derinlemesine görüşmeler ile yer bağlılığı ve yer kimliğinin yüksek olduğu görülürken, ölçek sonucunda yer bağlılığı ve yer kimliğinde yerel halkta ikamet süresine göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu durum yer bağlılığında sürenin etken olduğunu belirten literatüre (Hidalgo & Hernandez, 2001; Rubinstein & Parmelee, 1992) ters düşse de bölgenin kendi yapısı ile ilgili diğer sahalardan farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum kişilerin ikamet süresine bağlı kalmadan yer ile bağlılık oluşturabildiğini gösterebilmektedir. Bu anlamda Hisar Bölgesi'nde mekânın gücünü de göstermektedir. Tarihi çevrenin çarpıcılığı ve mahalle kültürünün devam etmesi kişilerin bu alandaki bağlılığını zamanla alışılan bir yer değil zamansız olduğunu göstermiştir.

Görüşmeler doğrultusunda alanda sadece 1-2 saat geçiren ziyaretçilerin dahi yer kimliğinin ve yer bağlılığının yüksek olması bu durumu kanıtlamaktadır.

Ancak Hisar Bölgesi'ndeki ziyaretçilerin bölgede geçirdikleri süre doğrultusunda yer duygusunun olumlu etkilendiği de görülmektedir. Buna göre; öncelikle ziyaretçilerin bölgeye geliş sayısı yer duygusunu etkilemektedir. Hisar Bölgesi'ne daha önce 3'ten fazla gelmiş olan kişilerin yer bağlılığı, Hisar Bölgesi'ne ilk kez gelen kişilerden daha yüksektir. Hisar Bölgesi'ne daha önce 3'ten fazla gelmiş olan kişilerin yer bağımlılığı, Hisar Bölgesi'ne ilk kez gelen kişilerden daha yüksektir. Bursa'da yaşayan kişilerin yer bağlılığı, Bursa'da 1-2 gün ve 3-4 gün vakit geçirmeyi düşünen kişilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

Sonuç olarak; ziyaretçilerin yer bağlılığının, çalışanlardan ve yerel halktan daha düşük olduğu; yine ziyaretçilerin yer bağımlılığının yerel halktan daha düşük olduğu bulgularına erişilmiştir. Bu bulgular araştırmanın nitel bulguları ile örtüşmektedir. Buna göre yer kimliğinde yerel halk, çalışan ve ziyaretçiler arasında belirgin bir farklılık görülmemektedir. Bunun nedeni bölgeye kimliğini veren yapıların Osmanlı, Türk ve Müslüman kimliği üzerinden şekillendiği kendilerini bu şekilde tanımlayan ya da kendi kimliğine bu değişkenlerin etki ettiğini düşünen kişilerin de bu alanda yer kimliğinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Yer bağlılığı için bölgede yaşamak ve çalışmanın bölge ile duygusal bağları oluşturmada kolaylaştırıcı unsur olmaktadır. Yer bağımlılığında alanla etkileşimleri yerel halk kadar güçlü olmadığı için ziyaretçilerin yer bağımlılığının daha düşük olduğu sonucuna varılmaktadır.

Hisar Bölgesi'nde kültürel miras/yer duygusu ilişkisi mekânsal değişimlerden nasıl etkilenmektedir?

Hisar Bölgesi'nde, hem bölgede yaşayan halk hem de karar verici organlarda koruma bilincinin eksikliği ve bu konuda kaygı güdülmemesi, bölgede yaşanmış başta deprem, yangın

olmak üzere doğal afetler, tarihi yapıların yapı malzemesi bakımından dayanıksız olması ve apartmanın prestij unsuru olarak görülmesi sebebiyle koruma çalışmalarının başladığı tarihe kadar bölgedeki tarihi çevre oldukça zarar görmüştür. Özellikle 1970'ler ve 1980'ler bu yıkımın daha fazla olduğu zamanlardır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de etkili olan neoliberal politikaların etkisi bu anlamda önemlidir. Bu yıllarda uygulanan politikalar doğrudan ve dolaylı etkileri ile ülkede kırdan kente göçün başlaması ile birlikte Bursa'nın artan şekilde göç alması, bir sanayi kentine evrimleşmesi ve hızla ama plansız şekilde büyümesi, yatay yapıların yanı sıra dikey yapılaşmanın hız kazanması şeklinde kendini göstermiştir. Bu nedenle Hisar Bölgesi'nin tamamı için olmasa da bir kısmı için neoliberal yıkımla şekillendiğini söylemek mümkündür.

Kent büyüdükçe ve kentte yeni odaklar oluştuğunda bölgeden dışarıya doğru bir göç hareketi başlamıştır. Bölge içinde boş kalan konutlar ise dışarıda gelenler ile dolmaya başlamıştır. Bölgede bu anlamda en büyük değişim Osmangazi ve Alaaddin Mahallelerinin kesişiminde yer alan Ortapazar Caddesi'dir. Ortapazar Caddesi dışında bölgenin birçok yerinde yüksek katlı apartmanlar yapılmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra plansız kentleşme sonucu gecekonduların varlığı da özellikle Alaaddin Mahallesi'nde görülmektedir. Gecekonduların inşası ile alana daha düşük gelirli gruplar yerleşmiştir.

Hisar Bölgesi'ndeki en büyük yıkım konut kesiminde görülmektedir. Bunun yanında bölgedeki kentsel kültürel mirasın büyük kısmını dini yapılar oluşturmaktadır. Bu yapılardan camiiler, yıpransa dahi yıkılmazken; türbelerin bir kısmı alandaki inşaatlar sırasında yıkılmıştır. Hisar Bölgesi'ndeki değişim bir nedeni de tek yapı ölçeğinde koruma anlayışının olmasıdır. Dini yapılar kutsallık atfedildiğinden korunmuş, tarihi konaklar da ise konut sahibinin özel ilgisi yok ya da miras gibi durumlardan satışında sıkıntı yok ise zaman içerisinde yıkılmaya mahkûm olmuştur. Bunun yanı sıra bölgenin önemli simgesi olan surlar ve kale kapıları zamanla eskimesi, doğal afetlerden zarar görmesi ve yol yapımları nedeniyle

büyük oranda yıkılmıştır. Yine plansızlıktan dolayı bu surlar üzerinde yapılaşmanın gerçekleştiği görülmektedir.

1980'lerden sonra koruma ile ilgili kanunlar ve planlar yapılmaya başlasa da bölgedeki çalışmalar 2002 yılından itibaren başlamaktadır. Bu durumda, bölgenin Osmanlı mirası olması ve ülkedeki siyaset yapısının ideolojik yaklaşımı da büyük etken olmaktadır. Bölge için hazırlanan projeler sonucunda tek yapı ölçeğindeki restorasyonların yanı sıra sokak sağlıklılaştırma projeleri ile bütüncül koruma ve yenileme çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Bu anlamda surlar ve kale kapıları tekrar yapılarak Bursa Kalesi yer yer restore edilse de bazı yerlerde yeniden inşa edilmiştir. Daha sonları alandaki arkeolojik kazılar da başlamıştır. Ancak mekândan kopuş sadece fiziksel ayrılma ile değil, aynı zamanda anlamın yitirilmesiyle de oluşan kopuşu simgelemektedir.

Connerton'ın (2018) belirttiği gibi kentteki hafıza alanlarının değişerek yok olması hem kent hem de kentliler için önemli bir problem oluşturabilmekte ve bu anlamda bölgenin yapı taşı sayılacak yapılar ve alanlar yok edildiğinde kültürel bellek de aşınmaya mahkûm olmaktadır. Mekânsal belleğin yok olması mekâna atfedilen anlamının değişimi, hafızanın yitirilişini desteklemektedir. Elbette bu durumda mekândaki fiziksel değişim tek bir neden değildir, ancak nedenlerden biri olduğu ve birbirlerini besledikleri açıktır. Hisar Bölgesi'ndeki neoliberal yıkımlardan sonra yapılan koruma çalışmaları tek yapı ölçeğinde başarılı görülse de özellikle surlar ve kapılarda yapılan çalışmalar bölgede bulunan kişiler tarafından yapay olduğu düşünüldüğünden yer duygusunu zedelemektedir. Yerel halk ve çalışan grubun aksine bölgeye gelen ziyaretçilerde geçmiş üzerinden bir bağlılık olmadığından yeni yapılan tarihi yapılara yer kimliğinin yüksekliğinden dolayı yer bağlılığı da sağlayabilmektedirler.

Tarihi alanların yok olmasa da işlevselliğini kaybetmesi de önemini yitirmesine neden olabilmektedir. Buna en güzel örnek katılımcılar için önemli bir hafıza mekânı olarak görülen Tarihi Pınarbaşı Parkı'ndaki mekânsal ve işlevsel değişimler ile anlamsal kopuşun

yaşanmasıdır. 1980'lerin sonlarından itibaren parktaki etkinliklerin taşınması toplumsal hafıza üzerindeki en önemli yıkıcı unsur olmuştur. İlerleyen yıllarda park üzerinde yapılan fiziksel değişimler ve parktaki mekânların farklı işlevlerle kullanılıyor olması da bu duruma eklenince alana atfedilen anlamsal değer büyük oranda değişmiştir. Bu değişim özellikle yaş ile ortaya çıkmaktadır. Bayram etkinliklerine tanıklık etmiş olanlar parka halen bağlılık duydukları ve bu bağlılığı hatıralar üzerinden korudukları görülmektedir. Geçmişin bir yeniden inşası olarak hatıralar üzerinden parkın ruhu canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Araştırma sahasında yapılan gözlem ve görüşmeler sonucunda bayramyeri etkinliklerine katılmaya yaşı yetmemiş daha genç kesimin park ile ilgili bir hatıraları olmadığını ya da parkı çok kullanmadıklarını belirtmeleri alana karşı zayıf bir yer bağlılığı geliştirdiklerini göstermektedir. Kişilerin alışıp benimsediği kamusal alanların değişimi kentli kullanıcılar için hafıza çatlakları oluşturarak, parkla ilişkisini azaltarak, mekânın kullanım biçimini değiştirmiştir. Böylelikle eski işlevselliğini yitirmesi ile park mirasının yeni kuşaklara tüketilmiş olarak devredilecektir. Tarihi Pınarbaşı Parkı kent merkezine yakın konumlanmasına rağmen günümüzde sadece çevre mahallelerde yaşayanların kullandığı bir park durumunda olup bu mahallelerde yaşayan özellikle yeni kentliler için sadece kentsel yeşil alan olması bakımından değerini korumakta, bunun dışında anlamsal değerini yitirmektedir.

Tarihi Pınarbaşı Parkı'ndan farklı olarak yeni işlevsellik kazandırılan mekânlar da bulunmaktadır. Günümüzde kütüphane olarak kullanılan Lala Şahin Paşa Medresesi ve sosyal tesis olarak kullanılan Haraççioğlu Medresesi yer duygusunu olumlu yönde değişmesine örnek verilebilmektedir. Bölgenin tarihi yapısından dolayı turizm ile olan ilişkisi de ekonomik bir çıktı yarattığından bölgede tarihi çevrenin korunması, halkın ve karar vericilerin restorasyon konusunda daha duyarlı olmasını sağlayabilmektedir. Bu durum bölgenin gelecekte turizm anlamında sadece iki mahalle üzerinden değil, diğer yapıların da ön plana çıkarılacağını göstermektedir.

Sonuç olarak, yer duygusunun devingenliğine karşı kültürel miras alanlarının sabit kalması arasında birbirini hem destekleyen hem de çatışma yaratan pratikler hkimdir. Bulgular ışında; tarihi mekânların sabit şekilde kalması özellikle ulus devletlerde yer kimliğini olumlu etkileyebilmektedir. Durağan bir yapı yer ile kurulan duygusal bağları sabit olumlu etkileyebilmektedir. Ancak bir mekân sabit bile kalsa işlevselliğinin ve o mekandaki etkinliklerin değişimi yer bağımlılığını olumsuz etkilemektedir. Bu anlamda miras alanlarının sadece var olmasından ziyade bu yapılar ve alanlar ile etkileşim halinde olmak yer duygusu için daha önemli olduğu sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ağbaba, D. (2020). *Çokkültürlü Toplumlarda Mekân, Kimlik, Aidiyet Dinamikleri: Niğde Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Ahunbay, Z. (2019). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. 12. Baskı. İstanbul: Yem Yayın.
- Akkar Ercan, M. (2010). How to Shape up Conservation-Led Regeneration Initiatives Regarding Community Needs ? *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 27(1), 201-221.
- Akkar Ercan, M. (2016). Tarihi ve Kültürel Miras Alanlarında Devingen ve Evrimsel Bir Yer Kimliği Kavramsallaştırması, *İdealkent Dergisi*, Sayı:20, Vol:7, 720-745.
- Akkar Ercan, M. (2017). Evolving or Lost Identity of a Historic Public Space? The Tale of Gençlik Park in Ankara. *Journal of Urban Design*. 22:4, 520-543.
- Akkılıç, Y. (1986). *Bursa Tarihi I*. Bursa: Bursa Hâkimiyet Yayınları.
- Akkılıç, Y. (1998). 1923'ten 1998'e Bursa. *Cumhuriyet Sürecinde Bursa* (Özel Sayı). içinde (13-23). Olay Medya, Bursa.
- Altman, I. ve Low, S. M. (1992). *Place Attachment*. (Ed.) New York: Plenum Press.
- Altun, M. (1998). Cumhuriyet Döneminde Bursa'da İktisadi Gelişmeler. *Cumhuriyet Sürecinde Bursa* (Özel Sayı). içinde (47-73). Olay Medya, Bursa.
- Anton, C. E., & Lawrence, C. (2014). Home is Where the Heart is: The Effect of Place of Residence on Place Attachment and Community Participation. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 451–461.
- Ashworth, G. J., Graham, B. ve Tunbridge, E. J. (2007). *Pluralising Past: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*. London: Pluto Press.
- Aslanoğlu, R. (1998). *Kent Kimlik Küreselleşme*. Bursa: Asa Kitabevi.

- Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. 3. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Auge, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London and New York: Verso.
- Avcı, A. (2001). *Geleneksel Türk Evinde Süreklilik ve Kimlik Sorunu: Bursa Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesinde Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Avcıoğlu, S. (2016). Tarihi Çevrelerde Kentsel Koruma ve Kentsel Yenileme Eğilimleri : Yasal ve Yönetimsel Çerçeve. *İdeakent Dergisi*. 7(20), 698–719.
- Ayberk, C. (2019). *Uluslararası Öğrenci Hareketliliği: İstanbul'daki Uluslararası Öğrencilerin Yer Bağlılığı, Deneyimleri ve Hareketin Sonuçları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara
- Bachelard, G. (2017). *Mekânın Poetikası*. (Çev: A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bandarin, F. ve Oers, R. V. (2007). *The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century*. UK: Blackwell Publishing.
- Başer, N. 2011. Yeşil Cami. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, (Ekim), 324-334.
- Bekaroğlu, E. ve Yavan, N. (2013). Modern Türk Coğrafyasının Tarihsel Gelişiminde Batılı Coğrafya Okullarının Etkisi: Ampirik Bir Analiz. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1 (1), 51-66.
- Belk, R.W. (1988). Possessions and the Extended Self, *Journal of Consumer Research*, Vol. 15, No. 2, 139-168
- Belk, R.W. (1992). Attachment to Possessions. I. Altman ve S. M Low (ed.) *Place Attachment* içinde (37-62). New York: Plenum Press.

- Bilgin, N. (2013) *Tarih ve Kolektif Bellek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Briggs, R. (1973) Urban Cognitive Distance. İçinde (361-389). *Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior*. Edit: R. M. Downs & D. Stea.
- Brown, B. B. ve Werner, C. M. (1985). Social Cohesiveness, Territoriality, and Holiday Decorations, *Environment and Behavior*, vol:17, 539-565.
- Brown, G. & Raymond, C. (2007). The Relationship Between Place Attachment and Landscape Values: Toward Mapping Place Attachment. *Applied Geography*, 27:2, 89-111.
- Brown, G., Raymond, C. M., & Corcoran, J. (2015). Mapping and Measuring Place Attachment. *Applied Geography*, 57, 42-53.
- Bryman, A. & Cramer, D. (2001) *Quantitative Data Analysis with SPSS Release 10 for Windows: A Guide for Social Scientists*. London: Routledge
- Burgess, J., Harrison, C. M. & Limb, M. 1988. People, Parks and the Urban Green: A Study of Popular Meanings and Values for Open Spaces in the City, *Urban Studies*, 25, 455-473.
- Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi. (2006a). *Hisar Bölgesi: Osmangazi Mahallesi*. 3. Baskı. Koord: R. Kaplanoğlu ve A. Elbas.
- Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi. (2006b). *Hisar Bölgesi: Alaaddin Mahallesi*. 3. Baskı. Koord: R. Kaplanoğlu ve A. Elbas.
- Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi. (2006c). *Hisar Bölgesi: Kavaklı Mahallesi*. 3. Baskı. Koord: R. Kaplanoğlu ve A. Elbas.
- Bursa Araştırmaları Vakfı ve Osmangazi Belediyesi. (2007). *Hisar Bölgesi: Mollagürani Mahallesi*. 3. Baskı. Koord: R. Kaplanoğlu ve A. Elbas.

- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2013). *Bursa Kalesi ve Kale İçi Yapıları Gezi Rehberi*. Bursa: Bursa Araştırmaları Merkezi.
- Bursa Alan Başkanlığı (2021). Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Dünya Miras Alanı Yönetim Planı 2021 – 2026.
- Canter, D. (1977). *The Psychology of Place*. London: Architectural Press.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., & Tiesdell, S. (2003). *Public Places-Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. Routledge.
- Casey, E. (1997). *The Fate of Place: A Philosophical History*, Berkeley: University of California Press.
- Chan, H. L. A. (2009). *Tracing a Sense of Place from Urban Heritage Landscape: Case Study in Yau Ma Tei*. A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Philosophy In Geography and Resource Management. The Chinese University of Hong Kong.
- Clarke, D., Murphy, C., & Lorenzoni, I. (2018). Place Attachment, Disruption and Transformative Adaptation. *Journal of Environmental Psychology*, 55, 81–89. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.12.006>
- Clermont, H. J. K., vd. (2019). Sense of Place as a Source of Tension in Canada's West Coast Energy Conflicts, *Coastal Management*, Vol: 47, No: 2, 189-206.
- Comrey, A. L. ve Lee, H. L. (1992). *A First Course in Factor Analysis*, Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Connerton, P. (2018). *Modernite Nasıl Unutturur?* 3. Baskı. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Connerton, P. 2014. *Tophumlar Nasıl Anımsar?* 2. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cresswell, T. (2004). *Place: A Short Introduction*. Wiley-Blackwell.

- Creswell, J. W. & Creswell, J. D. (2021). *Araştırma Tasarımı: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, E. Karadağ (Çev. Edit.). Ankara: Nobel Akademik Yayın.
- Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2018). *Karma Yöntem Araştırmaları: Tasarımı ve Yürütülmesi*. Y. Dede ve S. B. Demir (Çev. Edit.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2017). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. (Çev. Edit: Mustafa Sözbilir). Ankara: Pegem Akademi.
- Cross, J. E. (2015). Processes of Place Attachment: an Interactional Framework. *Symbolic Interaction*, 38(4), 493-520.
- Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL). (2010). *Yerelden Ulusala Ulusaldan Evrensele: Koruma Bilincinin Gelişim Süreci*. İstanbul: Çekül Vakfı Yayınları.
- Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL). (2013). *Kendini Koruyan Kentler – Bursa*. İstanbul: Çekül Vakfı Yayınları.
- Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL). (2018). *Miras*. İstanbul: Çekül Vakfı Yayınları.
- Dağıstan Özdemir, M. Z. (2005). Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış, *Planlama Dergisi*, 2005/1, 20-25.
- Demir, O. Ö. (2017). Nitel Araştırma Yöntemleri. K. Böke (ed.) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. içinde (287-320). 5. Basım. İstanbul: Alfa Yayınları.
- DeVellis, R. F. (2017). *Ölçek Geliştirme: Kuram ve Uygulamalar*. (Çev. Ed. T. Toran.). 3 Basımdan Çeviri. Ankara: Nobel.

- Diriksoy, N. (2016). *Bursa Kaleiçi'nin Güneydoğu Bölümünde 1990'dan Günümüze Korunması Gerekli Mimari Değerlerin Dönüşümü Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
doi: 10.14744/tasarimkuram.2019.82787
- Dostoğlu, N. (2014). UNESCO Yolculuğunda Bursa'nın Başarısı: Bursa UNESCO Dünya Miras Listesi'nde. *Bursa'da Zaman*, Temmuz, Sayı:11, 2-7.
https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/bursadazaman_11.pdf (Erişim Tarihi: 22.09.2022)
- Dostoğlu, N., Vural, T. (2004). Lörcher, Prost ve Piccinato'nun Bursa'daki Kentsel Gelişime Katkıları. *Bursa'da Yaşam Dergisi*. Piccinato Özel Sayısı. (Ekim): 122-126.
- DuCros, F. M. (2019). “That’s Still Home”: Constructing Second-Generation Place Attachment and Place Identity via Time Work. *Sociological Quarterly*, 1–19.
- Elbas, A. 2012. Bursa'nın Çeşmeleri. *Bursa'da Zaman Dergisi*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Yıl:1, Sayı:2, 21-28.
- Erder, C. (2020). *Tarihi Çevre Algısı*. Y. D. Aktaş ve F. Diri Akyıldız (ed.) 2. Baskı. İstanbul: Yem Yayınları.
- Erler, Ş. (1972-73). *Bursa'da Eski Eserler Eski Şöhretler ve Turistik Bursa*. Bursa: Öz Kardeşler Matbaası.
- Erzen, J. N. 2019. *Üç Habitus: Yeryüzü, Kent, Yapı*. 3. Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Feilden, B. M. (2003). *Conservation of Historic Buildings*. Third Edition. Oxford: Architectural Press.

- Gedik, G. S. (2015). *Tarihi Çevrelerin Sürdürülebilir Yeniden Canlandırılmasında Kullanıcı Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Bursa, Hanlar Bölgesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul.
- Gieryn, T. F. (2000). A Space for Place in Sociology. *Annu. Rev. Sociol.* 26:463–96.
- Giuliani, M. V. (2003). 5 Theory of Attachment and Place Attachment. *Psychological Theories for Environmental Issues*, 137–170.
- Gospodini, A. (2002). European Cities and Place Identity, *Discussion Paper Series*, 8(2). 19-36.
- Goussous, J. S. ve Al-Hammadi, N. A. (2018). Place Attachment Assessment of a Heritage Place: a Case Study of the Roman Amphitheater in Downtown Amman, Jordan. *Frontiers of Architectural Research*, 7, 1-10.
- Göregenli vd. (2014). Mahalleye Bağlılık Düzeyinin Kent Kimliği ile İlişkisi İçinde İncelenmesi, *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(73). 73-85.
- Götz, N. & Holmén, J. (2018). Introduction to the Theme Issue: ‘Mental Maps: Geographical and Historical Perspectives’, *Journal of Cultural Geography*, 35(2), 157-161.
- Gustafson, P. (2001). Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal of environmental psychology*, 21(1), 5-16. Stedman, (2002)
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe – Yöntem – Analiz*. 5. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hague, C. (2005). Planning and Place Identity. C. Hague ve P. Jenkins (ed.) *Place Identity, Participation and Planning*. içinde (2-14). London and Newyork: Routledge.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. Ankara: Heretik Yayınları.

- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Hall, T. (2006). *Urban Geography*, (Third Edition). New York: Routledge.
- Hancıoğlu, G. (2022). *Başlangıcından Günümüze Bursa Hisar Bölgesi'nin Yerleşim Özellikleri ve Mimari Dokusu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. İstanbul.
- Harvey, D. (2015). *Kozmopolitlik ve Özgürlük Coğrafyaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hasan Taib Efendi. (2007). *Hatıra ya da Bursa'nın Aynası*. Bursa İl Özel İdaresi, Bursa: Gaye Kitabevi.
- Hauge, Å. L. (2007). Identity and Place: A Critical Comparison of Three Identity Theories. *Architectural Science Review*, 50(1), 44–51.
- Hay, R. (1998). Sense of Place in Developmental Context, *Journal of Environmental Psychology*, 18:1, 5-29
- Hayden, D. (1997). *The Power of Place: Urban Landscapes as Public History*, Mit Press, Cambridge. akt: Tuncer Gürkaş, E. ve Barkul, Ö. (2012). Yer Üzerine Kavramsal Bir Okuma Denemesi. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sigma Dergisi*, Özel Sayı. 1-11.
- Hemitli Erkan, B. (2014). *Kültürel Miras Koruma Çalışmalarında Kentsel Tasarımın Rolü: Bursa, 'Tophane ve Çevresi' Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Hidalgo, M. C., ve Hernández, B. (2001). Place Attachment: Conceptual and Empirical Questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273–281.
- Holmén, J. (2018). Changing Mental Maps of the Baltic Sea and Mediterranean Regions, *Journal of Cultural Geography*, 35(2), 230-250.

- Holt-Jensen, A. (2017). *Coğrafya: Tarihi, Felsefesi ve Temel Kavramları*, (4. Baskı). İstanbul: İdil Yayıncılık.
- Hubbard, P. ve Kitchin, R. (Ed.). (2018). *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Hull IV, R. B., Lam, M., & Vigo, G. (1994). Place Identity: Symbols of Self in the Urban Fabric. *Landscape and Urban Planning*, 28(2-3), 109-120.
- Hummon, D. M. (1992). Community Attachment: Local Sentiment and Sense of Place. In I. Altman & S. Low (Eds), *Place Attachment*, New York: Plenum.
- İlhan, C. (2019). *Sayısal Analiz Yöntemleriyle Mimari Dokuyu Okumak: Bursa-Hisar Bölgesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. Bursa.
- Jorgensen, B. S. & Stedman, R. C. (2001). Sense of Place as an Attitude: Lakeshore Owners Attitudes toward their Properties. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 233–248. <https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0226>
- Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C. (2006). A Comparative Analysis of Predictors of Sense of Place Dimensions: Attachment to, Dependence on, and Identification with Lakeshore Properties. *Journal of Environmental Management*, 79(3), 316–327. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2005.08.003>
- Kaçmaz, Ö. F. (2020). *Tarihi Taş Yapılarda Cephe Temizliği: Bursa Hisar Bölgesi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Kandes, V. I. (2008). *Kuruluşundan XIX. Yüzyıl Sonlarına Kadar Bursa*. Bursa: Gaye Kitabevi.
- Kaplanoğlu, R. (2003). *Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.

- Kaplanoglu, R. (2008). Kent Haritalarina G6re Bursa'nin Kentsel Gelişmesi. *Bursa Şehrinin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kùltürü*. İçinde (72-81). (Ed:Yusuf Oğuzoglu). Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Kaplanoglu, R. (2020a). Bursa Hisarı ve Fethi. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, (Temmuz). 48-53.
- Kaplanoglu, R. (2020b). Seyahatnamelere göre Tophane. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, (Temmuz). 54-55.
- Karakurt, Tosun, E. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekânsal, Sosyal ve Kùltürel Değişim: Bursa Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Karakuş, O. S. (2020). Hisar'ın Tarihsel Kökenleri ve Roma Egemenliğinde Bursa Kenti. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, (Temmuz). 44-47.
- Kayabaşı, N. (1998). Bursa'nın Kùltürel Serüveni Üzerine Bazı Düşünceler. *Cumhuriyet Sürecinde Bursa* (Özel Sayı). içinde (81-93). Bursa: Olay Medya.
- Kaygalak, S. 2008. *Kapitalizmin Taşrası: 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Bursa'da Toplumsal Süreçler ve Mekânsal Değişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keleş Eriçok, A. (2012). *Impact of Land Use Changes on the Authentic Characteristics of Historical Buildings in Bursa Historical City Centre*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Ankara.
- Keleş Eriçok, A. (2015). *Bursa'nın Kentleşme Sürecinde Yapılan Planlama Çalışmaları ve Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Tarihi Kent Merkezinin Gelişimine Etkileri*, I. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi, 780-803.
- Kemper, E., Stringfield. S., & Teddlie, C. (2003). Mixed Methods Sampling Strategies in Social Science Research. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), *Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research* (pp. 273-296). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kırayoğlu, M. (1998). Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Mimari Değişim. *Cumhuriyet Sürecinde Bursa* (Özel Sayı). içinde (39-43). Bursa: Olay Medya.

- Kırayoğlu, M. (2012). Dünyada, Türkiye’de ve Bursa’da Koruma Tarihi. *Bursa’da Zaman Dergisi*, Temmuz, Sayı:3, 2-7.
- Kitchin, R. & Freundschuh, S. (2006). Cognitive Mapping. Kitchin R. & Freundschuh (eds). *Cognitive Mapping: Past, Present, and Future*, 1-8. USA: Routledge.
- Knox, P. ve Pinch, S. (2010). *Urban Social Geography: An Introduction*. (Sixth Edition). England: Pearson Education Limited.
- Kokdaş, E. (2021). *UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Alan Bursa Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyelerinin Kültürel Miras Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi: Yerel Paydaşlara Yönelik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi. Balıkesir.
- Korpela, K. M. (1989). Place-identity as a Product of Environmental Self-regulation. *Journal of Environmental psychology*, 9(3), 241-256.
- Köprülü Bağbancı, Ö. (2007). *Bursa Hanlar Bölgesi Değişim ve Dönüşüm Sürecinin İncelenmesi ve Bölgenin Korunması Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi. İstanbul.
- Krupat, E. (1983). A Place for Place Identity. *Identity of Environmental Psychology*, 3, 343–344.
- Kuban, D. (2016). *Sanat, Mimarlık, Toplum Kültürü Üzerine Makaleler*. (Doğan Kuban Antolojisi 2. Cilt). İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Kupper, A. ve Kupper, J. (Ed.). (2016). *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi: Birinci Kitap (A-K)*, Ankara: Adres Yayınları.
- Kutay Karaçor, E. ve Akçam, E. (2016). Yer Kimliği, Toplum Duyusu ve Çevresel Tutum Değişkenleri Arasındaki Kavramsal İlişkinin Yapısal Eşitlik Modellemesi ile Açıklanması. *Türkiye Ormancılık Dergisi*, 17(2): 194-200.

- Kyle, G. ve Chick, G. (2007). The Social Construction of a Sense of Place. *Leisure Sciences*, 29: 209-225. doi: 10.1080/01490400701257922
- Kyle, G., Graefe, A. & Manning, R. (2005). Testing the Dimensionality of Place Attachment in Recreational Settings. *Environment and Behavior*, 37(2), 153-177. DOI: 10.1177/0013916504269654
- L'heuillet, H. (2017). *Komşuluk: İnsanların Birlikte Varoluşu Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lalli, M. (1992). Urban-Related Identity: Theory, Measurement, and Empirical Findings. *Journal of Environmental Psychology*, 12(4), 285–303. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80078-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80078-7)
- Lawrence, D. L. (1992). Transcendence of Place: The Role of La Placeta in Valencia's Las Fallas. I. Altman ve S. M Low (ed.) *Place Attachment* içinde (211-230). New York: Plenum Press.
- Lawshe, C. H. (1975). A Quantitative Approach to Content Validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563-575.
- Lefebvre, H. (2019). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. 5. Baskı. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lewicka, M. (2008). Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past. *Journal of Environmental Psychology*, 28(3), 209–231. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2008.02.001>
- Lewicka, M. (2011). Place Attachment: How Far Have We Come in the Last 40 Years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207-230.
- Lewicka, M. (2013). Localism and Activity as Two Dimensions of People–Place Bonding: the Role of Cultural Capital. *Journal of Environmental Psychology*, 36, 43-53.

- Lin, C. C., & Lockwood, M. (2014). Forms and Sources of Place Attachment: Evidence from Two Protected Areas. *Geoforum*, 53, 74-81.
- Low, S. M. (1992). Symbolic Ties Bind: Place Attachment in the Plaza. I. Altman ve S. M Low (ed.) *Place Attachment* içinde (164-186). New York: Plenum Press.
- Low, S. M. ve Altman, I. (1992). Place Attachment: A Conceptual Inquiry, I. Altman ve S. M Low (ed.) *Place Attachment* içinde (1-12). New York: Plenum Press.
- Lowenthal, D. (2015). *The Past is a Foreign Country. (Revisited)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lund, H. (2002). Pedestrian Environments and Sense of Community. *Journal of Planning Education and Research*. 21: 301-312.
- Lynch, K. (2015). *Kent İmgesi*, (7. Baskı). (Çev: İ. Başaran). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Madran, E. ve Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Manzo, L. C. (2003). Beyond House and Haven: Toward a Revisioning of Emotional Relationships with Places, *Journal of Environmental Psychology*, 23 (2003) 47–61.
- Manzo, L., & Devine-Wright, P. (2013). *Place Attachment: Advances in Theory, Methods and Applications*. Routledge.
- Marzano, G. (2015), Place Attachment and Place Identity: Their Contribution to Place Branding, içinde Rimkute, A. (Ed), *Culture and Creativity in Urban Development: Scholarly Papers*, Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities,. 41-53.
- Massey, D. (1994). *Space, Place and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Massey, D. (2001). *Space, Place and Gender*. (Third Edition). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Maydaer, S. (2009). *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa'da Bir Semt: Hisar*. Bursa: Emin Yayınları.
- McEwen, J. W. (2014). *Sense of Place, Place Attachment, and Rootedness in Four West Baton Rouge Parish, Louisiana Bars*. Louisiana State University (LSU) Doctoral Dissertations. 1500.
- Montello, D. R. (2021). *Behavioral and Cognitive Geography*, Oxford Bibliographies in Geography, (Ed. B., Warf), Oxford University Press, New York. DOI: 10.1093/OBO/9780199874002-0069
- Moore, J. (2000). Placing Home in Context. *Journal of Environmental Psychology*, Vol.20, No 3, 207–217.
- Mulvaney, K. K., Merrill, N. H. & Mazzotta, M. J. (2020). Sense of Place Metrics to Better Understand Community Impacts of Changes in Water Quality, (içinde) *Water Quality*, Kevin Summers (Ed.) <https://www.intechopen.com/chapters/71622> adresinden (11.10.2022) alındı. DOI: 10.5772/intechopen.91480.
- Musolino, D. (2018). The Mental Maps of Italian Entrepreneurs: A Quali-Quantitative Approach, *Journal of Cultural Geography*, 35(2), 251-273.
- Nanzer, B. (2004). Measuring Sense of Place: A Scale for Michigan. *Administrative Theory & Praxis*, Vol. 26, No: 3, 362-382.
- Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*, Ankara: Yayınodası Yayıncılık.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. Ankara: Dost Kitabevi.

- Norberg-Schulz, C. (1976). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli.
- Norton, W. (2001). Initiating an Affair: Human Geography and Behavior Analysis. *The Behavior Analyst Today*, 2(4), 283-289.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory* (2nd Ed.). New York: McGraw-Hill.
- Oğuzoğlu, Y. (2020). Bursa Hisarı: Bizans'tan Osmanlıya. *Bursa'da Yaşam Dergisi*, (Temmuz). 28-32.
- Öcalan, H. B. (2012). *Evliya Çelebi Seyahatnameye Göre Ruhaniyetli Şehir Bursa*. Bursa İl Özel İdaresi, Ankara: Sistem Ofset.
- Özdamar, K. (2013). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*. Cilt 2. Ankara: Nisan Kitapevi.
- Özgüç, N. ve Tümertekin, E. (2014). *Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*. (5. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Pacione, M. (2009). *Urban Geography: A Global Perspective*, (Third Edition). New York: Routledge.
- Perec, G. (2015). *Bir Paris Semtinin Tüketime Denemesi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Perec, G. (2020). *Mekân Feşmekân*. 2. Baskı. İstanbul: Everest Yayınları.
- Prohansky, H. M., Fabian, A. K. & Kaminoff, R. (1983). Place Identity: Physical World Socialization of the Self. içinde *The People, Place and Space Reader* (2014) (edit: J. J. Giesecking, W. Mangold vd.). New York: Routledge. s. 77-81.
- Proshansky, H. M. (1978). The City and Self-identity. *Environment and behavior*, 10(2), 147-169.
- Ram, Y., Björk, P. & Weidenfeld, A. (2016). Authencity and Place Attachment of Major Visitor Attractions. *Tourism Management*. 52, 110-122.

- Relph, E. (2008). A Pragmatic Sense of Place. *Making Sense of Place: Exploring Concepts and Expressions of Place through Different Senses and Lenses*, edited by Frank Vanclay, Matthew Higgins, and Adam Blackshaw (Canberra: National Museum of Australia Press, 2008).
- Relph, R. (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion Limited.
- Relph, R. (1987). *The Modern Urban Landscape*. London: Croom Helm.
- Ricoeur, P. (2017). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. 2. Basım. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Riley, R. B. (1992). Attachment to the Ordinary Landscape. I. Altman ve S. M Low (ed.) *Place Attachment* içinde (13-36). New York: Plenum Press.
- Ripp, M., & Rodwell, D. (2015). The Geography of Urban Heritage The Geography of Urban Heritage. *The Historic Environment: Policy & Practice*, 6(3), 240-277.
- Rowntree, L. (1981). Creating a Sense of Place: The Evolution of Historic Preservation of Salzburg, Austria. *Journal of Urban History*, Vol:8, No:1, 61-76.
- Rubinstein, R. L. ve Parmelee, P. A. (1992). Attachment to Place and the Representation of the Life Course by the Elderly. I. Altman ve S. M Low (ed.) *Place Attachment* içinde (139-164). New York: Plenum Press.
- Sandal, E. K. (2016). Nicel Araştırmalarda Güvenirlik - Geçerlilik ve Etik. N. Özgen (ed.) *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler*. içinde (444-453). Ankara: Pegem Akademi.
- Sari, P., Munandar, A. & Fatimah, I. S. (2018). Perception of Place Attachment Between Cultural Heritage in Yogyakarta City, *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science* 179, 1-10. DOI 10.1088/1755-1315/179/1/012012

- Sayar Avcioğlu, S. ve Akin, O. (2017). Kolektif Bellek ve Kentsel Mekân Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi'nin Mekânsal Değişiminin İrdelenmesi, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, Cilt: 8, 423-450.
- Scannell, L., & Gifford, R. (2010). The Relations Between Natural and Civic Place Attachment and Pro-Environmental Behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 30(3), 289–297. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.01.010>
- Shamai, S. & Ilatov, Z. (2004). Measuring Sense of Place: Methodological Aspects. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 96(5), 467–476. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2005.00479.x>
- Shamai, S. (1991). Sense of Place: An Empirical Measurement. *Geoforum*, 22(3), 347–358. [https://doi.org/10.1016/0016-7185\(91\)90017-K](https://doi.org/10.1016/0016-7185(91)90017-K)
- Shaukland, G. (1995). Tarihi Değeri Olan Kentlere Neden El Atmalıyız? *Cogito*. Sayı:8. 23-42.
- Shumaker, S. A. ve Taylor, R. B. (1983), Toward a Clarification of People-Place Relationships: A Model of Attachment to Place, in N. R. Feimer and E. S. Geller, *Environmental Psychology: Directions and Perspectives*, New York: Praeger, 219-251.
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. London and New York: Routledge.
- Soja, E. W. (2017). *Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*, (Y. Çetin çev). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Speller, G. (2000). *A Community in Transition: A Longitudinal Study of Place Attachment and Identity Process in the Context of an Enforced Relocation*. (Unpublished PhD thesis), University of Surrey, Guildford, England.

- Stedman, R. C. (2003a) Sense of Place and Forest Science: Toward a Program of Quantitative Research. *Forest Science* 49(6): 1-8.
- Stedman, R. C. (2003b). Is it Really Just a Social Construction?: The Contribution of the Physical Environment to Sense of Place. *Society and Natural Resources*, 16(8), 671–685. <https://doi.org/10.1080/08941920309189>
- Stokols, D. & Shumaker, S. A. (1981). People in Places: A Transactional View of Settings. In J. H. Harvey (Ed.), *Cognition, Social Behavior, and the Environment* (pp.441-488). Hillsdale NJ: Erlbaum.
- Südaş, İ. (2020). Bilişsel Haritalar: Tanımı, Türleri ve Analizi. N. Özgen ve S. Coşkun (ed.) *Davranışsal Coğrafya*. içinde (187-225). Ankara: Pegem Akademi.
- Südaş, İ., ve Öz, İ. (2018). Davranışsal Coğrafyada Bilişsel Haritalar: Ege Üniversitesi Kampüsü Örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (71), 81-92.
- Süvari, A. (2015). *Restorasyon Sürecinde Yerin Ruhu Kavramı ve İç Mimarlık İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme – Eskişehir Kurşunlu Külliyesi Kervansarayı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Şahin Güçhan, N. & Kurul, E. (2010). A History of the Development of Conservation Measures in Turkey: From the Mid 19th Century Until 2004. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 26(2), 19–44.
- Şeker, H ve Gençdoğan, B. (2014). *Psikolojide ve Eğitimde Ölçme Aracı Geliştirme*. 2. Basım. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. 6. Edition. Boston: Pearson Education Limited.

- Tanrıverdi Kaya, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Zihin Haritalarında Kentin İmajı: Düzce Örneği, *Tasarım Kuram*, 15(28), 165-178.
- Taşkan, D. (2017) *Bursa Hisar'da Kentsel Değerlerin İrdelenmesi ve Tarihi Mekanların Etkin Kullanımına İlişkin Öneriler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi
- Taşkan, D. (2019). *Bursa Hisar'da Kentsel Değerlerin İrdelenmesi ve Tarihi Mekânların Etkin Kullanımına İlişkin Öneriler*. Bursa: Nilüfer Belediyesi.
- Tatar Timur, Ö. (2019). *Bursa Kalesi İçindeki Osmanlı Dönemi Mimari Eserler (Cami, Mescit, Medrese, Tekke, Darulkurra, Türbe, Hamam)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Tavşancıl, E. (2018). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. 6. Basım. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tekeli, İ. (1999). *Bursa'nın Tarihinde Üç Ayrı Dönüşüm Dönemi*. Devletin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bura ve Yöresi, 6-8 Mayıs 1999, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Tekeli, İ. (2010). *Mekânsal ve Toplumsal Olanın Bilgibilimi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2014). *Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tiryaki, F. (2021). *Tarihi Çarşı ve Hanların Alışveriş Turizmine Etkisi: Bursa İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi. İstanbul.
- Tuan, Y.-F. (1974). *Space and Place: Humanistic Perspective*. Y. Arı (Çev.). Konya: Çizgi Yayınevi. (İlk Baskı: 2005).

- Tuan, Y.-F. (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Tuan, Y.-F. (1975). Place: An Experiential Perspective. *Geographical Review*, Vol: 65. No:2, 151-165.
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tunçer, M. (2014). *Tarihi Çevre Yok Olurken*. Ankara: Altay Yayıncılık.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2011). *Beşeri Coğrafya İnsan. Kültür. Mekan*, (12. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Uğurlu, A. H. ve Yalman, S. (2019). Giriş. *Kutsal Mekânlar ve Kentsel Ağlar*, A. H. Uğurlu ve S. Yalman (Edit.). içinde 3-16. İstanbul: Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED).
- Ujang, N. (2012). Place Attachment and Continuity of Urban Place Identity. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 49, 156–167. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.07.014>
- Uludağ, Z. ve Aycı, H. (2016). Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci, *İdealkent Dergisi*, Sayı:20, Vol:7, 746-773.
- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi. (1964). Venedik Tüzüğü. Erişim adresi: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf
- Usta, G. (2020). Mekân ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açıdan İrdelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 10(1), 25-30.
- Uzzell, D. L. (1996). Creating Place Identity through Heritage Interpretation. *The International Journal of Heritage Studies*. 1, 4, 219-228.

- Vaske, J. J., & Kobrin, K. C. (2001). Place Attachment and Environmentally Responsible Behavior. *The Journal of Environmental Education*, 32(4), 16–21.
<https://doi.org/10.1080/00958960109598658>
- Wheeler, J. O. (2002). From Urban Economic to Social/Cultural Urban Geography, 1980-2001. *Urban Geography*, 23:2, 97-102.
- White, D. D., Virden, R. J. & van Riper, C. J. (2008). Effects of Place Identity, Place Dependence, and Experience-Use History on Perceptions of Recreation Impacts in a Natural Setting. *Environmental Management*, DOI 10.1007/s00267-008-9143-1
- Whitehand, J. W. R., & Gu, K. (2010). Conserving Urban Landscape Heritage: A Geographical Approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(5), 6948-6953.
- Williams, D. R. & Roggenbuck, J. W. (1989). Measuring Place Attachment: Some Preliminary Result. *Paper Presented at the Session on Outdoor Planning and Management NRPA Symposium on Leisure Research*. San Antonio, Texas. October 20-22.
- Williams, D. R., & Patterson, M. E. (1999). Environmental Psychology: Mapping Landscape Meanings for Ecosystem Management. in: Cordell, HK; Bergstrom, JC, Eds. *Integrating Social Sciences And Ecosystem Management: Human Dimensions in Assessment, Policy and Management*. Champaign, IL: Sagamore Press. p. 141-160.
- Williams, D. R., & Vaske, J. J. (2003). The Measurement of Place Attachment: Validity and Generalizability of a Psychometric Approach. *Forest Science*, 49, 830-840.
- Williams, D. R., Patterson, M. E. & Roggenbuck, J. W (1992). Beyond the Commodity Metaphor: Examining Emotional and Symbolic Attachment to Place, *Leisure Sciences*, 14: 29-46.

- Woosnam, K. M., vd. (2018). Social Determinants of Place Attachment at a World Heritage Site. *Tourism Management*. 67, 139-146.
- Yavan, N. (2014). Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine. *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafya Üzerine Söyleşiler*, içinde (17-52) (edit: E. Bekaroğlu ve A. R. Özdemir). İstanbul: İdil Yayıncılık.
- Yavaş, D. (2017). Bursa Şehir Surlarında Ortaya Çıkan Zindanın Restorasyonu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 32, 55-75. DOI: 10.21550/sosbilder.298184
- Yenal, E. (1996). Osmanlı Başkenti, Osmanlı Kenti Bursa. İçinde *Bir Masaldı Bursa*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları s. 29. Akt: Kayabaşı, N. (1998). Bursa'nın Kültürel Serüveni Üzerine Bazı Düşünceler. *Cumhuriyet Sürecinde Bursa* (Özel Sayı). içinde (81-93). Olay Medya, Bursa.
- Yeşilyurt, S. ve Çapraz, C. (2017). Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kullanılan Kapsam Geçerliği için Bir Yol Haritası. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı:1, 251-264. DOI 10.17556/erziefd.297741
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, İ. (2014). Bursa Sur Kapıları ve Taht-ı Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 26, 87-105

EKLER

EK-1. Gözlem Formu

Gözlem Formu		
Gözlem Başlangıcı:	Gözlem Bitişi:	Gözlem Tarihi:
Gözlem Bölgesi/Adresi:		
Gözlemci rolü:		
Değerlendirme:		

UZMAN GÖRÜŞ FORMU

YER DUYGUSU ÖLÇEĞİ

Değerli Hocam,

Araştırmada Jorgensen ve Stedman (2001)*'ın 'yer duygusu (sense of place)' kavramsallaştırılmasından yola çıkılmıştır. Bu durumda kişinin yer ile ilişkisini belirten yer duygusunu ölçmek için *yer kimliği*, *yer bağlılığı* ve *yer bağımlılığı* bileşenleri kullanılmaktadır. Buna göre yer bağlılığı duygusal bileşeni, kişinin benlik duygusunun bir parçası olarak kabul edilen yer kimliği bilişsel bileşeni, bir yere olan ilişkiyi davranışlara göre tanımlayan yer bağımlılığı ise işlevsel bileşeni oluşturmaktadır.

Bu araştırmada, Jorgensen ve Stedman'ın (2001) yer duygusu ölçeği çalışma alanı olan Bursa Hisar Bölgesi (Kaleiçi) ve bu alandaki tarihi çevreye uyarlanmıştır. Ancak araştırma alanı, konusu ve problemi ölçeğin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu durumda aşağıda yer alan ölçek maddeleri, tarihi çevrelerdeki yer duygusunu ölçmek amacıyla, konu ile ilgili literatür temel alınarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Ölçeğin çalışma alanı içerisinde ikamet eden yerel halk, alanda çalışanlar ve alandaki ziyaretçiler olmak üzere üç farklı gruba uygulanması planlanmaktadır.

Ölçek maddelerinin geçerlilik çalışmasını gerçekleştirmek üzere siz değerli uzmanların görüşlerine ihtiyaç duymaktayım. Sizden her bir madde ile ölçülmek istenilen göstergeyi ölçmede uygun olup olmadığını uygun, düzeltilmeli veya çıkarılmalı şeklinde değerlendirmenizi ve her bir maddenin dil açısından durumunu değerlendirmenizi rica ediyorum. Yeni önermek istediğiniz maddeler için aşağıda ayrıca bir tablo eklenmiştir.

Değerli katkılarınız için teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

* Jorgensen, B. S. ve Stedman, R. C. (2001). Sense of Place as an Attitude: Lakeshore Owners Attitudes Toward Their Properties. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3): 233-248.

Burcu GÖKÖZKUT

Ankara Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Beşeri ve İktisadi Coğrafya ABD,
Doktora Öğrencisi

Faktörler		Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Karar			Açıklama
								Uygun	Düzeltilmeli	Çıkarılmalı	
Yer Kimliği	1	Hisar Bölgesi'nin tarihi dokusu kişiliğimi etkilemiştir.									
	2	Hisar Bölgesi benim kim olduğum hakkında çok şey söylemez									
	3	Burada gerçekten kendim olabileceğimi hissediyorum.									
	4	Hisar Bölgesi benim nasıl bir insan olduğumu yansıtır.									
	5	Hisar Bölgesi'nin diğer yerler ile karşılaştırıldığında eşsiz bir yapısı vardır.									
	6	Kültürüme ait yapılara yakın olmak benim için önemlidir.									
	7	Hisar Bölgesi'ndeki tarihi yapılar benim için çok özeldir									
	8	Hisar Bölgesi benim nasıl bir kişi olduğumu etkiler.									
	9	Hisar Bölgesi'ndeki tarihi alanlar kimliğimin bir parçasıdır.									
	10	Tarihi özelliği bulunan bu bölgede bulunmak benim için gurur kaynağıdır.									
	11	Kendimi bu alan üzerinden tanımlarım.									
	12	Burada bulunan tarihi yapılar benim için önemli değildir.									
Yer Bağlılığı	1	Hisar Bölgesi'nde kendimi rahat hissedirim									
	2	Hisar Bölgesi kendimi en mutlu hissettiğim yerdir.									
	3	Hisar Bölgesi'ndeki tarihi yapılar benim için çok özeldir									
	4	Hisar Bölgesi'nin her yerinde kendimi evimde gibi									

		hissederim.										
	5	Buradan hoşlanmıyorum.										
	6	Hisar Bölgesi benim en sevdiğim yerdir.										
	7	Hisar Bölgesi'ndeki tarihi alanlarda güzel anılarım vardır.										
	8	Kendimi buraya ait hissediyorum										
	9	Buradan ayrılmak zorunda kalsam üzülürüm										
	10	Kendimi bu yere bağlı hissediyorum										
	11	Tarihi binalara yakın olmak bu alana olan sevgimi artırır.										
	12	Uzun bir süre uzak kalırsam, Hisar Bölgesi'ni gerçekten özlerim										
	13	Hisar Bölgesi'ne duyduğum bağı en önemli sebebi kültürel miras alanlarının varlığıdır.										
Yer Bağlılığı	1	Hisar Bölgesi keyif aldığım şeyleri yapmak için en iyi yerdir.										
	2	Keyif aldığım şeyleri yapmak için başka hiçbir yer burası ile kıyaslanamaz.										
	3	Hisar Bölgesi keyif aldığım şeyleri yapmak için uygun bir yer değil.										
	4	Bildiğim kadarıyla buradan daha iyi yerler var.										
	5	Hisar Bölgesi'nde elimden geldiğince fazla zaman geçirmek isterim										
	6	Hisar Bölgesi'nde zamanımı genelde tarihi özelliği olan yapılarda geçiririm.										
	7	Hisar Bölgesi'ndeki koruma çalışmaları beni mutlu eder.										
	8	Dini yapıların tarihi olması Hisar Bölgesi'ni daha özel kılar.										
	9	Hisar Bölgesi boş zamanlarımı geçirmem için yeterlidir.										
	10	Hisar Bölgesi'ndeki koruma çalışmalarında										

		neler yapıldığı ve bu çalışmaların nasıl yapıldığı benim için önemlidir.									
	11	Hisar Bölgesi yaşam tarzım nedeniyle benim için önem arz eder.									
	12	Hisar Bölgesi için tarihi yapılardan daha önemli semboller vardır.									

	Önerilen Madde ve Göstergesi
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	

EK-3. Derinlemesine Görüşme Formları

**BURSA’DA YER DUYGUSU İNŞASINDA BİR HAFIZA MEKÂNI OLARAK
KENTSEL KÜLTÜREL MİRAS ALANLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ**

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME FORMU

Görüşme No			
Görüşme Tarihi		Görüşmeyi Yapan	
Görüşme Başlangıç Saati		Görüşülen Kişi	
Görüşme Bitiş Saati			
Görüşme Süresi		Tel:	
Görüşme Yeri			
Notlar:			

AÇIKLAMA: Bu görüşme formu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde yürütülen “Bursa’da Yer Duygusu İnşasında Bir Hafıza Mekânı Olarak Kentsel Kültürel Miras Alanlarının Sürdürülebilirliği” başlıklı doktora tezi kapsamında gerçekleştirilmektedir. Araştırma, kültürel miras alanlarının yer duygusu ile olan ilişkisini ve bu alanların sürdürülebilirliğinin önemini ortaya koyma amacıyla. Çalışma kapsamında elde edilen bilgiler, yalnızca araştırmacı tarafından değerlendirilecek ve bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Görüşme, kişisel rahatsızlık verecek sorulardan oluşmamaktadır. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamayı yarıda bırakabilirsiniz. Bu görüşmeyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim.

İletişim: Burcu Göközkut
Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi
Afyon Kocatepe Üniversitesi Araştırma Görevlisi

YEREL HALK GÖRÜŞME SORULARI

A. Kişisel Bilgiler

Cinsiyet		Aylık Gelir Aralığı	
Yaş		Bursa’da ne kadar zamandır yaşadığı	
Öğrenim Durumu		Hangi ilçede oturduğu	
Meslek		Hangi mahallede oturduğu (Kaleiçi)	
Ev Sahibi		Kiracı	

B. Kaleiçi’ndeki ‘Fiziksel Ortam’a İlişkin Sorular

1. Kaleiçi’nin fiziksel yapısını nasıl tarif eder misiniz?

- 1.1. Yaşadığınız mahalleyi tanımlayabilir misiniz? Tarihi mahallede yaşamak ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
- 1.2. Kaleiçi’nin Bursa’nın diğer yerleşimlerinden farklı özellikleri var mıdır? Var ise bunlar nelerdir?
- 1.3. Eviniz hakkında ne düşünüyorsunuz? (görüntü, yapı, his, yaşam kolaylığı/zorluğu)
- 1.4. Tarihi konakta yaşamak ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? / Tarihsel dokusu korunmuş olan bir evde veya mahallede yaşamak ister miydiniz? Neden?

2. Kaleiçi’ndeki kültürel miras alanları ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

- 2.1. Kaleiçi’ndeki tarihi yapıları kullanıyor musunuz? Hangi amaçla kullanıyorsunuz? (barınma amaçlı kullanım, dini sebepler ile kullanım, rekreasyon amaçlı kullanım vb.)
- 2.2. Sizce Kaleiçi’ndeki hangi kültürel miras öğeleri bu alanı temsil etmektedir?

3. Geçmişten günümüze Kaleiçi’ndeki fiziksel ortam nasıl değişmiştir?

- 3.1. Bu değişimin mahalleniz üzerindeki etkisi nasıl olmuştur? Bu değişimin buradaki tarihi yapılar üzerindeki etkisi nasıl olmuştur? Bu değişimler Kaleiçi’nin imajı nasıl etkilemiştir?
- 3.2. Alanın gelecekte nasıl değişim göstereceğini düşünüyorsunuz?

C. Kaleiçi'ndeki 'Etkinlikler'e İlişkin Sorular

1. Kaleiçi'ndeki gündelik rutinleriniz nelerdir ve genelde hangi mekânları kullanıyorsunuz?

1.1. Kaleiçi'nde gündelik bir rutin olarak zamanınızı nasıl geçiriyorsunuz? Kaleiçi'nde yapmaktan en çok zevk aldığınız aktiviteler nelerdir? Hangi alanlarda vakit geçiriyorsunuz? Bu aktiviteler size ne hissettiriyor? Kullandığınız bu alanlar zaman içinde değişim gösterdi mi? (mekânsal değişim) Geçmişten günümüze en çok zaman geçirdiğiniz yerler değişti mi? (kişinin kullanımındaki değişim)

1.2. Kaleiçi'nde birisiyle görüşeceğiniz zaman buluşma yeri neresi olur? Bu alanların önemi nedir? (heykel, çeşme gibi landmarklar)

1.3. Genel olarak Kaleiçi'nde yaşayanlar ev dışında en çok hangi mekânları kullanır? (alışveriş, kutlama, ibadet, eğlence vs.). Buralarda neler yaparlar?

2. Ses & Koku

2.1. Kaleiçi denildiğinde aklınıza hangi sesler geliyor? Bu sesleri duyduğunuz belirli alanlar var mı?

2.2. Kaleiçi denildiğinde aklınıza hangi kokular geliyor? Bu kokulardan bahsettiğinizde aklınıza gelen belirli alanlar var mı?

D. Kaleiçi'nde 'Anlam'a İlişkin Sorular

1. Bir bütün olarak değerlendirdiğinizde Kaleiçi sizin için ne ifade ediyor?

1.1. Yaşadığınız yerin sizin için anlamlı olmasını sağlayan temel özellikleri nelerdir? Kaleiçi'ni sizin için çekici kılan unsurlar nelerdir?

1.2. Kaleiçi'nde kutlamaların yapıldığı, dileklerin dilendiği, duaların edildiği özel alanlar var mı? Bu alanlar sizin için ne anlama geliyor?

2. Kaleiçi'ndeki kültürel miras alanları sizin için ne ifade ediyor?

2.1. Kaleiçi'ndeki kültürel miras alanları sizin için önemli midir? En önemlisi hangisidir? Neden? Buradaki herhangi bir kültürel miras özelliği bulunan bir yapı ile ilişkilendirdiğiniz bir kişi veya olay var mı?

3. Kendinizi Kaleiçi'ne ait hissediyor musunuz?

3.1. Eğer hissediyorsanız bu durumda; alandaki tarihi dokunun etkisi var mıdır? Hangi tarihi yapı veya yapılar sizin buraya ait hissetmenizi sağlamaktadır? Buraya olan aidiyetinizi başka hangi faktörler etkileyebilir?

3.2. Kaleiçi'nde sizi siz yapan özellikler mevcut mudur? Bu alandaki kimliğinize ve karakterinize etki eden mekânlar nelerdir? Bu mekânlar ile ilgili deneyimlerinize örnek verebilir misiniz?

3.3. Burada kendinizi mutlu hissediyor musunuz? Burada başka yerlere göre daha mutlu musunuz? Kaleiçi'nde kendinizi en mutlu hissettiğiniz yer neresidir?

3.4. Buradan uzun süre uzak kaldığınızda burayı özler misiniz? En çok neyi/neleri özlersiniz? Neden?

Kaleiçi'ni tarif eden bir basit bir kroki çizer misiniz? (Sanki bir yabancıya Kaleiçi'nin önemli yerlerini anlatıyormuş gibi istediğiniz şekilde çizebilirsiniz. Krokinin ayrıntılı ya da doğru olmasına gerek yok, sadece basit bir çizim yeterli olacaktır.)

- Çizerken bir yandan da sizin için önemli spesifik noktaları gösterir ve bu yerlerin sizin için önemini anlatır mısınız?

ÇALIŞAN (ESNAF VB.) GÖRÜŞME SORULARI

A. Kişisel Bilgiler

Cinsiyet		Aylık Gelir Aralığı	
Yaş		Bursa’da ne kadar zamandır yaşadığı	
Öğrenim Durumu		Hangi ilçede oturduğu	
Meslek (Kurum)		Hangi mahallede oturduğu (Kaleiçi)	
Dükkânın İsmi		Bulunduğu Yer	
Dükkân Sahibi		Çalışan	

B. Kaleiçi’ndeki ‘Fiziksel Ortam’a İlişkin Sorular

- Kaleiçi’nin fiziksel yapısını nasıl tarif eder misiniz?
 - 1.1. Çalıştığınız mahalleyi tanımlayabilir misiniz?
 - 1.2. Bu dükkânın kuruluşundan günümüze kadar olan süreci / tarihçesini paylaşır mısınız? Ne kadar zamandır burada çalışıyorsunuz? Niçin burada çalışmayı tercih ettiniz?
 - 1.3. Çalışma ortamınızın tarihi bir alanda olması ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? İş yerinizin burada olmasının avantajları nelerdir? İş yerinizin burada olmasının dezavantajları / karşılaştığınız zorluklar nelerdir?
- Kaleiçi’ndeki kültürel miras alanları ile ilgili ne düşünüyorsunuz?
 - 2.1. Kaleiçi’ndeki tarihi yapıları kullanıyor musunuz? Hangi amaçla kullanıyorsunuz (barınma amaçlı kullanım, dini sebepler ile kullanım, rekreasyon amaçlı kullanım vb.)
 - 2.2. Sizce Kaleiçi’ndeki hangi kültürel miras öğeleri bu alanı temsil etmektedir?
- Geçmişten günümüzde Kaleiçi’ndeki fiziksel ortam nasıl değişmiştir?
 - 3.1. Bu dükkân kurulduğundan / dükkânda çalışmaya başladığınızdan beri Kaleiçi’nde nasıl değişimler oldu? Bu değişimin mahalleniz üzerindeki etkisi nasıl olmuştur? Bu değişimin buradaki tarihi yapılar üzerindeki etkisi nasıl olmuştur? Bu değişimler Kaleiçi’nin imajı nasıl etkilemiştir?
 - 3.2. Alanın gelecekte nasıl değişim göstereceğini düşünüyorsunuz?

C. Kaleiçi’ndeki ‘Etkinlikler’e İlişkin Sorular

- Kaleiçi’ndeki gündelik rutinleriniz nelerdir ve genelde hangi mekânları kullanıyorsunuz?
 - 1.1. Kaleiçi’nde gündelik bir rutin olarak zamanınızı nasıl geçiriyorsunuz? Kaleiçi’nde yapmaktan en çok zevk aldığınız aktiviteler nelerdir? Hangi alanlarda vakit

geçiriyorsunuz? Bu aktiviteler size ne hissettiriyor? Kullandığınız bu alanlar zaman içinde değişim gösterdi mi? (mekânsal değişim) Geçmişten günümüze en çok zaman geçirdiğiniz yerler değişti mi? (kişinin kullanımındaki değişim)

1.2. Kaleiçi'nde birisiyle görüşeceğiniz zaman buluşma yeri neresi olur? Bu alanların önemi nedir? (heykel, çeşme gibi landmarklar)

1.3. Genel olarak Kaleiçi'nde yaşayanlar ev dışında en çok hangi mekânları kullanır? (alışveriş, kutlama, ibadet, eğlence vs.). Buralarda neler yaparlar?

2. Ses & Koku

2.1. Kaleiçi denildiğinde aklınıza hangi sesler geliyor? Bu sesleri duyduğunuz belirli alanlar var mı?

2.2. Kaleiçi denildiğinde aklınıza hangi kokular geliyor? Bu kokulardan bahsettiğinizde aklınıza gelen belirli alanlar var mı?

D. Kaleiçi'nde 'Anlam'a İlişkin Sorular

1. Bir bütün olarak değerlendirdiğinizde Kaleiçi sizin için ne ifade ediyor?

1.1. Kaleiçi'ni sizin için çekici kılan unsurlar nelerdir?

1.2. Kaleiçi'nde kutlamaların yapıldığı, dileklerin dilendiği, duaların edildiği özel alanlar var mı? Bu alanlar sizin için ne anlama geliyor?

2. Kaleiçi'ndeki kültürel miras alanları sizin için ne ifade ediyor?

2.1. Kaleiçi'ndeki kültürel miras alanları sizin için önemli midir? En önemlisi hangisidir? Neden? Buradaki herhangi bir kültürel miras özelliği bulunan bir yapı ile ilişkilendirdiğiniz bir kişi veya olay var mı?

3. Kendinizi Kaleiçi'ne ait hissediyor musunuz?

3.1. Eğer hissediyorsanız bu durumda; alandaki tarihi dokunun etkisi var mıdır? Hangi tarihi yapı veya yapılar sizin buraya ait hissetmenizi sağlamaktadır? Buraya olan aidiyetinizi başka hangi faktörler etkileyebilir?

3.2. Kaleiçi'nde sizi siz yapan özellikler mevcut mudur? Bu alandaki kimliğinize ve karakterinize etki eden mekânlar nelerdir? Bu mekânlar ile ilgili deneyimlerinize örnek verebilir misiniz?

3.3. Burada kendinizi mutlu hissediyor musunuz? Burada başka yerlere göre daha mutlu musunuz? Kaleiçi'nde kendinizi en mutlu hissettiğiniz yer neresidir?

3.4. Buradan uzun süre uzak kaldığınızda burayı özler misiniz? En çok neyi/neleri özlersiniz? Neden?

Kaleiçi'ni tarif eden bir basit bir kroki çizer misiniz? (Sanki bir yabancıya Kaleiçi'nin önemli yerlerini anlatıyormuş gibi istediğiniz şekilde çizebilirsiniz. Krokinin ayrıntılı ya da doğru olmasına gerek yok, sadece basit bir çizim yeterli olacaktır.)

- Çizerken bir yandan da sizin için önemli spesifik noktaları gösterir ve bu yerlerin sizin için önemini anlatır mısınız?

ZİYARETÇİ GÖRÜŞME SORULARI

A. Kişisel Bilgiler

Cinsiyet		Aylık Gelir Aralığı	
Yaş		Bursa’da ne kadar zaman geçireceği	
Öğrenim Durumu		Hisar’da ne kadar zaman geçirdiği	
Meslek (Kurum)		Hisar’da ne kadar zaman geçireceği	
Hangi şehirde yaşadığı		Nerede konaklıyor?	
Tarih		Hangi mahallede görüşüldüğü	

1. Hisar’a neden geldiniz? Hangi yapılar ve özellikler sizi buraya gelmeye teşvik etti?
2. Bursa’da ve Hisar Bölgesi’nde hangi alanları gezdiniz?
3. Bu alanlardan/yapılardan nasıl haberinizi oldu?
4. Buraya ilk gelişiniz mi? Daha önce kaç defa geldiniz? Geldiğinizde hangi yapıları ziyaret ettiniz?
5. Bursa’da ve Hisar’da neler yapmayı planlıyorsunuz? Bugünkü planınızı anlatabilir misiniz? Rotanız nasıl?
6. Bu alandaki oteller ve konaklama ile ilgili düşünceleriniz neler?
7. Bu alandaki yeme-içme ile ilgili düşünceleriniz neler?
8. Hisar Bölgesi’ndeki tarihi yapılardan haberinizi var mı? Neler var? Anlatabilir misiniz?
9. Bahsettiğiniz bu yapıların sizin için önemi nedir? (kimlik-karakter-kişilik) Neden bu alanları gezmeyi tercih ettiniz?
10. Hisar Kaleiçinde yaşadığınız farklı anılar var mı?
11. Bu bölgeyi nasıl tarif edersiniz?
12. Kendinizi bu alana ait hisseder misiniz? Neden?
13. Alan ile ilgili bilgilendirmeler hakkında ne düşünüyorsunuz sizce yeterli mi?
14. Alandaki sorunlar neler sizce?

**YEREL YÖNETİM, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK), UZMAN
GÖRÜŞME SORULARI**

Kişisel Bilgiler

Cinsiyet		Aylık Gelir Aralığı	
Yaş		Meslek	
Öğrenim Durumu		Kurum	

1. Kültürel mirası nasıl tanımlarsınız? Kentsel gelişimde miras korunmasının önemi nedir? Bursa'daki kültürel mirasın korunmasında belediyenin / STK'nın görevleri, etkileri, tutumu, payı nedir?
2. Kaleiçi'ndeki kültürel mirasın temel özellikleri nelerdir? Bu alandaki kentsel kültürel mirası, diğer alanlardan ayıran özellikleri mevcut mudur? Bu özellikler nelerdir?
3. Bursa Hisar Bölgesi/Kaleiçi denildiğinde aklınıza hangi kültürel miras değerleri geliyor? Bu değerler neden önem taşımaktadır?
4. Bursa-Kaleiçi'ndeki kültürel mirasın toplumsal hafızadaki yeri nedir? Buradaki kültürel miras değerleri Bursa ve Kaleiçi'nde yaşayan toplum için ne anlama gelmektedir? Bu alanların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması Bursa için ne derece önemlidir?
5. Kaleiçi'ndeki kentsel kültürel mirasın Bursa üzerindeki etkileri nelerdir? Bu alandaki tarihi yapıların Bursa'ya sosyo-kültürel kazanımları mevcut mudur? Mevcut ise bu kazanımlar nelerdir? Bu yapıların Bursa'ya ekonomik kazanımları mevcut mudur? Mevcut ise bu kazanımlar nelerdir? Bu kazanımların sağlanması için yapılmakta olan bir proje var mıdır?
6. Kaleiçi'nde kültürel mirası koruma odaklı bitmiş ve devam eden projeler hakkında bilginiz var mı? Bu projeler hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce yeterli mi? Kaleiçi'ndeki kültürel miras alanlarının korunması için farklı bir projeye ihtiyaç var mı?
7. Kaleiçi'ndeki kentsel kültürel miras alanları şu anda ne tür zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır? Bu alan üstündeki tehditler nelerdir?
8. Bursa kentinin gün geçtikçe büyümesi Kaleiçi'ni ve buradaki tarihi dokuyu nasıl etkiler? Kaleiçi'ndeki çarpık yapılaşma bu alandaki kültürel miras değerlerini nasıl etkiler? Bu alanlar ile ilgili mevcut bir koruma politikası bulunuyor mu? Eğer bulunuyorsa bu koruma politikaları hangi yapıları korumaya yöneliktir?
9. Mevcut koruma politikalarının alandaki kazanımları nelerdir? Mevcut koruma politikalarının zayıf yönleri nelerdir? Miras korunmasını daha etkin şekilde yürütmek için politikalarda nasıl iyileştirmeler yapılabilir?
10. Kaleiçi'nin geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz?

EK-4. Pilot Uygulamada Kullanılan Ölçek Çalışması Formu

YER DUYGUSU ÖLÇEĞİ			1	2	3	4	5
Değerli katılımcı, aşağıda yer duygusunu ölçmeye ilişkin aşağıda bazı ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadeleri okuyup sizin görüşünüzü ne ölçüde yansıttığını ilgili kutucuğa (x) işareti koyarak belirtiniz. Yanındaki şıklardan yalnız bir tanesine işaret koyunuz.			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Yer Kimliği	1	Hisar Bölgesi'nin tarihi dokusu kişiliğimi etkilemiştir.					
	2	Hisar Bölgesi'nde gerçekten kendim olabildiğimi hissediyorum.					
	3	Hisar Bölgesi benim nasıl bir insan olduğumu yansıtıyor.					
	4	Hisar Bölgesinde kültürüme (ya da kişiliğime ait yapılara) yakın olabiliyorum/oluyorum					
	5	Hisar Bölgesi'ndeki tarihi alanlar kimliğimin bir parçasıdır.					
	6	Tarihi özelliğe sahip bu bölgede bulunmak/yaşamak benim için gurur kaynağıdır					
	7	Kendimi Hisar Bölgesi'ndeki tarihi yapılar üzerinden tanımlarım.					
Yer Bağlılığı	1	Hisar Bölgesi'nde kendimi rahat hissedirim					
	2	Hisar Bölgesi kendimi en mutlu hissettiğim yerdir.					
	3	Hisar Bölgesi'ndeki tarihi yapılar benim için çok özeldir					
	4	Hisar Bölgesi'nde kendimi evimde gibi hissedirim.					
	5	Hisar Bölgesi benim en sevdiğim yerdir.					
	6	Hisar Bölgesi'ndeki tarihi alanlarda güzel anılarım vardır.					
	7	Kendimi Hisar Bölgesi'ne ait hissediyorum					
	8	Hisar Bölgesi'nden ayrılmak zorunda kalsam üzüldürüm					
	9	Kendimi Hisar Bölgesi'ne bağlı hissediyorum					
	10	Uzun bir süre uzak kalırsam, Hisar Bölgesi'ni özlerim					
Yer Bağımlılığı	1	Keyif aldığım şeyleri yapmam konusunda hiçbir yer (başka bir yer) Hisar Bölgesi ile kıyaslanamaz					
	2	Keyif aldığım şeyleri yapmam için Hisar bölgesinde uygun imkânlar bulunmuyor					
	3	Bildiğim kadarıyla tarihi değerleri bakımından buradan daha ilgi çekici/önemli yerler var.					
	4	Hisar Bölgesi'nde elimden geldiğince fazla zaman geçirmek isterim					
	5	Hisar Bölgesindeki tarihi Camii'de bulduğum huzuru başka hiçbir Camii'de bulamam					
	6	Hisar Bölgesi'ndeki olanaklar boş zamanlarımı geçirmem için yeterlidir.					

EK-5. Anket ve Ölçek Formları

YEREL HALK ANKET FORMU

AÇIKLAMA: Bu anket formu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Programı'nda yürütülen "Bursa'da Yer Duygusu İnşasında Bir Hafıza Mekânı Olarak Kentsel Kültürel Miras Alanlarının Sürdürülebilirliği" başlıklı doktora tezi için hazırlanmıştır. Araştırma kültürel miras alanlarının yer duygusu ile olan ilişkisini ve bu alanların sürdürülebilirliğinin önemini ortaya koyma amaçındadır. Çalışma kapsamında elde edilen bilgiler, yalnızca araştırmacı tarafından değerlendirilecek ve bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Görüşme, kişisel rahatsızlık verecek sorulardan oluşmamaktadır. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamayı yarıda bırakabilirsiniz. Bu görüşmeyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Burcu Göközkut
Ankara Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doktora Öğrencisi

1. Cinsiyetiniz? () Kadın () Erkek	2. Yaşınız? () 18-24 () 25-34 () 35-44 () 45-54 () 55-64 () 65+
3. Eğitim durumunuz? () İlkokul mezunu () İlköğretim Mezunu () Lise Mezunu () Ön lisans mezunu (2 yıl) () Lisans mezunu () Yüksek lisans ve Doktora mezunu () Herhangi bir eğitim almadım	4. Medeni durumunuz? () Bekâr () Evli () Boşanmış () Eşi ölmüş (dul)
5. Mesleğiniz nedir? () İşveren/kendi hesabına çalışan () Kamuda çalışan () Özel sektörde ücretli çalışan () Emekli () Ev hanımı () Öğrenci () İşsiz () Diğer.....	6. Aylık geliriniz ne kadar? () 3000 tl'den az () 3.001 – 5.000 tl arası () 5.001 - 7.000 tl arası () 7.001 - 10.000 tl arası () 10.000 – 20.000 tl arası () 20.000 tl ve üzeri
7. Hangi mahallede oturuyorsunuz? () Mollagürani Mah. () Alaaddin Mah. () Kavaklı Mah. () Osmangazi Mah.	8. Aslen nerelisiniz? () Bursalıyım () Diğer
9. Bu bölgede kaç yıldır ikamet ediyorsunuz? () 0-1 yıl () 2-3 yıl () 4-5 yıl () 6-10 yıl () 11-15 yıl () 16-20 yıl () 21-30 yıl () 31- 40 yıl () 41-50+ yıl () Bursa doğumluyum	10. Bu bölgede oturma nedeniniz nedir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz -en fazla 5 seçenek işaretleyiniz) () İşime yakınlık () Aile ve arkadaşlarıma yakınlık () Aile büyüklerinin bu bölgede yaşamış olması () Komşuluk ilişkileri () Merkezi olması () Güvenli olması () Tarihi dokusu () Geleneksel mimarisi () Yeşil alanlara yakınlık () Nezih olması () Ucuz olması () Diğer.....
11. Evinizin yapısı nasıldır? () Apartman daireisi () Müstakil ev () Koruma statüsünde tarihi konak	12. Evinizin mülki durumu nedir? () Kendi evim () Kiracıyım () Ev bir yakınıma aittir
13. Hisar Bölgesi'ni diğer yerleşim yerlerinden ayıran özellik/özellikler nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz-en fazla 5 seçenek işaretleyiniz) () Tarihi konaklar () Dini yapılar () Tarihi sokaklar () Yeşil Alanlar () Kale – surlar () Güvenli olması () Merkezi olması () Ucuz olması () Diğer.....	14. Hisar Bölgesi'ndeki aşağıdaki tarihi özelliği bulunan yapı seçeneklerinden hangisini kullanıyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz-en fazla 5 seçenek işaretleyiniz) () Camiler / Mescitler () Türbeler () Hamamlar () Hanlar (Bali Bey Hanı) () Çeşmeler () Konaklar () Diğer.....
15. İbadet amacıyla hangi camiye kullanıyorsunuz? (Hisar'da) () () () Kullanmıyorum	16. Bu camiye ve ya camileri tercih etmenizin sebebi nedir? () Evime yakın olması () İş yerime yakın olması () Tarihi değerinin olması () Dini değerinin olması () Diğer
17. Türbe ziyareti amacıyla hangi türbeleri ziyaret ediyorsunuz? (Hisar'da) () () () Kullanmıyorum	18. Bu türbe ve ya türbeleri tercih etmenizin sebebi nedir? () Evime yakın olması () İş yerime yakın olması () Tarihi değerinin olması () Dini değerinin olması () Diğer

19. Hisar Bölgesi'nin en önemli sorunları nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz -en fazla 5 seçenek işaretleyiniz) ☐ Araçların park sorunu ☐ Tarihi yapıların bakımsız – onarımsız olması ☐ Gereken önemin verilmemesi ☐ Park ve bahçelerin yetersiz olması ☐ Yeme-içme alanlarının yetersiz olması ☐ Etkinliklerin yetersiz olması ☐ Donatıların (oturak, aydınlatma vs) yetersiz olması ☐ Pahalı olması ☐ Kalabalık olması ☐ Gürültülü olması ☐ Güvenlik sorunu ☐ Diğer	20. Hisar Bölgesi'nde şimdiye kadar yapılmış olan restorasyon çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz? ☐ Beğeniyorum ☐ Beğenmiyorum ☐ Fikrim yok
21. Sizce Hisar Bölgesi'ndeki restorasyon çalışmaları yeterli mi? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok	22. Sizce mahallenizdeki restorasyon çalışmaları yeterli mi? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

YER DUYGUSU ÖLÇEĞİ							
			1	2	3	4	5
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Değerli katılımcı, aşağıda yer duygusunu ölçmeye ilişkin aşağıda bazı ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadeleri okuyup sizin görüşünüzü ne ölçüde yansıttığını ilgili kutucuğa (x) işareti koyarak belirtiniz. Yanındaki şıklardan yalnız bir tanesine işaret koyunuz.							
Yer Kimliği	1	Hisar Bölgesi'nin tarihi dokusu kişiliğimi etkilemiştir.					
	2	Hisar Bölgesi'nde gerçekten kendim olabildiğimi hissediyorum.					
	3	Hisar Bölgesi benim nasıl bir insan olduğumu yansıtıyor.					
	4	Hisar Bölgesi'nde kültürüme (ya da kişiliğime ait yapılara) yakın olabiliyorum/oluyorum.					
	5	Hisar Bölgesi'ndeki tarihi alanlar kimliğimin bir parçasıdır.					
	6	Tarihi özelliğe sahip bu bölgede bulunmak/yaşamak benim için gurur kaynağıdır					
Yer Bağlılığı	1	Hisar Bölgesi'nde kendimi rahat hissedirim					
	2	Hisar Bölgesi kendimi en mutlu hissettiğim yerdir.					
	3	Hisar Bölgesi benim en sevdiğim yerdir.					
	4	Kendimi Hisar Bölgesi'ne ait hissediyorum					
	5	Hisar Bölgesi'nden ayrılmak zorunda kalsam üzüldürüm					
	6	Kendimi Hisar Bölgesi'ne bağlı hissediyorum					
	7	Uzun bir süre uzak kalırsam, Hisar Bölgesi'ni özlerim					
Yer Bağımlılığı	1	Keyif aldığım şeyleri yapmam konusunda hiçbir yer (başka bir yer) Hisar Bölgesi ile kıyaslanamaz					
	2	Keyif aldığım şeyleri yapmam için Hisar Bölgesi'nde uygun imkânlar bulunmuyor					
	3	Hisar Bölgesindeki tarihi Camii'de bulduğum huzuru başka hiçbir Camii'de bulamam					

ÇALIŞAN ANKET FORMU

AÇIKLAMA: Bu anket formu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Programı'nda yürütülen "Bursa'da Yer Duygusu İnşasında Bir Hafıza Mekânı Olarak Kentsel Kültürel Miras Alanlarının Sürdürülebilirliği" başlıklı doktora tezi için hazırlanmıştır. Araştırma kültürel miras alanlarının yer duygusu ile olan ilişkisini ve bu alanların sürdürülebilirliğinin önemini ortaya koyma amaçındadır. Çalışma kapsamında elde edilen bilgiler, yalnızca araştırmacı tarafından değerlendirilecek ve bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Görüşme, kişisel rahatsızlık verecek sorulardan oluşmamaktadır. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamayı yarıda bırakabilirsiniz. Bu görüşmeyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Burcu Göközkut
Ankara Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doktora Öğrencisi

İşletme ismi:	
1. Cinsiyetiniz? () Kadın () Erkek	2. Yaşınız? () 18-24 () 25-34 () 35-44 () 45-54 () 55-64 () 65+
3. Eğitim durumunuz? () İlkokul mezunu () İlköğretim Mezunu () Lise Mezunu () Önlisans mezunu (2 yıl) () Lisans mezunu () Yüksek lisans ve Doktora mezunu () Herhangi bir eğitim almadım	4. Medeni durumunuz? () Bekâr () Evli () Boşanmış () Eşi ölmüş (dul)
5. Mesleğiniz nedir? () İşveren/kendi hesabına çalışan () Kamuda çalışan () Özel sektörde ücretli çalışan () Emekli () Ev hanımı () Öğrenci () İşsiz () Diğer:.....	6. Aylık geliriniz ne kadar? () 3000 tl'den az () 3.001 – 5.000 tl arası () 5.001 - 7.000 tl arası () 7.001 - 10.000 tl arası () 10.000 – 20.000 tl arası () 20.000 tl ve üzeri
7. Bursa'da kaç yıldır ikamet ediyorsunuz? () 0-1 yıl () 2-3 yıl () 4-5 yıl () 6-10 yıl () 11-15 yıl () 16-20 yıl () 21-30 yıl () 31- 40 yıl () 41-50 yıl () Bursa doğumluyum	8. Aslen nerelisiniz? () Bursalıyım () Diğer
9. Hangi ilçede oturuyorsunuz? () Osangazi () Yıldırım () Nilüfer () Diğer:.....	10. Hisar Bölgesi'nde mi oturuyorsunuz? () Evet () Hayır
11. Hangi mahallede oturuyorsunuz? () Mollagürani Mah. () Alaaddin Mah. () Kavaklı Mah. () Osmangazi Mah. () Hisar Bölgesi'nde ikamet etmiyorum.	12. Hangi mahallede çalışıyorsunuz? () Mollagürani Mah. () Alaaddin Mah. () Kavaklı Mah. () Osmangazi Mah.
13. Hisar Bölgesi'nde kaç yıldır çalışıyorsunuz? () 0-1 yıl () 2-3 yıl () 4-5 yıl () 6-10 yıl () 11-15 yıl () 16-20 yıl () 21-30 yıl () 31- 40 yıl () 41-50 yıl	14. Çalışmakta olduğunuz işyeri ne kadar zamandır faaliyette? () 0-1 yıl () 2-3 yıl () 4-5 yıl () 6-10 yıl () 11-15 yıl () 16-20 yıl () 21-30 yıl () 31- 40 yıl () 41-50 yıl () 51 yıl ve üstü
15. Bu işyerindeki göreviniz nedir? () İşyeri sahibi () Ücretli çalışan () Diğer	16. Çalışmakta olduğunuz işyeri hangi alanda hizmet vermektedir? () Lokanta -restoran vb () Kafe – Çay Bahçesi () Büfe, market, bakkal, manav, fırın vb (Gıda) () Hediyelik eşya mağazası () Giyecek ve ayakkabı () Kültürel tesis (sinema, müze vb) () Hastane, Eczane vb (sağlık) () Okul, kurs, kırtasiye vb (Eğitim) () Kuaför, güzellik salonu vb tesis () Ulaştırma işletmeleri (taksi vb) () Diğer

17. İşyeriniz daha çok kimlere hizmet vermektedir? ☐ Hisar Bölgesi'nde yaşayanlara ☐ Turistlere / Ziyaretçilere ☐ Hem Hisar Bölgesi'nde yaşayanlara hem de turistlere/ziyaretçilere ☐ Bursa'da yaşayıp da Hisar Bölgesi dışında oturanlar	18. Bu bölgede çalışma nedeniniz nedir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz -en fazla 5 seçenek işaretleyiniz) ☐ Aile ve arkadaşlarıma yakınlık ☐ Eve yakın olması ☐ Aile büyüklerinin bu bölgede yaşamış/çalışmış olması ☐ Merkezi olması ☐ Güvenli olması ☐ Tarihi dokusu ☐ Mimarisi ☐ Yeşil alanlara yakınlık ☐ Nezih olması ☐ Turistik olması ☐ Kiraların/dükân fiyatlarının uygun olması ☐ Diğer.....
19. İşyerinizin tarihsel bakımdan özelliği nedir? ☐ Tarihi özelliği bulunuyor ☐ Tarihi özelliği bulunmuyor.	20. Hisar Bölgesi'ni diğer yerleşim yerlerinden ayıran özellik/özellikler nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz -en fazla 3 seçenek işaretleyiniz) ☐ Tarihi konaklar ☐ Dini yapılar ☐ Tarihi sokaklar ☐ Yeşil Alanlar ☐ Kale – surlar ☐ Güvenli olması ☐ Merkezi olması ☐ Ucuz olması ☐ Diğer.....
21. Hisar Bölgesi'nin en önemli sorunları nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz –en fazla 5 seçenek işaretleyiniz.) ☐ Araçların park sorunu ☐ Tarihi yapıların bakımsız – onarımsız olması ☐ Gereken önemin verilmemesi ☐ Park ve bahçelerin yetersiz olması ☐ Yeme-içme alanlarının yetersiz olması ☐ Etkinliklerin yetersiz olması ☐ Donatıların (oturak, aydınlatma vs) yetersiz olması ☐ Pahalı olması ☐ Kalabalık olması ☐ Gürültülü olması ☐ Güvenlik sorunu ☐ Diğer	22. Hisar Bölgesi'ndeki aşağıdaki tarihi özelliği bulunan yapı seçeneklerinden hangisini kullanıyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz -en fazla 3 seçenek işaretleyiniz) ☐ Camiler / Mescitler ☐ Türbeler ☐ Hamamlar ☐ Hanlar (Bali Bey Hanı) ☐ Çeşmeler ☐ Konaklar ☐ Diğer.....
23. İbadet amacıyla hangi camiye kullanıyorsunuz? ☐ ☐ ☐ Kullanmıyorum	24. Bu camiyi ve ya camileri tercih etmeniz sebebi nedir? ☐ Evime yakın olması ☐ İş yerime yakın olması ☐ Tarihi değerinin olması ☐ Diğer
25. Türbe ziyareti amacıyla hangi türbeleri ziyaret ediyorsunuz? ☐ ☐ ☐ Kullanmıyorum	26. Bu türbe ve ya türbeleri tercih etmeniz sebebi nedir? ☐ Evime yakın olması ☐ İş yerime yakın olması ☐ Tarihi değerinin olması ☐ Dini değerinin olması ☐ Diğer
27. Hisar Bölgesi'nde şimdiye kadar yapılmış olan restorasyon çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz? ☐ Beğeniyorum ☐ Beğenmiyorum ☐ Fikrim yok	28. Sizce Hisar Bölgesi'ndeki restorasyon çalışmaları yeterli mi? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

YER DUYGUSU ÖLÇEĞİ					
Değerli katılımcı, aşağıda yer duygusunu ölçmeye ilişkin aşağıda bazı ifadeler	1	2	3	4	5

bulunmaktadır. Bu ifadeleri okuyup sizin görüşünüzü ne ölçüde yansıttığını ilgili kutucuğa (x) işareti koyarak belirtiniz. Yanındaki şıklardan yalnız bir tanesine işaret koyunuz.			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Yer Kimliği	1	Hisar Bölgesi'nin tarihi dokusu kişiliğimi etkilemiştir.					
	2	Hisar Bölgesi'nde gerçekten kendim olabildiğimi hissediyorum.					
	3	Hisar Bölgesi benim nasıl bir insan olduğumu yansıtıyor.					
	4	Hisar Bölgesi'nde kültürüme (ya da kişiliğime ait yapılara) yakın olabiliyorum/oluyorum.					
	5	Hisar Bölgesi'ndeki tarihi alanlar kimliğimin bir parçasıdır.					
	6	Tarihi özelliğe sahip bu bölgede bulunmak/yaşamak benim için gurur kaynağıdır					
Yer Bağlılığı	1	Hisar Bölgesi'nde kendimi rahat hissedirim					
	2	Hisar Bölgesi kendimi en mutlu hissettiğim yerdir.					
	3	Hisar Bölgesi benim en sevdiğim yerdir.					
	4	Kendimi Hisar Bölgesi'ne ait hissediyorum					
	5	Hisar Bölgesi'nden ayrılmak zorunda kalsam üzülürüm					
	6	Kendimi Hisar Bölgesi'ne bağlı hissediyorum					
	7	Uzun bir süre uzak kalırsam, Hisar Bölgesi'ni özlerim					
Yer Bağlılığı	1	Keyif aldığım şeyleri yapmam konusunda hiçbir yer (başka bir yer) Hisar Bölgesi ile kıyaslanamaz					
	2	Keyif aldığım şeyleri yapmam için Hisar Bölgesi'nde uygun imkânlar bulunmuyor					
	3	Hisar Bölgesindeki tarihi Camii'de bulduğum huzuru başka hiçbir Camii'de bulamam					

TURİST/ZİYARETÇİ ANKET FORMU

AÇIKLAMA: Bu anket formu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Programı'nda yürütülen “Bursa’da Yer Duygusu İnşasında Bir Hafıza Mekânı Olarak Kentsel Kültürel Miras Alanlarının Sürdürülebilirliği” başlıklı doktora tezi için hazırlanmıştır. Araştırma kültürel miras alanlarının yer duygusu ile olan ilişkisini ve bu alanların sürdürülebilirliğinin önemini ortaya koyma amacıdadır. Çalışma kapsamında elde edilen bilgiler, yalnızca araştırmacı tarafından değerlendirilecek ve bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Görüşme, kişisel rahatsızlık verecek sorulardan oluşmamaktadır. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamayı yarıda bırakabilirsiniz. Bu görüşmeyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Burcu Göközkut
Ankara Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doktora Öğrencisi

1. Cinsiyetiniz? ☐ Kadın ☐ Erkek	2. Yaşınız? ☐ 18-24 ☐ 25-34 ☐ 35-44 ☐ 45-54 ☐ 55-64 ☐ 65+
3. Eğitim durumunuz? ☐ İlkokul mezunu ☐ İlköğretim Mezunu ☐ Lise Mezunu ☐ Önlisans mezunu (2 yıl) ☐ Lisans mezunu ☐ Yüksek lisans ve Doktora mezunu ☐ Herhangi bir eğitim almadım	4. Medeni durumunuz? ☐ Bekâr ☐ Evli ☐ Boşanmış ☐ Eşi ölmüş (dul)
5. Mesleğiniz nedir? ☐ İşveren/kendi hesabına çalışan ☐ Kamuda çalışan ☐ Özel sektörde ücretli çalışan ☐ Emekli ☐ Ev hanımı ☐ Öğrenci ☐ İşsiz ☐ Diğer:.....	6. Aylık geliriniz ne kadar? ☐ 3000 tl'den az ☐ 3.001 – 5.000 tl arası ☐ 5.001 - 7.000 tl arası ☐ 7.001 - 10.000 tl arası ☐ 10.000 – 20.000 tl arası ☐ 20.000 tl ve üzeri
7. Hangi ilden geliyorsunuz? ☐ İstanbul ☐ Yalova ☐ Kocaeli ☐ Ankara ☐ İzmir ☐ Bursalıyım ☐ Diğer:.....	8. Bursa'dan başka bir ilde yaşıyorsanız Bursa'ya kaçınıcı gelişiniz? ☐ Birinci ☐ İkinci ☐ Üçüncü ☐ Daha fazla ☐ Bursa'da oturuyorum
9. Hisar Bölgesi'ne kaçınıcı gelişiniz? ☐ Birinci ☐ İkinci ☐ Üçüncü ☐ Daha fazla	10. Hisar Bölgesi'nde hangi amaçla bulunuyorsunuz? ☐ Dinlenme ☐ Gezme ☐ Alışveriş ☐ Yemek ☐ Aile/dost ziyareti ☐ Diğer:.....
11. Bursa'da kaç gün geçirmeyi düşünüyorsunuz/ kaç gün geçirdiniz? ☐ Günübirlik ☐ 1-2 gün ☐ 3-4 gün ☐ 5 gün ve daha fazla	12. Hisar Bölgesi'nde kadar zaman geçirmeyi düşünüyorsunuz/ne kadar zaman geçirdiniz? ☐ 1- 2 saat ☐ Yarım gün ☐ Günübirlik ☐ 1 gece konaklamalı ☐ 2 gece konaklamalı ☐ Diğer:.....
13. Hisar Bölgesi'ne tur kapsamında mı yoksa bireysel olarak mı geldiniz? ☐ Seyahat Acentesi ile ☐ Bireysel ☐ Aile ve ya akraba ☐ Arkadaş grubu ☐ Vakıf, dernek, okul gibi kurum organizasyonları ☐ Diğer	14. Hisar Bölgesi'ne gelmenizi sağlayan bilgi kaynağı nedir? ☐ Dost ve tanıdık tavsiyesi ☐ İnternet ☐ Radyo-televizyon tanıtımları ☐ Sosyal medya ☐ Gazete, dergi ve broşürler ☐ Seyahat acenteleri ☐ Diğer:.....
15. Hisar Bölgesi'ni sizin için çekici kılan özellikler nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz –en fazla 5 seçenek işaretleyiniz) ☐ Tarihi konaklar ☐ Tarihi camiler ☐ Surların varlığı ☐ UNESCO Dünya Mirasında bulunan yerlerin bazılarında ev sahipliği yapması ☐ Tarihteki siyasi ve dini açıdan önemli kişilerin mezarlarının bulunması ☐ Ulaşım Kolaylığı ☐ El Sanatları ☐ Yeşil alanların varlığı ☐ Yeme-içme kolaylığı sunması ☐ Konaklama kolaylığı sunması ☐ Güzel manzara sunması ☐ Hava kalitesi ☐ Diğer	16. Hisar Bölgesi'ne olan ziyaretiniz boyunca aşağıdaki tarihi yapılardan hangilerini gördünüz ya da görmeyi planlıyorsunuz? (maks. 5 tane) ☐ Saat Kulesi ☐ Orhangazi-Osmangazi Türbeleri ☐ Üftade Camii ve Türbesi ☐ Şehadet Camii ☐ Şeypaşa (Dibekli) Camii ☐ Veleddiyanî Camii ☐ Çırağbey Camii ☐ Alaaddin Camii ☐ İmaret-i İsabey Camii ☐ Kavaklı Camii ☐ Yerkapı Camii ☐ Aya Yani Kilise Kalıntıları ☐ Gazi Timurtaş Türbesi ☐ Okçu Baba Türbesi ☐ Oruçbey Türbesi ☐ Bali Bey Hanı ☐ Kale Sokak ☐ Haraççoğlu Medresesi ☐ Tarihi Konaklar ve Sokaklar (Kale sok. dışında) ☐ Diğer

17. Hisar Bölgesi'ne tekrar gelmeyi düşünür müsünüz? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bir fikrim yok	18. Hisar Bölgesi'ne yaptığınız ziyarete ilişkin memnuniyet düzeyiniz genel olarak nedir? ☐ Çok memnunum ☐ Kısmen memnunum ☐ Hiç memnun değilim
19. Sizce Hisar Bölgesi'nin en önemli sorunları nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz -en fazla 5 seçenek işaretleyiniz) ☐ Araçların park sorunu ☐ Tarihi yapıların bakımsız – onarımsız olması ☐ Park ve bahçelerin yetersiz olması ☐ Aktivite çeşitliliğinin yetersiz olması ☐ Kalabalık olması ☐ Donatıların (oturak, aydınlatma vs) yetersiz olması	
20. Hisar Bölgesi'nde şimdiye kadar yapılmış olan restore çalışmalarını nasıl buldunuz? ☐ Beğendim ☐ Beğenmedim ☐ Fikrim yok	21. Hisar Bölgesi'ni ziyaret etmeyi çevrenizdeki insanlara tavsiye eder misiniz? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok
22. Sizce Hisar Bölgesi'ndeki restorasyon çalışmaları yeterli mi? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok	

YER DUYGUSU ÖLÇEĞİ							
			1	2	3	4	5
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Değerli katılımcı, aşağıda yer duygusunu ölçmeye ilişkin aşağıda bazı ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadeleri okuyup sizin görüşünüzü ne ölçüde yansıttığını ilgili kutucuğa (x) işareti koyarak belirtiniz. Yanındaki şıklardan yalnız bir tanesine işaret koyunuz.							
Yer Kimliği	1	Hisar Bölgesi'nin tarihi dokusu kişiliğimi etkilemiştir.					
	2	Hisar Bölgesi'nde gerçekten kendim olabildiğimi hissediyorum.					
	3	Hisar Bölgesi benim nasıl bir insan olduğumu yansıtır.					
	4	Hisar Bölgesi'nde kültürüme (ya da kişiliğime ait yapılara) yakın olabiliyorum/oluyorum.					
	5	Hisar Bölgesi'ndeki tarihi alanlar kimliğimin bir parçasıdır.					
	6	Tarihi özelliğe sahip bu bölgede bulunmak/yaşamak benim için gurur kaynağıdır					
Yer Bağlılığı	1	Hisar Bölgesi'nde kendimi rahat hissedirim					
	2	Hisar Bölgesi kendimi en mutlu hissettiğim yerdir.					
	3	Hisar Bölgesi benim en sevdiğim yerdir.					
	4	Kendimi Hisar Bölgesi'ne ait hissediyorum					
	5	Hisar Bölgesi'nden ayrılmak zorunda kalsam üzülürüm					
	6	Kendimi Hisar Bölgesi'ne bağlı hissediyorum					
	7	Uzun bir süre uzak kalırsam, Hisar Bölgesi'ni özlerim					
Yer Bağımlılığı	1	Keyif aldığım şeyleri yapmam konusunda hiçbir yer (başka bir yer) Hisar Bölgesi ile kıyaslanamaz					
	2	Keyif aldığım şeyleri yapmam için Hisar Bölgesi'nde uygun imkânlar bulunmuyor					
	3	Hisar Bölgesindeki tarihi Camii'de bulduğum huzuru başka hiçbir Camii'de bulamam					

ÖZET

Kentteki tarihi doku bir alanı diğerlerinden ayıran kentsel kimliğinin yanı sıra yer duygusu inşasında da önemli alanlardır. Çünkü kentsel kültürel miras ile toplum arasında duygusal bir bağ oluşmaktadır. Bu bağ yer duygusu kavramı ile ilişkilidir. Bu çalışma, Bursa'nın tarihi kent merkezi içinde yer alan Kaleiçi olarak da bilinen Hisar Bölgesi'ni ele almaktadır. Çalışmada, öncelikle Bursa Hisar Bölgesi'ndeki kentsel kültürel miras alanları ve araştırma alanı içinde bu yerlerin önemi ortaya konulmuş, daha sonra ise bu alanları yer duygusu bağlamıyla değerlendirilmiştir. Bu durumda Hisar Bölgesi'nde yer alan tarihi çevre ve plansız kentleşmenin etkisi ile tarihi özelliğini yitirmiş çevre arasındaki yer ile olan ilişkilerdeki farklılaşma incelenmektedir. Bu anlamda çalışmada yer duygusu kavramı; yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağlaşımlılığını kapsayacak şekilde bir şemsiye kavram olarak ele alınmaktadır. Çalışmada karma yöntem ile hem nicel hem de nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Buna göre araştırma sahası içinde yer alan yerel halk, çalışan ve ziyaretçi gruplarına anket, ölçek çalışması ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Veriler SPSS ve MAXQDA programları ile analiz edilirken, nitel veriler betimsel analiz yoluyla aktarılmıştır. Buna göre yer duygusunun alt bileşenleri, yere karşı işlevsel, duygusal ve bilişsel bağlanma olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak kişilerin tarihi yapılara işlevsellik kazandırıldığında kullanımı arttırdığı, alternatif bir yer oluştuğunda tarihi yapıları ve ya çevreleri tercih ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra bir mahallenin tarihi özelliğinin bulunması beraberinde eski mahalle kültürü ve komşuluk anlayışını da getirmektedir. Kişilerin yere olan bağlılığında mekânsal özelliklerden çok sosyal bağlamların ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kişilerin ikamet yeri olması, aile ve dostlarının aynı alanda yaşaması o yere olan yer duygusunu güçlendirmektedir. Tarihi yapılara atfedilen kimlik, kültür gibi kavramlar bu yapılara olan bağlılığı yükseltmektedir. Tarihi

evrelerdeki fiziksel mekânın değişimi veya eski zelliğini kaybetmesi kişilerin bu alana karşı olan yer duygusunu zayıflatmaktadır.

Anahtar kelimeler: yer duygusu, yer kimliği, yer bağlılık, yer bağımlılık, kentsel kültürel miras

ABSTRACT

The historical texture in the city is an important area in the construction of a sense of place as well as its urban identity that distinguishes one area from others. Because there is an emotional bond between urban cultural heritage and society. This connection is associated with the concept of sense of place. This study was carried out in the Hisar Region, also known as Kaleiçi, which is located in the historical city center of Bursa. In the study, firstly, the importance of these places within the urban cultural heritage areas and research area in Bursa Hisar Region was revealed, and then these areas were evaluated in the context of sense of place. In this case, the differentiation in the relations between the historical environment in the Hisar Region and the effect of unplanned urbanization and the environment that has lost its historical feature is examined. The concept of sense of place in the study; place identity is treated as an umbrella concept to cover place commitment and place connectedness. In the study, both quantitative and qualitative research methods were used with mixed method. Accordingly, surveys, scale studies and in-depth interviews were conducted to local people, employees and visitors groups within the research area. While the data were analyzed with SPSS and Maxqda programs, qualitative data were transferred through descriptive analysis. In this way, the sub-components of the sense of place are considered as functional, emotional and cognitive attachment to the place. As a result, it is seen that people increase the use of historical buildings when they are given functionality and prefer historical buildings or environments when an alternative place is formed. In addition, the presence of a neighborhood's historical feature brings with it the old neighborhood culture and neighborliness understanding. It is understood that social contexts are more important than spatial features in the commitment of people to the place. In addition, the fact that people have a place of residence and that their family

and friends live in the same area strengthens the sense of place for that place. Concepts such as identity and culture attributed to historical structures increase the attachment on these structures. The change or loss of the physical space in historical environments weakens people's sense of place towards this place.

Key Words: sense of place, place identity, place attachment, place dependence, urban cultural heritage

